

AUSPICI A

Recenzovaný vědecký časopis pro oblast společenských a humanitních věd

Reviewed Scholarly Journal Dealing with Social Sciences

Рецензируемый научный журнал для общественных наук

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
ČESKÉ BUDĚJOVICE

FILOSOFICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
PRAHA

2013

AUSPICIA

Recenzovaný vědecký časopis pro otázky společenských a humanitních věd.

Založen v r. 2004. Vydáván:

- Vysokou školou evropských a regionálních studií České Budějovice, Česká republika
- Filosofickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i. Praha, Česká republika

AUSPICIA

A peer-reviewed scholarly journal for questions of the social sciences.

Founded in 2004. Published by:

- College of European and Regional Studies České Budějovice, Czech Republic
- Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Czech Republic, v.v.i. Prague, Czech Republic

Rada pro výzkum, vývoj a inovace jako odborný a poradní orgán vlády ČR zařadila v roce 2008 časopis *Auspicia* mezi recenzované neimpaktované časopisy, které uvedla v oborech Národního referenčního rámce excelence (NRRE).

*Toto číslo časopisu je věnováno
doc. Ing. Marii Heskové, CSc.,
prorektorce VŠERS a předsedkyni redakční rady
časopisu *Auspicia* k jejím 65. narozeninám.*

S přáním všeho nejlepšího

kolegyně a kolegové VŠERS

Adresa redakce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 837, fax: 00420 386 116 824, auspicia@vsers.eu, předmět: *Auspicia*, http://vsers.cz/?page_id=729. Vychází dvakrát ročně. Objednávky telefonicky přijímá redakce. Předplatné na rok: 200 Kč. Způsob placení: fakturou (na základě objednávky). Sazba: L - PZv s.r.o., Na Barborce 2, Dobrá Voda u Č. Budějovic. Tisk: Tiskárna JIE s.r.o. Povoleno MK ČR pod ev. č. MK ČR E 14912. Červen 2013. Časopis je financován VŠERS. ISSN 1214-4967

Editorial Office Address: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 837, fax: 00420 386 116 824, auspicia@vsers.eu, subject: *Auspicia*, http://vsers.cz/?page_id=729. Issued twice a year. Orders will be taken over the phone at the editor's office. The annual subscription fee is 200 CZK. Payment: by invoice (based on an order). Type: L - PZv s.r.o., Na Barborce 2, Dobrá Voda u Č. Budějovic. Print: Tiskárna JIE s.r.o. Approved by MK ČR under reg. Nr. MK ČR E 14912. Juni 2013. This journal is financed by VŠERS. ISSN 1214-4967

EDIČNÍ RADA VŠERS · EDITORIAL BOARD OF VŠERS

Předseda ediční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Dr. Lubomír PÁNA, Ph.D.

Členové · Members

Dr. Milena BEROVÁ; doc. JUDr. PhDr. Jiří BÍLÝ, CSc.; Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D.; RNDr. Růžena FEREBAUEROVÁ; PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.; PhDr. Lenka HAVELKOVÁ, Ph.D.; doc. Ing. Marie HESKOVÁ, CSc.; doc. Ing. Oldřich PEKÁREK, CSc.; doc. Ing. Ladislav SKOŘEPA, Ph.D.

REDAKCE ČASOPISU AUSPICIA · EDITORIAL OFFICE OF JOURNAL AUSPICIA

Předsedkyně redakční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Ing. Marie HESKOVÁ, CSc.

Šéfredaktor · Editor-in-Chief

PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.

Výkonná redaktorka · Managing Editor

Jekatěrina ANISIMKOVA

Technická redaktorka · Technical Editor

Dr. Milena BEROVÁ

Redaktoři anglických textů · English Language Editors

Mgr. Richard ŘÍHA

PhDr. Christopher Erwin KOY, M.A., Ph.D. (USA)

Redaktorka ruských textů · Russian Language Editor

Jekatěrina ANISIMKOVA (Russia)

Redaktoři německých textů · German Language Editors

Mgr. Magdalena MALECHOVÁ, Ph.D.

Dorothea CUCE (Germany)

Členové mezinárodní redakční rady (21) · Members of the International Editorial Board (21)

Ing. et Mgr. BRABEC Martin, Ph.D. (Filosofický ústav AV, Praha, **ČR**)

prof. Ing. DUFINEC Imrich, Ph.D. (Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice, *Slovensko*)

Ing. DUŠEK Jiří, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, **ČR**)

doc. JUDr. HEJDA Jan, Ph.D. (Vysoká škola ekonomická v Praze, Jindřichův Hradec, **ČR**)

doc. Ing. HES Aleš, CSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, **ČR**)

doc. Ing. HOLÁTOVÁ Darja, Ph.D. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, **ČR**)

mjr. Mgr. KAVAN Štěpán, Ph.D. (Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje, České Budějovice, **ČR**)

prof. PhDr. KOPER Ján, Ph.D. (Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, *Slovensko*)

doc. Mgr. KOROSTENSKI Jiří, CSc. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, **ČR**)

Dr. MOSKVIN Dmitrij Jevgenjevič, Ph.D. (Jekatěrinburgskaja akademija sovremennogo iskusstva, Jekatěrinburg, *Rossija*)

Ing. NOVOTNÝ Jakub, Ph.D. (Vysoká škola polytechnická, Jihlava, **ČR**)

doc. Dr. PÁNA Lubomír, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, **ČR**)

JUDr. PETR Bohuslav, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, **ČR**)

prof. POČTOVJUK Andrij Borisovič, Ph.D. (Kremenčugskij nacionalnyj universitet imeni Michaila Ostrogradskogo, Kremenčug, *Ukrajina*)

Dr. ROUČEK Libor (Parlement européen, Bruxelles, *Belgique*)

JUDr. SVATOŠ Roman, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, **ČR**)

Ing. et Mgr. SVOBODA Jan, M.A. (Filosofický ústav AV, Praha, **ČR**)

prof. PhDr. SZARKOVÁ Miroslava, CSc. (Ekonomická univerzita, Bratislava, *Slovensko*)

doc. Ing. ŠVIHLOVÁ Dana, Ph.D. (Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, *Slovensko*)

doc. PhDr. VALEŠ Lukáš, Ph.D. (Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice **ČR**)

PhDr. VOBOŘIL Ladislav, Ph.D. (Univerzita Palackého, Olomouc, **ČR**)

OBSAH

EDITORIAL	12
1 VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ	
EVROPSKÁ PRAVIDLA UPLATŇOVANÁ V OBLASTI SLUŽEB VEŘEJNÉHO ZÁJMU <i>Daniela NOVÁČKOVÁ</i>	13
ROLE SOCIÁLNÍ POLITIKY V SOUČASNOSTI <i>Jan MERTL</i>	21
PŘEHLED VĚCNÉ PŮSOBNOSTI ORGÁNŮ NEZÁVISLE FINANČNÍ KONTROLY STÁTŮ VYŠEHRADSKÉ SKUPINY <i>Martin BOĎA</i>	29
MODELOVÉ ŘEŠENÍ VÝPOČTU DPH GAP V ČESKÉ REPUBLICE <i>Iveta ŠPIČKOVÁ – Aleš HES</i>	41
NÁVRAT K PROBLEMATICE OPTIMÁLNÍCH MĚNOVÝCH OBLASTÍ: CO SE ZMĚNILO S PŘÍCHODEM HOSPODÁŘSKÉ KRIZE V EUROZÓNĚ? <i>Lubomíra GERTLER</i>	46
DOPADY ZMĚNY MĚNOVĚ-POLITICKÉ SAZBY NA PENĚŽNÍ A DEVIZOVÉ TRHY <i>Bohuslav ČÍŽEK</i>	54
ROZVOJ INOVAČNÍCH AKTIVIT MSP V OPERAČNÍCH PROGRAMECH ČR <i>Jan URBÁNEK</i>	61
STATUTÁRNÍ MĚSTA ČR – SOCIODEMOGRAFICKÉ ZMĚNY V INTERVALU MEZI POSLEDNÍMI SČÍTÁNÍMI <i>Bohumil MINAŘÍK – Jana BORŮVKOVÁ – Jaroslav DUFEK</i>	65
EKONOMICKY AKTIVNÍ CIZINCI NA TRHU PRÁCE V ČESKÉ REPUBLICE <i>Erika URBÁNKOVÁ – Josef BRČÁK</i>	76
TECHNICKÁ ANALÝZA A TESTOVÁNÍ EFEKTIVITY TRHU <i>Martin MARŠÍK – Petr ZEMAN</i>	82
PROCES VYHOŘENÍ A SYNDROM VYHOŘENÍ – BURNOUT SYNDROM <i>Miroslava SZARKOVÁ</i>	87
UPLATNĚNÍ KAIZEN MANAGEMENTU VE VÝROBNÍM PODNIKU <i>Roman KUBÍČEK – Drahoš VANĚČEK</i>	94
VYSOKOŠKOLSKÉ VZDĚLÁNÍ NA UKRAJINĚ: POZICE ZAMĚSTNAVATELŮ <i>Irina M. TRUNINA – Mykhaylo V. ZAGIRNYAK – Andrey B. POCHTOVYUK</i>	100
VYUŽITÍ NÁSTROJŮ PROCESNÍHO MODELOVÁNÍ V ÚSTAVU ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ PRÁCE ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTY JIHOČESKÉ UNIVERZITY <i>Radka PROKEŠOVÁ – Roman KUBÍČEK</i>	106
VYBRANÉ MODELY ORGANIZAČNÍHO KLIMATU <i>Jana KANTOROVÁ</i>	110
BENCHMARKING PŘÍSTUPŮ K HODNOCENÍ KVALITY VÝUKY NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH STUDENTY <i>Jaroslav NENADÁL – David VYKYDAL – Petra HALFAROVÁ – Iva ŠEDLBAUEROVÁ</i>	118
ANALÝZA DOTACÍ V LETECH 2004–2011 V ČR – AGRÁRNÍ SEKTOR <i>Jaroslav SVOBODA – Jana LOSOSOVÁ</i>	123
VEŘEJNÉ DOTACE CEN ZEMĚDĚLSKÉ PRODUKCE V ČESKÉ REPUBLICE <i>Karel ŠRÉDL – Marie PRÁŠILOVÁ</i>	129
ANALÝZA EKONOMICKÝCH VÝSLEDKŮ AGRÁRNÍHO SEKTORU V LETECH 2002–2011 <i>Marta MARŠÍKOVÁ</i>	136
KONTROLA VÝVOZU ZEMĚDĚLSKÝCH PRODUKTŮ V ČESKÉ REPUBLICE <i>Radek VANKA – Aleš HES</i>	141
2 POLITOLOGIE	
PŘÍČINY ZVYŠUJÍCÍHO SE PARLAMENTNÍHO ZASTOUPENÍ EVROPSKÝCH KRAJNĚ PRAVICOVÝCH POLITICKÝCH STRAN <i>Štěpán STRNAD</i>	146
PREFERENČNÍ HLASY A JEJICH VYUŽITELNOST PŘI STUDIU KOMUNÁLNÍCH STRANICKÝCH SYSTÉMŮ <i>Radek KOPŘIVA – Jakub HUSÁK</i>	151
POJETÍ LEGITIMITY V LOKÁLNÍM POLITICKÉM PROCESU <i>Michal KUBÁLEK</i>	161

3 VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ

HOSPODÁŘSKÁ KRIMINALITA V ČECHÁCH A NA SLOVENSKU	167
<i>Jana FABIANOVÁ – Josef KRÍHA – Gabriel ŠVEJDA</i>	
POČÍTAČOVÁ KRIMINALITA	171
<i>Roman SVATOŠ</i>	
VIKTIMOLOGIE JAKO VĚDNÍ DISCIPLINA. PŘEHLED SOUČASNÉHO STAVU A PERSPEKTIVY JEJÍHO VÝVOJE	179
<i>Jacek DWORZECKI</i>	
ANALÝZA POSTOJE OBČANŮ KARLOVARSKÉHO KRAJE K ŽIVOTNÍMU PROSTŘEDÍ	184
<i>Pavla VARVAŽOVSKÁ – Marie PRÁŠILOVÁ</i>	
VZTAHY ZDRAVOTNICKÝCH ZAŘÍZENÍ S TIŠTĚNÝMI REGIONÁLNÍMI A CELOSTÁTNÍMI MÉDII V LETECH 2006–2011 A JEJICH SPECIFIKA	188
<i>Tereza BALCAROVÁ</i>	
VYBRANÉ OBLASTI PREVENCE A RESILIENCE V MATEŘSKÝCH ŠKOLÁCH V ČR	194
<i>Vladimíra KOCOURKOVÁ – Anna ŠAFRÁNKOVÁ</i>	
TYOLOGIE UŽIVATELŮ INTERNETU DLE ORIENTACE ŽIVOTNÍHO STYLU	198
<i>Jitka POKORNÁ – Ladislav PILAŘ – Michaela ŠTÁDLEROVÁ – Ivana TICHÁ</i>	

4 RECENZE

ALEŠ LISA – LUBOMÍR PÁNA: ENVIRONMENTÁLNÍ POLITIKA	202
<i>Jiří BÍLÝ</i>	
ŠTĚPÁN KAVAN – JAKUB DOSTÁL: DOBROVOLNICTVÍ A NESTÁTNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE PŘI MIMORÁDNÝCH UDÁLOSTECH (V PODMÍNKÁCH JIHOČESKÉHO KRAJE)	203
<i>Lenka BREHOVSKÁ</i>	
KLÁRA KAŠPAROVÁ – VILÉM KUNZ: MODERNÍ PŘÍSTUPY KE SPOLEČENSKÉ ODPOVĚDNOSTI FIREM A CSR REPORTOVÁNÍ	203
<i>Marie HESKOVÁ</i>	
KVĚTA PRINCOVÁ: ÚVOD DO ZAHRANIČNÍ POMOCI S DŮRAZEM NA ETIKU JEJÍHO POSKYTOVÁNÍ	205
<i>Štěpán KAVAN</i>	
JIRÍ DUŠEK: TEORIE HER A KOMPARACE MATEMATICKÝCH VOLEBNÍCH MODELŮ NA KOMUNÁLNÍ ÚROVNI	205
<i>Peter ONDRIA</i>	
BLANKA VÍTOVÁ: NEPŘIMĚŘENÁ UJEDNÁNÍ VE SPOTŘEBITELSKÝCH SMLOUVÁCH	206
<i>Alena PAULIČKOVÁ</i>	
RASTISLAV FUNTA – ŠTEFAN NEBESKÝ – FILIP JURÍŠ: EVROPSKÉ PRÁVO	208
<i>Alena PAULIČKOVÁ</i>	
JIRÍ JEŽEK: MĚSTSKÝ MARKETING – OČEKÁVÁNÍ A REALITA	209
<i>Alena PAULIČKOVÁ</i>	
JIRÍ DUŠEK: TEORIE HER A KOMPARACE MATEMATICKÝCH VOLEBNÍCH MODELŮ NA KOMUNÁLNÍ ÚROVNI	210
<i>Lukáš VALEŠ</i>	

5 VARIA

(informační texty, diskuse, zprávy z konferencí, vědeckých a odborných akcí, jubilea)

RAKOVINA U DĚTÍ V OKOLÍ JADERNÝCH ELEKTRÁREN: VÝCHODISKA PRO OBJASNĚNÍ	211
<i>Alfred KÖRBLEIN</i>	
SOCIÁLNÍ MÉDIA, VIRTUÁLNÍ SPOLEČENSTVÍ A PROMĚNY POLITIKY. POZNÁMKY K SOCIÁLNÍM STUDIÍM INTERNETU	225
<i>Karel B. MÜLLER</i>	
NÁSTIN SVĚTOVÉHO NÁZORU	231
<i>Václav STUPKA</i>	
SEZNAM RECENZENTŮ VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ DO ČASOPISU AUSPICIA Č. 1/2013, PRŮBĚH A VÝSLEDKY RECENZNÍHO ŘÍZENÍ	239
CHARAKTERISTIKA ČASOPISU A POKYNY AUTORŮM	242
FORMULÁŘ NA PŘEDPLATNÉ ČASOPISU	258

CONTENTS

EDITORIAL	12
1 (PUBLIC) ADMINISTRATION	
EUROPEAN RULES IMPLEMENTED IN AREA OF SERVICES OF PUBLIC INTEREST	13
<i>Daniela NOVÁČKOVÁ</i>	
ROLE OF SOCIAL POLICY TODAY	21
<i>Jan MERTL</i>	
OVERVIEW OF MATERIAL SCOPE OF INDEPENDENT FINANCIAL AUDIT BODIES IN THE VISEGRAD GROUP	29
<i>Martin BOĎA</i>	
MODEL SOLUTION OF CALCULATING VAT GAP IN THE CZECH REPUBLIC	41
<i>Iveta ŠPIČKOVÁ – Aleš HES</i>	
REVISITING OPTIMUM CURRENCY AREAS. WHAT HAS CHANGED WITH CRISIS IN EURO AREA?	46
<i>Lubomíra GERTLER</i>	
IMPACTS OF MONETARY-POLICY INTEREST RATES ON MONEY AND FOREIGN EXCHANGE MARKETS	54
<i>Bohuslav ČÍZEK</i>	
DEVELOPMENT OF SME'S INNOVATION ACTIVITIES WITHIN OPERATIONAL PROGRAMMES OF CR	61
<i>Jan URBÁNEK</i>	
STATUTORY CITIES IN CR – SOCIODEMOGRAPHIC CHANGES IN PERIOD BETWEEN MOST RECENT CENSUSES	65
<i>Bohumil MINAŘÍK – Jana BORŮVKOVÁ – Jaroslav DUFEK</i>	
ECONOMICALLY ACTIVE FOREIGNERS ON LABOUR MARKET IN CZECH REPUBLIC	76
<i>Erika URBÁNKOVÁ – Josef BRČÁK</i>	
TESTING MARKET EFFICIENCY BY TECHNICAL ANALYSIS	82
<i>Martin MARŠÍK – Petr ZEMAN</i>	
BURNOUT SYNDROME AND ITS PROCESS	87
<i>Miroslava SZARKOVÁ</i>	
APPLICATION OF KAIZEN MANAGEMENT IN PRODUCTION COMPANY	94
<i>Roman KUBÍČEK – Drahoš VANĚČEK</i>	
HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: POSITION OF EMPLOYERS	100
<i>Irina M. TRUNINA – Mykhaylo V. ZAGIRNYAK – Andrey B. POCHTOVYUK</i>	
USE OF MODEL PROCESS TOOLS IN CENTRE OF HEALTH AND SOCIAL WORK OF FACULTY OF HEALTH AND SOCIAL STUDIES, UNIVERSITY OF SOUTH BOHEMIA	106
<i>Radka PROKEŠOVÁ – Roman KUBÍČEK</i>	
SELECTED MODELS OF ORGANIZATION CLIMATE	110
<i>Jana KANTOROVÁ</i>	
BENCHMARKING OF APPROACHES TO STUDENTS' EVALUATION OF HIGHER EDUCATION QUALITY	118
<i>Jaroslav NENADÁL – David VYKYDÁL – Petra HALFAROVÁ – Iva ŠEDLBAUEROVÁ</i>	
ANALYSIS OF SUBSIDIES IN 2004–2011 IN CZECH REPUBLIC – AGRARIAN SECTOR	123
<i>Jaroslav SVOBODA – Jana LOSOSOVÁ</i>	
PUBLIC SUBSIDIES OF PRICES OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN CZECH REPUBLIC	129
<i>Karel ŠRÉDL – Marie PRÁŠILOVÁ</i>	
ANALYSIS OF ECONOMIC RESULTS OF AGRICULTURAL SECTOR BETWEEN YEARS 2002–2011	136
<i>Marta MARŠÍKOVÁ</i>	
MONITORING OF EXPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN CZECH REPUBLIC	141
<i>Radek VANKA – Aleš HES</i>	
2 POLITICAL SCIENCE	
CAUSES OF INCREASING PARLIAMENTARY REPRESENTATION OF EUROPEAN EXTREME-RIGHT POLITICAL PARTIES	146
<i>Štěpán STRNAD</i>	
PREFERENTIAL VOTES AND THEIR APPLICABILITY IN STUDY OF MUNICIPAL PARTY SYSTEMS	151
<i>Radek KOPŘIVA – Jakub HUSÁK</i>	
MEANING OF LEGITIMACY IN LOCAL POLITICAL PROCESS	161
<i>Michal KUBÁLEK</i>	
3 SELECTED ENTRIES FROM OTHER FIELDS IN THE HUMANITIES	
ECONOMIC CRIME IN CZECH REPUBLIC AND IN SLOVAKIA	167
<i>Jana FABIANOVÁ – Josef KRŮHA – Gabriel ŠVEJDA</i>	

COMPUTER CRIME	171
<i>Roman SVATOŠ</i>	
VICTIMOLOGY AS MODERN SCIENCE DISCIPLINE. SURVEY OF CURRENT SITUATION AND PERSPECTIVES OF ITS DEVELOPMENT	179
<i>Jacek DWORZECKI</i>	
ANALYSIS OF KARLOVY VARY REGION INHABITANTS' ATTITUDE TOWARDS ENVIRONMENT	184
<i>Pavla VARVAŽOVSKÁ – Marie PRÁŠILOVÁ</i>	
REGIONAL AND NATIONAL MEDIA RELATIONS WITH HEALTHCARE INSTITUTIONS BETWEEN 2006–2011 AND THEIR SPECIFICS	188
<i>Tereza BALCAROVÁ</i>	
SELECTED AREAS OF PREVENTION AND RESILIENCE IN KINDERGARTENS IN CZECH REPUBLIC	194
<i>Vladimíra KOCOURKOVÁ – Anna ŠAFRÁNKOVÁ</i>	
LIFESTYLE ORIENTATION TYPOLOGY OF INTERNET USERS	198
<i>Jitka POKORNÁ – Ladislav PILAŘ – Michaela ŠTÁDLEROVÁ – Ivana TICHÁ</i>	
4 REVIEWS	
ALEŠ LISA – LUBOMÍR PÁNA: ENVIRONMENTAL POLICY	202
<i>Jiří BÍLÝ</i>	
ŠTĚPÁN KAVAN – JAKUB DOSTÁL: VOLUNTEERISM AND NON-STATE NONPROFIT ORGANIZATIONS DURING EMERGENCIES (IN TERMS OF REGION OF SOUTH BOHEMIA)	203
<i>Lenka BREHOVSKÁ</i>	
KLÁRA KAŠPAROVÁ – VILÉM KUNZ: MODERN ATTITUDES TOWARDS SOCIAL RESPONSIBILITY OF FIRMS AND CSR REPORTING	203
<i>Marie HESKOVÁ</i>	
KVĚTA PRINCOVÁ: INTRODUCTION TO FOREIGN AID WITH STRESS ON ITS ETHICAL PROVIDING	205
<i>Štěpán KAVAN</i>	
JIRÍ DUŠEK: GAME THEORIES AND COMPARISON OF MATHEMATICAL ELECTION MODELS AT MUNICIPAL LEVEL	205
<i>Peter ONDRIA</i>	
BLANKA VÍTOVÁ: DISPROPORTIONATE ARRANGEMENTS IN CONSUMER AGREEMENTS	206
<i>Alena PAULIČKOVÁ</i>	
RASTISLAV FUNTA – ŠTEFAN NEBESKÝ – FILIP JURIŠ: EUROPEAN LAW	208
<i>Alena PAULIČKOVÁ</i>	
JIRÍ JEŽEK: MUNICIPAL MARKETING – EXPECTATIONS AND REALITY	209
<i>Alena PAULIČKOVÁ</i>	
JIRÍ DUŠEK: GAME THEORIES AND COMPARISON OF MATHEMATICAL ELECTION MODELS AT MUNICIPAL LEVEL	210
<i>Lukáš VALEŠ</i>	
5 VARIOUS	
(information texts, discussion, information about conferences, scholarly and specialized activities, jubilees)	
CHILDREN WITH CANCER LIVING NEARBY NUCLEAR POWER PLANTS: SOLUTIONS TO CLARIFICATION	211
<i>Alfred KÖRBLEIN</i>	
SOCIAL MEDIA, VIRTUAL FELLOWSHIP AND TRANSFORMATION OF POLITICS. REMARKS ON SOCIAL STUDIES OF INTERNET	225
<i>Karel B. MÜLLER</i>	
OUTLINE OF WORLD OUTLOOK	231
<i>Václav STUPKA</i>	
LIST OF REVIEWERS OF AUSPICIA No 1/2013 SCIENTIFIC ARTICLES, REVIEWING PROCESS AND RESULTS	239
CHARACTERISTICS OF THE JOURNAL AND INSTRUCTIONS TO AUTHORS	247
JOURNAL SUBSCRIPTION FORM	259

СОДЕРЖАНИЕ

РЕДАКЦИОННАЯ СТАТЬЯ	12
1 (ОБЩЕСТВЕННОЕ) УПРАВЛЕНИЕ, АДМИНИСТРИРОВАНИЕ	
ЕВРОПЕЙСКИЕ ПРАВИЛА, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В ОБЛАСТИ УСЛУГ ОБЩЕСТВЕННОГО ИНТЕРЕСА <i>Daniela NOVÁČKOVÁ</i>	13
РОЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ <i>Jan MERTL</i>	21
ОБЗОР ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПОЛНОМОЧИЙ ОРГАНОВ НЕЗАВИСИМОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ ГОСУДАРСТВ ВЫШЕГРАДСКОЙ ГРУППЫ <i>Martin BOĎA</i>	29
МОДЕЛЬНОЕ РЕШЕНИЕ РАСЧЕТА «НДС GAP» В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ <i>Iveta ŠPIČKOVÁ – Aleš HES</i>	41
ВОЗВРАЩЕНИЕ К ПРОБЛЕМАТИКЕ ОПТИМАЛЬНЫХ ВАЛЮТНЫХ ЗОН: ЧТО ИЗМЕНИЛОСЬ С ПРИХОДОМ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА В ЕВРОЗОНЕ? <i>Lubomíra GERTLER</i>	46
ВЛИЯНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ ВАЛЮТНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАВКИ НА ДЕНЕЖНЫЕ И ВАЛЮТНЫЕ РЫНКИ <i>Bohuslav ČÍŽEK</i>	54
РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В ОПЕРАЦИОННЫХ ПРОГРАММАХ ЧР <i>Jan URBÁNEK</i>	61
СТАТУТНЫЕ ГОРОДА ЧР – СОЦИОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ИНТЕРВАЛЕ МЕЖДУ ПОСЛЕДНИМИ ПЕРЕПИСЯМИ НАСЕЛЕНИЯ <i>Bohumil MINAŘÍK – Jana BORŮVKOVÁ – Jaroslav DUFEK</i>	65
ЭКОНОМИЧЕСКИ АКТИВНЫЕ ИНОСТРАНЦЫ НА РЫНКЕ ТРУДА В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ <i>Erika URBÁNKOVÁ – Josef BRČÁK</i>	76
ТЕХНИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ТЕСТИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЫНКА <i>Martin MARŠÍK – Petr ZEMAN</i>	82
ПРОЦЕСС «ВЫГОРАНИЯ» И СИНДРОМ ВЫГОРАНИЯ - BURNOUT SYNDROM <i>Miroslava SZARKOVÁ</i>	87
ПРИМЕНЕНИЕ KAIZEN-МЕНЕДЖМЕНТА НА ПРОИЗВОДСТВЕННОМ ПРЕДПРИЯТИИ <i>Roman KUBÍČEK – Drahoš VANĚČEK</i>	94
ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УКРАИНЕ: ПОЗИЦИЯ РАБОТОДАТЕЛЕЙ <i>И. М. ТРУНИНА – М. В. ЗАГИРНЯК – А. Б. ПОЧТОВЮК</i>	100
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНСТРУМЕНТОВ ПРОЦЕССНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ В ИНСТИТУТЕ ЗДОРОВЬЯ И СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ ФАКУЛЬТЕТА ЗДОРОВЬЯ И СОЦИАЛЬНЫХ НАУК ЮЖНОЧЕШСКОГО УНИВЕРСИТЕТА <i>Radka PROKEŠOVÁ – Roman KUBÍČEK</i>	106
ИЗБРАННЫЕ МОДЕЛИ ОРГАНИЗАЦИОННОГО КЛИМАТА <i>Jana KANTOROVÁ</i>	110
БЕНЧМАРКИНГ ПОДХОДОВ К ОЦЕНКЕ СТУДЕНТАМИ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ <i>Jaroslav NENADÁL – David VYKYDAL – Petra HALFAROVÁ – Iva ŠEDLBAUEROVÁ</i>	118
АНАЛИЗ ДОТАЦИЙ В 2004–2011 ГГ. В ЧР – АГРАРНЫЙ СЕКТОР <i>Jaroslav SVOBODA - Jana LOSOSOVÁ</i>	123
ОБЩЕСТВЕННЫЕ ДОТАЦИИ ЦЕН СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ <i>Karel ŠRÉDL – Marie PRAŠILOVÁ</i>	129
АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕЗУЛЬТАТОВ АГРАРНОГО СЕКТОРА В 2002–2011 ГГ. <i>Marta MARŠÍKOVÁ</i>	136
КОНТРОЛЬ ВЫВОЗА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОДУКТОВ В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ <i>Radek VANKA – Aleš HES</i>	141
2 ПОЛИТОЛОГИЯ	
ПРИЧИНЫ ПОВЫШАЮЩЕЙСЯ СТЕПЕНИ УЧАСТИЯ ЕВРОПЕЙСКИХ КРАЙНЕ ПРАВЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ <i>Štěpán STRNAD</i>	146

ПРЕФЕРЕНЦИАЛЬНЫЕ ГОЛОСА И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В ИССЛЕДОВАНИИ КОММУНАЛЬНЫХ ПАРТИЙНЫХ СИСТЕМ	151
<i>Radek KOPŘIVA – Jakub HUSÁK</i>	
ПОНИМАНИЕ ЛЕГИТИМНОСТИ В ЛОКАЛЬНОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ	161
<i>Michal KUBÁLEK</i>	
3 ИЗБРАННЫЕ РАБОТЫ ИЗ ДРУГИХ ГУМАНИТАРНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ	
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ В ЧЕХИИ И СЛОВАКИИ	167
<i>Jana FABIANOVÁ – Josef KRŮHA – Gabriel ŠVEJDA</i>	
КОМПЬЮТЕРНАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ	171
<i>Roman SVATOŠ</i>	
ВИКТИМОЛОГИЯ КАК НАУЧНАЯ ДИСЦИПЛИНА: ОБЗОР СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ РАЗВИТИЯ	179
<i>Jacek DWORZECKI</i>	
АНАЛИЗ ОТНОШЕНИЯ ГРАЖДАН КАРЛОВАРСКОГО КРАЯ К ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ	184
<i>Pavla VARVAŽOVSKÁ – Marie PRÁŠILOVÁ</i>	
ОТНОШЕНИЯ УЧРЕЖДЕНИЙ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ С ПЕЧАТНЫМИ РЕГИОНАЛЬНЫМИ И ОБЩЕГОСУДАРСТВЕННЫМИ СРЕДСТВАМИ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В 2006–2011 ГГ. И ИХ СПЕЦИФИКА	188
<i>Tereza BALCAROVÁ</i>	
ИЗБРАННЫЕ ОБЛАСТИ ПРОФИЛАКТИКИ И «РЕЗИЛИЕНСА» В ДЕТСКИХ САДАХ В ЧР	194
<i>Vladimíra KOCOURKOVÁ – Anna ŠAFRÁNKOVÁ</i>	
ТИПОЛОГИЯ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ ИНТЕРНЕТА ПО ОРИЕНТАЦИИ ОБРАЗА ЖИЗНИ	198
<i>Jitka POKORNÁ – Ladislav PILAŘ – Michaela ŠTÁDLEROVÁ – Ivana TICHÁ</i>	
4 РЕЦЕНЗИИ	
ALEŠ LISA – LUBOMÍR PÁNA: ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА	202
<i>Jiří BÍLÝ</i>	
ŠTĚPÁN KAVAN – JAKUB DOSTÁL: ДОБРОВОЛЬЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И НЕГОСУДАРСТВЕННЫЕ НЕКОММЕРЧЕСКИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ВО ВРЕМЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ (В УСЛОВИЯХ ЮЖНОЧЕШСКОГО КРАЯ)	203
<i>Lenka BREHOVSKÁ</i>	
KLÁRA KAŠPAROVÁ – VILÉM KUNZ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ФИРМ И ИНФОРМИРОВАНИЕ КОМПАНИЙ О СВОЕЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ	203
<i>Marie HESKOVÁ</i>	
KVĚTA PRINCOVÁ: ВВЕДЕНИЕ В ПРОБЛЕМАТИКУ ЗАРУБЕЖНОЙ ПОМОЩИ С АКЦЕНТОМ НА ЭТИКУ ЕЕ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ	205
<i>Štěpán KAVAN</i>	
JIŘÍ DUŠEK: ТЕОРИЯ ИГР И СРАВНЕНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ МОДЕЛЕЙ НА КОММУНАЛЬНОМ УРОВНЕ	205
<i>Peter ONDRIA</i>	
BLANKA VÍTOVÁ: НЕСООБРАЗНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ В ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ ДОГОВОРАХ	206
<i>Alena PAULIČKOVÁ</i>	
RASTISLAV FUNTA – ŠTEFAN NEBESKÝ – FILIP JURÍŠ: ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО	208
<i>Alena PAULIČKOVÁ</i>	
JIŘÍ JEŽEK: ГОРОДСКОЙ МАРКЕТИНГ – ОЖИДАНИЯ И РЕАЛЬНОСТЬ	209
<i>Alena PAULIČKOVÁ</i>	
JIŘÍ DUŠEK: ТЕОРИЯ ИГР И СРАВНЕНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ МОДЕЛЕЙ НА КОММУНАЛЬНОМ УРОВНЕ	210
<i>Lukáš VALEŠ</i>	
5 РАЗНОЕ	
(информационные тексты, дискуссии, новости с конференций, научных и специальных мероприятий, юбилеи)	
ДЕТСКАЯ ОНКОЛОГИЯ В ОКРЕСТНОСТЯХ АТОМНЫХ СТАНЦИЙ: ОТПРАВНЫЕ ТОЧКИ ДЛЯ ОБЪЯСНЕНИЯ	211
<i>Alfred KÖRBLEIN</i>	
СОЦИАЛЬНЫЕ СМИ, ВИРТУАЛЬНЫЕ СООБЩЕСТВА И ИЗМЕНЕНИЯ ПОЛИТИКИ. ЗАМЕТКИ О СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ ИНТЕРНЕТА	225
<i>Karel B. MÜLLER</i>	

ОЧЕРК МИРОВОЗЗРЕНИЯ <i>Václav STUPKA</i>	231
СПИСОК РЕЦЕНЗЕНТОВ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ В ЖУРНАЛЕ «AUSPICIA» № 1/2013, ПРОЦЕСС И ИТОГИ РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ	239
ХАРАКТЕРИСТИКА ЖУРНАЛА И УКАЗАНИЯ АВТОРАМ	252
БЛАНК ПОДПИСКИ НА ЖУРНАЛ	259

EDITORIAL

Vážení čtenáři našeho časopisu!

Máte před sebou jubilejní 20. číslo časopisu *Auspicia* v jubilejním 10. ročníku jeho existence. Je proto potěšitelné, že zájem o publikování v něm neustále stoupá. Do 1. čísla došlo celkem 31 vědeckých článků, do 2. čísla pak dokonce úctyhodných 40. Obě čísla vydaná v roce 2013 se tak zařadí mezi ty nejobjemnější, kdy každé z nich vznikalo téměř rok. Více než třetina vědeckých příspěvků je výstupem z řešeného výzkumného záměru, v časopise nalezneme příspěvky v 5 jazycích.

Časopis disponuje také širokým okruhem kvalitních a zkušených recenzentů. Vědecké příspěvky v prvních třech sekcích časopisu tak opět prošly standardním složitým několikaměsíčním anonymním recenzním řízením a téměř každého ze zde otištěných vědeckých článků se dotkly větší či menší úpravy, doporučené 31 recenzenty v 1–3 recenzních posudcích na každý vědecký článek (celkem redakce obdržela 61 recenzních posudků z 15 akademických pracovišť). **Podrobný Seznam recenzentů vědeckých článků do časopisu *Auspicia* č. 1/2013, průběh a výsledky recenzního řízení jsou jako vždy k nahlédnutí na konci časopisu. Všechny recenzní posudky jsou pak v tištěné podepsané i elektronické podobě k nahlédnutí v archivu redakce vydavatele.**

Stále platí, že časopis je otevřen pro publikování všem zájemcům, kteří mohou nabídnout kvalitní příspěvky.

*Za redakci časopisu *Auspicia*
Jan Gregor, šéfredaktor*

1 VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ, ADMINISTRATIVA · (PUBLIC) ADMINISTRATION

EURÓPSKE PRAVIDLÁ UPLATŇOVANÉ V OBLASTI SLUŽIEB VEREJNÉHO ZÁUJMU

European Rules Implemented in Area of Services of Public Interest

Daniela NOVÁČKOVÁ

Bratislava, Slovak Republic

ABSTRAKT: Vedecká štúdia analyzuje uplatňovanie spoločných európskych pravidiel v oblasti služieb verejného záujmu. Analýza je zameraná na fakty, javy, procesy a súvislosti, ktoré sa dotýkajú služieb všeobecného hospodárskeho záujmu a sociálnych služieb vo verejnom záujme poskytovaných vybranými subjektami v členských štátoch EÚ. V zásade systém poskytovania služieb vo verejnom záujme je založený na princípe financovania z verejných zdrojov.

Kľúčové slová: sociálna politika – sociálne práva – služby ekonomického záujmu – spoločné pravidlá

ABSTRACT: The scientific study analyzes the implementation of common European rules in the area of services of public interest. The analysis focuses on the facts, phenomena, processes and context, relating to services of general economic interest and social services in the public interest provided by selected entities in the EU member states. In principle, the system of providing the social services in public interest is based on the principle of financing from public resources.

Key words: social policy – social rights – services of economic interest – common rules

ÚVOD

Správne fungujúci vnútorný trh je jedným z významných cieľov Európskej únie. Podľa platnej právnej úpravy vnútorný trh predstavuje priestor bez vnútorných hraníc, kde je zabezpečený voľný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu (čl. 26 ods. 2 ZFEÚ).¹ Vzniká tu priestor pre ekonomicko-sociálne záujmy avšak účastníkmi týchto vzťahov sú nielen hospodárske subjekty, podniky, verejnoprospešné podniky, ale aj občania a zamestnanci.

Vnútorný trh Európskej únie je založený na princípoch voľného trhového hospodárstva, na presadzovaní spoločných európskych záujmov, na odstraňovaní bariér medzi členskými štátmi, čo má za následok, že národné a politické záujmy členských štátov sú stále vo väčšom rozsahu obmedzované právom Európskej únie. Súčasný vnútorný trh Európskej únie je formovaný tak, aby posilňoval sociálnu ochranu a spravodlivosť ako aj podporoval rozvoj inovačných technológií v novom di-

gitálnom veku. V nadväznosti na uvedené je ale nevyhnutné, aby dobre fungujúci vnútorný trh EÚ odolával konkurenčným záujmom v globálnom hospodárstve.

Súčasťou ekonomických slobôd vnútorného trhu EÚ je aj voľný pohyb osôb, s ktorým je značne prepojená sociálna politika. Voľný pohyb osôb je významnou ekonomickou slobodou, ktorá umožňuje občanom členských štátov Európskej únie vykonávať ekonomickú činnosť aj na území iných členských štátov.

Sloboda pohybu osôb má širšie súvislosti, pretože s ňou súvisí:

- právo občanov na slobodný pohyb a pobyt na území členských štátov;
- právo na slobodný výkon povolania;
- právo na zákaz diskriminácie z akéhokoľvek dôvodu;
- právo na uznanie dokladu o vzdelaní;
- právo vykonávania samostatnej zárobkovej činnosti;
- právo na začítavanie dôb poistenia;
- právo na zlúčenie rodiny;

¹ Článok 26 ods. 2 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Ú.v. EÚ, C 83 z 30. marca 2010, s. 59.

- export dávok (vyplácanie sociálnych dávok v inom štáte).

Nové ustanovenie **článku 9** Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEÚ“) zakotvuje, že: „Európska únia okrem podpory a rozvoja ekonomickej integrácie podporuje pri uskutočňovaní svojich politik **aj primeranú sociálnu ochranu**“.² Prakticky to znamená, že Európska únia požaduje od členských štátov, aby pre svojich občanov vytvorili vhodný systém ochrany sociálnych práv. Vzhľadom na to, že v zmysle článku 5 ZFEÚ je sociálna politika koordinovaná Európskou úniou, však jej vykonávanie je v kompetencii členských štátov.³ Členské štáty sú v meritórnom rozsahu aj zodpovedné za systém ochrany sociálnych práv, pričom musia uplatňovať princípy a hodnoty uznávané Európskou úniou.

Sociálny rozmer vnútorného trhu možno posudzovať najmä so zreteľom na sociálne služby vo verejnom záujme a na systém sociálneho podnikania.

METODIKA A CIEĽ

Cieľom vedeckej štúdie je na základe teoretických východísk a právnej analýzy poukázať a identifikovať aktuálne problémy týkajúce sa sociálnych služieb vo verejnom záujme. Uvedená oblasť v súčasnosti patrí aj medzi priority Stratégie Európa 2020. Danému cieľu sme podriadili aj vedecké metódy skúmania a to metódu analýzy, syntézy, indukcie a dedukcie. Metóda abstrakcie bola použitá pri objasnení základných pojmov, t.j. služby všeobecného hospodárskeho záujmu, sociálne služby vo verejnom záujme. Objektom skúmania bola súčasná platná právna úprava Európskej únie týkajúca sa sociálnych služieb vo verejnom záujme a jej implementácia v členských štátoch EÚ.

Služby všeobecného hospodárskeho záujmu

Ekonomická integrácia a spolupráca členských štátov bola a je postupne rozširovaná o rôzne oblasti, avšak sociálna politika a ochrana sociálnych práv zostáva predovšetkým na národnej úrovni, hoci majú proeurópsku dimenziu. Sociálny rozmer vnútorného trhu Európskej únie potvrdzujú aj ciele Európskej únie upravené v **článku 3 ods. 2 ZFEÚ**, z ktorého explicitne vyplýva, že *Európska únia podporuje sociálnu spravodlivosť, solidaritu medzi generáciami*.⁴

Novým inštitútom, ktorý napomáha realizovať sociálnu spravodlivosť sú sociálne služby vo verejnom záujme. Tento druh služieb má súvisť s službami všeobecného hospodárskeho záujmu upravené v ustanovení **článku 14 ZFEÚ**.⁵ Obsahom predmetného

ustanovenia je, že *Únia a členské štáty dbajú v rámci svojich právomocí a v rámci pôsobnosti zmlúv o to, aby takéto služby fungovali na základe zásad a podmienok, najmä hospodárskych a finančných, ktoré im umožňujú plniť ich poslanie*. Únia a členské štáty v rámci svojich kompetencií zabezpečujú fungovanie služieb tohto druhu. Na úrovni Európskej únie sú prijímané právne predpisy upravujúce najmä systém financovania týchto služieb, pretože vykonávanie týchto služieb sa realizuje v nadväznosti na ustanovenia článkov 107 a 108 ZFEÚ o poskytovaní štátnej pomoci.⁶ Okrem primárnej právnej úpravy Európskej únie aj Protokol č. 26 o službách všeobecného záujmu upravuje štandardy poskytovania služieb.⁷ V zmysle tohto protokolu členské štáty pri poskytovaní služieb všeobecného záujmu:

- presadzujú všeobecný prístup k službám a vysokú úroveň kvality služieb;
- rešpektujú rôznorodosť medzi službami a rozdiely v potrebách prijímateľov služieb, ich rozdielne geografické, sociálne a kultúrne okolnosti;
- presadzujú, aby národné, regionálne a miestne orgány pri poskytovaní, obstarávaní a organizovaní služieb čo najlepšie napĺňali potreby prijímateľov služieb.

Ďalším právnym rámcem, ktorý upravuje oblasť služieb všeobecného hospodárskeho záujmu je **Charta základných práv Európskej únie**. Predmetná charta má rovnakú právnu silu ako Zmluva o Európskej únii a Zmluva o fungovaní Európskej únie, takže je záväzná aj pre Slovenskú republiku. Ustanovenie článku 36 Charty základných práv Európskej únie zakotvuje, že *„Únia uznáva a rešpektuje prístup k službám všeobecného hospodárskeho záujmu, ktorý je ustanovený vnútroštátnymi právnymi predpismi praxou“*.⁸

Na základe uvedeného možno konštatovať, že Európska únia považuje za významné, aby služby všeobecného hospodárskeho záujmu boli vykonávané členskými štátmi v súlade s primárnou právnou úpravou EÚ. V dôsledku toho pre tieto služby platia spoločné pravidlá a členské štáty sú povinné ich rešpektovať. Spoločný právny základ a rovnaký prístup je zárukou transparentnosti a spravodlivosti pri poskytovaní tohto druhu služieb. Pri poskytovaní služieb všeobecného hospodárskeho záujmu by mali členské štáty prihliadať na kvalitu, dostupnosť, bezpečnosť, nákladovú efektívnosť.

Služby všeobecného hospodárskeho záujmu sú súčasťou spoločných hodnôt Európskej únie a patrí im významné miesto aj pri podpore sociálnej a územnej

² Článok 9 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Ú. v. EÚ, C 83 z 30. marca 2010, s. 53.

³ Článok 5 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Ú. v. EÚ, C 83 z 30. marca 2010, s. 52.

⁴ Článok 3 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii, Ú. v. EÚ C 83 z 30. marca 2010, s. 17.

⁵ Článok 14 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Ú. v. EÚ, C 83 z 30. marca 2010, s. 54.

⁶ Článok 106 a 107 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Ú. v. EÚ C 83 z 30. marca 2010.

⁷ Protokol č. 26 o službách všeobecného záujmu, Ú. v. EÚ, C 83 z 30. marca 2010, s. 308.

⁸ Charta základných práv Európskej únie, Ú. v. EÚ, C 83 z 30. marca 2010, s. 399.

súdržnosti. Tieto služby sú poskytované subjektami poverenými štátom, niekedy označované aj ako verejnoprávne podniky a súkromnými spoločnosťami.

Objasnenie pojmov

Teória o ekonomických slobodách vnútorného trhu v rámci EÚ rozlišuje v rámci voľného pohybu služieb nasledujúce druhy služieb: činnosti priemyselnej povahy, činnosti obchodnej povahy, činnosti remeselnej povahy, činnosti v oblasti slobodných povolání.⁹

V zásade ide o druh služieb, ktoré sú vykonávané aj na území iných členských štátov na základe získaného oprávnenia. Služby všeobecného hospodárskeho záujmu sú špecifické a nemožno ich stotožňovať s druhom služieb uvedených v ustanovení článku 57 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Služby všeobecného hospodárskeho záujmu zaviedla ešte Amsterdamská zmluva.¹⁰ Problematika slobody služieb je upravená aj v známej smernici Európskeho parlamentu a Rady 2006/123 o službách na vnútornom trhu Európskej únie.¹¹ Z uvedenej sekundárnej právnej úpravy sú vyňaté *sociálne služby v oblasti sociálneho bývania a starostlivosti o deti a podpory rodín a osôb*

v stave trvalej alebo dočasnej núdze, ktoré sú poskytované:

- štátom;
- subjektami poverenými štátom (na vnútroštátnej, regionálnej alebo miestnej úrovni);
- charitatívnymi organizáciami.

Slovenská právna úprava, t.j. zákon č. 136/2010 Z. z. o službách na vnútornom trhu v znení neskorších zmien sa **nevzťahuje** na poskytovanie:

- nehospodárskych služieb poskytovaných vo všeobecnom záujme;
- sociálnych služieb súvisiacich so sociálnym ubytovaním, starostlivosťou o deti a podporou rodín a osôb v trvalej alebo dočasnej núdzi, ktoré sa neposkytujú za účelom uplatňovania zásady dosiahnutia hospodárskeho zisku.

Na základe uvedeného možno konštatovať, že slovenský právny rámec je kompatibilný s relevantnou právnou úpravou Európskej únie.

V záujme správneho pochopenia danej problematiky je potrebné objasniť základné pojmy, ktoré sú používané v danej oblasti. Súčasná európska teória rozoznáva:

Služby všeobecného záujmu

sú služby, ktoré podľa verejných orgánov členských štátov reprezentujú všeobecný záujem a ktoré preto podliehajú osobitným záväzkom služby vo verejnom záujme. Pojem sa vzťahuje na hospodárske činnosti, ako aj na služby nehospodárskeho charakteru. Služby nehospodárskeho charakteru nepodliehajú osobitným právnym predpisom EÚ a nevzťahujú sa na ne ustanovenia o vnútornom trhu a hospodárskej súťaže. Tieto služby slúžia na prospech spoločnosti a sú poskytované priamo a nepriamo z rozpočtov členských štátov. Za verejnoprospešné služby sú považované aj služby dopravné (článok 93 ZFEÚ).¹² Tento druh služieb je poskytovaný širokej verejnosti za dostupnú cenu. Poskytovanie služieb všeobecného záujmu v oblasti vzdelávania a kvalifikačného rastu zohrávajú významnú úlohu, pretože vzdelanie je základnou vstupenkou na trh práce. V znalostnej ekonomike je nevyhnutné, aby bol trh práce nasýtený kvalifikovanými odborníkmi. V záujme správneho poskytovania služieb prijala Európska únia Rámec Spoločenstva pre štátnu pomoc vo forme náhrady za služby vo verejnom záujme.¹³

Služby všeobecného hospodárskeho záujmu

tento druh služieb právne predpisy EÚ nedefinujú. Bežne sa považujú za obchodné služby všeobecnej hospodárskej prospešnosti, ktorým orgány verejnej moci ukladajú konkrétne záväzky verejnoprospešnej služby (poštové služby, energetika a komunikácie). Definícia služieb, ktoré sa považujú za služby „všeobecného hospodárskeho záujmu“ sa v podstate ponecháva na členských štátoch. Tieto služby sú poskytované verejnoprávnymi podnikmi. Podľa ustanovenia článku 106 ZFEÚ za verejnoprávne podniky sa považujú podniky, ktorým štát prizná výlučne právo poskytovať služby všeobecného hospodárskeho záujmu.¹⁴

⁹ Článok 57 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Ú. v. C 83 z 30. marca 2010, s. 70.

¹⁰ Zmluva z Amsterdamu (čl. 16 ZES) <http://eurlex.europa.eu/sk/treaties/dat/11997E/htm/11997E.html#0173010078>. Z 3. 8. 2012.

¹¹ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/123/ES z 12. decembra 2006 o službách na vnútornom trhu, Ú. v. EÚ L 376 z 27. decembra 2006.

¹² Článok 93 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Ú. v. EÚ, C 83 z 30. marca 2012, s. 86.

¹³ Ú. v. EÚ C 297/04 z 29. novembra 2005.

¹⁴ Článok 106 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Ú. v. EÚ C 83 z 30. marca 2010, s. 90.

Sociálne služby vo verejnom záujme

zahŕňajú systémy sociálneho zabezpečenia, ktoré pokrývajú základné životné riziká a mnoho iných základných služieb poskytovaných priamo určitej osobe, a ktoré plnia úlohu prevencie a sociálnej súdržnosti. Sú kategóriou služieb, ktorá by nemala chýbať v žiadnom modernom sociálnom štáte a spočívajú v poskytovaní individuálnej pomoci s cieľom uľahčiť začlenenie osôb do spoločnosti a zabezpečiť dodržiavanie ich základných práv.

Ako príklad možno uviesť: zdravotnú starostlivosť, služby sociálneho zabezpečenia, vzdelávanie, sociálne bývanie, starostlivosť o deti a mládež. Sociálne služby sú verejné služby. Sociálne služby vo verejnom záujme sú poskytované najmä:

- osobám, ktoré majú životné problémy,
- osobám, ktoré majú dlhodobé problémy súvisiace so zdravotným postihnutím,
- osobám, ktoré nevyhnutne potrebujú sociálne ubytovanie a pod.

Uvedené služby sú síce uvedené v primárnej právnej úprave Európskej únie, ale ich presná definícia chýba. Zmluva o Európskej únii v ustanovení článku 5 upravuje inštitút subsidiarity a proporcionality.¹⁵ V zásade ide o kompetenčné vzťahy medzi Európskou úniou a jej členskými štátmi. V súlade s princípom subsidiarity Únia zasahuje v tých oblastiach, ktoré nespádajú do jej výlučných kompetencií len v tom prípade, keď ciele naplánovanej akcie nemôžu byť dostatočným spôsobom uskutočnené členskými štátmi a môžu byť teda, vzhľadom na rozsah a dopady naplánovanej akcie, lepšie zrealizované na úrovni Únie. Princíp subsidiarity sa uplatňuje aj v prípade služieb všeobecného hospodárskeho záujmu, t.j. Európska únia priznala členským štátom právo slobodne **definovať, čo rozumejú pod službami všeobecného hospodárskeho záujmu a pod verejnoprospešnými sociálnymi službami**. Členské štáty pri definícii týchto pojmov prihliadajú na spoločné hodnoty a záujmy Únie a samozrejme majú väzbu aj platný právny rámec. Európska únia má pri výkone sociálnej politiky obmedzené práva. Uvedené pojmy sa používajú menej v slovenských podmienkach aj napriek tomu, že majú pôvod v medzinárodnej zmluve, akou bezpochyby je Zmluva o fungovaní Európskej únie.

Sociálne služby vo verejnom záujme

Všeobecne možno prijať názor, že sociálne služby vo verejnom záujme sú službami s osobitným významom, pretože sú poskytované osobám, ktoré sa

ocitli v nepriaznivej sociálnej tiesni a sú odkázané na pomoc iných. V zásade ide o služby, ktorých zámerom je zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojenie základných životných potrieb osôb, zachovanie obnovy a rozvoj schopnosti fyzickej osoby viesť samostatný život a začlenenie sa do spoločnosti. Niektoré sociálne služby (ako napr. zákonné systémy sociálneho zabezpečenia) síce Európsky Súdny dvor za hospodárske činnosti nepovažuje. Z jeho judikatúry vyplýva aj to, že sociálna povaha služby sama o sebe nepostačuje na to, aby sa služba považovala za službu neehospodárskeho charakteru¹⁶. Poskytovanie sociálnych služieb vo verejnom záujme je realizované na úrovni verejných orgánov miestnej správy a obcí za súčinnosti sociálnych partnerov. Ministerstvá práce a sociálnych vecí členských štátov sú zodpovedné za právny rámec sociálnych služieb vo verejnom záujme, ktorý musí byť v súlade s požiadavkami relevantnej právnej úpravy Európskej únie. Dohľad nad správnu transpozíciu právnych aktov EÚ, ako aj nad správnym uplatňovaním primárnej právnej úpravy EÚ členskými štátmi vykonáva Európska komisia a Súdny dvor Európskej únie. Európska únia koordinuje systém poskytovania sociálnych služieb vo verejnom záujme a táto politika podlieha Generálnemu riaditeľstvu pre zamestnanosť, sociálne záležitosti a začlenenie a Generálnemu riaditeľstvu pre hospodársku súťaž.

Tak ako už bolo v úvode vedeckej štúdie uvedené nasledujúca časť obsahuje problematiku sociálnych služieb vo verejnom záujme.

Tab. č. 1: Sociálne služby vo verejnom záujme.

Sociálne služby vo verejnom záujme sú	
<p>poskytované na základe právnych predpisov: do tejto kategórie služieb patria služby sociálnej ochrany zahŕňajúce ochranu zdravia, invaliditu, starobu, nezamestnanosť, starostlivosť o opustené deti.</p>	<p>poskytované v osobitných prípadoch: do tejto kategórie patria služby umožňujúce začlenenie osôb do spoločnosti (jazyková príprava migrantov), pomoc v núdzi (sociálne bývanie) a pod.</p>

¹⁵ Článok 5 Zmluva o Európskej únii, U. v. EÚ C 83 z 30. marca 2010, s. 18.

¹⁶ Spojené veci C-180/98 až C-184/98 Pavlov a i. [2000], Zb. s. r.I-6451, bod 118. Vec C-218/00 Císal & INAIL [2002] Zb.s.r. I-691, odsek 37 a vec C-355/00 Freskot [2003] Zb. s.r.I-5263.

V záujme odlišenia sociálnych služieb vo verejnom záujme od služieb poskytovaných účastníkom vnútorného trhu Európskej únie (voľný pohyb služieb), sociálne služby vo verejnom záujme sa vyznačujú nasledujúcimi **charakteristickými črtami**:

- dotýkajú sa ochrany základných ľudských práv;
- nemajú ziskový charakter;
- majú individuálny charakter;
- neuplatňuje sa univerzálny prístup;
- fungujú na princípe solidarity;
- sú financované z verejných financií;
- zohľadňujú osobitné potreby príjemcu;
- niekedy sú časovo neobmedzené;
- niekedy sú vykonávané dobrovoľníkmi.

Za významný aspekt v aplikačnej praxi sa považuje finančná úhrada týchto služieb. Od finančnej úhrady závisí aj úroveň sociálnych služieb, ktoré by mali zohľadňovať fyzické, duševné a sociálne prostredie príjemcov služby a mali by brať do úvahy ich kultúrne osobitosti príjemcov služby.

Prioritným cieľom sociálnych služieb vo verejnom záujme je sociálna solidarita a odvrátenie nepriaznivej situácie jedinca, ktorý sa ocitol v ťažkých životných podmienkach. V niektorých prípadoch ide o zmiernenie tejto nevyhovujúcej situácie, do ktorej sa dostal aj nie svojim pričinením.

Financovanie sociálnych služieb vo verejnom záujme je zabezpečené z rôznych finančných zdrojov, ale najčastejšie sú to finančné prostriedky pochádzajúce z verejných rozpočtov členských štátov. Práve preto sa musia pri financovaní tohto druhu služieb uplatňovať pravidlá prijímané na úrovni Európskej únie, aj napriek tomu, že ide o verejnoprospešné služby. Čo sa týka poskytovania služieb a finančnej úhrady za poskytnutú službu, za službu sa považuje aj taká činnosť, ktorú príjemca nemusí uhradiť sám priamo, ale môže byť uhradená aj iným subjektom. Znamená to, že príjemca sociálnej služby nemusí priamo uhrádzať poskytovanú službu.

Systém financovania týchto služieb je často predmetom viacerých diskusií a vyjadrujú sa k nemu aj mnohí poslanci Európskeho parlamentu, avšak finančnú zodpovednosť majú členské štáty.

Dostupnosť sociálnych služieb vo verejnom záujme

Dostupnosť sociálnych služieb vo verejnom záujme je potrebné chápať ako prístup k sociálnym službám a pritom, aby si príjemcovia služby mohli vybrať medzi službami najvhodnejší druh služby. Významným faktorom dostupnosti sociálnej služby je aj cenová dostupnosť, t.j. možnosť klienta vybrať si cenovo dostupnú službu. Európska únia poskytuje určité finančné nástroje prostredníctvom Európskeho sociálneho fondu, ktoré napomáhajú sprístupneniu sociálnych služieb. Dostupnosť služieb by mala byť spojená

s rešpektovaním práv príjemcu služby, z hľadiska rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania. Znamená to, že subjekt poskytujúci sociálne služby vo verejnom záujme musí prihliadať aj na medzinárodné dohovory.¹⁷ Súčasný stav na Slovensku nedovoľuje, aby všetky osoby odkázané na sociálne služby mohli využívať domovy sociálnych služieb, kde je poskytovaná sociálna starostlivosť na profesionálnej úrovni. Tieto domovy nie sú cenovo dostupné pre všetkých. V strede pozornosti však stojí človek – občan, ktorý je príjemcom služby a jeho práva a dôstojnosť by mali byť rešpektované. Niektoré členské štáty Európskej únie z hľadiska dostupnosti služieb vytvárajú tzv. rodinný model, t.j. poskytovanie sociálnych služieb v rodinnom prostredí.

Ak by sme chceli hodnotiť dostupnosť poskytovania sociálnych služieb na Slovensku, tak nemožno tento stav hodnotiť jednoznačne pozitívne, pretože sa akosi zabúda na stárnuce obyvateľstvo a nie sú vytvorené inštitucionálne predpoklady, aby obce a mestá boli schopné zabezpečiť dôstojný život v starobe pre všetkých svojich občanov. Tento problém majú aj iné štáty. Európska únia všeobecne poukazuje na inštitút sociálnej solidarity a sociálnej spravodlivosti, avšak členské štáty si musia same zvoliť mechanizmy a systém, ktorý bude pokrývať ochranu sociálnych práv občanov na európskej úrovni. Otvorená konkurencia prispieva k zlepšovaniu efektívnosti, cenovej dostupnosti a širšiemu výberu ponúkaných služieb.

Kvalita sociálnych služieb vo verejnom záujme

Vzhľadom na to, že tieto služby sú v národnej kompetencii členských štátov aj kvalita poskytovaných služieb v členských štátoch je rozdielna. Za kvalitu sociálnych služieb vo verejnom záujme zodpovedajú členské štáty. So stupňom kvality súvisí aj výška finančnej úhrady za poskytovanú službu.

Meranie kvality sociálnych služieb vo verejnom záujme je založené na viacerých atribútoch:

- vzdelanostná úroveň pracovníkov poskytujúcich sociálne služby;
- rozsah poskytovaných sociálnych služieb – spektrum služieb a trvanie služby;
- forma poskytovaných sociálnych služieb – rešpektovanie práv príjemcov služby;
- zainteresovanosť štátu;
- zameranie na výsledok.

a) Vzdelanostná úroveň pracovníkov poskytujúcich sociálne služby

Kvalita poskytovania služieb je priamoúmerne závislá od pracovníkov, ktorí sú oprávnení takéto služby poskytovať a od vhodných pracovných podmienok určených na výkon takejto práce.

V súčasnosti je vzdelanie investíciou do ľudského

¹⁷ Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, www.nrsr.sk/web/dynamic/Download.aspx?DocID=343126 z 4. 5. 2012.

kapitálu, ale nie každé vzdelanie je zárukou kvality. Sociálne služby by mali poskytovať odborné vzdelaní pracovníci, ktorí sú schopní pracovať v psychicky a fyzicky náročnom pracovnom prostredí a sú schopní rešpektovať pravidlá ľudskej dôstojnosti, dôvery a profesionálneho prístupu. Vhodné kvalifikačné predpoklady sú síce zárukou kvality, ale pre výkon takejto ťažkej práce sa vyžaduje aj určitá dávka tolerantnosti a humanizmu, najmä u telesne postihnutých osôb. V danej súvislosti nie je možné hovoriť o univerzálnych pravidlách pri poskytovaní sociálnej starostlivosti, pretože osoby, t.j. príjemcovia pomoci sú individuality. V rámci európskeho systému vzájomného uznávania dokladov o vzdelaní, práve vzdelanie získané na strednej zdravotníckej škole v členskom štáte podlieha automatickému uznaniu dokladu iným členským štátom EÚ. Na základe tejto skutočnosti mnoho slovenských zdravotných sestier odchádza do zahraničia a vykonáva tam sociálne služby vo verejnom záujme. V zásade ide o pracovnú mobilitu, ktorú umožňujú pravidlá vnútorného trhu EÚ. Sociálne služby majú určitý podiel na zamestnanosti v rámci Európskej únie. Okrem profesionálnych poskytovateľov sociálnych služieb tieto služby poskytujú aj tzv. dobrovoľníci, t.j. neplatení poskytovatelia. U týchto osôb sa nevyžadujú určité kvalifikačné predpoklady, aj napriek tomu, že vykonávajú pomerne ťažkú psychickú prácu. Vzhľadom na to, že ide vo väčšine predovšetkým o dobrovoľníkov, ktorí už majú určité praktické skúsenosti a zručnosti, nemožno ich považovať za amatérov.

b) Rozsah poskytovaných sociálnych služieb – spektrum služieb a trvanie služby

Poskytovaním služieb sú poverené subjekty, ktoré môžu byť štátne alebo súkromné. Pri súkromných subjektoch musí štát presne zadefinovať druh a rozsah služieb. V danej súvislosti môžeme hovoriť o verejnoprávných subjektoch, ktoré sú poverené štátom, aby vykonávali sociálne služby vo verejnom záujme. Rozsah týchto služieb určuje štát – zriaďovateľ a aj určuje trvanie služby. Vo väčšine prípadov ide o služby, ktoré sú poskytované nepretržite, pretože sociálna starostlivosť je dlhodobým procesom.

c) Forma poskytovaných sociálnych služieb

Forma poskytovaných služieb vychádza z oprávnených potrieb samotných osôb odkázaných na sociálne služby. V súčasnosti existuje široké spektrum poskytovaných služieb, ale v zásade ide o formy služieb, ktoré možno považovať ako nevyhnutné:

- z hľadiska nepriaznivej sociálnej situácie alebo zmiernenia nepriaznivej sociálnej situácie fyzickej osoby, rodiny alebo komunity;
- z hľadiska zachovania, obnovy alebo rozvoja schop-

nosti fyzickej osoby viesť samostatný život a na podporu jeho začlenenia do spoločnosti;

- z hľadiska zabezpečenia nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb fyzickej osoby;
- z hľadiska riešenia krízovej sociálnej situácie fyzickej osoby a rodiny.

d) Zainteresovanosť štátu

Hospodárska, sociálna a územná súdržnosť zohráva dôležitú úlohu pre občanov členských štátov Európskej únie. Európska únia prostredníctvom štrukturálnych fondov napomáha odstraňovať regionálne rozdiely a zároveň tak vytvára aj predpoklady pre sociálne istoty. Členské štáty majú v možnosť okrem európskych finančných zdrojov aj z vlastných finančných zdrojov z verejných rozpočtov posilňovať ochranu sociálnych práv svojich občanov. Štáty sa podieľajú na financovaní sociálnej politiky a sú za ňu aj v meritórnom rozsahu zodpovedné. Všeobecné pravidlá a zásady financovania sú upravené v právnych predpisoch zodpovedných ministerstiev (zrejme ministerstiev práce, sociálnych vecí). Štát má teda nielen finančnú, ale aj regulačnú a kontrolnú funkciu pri zabezpečí ochrany sociálnych práv občanov. Sociálne práva priznané občanom sú teda chránené samotným štátom a to aj na základe zákonov a medzinárodných zmlúv a dohôd, ku ktorým štáty pristúpili a sú nimi viazané. Tu vystáva otázka v akom rozsahu a za akých okolností. Vzhľadom na rozdielne ústavné systémy členských štátov Európskej únie, od ktorých je odvodený aj systém ochrany sociálnych práv je aj ochrana sociálnych práv v jednotlivých štátoch rozdielna. Tieto rozdiely sú jednak v materiálnom zabezpečení, v inštitucionálnom zabezpečení služieb a v zdravotnej starostlivosti. Systém ochrany sociálnych práv členských štátov je založený na princípoch rovnosti. Súčasná prax svedčí o tom, že o sociálne služby vo verejnom záujme je pomerne veľký záujem. Vyplýva to z toho, že tieto služby prispievajú k sociálnej ochrane a sociálnemu začleneniu prijímateľov služieb. Pomerne vysoký dopyt po týchto službách spôsobuje, že mestá a obce členských štátov majú obmedzené možnosti ich upokojit'. Preto sa javí ako vhodné riešenie navrhované Európskou komisiou zvýšiť možnosti poskytovania služieb prostredníctvom európskych nadácií.¹⁸ Európske nadácie vytvárajú predpoklady na zlučovanie finančných prostriedkov za hranicami členských štátov. V danej súvislosti bude ale otázna forma kontroly jednak finančnej a kvality služieb. Takéto predpoklady Európskej komisie síce môžu napomôcť sociálnemu rozvoju, avšak zodpovednosť za realizáciu projektu takýchto európskych nadácií zostane na členských štátoch EÚ. Otázne zostáva získavanie finančných prostriedkov a spôsob fungovania takýchto nadácií.

¹⁸ Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov: Rámec kvality pre služby všeobecného záujmu v Európe.

V prípade, že sociálne služby vo verejnom záujme sú financované z prostriedkov štátneho rozpočtu vzťahujú sa ne pravidlá o štátnej pomoci upravené v ustanovení článku 107 a 108 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Štátna pomoc je akákoľvek pomoc poskytovaná z prostriedkov verejných rozpočtov členských štátov EÚ. Ustanovenie článku 107 ZFEÚ explicitne ustanovuje zákaz poskytovania štátnej pomoci, ak to naruša hospodársku súťaž a ak je nezlučiteľná s pravidlami vnútorného trhu EÚ. V záujme správnej aplikácie pravidiel Európskej únie bol prijatý **Rámec Spoločenstva pre štátnu pomoc vo forme náhrady za služby vo verejnom záujme**¹⁹. Daný právny rámec ustanovuje podmienky, pri ktorých náhrada za služby vo verejnom záujme **nepredstavuje štátnu pomoc**. Predmetný akt upravuje podmienky pre poskytovanie finančných zdrojov subjektu, ktorý zabezpečuje služby vo verejnom záujme. V danej súvislosti sa najčastejšie aplikuje rozhodnutie Súdneho dvora Európskych spoločenstiev (dnes EÚ) vo veci Altmark, ktorý je jedným z podstatnejších pre výklad pravidiel náhrady za služby vo verejnom záujme, ktorá nepredstavuje štátnu pomoc²⁰. Súdny dvor Európskych spoločenstiev (dnes EÚ) v rozsudku vo veci Altmark stanovil podmienky, podľa ktorých náhrada za služby vo verejnom záujme **nepredstavuje štátnu pomoc**. Z jeho výrokov (predmetného rozhodnutia) možno odvodiť zásady pre financovanie služieb všeobecného záujmu:

- presná definícia záväzkov verejnej služby kompetentnou inštitúciou;
- vopred presné vymedzenie finančnej úhrady za poskytnutú službu;
- finančná náhrada za poskytovanie služieb musí zahŕňať skutočné a reálne náklady, so zreteľom na primerané odmeny alebo zisk pre poskytovateľa verejných služieb;
- ak nebol poskytovateľ služby vybraný podľa obvyklých pravidiel na základe výberového konania, výška potrebnej finančnej náhrady za službu má byť stanovená na základe analýz nákladov a je porovnateľná s priemernými nákladmi štandardných poskytovateľov služieb.

e) Zameranie na výsledok

V dôsledku vhodne zvolených metód a postupov sa dá predpokladať, že príjemca sociálnej služby je integrovaný do spoločenského života a jeho životné potreby sú zabezpečené na požadovanej úrovni. Zámerom poskytovateľov sociálnych služieb vo verejnom záujme, kde sa predpokladá účasť súkromného a verejného sektora je predovšetkým zabezpečenie životných potrieb a existencie príjemcu služby. Tomuto cieľu sa musia podriadiť všetky aktivity a aj prehĺbiť

poskytovanie informácií rodinným príslušníkom a zainteresovaným osobám. Riadenie sociálnej služby musí pokrývať očakávania príjemcu sociálnej služby a znížiť jeho obavy a neistotu. Uplatňovanie osvedčených postupov pri riadení sú zárukou spokojnosti príjemcu služby. Pri riadení tohto typu služieb by mal manažment klásť dôraz na transparentnosť, efektívnosť a účinnosť, pretože iba vtedy sa dostaví očakávaný výsledok. Politické iniciatívy napomáhajú pri naplňaní týchto cieľov a možno ich chápať aj ako podporné aktivity. Stručne možno konštatovať, že výsledkom poskytovania sociálnej služby vo verejnom záujme je zohľadnenie osobitných potrieb príjemcu služby a spokojnosť príjemcu s poskytovanou službou.

DISKUSIA

Nové priority Európskej únie majú už inú dimenziu a sú zamerané na sociálnu politiku, ktorá patrí do právomocí členských štátov (článok 2 Zmluvy o Európskej únii). Členské štáty Európskej únie preto hľadajú východiská pre náročné plnenie spoločných priorít Únie a najmä sa snažia zavádzať opatrenia zlepšujúce postavenie osôb odkázaných na sociálnu pomoc. Európska únia formou otvorenej metódy koordinácie v oblasti sociálnej politiky má záujem prispievať k sociálnej spravodlivosti, hospodárskej a sociálnej súdržnosti. Za týmto účelom prijíma relevantné právne nástroje podporujúce vykonávanie služieb všeobecného ekonomického záujmu a sociálnych služieb vo verejnom záujme. Členské štáty v záujme plnenia záväzkov prispôsobujú národné právne predpisy požiadavkám Európskej únie. Pri financovaní týchto služieb zohľadňujú skutočnosť, že výška finančnej pomoci neprekračuje náhradu nákladov spojených s výkonom služby vo verejnom záujme. Vyššia náhrada za tieto poskytované služby by zvyšovala riziko porušenia pravidiel hospodárskej súťaže (proporcionalita). Relevantným právnym rámcom pre danú oblasť je rozhodnutie Komisie z 20. decembra 2011 o uplatňovaní článku 106 ods. 2 Zmluvy o fungovaní Európskej únie vo forme náhrady za službu vo verejnom záujme udeľovanej niektorým podnikom poverenými poskytovaním služieb všeobecného hospodárskeho záujmu.²¹

VÝSLEDKY

Ak budeme vo svetle pravdy hľadať podstatu a význam služieb všeobecného ekonomického záujmu a sociálnych služieb vo verejnom záujme tak musíme zohľadniť skutočnosť, že široké diskrečne právomoci národných, regionálnych a miestnych orgánov pri poskytovaní, obstarávaní a organizovaní týchto služieb musia byť realizované takým spôsobom, aby zo-

¹⁹ Rámec Spoločenstva pre štátnu pomoc vo forme náhrady za služby vo verejnom záujme, Úradný vestník EÚ C 297/04, z 29. novembra 2005.

²⁰ Právna vec C-280/00 Altmark, rozhodnutie SD ES z 14. júla 2003, Zb.s.r. 2003, s. 7747.

²¹ Ú.v. EÚ L 7 z 11.1.2012, s. 3–10.

hľadňovali potreby prijímateľov týchto služieb. Pri poskytovaní týchto služieb je potrebné zohľadňovať najmä rešpektovanie ľudskej dôstojnosti, kvalitu, bezpečnosť, dostupnosť, rovnaký prístup pre prijímateľov týchto služieb.²² Inštitút subsidiarity, ktorý podmieňuje výkon únijných kompetencií sa v tomto prípade neaplikuje, ale aplikujú sa jednotné pravidlá pri financovaní týchto služieb.

ZÁVER

Právny poriadok Európskej únie pôsobí na právne poriadky členských štátov Európskej únie a ovplyvňuje aj politiku služieb všeobecného ekonomického záujmu a sociálnych služieb vo verejnom záujme, ktoré majú význam pre blaho občanov a pre zabezpečenie sociálnej súdržnosti. Hoci sú tieto služby ovplyvňované regionálnou a miestnou kultúrou, miestnymi zvyklosťami, vyžadujú si správnu implementáciu spoločných európskych pravidiel. Členské štáty si samé definujú služby ekonomického záujmu a poverujú oprávnený subjekt vykonávaním tejto činnosti, pričom musia zohľadňovať záväzky vyplývajúce z členstva v Európskej únii.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. Charta základných práv Európskej únie, Ú. v. EÚ C 83 z 30. marca 2010.
2. NOVÁČKOVÁ, D. (2010): *Ekonomické slobody vnútorného trhu Európskej únie*. Bratislava: Eurounion. ISBN 978-80-89374-09-0.
3. Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov: Rámec kvality pre služby všeobecného záujmu v Európe, Brusel 2012.
4. Protokol č. 26 o službách všeobecného záujmu, Ú. v. EÚ C 83 z 30. marca 2010.
5. Ústava Slovenskej republiky dostupné na www.zbierka.sk.
6. Zákon č. 4/2004 o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
7. Zákon č. 136/2010 Z. z. o službách na vnútornom trhu.
8. Zmluva o fungovaní Európskej únie, Ú. v. EÚ C 83 z 30. marca 2010.
9. Zmluva o Európskej únii, Ú. v. EÚ C 83 z 30. marca 2010.
10. www.employment.gov.sk/legislativa.html zo dňa 23. 7. 2012.

ADDRESS & ©

doc. JUDr. Daniela NOVÁČKOVÁ, PhD.
Katedra ekonómie a financií
Fakulta managementu
Univerzita Komenského
Odbojárov 10, 820 05 Bratislava
Slovak Republic
daniela.novackova@fm.uniba.sk

²² Protokol č. 26 o službách všeobecného záujmu, Ú.v. EÚ C 83 z 30. 3. 2010, s. 308.

ROLE SOCIÁLNÍ POLITIKY V SOUČASNOSTI

Role of Social Policy Today

Jan MERTL

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Povaha a stav sociální dimenze ekonomického rozvoje je aktuálně tématem vášnivých diskusí i odborných polemik, které se pohybují od naprosté negace sociální problematiky či její redukce pouze na rovinu sociálních katastrof až po postupy silně inklinující k sociálnímu inženýrství. Nevýhodou těchto vyhrocených přístupů je především fakt, že v nich často zaniká funkční a pozitivní chápání sociální politiky jako vědní disciplíny s teoretickou a především praktickou dimenzí. Cílem článku je na základě relevantní teoretické literatury shrnout a zhodnotit význam a smysl sociální politiky v moderní společnosti, a to s ohledem na realitu českého diskursu o sociální politice a její význam v sociální praxi. Článek tak usiluje o upozornění na významné koncepty sociální politiky a jejich úlohu při tvorbě a hodnocení jednotlivých oblastí národního hospodářství, dotýkajících se kvality života a možností pro rozvoj lidského potenciálu.

Klíčová slova: sociální politika – stát blahobytu – sociální doktrína

ABSTRACT: The nature and status of the social dimension of economic development is currently the subject of hot debates and professional controversies, which range from a complete negation of social issues and its reduction only on the level of social disasters to the practice strongly inclining to social engineering. The disadvantage of these escalated approaches is the fact that they often lack functioning and positive understanding of social policy as a scientific discipline with particular theoretical and practical dimensions. The aim of the article is to summarize and evaluate the significance and meaning of social policy in modern society on the basis of the relevant literature, with regard to the reality of the Czech discourse on social policy and its importance in social practice. Thus the article tries to draw the attention to the important concepts of social policy and their roles in the creation and evaluation of individual areas of the national economy, affecting the quality of life and opportunities for the development of human potential.

Key words: social policy – welfare state – social doctrine

ÚVOD

Sociální politika a stav sociální dimenze ekonomického rozvoje je aktuálně tématem vášnivých diskusí i odborných polemik, které se pohybují od naprosté negace sociální problematiky či její redukce pouze na rovinu sociálních katastrof až po postupy silně inklinující k sociálnímu inženýrství. Nevýhodou těchto vyhrocených přístupů je především fakt, že v nich – možná také jako důsledek onoho vyhrocení – často zaniká funkční a pozitivní chápání sociální politiky jako vědní disciplíny s teoretickou a především praktickou dimenzí.

Tato praxe českého diskursu o otázkách tradičně spadajících do oblasti zájmu sociální politiky bývá navíc často doprovázena zdůrazňováním problému omezených zdrojů. Jakkoli toto chápání logicky vychází z příslušného (a racionálního) ekonomického paradigmatu, ve svém důsledku velmi zplošťuje debatu o praxi sociální politiky, protože v určité podobě může úspěšně

blokovat aplikaci sociální politiky v širším pojetí, nehlédě na její dlouhodobou koncepci.

METODIKA A CÍL

Cílem tohoto článku je na základě relevantní teoretické literatury shrnout a zhodnotit význam a smysl sociální politiky v moderní společnosti, a to také s ohledem na realitu českého diskursu o sociální politice a jejím významu v sociální praxi. To neznamená její nekritickou propagaci či preferenci, ale věcné zhodnocení jejího významu a podrobnější rozbor některých aspektů jejího fungování a koncipování.

Obtížnost dosažení výše uvedeného cíle tkívá především v jeho obecnosti. Je zřejmé, že na omezeném prostoru tohoto článku nelze ani zdaleka postihnout veškeré aspekty dotýkající se významu sociální politiky. Avšak je možné a účelné upozornit na zajímavé a v kontextu současných diskusí relevantní problémy, které se sociální politikou souvisí a zároveň mají

hlubokou vazbu na teoretické zázemí sociální politiky, tak jak se postupně v průběhu 20. století vytvářelo.

Přínos zvoleného přístupu spočívá především v upozornění na fakt, že zohledněním těchto konceptů se diskuse o důležitých problémech současnosti významně obohatí a vzroste šance na realizovatelnost, vyváženost a akceptaci diskutovaných opatření. Do značné míry tak sociální politika představuje nedostatečně využívanou příležitost, která by obohatila či konkretizovala často zjednodušené úvahy či navrhované postupy reformem týkajícími se sociálních systémů.

Lze navíc poukázat i na to, že stav implementace řady klíčových sociálních reform, ať už se jedná o reformu důchodového a zdravotnického systému, nebo i otázku dlouhodobé péče a sociálních služeb, je i přes vášnivé diskuse a řadu dílčích předložených koncepcí (často technicky velice dobře propracovaných) v podstatě velmi slabý. Ukazuje to na fakt, že analytické postupy pozitivní ekonomie ve smyslu konstrukce racionálních schémat financování nepostačují k tomu, aby byly v praxi realizovány funkční sociální systémy a že je tudíž potřebné používat i další postupy k tomu, aby bylo dosaženo žádoucích výsledků v podobě ekonomické racionality, ale také sociální akceptability a dlouhodobé udržitelnosti reformních opatření. To nemusí nutně znamenat a také neznamená bezbřehý důraz na sociální solidaritu jako jeden z klíčových principů sociální politiky, ale na to, aby tyto systémy byly průchodné pro rozhodující většinu občanů a poskytovaly reálnou možnost participace pro příslušníky různých sociálních skupin.

Metodologie zpracování článku spočívá v analýze teoretických východisek sociální politiky, sekundární analýze teoretické literatury, komparaci pohledů na ekonomickou racionalitu souvisejících se sociální politikou, empirické analýze některých dopadů reformem sociálních systémů a syntéze zjištěných poznatků s ohledem na význam a charakter sociální politiky a tzv. státu blahobytu v současném období. Článek vychází z konkrétních argumentů českého diskurzu o sociální politice a pomocí metody zobecnění je transponuje do obecné teoretické roviny.

Teoretická východiska sociální politiky

Je skutečností, že definice sociální politiky jsou různorodé, ale jak poznamenávají B. Čabanová a G. Munková (2005), paradoxně většina lidí má pocit, že ví, co to sociální politika je. Tato pluralita chápání pojmu sociální politika zároveň znamená, že se ji různí autoři (Engliš 1916; Marshall 1975; Potůček 2005; Žižková 2007; Tomeš 2010) opakovaně pokoušejí více či méně detailně definovat či vymezit. Nejmenší společný jmenovatel těchto definic je pravděpodobně konstatování, že sociální politika je jistý institucionálně zakotvený vědomý soubor aktivit, programových cílů a konkrétních nástrojů, sloužící k řešení sociálních otázek a (pozitivnímu) ovlivnění sociální reality. Tato definice však může v praxi zna-

menat jak úzké, tak i širší pojetí sociální politiky. Podstatné jsou též jednotlivé funkce sociální politiky – ochranná, rozdělovací a přerozdělovací, homogenizační, stimulační, preventivní (Žižková 2007).

Sociální politika využívá také poznatků dalších společenských věd a staví na paradigmatech v nich obsažených. Nejvýznamnější související disciplíny a tematické oblasti shrnuje tabulka níže.

Tab. č. 1: Sociální politika a další vědní disciplíny.

Vědní disciplína	Poznatky a paradigmatata
Ekonomie	Vzácnost zdrojů, racionální alokace, veřejný a soukromý sektor v ekonomice
Právo	Občanská a sociální práva, legislativní úprava sociálních systémů
Demografie	Reprodukční chování a demografická struktura obyvatelstva
Sociologie	Postoje občanů, sociální struktury a skupiny, sociální problémy a potřeby, analýza sociálních situací
Psychologie	Naplňování lidských potřeb, reakce na vnější podněty, chování lidí v životních situacích

Zdroj: Vlastní zpracování.

Je realitou sociální politiky, že se musí při analýzách vyrovnat a pracovat s existencí diferencovaných myšlenkových proudů, ale i závěrů existujících analýz v jednotlivých vědních disciplínách. Snad nejvýznamnější je tento jev v případě ekonomie, kde existuje poměrně silný konsensus o metodě spočívající v provázanosti teorie a empirie, modelování ekonomických procesů a důrazu na exaktní testování jednotlivých hypotéz za určitých (často arbitrárních) předpokladů. Ekonomický přístup je nezbytný pro sociální politiku, neboť problémy racionální alokace ve veřejném i soukromém sektoru, vzácnosti zdrojů, rozdělování příjmů apod., jsou integrální komponentou analýz sociální politiky. Avšak konsensus o metodě nezaručuje konsensus interpretace výsledků ani shodu na obhájení předpokladů, za nichž jsou závěry odvozeny. Fakticky se tak musí sociální politika vyrovnat s diferencovanými přístupy jednotlivých ekonomických škol, ale i problémy s věcným obsahem pojmů blahobyt, růst, užitek či štěstí a reflexí těchto přístupů v principech sociální politiky i sociální praxi.

Podobně jsou realitou vazby sociální politiky na další, výše shrnuté vědní disciplíny. Je zřejmé, že přístupy sociální politiky a jednotlivých „výchozích“ věd se mohou funkčně doplňovat a vzájemně obohacovat. Podstatné je ovšem ono slovíčko „mohou“ – předpokládá to funkční komunikaci, nepředpojatost a vzájemný respekt mezi jednotlivými reprezentanty zúčastněných vědních oborů.

Důležitým definičním znakem sociální politiky je respekt k sociální realitě v celém spektru sociálních skupin. Tato sociální realita je brána jako daný fakt, k němuž sociálně-ekonomický vývoj dospěl. Sociální politika nijak nepopírá, že jednotlivec teoreticky může svoji sociální realitu ve smyslu příslušnosti do určité sociální skupiny nebo příjmové kategorie změnit, ale všímá si toho, jak a proč takové procesy nastávají/nenastávají a jaké to má sociální a ekonomické příčiny a důsledky (při této analýze vychází ze sociologických výzkumů a propojuje je s ekonomickými zákonitostmi ovlivňujícími chování lidí). Znalost těchto faktů pak využívá při formulování jednotlivých opatření a specifických politik.

Sociální politika také usiluje o postihnout a pochopení sociální reality a analyzuje problémy jaksi „z vnitřku“ určitého sociálně-ekonomického systému. Nechápe tedy daný systém jako mechanistickou laboratoř, v níž je možno realizovat určitý experiment nebo která se nějak chová. Ekonomické aspekty jsou v tomto ohledu zapouzdřené do fungování sociálně-ekonomického systému samotného. To samozřejmě předpokládá znalost kontextu, historie a detailů o daném sociálně-ekonomickém systému a také faktického chování lidí, tedy poznatky sociálně-psychologické.

Významným problémem je otázka hodnotové orientace sociální politiky. Z hlediska analýzy sociálních problémů a událostí, nástrojů a funkcí sociální politiky a výsledků jejich působení je sociální politika v zásadě hodnotově neutrální. Je proto důležité, aby sociálně-politické analýzy vycházely pokud možno z co nejobektivnějšího popisu reality, jakkoli takovéto popisy – například formou statistických dat, šetření či řízených rozhovorů – mohou trpět metodologickými omezeními.

Sociální politika však rovněž formuluje doporučení a spočívá v analýze společenské praxe. Zde se již hodnotová orientace do určité míry projevuje, ale to neznamená, že musí být závislá pouze na subjektivním náhledu autora – což bývá ve vědecké práci obecně problémem. Je samozřejmě pravdou i to, že sociální politika v sobě obsahuje i nikdy nekončící spor mezi solidaritou a ekvivalencí, kde je hodnotová orientace podstatná a společenský konsensus trvale oscilující. To je však přirozený proces a nalezení definitivního řešení je z podstaty nemožné, jakkoli je nutno trvale takové optimální nastavení hledat. Přesto nalzáme tři poměrně silné argumenty ve prospěch racionality sociální politiky a odstínění od subjektivního hodnotového soudu i v oblasti analýzy společenské praxe a tvorby politik.

Prvním argumentem v tomto smyslu je fakt, že sociální politika obecně pracuje s několika (T i t m u s s 1969; E s p i n g - A n d e r s e n 1990) diferencovanými modely tzv. welfare state (státu blahobytu) a je schopna respektovat daný typ welfare state historicky a institucionálně existující v dané zemi-sociální praxi. Tím není řečeno, že by se tento typ welfare state nemohl (z)měnit, empirická zkušenost však dokládá, že to

není příliš obvyklé a pokud vůbec, pak ve velmi dlouhém horizontu. Tudíž charakter welfare state v sociální praxi určitého státu či regionu (odrážející se např. i v klíčových právních dokumentech daného státu) je významným komponentem sociálně-politických analýz.

Druhým argumentem je to, že sociální politika je schopna popsat a analyzovat sociální realitu a nastolit k řešení v zásadě objektivně dané problémy, kterých by si jinak, kromě jejich přímých účastníků, nemusel prakticky nikdo všimnout. Tato role sociální politiky, kterou by bylo možno nazvat jako „signální“, je významná v tom, že na základě svého obecně pozitivního a proaktivního přístupu k sociální realitě přináší podněty a konkrétní zkušenosti, které následně integruje do vlastních koncepcí, ale také předkládá k řešení ostatním vědním oborům.

Třetí argument podporující věcnost a užitečnost sociálně-politických analýz jsou faktické výsledky jednotlivých oblastí sociální politiky. Ty v sobě také obsahují hodnotový soud (např. v případě zdravotnictví podporu zdraví jako žádoucího fenoménu, v případě sociálních služeb akceptaci sociální péče jako žádoucí civilizací normy) ale tento hodnotový soud je obecnějšího a univerzálněji akceptovaného charakteru a jsou následně analyzovány cesty k jeho dosažení či praktické implementace jednotlivých politik v konkrétních zemích. V této souvislosti lze poukázat i na tzv. teleologický přístup k sociálně-ekonomickým analýzám, který ve smyslu žádoucnosti určitých jevů či stavů definuje tzv. postuláty, jejichž naplnění směřuje k dosažení určitého chtěného stavu či společenské praxe (E n g l i š 1930).

Specifické řešené problémy sociální politiky

Jedním ze specifíků sociální politiky je analýza faktické situace v jednotlivých sektorech jejího zájmu ve vazbě na objektivně řešený sociální problém. Zde beze zbytku platí okřídlené tvrzení „d'ábel je v detailu“ – tedy pochopení toho, že realita se často ubírá odlišnými cestami od modelových úvah či systémového nastavení. Jako příklad lze uvést oblast sociálních služeb v České republice, kdy s cílem podpořit individuální rozhodování a svobodnou volbu jednotlivce byl zaveden tzv. příspěvek na péči. Původně projektované výdaje v částce cca 8 miliard Kč se od doby zavedení významně zvýšily a celý systém je opakovaně předmětem odborných analýz (P r ů š a 2007; P r ů š a et al. 2012) ve smyslu řešení vzniklých nových problémů efektivnosti. Obtížnost problému spočívá právě v tom, že spotřeba sociálních služeb je ze sociálního pohledu žádoucí fenomén – tj. „nějak“ je ji nutné řešit, vzniká objektivně a mimo rámec dobrovolnosti. Na druhé straně v dobré snaze vyřešit určitý sociální problém lze, jak ukazuje empirická zkušenost, alokovat velký objem zdrojů bez významného přínosu.

Obecně z toho vyplývá, že sociální politika řeší situace, které mají sociální dimenzi. Už v onom slově sociální je však skryt (minimálně) dvojitý význam – so-

ciální ve smyslu řešení nouzové sociální situace a sociální ve smyslu bezprostředně se týkající určitých životních podmínek lidí (Žižková 2007). Jejich společná charakteristika spočívá v tom, že nastávají organicky a automaticky v souvislosti s průběhem života člověka. Právě tato charakteristika jim zároveň dává legitimitu a význam k analýze. Tím, že jsou svázány s člověkem jako takovým a jeho životem, jsou kritické a důležité, protože lidský život a jeho kvalita je, alespoň v kontextu vyspělých zemí, samostatnou hodnotou. Navíc je obvykle významná časová a kvalitativní charakteristika jejich spotřeby. Pokud tedy např. nejsou spotřebovány sociální služby v potřebné kvalitě a čase, dochází k významné újmě. Podobné aspekty má možnost spotřeby zdravotnických a vzdělávacích služeb, ale také bydlení.

Mnoho jiných situací – obvykle řešených tržně – nastává na základě interakce nabídky a poptávky, tj. až existence určitých společenských podmínek či individuálních priorit jim dává smysl a relevanci. Jejich nerealizace nebo nemožnost participace na nich samozřejmě způsobuje ztrátu subjektivních užitek, ale v zásadě nemá velký vliv na další život příslušného člověka či jeho možnost zapojení do dalších aktivit. Tržní směna tak má v řadě případů výbornou možnost řešení neefektivní situace – nerealizovat směnu vůbec nebo až s určitým zpožděním. Realizace směny za nevýhodných či ekonomicky iracionálních podmínek je samozřejmě také možná – důsledkem je ekonomická neefektivnost, ale v zásadě nic více (transakce proběhne).

Se specifičností řešených problémů sociální politiky souvisí také koncept dekomodifikace (Esping-Andersen 1990). Teoreticky spočívá v tom, že prostřednictvím veřejného financování a veřejného poskytování určitých statků a služeb dochází k odstínění či „osvobození“ člověka od působení tržních sil. Tento proces se v historii uplatňoval zejména v sociálně-demokratickém režimu státu blahobytu. Jeho výhoda spočívá v tom, že umožňoval člověku existenci ve společnosti nezávisle na svých tržních příjmech právě ve vazbě na to, že určité problémy musí řešit každý člověk bez ohledu na to, jak je momentálně trhem ohodnocen. V praxi se projevuje zejména dostupností veřejných služeb a faktickým odstraněním sociálních rizik z běžného života. Racionalita těchto úvah spočívala v tom, že když budou lidé zbaveni závažných sociálních rizik, budou se moci bez obav věnovat produktivní práci a kvalitnímu životu. A také v tom, že v rámci sociální diferenciaci řada lidí má omezenou možnost uspokojit si své potřeby na tržním principu – protože jejich rozpočtové omezení je nízké a tudíž fakticky nemohou na trhu „použít své peněžní hlasy“.

V praxi se však stal princip dekomodifikace předmětem kritiky, protože řada příslušníků některých sociálních skupin tento princip využila k dlouhodobému sociálnímu parazitismu, často i mezi generacemi. Tento fenomén je diskutován jak v České republice

(Sirovátka 2000), tak v řadě dalších zemí Evropské unie (např. Francie). V poslední době se však uplatňuje spíše opačný proces, tedy re-komodifikace, spočívající ve zpětném poskytování služeb na tržním principu, resp. regulací přístupu k veřejným službám, resp. stimulací pracovní aktivity oproti „pohodlnému životu na dávkách“. Ten je ve veřejnosti chápán jako negativní projev existence sociální ochrany a solidarity ve společnosti, současně je ale v literatuře zdůrazňována nezbytnost hlubší analýzy těchto jevů s cílem objektivnějšího zjištění jejich rozsahu a charakteru (PŠA 2012).

Smyslem aplikace nástrojů sociální politiky je především to, aby posouvala dál řešení dlouhodobého klíčového problému lidské společnosti – tedy to, že v oblasti techniky a přírodních věd jsme schopni jako lidstvo či národní stát dosahovat poměrně značných výsledků a pokroku, a shoda na těchto věcech je poměrně jasná, ale v oblasti kvality života a životní úrovně je naše kapacita řešit problémy stále poměrně nízká a cirkulárně se zde reprodukuje jak sociální patologie, tak i selhání sociálně-ekonomických systémů vedoucí k nepředvídaným a nežádoucím výsledkům.

To se v praxi projevuje takovými věcmi, jako je bezdomovectví a sociální vyloučení – empirické údaje viz např. I. Hradecký et al. (2004) a M. Myšáková (2004), ale na druhém konci společnosti i morálním hazardem bank a pojišťoven, které při maximalizaci svého zisku uplatňují obchodní strategie, jež ve svém důsledku vedou k tzv. kapitalizaci zisků a socializaci ztrát.

Současně je jasně patrný tzv. centrifugální efekt trhu (Myrdal 1968), který k těm, kteří jsou zdravější, šťastnější a úspěšnější, přitahuje stále více zdrojů a možností ve srovnání s těmi, kteří takové štěstí a schopnosti do vínku nedostali nebo neměli příležitost je rozvíjet.

Pojem welfare state (sociální stát, stát blahobytu, stát veřejných sociálních služeb) je obecně klíčovým myšlenkovým konceptem sociální politiky (Titmus 1969). Neznamená samozřejmě (a je to nutno opakovaně zdůrazňovat), že v takovém státě nastává blahobytnost „sám od sebe“, ani v sobě nutně neobsahuje nivelizační dimenzi. Jedná se o myšlenkový koncept, který umožňuje konceptualizovat entitu státu ve vztahu k určité sociální realitě a také akceptaci určitého sociálního uspořádání.

Tradiční Esping-Andersenova typologie (Esping-Andersen 1990) ve smyslu členění státu blahobytu na

- univerzalistický;
- korporativní/výkonový;
- liberální/reziduální.

je stále platná, byť od doby svého vzniku zaznamenala dílčí evoluci či konkretizaci vzhledem k vývoji v evropských zemích (Bergh 2004). Ukazuje, že stát blahobytu je teoreticky schopen absorbovat v zásadě libovolné přístupy a nástroje sociálně-ekonomického

charakteru, podle toho, jaké jsou preference a kulturní dispozice v dané zemi/oblasti. Není tedy pravda, že stát blahobytu je výsadou levicových politiků, k jeho cílům se hlásí fakticky všechny politické proudy, jen volí diferencované nástroje k jeho naplňování.

Problémem konceptu státu blahobytu jsou samozřejmě zdroje k jeho realizaci v rámci příslušných paradigmat. Je zřejmé, že stát blahobytu získává své zdroje sekundárním přerozdělením primárně tržně vytvořených zdrojů. To je často předmětem veřejného diskurzu v této oblasti, kdy zejména univerzalistický koncept vyžaduje ke svému naplnění poměrně velký objem těchto zdrojů, neboť univerzální garance sociálních standardů a fungování veřejného sektoru je značně finančně náročná na zdroje a tudíž i na výběr veřejných prostředků ve formě daňových a kvazi daňových příjmů.

V této souvislosti je třeba zmínit klíčovou disporci otázek státu blahobytu. Je totiž zřejmé, že optimalizace objektivního užítku je z psychologického hlediska poměrně značně problematická, neboť objektivní klasifikace naráží v tomto směru na subjektivní preference jednotlivých aktérů. Z toho plyne značné morální dilema, které se v méně vyspělých zemích či ekonomikách projevuje zvýšenou měrou korupce a dalších selhání veřejné politiky.

Současně je třeba zohlednit i vazbu státu blahobytu na fenomén peněz. Je důležité konstatovat, že peníze jsou především lidský výtvar usnadňující směnu a v současné, převážně nehmotné podobě jsou spíše intrapsychickým konstruktem, který nám umožňuje spolu s naším rozpočtovým omezením „provozovat“ racionální ekonomickou kalkulaci a alokaci. Z toho však také vyplývá, že omezení finanční jsou skutečně spíše omezeními subjektivními, danými ochotou a schopností společnosti a jednotlivých jejích členů řešit problémy a výzvy, s nimiž se v rámci svého života potkají. Okřídlené rčení „nejsou peníze“ tak neznamená to (ač to vypadá objektivně a racionálně), že by zde existoval skutečný nedostatek, ale v moderní ekonomice to znamená především to, že není ochota a snaha danou věc řešit či financovat, nebo se to nepovažuje vzhledem k zvažovaným cílům za účelné.

Pasivní a aktivní role sociální politiky

Jedno z klíčových dilemat sociální politiky je, zda koncipovat sociální systém jako pasivní ve smyslu sociální ochrany „skutečně potřebných“ ve formě sociální pomoci či sociální práce, nebo jako aktivní ve smyslu nejen této ochrany, ale zabudování pozitivních stimulů i do dalších „pater“ sociální politiky navazujících na sociální pomoc, jako je státní sociální podpora nebo sociální zabezpečení. V této souvislosti vzniká klíčová otázka – lze redukovat sociální politiku na problém sociální a hmotné nouze? Jinak řečeno – jsou dostatek finančních prostředků k přežití a základní sociální kompetence postačující k tomu, abychom ponechali danou problematiku či člověka bez povšimnutí? Prakticky problém spočívá v tom, jak tuto

aktivizační roli v praxi realizovat a také jak hodnotit efektivnost vynaložených opatření. Avšak to, že to může být obtížné, není argumentem pro to, aby se sociální politika v tomto pojetí nerealizovala.

Podívejme se na tento problém ještě podrobněji. Je zřejmé, že pohyb člověka po jednotlivých „patrech“ sociálního systému není jen ekonomicky měřitelný, ale má také svoji dimenzi sociální. V literatuře je toto charakterizováno jako koncept vzestupných a sestupných životních drah (Žižková 2007). Pokud bychom akceptovali pouze princip pasivní role sociální politiky, pak sestupné životní dráhy končí – z pohledu státu – až v situaci sociální pomoci, tj. sanace kritické sociální situace pomocí nástrojů pomoci v hmotné či sociální nouzi. Takové pojetí samozřejmě umožňuje zjednodušení řady sociálních situací z pohledu analytického, neboť lze koncipovat ekonomicky racionální ekvivalentní systémy s poukazem na to, že sociální problémy řeší sociální systém (v extrémní podobě lze poukázat na to, že konec konců v tržní ekonomice nikdo hladu neumírá, tj. zvýraznit koncept absolutní chudoby apod.). Půvab takovýchto přístupů tkví v jejich jednoduchosti, přímočarosti, ekonomické racionalitě a optické spravedlnosti, neboť čím jsou jednodušší a přehlednější, tím méně je lze obcházet a tím více lze předpokládat jejich efektivní fungování bez velkých transakčních nákladů. Na druhé straně lze vznášet otázku, zda jednotlivé životní dráhy jsou skutečně pouze „problémem daného člověka“ – a tedy zda sociální politika má ignorovat jednotlivá „patra“ či sociální události dané životní dráhy, ať už je vzestupná nebo sestupná. V případě sestupných drah k tomu navíc přistupují koncepty sociálního vyloučení či sociální deprivace „při cestě dolů“.

Samozřejmě, že výše uvedený přístup může, v závislosti na zvoleném typu sociální politiky v rámci určitého státu, vést až k postupům, které bývají pejorativně označovány jako sociální inženýrství. To je samozřejmě nežádoucí, protože smyslem sociální politiky není občany přímo řídit, vychovávat či je nadměrně ochraňovat, ani je trvale udržovat v různých hustých sociálních sítích bez objektivních důvodů. Avšak nelze jakákoli opatření sociální politiky předem onálepkovat podobnou terminologií a ex ante je odmítat. Důsledkem takového přístupu je totiž nefunkčnost sociální politiky či právě již zmíněná redukce na pasivní „sanační“ roli, kde je racionalita odůvodněná pouze sociální či hmotnou nouzí, neboť jiná možnost již nezbývá.

Význam tzv. sociální doktríny

Česká sociální praxe je, zejména v posledních letech, poznamenaná opakovanými dílčími změnami dotýkajícími se parametrického nastavení sociální politiky. Problém dlouhodobé koncepce sociální politiky si uvědomovali již autoři tzv. české sociální doktríny (Sociální doktrína 2002). Praxi sociální politiky však tyto koncepční dokumenty – jak již bylo naznačeno – příliš neovlivňují. Tím dochází zpětně ke zpochyb-

ňování smyslu jejich existence. Výsledkem je ale to, že sociální politika se často utváří v rámci politického procesu bojem o jednotlivá dílčí opatření, kdy celková koncepce, byť v krátkodobém horizontu, jde zcela stranou. V extrémní podobě to lze pro Českou republiku ilustrovat např. na změnách dávek státní sociální podpory – porodného a rodičovského příspěvku (r. 2006, 2007) nebo změnách dávek nemocenského pojištění (r. 2008–2010). Negativní efekty této praxe jsou spojeny především s nejistotou pro všechny subjekty a objekty sociální politiky, ale konec konců i s nejasnými a náhlými dopady do oblastí veřejných financí. Navíc dochází k dílčí diskusi o jednotlivých opatřeních sociální politiky, což má jistě svoji relevanci, ovšem je třeba mít na paměti, že tato opatření působí vždy v celém komplexu. Dochází tak k poměrně absurdním debatám o tom, zda zvýšené porodné ovlivní či neovlivní porodnost a jiným dílčím sporům, které mohou být sice akademicky zajímavé, ale věcné fungování sociální politiky a sociální realitu samy o sobě ovlivní pouze marginálně. Navíc z hlediska občanů dochází při takovéto praxi k ignorování věcného významu či naprostému nepochopení jednotlivých opatření.

Otázkou je, jak tuto praxi změnit či zlepšit. Jednou z cest je samozřejmě ona minimalizace role sociální politiky na pasivní sanační roli, na níž se všichni v zásadě shodnou, protože jiné možnosti řešení vzniklé sociální situace už nezůstávají. Znamená to ovšem již uvedenou rezignaci na funkčnost sociální politiky v jiné roli než sociální pomoci, což není pro evropské země (ale ani současné Spojené státy americké) typické.

Druhou cestou je praxe většiny vyspělých zemí, která předpokládá alespoň rámcový politický a společenský konsensus na určitém modelu státu blahobytu a jeho rozvíjení v rámci národní ekonomiky. Je zřejmé, že tento konsensus není již v současné době tak vyhrocený, jako byl v minulosti, protože dochází k určité konvergenci jednotlivých modelů v praxi z hlediska výsledků a liší se spíše formy a nástroje, které jsou v rámci jednotlivých zemí používány. Problémem v české sociální praxi ovšem zůstává tvorba a realizace tohoto konsensu.

Dlouhodobá koncepce sociální politiky je významná také proto, že je schopna zohlednit dlouhodobé efekty jednotlivých opatření, dlouhodobé trendy v sociální oblasti a konzistentní implementaci jednotlivých principů sociální politiky. V rámci běžných vyjednávání a politických dohod ale tyto aspekty často zanikají, resp. jsou zastíněny krátkodobým prospěchem či výhodou jedné ze stran.

Přes tyto obtíže se lze domnívat, že určitá koncepce či doktrína sociální politiky a snaha o její aplikaci v praxi je žádoucí. V české praxi by mohlo k jejímu přijetí a aplikaci snad napomoci právě to, že se dlouhodobě ukazuje neustálá oscilace mezi různými typy opatření jako nefunkční. V případě některých segmentů sociální politiky, jako je například důchodový systém, je takový konsensus dokonce podmínkou dlouhodobé udržitelnosti a možnosti praktické realizace – obtížné je ho

ovšem dosáhnout (Fiala et al. 2012; Schneider 2011). Ale i v dalších oblastech sociální politiky by taková stabilita a předvídatelnost byla velmi užitečná a dalo by se také lépe vyhodnotit, jak opatření fungují a také by se zvýšila schopnost obyvatelstva se se zavedenými opatřeními identifikovat. Neznamená to, že není možné provést dílčí parametrické úpravy či reformy vzhledem k makroekonomickému vývoji. Ale je otázka, zda by koncepce sociální politiky či sociální doktrína neměla být jakýmsi „rodinným stříbrem“ státu (podobně jako další dokumenty právní i koncepční), k němuž bude přístupováno uvážlivě a s vědomím jeho významu pro dlouhodobé fungování sociálních systémů.

DISKUSE A VÝSLEDKY

Sociální politika využívá poznatků řady souvisejících vědních oborů, především ekonomie, sociologie, demografie, práva a psychologie. Při tomto využívání je konfrontována s paradigmaty těchto oborů a zároveň vytváří vlastní teoretické i praktické poznatky, zejména v souvislosti s řešením praktických sociálních problémů v národním hospodářství. Sociální politika vychází z dané sociálně-ekonomické reality ve smyslu primárního rozdělení důchodů trhem a zohledňuje tak širší a dlouhodobější kontext problémů v jednotlivých oblastech svého zájmu, aniž by současně ignorovala jednotlivá paradigmatata a omezení, v rámci nichž se pohybujeme. Analyzuje jednotlivé možnosti uspořádání sociálních systémů i v rámci mezinárodní komparace vzhledem k věcným dosaženým výsledkům a trendům, které se v oblasti sociální politiky vyskytují.

Sociální politika se obecně zaměřuje na věci, statky, služby a sociální události, které jsou neoddělitelně svázány s lidskou existencí a jejichž spotřebě či výskytu se lidé nemohou vyhnout (chudoba, nemoc, stáří) a nebo by se, podle obecně platných zvyklostí a norem, ani vyhýbat neměli (vzdělání, důstojné bydlení). Faktický stav jednotlivých odvětví sociální politiky je klíčovým determinantem kvality života a možností pro rozvoj lidského potenciálu v dané zemi.

Významným problémem současného chápání sociální politiky je rozpor mezi aktivní a pasivní sociální politikou, resp. širším a užším pojetím sociální politiky. Pasivní sociální politika ve smyslu sanace sociální a hmotné nouze skýtá vyšší potenciál společenského konsensu na jejím provádění, ovšem za cenu úzkého obsahu a funkčnosti. Aktivní sociální politika vstupuje do řady dalších sociálních situací i sociálních systémů, a to i ve formě specifických politik usilujících o optimalizaci věcných výsledků a procesů v konkrétních odvětvích.

V souvislosti s reformami sociálních systémů byl v českém prostředí ideologicky onálepkován koncept tzv. welfare state (státu blahobytu). Tento koncept však není nutně nivelizační či ignorující problém omezených zdrojů, spočívá především v nezřikání se

koncepční role státu konstruuující systémy determinující sociální realitu a v analýze sociálních situací a jejich akceptovatelnosti, jakkoli volba nástrojů a hodnotových orientací odpovídá konkrétnímu typu welfare state, tak jak jsou v teorii sociální politiky definovány. Lapidárně řečeno, stát blahobytu může být teoreticky i liberální.

V české sociální praxi se příliš nedaří koncipovat sociální politiku dlouhodobě, resp. zpracované koncepcí praxi sociální politiky příliš neovlivňují. Často dochází k opakovaným změnám na základě momentálního politického rozložení. Finanční i společenské ztráty takto vzniklé jsou nesporně významným argumentem pro tvorbu dlouhodobějších koncepcí a i v tomto kontextu je třeba výsledky provedené analýzy vnímat.

ZÁVĚR

Přestože provedená obecná analýza problémů sociální politiky může z pohledu praxe vzbudit poněkud neurčitý či ambivalentní dojem, tvoří důležitou základnu pro jednotlivé „aplikační“ části. Obsahuje totiž v sobě komplexní teoretickou fundaci, dávající těmto dílčím analýzám legitimitu a racionalitu. Současně je ale kritériem úspěšnosti sociální politiky především dobrá sociální praxe, obsahující jak faktické výsledky jednotlivých odvětví, tak i naplnění a realizaci jednotlivých funkcí sociální politiky v dlouhodobém horizontu. To je pole pro dílčí specifické politiky a systémy, jako je zdravotní, vzdělávací či penzijní.

Otázka využití pasivní a aktivní sociální politiky souvisí také s volbou sociálního modelu. Lze konstatovat, že aktivní sociální politika by měla nalézt své vyústění především v konstrukci a implementaci kvalitních sociálních systémů, skrze něž si budou moci občané pokud možno samostatně a s vysokou mírou jistoty naplnit svoje sociální potřeby. To předpokládá adekvátní nastavení poměru ekvivalence a solidarity, stejně tak jako systematické začlenění reálných sociálních situací a také akceptaci příjmové diferenciací ve vztahu k nárokům z těchto systémů získávaným.

Ukazuje se tedy jako účelné, aby ekonomické analýzy předpokládající „racionální ekonomické chování“ obsahovaly také sociálně-politickou dimenzi, zejména tam, kde se jedná o konstrukci sociálních systémů přímo se dotýkajících životní úrovně občanů. Praxe přesvědčuje teoretiky sociální politiky opakovaně o tom, že to velmi často bráno v úvahu není a ani metodologicky příslušné analýzy neberou na sociálně-politickou dimenzi zřetel. Jak ukazují konkrétní zkušenosti z české praxe, zavádění sociálních reforem v oblasti sociálních služeb, penzijní reformy a dalších podobných „velkých sociálních systémů“ bez respektování teoretických i praktických poznatků sociální politiky způsobí v lepším případě jejich dílčí selhávání, v horším případě pak i celkovou neschopnost daný systém provozovat s odpovídajícími výsledky. Je přitom

zřejmé, že při tvorbě takovýchto koncepcí se budou vždy střetávat různé názory a modely welfare state, ale je součástí kvalitní sociální politiky, aby pomocí dlouhodobých koncepcí obrušovala hrany jednotlivých přístupů tak, aby v praxi vznikala akceptovatelná a dlouhodobě stabilní řešení přijatelná pro většinu relevantních aktérů a vedoucí k sociálně-ekonomickému rozvoji jako celku.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BERGH, A. (2004): The Universal Welfare State: Theory and the Case of Sweden. *Political Studies*. 2004, Sv. 52, s. 745–766.
2. ČABANOVÁ, B. – MUNKOVÁ, G. (2005): Sociální politika. In: POTŮČEK, M.: *Veřejná politika*. Praha: SLON.
3. ENGLIŠ, K. (1916): *Sociální politika*. Praha: Topič.
4. ENGLIŠ, K. (1930): *Teleologie jako forma vědeckého poznání*. Praha: Topič.
5. ESPING-ANDERSEN, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
6. FIALA, T. – VOSTATEK, J. – ZBORNÍK, P. (2012): *Návrh penzijní reformy (verze s NDC)*. Praha: CESTA.
7. HRADECKÝ, I. et al. (2004): *Sčítání bezdomovců. Závěrečná zpráva*. Praha.
8. MARSHALL, T. (1975): *Social Policy*. London: Hutchinson.
9. MLČOCH, L. (2000): *Úvahy o české transformaci*. Praha: Vyšehrad.
10. MYRDAL, G. (1968): *Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations*. Harmondsworth: Pelican Books.
11. MYŠÁKOVÁ, M. (2004): *Sčítání bezdomovců. Postup zpracování výsledků*. Praha: VÚPSV.
12. POTŮČEK, M. et al. (2002): *Sociální doktrína*. Praha: Socioklub.
13. PRAŽSKÁ ŠKOLA ALTERNATIV (2012): *Kdo zneužívá sociální dávky?* Praha: Ekumenická akademie. [citováno 2012-11-09] Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/bec9f888010e9f21bb1cdb470322b7c6/0784_ea_psa_sbormik_4_web.pdf
14. PRŮŠA, L. (2007): *Efektivnost sociálních služeb: vybrané prvky a aspekty*. Praha: VÚPSV.
15. PRŮŠA, L. – VÍŠEK, P. (2012): *Optimalizace sociálních služeb*. Praha: VÚPSV.
16. SCHNEIDER, O. (2011): *Penzijní dluh: Břímě mladých*. Studie IDEA. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR. [citováno 2012-10-10] Dostupné z: http://idea.cergeei.cz/documents/Studie_2011_02_Penze.pdf
17. SIROVÁTKA, T. (2000): Sociální dávky a jejich příjemci: na sociální trampolíně nebo ve slepé uličce? *Sociologický časopis*, roč. 36, č. 2, s. 181–199.

18. TITMUSS, M. (1969): *Essays on the Welfare State*. Boston: Beacon Press.
19. TOMEŠ, I. (2010): *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál.
20. ŽIŽKOVÁ, J. (2007): Sociální politika. kap. 1, 2, 3, 4. In: KREBS, V. et al.: *Sociální politika* (4. vyd.). Praha: ASPI.

ADDRESS & ©

Ing. Jan MERTL, Ph.D.
Katedra financí
Fakulta ekonomických studií
Vysoká škola finanční a správní
Estonská 500, 101 00 Praha 10
Czech Republic
jan.mertl@outlook.com

PREHĽAD VECNEJ PÔSOBNOSTI ORGÁNOV NEZÁVISLEJ FINANČNEJ KONTROLY ŠTÁTOV VYŠEHRADSKEJ SKUPINY

Overview of Material Scope of Independent Financial Audit Bodies in the Visegrad Group

Martin BOĎA

Banská Bystrica, Slovak Republic

ABSTRAKT: Článok sa zameriava na úpravu činnosti nezávislých inštitúcií zodpovedajúcich za štátnu kontrolu hospodárenia s verejnými financiami v štyroch štátoch Vyšehradskej skupiny a na kompatibilitu ich vecnej pôsobnosti so závermi a princípmi obsiahnutými v Limskej deklarácii o základných zásadách nezávislej finančnej kontroly z roku 1977. V článku sú operacionalizované kritéria pre porovnanie pôsobnosti nezávislých kontrolných inštitúcií a na základe nich je zostavený prehľad východísk finančnej kontroly uskutočňovanej v štátoch Vyšehradskej skupiny. Môže napomôcť pri hodnotení činnosti Najvyššieho kontrolného úradu Slovenskej republiky, českého Nejvyššího kontrolního úradu, poľskej Najwyższej Izby Kontroli a maďarského Állami Számvevőszék.

Kľúčové slová: nezávislá finančná kontrola – Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky – Nejvyšší kontrolní úřad – Najwyższa Izba Kontroli – Állami Számvevőszék

ABSTRACT: The article focuses upon the regulation of activities of the independent institutions being in charge of the state audit of public finance management in the four countries of the Visegrad Group and upon the compatibility of their material scope with the conclusions and principles contained in the 1977 Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts. In the article there is a set of criteria for comparing the material scope of independent audit institutions and on its basis there is an overview of factors for financial audit as implemented in the countries of the Visegrad Group. It may help when evaluating the activities of the Supreme Audit Office of the Slovak Republic, the (Czech) Supreme Audit Office, the (Polish) Supreme Audit Office and the (Hungarian) State Audit Office.

Key words: independent financial audit – the Supreme Audit Office of the Slovak Republic – the (Czech) Supreme Audit Office – the (Polish) Supreme Audit Office – the (Hungarian) State Audit Office

---

ÚVOD

Finančná kontrola je neodmysliteľnou súčasťou súčasnej praxe verejných financií a týka sa všetkých rozhodovacích a riadiacich procesov riadenia a rozhodovania vo verejnom sektore, ktoré majú vzťah k verejným financiam. Uplatňuje sa na príjmovej strane aj výdavkovej strane verejných rozpočtov, pri verejnom obstarávaní a pri riadení a spravovaní verejného majetku. Možno poznamenať, že jej význam pre inštitucionálne usporiadanie a súdobé chápanie transparentného a právneho štátu v zmysle devízy efektívnosti verejných financií je doložený skutočnosťou, že hoci prebieha aj na internej úrovni subjektu verejného sektora (interná kontrola), obligatórne sa uskutočňuje aj duálne na externej úrovni (externá kontrola) a jej povinnosť a samotný výkon bývajú koncepcie a princípiálne zakotvené v ústave a zverené externej inštitúcií

nezávislej od zákonotvornej, výkonnej a súdnej moci (vybraným aspektom analýzy verejných financií sa venovali napr. L. Mura a R. Herzánová 2011). V článku je pozornosť venovaná otázkam právneho zakotvenia výkonu externej kontroly v systéme verejných financií štátov Vyšehradskej skupiny a je skúmaná vecná pôsobnosť štátnych orgánov, ktorým je zverená, ako aj konštatovaná ich kompatibilita s Limskou deklaráciou zásad finančnej kontroly z roku 1977, ktorá zdôrazňuje rudimentárny princíp nezávislosti jej výkonu. Cieľom článku je v tomto kontexte zostaviť prehľadový manuál právnej a organizačno-inštitucionálnej úpravy pre posudzovanie externej finančnej kontroly vo verejných financiách uskutočňovanej nezávislými kontrolnými inštitúciami a pre hodnotenie jej rozsahu či kontextu v štátoch Vyšehradskej skupiny. Tieto aspekty sa skúmajú súbežne na jednotlivých inštitúciách nezávislej externej finančnej

kontroly krajín Vyšehradskej skupiny, t. j. Slovenskej republiky (*Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky*), Českej republiky (*Nejvyšší kontrolní úřad*), Poľskej republiky (*Najwyższa Izba Kontroli*) a Maďarska (*Állami Számvevőszék*).

Teoretické a praktické východiská

V teórii verejných financií sa zvykne terminologicky rozlišovať kontrola a audit, poprípade sa tieto pojmy vzájomne voľne zamieňajú alebo prelínajú, k čomu sa ešte pričleňuje rozlišovanie internej a externej podoby (pozri napr. N e m e c et al. 2005: 228–229; N e m e c et al. 2011: 340–341). V článku nie je potrebné akcentovať rozdiel medzi týmito pojmi (čo vyplýva napríklad z toho, že anglický pojem na označenie kontroly/audit *audit* sa v slovenskom aj českom jazyku prekladá jednotne ako *kontrola*), a preto sa jednotne používa na označenie tejto činnosti pojem kontrola.²³

V texte sa vysvetľuje poňatie nezávislej externej finančnej kontroly v štátoch Vyšehradskej skupiny a jej obsah, čo si však vyžaduje najprv poukázať na princípy nezávislej finančnej kontroly, aké boli prijaté tzv. *Limskou deklaráciou* v roku 1977. Tento dokument, kvázi ideová zložka pre vymedzenie nezávislej externej finančnej kontroly a kritérií jej výkonu, je výsledkom práce inštitúcie, ktorá vystupuje ako pomyselný garant štátnej koncepcie finančnej kontroly, a síce organizácie INTOSAI. Medzinárodná organizácia najvyšších kontrolných inštitúcií (z anglického *International Organization of Supreme Audit Institutions*) zastrešuje vládne inštitúcie najvyššej (finančnej) kontroly. Jej význam a postavenie vyplývajú z pozornosti, ktorá sa na celom svete venuje kontrole finančného hospodárenia štátnych inštitúcií. Súčasne sa zdôrazňujú viaceré aspekty, ktoré sa k nej viažu, avšak všetky možno jednoznačne obsiahnuť v požiadavke nezávislosti. Každá objektívna kontrola je podmienená týmto faktorom, nakoľko ide o kontrolu vykonávanú štátom pre štát a ide o kontrolu hospodárenia s prostriedkami získanými z verejných zdrojov. INTOSAI sa kvalifikuje ako profesionálna organizácia najvyšších kontrolných inštitúcií a jej zložky – najvyššie kontrolné inštitúcie (v anglickom jazyku sa bežne používa ekvivalent *supreme audit institution* so zodpovedajúcou skratkou SAI) – zohrávajú významnú rolu v kontrole štátnych finančných účtov a finančných operácií; súbežne presadzujú bezpečné a bezproblémové finančné riadenie a umožňujú vyvodenie zodpovednosti vo vládnom

systeme. Najvyššie kontrolné inštitúcie sú teda nástrojom transparentného hospodárenia so štátnymi prostriedkami a prostriedkom zabezpečenia tzv. verejnej zodpovednosti.

Na IX. medzinárodnom kongrese najvyšších kontrolných inštitúcií, ktorý sa konal v Lime (Peru) v roku 1977, bola prijatá tzv. Limská deklarácia zásad finančnej kontroly (*Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts*), ktorá v súčasnosti predstavuje filozofický a koncepcný rámec pre prácu INTOSAI. Pozostáva zo 7 častí a 25 paragrafov upravujúcich všeobecné požiadavky na nezávislosť kontroly, legislatívno-organizačné vyčlenenie najvyššej kontrolnej inštitúcie vo vzťahu k legislatíve, exekutive a administratíve, oprávnenia a kontrolné či reportovacie povinnosti najvyšších kontrolných inštitúcií. Limskou deklaráciou boli takto stanovené štandardy zdôrazňujúce nezávislosť najvyšších kontrolných inštitúcií od vlády a jej orgánov, ako aj na nevyhnutnosť demokratického prostredia. N e m e c et al. (2005: 231–241) štandardy zavedené Limskou deklaráciou klasifikujú v štyroch zhrňujúcich okruhoch: (1.) nezávislosť, (2.) rozsah kontroly, kontrolovaných skutočností a subjektov, (3.) kvalifikačné predpoklady kontrolóra a (4.) transparentnosť. Na XIX. kongrese INTOSAI konanom v roku 2007 v Mexiku boli princípy Limskej deklarácie rozpracované podrobnejšie v tzv. Mexickej deklarácii o nezávislosti najvyšších kontrolných inštitúcií (*Mexico Declaration on SAI Independence*). Mexická deklarácia precizuje požiadavky na nezávislosť najvyšších kontrolných inštitúcií a zavádza 8 princíпов nezávislej externej finančnej kontroly vo verejných financiách.

Vzhľadom na to, že najvyššie kontrolné inštitúcie štátov Vyšehradskej skupiny majú plné členstvo INTOSAI (čo je jednak znak prestíže a jednak podmienka členstva v Európskej únii), rešpektujú sa zásady kodifikované v Limskej deklarácii a Mexickej deklarácii aj pri činnosti najvyšších kontrolných inštitúcií týchto krajín. Vyšehradská skupina je neformálne zoskupenie stredoeurópskych krajín, ktoré sa na schôdzke konanej v januári 1991 v maďarskom Vyšehrade (Visegrád) rozhodli koordinovane postupovať pri presadzovaní finančných záujmov.²⁴

Nasledujúca kapitola sa zameriava na vymedzenie (štátnej) externej finančnej kontroly, na jej inštitucionálne poňatie a na zásady jej výkonu najvyššími kontrolnými inštitúciami v jednotlivých štátoch Vyšehradskej skupiny.

²³ Možno, prirodzene, voči tejto pozícii namietat'. Mnohé odborné publikácie (pozri odkazy v knihe od N e m e c a et al. (2011: 340)) a uzančná terminológia v odbornej verejnosti dôsledne rozlišujú pojem kontrola a audit. Kľúčový rozdiel spočíva medzi termínmi finančná kontrola a audit a tento spočíva v ich zameraní a organizácii. Audit sa zameriava na odstraňovanie systémových a procesných nedostatkov, ktoré k pochybeniu vedú, a kontrola má odhaľovať pôvodcov týchto pochybení. Audit (vnútorný aj vonkajší) má byť vždy nezávislý, zatiaľ čo kontrola môže prebiehať i vo vzťahu nadriadenosti (vnútorná kontrola).

²⁴ V tomto neformálnom združení sú integrované Slovenská republika, Česká republika, Maďarsko a Poľská republika, a hoci ich východisková základňa a spoločné smerovanie „plne sa začleniť do európskeho politického, bezpečnostného a legislatívneho systému“ sú rovnaké, neznamená to, že prijali jednotnú koncepciu finančného hospodárenia s verejnými prostriedkami či jeho kontroly (Š i b l 1998: 264).

Prehľad vecnej pôsobnosti najvyšších kontrolných inštitúcií v štátoch vyšehradskej skupiny

Samotný pojem externej finančnej kontroly sa spravidla explicitne nedefinuje a jej definícií sa vyhýbajú aj autori publikácií, kde sa tejto problematike venuje značný priestor (Medved' et al. 2005; Medved' et al. 2011), a vymedzenie sa nenachádza ani pod heslom *finančná kontrola vo verejnej správe* v Ekonomickom slovníku (Hindls et al. 2003: 119). Limská deklarácia v § 1 charakterizuje (finančnú) kontrolu opisnou formuláciou: „Poňatie a výkon kontroly spočíva v správe verejných financií, nakoľko hospodárenie s verejnými prostriedkami je založené na dôvere. Kontrola nie je samoúčelná, ale je neoddeliteľnou súčasťou regulačného systému, ktorého cieľom je včas identifikovať odchýlky od prijatých štandardov a nesplnenie princípu zákonnosti, účelnosti a hospodárnosti vo finančnom hospodárení tak, aby v jednotlivých prípadoch bolo možné prijať opatrenia na nápravu, aby sa vyvodila zodpovednosť, aby sa dosiahla náhrada alebo aby sa prijali opatrenia na zamedzenie výskytu týchto nedostatkov alebo na ich prevenciu.“

Pri charakterizácii finančnej kontroly v tomto chápaní a pri porovnávaní s orientáciou na vecnú pôsobnosť najvyšších kontrolných inštitúcií štátov Vyšehradskej skupiny sa vychádzalo z právnych predpisov jednotlivých štátov Vyšehradskej štvorky, ktoré upravujú externú finančnú kontrolu a postavenie najvyššej kontrolnej inštitúcie. Tieto právne predpisy sú riadne uvedené v zozname literatúry a v texte je na ne odkazované. V záujme účelnosti a prehľadnosti sú výsledky prezentované v tabuľkách, ktoré vystihujú transpozíciu jednotlivých zásad Limskej deklarácie na základe charakteristických znakov (atribútov). Po oboznámení sa s dokumentmi upravujúcimi externú finančnú kontrolu a rámec činnosti najvyšších kontrolných inštitúcií v krajinách Vyšehradskej skupiny a ich činnosť samotnú bolo možné typizovať osem atribútov do určitej miery vlastných každému štátu alebo najvyššej kontrolnej inštitúcii, a to:

1. právna úprava;
2. definičné určenie (postavenie) najvyššej kontrolnej inštitúcie;

3. subjekty podliehajúce kontrole;
4. oblasť kontrolnej činnosti (predmet kontroly);
5. vymedzenie účelu kontroly;
6. oblasť medzinárodnej kooperácie;
7. ďalšie činnosti;
8. organizácia.

Jednotlivé znaky boli identifikované pri štúdiu príslušných dokumentov a sú postupne juxtaponované v nasledujúcom výklade.

Právna úprava

Legislatívna úprava každého štátu Vyšehradskej skupiny obsahuje i úpravu štátnej finančnej kontroly, a to minimálne na úrovni ústavy štátu a zákona (pokiaľ ide o prevažne komplexnú úpravu), a so špecifikáciou činnosti najvyššej kontrolnej inštitúcie a vymedzenia konkrétnych procedúr a metód finančnej kontroly sa môžeme stretnúť vo všeobecne záväzných právnych predpisoch a nariadeniach nižšej právnej sily, akými sú najmä smernice a ďalšie zákony, v ktorých je finančná kontrola zmieňovaná okrajovo. Pre praktický výkon kontrolnej činnosti sa vydávajú rôzne smernice a manuály pokrývajúce etické dimenzie a praktické aspekty jej výkonu od prípravy kontroly cez jej uskutočnenie až po zostavenie výsledkov.²⁵ A samozrejme, každá právna úprava finančnej kontroly má vychádzať a vychádza primárne z konštitúcie Limskej deklarácie.

Žiada sa podotknúť, že priestor, ktorý sa v ústavách jednotlivých štátov venuje vymedzeniu externej finančnej kontroly a postaveniu najvyššej kontrolnej inštitúcie je diferencovaný. Ústava Slovenskej republiky vymedzuje tejto problematike články 60–63, značne menší priestor pre konštitutívnu justifikáciu je daný Najvyššiemu kontrolnému úradu v článku 97 Ústavy Českej republiky; podobne Najvyššej Izbie Kontroly prislúchajú články 206 a 207 Ústavy Poľskej republiky a základný rámec činnosti Álami Számvevőszék upravuje článok 43 Základného zákona Maďarska.

Prehľad týkajúci sa kritéria právnej úpravy je v tab. č. 1.

²⁵ Ako príklad možno v podmienkach Slovenskej republiky uviesť smernicu predsedu Najvyššieho kontrolného úradu Slovenskej republiky č. 11/2002 o pravidlách kontrolnej činnosti Najvyššieho kontrolného úradu Slovenskej republiky na zabezpečenie jednotného postupu pri príprave a výkone kontrolnej činnosti a realizácii výsledkov kontroly v súlade so zákonom NR SR č. 39/1993 Z. z. o Najvyššom kontrolnom úrade Slovenskej republiky v zn. n. p. a v podmienkach Poľskej republiky je kontrolná činnosť upravená v nariadení prezidenta Najvyššej kontrolnej komory z 29. marca 2012 o podrobných pravidlách prípravy kontroly, úlohách kontrolóra zostavovania správy o výsledkoch kontroly.

Tab. č. 1: Právna úprava činnosti najvyšších kontrolných inštitúcií štátov Vyšehradskej skupiny.

Atribút	SLOVENSKÁ REPUBLIKA: Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky	ČESKÁ REPUBLIKA: Nejvyšší kontrolní úřad
Právna úprava	<ul style="list-style-type: none"> Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v zn. n. p., Zákon NR SR č. 39/1993 Z. z. o Najvyššom kontrolnom úrade Slovenskej republiky v zn. n. p. 	<ul style="list-style-type: none"> Ústavní zákon ČNR č. 1/1993 Sb., ze dne 16. prosince 1992, Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů; Zákon č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úřadu, ve znění pozdějších předpisů.
	POĽSKA REPUBLIKA: Najwyższa Izba Kontroli (Najwyższa kontrolna komora)	MAĎARSKO: Állami Számvevőszék (Štátny kontrolný úrad)
	<ul style="list-style-type: none"> Ústava Poľskej republiky z 2. apríla 1997 v znení neskorších zmien (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.) Zákon z 23. decembra 1994 o Najvyššej kontrolnej komore v znení neskorších zmien (ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli Dz. U. z 2007 r. Nr 231, poz. 1701 z późn. zm.) 	<ul style="list-style-type: none"> Základný zákon Maďarska z 25. apríla 2011 [Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)]; zákon LXVI. z roku 2011 o Štátnom kontrolnom úrade (2011. évi LXVI. törvény az Állami Számvevőszékéről)

Zdroj: vlastné spracovanie.

Definičné určenie (postavenie) najvyššej kontrolnej inštitúcie

Pri štúdiu legislatívnych dokumentov upravujúcich postavenie najvyššej kontrolnej inštitúcie v rámci jedného štátu možno spozorovať jemné rôznorodé odlišnosti vo vymedzení najvyššej kontrolnej inštitúcie tak, ako to bolo podané ústavou alebo zákonom, v prípade že boli odlišné, tab. č. 2 uvádza obe alternatívy vymedzenia.

Definície najvyššej kontrolnej inštitúcie uplatňované v jednotlivých štátoch majú tri spoločné znaky:

(1.) príslušnosť k sústave štátnych orgánov, (2.) nezávislosť a (3.) účelom je finančná kontrola, čo možno zhrnúť do vyjadrenia: *najvyššia kontrolná inštitúcia je štátny orgán (znak 1) nezávislej (znak 2) finančnej kontroly (znak 3)*. Atribút nezávislosť obsahuje tiež podriadenosť výlučne zákonom krajiny a parlamentu (teda nie výkonným zložkám krajiny) a finančnú kontrolu treba považovať ako všeobecnú finančnú kontrolu (všeobecnú v tom zmysle, ako je to určené rozsahom kontrolovaných subjektov).

Tab. č. 2: Definičné určenie najvyšších kontrolných inštitúcií štátov Vyšehradskej skupiny

Atribút	SLOVENSKÁ REPUBLIKA: Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky	ČESKÁ REPUBLIKA: Nejvyšší kontrolní úřad
Definičné určenie (postavenie) najvyššej kontrolnej inštitúcie	<p>Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky je štátny orgán, ktorý je vo svojej kontrolnej činnosti nezávislý, viazaný len zákonom. (§ 1 zákona NR SR č. 39/1993 Z. z. o Najvyššom kontrolnom úrade Slovenskej republiky v zn. n. p.)</p> <p>Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky je nezávislý orgán kontroly hospodárenia. (čl. 60 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v zn. n. p.)</p>	<p>Nejvyšší kontrolní úřad je nezávislý orgán. Vykonáva kontrolu hospodárenia so štátnym majetkom a plnenia štátneho rozpočtu. (čl. 79 ústavního zákona ČNR č. 1/1993 Sb., ze dne 16. prosince 1992, Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů)</p> <p>Nejvyšší kontrolní úřad je nezávislý kontrolný orgán České republiky (§ 2 ods. 1 zákona č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úřadu, ve znění pozdějších předpisů)</p>

Atribút	POĽSKA REPUBLIKA: Najwyższa Izba Kontroli (Najvyššia kontrolná komora)	MAĎARSKO: Állami Számvevőszék (Štátny kontrolný úrad)
Definičné určenie (postavenie) najvyššej kontrolnej inštitúcie	Najvyššia kontrolná komora je vrcholný orgán štátnej kontroly. (čl. 202 Ústavy Poľskej republiky z 2. apríla 1997, čl. 1 zákona z 23. decembra 1994 o Najvyššej kontrolnej komore v znení neskorších zmien)	Štátny kontrolný úrad je orgánom Parlamentu pre finančnú a ekonomickú kontrolu. (čl. 43 ods. 1 Základného zákona Maďarska z 25. apríla 2011) Štátny kontrolný úrad je najvyšší orgán Parlamentu pre finančnú a ekonomickú kontrolu, zodpovedajúci sa pri svojej činnosti Parlamentu. (§ 1 ods. 1 zákona LXVI. z roku 2011 o Štátnom kontrolnom úrade)

Zdroj: vlastné spracovanie.

Subjekty podliehajúce kontrole

V skratke a vo všeobecnosti je možné kontrolované subjekty definovať ako tie právnické a fyzické osoby, ktoré sú priamo alebo nepriamo napojené na štátny rozpočet alebo iný verejný rozpočet²⁶, pričom kontrole podliehajú do tej miery, do akej hospodária s verejnými prostriedkami. Kontrola sa v niektorých prípadoch obmedzuje iba na oblasť výdavkov kontrolovaného subjektu.

Je zrejmé, že sa dajú rozdeliť subjekty, ktoré sú predmetom finančnej kontroly štátu do nasledovných kategórií:

1. orgány štátnej správy a organizácie napojené na štátny rozpočet;
2. orgány územnej a miestnej (samo)správy a organizácie napojené na rozpočet územnej a miestnej (samo)správy;
3. právnické osoby a fyzické osoby, ktoré hospodária s verejným majetkom²⁷ a na úhradu svojich výdavkov používajú verejné prostriedky.

Tieto subjekty sú v zákone (poprípade i v ústave) špecifikované detailnejšie, podľa legislatívnych potrieb a v záujme jasného určenia jurisdikcie najvyššej kontrolnej inštitúcie. Ich prehľad pre jednotlivé štáty Vyšehradskej skupiny je v tab. č. 3.

Tab. č. 3: Subjekty podliehajúce kontrole najvyšších kontrolných inštitúcií štátov Vyšehradskej skupiny.

Atribút	SLOVENSKÁ REPUBLIKA: Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky	ČESKÁ REPUBLIKA: Nejvyšší kontrolní úřad
Subjekty podliehajúce kontrole	<ul style="list-style-type: none"> • orgány štátnej správy (vláda, ministerstvá, ostatné ústredné orgány štátnej správy, podriadené štátne orgány a štátne orgány, ako i právnické osoby založené alebo zriadené ústredným orgánom štátnej správy alebo iným štátnym orgánom); • orgány miestnej a územnej samosprávy (obce, vyššie územné celky a nimi zriadené právnické osoby vrátane právnických osôb s majetkovou účasťou obcí alebo vyšších územných celkov); • štátne účelové fondy, verejnoprávne inštitúcie, ako aj právnické osoby s majetkovou účasťou štátnych účelových fondov alebo štátu; 	<ul style="list-style-type: none"> • organizačné zložky štátu; • fyzické osoby a právnické osoby; • Česká národná banka v oblasti výdavkov na obstaranie majetku a na svoju prevádzku, (§ 3 ods. 2 a 3 zákona č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úřadu, ve znění pozdějších předpisů)

²⁶ Teda tie, ktoré sú svojimi príjmami a výdavkami zapojené na štátny rozpočet, rozpočet obce alebo na rozpočet vyššieho územného celku alebo ktoré sú na štátny rozpočet, rozpočet obce alebo na rozpočet vyššieho územného celku zapojené príspevkom (v súlade s ustanovením § 21 zákona č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy v zn. n. p.); pričom treba poznamenať, že sa nejedná výlučne o rozpočtové a príspevkové organizácie, ale rozsah kontroly je podstatne širší.

²⁷ Rozumej majetok verejnej správy, t. j. (v Slovenskej republike) majetok štátu, majetok obce alebo majetok vyššieho územného celku.

Atribút	SLOVENSKÁ REPUBLIKA: Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky	ČESKÁ REPUBLIKA: Nejvyšší kontrolní úřad
Subjekty podliehajúce kontrole	<ul style="list-style-type: none"> • Fond národného majetku SR, právnické osoby s jeho majetkovou účasťou; • fyzické osoby a právnické osoby, ktorých hospodárenie spadá do oblasti kontrolnej činnosti. <p>(§ 4 zákona NR SR č. 39/1993 Z. z. o Najvyššom kontrolnom úrade Slovenskej republiky v zn. n. p.)</p>	
	<p>POĽSKA REPUBLIKA: Najwyższa Izba Kontroli (Najvyššia kontrolná komora)</p> <ul style="list-style-type: none"> • orgány štátnej správy (Kancelária prezidenta Poľskej republiky, Kancelária Sejmu, Kancelária Senátu, Najvyšší súd, Najvyšší správny súd, Národná súdna rada, Ústavný tribunál, verejný ochranca ľudských práv, verejný ochranca práv detí, Rada pre národné vysielanie, generálny inšpektor ochrany osobných údajov, Ústav pamäti národa – Komisia pre postihovanie zločinov proti poľskému národu, Národný volebný úrad, Národný inšpektorát práce), Národná banka Poľska, právnické osoby štátu a ďalšie organizačné jednotky štátu; • orgány územnej a miestnej samosprávy, ich právnické osoby a ďalšie organizačné jednotky; • ďalšie organizačné jednotky a podnikateľské subjekty, ak používajú verejný majetok, verejné zdroje alebo majú finančné záväzky voči štátu; • organizačné jednotky a podnikateľské subjekty, ktoré zabezpečujú ochranu vkladov alebo poskytujú asistenciu osobám chráneným Bankovým garančným fondom, ak používajú verejný majetok, verejné zdroje alebo majú finančné záväzky voči štátu. <p>(čl. 2 a 4 zákona z 23. decembra 1994 o Najvyššej kontrolnej komore v znení neskorších zmien)</p>	<p>MAĎARSKO: Állami Számvevőszék (Štátny kontrolný úrad)</p> <ul style="list-style-type: none"> • organizácie financované zo ŠR alebo organizácie dotované z verejných prostriedkov alebo používajúce verejné aktíva alokované za špecifickým účelom bezodplatne z verejných prostriedkov na úrovni územnej a miestnej samosprávy, verejné nadácie (vrátane právnických osôb založených verejnými nadáciami), verejné orgány, verejnoprospešné organizácie, ekonomické organizácie, spoločenské organizácie, nadácie a iné prijímajúce organizácie, ako aj Národnú banku Maďarska. <p>(§ 5 ods. 3 a 10 zákona LXVI. z roku 2011 o Štátnom kontrolnom úrade)</p>

Zdroj: vlastné spracovanie.

Oblasť kontrolnej činnosti (predmet kontroly)

O niečo komplikovanejšia situácia je v prípade rozsahu kontroly, kde je v každom štáte Vyšehradskej skupiny taxatívne a elaboratívne (neznamená to však prehľadne) určená oblasť kontroly – táto sa prevažne sústreďuje na výdavkovú oblasť verejných rozpočtov²⁸

a hospodárenie s verejným majetkom a zverenými prostriedkami zo zahraničia.

Ďalej sa kontroluje i oblasť verejných príjmov, a to predovšetkým na úseku plnenia štátneho rozpočtu (osobitne v Slovenskej republike sa dôraz kladie na dane, clá, odvody, poplatky a pokuty z hľadiska spôsobu ich vyrubovania a vymáhania).

²⁸ To znamená na finančné hospodárenie subjektov podliehajúcich kontrole, pričom rozsah kontroly výdavkov môže byť limitovaný.

Za pozornosť však stojí právomoc maďarského Állami Számvevőszék, ktorý je oprávnený kontrolovať súlad finančného hospodárenia politických strán so všeobecne záväznými právnymi predpismi. Állami

Számvevőszék vykonáva kontrolu finančného hospodárenia (politických) strán, ktoré dostávajú pravidelné finančné príspevky od štátu.²⁹

Tab. č. 4: Definičné určenie najvyšších kontrolných inštitúcií štátov Vyšehradskej skupiny.

Atribút	SLOVENSKÁ REPUBLIKA: Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky	ČESKÁ REPUBLIKA: Nejvyšší kontrolní úřad
Oblasť kontrolnej činnosti (predmet kontroly)	<p>kontroluje sa finančné hospodárenie</p> <ul style="list-style-type: none"> • s prostriedkami rozpočtov schvaľovaných NR SR alebo vládou; • s majetkom, majetkovými právami, finančnými prostriedkami, záväzkami a pohľadávkami štátu, verejnoprávnych inštitúcií, Fondu národného majetku SR, obcí a vyšších územných celkov, právnických osôb s ich majetkovou účasťou a právnických osôb založených obcami alebo vyššími územnými celkami; • s majetkom, majetkovými právami, finančnými prostriedkami, záväzkami a pohľadávkami poskytnutých SR, právnickým osobám alebo fyzickým osobám v rámci rozvojových programov alebo z iných obdobných dôvodov zo zahraničia; • s majetkom, majetkovými právami, finančnými prostriedkami, záväzkami a pohľadávkami, za ktoré SR prevzala záruku; • s majetkom, majetkovými právami, finančnými prostriedkami, záväzkami a pohľadávkami právnických osôb vykonávajúcich činnosti vo verejnom záujme. <p>v rámci kontroly hospodárenia sa kontroluje</p> <ul style="list-style-type: none"> • spôsob vyrubovania a vymáhania daní, ciel, odvodov, poplatkov a pokút, ktoré sú príjmom ŠR SR, rozpočtov obcí a vyšších územných celkov; • výkon a uplatňovanie práv a dodržiavanie povinností plynúcich z finančno-ekonomických vzťahov pri hospodárení subjektov podliehajúcich kontrole. <p>(§ 2 zákona NR SR č. 39/1993 Z. z. o Najvyššom kontrolnom úrade Slovenskej republiky v zn. n. p., čl. 60 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v zn. n. p.)</p>	<p>kontroluje sa</p> <ul style="list-style-type: none"> • hospodárenie so štátnym majetkom a finančnými prostriedkami vyberanými na základe zákona v prospech právnických osôb (s výnimkou prostriedkov vyberaných obcami alebo krajinami v ich samostatnej pôsobnosti); • štátny záverečný účet ČR; • plnenie ŠR ČR; • hospodárenie s prostriedkami poskytnutými zo zahraničia a s prostriedkami, za ktoré štát prevzal záruky; • vydávanie a umorovanie štátnych cenných papierov; • zadávanie štátnych zákaziek; • hospodárenie České národnej banky v oblasti výdavkov na obstaranie majetku a na prevádzku. <p>(§ 3 ods. 1 a 3 zákona č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úřadu, ve znění pozdějších předpisů)</p>

²⁹ V Slovenskej republike vykonávajú túto kontrolu správy finančnej kontroly (§ 32 zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v zn. n. p.), v Českej republike spadajú politické strany do kontrolnej sféry Poslaneckej snemovne (§ 18 zákona č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických hnutích, ve znění pozdějších předpisů) a v Poľskej republike zodpovedá za finančnú kontrolu politických strán Národný volebný úrad (čl. 34 a 38 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych Dz. U. z 1997 r. Nr 98, poz. 604 z późn. zm.).

Atribút	POESKA REPUBLIKA: Najwyższa Izba Kontroli (Najvyššia kontrolná komora)	MAĎARSKO: Állami Számvevőszék (Štátny kontrolný úrad)
Definičné určenie (postavenie) najvyššej kontrolnej inštitúcie	obzvlášť sa kontroluje a skúma plnenie ŠR a dodržiavanie zákonov alebo iných všeobecne záväzných právnych predpisov s ohľadom na finančnú, ekonomickú a administratívnu činnosť kontrolovaného subjektu vrátane úloh jeho vnútornej kontroly. (čl. 3 zákona z 23. decembra 1994 o Najvyššej kontrolnej komore v znení neskorších zmien)	kontroluje sa <ul style="list-style-type: none"> • finančné riadenie verejných financií; • plnenie ŠR a jeho kapitol, použitie fondov sociálneho zabezpečenia a účelových štátnych fondov, ako aj hospodárenie územnej a miestnej samosprávy a jej právnických osôb; • hospodárenie s národným majetkom patriacim do sféry verejných financií, finančné riadenie a verejné obstarávanie tohto majetku a aktivity ekonomických organizácií vlastnených plne alebo sčasti štátom alebo územnou a miestnou samosprávou; • zdaňovanie a vyberanie príjmov v systéme daňovej správy štátu a municipalít a colnej správy; • štátny záverečný účet štátneho rozpočtu, rozpočtu fondov sociálneho zabezpečenia a účelových štátnych fondov; • finančné hospodárenie Národnej banky Maďarska a jej aktivít, • finančné hospodárenie politických strán a použitie príspevkov štátu na činnosť politických strán; • použitie dotácií alokovaných z verejných prostriedkov cirkvám, ich organizačným zložkám a právnickým osobám; • údaje týkajúce sa použitia rozpočtových prostriedkov poskytnutých na služby národnej bezpečnosti. posudzuje sa realizovateľnosť návrhov štátneho rozpočtu a jeho zmien, dosiahnuteľnosť verejných príjmov a účelnosť využitia investičných prostriedkov spojených s verejnými záväzkami; (čl. 43 ods. 1 Základného zákona Maďarska z 25. apríla 2011, § 5 ods. 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10 a 11 zákona LXVI. z roku 2011 o Štátnom kontrolnom úrade)

Zdroj: vlastné spracovanie.

Vymedzenie účelu kontroly

Pri zdôrazňovaní funkcie kontrolnej činnosti sa poukazuje na účelnosť, hospodárnosť a súlad so všeobecne záväznými právnymi predpismi, ako to uvádza tab. č. 5. Poľská Najwyższa Izba Kontroli má postupne redukované funkčné kontrolné právomoci. Vo vše-

obecnosti sa kontrolou sleduje skúmanie zákonnosti, hospodárnosti, úplnosti a jednotnosti. V prípade miestnej a územnej samosprávy sa právomoci zužujú na overovanie zákonnosti, hospodárnosti a jednotnosti; a nakoniec, pokiaľ ide o kontrolu činnosti (podnikateľských) hospodárskych subjektov a organizácií, zisťuje sa zákonnosť a jednotnosť.

Tab. č. 5: Vymedzenie účelu kontroly najvyšších kontrolných inštitúcií štátov Vyšehradskej skupiny.

Atribút	SLOVENSKÁ REPUBLIKA: Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky	ČESKÁ REPUBLIKA: Nejvyšší kontrolní úřad
Vymedzenie účelu kontroly	kontrola sa vykonáva z hľadiska dodržiavania všeobecne záväzných právnych predpisov, hospodárnosti, efektívnosti a účinnosti. (§ 3 zákona NR SR č. 39/1993 Z. z. o Najvyššom kontrolnom úrade Slovenskej republiky v zn. n. p.)	preveruje sa, či kontrolované činnosti sú v súlade s právnymi predpismi, skúma sa ich vecná a formálna správnosť a posudzuje sa, či sú účelné, hospodárne a efektívne. (§ 4 ods. 1 zákona č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úrade, ve znění pozdějších předpisů)
	<p>POĽSKA REPUBLIKA: Najwyższa Izba Kontroli (Najvyššia kontrolná komora)</p> <ul style="list-style-type: none"> kontrola sa vykonáva z hľadiska zákonnosti, hospodárnosti, účelnosti a jednotnosti; kontrola činnosti územnej a miestnej samosprávy sa vykonáva z hľadiska zákonnosti, hospodárnosti a jednotnosti; kontrola činnosti ďalších organizačných jednotiek a podnikateľských subjektov sa vykonáva z hľadiska zákonnosti a hospodárnosti. <p>(čl. 203 Ústavy Poľskej republiky z 2. apríla 1997, čl. 5 zákona z 23. decembra 1994 o Najvyššej kontrolnej komore v znení neskorších zmien)</p>	<p>MAĎARSKO: Állami Számvevőszék (Štátny kontrolný úrad)</p> <p>pri kontrole sa sledujú kritériá zákonnosti, účelnosti a efektívnosti. (čl. 43 ods. 1 Základného zákona Maďarska z 25. apríla 2011)</p> <p>pri kontrole sa zhodnotí súlad s účtovnými pravidlami verejných financií, ako aj činnosť interného kontrolného systému verejných financií. (§ 5 ods. 6 zákona LXVI. z roku 2011 o Štátnom kontrolnom úrade)</p>

Zdroj: vlastné spracovanie.

Oblasť medzinárodnej kooperácie

Ako vyplýva z tab. č. 6, iba právne predpisy Slovenskej republiky a Českej republiky majú explicitne zakomponovanú úlohu najvyššej kontrolnej inštitúcie vo sfére medzinárodnej spolupráce; a hoci to v právnych predpisoch Poľskej republiky a Maďarskej republiky upravené nie je, neznamená to obmedzenie na týchto funkciách alebo právomociach. Okrem tradičnej

úlohy v rovine medzinárodnej spolupráce, t. j. zastupovanie štátu v medzinárodných organizáciách a spolupráca na vlastnej úrovni so zahraničím, Najvyššiemu kontrolnému úradu Slovenskej republiky bola navyše zverená pôsobnosť v oblasti harmonizácie vymedzenia a výkonu finančnej kontroly v Slovenskej republike s normami a štandardami Európskych spoločenstiev a ich implementácia.

Tab. č. 6: Oblasť medzinárodnej kooperácie najvyšších kontrolných inštitúcií štátov Vyšehradskej skupiny.

Atribút	SLOVENSKÁ REPUBLIKA: Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky	ČESKÁ REPUBLIKA: Nejvyšší kontrolní úřad
Oblasť medzinárodnej kooperácie	<ul style="list-style-type: none"> zastupovanie SR v medzinárodných organizáciách združujúcich najvyššie kontrolné inštitúcie; spolupráca s najvyššími kontrolnými inštitúciami v zahraničí; prispôsobovanie a uplatňovanie medzinárodných štandardov Európskej únie a podmienky SR. <p>(§ 2a zákona NR SR č. 39/1993 Z. z. o Najvyššom kontrolnom úrade Slovenskej republiky v zn. n. p.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> spolupráca s vrcholnými orgánmi kontroly v zahraničí a uzatváranie s nimi dohôd o kontrolnej činnosti; členstvo v medzinárodných organizáciách združujúcich kontrolné inštitúcie. <p>(§ 16 zákona č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úrade, ve znění pozdějších předpisů)</p>

Atribút	POĽSKA REPUBLIKA: Najwyższa Izba Kontroli (Najvyššia kontrolná komora)	MAĎARSKO: Állami Számvevőszék (Štátny kontrolný úrad)
Oblasť medzinárodnej	neupravené.	neupravené.

Zdroj: vlastné spracovanie.

Ďalšie činnosti

Ďalšie činnosti zahŕňajú predovšetkým vypracovávanie a predkladanie správ o vlastnej kontrolnej činnosti a stanovísk v oblasti riadenia verejných financií

a hospodárenia s nimi (a síce na požiadanie alebo z regulárnej povinnosti); ako aj vykonávanie ad hoc kontroly na požiadanie zmocneným orgánom (spravidla parlamentom alebo jeho orgánom). Prehľad ďalších činností poskytuje tab. č. 7.

Tab. č. 7: Ďalšie činnosti najvyšších kontrolných inštitúcií štátov Vyšehradskej skupiny.

Atribút	SLOVENSKÁ REPUBLIKA: Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky	ČESKÁ REPUBLIKA: Nejvyšší kontrolní úřad
Ďalšie činnosti	<ul style="list-style-type: none"> vypracovanie stanoviska k návrhu ŠR SR a k návrhu štátneho záverečného účtu SR; vydávanie vyhlásenia o ukončení pomoci vo štruktúrálnej pomoci, o ukončení projektu a pomoci z kohézného fondu; plnenie úlohy certifikačného orgánu pre Európsky poľnohospodársky usmerňovací a záručný fond záručná sekcia; vykonanie kontroly v rozsahu svojej pôsobnosti pre potreby NR SR na základe jej uznesenia; predkladanie NR SR pravidelnej správy o výsledkoch kontrolnej činnosti za uplynulý kalendárny rok aj nepravidelne na požiadanie NR SR; určovanie audítora na overenie účtovnej závierky Národnej banky Slovenska. <p>(§ 5 zákona NR SR č. 39/1993 Z. z. o Najvyššom kontrolnom úrade Slovenskej republiky v zn. n. p.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> predkladanie Poslaneckej snemovni stanoviska k správe o priebežnom plnení ŠR a k štátnemu záverečnému účtu ČR; predkladanie stanoviska k návrhom právnych predpisov týkajúcich sa rozpočtového hospodárenia, účtovníctva, štátnej štatistiky a výkonu kontrolnej, dozornej a inšpekčnej činnosti (na vyžiadanie Poslaneckej snemovne alebo Senátu a ich orgánov). <p>(§ 5 ods. 1 a § 6 zákona č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úřadu, ve znění pozdějších předpisů)</p>
	POĽSKA REPUBLIKA: Najwyższa Izba Kontroli (Najvyššia kontrolná komora)	MAĎARSKO: Állami Számvevőszék (Štátny kontrolný úrad)
	<p>predkladanie Sejmu (dolná komora poľského parlamentu)</p> <ul style="list-style-type: none"> analýzy plnenia štátneho rozpočtu a smerníc monetárnej politiky, stanovísk k rozhodnutiam Rady ministrov, správy o výsledkoch kontroly na požiadanie Sejmu alebo jeho orgánov, správy o výsledkoch kontroly na požiadanie prezidenta Poľskej republiky, predsedu Rady ministrov, odporúčania pre určité otázky týkajúcich sa aktivít subjektov konajúcich vo verejnom záujme, 	<ul style="list-style-type: none"> predkladanie Parlamentu správ o aktivitách Štátneho kontrolného úradu; na žiadosť NATO, Európskej únie a medzinárodných organizácií, ktorých je Maďarsko členom, alebo na splnenie záväzkov Parlamentu alebo vlády Maďarska vyplývajúcich z medzinárodných zmlúv, Štátny kontrolný úrad môže – aj na odplatnom princípe – vykonať kontrolu a poskytnúť odborné služby v rámci svojej právomoci v Maďarsku alebo v zahraničí;

Atribút	POĽSKA REPUBLIKA: Najwyższa Izba Kontroli (Najvyššia kontrolná komora)	MAĎARSKO: Állami Számvevőszék (Štátny kontrolný úrad)
Ďalšie činnosti	<ul style="list-style-type: none"> • námietky k činnosti členov Rady ministrov, vedúcich orgánov miestnej správy, prezidenta Národnej banky Poľska a ostatných orgánov štátnej správy vyplývajúce zo zistení a nálezov vykonanej kontroly, • následné analýzy o spätnej väzbe zistení vykonaných kontrol a ich implementácii, • správy o činnosti za minulý rok. • vykonávanie spoločných kontrol s najvyššími kontrolnými inštitúciami Európskych spoločenstiev a najvyššími kontrolnými inštitúciami iných štátov <p>(čl. 204 Ústavy Poľskej republiky z 2. apríla 1997, čl. 7 ods. 1 a 1a zákona z 23. decembra 1994 o Najvyššej kontrolnej komore v znení neskorších zmien)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • participácia pri príprave právnych predpisov týkajúcich sa právneho postavenia a úloh Štátneho kontrolného úradu týkajúcich sa prevádzkových pravidiel verejných financií a internej kontroly rozpočtových inštitúcií a vzťahujúcich sa na účtovné pravidlá verejných financií. <p>(čl. 43 ods. 3 Základného zákona Maďarska z 25. apríla 2011, § 3 ods. 4, § 4, § 6 ods. 1 zákona LXVI. z roku 2011 o Štátnom kontrolnom úrade)</p>

Zdroj: vlastné spracovanie.

Organizácia

Organizácia najvyššej kontrolnej inštitúcie konštituuje najviac diferencovaný element, ak sa porovná vymedzenie, úlohy, pôsobnosť a usporiadanie najvyššej kontrolnej inštitúcie, čo dokumentuje tab. č. 8. Každý štát si zvolil vlastnú organizačnú štruktúru, dôsledkom čoho je nemožnosť jednoznačnej komparácie. Po pre-

študovaní organizačných požiadaviek jednotlivých najvyšších kontrolných inštitúcií však môžeme uviesť, že najkomplikovanejšiu organizačnú štruktúru má český Nejvyšší kontrolní úřad. I keď je v jednotlivých právnych predpisoch značný priestor vyhradený organizácii najvyššej kontrolnej inštitúcii, nie je cieľom tejto práce zaoberať sa organizačným usporiadaním týchto inštitúcií.

Tab. č. 8: Organizácia najvyšších kontrolných inštitúcií štátov Vyšehradskej skupiny.

Atribút	SLOVENSKÁ REPUBLIKA: Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky	ČESKÁ REPUBLIKA: Nejvyšší kontrolní úřad
Organizácia	<ul style="list-style-type: none"> • orgány: predseda, 2 podpredsedovia; • kontrolóri; • ďalší zamestnanci; • pribraté osoby (osoby, ktoré nie sú zamestnancami, zúčastňujúce sa kontroly na zmluvnom základe). <p>(§§ 6, 7, 8 zákona NR SR č. 39/1993 Z. z. o Najvyššom kontrolnom úrade Slovenskej republiky v zn. n. p.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • orgány: prezident, viceprezident, kolégium, senáty, kárna komora; • 15 členov úradu; • kontrolóri. <p>(§ 7 ods. 1, § 11, § 12 ods. 1 a § 15 zákona č. 166/1993 Sb., o Nejvyššom kontrolnom úrade, ve znění pozdějších předpisů)</p>
	POĽSKA REPUBLIKA: Najwyższa Izba Kontroli (Najvyššia kontrolná komora)	MAĎARSKO: Állami Számvevőszék (Štátny kontrolný úrad)
	<ul style="list-style-type: none"> • prezident, 3 viceprezidenti, generálny riaditeľ; • Rada Najvyššej kontrolnej komory; • kontrolóri, administratívni pracovníci a pracovníci technickej podpory. <p>(čl. 13, čl. 21 ods. 1 a 2, čl. 22 ods. 1 a čl. 66 zákona z 23. decembra 1994 o Najvyššej kontrolnej komore v znení neskorších zmien)</p>	<p>prezident, viceprezident, výkonní zamestnanci, kontrolóri, verejní zamestnanci, administratívni a ostatní pracovníci.</p> <p>(§ 8 ods. 1 zákona LXVI. z roku 2011 o Štátnom kontrolnom úrade)</p>

Zdroj: vlastné spracovanie.

ZÁVER

Pri hľadani paralel v stanovení vecnej pôsobnosti najvyšších kontrolných inštitúcií štátov Vyšehradskej skupiny nesúcich zodpovednosť za nezávislý externú kontrolu v zmysle vymedzenom Limskou deklaráciou z roku 1977 bolo v článku identifikovaných 8 zásadných atribútov ich vecnej pôsobnosti: právna úprava, definičné určenie (postavenie) najvyššej kontrolnej inštitúcie, subjekty podliehajúce kontrole, oblasť kontrolnej činnosti (predmet kontroly), vymedzenie účelu kontroly, oblasť medzinárodnej kooperácie, ďalšie činnosti a organizácia.

Tieto atribúty vyplynuli ako spoločné menovatele zo štúdia dokumentov upravujúcich externú finančnú kontrolu a rámec činnosti najvyšších kontrolných inštitúcií v krajinách Vyšehradskej skupiny. Na základe týchto faktorov bol zostavený systematický prehľad postavenia a právomocí najvyšších kontrolných inštitúcií v oblasti externej finančnej kontroly v systéme verejných financií. Vychádzalo sa pritom z legislatívy na úrovni ústavnej úpravy postavenia a kompetencií najvyšších kontrolných inštitúcií a zo špecializovanej zákonnej právnej normy detailizujúcej ich činnosť a úlohy. Je iba prirodzené, že jednotlivé štáty Vyšehradskej skupiny bazirujú na značne odlišných podmienkach a sú diferencované svojim právnym aj ekonomickým prostredím. Napriek tomu možno v závere článku konštatovať, že úprava činnosti najvyšších kontrolných inštitúcií v zmysle stanovených kritérií vecnej pôsobnosti korešponduje (aspoň deklaratórne) s princípom nezávislosti Limskej deklarácie z roku 1977. Vzhľadom na heterogenitu podmienok a východísk vystupujú určité rozdiely v rozsahu ich kompetencií a v rozsahu kontrolnej činnosti, ako aj v ich organizačnom usporiadaní. Napriek tomu je zrejmé, že Limská deklarácia bola plne rešpektovaná pri konštituovaní rámca činnosti týchto najvyšších kontrolných inštitúcií a ňou uložené obligatórne požiadavky boli naplnené.

Autor ďakuje anonymnému recenzentovi, ktorého pripomienky prispeli k skvalitneniu textu.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

2011. évi LXVI. törvény az Állami Számvevőszékéről.
- Állami Számvevőszék (2012) [online] Dostupné z <http://www.asz.hu>.
- HINDLS, R. et al. (2003): *Ekonomický slovník*. Praha: C. H. Beck.
- International Organization of Supreme Audit Institutions (2012). [online] Dostupné z <http://www.intosai.org>.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.
- Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts (1977). [online] Dostupné z <http://www1.worldbank.org/publicsector/pe/befa05/LimaDeclaration.pdf>.

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).
- Mexico Declaration on SAI Independence (2007). [online] Dostupné z <http://www.nku.gov.sk/documents/10272/98330/Mexico+Declaration.pdf>.
- MURA, L., HERZÁNOVÁ, R. (2011): Fiškálna decentralizácia a jej dopad na miestne rozpočty. *Verejná správa a spoločnosť*, č. 2, s. 88–96.
- Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky (2012). [online] Dostupné z <http://www.nkul.gov.sk>.
- Najwyższa Izba Kontroli (2012). [online] Dostupné z <http://www.nik.gov.pl>.
- Nejvyšší kontrolní úřad (2012). [online] Dostupné z <http://www.nku.cz>.
- NEMEC, J. et al. (2005): *Verejné financie*. Bratislava: Sprint.
- NEMEC, J. et al. (2011): *Verejné financie*. Bratislava: Sprint dva.
- ŠÍBL, D. (1998): *Európska únia. Encyklopédia. Výkladový slovník A – Ž*. Bratislava: Sprint.
- Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v zn. n. p.
- Ústavní zákon ČNR č. 1/1993 Sb., ze dne 16. prosince 1992, Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů.
- Ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli Dz. U. z 2007 r. Nr 231, poz. 1701 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych Dz. U. z 1997 r. Nr 98, poz. 604 z późn. zm.
- Zákon č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úřadu, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických hnutích, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy v zn. n. p.
- Zákon č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v zn. n. p.
- Zákon NR SR č. 39/1993 Z. z. o Najvyššom kontrolnom úrade Slovenskej republiky v zn. n. p.

ADDRESS & ©

Ing. et Bc. Martin BOĎA, PhD.
Katedra kvantitatívnych metód a informačných systémov
Ekonomická fakulta
Univerzita Mateja Bela
Tajovského 40, 975 90 Banská Bystrica
Slovak Republic
martin.boda@umb.sk

MODELOVÉ ŘEŠENÍ VÝPOČTU DPH GAP V ČESKÉ REPUBLICCE

Model Solution of Calculating VAT Gap in the Czech Republic

Iveta ŠPIČKOVÁ - Aleš HES

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Hlavním zdrojem příjmů státního rozpočtu jsou příjmy daňové. Výběr daní má klíčovou roli v do-
držení plánovaného schodku státního rozpočtu. Oživení ekonomiky provázené zvýšením HDP má plně pozitivní
vliv na rozpočet jedině tehdy, pokud se podaří vybrat v náležitě výši i daně. Pojem tax gap (daňová mezera), tedy
rozdíl mezi daní, která by měla být odvedena na základě veškeré realizované ekonomické činnosti, a daní skutečně
vybranou, se obecně sestává jednak z přiznané, ale nezaplacené daňové povinnosti, dále z vyhýbání se placení daní
v rámci platných právních norem (tzv. tax avoidance) a dále z úmyslných daňových úniků stojících mimo zákon
(tzv. tax evasion). Do oblasti tax gap dále spadají veškeré nezdaněné výnosy z šedé ekonomiky. Vzhledem
k rozsáhlosti tématu v celé daňové oblasti se nelze podrobně zabývat problematikou tax gap jako celku. Je nutné
vygenerovat to nejpodstatnější. Tím je dle autorů tax gap na dani z přidané hodnoty, tedy DPH gap. Podstatou
zkoumání je na základě rozboru problematiky tax gap poukázat na závažný vliv DPH gap na fiskální příjmy
rozpočtů ČR i EU. Je navržen vlastní model stanovení výše DPH gap.

Klíčová slova: Tax gap – DPH gap – výběr daní – státní rozpočet – HDP

ABSTRACT: The main sources of the state budget are tax incomes. Tax collection has a key role in adherence to
the planned state budget deficit. The economic recovery accompanied by an increase in GDP has a fully positive
impact on the budget only if it is possible to collect the correct amount of tax as well. The term tax gap is the
difference between the tax that should be paid on the basis of all economic activities undertaken and the taxes
actually collected. Generally, it consists of both declared but unpaid tax obligations, as well as the avoidance of
taxes under applicable law (called tax avoidance) and further intentional illegal evasion violating the law (called
tax evasion). The tax gap also involves any untaxed income from the grey economy.

Due to the extension of the tax gap problem as a whole and the importance of VAT, the attention is paid to the VAT
gap only. The essence of the research is to point out the impact of the VAT tax gap on the fiscal revenues of the
budget of the Czech Republic and the EU. There is designed own model of determining the VAT gap.

Key words: Tax gap – VAT gap – tax collection – state budget – GDP

ÚVOD

Stát v historickém vývoji postupně přijal povinnosti plnění určitých funkcí. Ty jsou dnes všeobecně přijímány jako samozřejmé, žádoucí. Pokud je chod ekonomiky příznivý a tok příjmů nutný pro zajištění těchto atributů postačí na krytí výdajů, není společnost na sledování příjmů státu nijak příliš zainteresována. Služby státu poskytované občanům jsou přijímány jako samozřejmost, zajištění příjmů k jejich krytí je starostí příslušných institucí. Pokud nastane situace, že ekonomika přestane růst a objeví se prvky nastávající krize, do popředí zájmu veřejnosti se dostávají pojmy státní rozpočet, vyrovnanost příjmů a výdajů, veřejná zadluženost. Zároveň se předmětem zájmu stává výběr daní (Vančurová – Láchová 2010). Klíčovou

otázkou je, jak zajistit vyrovnanost výdajů s příjmy při daném růstu či poklesu HDP. Krácení výdajů se jeví jako jednodušší metoda s rychlejším možným efektem, nikoli však se sociálně šetrným dopadem. Zvýšení příjmů je obtížnější. Má své politické konsekvence a tudíž i menší či větší podporu veřejnosti závislou na míře uvědomění společnosti. Přesto jak orgány OECD, tak Evropské unie nabádají, aby stejné úsilí jako krácení výdajů bylo věnováno i zvýšení příjmů státního rozpočtu.

Na daňové správy je proto kladen úkol vybrat daně ve výši odpovídající skutečné ekonomické činnosti obyvatelstva a zamezit rostoucím daňovým únikům. Aby bylo možné tento cíl splnit, je třeba hledat zdroje a příčiny úniků a vyčíslit jejich podíl na celkově neodvedené dani. Proto byl zaveden ekonomický po-

jem tax gap³⁰, tedy rozdíl mezi daní, která by měla být odvedena na základě veškeré realizované ekonomické činnosti a daní skutečně vybranou. Evropská komise klade na zjišťování velikosti tax gap a její analyzování velký důraz, a to zejména v oblasti daně z přidané hodnoty (DPH gap). Přestože neexistuje jednotná metodika, jak DPH gap stanovovat, je zřejmá snaha její výši každoročně vykazovat a mezi členskými státy porovnávat. V zahraničí většina daňových správ provádí kvalifikované odhady daňové mezery a podrobnými analýzami hledá cesty k jejímu snížení. V České republice zatím není této problematice věnována pozornost. Metodický postup, jak DPH gap stanovit, není definován. Finanční správa ani jiné státní instituce žádné odhady výše DPH gap neprovádí.

CÍL A METODIKA

Hlavním cílem je na základě rozboru problematiky tax gap poukázat na závažný vliv DPH gap na fiskální příjmy rozpočtů ČR i EU. Na základě rozboru problematiky tax gap je navržena konstrukce funkčního modelu stanovení DPH gap pro národní i komunitární účely finanční správy a následně kvantifikována výše DPH gap, která přímo ovlivňuje snížení fiskálních příjmů rozpočtů ČR i EU. Při zpracování článku byl použit modelový přístup v synergii s následujícími metodami: deskriptivní analýza, syntéza výsledků, dedukční logika a komparace.

Problematika DPH gap je vymezena na základě definic nalezených v teoretických zdrojích. Je zvolena konkrétní top – down metoda, jak v podmínkách ČR DPH gap stanovit.

Konstrukce modelu stanovení DPH gap v ČR vychází z následujícího metodického postupu:

1. Rozbor jednotlivých složek HDP z hlediska zdanění DPH.
2. Zjištění teoretického základu daně.
3. Určení vážené průměrné sazby DPH.
4. Stanovení teoretického výnosu DPH a výše DPH gap.
5. Za použití makroekonomických údajů jsou do modelu dosazena data a proveden výpočet.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Tax gap (daňová mezera) je dán rozdílem mezi teoretickým výpočtem hodnoty výnosu daně při použití výchozích makroekonomických dat a skutečnou částkou vybranou daňovou správou. Zpravidla se člení ještě na tzv. gross tax gap (hrubou částku) a net tax gap, tj. gross tax gap sníženou o dodatečně vymoženou daň na základě kontrol a jiných zákroků správce daně, včetně dodatečně podaného daňového přiznání (DG Taxation and Customs Union, 2009). Daňová správa USA (Alm – Torgler 2004), definuje tax gap jako agregátní množství pravdivé daňové povin-

nosti uložené zákonem za určité zdaňovací období, které není zapláceno dobrovolně a včas (Bette 2002). Podle britské daňové správy (Her Majesty Revenue and Customs, dále jen „HMRC“) je tax gap definován jako rozdíl mezi vybranými daněmi a tím, co by mělo být vybráno při dodržení všech zákonných povinností (HMRC 2009). Z toho vyplývá, že pod pojmem tax gap se rozumí výpadek daňových příjmů v důsledku podvodů, omylů, nezaplacení daní a různých umělých schémat vedoucích k vyhýbání se daňové povinnosti.

V důsledku lze tedy pojmem tax gap označit kvantifikaci daňových úniků. Přesto pojmy tax gap a daňový únik nejsou totožné, jak z výše uvedených definic vyplývá, do tax gap je počítána i daň, která byla přiznána, ale nebyla zaplácena.

Celková tax gap se skládá z jednotlivých tax gap podle druhů daní. Například švédská daňová správa dělí tax gap na daně ze závislé činnosti, daně z příjmů, DPH, příspěvcích na sociální pojištění a spotřební daně (SWEDISH NATIONAL TAX AGENCY 2008). V podmínkách ČR je významnou zejména tax gap vzniklá na daních z příjmů, DPH a spotřebních daních. Pojem měření tax gap je prakticky ve všech dostupných materiálech volně zaměňován s pojmem odhad tax gap. Důvodem je skutečnost, že zjišťování velikosti tax gap není skutečným exaktním měřením, ale kvalifikovaným odhadem provedeným na základě metodik, které jednotlivé daňové správy doporučují použít. OECD (2008) definuje dvě metody zjišťování velikosti tax gap. U nepřímých daní tzv. „top down“ metodu, to znamená, od vrcholu pyramidy směrem dolů. Velikost tax gap je odhadnuta podle rozdílu daně zaplacené od výše teoretické daňové povinnosti. Zdroje pro výpočet jsou nezávislé na daňové správě. Je konstruovaná především z makroekonomických agregátů národních účtů.

U přímých daní tzv. „bottom-up“ metodu, to znamená, ode dna pyramidy směrem vzhůru, komponenty tax gap jsou hodnoceny z interních zdrojů daňové správy. Jsou to zejména přehledy, administrativní a operativní data. Za nejspolehlivější je považováno zjištění vycházející z dostatečného počtu náhodných kontrol, jejichž výsledky jsou pak generalizovány. Výsledky ale nezahnují podíl nezaplacených daní z šedé ekonomiky, která většinou není při náhodných kontrolách odkryta. Výstupy slouží i jako manažerský nástroj pro cílené zaměření kontrolní činnosti. Lze konstatovat, že pro měření tax gap neexistuje jednotná metodika.

Unijní rozpočet je založen na financování ze zdrojů na hrubém národním důchodu, z tradičních vlastních zdrojů a na vlastním zdroji z DPH. Ten je tvořen odvozem ze základů DPH v jednotlivých členských státech. Jednotná sazba je stanovena na 0,3 %. Základ DPH je u všech členských států omezen na 50 % hrubého národního důchodu. Proto čím vyšší je DPH tax gap,

³⁰ Tax gap obecně je rozdíl mezi výnosem daní a hodnotou, která by měla být vybrána při respektování daňových zákonů.

tím nižší je příspěvek do rozpočtu EU. Pokud je úroveň DPH gap rozdílná, znamená to také, že některé státy platí relativně vyšší příspěvek než jiné. Evropská komise pro zjištění přehledu o skutečném stavu výběru DPH a hloubce daňových úniků potřebovala rozbor, provedený jednotnou metodikou, aby byly výsledky jednotlivých zemí srovnatelné. Generální ředitelství pro daně a cla Evropské komise pověřil v roce 2009 konzultantskou společnost Reckon LLP z Velké Británie vypracováním kalkulace DPH v 25 členských zemích EU. DPH gap byla měřena makro metodou

zahrnující kalkulaci teoretické výše daně pomocí národních účtů. Výsledky studie potvrdily, že je absolutně nezbytné pro EU pokračovat v usilovném boji s podvody v oblasti DPH. Tax gap se ve sledovaných letech 2000 až 2006 pohybovala mezi 90 a 113 mld. EUR ročně. Například v roce 2006 tato částka reprezentovala 12 % teoreticky vybraných příjmů na DPH (DG TAXUD 2009).

Studie Reckon LLP zároveň poskytuje dosud jediné odhady velikosti DPH tax gap v ČR, a to v následující výši:

Tab. č. 1: DPH gap v ČR v letech 2000–2006.

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
DPH gap (mld. Kč)	25,05	26,1	30,5	32,5	29,2	29,6	47,5
% z teoretické daň. povinnosti	15	15	16	17	13	12	18

Zdroj: DG Taxation and Customs, 2009, vlastní zpracování.

Vlastní model stanovení DPH gap top – down metodou

Pro konstrukci vlastního modelu stanovení DPH gap byla zvolena top – down metoda.

Základem pro výpočet je rovnice:

$$\text{Teoretický výnos DPH} = \text{teoretický základ daně} \times \text{vážená průměrná sazba}$$

Teoretický výnos DPH představuje prostředky, který by měl stát získat, pokud by byla tato daň příznána ve

správné výši z veškerých ekonomických transakcí podléhajících DPH. Teoretický základ DPH je zjištěn sumarizací složek HDP, které podléhají zdanění DPH. Základem pro stanovení jsou upravené výdaje na konečnou spotřebu domácností, mezispotřeba vládních a neziskových institucí a část tvorby hrubého fixního kapitálu. Vzhledem existenci dvou sazeb DPH je třeba při výpočtu výše daně použít tzv. váženou průměrnou sazbu.

Postup při zjištění teoretického základu znázorňuje model:

Schéma č. 2: Model zjištění teoretického základu DPH sumarizací složek HDP, které podléhají zdanění.

Zdroj: Vlastní zpracování.

Výpočet teoretického základu daně

Do navrženého modelu byly dosazeny číselné hodnoty jednotlivých položek. Jejich zdrojem jsou ve všech

případech data publikovaná ČSÚ. Jedná se zejména o národní účty a input - output tabulky, ze kterých byly použity číselné hodnoty mezispotřeby.

Tab. č. 2: Výpočty teoretický základu DPH v letech 2006–2010.

Mld. Kč	2006	2007	2008	2009	2010
HDP	3 350	3 670	3 850	3 740	3 780
Složky podléhající DPH:					
+ výdaje na konečnou spotřebu domácností	1 604	1 684	1 857	1 852	1 872
- spotřeba malých podniků	43	43	44	44	44
- osvob. výdaje na kon. spotřebu domácností	306	311	385	359	379
- výdaje rezidentů v zahraničí	29	35	41	40	41
+ výdaje nerezidentů v ČR	124	132	130	126	130
+ mezispotřeba vládních a nezisk. institucí	381	397	413	429	429
+ investiční výdaje vlády	150	173	176	160	164
+ investiční výdaje osvobozených sektorů	59	68	53	63	60
+ investiční výdaje domácností	169	195	198	183	201
Teoretický základ DPH	2 109	2 260	2 357	2 370	2 392

Zdroj: Data ČSÚ, vlastní výpočet.

Vzhledem k existenci dvou sazeb DPH (základní a snížené) je ke zjištění teoretického výnosu DPH třeba zjistit hodnotu **vážené průměrné sazby DPH**. Její určení je klíčovou veličinou pro stanovení teoretického výnosu DPH. Jedná se o hodnotu zjišťovanou ČSÚ na základě proporce konkrétní spotřeby jednotlivých položek a tomu odpovídající sazby. Jedná se bohužel o neveřejný nedostupný údaj. Proto byl pro stanovení vážené průměrné sazby DPH použit vlastní model

konstrukce výpočtu, který vychází z fikce konstantní proporce výdajů v základní a snížené sazbě, a to 68 % výdajů v základní sazbě a 32 % výdajů v sazbě snížené. Vážená průměrná sazba je pak vypočítána jako podíl celkové daně dle proporce a základu pro DPH.

Do navrženého modelu byly dosazeny číselné hodnoty jednotlivých položek. Jejich zdrojem jsou ve všech případech data publikovaná ČSÚ.

Konkrétní výpočet je uveden v následující tabulce:

Tab. č. 3: Stanovení DPH gap v ČR v letech 2006–2010.

Mld. Kč	2006	2007	2008	2009	2010
Teoretický základ DPH	2 109	2 260	2 357	2 370	2 392
Vážená průměrná sazba	12,38	12,38	13,49	13,50	14,24
Teoretický výnos DPH	261,1	279,8	317,9	320,0	340,6
Skutečný výnos DPH	217,8	236,4	255,2	253,6	269,5
DPH gap	43,3	43,4	62,7	66,4	71,1
% z teoretické DPH	16,6	15,5	19,7	20,8	20,9
% z DPH	1,3	1,2	1,6	1,8	1,9

Zdroj: Vlastní podklady.

Výsledky ukazují, že DPH gap má vzrůstající hodnotu. Zatímco v roce 2006 činila 43,3 mld. Kč, tj. 16,6 % teoretické DPH, v roce 2010 činila 71,1 mld. Kč, tj. 20,9 % teoretické DPH. Rovněž procentuální podíl DPH gap z HDP stoupl z 1,3 % v roce 2006 na 1,9 % v roce 2010.

ZÁVĚR

Problematika měření a sledování propadu ve výběru

daní nabyta v posledních letech celosvětově na významu. Ukazuje se, že vzrůstající problémy s daňovými úniky ve vazbě na klesající příjmy státních rozpočtů je třeba komplexně řešit. Postupující globalizace a často neprůhledné propojení daňových subjektů a netransparentnost transakcí umožňují stále sofistikovanější daňové úniky. Proto byla zavedena ekonomická kategorie tax gap, tedy rozdíl mezi daní, která měla být odvedena do státního rozpočtu a daní skutečně odvedenou (tzv. daňová mezera). Daňové správy vyspělých

zemí věnují této problematice velkou pozornost. Evropská unie se tax gap zabývá zejména v souvislosti s DPH (DPH gap), neboť se jedná o klíčovou daň z hlediska financování rozpočtu EU, ale i jednotlivých členských států. Fakt, že DPH je v ČR nejvýznamnějším zdrojem státního rozpočtu, determinuje nutnost vyčíslení chybějící příjmy na této dani. Přitom není DPH gap dosud ani definována ani řešena.

Vytvořené modelové schéma znázorňuje, jak lze DPH gap v ČR stanovit. Model byl zkonstruován za použití top – down metody doporučené OECD pro stanovení tax gap na nepřímých daních. Definice jednotlivých složek modelu je vlastním výstupem zkoumání autorů. Dosazením konkrétních číselných hodnot do jednotlivých definovaných položek modelu byla stanovena velikost DPH gap v ČR v letech 2006 až 2010. Bylo zjištěno, že vykazuje rostoucí tendenci.

Výsledek ukázal, že DPH gap je závažným problémem, který výrazně snižuje fiskální příjmy ČR i EU. Proto je nutné ve zkoumání pokračovat a na základě vědecky podloženého poznání problému hledat dílčí řešení k jejímu snižování. Redukce DPH gap je vážným problémem, k jehož řešení by mělo směřovat úsilí všech daňových správ i celospolečenská fiskální zodpovědnost státní správy.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ALM, J. – TORGLER, B. (2004): Estimating the Determinant of Tax Morale. National Tax Association- Tax Institute of America. Proceedings of the Annual Conference on Taxation. Washington, s. 269–275 [cit. 2012-06-11].
2. BETTE, M. (2002): Tax Auditing in the Republic of Ireland. An Overview of the Republic of Ireland.
3. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2012). Dostupné z <http://www.czso.cz> [cit. 2012-10-28].
4. DG TAXATION AND CUSTOMS UNION. Study to quantify and analyse the VAT gap in the EU-25 Member States. Report. London: Reckon LLP, Sept. 2009. Dostupné z http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/tax_cooperation/combating_tax_fraud/reckon_report_sep2009.pdf [cit. 2010-05-07].
5. HM REVENUE AND CUSTOMS. Monitoring Tax Gaps 2009. March 2010. Dostupné z <http://www.hmrc.gov.uk/index.htm> [cit. 2010-05-11].
6. OECD, FORUM ON TAX ADMINISTRATION: COMPLIANCE SUB – GROUP 2008. Monitoring Taxpayer's Compliance: A Practical Guide Based on Revenue Body Experience. Final Report. June 2008
7. SWEDISH NATIONAL TAX AGENCY. Tax Gap Map for Sweden. How was it created and how can it be used? Report, 2008. Dostupné z http://www.skatteverket.se/download/18.225c96e811ae46c823f800014872/1217936583115/Report_2008_1B.pdf [cit. 2012-21-11].
8. VANČUROVÁ, A. – LÁCHOVÁ, L. (2010): *Daňový systém 2010*. Praha: VOX, 355 s., s. 35–36. ISBN 978-80-86324-86-9.

ADDRESS & ©

Ing. Iveta ŠPIČKOVÁ
doc. Ing. Aleš HES, CSc.
Katedra obchodu a financí
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbátka
Czech Republic
spickova@pef.czu.cz
hes@pef.czu.cz

REVISITING OPTIMUM CURRENCY AREAS

What has changed with the crisis in euro area?

Návrat k problematike optimálnych menových oblastí
Čo sa zmenilo s príchodom hospodárskej krízy v eurozóne?

Lubomíra GERTLER

Bratislava, Slovak Republic

ABSTRACT: The aim of this study is to create an instrument to identify the countries constituting an optimum currency area. This is done on the basis of the General Purchasing Power Parity approach, while deriving impulse response functions from an unrestricted VAR. The initial size of responses, their persistence and dynamics with which the initial shock dissipates then constitutes the grounds for identification to what extent a country may be considered a part of an optimum currency area. The monthly time series of real effective exchange rates relative to the trading partners have been used to express relative competitiveness, transition of external shocks and bilateral market integration which we use then as a proxy for our evaluation. The empirical findings include the evidence for Slovakia's gradual shift towards the optimum currency area, while the contrary evidence of drift away of Hungary and the Czech Republic. Some findings also relate to the extent of integration of the euro area countries in the recent crisis episode. The article is the result of the research project "Creating excellent department of economic research on civilization challenge in 21st century" (ITMS 26240120032). The project is co-financed from the EU.

Key words: optimum currency area – market integration – euro area – vector auto regression – impulse response function

ABSTRAKT: Cieľom práce bolo vytvoriť kvantitatívny nástroj na identifikáciu krajín, ktoré tvoria optimálnu menovú oblasť. Tento nástroj je postavený na základoch všeobecnej parity kúpnej sily, na ktorej princípoch sme odvodili reakčné funkcie z vektorovo autoregresného modelu. Veľkosť vstupného šoku, zotrvačnosť šoku a dynamika, s ktorou sa takýto signál vytráca, potom tvorí základ pre identifikáciu, do akej miery možno krajinu posudzovať ako súčasť optimálnej menovej oblasti. V analýze sa používajú mesačné časové rady reálneho efektívneho výmenného kurzu vzhľadom na obchodných partnerov danej krajiny. Tento ukazovateľ vhodne vyjadruje relatívnu konkurencieschopnosť, prenos externých šokov a mieru bilaterálnej integrácie trhov, ktoré sa potom využívajú ako zástupná premenná pre vyhodnotenie príslušnosti k optimálnej menovej oblasti. Medzi empirické zistenia práce patrí dôkaz o postupnom smerovaní Slovenska od 90-tych rokov po súčasnosť medzi krajiny tvoriace optimálnu menovú oblasť. Zároveň však práca poukazuje na to, že Maďarsko a Česká republika sa počas rokov krízy od nej vzdialili, a tiež vyhodnocuje, do akej miery sú krajiny eurozóny integrované do optimálnej menovej oblasti počas rokov prebiehajúceho hospodárskeho útlmu. Príspevok vznikol v rámci projektu „Creating excellent department of economic research on civilization challenge in 21st century.“ (ITMS 26240120032) Project is co-financed from EU.

Kľúčové slová: optimálna menová oblasť – integrácia obchodu – eurozóna – vektorová autoregresia – funkcie odozvy

---

The theory of optimum currency areas is one of the most popular topics in academic literature. The reason why is straightforward. One of the most ambitious projects in European history – creation of single monetary policy and adoption of a single currency – triggered rich discussion along the lines of the theory in 1990's (before adopting the euro) and even stronger flow of academic literature in the early 2000's when new EU member states of Central and Eastern Europe aspired to adopt euro at the earliest possible date.

This article is attempting to review some of the findings along the history of this topic, discussing current euro area heterogeneity and if and how does it square with the theory of optimum currency areas. It then goes further to apply some of the empirical methods to assess whether individual countries could have been assumed to form a currency area before the current crisis and what has changed on this assessment then on.

The economic background

The theory of optimum currency areas (further also as OCA) comes back to 1961 when Robert Mundell published his article presenting the arguments on what are the preconditions of smoothly functioning currency areas. The theory is based on the mobility of production factors (mobility of capital and labour force) among different regions. In simplified terms it claims that two regions exercise higher benefits of monetary integration the higher is their bilateral trade openness and their economic integration, while economic integration is expressed via high mobility of factors of production. Even though Mundell's motivation was studying the underlying processes in the environment of fixed exchange rate subject to Bretton-Woods system, three decades later it became the mainstream tool to assess eligibility of European countries to become an integral part of that time future euro area.

Further to Mundell many other studies proposed supplementary or alternative factors fitting the overarching story conditioning for OCA as e.g. degree of openness in an economy and relative importance of traded and non-traded goods (McKinnon 1963), fiscal integration (Kenen 1969), inflation differentials (Fleming 1971) or symmetry of business cycles (Cohen – Wyplosz 1989) and consequent impact of asymmetric shocks.

One of the most challenging advances on the theory has been the one presented by Krugman (1993), who argues that closer integration leads via economies of scale to increased sector concentration (using example of clustering of automotive industries in Detroit area) and consequently to divergent production structure among regions, higher vulnerability to asymmetric shocks and therefore to increased risks to monetary integration. However, a contrary argument is presented by European Commission in 1991, which reasons that trade between countries is carried out within individual sectors and therefore closer integration leads to symmetry of business cycles and therefore to alignment of eventual shocks.

Partial resolution to the inconsistency of the two views has been brought by Frankel and Rose (1997) who deal with causality of the two states. They argue that trade relations, its structure and symmetry of business cycles are rather dependent on whether the two countries are within the monetary union and that any monetary union will shape an optimum currency area *ex post*. In other words, they find that some of the underlying factors³¹ used to assess whether two or more regions form an optimum currency area are actually endogenous.

The above summarized theoretical toolkit formed a basis to wealth of empirical studies measuring the intensity of currency areas among selected regions and countries. Dozens of studies were undertaken in 1990's to assess whether individual European countries should or should not become a part of the newly formed monetary union and later on in early 2000's revamped toolkit with several new techniques was used to assess whether this is the case for the quickly converging new EU member states.

Several approaches in empirical literature may be outlined. They can be distinguished across the following lines:

- (i) studies comparing underlying factors of optimum currency areas in European countries and the U.S.;
- (ii) studies searching for correlation of shocks across industries or regions (whether supply or demand shocks and whether prior or post monetary integration);
- (iii) studies measuring a degree to which a region or country forms an optimum currency area with a relevant target zone.

Measuring the fitness of OCA and review of relevant applications

The latter approach in general gathers two main methods to evaluate whether or whether not a group of regions or countries form an OCA. One is the approach formalized by Bayoumi and Eichengreen (1998), who introduce an index based on the forecast values of exchange rate variability. The key of this method is the assumption that the exchange rate is being driven purely by economic fundamentals and therefore it is possible to construct future exchange rate that may be confronted with the counterparty exchange rate of the target zone. The other method [so called General Purchasing Power Parity (also further as GPPP)] has been introduced by Enders and Hurn (1994) and advocates a reversed approach for the analysis using real effective exchange rate with respect to relevant trading partner. The testing is then based on the grounds of vector cointegration, where single real exchange rates form the vectors and assessed countries may be considered a currency area if the vectors share a common trend. In the sections below we use the latter method to conduct and broaden our analysis.

Both methods have recently been exploited in empirical analyses covering countries of Central and Eastern Europe. The former method has been exploited by Horvath (2007). Using the sample of ten countries and comparing actual and predicted exchange rate variability and pressures between 1999 and 2004, he

³¹ The word „some“ needs to be stressed since several other studies find no correlation between individual underlying factors, e.g. Fidrmuc (2004) finds no correlation between increasing openness and harmonisation of business cycles and Babetzki (2004) finds a split between coefficients of demand and supply driven asymmetric shocks and intensity of trade.

comes to the conclusion that the pattern of predicted exchange rate pressures is similar to those experienced by the original euro area countries before the euro adoption, mainly due to considerable trade integration. On this backdrop he assumes that chances for a smooth euro adoption in these countries is high.³² The latter method is then applied by Sideris (2009) using an unrestricted VAR of real exchange rates to test the hypothesis of cointegration rank, rejecting the hypothesis of no cointegration. Building up on this finding he further estimates cointegration relationships (long-run elasticities), where he finds all vectors to be significant, with only case of Poland achieving a bit lower level of significance. Once again the endogeneity argument has been used, now in reversed setting by saying that the six Central and Eastern European economies³³ form an optimum currency area with the euro. The mere commitment of these countries to be engaged in the further integration process is strong enough to satisfy the OCA criteria *ex post*.

Methodology, hypothesis and data used

The common basis of the both applications is that recent turbulent crisis period is absent in the data. Therefore, our working hypothesis is that recently observed tensions could have altered cointegration relationships based on which previous findings on the OCA were made. Using the GPPP framework we revisit the cointegration relationships not only the countries of Central and Eastern Europe, which in the meantime stepped away from the commitment to adopt euro as early as possible, but also cointegration relationships of the so called euro area peripheries that suffered unprecedented shock in the on-going debt crisis. We seek to find two different patterns of relationships before and after the onset of the debt crisis in 2009/2010.

On the part of methodology, we build on existing

approach to derive reaction functions in the unrestricted VAR to check whether shocks in the target zone real exchange rate transmits into the real exchange rate of the country under OCA assessment. Shocks from Germany or euro area being transmitted and not fully vanishing after one or two years shall be evaluated as the country in question is not aligned and therefore not well equipped to be considered to form an optimum currency area with the rest of euro area. Split between the two periods also is to be looked at.

For the sake of the analysis we use the real effective exchange rates database with expanded basket of 61 trading partners holding the data between 1994 and 2012 computed by Bank of International Settlements.³⁴ The fact that these exchange rates are provided in monthly frequency perfectly fits our aim to exploit the recent history of the crisis and possible switch from constituting a part of optimum currency area to not being assessed so.

Analysis

To cross-check our sample we have first replicated the Sideris (2009) exercise, finding a slight significance on the cointegration relationship already before the introduction of the euro (1994-1998) on the sample of six countries in question, while this relationship becomes much stronger in the subsequent period between 1999 and 2007 (with notable exception of Poland). Looking ahead to the crisis period of 2008 to 2012 however, the relationship is completely lost (no cointegration relationship found even with significance level at 10 %). As one can see from extending the sample of countries to all 10 Central and Eastern European economies this is mainly due to loss of relationship in Poland, the Czech Republic and Slovakia after the onset of the crisis, while the significance of the relationship in Hungary is just on the edge of 5 % level.

³² It is however also interesting to note that the highest exchange rate variability and pressures from among the ten country sample has been measured in Slovakia, which has adopted the euro smoothly as the first country from the studied sample. The author attributes these pressures to either credibility of economic policies, rigidity of labour markets or speculative attacks on the currency. Applying the endogeneity principle (as from Frankel and Rose 1997) however, he makes the case saying that volatility vanishes after joining the monetary union.

³³ Baltic countries and Slovenia were not part of the sample in Sideris (2009) compared to Horvath (2007) sample.

³⁴ The concept of REER calculation is elaborated in BIS Quarterly Review from March 2006 by M. Klau and S. S. Fung.

Fig. No 1: Long-run elasticities for original euro area countries and 10 new EU entrants vis-à-vis Germany.

Euro area12						CEEC10					
1994-1998						1994-1998					
RB_DE	RB_FR	RB_IT	RB_ES	RB_NL	RB_PT	RB_DE	RB_CZ	RB_SK	RB_PL	RB_HU	RB_SI
1.000000	0.220386 (0.07184)	0.006838 (0.02170)	0.032411 (0.05668)	-0.646009 (0.06051)	0.104025 (0.04723)	1.000000	0.023453 (0.08236)	-0.705236 (0.17177)	-0.044352 (0.07177)	-0.671216 (0.10483)	-0.213545 (0.06083)
RB_GR	RB_IE	RB_FI	RB_BE	RB_AT	RB_LU	RB_LT	RB_LV	RB_EE	RB_RO	RB_BG	
0.090271 (0.02042)	-0.128475 (0.03567)	0.125573 (0.02370)	0.022485 (0.12445)	-0.373346 (0.07560)	-0.912671 (0.15032)	1.446256 (0.08468)	-0.351449 (0.08371)	-1.032551 (0.06688)	0.184907 (0.02146)	-0.109393 (0.01980)	
1999-2007						1999-2007					
RB_DE	RB_FR	RB_IT	RB_ES	RB_NL	RB_PT	RB_DE	RB_CZ	RB_SK	RB_PL	RB_HU	RB_SI
1.000000	-23.58456 (3.47642)	28.72688 (3.19657)	-15.12433 (2.01338)	-15.96949 (1.52666)	10.13668 (2.05499)	1.000000	1.294610 (0.29786)	0.521989 (0.25076)	0.337734 (0.15280)	-0.548757 (0.17555)	-1.296296 (0.68420)
RB_GR	RB_IE	RB_FI	RB_BE	RB_AT	RB_LU	RB_LT	RB_LV	RB_EE	RB_RO	RB_BG	
5.283098 (1.06863)	4.552497 (0.91678)	-3.924908 (1.39970)	10.34545 (2.54168)	12.95273 (3.10159)	-16.19049 (2.67854)	1.585471 (0.26844)	-0.496297 (0.19149)	1.132768 (0.56172)	-0.25196 (0.17236)	-2.706163 (0.39029)	
2008-2012						2008-2012					
RB_DE	RB_FR	RB_IT	RB_ES	RB_NL	RB_PT	RB_DE	RB_CZ	RB_SK	RB_PL	RB_HU	RB_SI
1.000000	0.139898 (0.01302)	-0.210664 (0.19699)	1.935845 (0.14972)	-1.044271 (0.08880)	1.365141 (0.11240)	1.000000	-0.075802 (0.10531)	0.152790 (0.09985)	-0.198256 (0.10297)	0.183207 (0.08063)	-2.242421 (0.15749)
RB_GR	RB_IE	RB_FI	RB_BE	RB_AT	RB_LU	RB_LT	RB_LV	RB_EE	RB_RO	RB_BG	
0.011017 (0.08338)	-0.750402 (0.04918)	-0.623868 (0.09661)	0.209198 (0.11991)	1.048359 (0.18841)	-2.487261 (0.21799)	2.019312 (0.31423)	0.398168 (0.12571)	-1.878417 (0.26714)	0.623288 (0.08750)	-2.295736 (0.28984)	

Note: Standard deviations are in the parenthesis. Cointegration vectors are normalised vis-à-vis Germany.

Doing the same exercise for the twelve original euro area countries cointegration vector is found easily both prior and post introduction of the single currency; however with few countries having insignificant long-run elasticities prior to the introduction of euro and after the eruption of crisis.

In the next part of the analysis we estimate an unrestricted VAR and derive the reactions of real effective exchange rate to the shock in the German counterpart. Real effective exchange rate being a measure of international competitiveness along with a gauge of the transmission of external shocks³⁵ provides a tool to see whether external shock coming from domestic circles or the main trading partner fades of within several months. In case it does not, we are able to detect the extent of how much of this shock remains as a permanent shift to competitiveness. Downward shift in competitiveness in turn may be considered as misalignment in trading patterns and mobility of factors and therefore as not constituting an optimum currency area.

As an example we use impulse responses on a simple unrestricted VAR framework between Germany and Slovakia in the three time periods: a) before EU accession b) boom after EU accession 2004-2008 and b) crisis years between September 2008

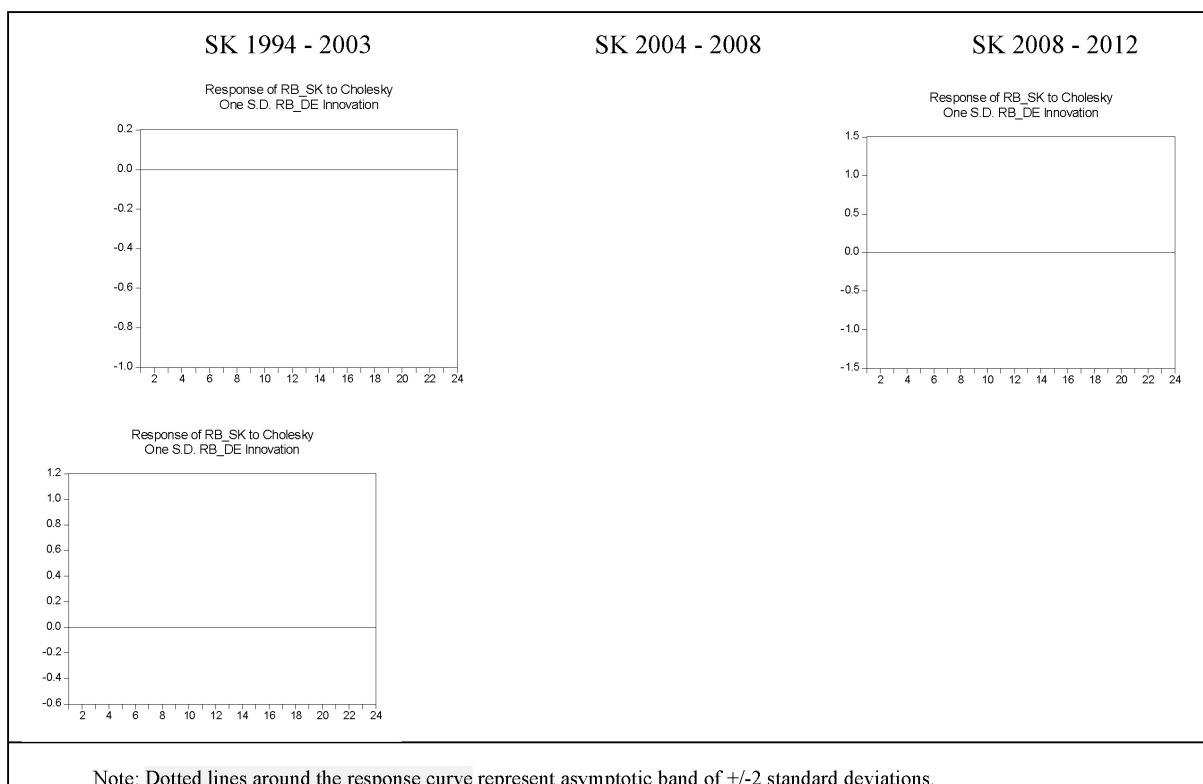
and August 2012. The charts presented document the degree and persistence to which positive shock to German competitiveness transmits to domestic relative competitiveness. Three patterns need to be observed on the impulse response charts:

- (i) Initial and further sign of the effect
- (ii) Scale of initial effect transmitted
- (iii) How much of this effect persists after certain number of months and how fast the effect fades of.

From the figure 2 we observe three very different stages of trade integration of Slovakia with Germany and therefore its gradual steps in which it was becoming aligned within an optimum currency area. Before Slovakia joined European Union we observe strongly negative effect on competitiveness (leftmost chart), i.e. clear asymmetry of business cycles between the two countries, strongly and persistently declining competitiveness on the background of positive relative competitiveness shock in Germany – clearly rejecting a hypothesis of the two countries forming an optimum currency area. After the EU entry in 2004, trade in Slovakia became more integrated with the one of Germany (middle chart), slight positive effects from shock to German competitiveness; however this effect fading of considerably quickly (about 12 months).

³⁵ In Klau and Fung (2006), p. 51.

Fig. No 2: Reaction functions to shocks between Germany and Slovakia.

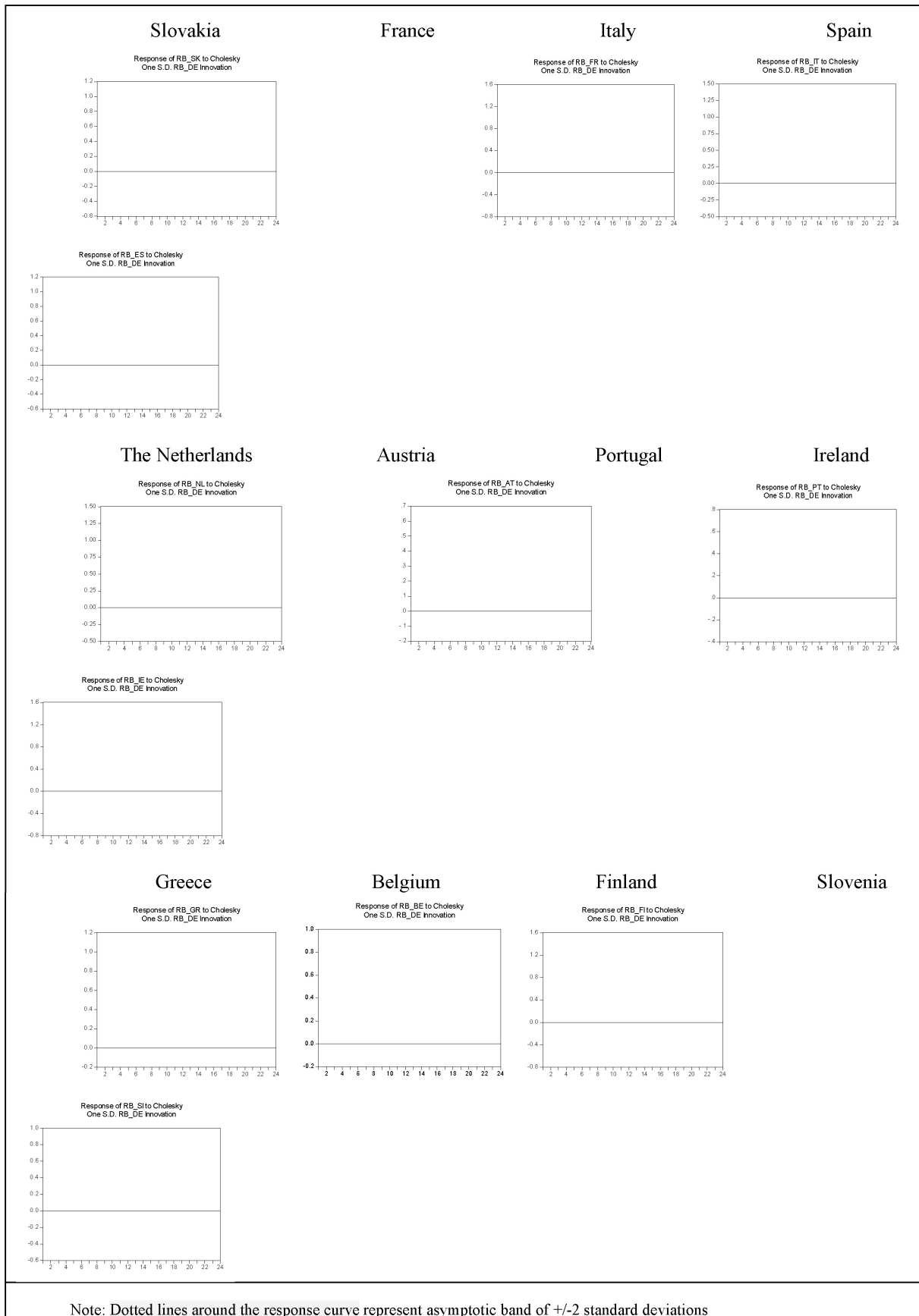

In the recent period however, the two economies are almost perfectly integrated and forming the OCA without any doubt. As much as 60% of the initial signal is being transmitted, while two thirds of the initial effect still persists after 18 months. These observations yield the conclusion that turbulences coming along with the crisis and increased heterogeneity in the euro area did not leave a stigma on the alignment of Slovakia with Germany and the two countries form an optimum currency area. The reason underlying this development may be both gradual market integration and/or endogeneity of OCA, i.e. increased alignment

triggered by EU entry in 2004 and subsequent adoption of euro in 2009.

This framework thus proves to be able to provide us with very neat measure discriminating if and to what extent the two countries may be considered an optimum currency area. Considering Germany to be the driver of the economic integration, we evaluate the extent of alignment by how much a market is integrated with the one of Germany. Figure 3 therefore answers the question which countries do form an optimum currency area vis-à-vis Germany.

Fig. No 3: Reaction of euro area countries to real exchange rate to a German shock in competitiveness.

The figure also documents that all the euro area countries are somewhat aligned and therefore economically integrated, however they differ in the size of initial signal and the dynamics which make the effects dissipate. In this respect reaction function of Slovakia reminds more of the core euro area countries as it is the case of France, Austria or the Netherlands. The two periphery countries Ireland and Portugal that also suffered a lot during the crisis and have been forced out of the government bond market loose 60-80% of the positive effect of shock to German competitiveness after 18 months. They however still perform better than Greece, as their reaction function does not decline

as dramatically. However the line between the core and peripheries is not that sharp as we can see also France and Belgium rates fading of quite swiftly. The only ruling one would be able to make is that Greece is the closest to qualify not to be considered to form an optimum currency area with Germany.

Coming back to figure 2, we now compare whether a narrative on the gradual market integration would be somewhat alike for the Czech Republic as it is for Slovakia. It clearly is not the case. On the contrary, it documents that the Czech Republic has been very much aligned with Germany before the crisis, while this alignment disappeared quickly in the crisis years.

Fig. No 4: Reaction function of the Czech Republic to shock in German competitiveness in history.

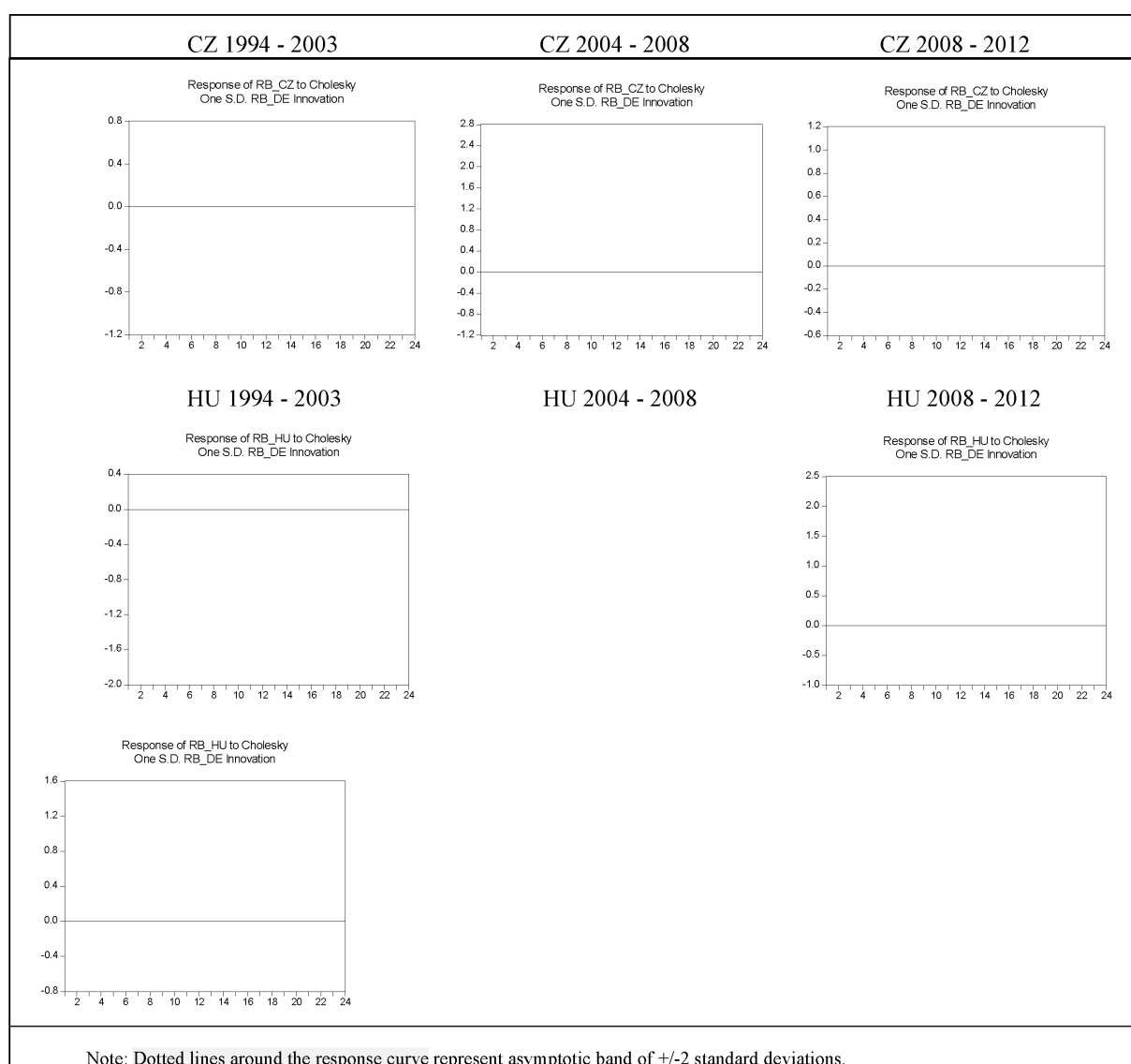

Figure 4 shows that German competitiveness shock is currently being transmitted in the Czech Republic very moderately (slightly less than in Slovakia, see rightmost chart), but completely disappears already after one year time. A similar story can be told about

Hungary. All in all it seems that EU accession had a great impact on market integration and that in the period of boom between 2004 and 2008 countries could be considered an optimum currency area with the core. After 2008 however, this is much less true. A drawback

of this approach is that even though we may well identify this we are uncertain about the underlying causes. These may count market structure and trade pattern changes as well as loss of stimulus on the backdrop of which endogeneity of OCA steps in.

Conclusions

This study has three aims. The first is to construct a handy tool to identify which countries do currently constitute an optimum currency area. The second is to embark on the evaluation of the current euro area members in this respect and third is to analyse the development of selected central and eastern European economies and their gradual market integration or/and eventually identify their disintegration in the recent years. To do that, we have used General Purchasing Power Parity approach, specifically in an unrestricted VAR setting. We have developed a new method by constructing reaction functions within the setting and evaluated transmission signal of competitiveness shock from core country to the host country according to its size, persistence, and dynamics by which the signal fades of.

By considering strong and persistent signal being a sign of constituting an optimum currency area, we have identified Greece to be on the very edge of it in the times of crisis, while Portugal, Ireland and Belgium also departing from the trajectory of the core of well integrated countries that could be considered to form an OCA.

Based on the selected methodology and according to our findings, Slovakia is very close to the core well integrated economies of optimum currency area, while it made its way to this point only gradually. On the contrary we have found the Czech Republic and Hungary being similarly to Greece on the edge on the very edge of such evaluated affiliation to the club of well integrated economies, while their exhibited a shift away compared to the pre-crisis period.

Although results do confirm general priors to a significant extent, they should be perceived mainly indicative. As discussed earlier, wide variety of methods has been developed to assess the stance of individual countries quantitatively. Therefore, to make the case even more robust, more effort needs to be put into exploitation of these methods using already sufficient data history of the financial crisis aftermath.

ADDRESS & ©

Ing. Lubomíra GERTLER, PhD.
Katedra financií
Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita
Dolnozemska cesta 1/b, 85235 Bratislava
Slovak Republic
lugertler@hotmail.com

LITERATURE USED AND INFORMATION SOURCES

1. BABETSKI, J. (2004): EU Enlargement and Endogeneity of some OCA Criteria: Evidence from the CEECs. *Česká Národní Banka Working Paper Series*, No. 2.
2. BAYOUMI, T. – EICHENGREEN, B. (1998): Ever closer to heaven? An optimum currency area index for European Countries. *European Economic Review*, 41, 761–70.
3. COHEN, D. – WYPLOSZ, C. (1989): European Monetary Union: An Agnostic Evaluation. *CEPR Discussion Paper Series*, No. 306.
4. ENDERS, W. – HURN, S. (1994): The Theory of Generalised Purchasing Power Parity: Tests in the Pacific Rim. *Review of International Economics*, 2, 179–190.
5. European Commission (1990): One Market, One Money. An Evaluation of the Potential Benefits and Costs of Forming an Economic and Monetary Union. *European Economy*, No. 44.
6. FIDRMUC, J. (2004): The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria, Intra-Industry Trade, and EMU Enlargement. *Contemporary Economic Policy*, 22(1): 1–12.
7. FLEMING, M. J. (1971): On Exchange Rate Unification. *Economic Journal*, 81(323): 467–88.
8. FRANKEL, J. – ROSE, A. (1998): Is EMU more justifiable ex post than ex ante? *European Economic Review*, 41, 563–70.
9. HORVÁTH, R. (2007): Ready for Euro? Evidence on EU new member states. *Applied Economics Letters*, 14:14, 1083–1086.
10. KENEN, P. (1969): *The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View*.
11. KRUGMAN, P. (1993): Lessons of Massachusetts for EMU, v: F. Torres and F. Giavazzi (eds.). *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, Cambridge, UK: Cambridge University Press and CEPR.
12. MCKINNON, R. I. (1963): Optimum Currency Areas. *American Economic Review*, 53(4): 717–24.
13. MUNDELL, R. (1961): A Theory of Optimum Currency Areas. *American Economic Review*, 51(4): 657–65.
14. SIDERIS, D. (2009): Optimum Currency Areas structural changes and the endogeneity of the OCA criteria: evidence from six new EU member states. *Bank of Greece Working Paper series*, 99.

Príspevok/výstup vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

DOPADY ZMĚNY MĚNOVĚ-POLITICKÉ SAZBY NA PENĚŽNÍ A DEVIZOVÉ TRHY

Impacts of Monetary-policy Interest Rates on Money and Foreign Exchange Markets

Bohuslav ČÍŽEK

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Článek poukazuje na silný vztah mezi měnově-politickými úrokovými sazbami a sazbami peněžních a devizových trhů. Tyto sazby jsou výrazně korelovány, přinejmenším v krátkém období. Nejen změny měnově-politických sazeb, ale také očekávání těchto změn ovlivňují nastavení cen na peněžních a devizových trzích, kde tyto změny mohou být očekávány a zabudovány do cen s předstihem, zejména pak, pokud je měnová politika transparentní a kredibilní. Existují však faktory, které tyto sazby ovlivňují, jako například likvidita, volatilita či vývoj na zahraničních trzích. Ty mohou vliv měnové politiky oslabit, zejména v případě devizových trhů.

Klíčová slova: měnová politika – úrokové sazby – peněžní trhy – devizové trhy

ABSTRACT: This article shows a strong relation between the monetary-policy interest rates and money and foreign exchange markets rates. These rates are quite highly correlated, at least in the short term. Not only the monetary-policy rates change but also the expectations of changes influence money and foreign exchange rates where the changes may be expected and included in the rates, especially when the monetary policy is credible and transparent. However, there are also some other factors influencing the rates like liquidity, volatility or the development on foreign markets. These can weaken the final impact, especially on the foreign exchange markets.

Key words: monetary policy – interest rates – money markets – foreign exchange markets

---

ÚVOD

Významným primárním mechanismem měnové politiky je úrokový kanál, kde dle E. George (1999: 4) „centrální banka odvozuje svou moc určit specifickou úrokovou sazbu na velkoobchodním peněžním trhu ze skutečnosti, že je monopolním dodavatelem mocných peněz, známých jako měnová báze... Centrální banka si zvolí cenu, za kterou bude mocné peníze půjčovat institucím soukromého sektoru“. Co se týká vztahu sazeb peněžního devizového trhu ve vztahu ke změně nastavení měnově-politické sazby, tak můžeme pozorovat velmi silnou korelace, minimálně v krátkém období. Empirie jak eurozóny, tak České republiky spolu s tímto článkem ukazují, že sazby peněžního trhu reagují na a výrazně korelují se změnami sazeb centrální banky. Také vývoj maloobchodních bankovních úrokových sazeb následuje vývoj peněžních trhů velmi úzce, ale změny jsou hladší ve smyslu postupných změn, nikoliv neustálých drobných výkyvů trendu. Směr pohybu je tedy shodný a výše se liší s odrazem prémie a s ohledem na charakter výnosové křivky. Význam kromě samotné změny má i celková politika centrální banky a role očekávání, kdy zkoumání kredibility centrální banky umožní nalézt vztah mezi nástroji měnové

politiky k dosažení cíle a míry pravděpodobnosti jeho dosažení. Výroky centrálních bankéřů a vztah cíle centrální banky k hodnotám makroekonomických predikcí roli očekávání a efektu oznámení (ve smyslu rétoriky členů bankovní rady centrální banky) umožní nasměrovat chování subjektů v souladu s cíli měnové politiky. Nárůst tohoto vlivu ukazuje například pro USA K. Hoover a O. Jordá (2001). Míra kredibility je obecně větší v zemích se stabilní a nízkou inflací, což pomáhá i „oklikovějším“ investicím, neboť vývoj krátkodobých sazeb je snadněji vysvětlitelný a predikovatelný stejně tak jako další základní rizikové premie za likviditu a inflaci. Tudiž lze snáze provádět odhady budoucích úrokových sazeb a dlouhodobé úvěrové nástroje jsou běžně používány s premii umožňující realizaci dlouhodobých investic jako základu ekonomického rozvoje. Význam transparentnosti vysvětlil například A. Cukierman a A. H. Meltzer (1986) či J. W. Faust a L. E. Svensson (1998) dle kterých transparentnost usnadňuje veřejnosti (a obecně všem ekonomickým subjektům) pochopit měnovou politiku a také zvyšuje tlak na centrální banku dosáhnout vyhlášených cílů, čímž se zvyšuje důvěryhodnost banky.

Článek zkoumá dopad nastavení měnově-politické sazby centrální bankou ve vztahu k peněžnímu a devi-

zovému trhu v rámci transmisí měnové politiky a analýzou klíčových vztahů vyvozuje další závislosti vztahu měnové politiky a finančních trhů.

METODIKA A CÍL

Zdrojem výsledků a závěrů je rešerše dosavadních analýz problematiky nastavení měnově-politických, u kterých lze použít určité analogie souvisejících zákonitostí, dále pak metoda logické dedukce a aplikace ekonomických zákonitostí na základě propojení klíčových souvislostí a empirických dat s cílem prokázat silnou vazbu mezi sazbami měnové politiky a peněžního a devizového trhu.

Pod pojmem měnově-politická sazba se v tomto článku rozumí hlavní sazba centrální banky ve vztahu ke komerčním bankám, kterou má centrální banka možnost ovlivnit nastavení dalších úrokových sazeb skrze obchody s komerčními bankami. V ČR se jedná o dvou týdně reposazbu (2TRepo sazba). Termín PRIBOR (Prague interbank offered rate) představuje hlavní referenční sazbu úrokových sazeb na trhu mezibankovních depozit ČR.

VÝSLEDKY A DISKUSE

V primární fázi transmisního mechanismu měnové politiky měnově-politické sazby ovlivní sazby na mezibankovním trhu a následně sazby tržní, které se stávají podkladem pro rozhodování subjektů ohledně výdajů na spotřebu, úspor a investic. Mění se tak úroveň agregátní poptávky ve vztahu k agregátní nabídce a to spolu s pohybem směnných kurzů nejen ve smyslu teorie úrokové parity vede k růstu tlaku na změny cen. Kwapil a Scharler (2007) ve svých testech reakcí různých typů úrokových sazeb na peněžním a bankovním trhu ve Spojených státech v letech 1995–2003 docházejí k empirickému závěru, že „vliv měnové politiky na agregátní poptávku a inflaci závisí na stupni, ve kterém změny měnově-politických sazeb jsou přeneseny do tržních a maloobchodních úrokových sazeb“ (Kwapil a Scharler 2007: 19). Potvrzení vlivu krátkodobých úrokových sazeb na nastavení sazeb finančních institucí nabízí i Maddaloni, Luis Peydró a Scope (2008) při zkoumání důležitosti bank v transmisním mechanismu měnové politiky. Při analýze rychlosti přizpůsobování jednotlivých výpůjčních sazeb docházejí ke značné korelační vazbě úrokových sazeb v různé fázi transmisního mechanismu i Cottarelli a Korelis (1994). Silnou korelační, téměř ekviporcionální vazbu, potvrzuje i empirie vztahu měnově-politické sazby se sazbami peněžních trhů za čtvrtletní data 2004 až 2010 uvedená v tab. č. 1, a to jak v ČR, tak zejména v eurozóně, kde jsou trhy likvidnější ve smyslu větší aktivity a závislosti finančních institucí na operacích na peněžních trzích.

Tab. č. 1: Korelační koeficient s hlavní měnově-politickou sazbou centrální banky.

Korelační koeficient s hlavní měnově-politickou sazbou centrální banky		
Sazba \ Země	ČR	Eurozóna
Sazby peněžního trhu – 1M	0,907	0,971
Sazby peněžního trhu – 3M	0,877	0,965
Sazby peněžního trhu – 6M	0,857	0,966

Zdroj: Eurostat, vlastní výpočty.

Při analytickém zkoumání se logicky ukazuje, že není důležitá samotná výše sazby, ale změna sazby za daných makroekonomických podmínek. Pokud nedojde ke změnám podmínek, tak míra změny sazby hraje významnější roli než samotná výše.

Navíc změna měnové politiky může být v případě chování ČNB v rámci plnění jejího cíle méně účinná ve smyslu schopnosti ovlivnit reálné veličiny oproti jejich očekávanému vývoji, neboli schopnosti primárně ovlivnit reálné veličiny s cílem dosažení cílované hodnoty inflace bez narušení reálných faktorů vývoje ekonomiky s cílem zajistit stabilitu a dlouhodobý růst. Vždy je potřeba vnímat očekávání změn při analyzování vztahu měnové politiky a ovlivněných proměnných jako jsou sazby peněžního, kurzového či akciového trhu. Tedy podívat se, zda byly změny trhy očekávány. V případě většinového očekávání ze strany trhů se již nejedná o měnově-politické šoky, ale klasické vlivy měnové politiky, které samozřejmě na související veličiny dopadnou.

Podívejme se detailněji na transparentnost měnové politiky a roli faktorů pro rozhodování centrální banky. Sledování ekonomických veličin v duchu základních ekonomických zákonů umožňuje do určité míry kroky centrální banky odhadnout. Například v červnu 2012 finanční analytici očekávali snížení měnověpolitické sazby ČNB, ke které došlo následně na zasedání bankovní rady. J. Vejmělek (2012: 1) před uvedeným zasedáním bankovní rady uvedl, že „centrální banka by rozhodnutím snížit sazby v podstatě nikoho nepřekvapit neměla. Očekávají ho jak finanční trhy, tak i ekonomičtí analytici. Sama centrální banka na tento krok ekonomické subjekty připravila. Na minulém květnovém zasedání totiž zveřejnila aktualizovanou makroekonomickou prognózu, která byla konzistentní s poklesem úrokových sazeb. Od minulého jednání bankovní rady se navíc nakumulovala řada protiinflačních rizik...“. Následně daný den bankovní rada rozhodla o snížení sazeb. Jedná se o jeden z mnoha příkladů srovnání zpráv finančních analytiků s následnými rozhodnutími bankovní rady³⁶, který potvrzuje přípravu finančních trhů na změny a naznačuje význam transparentnosti kroků centrální banky umožňující

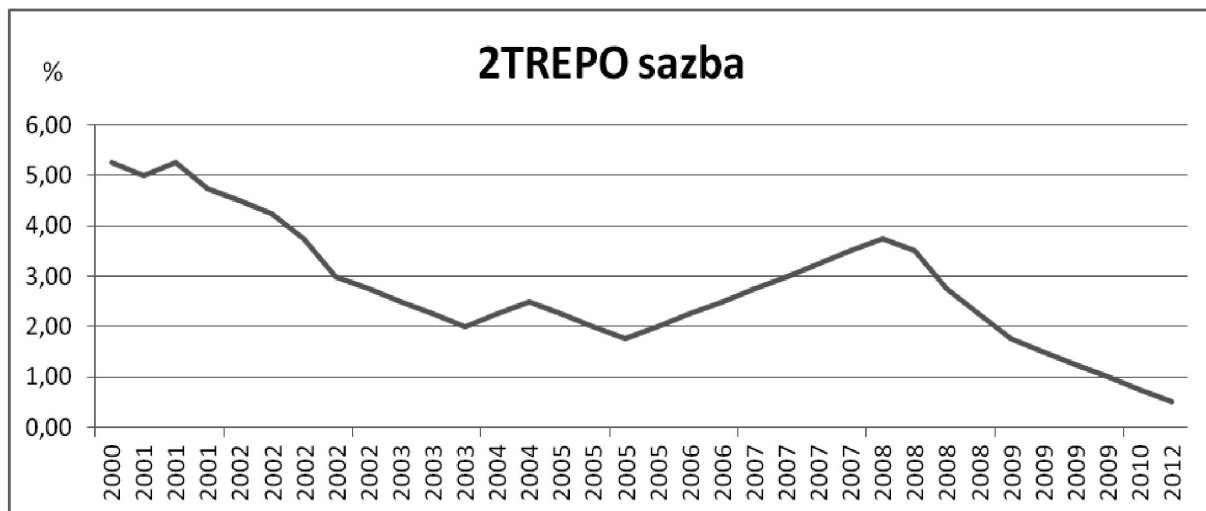
³⁶ Tato souvislost zkoumána metodou narativní ekonomie, další příklady viz zprávy Patria, Bloomberg vs. rozhodnutí bankovní rady ČNB (například 28. 6. 2012 či 27. 9. 2012).

ekonomickým subjektům chápat a očekávat kroky centrální banky.

Dříve než přistoupíme k vyvození dalších souvislostí a výsledků, podívejme se pro doplnění na vývoj

nastavení hlavního měnově-politického nástroje ČNB – 2TRepo sazby uvedený na následujícím grafu (graf č. 1).

Graf č. 1: Vývoj 2TRepo sazby ČNB v letech 2010 až 2012.

Zdroj: Data ČNB, vlastní graf.

Analyzujeme nyní podrobněji výše vyvozené závislosti vztahu změny nastavení měnově-politické sazby na sazby finančních trhů – sazby peněžních a devizových trhů. Vliv změny měnově politické sazby na sazby peněžního trhu ukazují následující grafy³⁷, které sledují vztah změny dvoutýdenní reposazby (dále jen 2TRepo) ČNB a sazeb peněžního trhu, konkrétně referenčních sazeb 3M PRIBOR. Veškeré grafy ukazují, že v ČR platí zákonitost pozitivní korelace a tím těsné vazby sazeb měnové politiky a krátkodobých nominálních sazeb mezibankovního trhu. Potvrzuje to i dlouhodobá korelace sazeb, která pro čtvrtletní data za 2TRepo a 3MPRIBOR za období od 1. čtvrtletí 2004 do 2. čtvrtletí 2012 vychází 0,92³⁸. Navíc grafy potvrzují znovu význam očekávání, když trhy ve většině případů zabudovávají postupně očekávanou změnu v určité míře již dopředu před samotným rozhodnutím bankovní rady ČNB o změně, což naznačuje, že změny byly

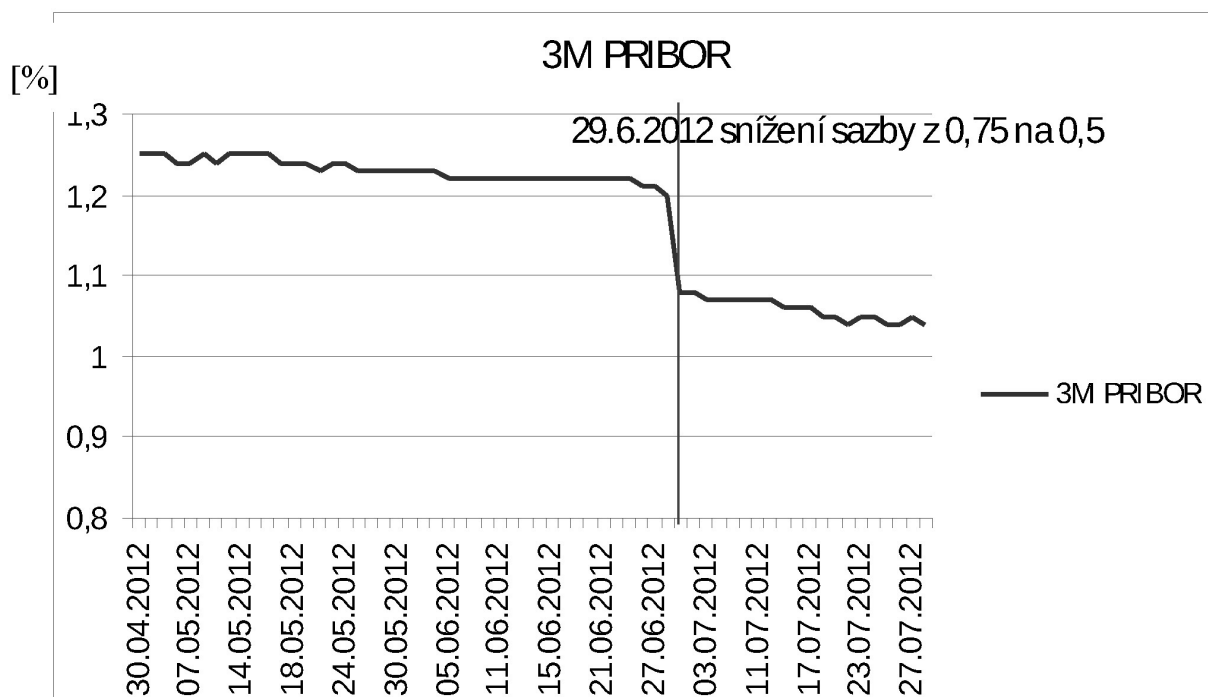
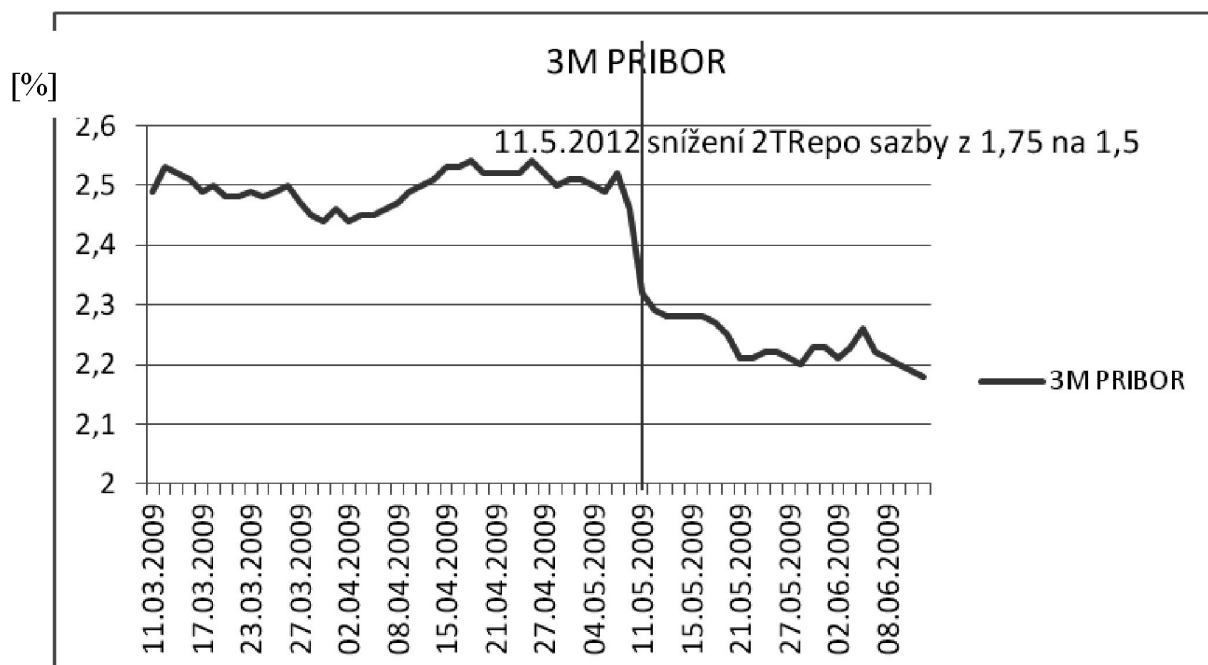
do určité míry očekávány. K výraznější korelaci dochází ve dnech kolem data rozhodnutí o změně hlavní sazby, která je v podstatě hodnotou, za kterou si banky mohou reálně půjčit či uložit peníze, a tak pokud se hlavní sazba změní, tak v daný okamžik se téměř úměrně mění i nastavení sazeb peněžního trhu, samozřejmě s přihlédnutím k faktorům jako je volatilita trhů, dostupnost likvidity či objemy obchodů mezi bankami. Vliv a význam těchto faktorů lze pozorovat například v roce 2009, tedy v době zvýšené volatility finančních trhů a omezenému objemu obchodů mezi bankami z důvodů nejistoty o zdraví obchodních protistran. Změna měnově-politické sazby tak bezpochyby formuje sazby peněžního trhu se značnou mírou korelace a to nejen ke dni vyhlášení změny sazby. Poměrně výrazný transmisní mechanismus měnové politiky ve vztahu k finančním a měnovým trhům je tak potvrzen.

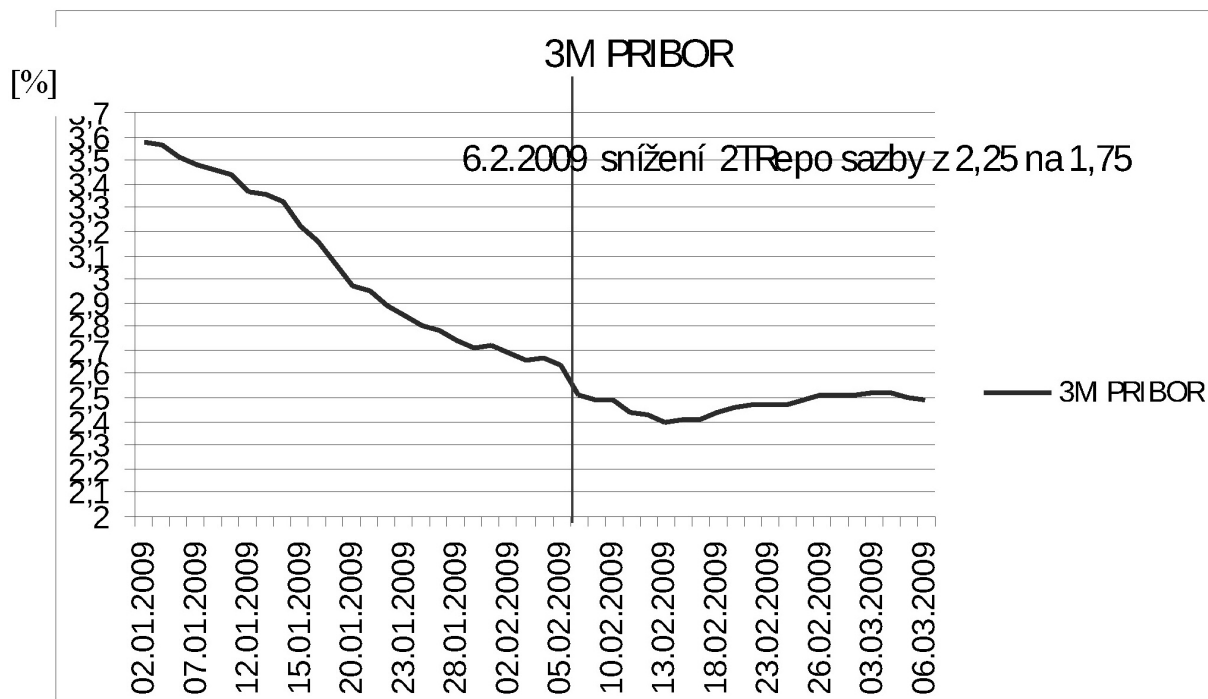
³⁷ Pro názornost vybrány tři grafy, ostatní grafy ve sledovaném období leden 2009 až srpen 2012 dávají stejné závěry.

³⁸ 0,9198 – vlastní výpočet korelačního koeficientu na základě čtvrtletních dat (1Q2004-2Q2012) ze statistického systému ARAD ČNB.

Graf č. 2: Vztah hlavní měnově-politické sazby (2TReposazba ČNB) a sazeb peněžního trhu (3M PRIBOR).

Zdroj: Vlastní propočty, graf. Data ČNB.

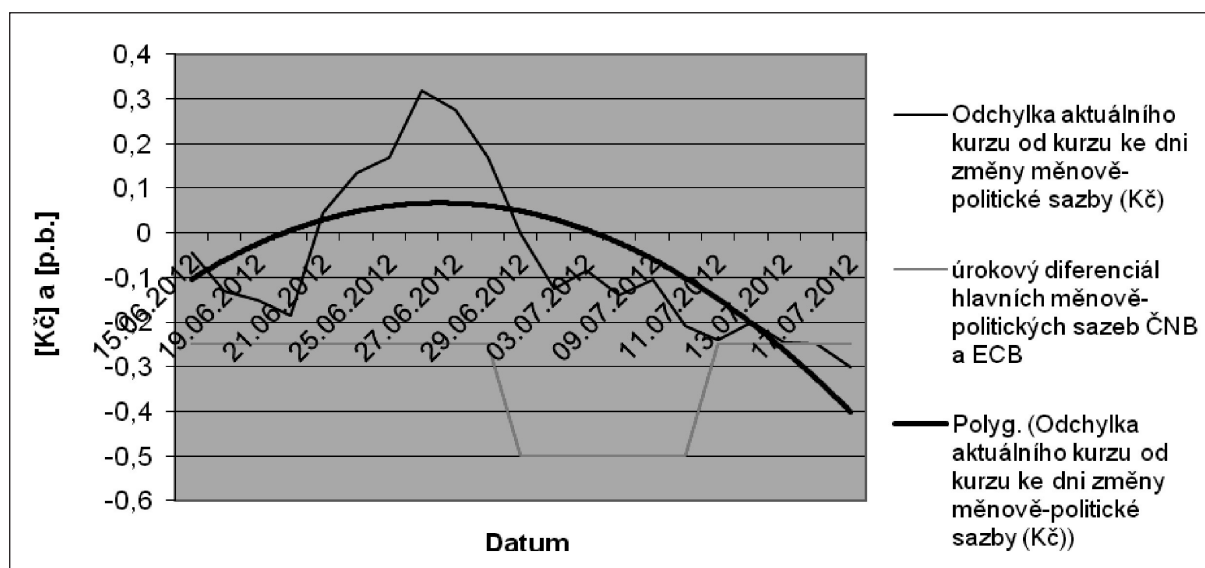
Pozn.: Hodnoty na ose y představují hodnotu 3M PRIBOR (%), na ose x datum.

Ale není to pouze vliv měnově-politické sazby na sazby peněžního trhu a následně finálních sazeb účtovaných firmám, vládě a domácnostem. Trhy změny měnově-politických sazeb do jisté míry očekávají a zabudovávají je, jak již bylo řečeno, do směnných kurzů, cen akcií či finančních derivátů.

Nejen základní ekonomické zákonitosti tak za předpokladu *ceteris paribus* ale i celá řada souvislostí uvedených v tomto článku jednoznačně prokazují vliv měnové politiky a nastavení měnově-politické sazby na směnný kurz. Pokud je změna měnové politiky, například ve formě nastavení úrokové trhy, většinou očekávána, tak k zabudování vlivu dochází již několik dní před samotným jednáním a rozhodnutím bankovní rady a pokud bankovní rada rozhodne v souladu s očekáváním, pak směnné kurzy ve dni rozhodnutí ovlivňují již jiné faktory než odhlasovaná změna sazeb bankovní radou. Například česká koruna oslabovala postupně zhruba týden před zasedáním bankovní rady v červnu 2012 – jak ukazuje následující graf. Graf zkoumá vztah směnného kurzu české koruny (CZK)

a měny hlavního obchodního partnera ČR – eurozóny, tedy eura (EUR). Proto je porovnávána změna kurzu ve vztahu k úrokovému diferenciálu ČNB a ECB. Pro názornost vývoje kurzu je zvolena odchylka průměrného kurzu dle fixingu ČNB pro jednotlivé dny od denní fixingové průměrné sazby ke dni změny měnově-politické sazby ČNB. O několik dní později v červenci 2012 snížila základní měnově-politickou sazbu i ECB, což také trhy bylo většinou očekáváno, na což následně česká koruna reagovala posilováním. Zde je nutné znovu připomenout, že na devizovém trhu je nastavení úrokových sazeb v ČR v rámci pravidel úrokové parity pouze jedním z mnoha faktorů a díky velikosti devizového trhu může česká měna podléhat mnoha silnějším faktorům, což sledování tohoto vztahu významně zkresluje. Kurz je výsledkem nabídky a poptávky na devizových trzích a mezi další faktory vlivu patří například vývoj inflace, rizika ČR a Eurozóny a v této souvislosti vnímání rizika světovými finančními investory či vývoj jednotlivých složek platební bilance.

Graf č. 3: Vztah kurzu CZK/EUR a nastavení měnově-politických sazeb ČNB.

Zdroj: Vlastní graf a dopočty, data ČNB, ECB.

Obdobně vycházely i ostatní grafy (celkem 6 grafů analyzujících daný vztah v období leden 2009 až srpen 2012), které nelze s ohledem na omezenost rozsahu článku zobrazit. Pohled na vybrané časové řady graficky uvedené v přílohách či na data ČNB o vývoji kurzu CZK/EUR a měnově-politických sazeb výše uvedenou souvislost směnného kurzu ve vztahu ke změně dvoutýdenní reposit sazby dokazuje. Změna hlavní měnově-politické sazby vždy v krátkém horizontu ovlivnila směnný kurz CZK/EUR. Ve většině případů již několik dní dopředu, s výjimkou období výrazných volatilit a nejistot v roce 2009, tedy období představující výrazný pokles ekonomické aktivity nejen v ČR a následně i často nekonvenčních kroků hospodářských politik v řadě světových ekonomik.

ZÁVĚR

Pokud makroekonomická prognóza naznačuje důvody pro změnu měnově-politické sazby a ostatní faktory, které jsou známy ke dni rozhodování bankovní rady, jsou v souladu s principy fungování transmisních mechanismů a cíli centrální banky, pak lze očekávat s vysokou pravděpodobností parametrickou změnu nástrojů měnové politiky. K určitým šokům ze strany měnové politiky může samozřejmě dojít v případě extrémnějších výkyvů. Navíc očekávaná reakce centrální banky nemusí být vždy nutně spojena s úpravou úrokové míry, kdy například ČNB v reakci na oslabující kurz v roce 2008 reagovala slovními intervencemi, které ovlivnily kurz. Měnově-politická sazba tak bezpochyby vytváří klíčovou determinantu pro sazby peněžního a devizového trhu, které s ní výrazně, minimálně krátkodobě, korelují, kde u očekávaných změn v rámci transparentní a systematické měnové politiky dochází k zabudování dané změny postupně již s určitým časovým předstihem. Vazba je těsnější na

peněžním trhu, na devizovém trhu mohou působit ve větší míře faktory, které centrální banka není s to ovlivnit.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. COTTARELLI, C. – KORELIS, A. (1994): *Financial structure, bank lending rates, and the transmission mechanism of monetary policy*. IMF Staff Papers, 41/4: 587–623.
2. CUKIERMAN, A. – MELTZER, A. H. (1986): *A Theory of Ambiguity, Credibility, and Inflation under Discretion and Asymmetric information*. *Econometrica*, 54, pp. 1099–1128.
3. ČNB: Statistika ČNB. [online]. [cit. 2012-10-01]. Dostupný z: <<http://www.cnb.cz>>
4. ECB: Statistika ECB. [online]. [cit. 2012-10-01]. Dostupný z: <<http://www.ecb.int>>
5. EUROSTAT: Statistics [online]. Dostupný z: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>>
6. FAUST, J. W. – SVENSSON, L. E. O. (1998): *Credibility and Transparency: Monetary Policy with Unobservable Goals*. NBER Working Paper, 6452.
7. GEORGE, E. et al. (1999): *The transmission mechanism of monetary policy*. [online]. [cit. 2012-8-24]. Bank of England – official paper. Dostupný z <<http://www.bankofengland.co.uk>>
8. HOOVER, K. – JORDÁ, O. (2001): *Measuring systematic monetary policy*. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 83, pp. 113–138.
9. KWAPIL, C. – SCHARLER, J. (2007): *Interest rate pass-through, monetary policy rules and macroeconomic stability*. Oesterreichische Nationalbank working paper, 118.

10. MADDALONI, A. – LUIS, P. CH. – SCOPEL, S. (2008): *Does Monetary Policy Affect bank credit standards?* Centre for economic policy research - The CEPR/ESI 12th Annual Conference on 'The Evolving Financial System and the Transmission Mechanism of Monetary Policy' 2008.
11. VEJMĚLEK, J (2012): *Koruna před zasedáním ČNB na čerstvém sedmiměsíčním minimu.* [online] [cit. 2012-09-26] Kurzycz, 27.6.2012. Dostupný z: <http://zpravy.kurzy.cz/329396-koruna-pred-zasedanim-cnb-na-cerstvem-sedmimesicnim_minimu>

ADDRESS & ©

Ing. Bohuslav ČÍŽEK
Katedra ekonomických teorií
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 00 Praha – Suchdol
Czech Republic
slavek.cizek@seznam.cz

ROZVOJ INOVAČNÍCH AKTIVIT MSP V OPERAČNÍCH PROGRAMECH ČR

Development of SME's Innovation Activities Within Operational Programmes of Czech Republic

Jan URBÁNEK

Karviná, Czech Republic

ABSTRAKT: MSP mají možnost čerpat finanční zdroje z národních operačních programů na své rozvojové inovační aktivity. V rámci výzkumu byly analyzovány tematické operační programy a programy evropské územní spolupráce s cílem zjistit možnosti realizace inovačních projektů na podporu MSP. Oblasti podpory jsou roztrženy do různých operačních programů, tudíž MSP musí v případě zájmu o předložení projektu analyzovat každý jednotlivý dotační zdroj. Podporované oblasti jsou také většinou striktně vymezeny a projektové záměry MSP musí být těmito omezením přizpůsobovány. Pro MSP je rovněž velmi omezující fakt, že každý operační program disponuje vlastní prováděcí dokumentací pro předkládání a realizaci projektů, MSP musí absolvovat různé procesy a procedury při administraci projektů, což klade vysoké nároky na finanční a lidské zdroje.

Klíčová slova: tematický operační program – program evropské územní spolupráce – oblast podpory – malý a střední podnik – administrace projektů

ABSTRACT: SME's have the possibility to utilize the financial sources from the national operational programmes for their development innovation activities. Within the frame of the research there were analysed thematic operational programmes and the programmes of the European territorial cooperation with the aim to determine the possibilities for SME's innovation project implementation. The support areas are fragmented into different operational programmes, and, if they are interested, SME's have to analyse every single subsidy source. The support areas are also usually strictly defined and the SME's projects must be adapted to these restrictions. It is also a very limited fact for SME's that every operational programme has its own managing documentation for the submission and implementation of projects, SME's have to pass through different processes and procedures in the project administration, which puts big demands on financial and human sources.

Key words: thematic operational programme – programme of European territorial cooperation – support area – small and middle-sized enterprise – project administration

ÚVOD

Podpora inovačních aktivit malých a středních podniků (dále jen MSP) je v tematických operačních programech a programech evropské územní spolupráce včleněna do specifických prioritních os či oblastí podpory. České MSP mohou z těchto dotačních zdrojů v rámci plánovacího období 2007–2013 čerpat finanční pomoc na různé typy projektů. Některé typy projektů jsou určeny výlučně pro aktivity MSP, jiné zas pro různé formy kooperačních sdružení MSP, veřejnoprávních a neziskových organizací.

METODIKA A CÍL

Hlavním cílem tohoto článku je, na základě provedeného výzkumu v rámci projektu „Výzkum MSP“, reg. č. CZ.1.07/2.3.00/20.0016 a použitých metod, poskytnout podnět pro všechny subjekty zainteresované

v procesu přípravy a realizace rozvojových inovačních projektů k hledání cest, forem a prostředků všestranné pomoci MSP v rámci tematických operačních programů a programů evropské územní spolupráce ČR. Použitá metodika se opírá o dosavadní výsledky teoretického a empirického bádání. V rámci metodiky byly použity některé metody a techniky, které jsou příznačné pro vstupy a základní orientaci ve zkoumané problematice, jako je metoda analýzy (analyzovány byly primární i sekundární zdroje) a metoda syntézy (byla prováděna zejména ve vyhodnocování a interpretacích).

VÝSLEDKY A DISKUSE

Výzkumem bylo prokázáno, že všechny tematické operační programy a programy evropské územní spolupráce ve větší či menší míře obsahují prioritní osy či oblasti podpory zaměřené na rozvoj inovačních aktivit

MSP. Některé programy umožňují podporu pouze individuálních privátních MSP, některé pouze podporu veřejnoprávních a neziskových organizací, které zastřešují určité skupiny MSP a rozvíjejí prostředí pro vznik nových MSP a rozvoj stávajících MSP, jiné zas připouštějí při realizaci projektů organizaci konsorcií složených z privátních, veřejnoprávních a neziskových organizací. Příkladem posledně zmíněné formy spolupráce může být nanotechnologický klastr Nanoprogres. Pravidla oprávněného žadatelství jsou stanovena vždy

v prováděcí dokumentaci příslušného operačního programu. Striktnost těchto pravidel se však může mnohdy jevit spíše jako negativum. Některé oblasti podpory jsou koncipovány tak, že přímo vybízejí ke spolupráci více zainteresovaných subjektů, ale prováděcí dokumentace tuto spolupráci nedovoluje. Ve většině těchto případů se jedná o znemožnění přímé účasti privátních MSP na projektech, tedy nemožnost jejich účasti na realizaci projektových aktivit a napojení na rozpočet projektu. Příklady jsou uvedeny v tab. č. 1.

Tab. č. 1: Omezení privátních MSP v účasti na projektech.

Operační program	Oprávněný žadatel
Přeshraniční spolupráce Česká republika – Polská republika 2007–2013	Program je určen subjektům veřejnoprávního a/nebo neziskového charakteru.
Přeshraniční spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007–2013	Program je určen subjektům veřejnoprávního a/nebo neziskového charakteru.
Přeshraniční spolupráce Rakousko – Česká republika 2007–2013	V rámci tohoto programu není poskytována podpora podnikatelským subjektům a soukromé podniky nemohou o podporu žádat.

Zdroj: Přeshraniční operační programy ČR.

Další problémovou oblastí byla identifikována nemožnost realizace ucelených projektových záměrů v rámci jednoho dotačního zdroje. Nejzřetelněji to ilustruje příklad, kdy privátní MSP realizuje projekt, jež je zaměřen na zvýšení konkurenceschopnosti podniku a obsahuje investiční i neinvestiční aktivity. Investiční aktivity může MSP financovat pouze z operačního programu, jehož zdrojové EU financování představuje Evropský fond pro regionální rozvoj. Příkladem může být Operační program Podnikání a inovace. Takovéto projekty fungují na základě systému předfinancování ze strany žadatele. Naproti tomu neinvestiční aktivity může MSP financovat pouze z operačního programu, jehož zdrojové EU financování představuje Evropský

sociální fond. Pokud by MSP v rámci projektu hodlal ještě realizovat spolupráci se zahraničím či přenos zahraničního know-how, musel by navíc zapojit třetí zdroj financování, a to z některého programu evropské územní spolupráce. Realizace takovéhoto podnikového záměru roztržitého do několika samostatných projektů a tudíž i zdrojů financování je pro MSP neskonale náročná, domnívám se prakticky nemožná. Při plánování následujícího dotačního období 2014–2020 považuji vyřešení tohoto problému za naprosto zásadní záležitost při stanovování pravidel realizace projektů pro MSP. Specifické oblasti podpory věnované rozvoji inovačních aktivit MSP v tematických operačních programech jsou uvedeny v tab. č. 2.

Tab. č. 2: Oblasti podpory věnované problematice MSP v tematických operačních programech.

Operační program	Podporovaná oblast
Operační program Výzkum a vývoj pro inovace	Evropská centra excelence, Regionální VaV centra, Komercializace a popularizace VaV
Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost	Lidské zdroje ve výzkumu a vývoji
Operační program Podnikání a inovace	Inovace
Operační program Životní prostředí	Udržitelné využívání zdrojů energie

Zdroj: Tematické operační programy ČR.

Prioritním tematickým operačním programem zaměřeným na rozvoj inovačních aktivit MSP je Operační program Výzkum a vývoj pro inovace. Podporuje posilování výzkumného, vývojového a proinovačního potenciálu ČR, a to především prostřednictvím vy-

sokých škol, výzkumných institucí a jejich spolupráce se soukromým sektorem. Také podporuje vybavení výzkumných pracovišť moderní technikou, budování nových výzkumných pracovišť a zvyšování kapacity terciárního vzdělávání. V rámci programu je pod-

porována komercializace výsledků vědecko-výzkumné činnosti za aktivní účasti MSP. A. Chvojková (2007) uvádí, že se Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost zaměřuje na zkvalitnění podmínek pro pracovníky výzkumu a vývoje jak na vysokých školách, tak v institucích zabývajících se výzkumem a vývojem. Aktivita realizovaná v rámci této oblasti podporují rozvoj lidských zdrojů v oblastech, ve kterých je v rámci ostatních operačních programů podporováno rozšíření výzkumné a vývojové infrastruktury. Jednotlivými aktivitami je dosahováno toho, aby jedinci s předpoklady k působení ve vědeckých oborech byli dostatečně motivováni, vědecké obory neopouštěli a měli pro své aktivity odpovídající podmínky. Paralelně jsou vytvářeny podmínky pro působení zahraničních pracovníků na českých výzkumných a vývojových institucích. V. Tauer (2009) uvádí,

že Operační program, který svou největší část věnuje inovačním aktivitám MSP, je Operační program Podnikání a inovace. Zaměřuje se např. na ochranu práv průmyslového vlastnictví, zvýšení technických a užitných hodnot výrobků, technologií a služeb. Dále pak na zavádění nových metod organizace firemních procesů a spolupráci firem s veřejnými institucemi. V neposlední řadě pak na vznik či rozšíření vývojových center zaměřených na výzkum, vývoj a inovace výrobků a technologií. V rámci Operačního programu Životní prostředí jsou inovační aktivity MSP omezeně podporovány v oblasti udržitelného využívání energetických zdrojů.

Následující tab. č. 3 uvádí specifické oblasti podpory věnované rozvoji inovačních aktivit MSP v operačních programech evropské územní spolupráce.

Tab. č. 3: Oblasti podpory věnované problematice MSP v programech evropské územní spolupráce.

Operační program	Podporovaná oblast
Přeshraniční spolupráce Česká republika – Polská republika 2007–2013	Výzkum, vývoj, inovace neziskového charakteru.
Přeshraniční spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007–2013	Propojení institucí a podniků účastnících se vědecko-výzkumných aktivit.
Přeshraniční spolupráce Rakousko – Česká republika 2007–2013	Přeshraniční transfer know-how, tvorba příhraničních sítí a klastrů.
Přeshraniční spolupráce Česká republika – Svobodný stát Bavorsko 2007–2013	Podpora přeshraniční spolupráce v oblastech výzkumu, vývoje, technologií, inovací, analýz trhu, odbytu a prodeje, marketingu, výstav a veletrhu.
Program na podporu přeshraniční spolupráce mezi Českou republikou – Svobodným státem Sasko 2007–2013	Podpora kooperačních sítí hospodářství a vědy, vývoje a transferu technologií.

Zdroj: Přeshraniční Operační programy ČR.

Všechny operační programy evropské územní spolupráce věnují určitou svou část rozvoji inovačních aktivit MSP. Na rozdíl od tematických operačních programů se však privátní MSP nemohou rozvojových projektů účastnit přímo, tzn. jak v roli žadatele o dotaci podávat projektové záměry, tak i v roli projektového partnera participovat na realizaci projektu. MSP jsou tedy vyloučeny z primární finanční pomoci a jedinou možností, jak z prostředků operačních programů evropské územní spolupráce podpořit privátní MSP, je využití tzv. sekundární finanční pomoci. Jedná se o případy, kdy veřejnoprávní organizace realizují projekty, ve kterých mohou nepřímým způsobem nějakou formou podpořit rozvojové aktivity MSP. Těmito subjekty může být stát a jeho organizační složka, územně samosprávný celek, příspěvková organizace, zájmová sdružení a obecně prospěšné organizace.

ZÁVĚR

MSP tvoří a i v budoucnu budou tvořit páteř evropské ekonomiky. Proto se EU snaží podporovat rozvoj oblasti MSP, především rozvoj jejich inovačních aktivit, díky kterým mohou získat náskok před stále intenzivnější světovou konkurencí. Příprava a vytváření podpůrného dotačního systému je ovšem velmi náročná záležitost a klade vysoké nároky na znalosti a odbornosti jeho tvůrců. Proto by centrální evropské a národní úřady měly co nejintenzivněji spolupracovat se zástupci MSP při vytváření podmínek a pravidel pro koncipování dotačních zdrojů a pro přípravu, realizaci a udržitelnost projektů. V současné době probíhají přípravy dalšího plánovacího období 2014–2020, tudíž je ten pravý okamžik k zamyšlení se nad zmíněnými problémovými oblastmi a jejich podchycením v přípravě nových programových dokumentů.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. CHVOJKOVÁ, A. – KVĚTOŇ, V. et al. (2007): *Finanční prostředky fondů EU v programovacím období 2007–2013*. Praha: IREAS, Institut pro strukturální politiku, o.p.s.
2. MAREK, D. – KANTOR, T. (2009): *Příprava a řízení projektů strukturálních fondů Evropské unie*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – barrister&Principal.
3. *Operační program přeshraniční spolupráce CZ–PL 2007–2013*. [online]. Dostupný z <<http://www.cz-pl.eu/programovy-dokument.html>>
4. *Operační program přeshraniční spolupráce SK–CZ 2007–2013*. [online]. Dostupný z <<http://www.sk-cz.eu/sk/uvodna-stranka/materialy-a-dokumenty-materialy-a-dokumenty/>>
5. *Strukturální fondy EU*. [online]. Dostupný z <<http://www.strukturalni-fondy.cz/Programy-2007-2013/Evropska-uzemni-spoluprace>>
6. TAUER, V. – ZEMÁNKOVÁ, H. – ŠUBRTOVÁ, J. (2009): *Získejte dotace z fondů EU: tvorba žádosti a realizace projektu krok za krokem: metodika, pravidla, návody*. Brno: Computer Press.
7. VILAMOVÁ, Š. (2004): *Jak získat finanční zdroje Evropské unie*. Praha: Grada.

Tento článek byl zpracován v rámci projektu „Výzkum MSP“, reg. č. CZ.1.07/2.3.00/20.0016, který se předmětnou problematikou zabývá na národní i mezinárodní úrovni.

Projekt „Výzkum MSP“, reg. č.: CZ.1.07/2.3.00/20.0016
Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ADDRESS & ©

Ing. Jan URBÁNEK
Katedra marketingu
Obchodně podnikatelská fakulta
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná
Czech Republic
urbanek@opf.slu.cz

STATUTÁRNÍ MĚSTA ČR – SOCIODEMOGRAFICKÉ ZMĚNY V INTERVALU MEZI POSLEDNÍMI SČÍTÁNÍMI

Statutory Cities in CR – Sociodemographic Changes in Period
between Most Recent Censuses

Bohumil MINAŘÍK - Jana BORŮVKOVÁ - Jaroslav DUFEK

Jihlava, Brno, Česká republika

ABSTRAKT: Příspěvek se opírá o dosavadní několikiletou výzkumnou činnost autorů v rámci řešení výzkumného záměru. Vychází z výsledků sčítání lidu, domů a bytů a referenčním časovým intervalem je období mezi sčítáními 2001 a 2011. Předmětem analýzy je vývoj několika vybraných sociodemografických indikátorů. Základními identifikovanými procesy je stárnutí obyvatel a pozitivní změny v jejich vzdělanostní struktuře. Práce má dvě části. V první je hodnocen vývoj v souboru správních obvodů statutárních měst jako celku, který je porovnáván s vývojem v ČR jako celku a hlavním městem Praze. Druhá část se zabývá rozdílností vývoje v jednotlivých správních obvodech uvnitř souboru. Vedle elementárních graficko-početních statistických metod je při řešení využita shluková analýza.

Klíčová slova: statutární město – správní obvod – stárnutí populace – vzdělanostní struktura – shluková analýza

ABSTRACT: The paper is based on the previous research of the authors within solving a research intent lasting several years. It works with the results of the censuses of inhabitants, houses and flats and it deals with the time period between the 2001 and 2011 censuses. The subject of the analysis is the development of several chosen sociodemographic indicators. The basic identified processes are the ageing of the population and positive changes in their educational structure. The work has two parts. In the first one, the development is evaluated in the set of administrative districts of statutory cities as a whole, which is compared to the development in the CR as a whole and Prague, the capital. The second part deals with the differences in the development in individual administrative districts within the set. Besides the elementary graphic and numerical statistic methods, the cluster analysis is used in the solution.

Key words: statutory city – administrative district – ageing – educational structure – cluster analysis

---

ÚVOD

Statutární města ČR jsou současně také obcemi s rozšířenou působností, které představují mezičlánek státní správy mezi krajskými a obecními úřady.

*Obce s rozšířenou působností*³⁹ (zkratka ORP, neoficiálně nazývané obce III. stupně) jsou současně městy a jejich obecní úřady jsou městskými úřady. Jejich seznam (aktuální počet v ČR je 205) a jejich správní obvody (zkratka SO) jsou vymezeny vyhláškou Ministerstva vnitra (MV) č. 388/2002 Sb. Podle aktuální úpravy správní obvody obcí s rozšířenou působností (zkratka SO ORP, neoficiální územní celky

NUTS 5, tzv. „malé okresy“) zahrnují výjimečně celý okres, ve kterém příslušná obec leží, častěji jen jeho část. Specifické postavení má *hlavní město Praha*⁴⁰, které má současně jak pravomoci obce s rozšířenou působností, tak i pravomoci kraje (NUTS 3).

*Statutární města*⁴¹ jsou města, jejichž správa je organizována prostřednictvím statutu města. Od roku 1990 existovalo na území ČR 13 statutárních měst (Brno, České Budějovice, Havířov, Hradec Králové, Karlovy Vary, Liberec, Olomouc, Opava, Ostrava, Pardubice, Plzeň, Ústí nad Labem a Zlín) a Praha s výše uvedenými specifiky. Od roku 2000 přibýly do seznamu Jihlava, Kladno a Most, od roku 2003 pak Karviná,

---

³⁹ Vymezením „rozšířené působnosti“ se zabývá zákon o obcích č. 128/2000 Sb. a několik dalších souvisejících zákonů. Tuto stránku problematiky nebudeme řešit.)

⁴⁰ Postavení hlavního města Prahy řeší zvláštní zákon č. 131/2000 Sb. o hlavním městě Praze. Statut hlavního města Prahy svěřuje 22 městským částem pravomoci podobné obcím s rozšířenou působností. Do podrobností ani v tomto případě nebudeme zacházet.

⁴¹ Taxativní výčet statutárních měst obsahuje zákon o obcích č. 128/2000 Sb. ve znění pozdějších předpisů a doplnění. Na rozdíl od ostatních měst se území statutárních měst může členit na samosprávné části, které jsou označovány jako městské části (nebo obvody).

Mladá Boleslav a Teplice. Poslední rozšíření reprezentují statutární města Děčín, Frýdek-Místek, Chomutov a Přerov – od roku 2006. Historicky byla statutárními městy také Kroměříž, Uherské Hradiště a Znojmo. V současné době je tedy v ČR celkem 23 statutárních měst a hlavní město Praha.

Správní obvody statutárních měst (a Prahy) se na první pohled vyznačují určitou velikostí z hlediska počtu obyvatel. Ten se pohybuje podle posledního sčítání v roce 2011 od 1 272 690 v hlavním městě Praze, resp. 384 277 obyvatel v Brně, po 70 793 obyvatel v nejmenším statutárním městě Karviné⁴². Představují tedy územně správní entity s výraznou koncentrací obyvatelstva a lze předpokládat, že jejich demografický vývoj významně ovlivňuje ukazatele demografického vývoje v celé ČR. Na druhé straně řada měst, jejichž správní obvody vykazují podobný počet obyvatel, statutárními městy nejsou. Je to celkem 12 správních obvodů měst, z nichž největší z hlediska počtu obyvatel je správní obvod Černošice (zahrnuje 122 759 obyvatel a pokrývá celé území okresu Praha-západ). Dalšími městy, jejichž správní obvody početností populace více než korespondují se statutárními městy a přesto statutárními městy nejsou, jsou např. Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, Znojmo, Uherské Hradiště a Prostějov, kde počet obyvatel ve všech případech přesahuje devadesát tisíc.

METODIKA A CÍL

Sčítání lidu, neboli populační census, probíhá v jednotlivých zemích, v souladu s doporučením OSN, zpravidla každých 10 let. Počínaje rokem 2011 desetiletý referenční interval v členských zemích nařizují orgány EU. V ČR nařizuje sčítání lidu parlament zatím pokaždé zvláštním zákonem⁴³. V historii samostatné ČR se konala dvě sčítání, a to k 1. březnu 2001 a v roce 2011 k rozhodnému okamžiku, kterým byla půlnoc z 25. na 26. března. Odpovědnost za sčítání, péči o sběr, zpracování a uchování dat i publikaci jeho výsledků dle zveřejněného harmonogramu má v podmínkách České republiky Český statistický úřad. Zveřejněné výsledky o obyvatelstvu z obou sčítání byly také základním zdrojem číselných dat pro vznik tohoto příspěvku (výchozí údaje ze sčítání 2011 jsou převzaty z předběžných výsledků zpracování, které je provedeno za trvale bydlící obyvatelstvo).

Nejrůznějšími aspekty v tomto příspěvku řešené problematiky se detailně a systematicky v podmínkách ČR a jejich různě vymezených regionů zabývali DUFEK a MINAŘÍK, 2007, 2008, 2009, 2010. Citované monografie byly (kromě řady jiných publikací) realizovány jako výstupy výsledků v rámci řešení

výzkumného záměru PEF a FRRMS Mendelu v Brně – MSM 6215648904 „Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách integrovaného agrárního trhu“ (řešitel prof. Ing. Bohumil Minařík, CSc.), tematického směru 5 „*Sociálně ekonomické souvislosti trvale udržitelného multifunkčního zemědělství a opatření agrární a regionální politiky*“ a jeho dílčího úkolu „*Analýza demografického vývoje ČR, důsledky zpoždění oproti vyspělým západním zemím, projevy ve venkovském prostředí u základních demografických charakteristik obecně a podle konkrétních specifických podmínek regionů ČR*“ (řešitel prof. Ing. Jaroslav Dufek, DrSc.). Dílčím výstupem z již ukončeného výzkumného záměru (řešeného v letech 2005 až 2011) je i tento článek.

Cílem autorů je prezentovat některé aspekty *demografického vývoje v referenčním časovém intervalu mezi oběma sčítáními ve skupině správních obvodů statutárních měst* (pokud tedy nadále hovoříme stručně o „městech“ a používáme jejich názvy, máme konkrétně na mysli správní obvody statutárních měst) a ukázat, že se sociodemografický vývoj neubíral shodně ve všech městech, že se města ve vývoji vzájemně lišila. Analyzovány jsou obě verze seznamu měst, tj. jak včetně, tak i bez hlavního města Prahy. Zvlášť jsou pak prezentovány výsledky za hlavní město Prahu a pro srovnání jsou všechny tři varianty konfrontovány s příslušnými charakteristikami za ČR jako celek.

Za tímto účelem bylo stanoveno několik pracovních hypotéz, které budou v tomto článku ověřeny:

1. Praha je v disparitním postavení u většiny ukazatelů a ovlivňuje výrazně zjištěné výsledky.
2. Zvolené ukazatele vykazují statisticky vysoce průkaznou tendenci ke konvergenci.
3. Existují dvojice ukazatelů se silnou vzájemnou závislostí (determinace nad 50 %).
4. Existují nezávislé dvojice ukazatelů (determinace menší než 1 %).
5. Při porovnání hodnot souvisejících parametrů vznikají logicky interpretovatelné skupiny statutárních měst.
6. Statutární města tvoří smysluplné a snadno interpretovatelné shluky podle vývoje počtu obyvatel a jejich stárnutí.
7. Statutární města tvoří smysluplné a snadno interpretovatelné shluky podle stavu a vývoje vzdělanosti.

V první fázi jsou ve dvou variantách zpracovány souhrnné výsledky vždy za celý soubor měst. Vzhledem k (v některých případech) zjištěným značným individuálním odlišnostem, a to nejen pokud jde o ve-

⁴² Vůbec nejmenší SO ORP při sčítání 2011 byly Králíky a Pacov s méně než 10 tis. obyvateli. Dalších 16 SO ORP nepřekročilo 15 tis. obyvatel.

⁴³ Např. sčítání roku 2011 bylo ošetřeno zákonem č. 296/2009 sb., který se vztahuje právě jen na toto sčítání.

likost, ale i směr zjištěných změn, bylo ve druhé fázi přistoupeno k individuálnímu zkoumání vybraných charakteristik demografického vývoje v jednotlivých městech. Dílčí výsledky za jednotlivá statutární města jsou pak v závěru shrnuty a zobecněny pomocí shlukové analýzy, jejímž prostřednictvím vznikly 4 skupiny měst jak z hlediska změny početního stavu obyvatelstva a stárnutí, tak z hlediska vývoje vzdělanosti.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Demografický vývoj ve SO ORP statutárních měst jako celku

Jak bylo řečeno v úvodu, správní obvody statutárních měst představují významný demografický potenciál a lze předpokládat, že jejich demografický vývoj do značné míry koresponduje s vývojem celé ČR. V roce 2001 představoval počet obyvatel správních obvodů 24 statutárních měst (tj. včetně Prahy) 41,1 % obyvatel ČR. Hlavní město Praha pak představovalo 11,4 % populace ČR a zbývající statutární města (bez Prahy) 29,7 %. V roce 2011 se tento podíl nepatrně zvýšil (o 0,6 p. b.) pokud jde o Prahu a snížil o 0,5 p. b. pro zbývající statutární města. S tím úzce souvisí relativní růst počtu obyvatel v procentech v jednotlivých sledovaných správních celcích. Zpravidla se uvádí, že z větší části jde o výsledek migrace cizinců do ČR, ale konkrétní důvody změn v tomto příspěvku neřešíme. Zatímco počet obyvatel ČR při sčítání v roce 2011 se oproti roku 2001 zvýšil o 3,25 %, v Praze to bylo o 8,86 %, zatímco ve zbývajících statutárních městech činil nárůst pouhých 1,3 %, tj. výrazně méně, než tomu bylo za celou ČR. V těchto i dalších ukazatelích odkazujeme na tabulky 1 a 2, kde jsou podrobně uvedena všechna relevantní čísla.

Z pohledu rozvoje lidského kapitálu jsou velmi významné údaje o ekonomické aktivitě a úrovni vzdělání obyvatelstva. Proto jsme věnovali pozornost zejména podílu ekonomicky aktivních a z nich pak podílu zaměstnaných a dále systematickému poklesu zastoupení osob s nejvyšším základním vzděláním (dokončené, nedokončené, bez vzdělání) a nárůstu zastoupení osob s vysokoškolským vzděláním v dospělé populaci.

Z tab. č. 1 a č. 2 vyplývá, že k nejvyššímu poklesu (o 5,37 p. b.) podílu ekonomicky aktivních došlo při vysoké výchozí úrovni (ze sčítání 2001 54,3 %) v hlavním městě Praze, která tak poklesla na úroveň celé ČR (49,0 %, sčítání 2011). Z nižší výchozí úrovně (51,7 % ze sčítání 2001) klesla statutární města (bez Prahy) o polovinu pomaleji (o 2,79 p. b.), aby se rovněž dostala prakticky na úroveň ČR jako celku.

Poněkud jinak se jeví situace, pokud jde o zaměstnané mezi ekonomicky aktivními. Zde si Praha i při mírném poklesu (-1,49 p. b.) udržela vysoce nadstandardní pozici, která převyšuje údaj za ČR o téměř 3 procentní body. Naproti tomu u zbývajících 23 měst došlo sice k mírnému nárůstu (o 0,75 p. b.), ale ten nestačil k tomu, aby se výchozí pozice 2001 vůči hodnotě za celou ČR při sčítání 2011 výrazněji změnila.

Je třeba ovšem zdůraznit, že zatímco obecný růst vzdělanosti a současně i stárnutí obyvatelstva vykazují monotónní a relativně dlouhodobé trendy (rozhodně přesahující námi sledované časové období), závisí úroveň ekonomické aktivity i zaměstnanosti na průběhu hospodářského cyklu. Zatímco v případě rostoucí vzdělanosti a stárnutí obyvatel bychom tedy získali obdobné výsledky bez ohledu na volbu počátku i konce referenčního časového období, tak pokud jde o ekonomickou aktivitu a zaměstnanost, záleží na tom, do jaké fáze hospodářského cyklu obě sčítání připadla.

Hlavní město Praha je tradičně regionem s nejvyšší vzdělaností obyvatel. Ze sčítání 2001 vyplynul podíl osob s nejvyšším základním vzděláním 14,6 %, což bylo téměř o 9 p. b. méně, než činil údaj za celou ČR a o 8 p. b. méně než ve zbývajících statutárních městech ČR. I při tomto výchozím stavu činil pokles této vzdělanostní složky populace mezi oběma sčítáními jen o něco méně (-4,1 p. b.), než v ostatních zájmových oblastech (ČR -5,52 p. b., statutární města bez Prahy -5,24 p. b.). Tím si hlavní město Praha téměř udrželo významný výchozí odstup.

Zcela opačnou situaci konstatujeme, pokud jde o zastoupení vysokoškolsky vzdělané dospělé složky populace. Zde si Praha udržela významný náskok, neboť při výrazně příznivé situaci při sčítání 2001 (téměř o 10 p. b. více, než v ČR jako celku) vykázala také nejvyšší vzestup v této vzdělanostní složce populace (+3,67 p. b.) čímž se ještě mírně vzdálila od zbývajících správních celků. Je ovšem třeba připomenout, že počty osob s vysokoškolským vzděláním nejsou úplně srovnatelné – bakalářské studium, které je dnes součástí vysokoškolského vzdělání, se v roce 2001 teprve rozbíhalo, proto zvýšení počtu osob s vysokoškolským vzděláním je částečně zkresleno započtením těchto absolventů nového stupně vysokoškolského vzdělání (v roce 2001 mělo bakalářský titul jen málo absolventů).

Neuralgickým bodem populačního vývoje ČR je od konce 80. let 20. století stárnutí obyvatelstva, způsobené kombinací poklesu předproduktivní složky populace (snížení porodnosti, úhrnné plodnosti žen, atd.) a růstu poproduktivní složky populace prodloužením věku dožití.

Hlavní město Praha se v obou letech sčítání vyznačovalo nejnižším podílem předproduktivní složky populace a naopak nejvyšším podílem složky poproduktivní. Extrémní výchozí hodnoty způsobily, že u první složky pokles (-0,12 p. b.) a u druhé nárůst (+0,75 p. b.) byly velmi mírné. K poklesu dětské složky populace došlo ve všech případech, přičemž tento pokles v ostatních statutárních městech prakticky odpovídal poklesu zjištěnému pro celou ČR (-1,72 p. b.). Růst podílu poproduktivní složky populace byl naopak ve skupině statutárních měst rychlejší, než v rámci celé ČR (+2,59 p. b. proti 2,05 p. b.).

Tab. č. 1: Hodnoty sledovaných ukazatelů podle výsledků sčítání 2001 a 2011.

Území		Česká republika	Hlavní město Praha	Statutární města (včetně hl. města Prahy)	Statutární města (bez hl. města Prahy)
Podíl na počtu obyvatel (%)	2001	100,0	11,4	41,1	29,7
	2011		12,0	41,2	29,2
Podíl ekonomicky aktivních (%)	2001	51,3	54,3	52,4	51,7
	2011	49,0	49,0	48,9	48,9
Podíl zaměstnaných na ekonomicky aktivních (%)	2001	90,7	94,6	90,5	88,9
	2011	90,2	93,1	90,6	89,6
Podíl osob s maximálně základním vzděláním (%)	2001	23,5	14,6	20,6	22,7
	2011	18,0	10,5	15,4	17,5
Podíl osob z vysokoškolským vzděláním (%)	2001	8,9	18,8	12,9	10,3
	2011	12,4	22,5	16,3	13,7
Podíl dětské složky populace (%)	2001	16,2	12,9	15,0	15,9
	2011	14,5	12,8	13,4	14,2
Podíl poproduktivní složky populace (%)	2001	13,8	15,9	13,5	13,4
	2011	15,9	16,6	16,0	16,0
Průměrný věk (v letech)	2001	38,8	41,3	38,8	38,6
	2011	40,8	42,7	41,0	40,8
Index stáří (%)	2001	85,3	123,5	85,4	83,7
	2011	109,6	130,6	114,0	113,3

Zdroj: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2001 a 2011 publikované na webových stránkách ČSÚ.

Uvedený vývoj zastoupení jednotlivých složek populace se samozřejmě projevil také na růstu průměrného věku a indexu stáří. Vysoké výchozí hodnoty v hlavním městě Praze se opět odrazily v nejmírnějším růstu mezi oběma sčítáními. Naproti tomu vývoj těchto ukazatelů ve skupině ostatních statutárních

měst byl rychlejší, než v ČR jako celku. Podstatné je, že ve všech případech (s výjimkou Prahy, kde k tomu došlo podstatně dříve) byla v průběhu referenčního období u indexu stáří prolomena „magická“ hranice 100 a podobně průměrný věk již při sčítání 2011 všude přesahuje 40 let.

Tab. č. 2: Změny sledovaných ukazatelů v období mezi oběma sčítáními.

Území	Česká republika	Hlavní město Praha	Statutární města (včetně Prahy)	Statutární města (bez Prahy)
Změna podílu na počtu obyvatel ČR (rok 2011 proti 2001 v p.b.)	0,00	+0,62	+0,06	-0,56
Relativní nárůst počtu obyvatel (rok 2011 proti 2001 v procentech)	+3,25	+8,86	+3,42	+1,32
Pokles podílu ekonomicky aktivních (rok 2011 proti 2001 v p.b.)	-2,38	-5,37	-3,50	-2,79
Změna podílu zaměstnaných na ekonomicky aktivních (r. 2011 proti 2001 v p.b.)	-0,52	-1,49	+0,12	+0,75
Pokles podílu osob s max. základním vzděláním (rok 2011 proti 2001 v p.b.)	-5,52	-4,10	-5,19	-5,24
Nárůst podílu osob s VŠ vzděláním (rok 2011 proti 2001 v p.b.)	+3,48	+3,67	+3,39	+3,38
Pokles podílu dětské složky populace (rok 2011 proti 2001 v p.b.)	-1,72	-0,12	-1,66	-1,73
Nárůst podílu složky 65+ populace (rok 2011 proti 2001 v p.b.)	+2,05	+0,75	+2,52	+2,59
Zvýšení průměrného věku (rok 2011 proti 2001 v letech)	+2,00	+1,40	+2,20	2,23
Zvýšení indexu stáří (rok 2011 proti 2001 v p.b.)	+24,3	+7,1	+28,6	+29,6

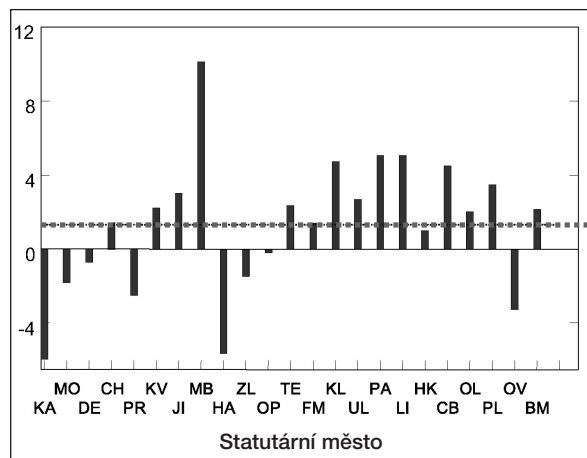
Zdroj: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2001 a 2011 publikované na webových stránkách ČSÚ.

Komparace vývoje ve SO ORP jednotlivých statutárních měst

Jak již bylo uvedeno, v období mezi oběma sčítáními vykázala jednotlivá statutární města v řadě ukazatelů značně rozdílné změny. Proto se v této části práce zaměříme právě na prezentaci a zhodnocení těchto změn. Celkový pohled poskytují obr. 1 až obr. 9. Grafy na obrázcích jsou konstruovány tak, že města jsou na vodorovné ose seřazena vzestupně podle hodnoty ukazatele při sčítání v roce 2001. Relativní změna je uvedena v procentních bodech (s výjimkou počtu obyvatel a indexu stáří, kde jsou uvedeny změny v %, a průměrného věku v letech). Velikost relativní změny je vyjádřena výškou sloupce. Vodorovná čárkovaná čára znázorňuje celkovou změnu (jedná se o celkovou změnu za všechna města jako celek). Rostoucí nebo klesající přímkou znázorňuje zjištěnou tendenci k divergenci či konvergenci v jednotlivých ukazatelích. Významnost těchto procesů je dokumentována vypočtenou hodnotou Spearmanova korelačního koeficientu (výchozí hodnota versus pozorovaná změna) a stanovením jeho statistické průkaznosti⁴⁴.

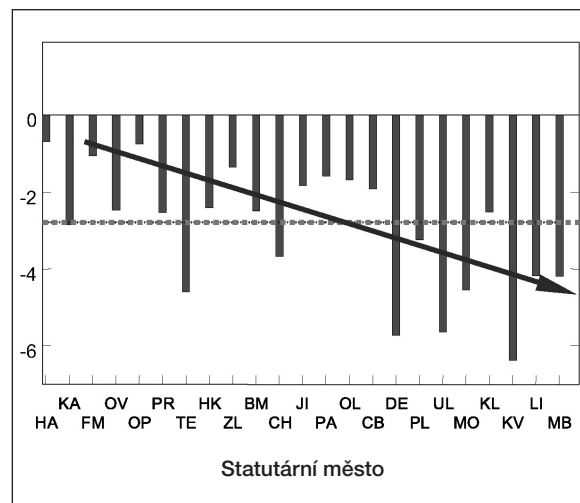
Pokud jde o *počet obyvatel* a jeho vzrůst či pokles v %, tak v tomto jediném případě se hodnota korelačního koeficientu výrazně blíží nule (viz obr. 1). Neexistuje žádná souvislost mezi velikostí města vyjádřeného počtem obyvatel a jeho změnou v procentech. Největší relativní pokles počtu obyvatel v období mezi sčítáními vykázala města Karviná (KA) a Havířov (HA), dále pak města Ostrava (OV) a Přerov (PR) – všechna tedy z oblasti severovýchodní Moravy. Naproti tomu extrémní relativní růst počtu obyvatel vykázala Mladá Boleslav (MB) a dále s velkým odstupem Pardubice (PA), Liberec (LI) a Kladno (KL). Minimální změny (v kladném či záporném smyslu) byly zjištěny pro města Děčín (DE) Opava (OP) a Hradec Králové (HK).

Obr. č. 1: Relativní změna počtu obyvatel (v %) ve vztahu k výchozí hodnotě (změny mezi dvěma sčítáními) ($r = 0,014$).

S výše uvedenou výhradou⁴⁵ jsme se dále zaměřili na *ekonomickou aktivitu*. Změny mezi dvěma sčítáními lidu jsou znázorněny v obr. č. 2. U tohoto ukazatele je vedle poklesu u všech sledovaných měst naznačena tendence většího poklesu ekonomické aktivity tam, kde její hodnota při sčítání 2001 byla vysoká. Tím dochází ke sblížení sledovaných objektů – tedy ke konvergenci. Větší než celkový pokles (-2,79 %) vykázaly (sestupně podle velikosti poklesu) Karlovy Vary (KV), Ústí nad Labem (UL), Děčín (DE), Teplice (TE), Most (MO), Liberec (LI), Mladá Boleslav (MB), Chomutov (CH) a Plzeň (PL). S výjimkou Mladé Boleslavi tedy vesměs z regionu Západních a Severozápadních Čech, z nichž většina při sčítání 2001 (s výjimkou Teplic) vykázala nadprůměrnou ekonomickou aktivitu. Naproti tomu minimální pokles ekonomické aktivity vykázala především města, jejichž výchozí hodnota byla podprůměrná – např. Havířov (HA), Opava (OP), Zlín (ZL). Jistou anomálií je Kladno (KL), které i přes to, že vykázalo nadprůměrnou ekonomickou aktivitu při sčítání 2001, vykázalo současně nižší pokles, než odpovídá celkovému poklesu.

Obr. č. 2: Pokles podílu ekonomicky aktivních (v p. b.) ve vztahu k výchozí hodnotě ($r = -0,578^{**}$).

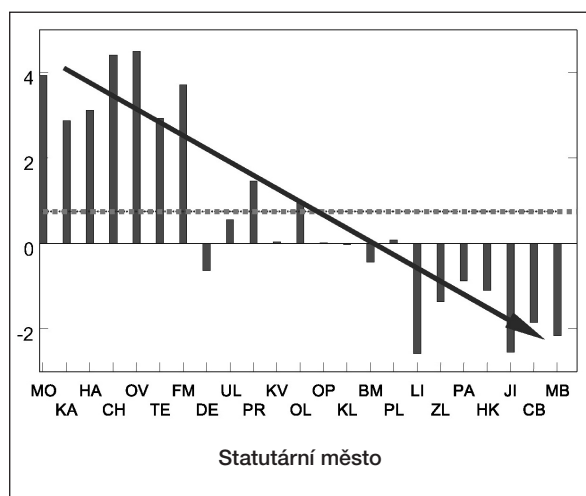

Výraznou a statisticky vysoce průkaznou tendenci ke konvergenci vykázaly sledované správní jednotky v ukazateli *zaměstnanost*. Změny mezi dvěma sčítáními lidu jsou znázorněny v obr. č. 3. Zde jednoznačně převažuje tendence k růstu zaměstnanosti tam, kde výchozí hodnota byla nízká – Chomutov (CH), Ostrava (OV), Most (MO), Frýdek-Místek (FM). Naproti tomu tam, kde výchozí hodnota zaměstnanosti byla vysoká, došlo k jejímu poklesu – Liberec (LI), Jihlava (JI), Mladá Boleslav (MB), České Budějovice (CB).

⁴⁴ * korelační koeficient je statisticky průkazný na hladině významnosti 0,05; ** korelační koeficient je statisticky průkazný nejméně na hladině 0,01.

⁴⁵ Určité kolísání vlivem hospodářského cyklu, který není v žádném vztahu k rozhodnému okamžiku sčítání. Totéž se týká i zaměstnanosti.

Obr. č. 3: Změna podílu zaměstnaných (v p. b.) ve vztahu k výchozí hodnotě ($r = -0,914^{**}$).

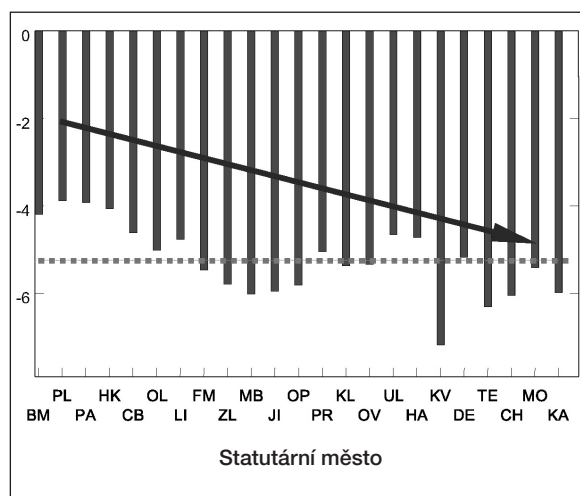

Připomeňme, že k poklesu ekonomické aktivity a zaměstnanosti, které jsou vyšší než celkové hodnoty pro sledovaná statutární města, došlo v tomto období v hlavní městě Praze⁴⁶ (-5,37 p. b., -1,49 p. b.) a hodnota poklesu ekonomické aktivity odpovídá přibližně Děčínu nebo Ústí nad Labem, zatímco pokles zaměstnanosti koresponduje např. se Zlínem. I přes tuto skutečnost v tabulce 1 vidíme, že v ekonomické aktivitě sice došlo k vyrovnání se zbytkem republiky, avšak v zaměstnanosti nadále hlavní město Praha zaujímá neotřesitelnou první pozici.

Ve struktuře obyvatelstva z hlediska *dosaženého vzdělání* dospělé populace se projevují jednoznačně příznivé tendence – kombinace poměrně rychlého poklesu podílu osob s nejnižším vzděláním⁴⁷ a nárůstu podílu osob se vzděláním vysokoškolským. V prvním případě je naznačena konvergence, tj. sblížení v podílu osob s nejnižším vzděláním. V případě vysokoškoláků je tomu naopak a data prokazují statisticky vysoce významnou divergenci (tj. vzájemné vzdalování).

Jak je vidět na obr. 4, největší pokles *podílu osob s nejvýše základním vzděláním* vykázaly Karlovy Vary (KV), Teplice (TE), Chomutov (CH), Mladá Boleslav (BM) a Jihlava (JI), které patřily při sčítání v roce 2001 z hlediska podílu osob s nejnižším vzděláním v lepším případě mezi průměrné, typicky však mezi nadprůměrné. Naproti tomu výrazně nižší než celkový pokles podílu této složky vykázaly Plzeň (PL), Pardubice (PA), Brno (BM), a Hradec Králové (HK).

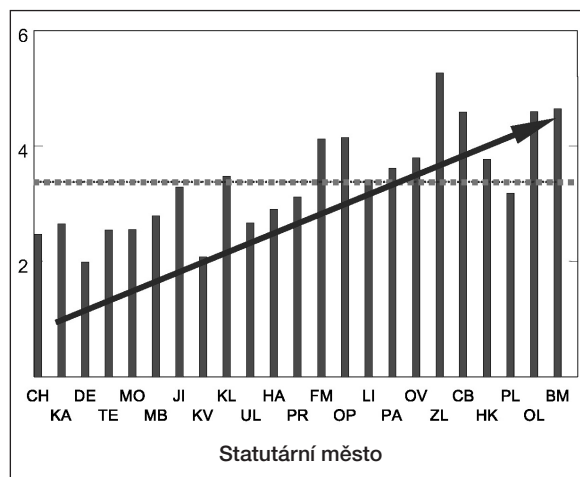
Obr. č. 4: Pokles podílu osob (v p. b.) s nejvýše základním vzděláním ($r = -0,719^{**}$).

Na obr. č. 5 je znázorněn růst *podílu vysokoškoláků*, projevují se tendence v zaostávání u Děčína (DE), Chomutova (CH), Teplic (TE) a Mostu (MO). Naproti tomu se v pozitivním smyslu vzdalují zbytku Zlín (ZL), České Budějovice (CB), Olomouc (OL) a Brno (BM), tj. univerzitní města s jistou tradicí ve vzdělávání a významným postavením ve svém regionu.

V tab. č. 1 se opět můžeme přesvědčit o výjimečném postavení hlavního města Prahy, které spočívá v rekordně nízkém podílu nejméně vzdělané složky obyvatelstva (o cca 7 p. b. méně než činí hodnota pro zbývajících 23 statutárních měst) a současně extrémně vysokém podílu vysokoškoláků (naopak o 9 p. b. více).

Obr. č. 5: Nárůst podílu osob (v p. b.) s vysokoškolským vzděláním ($r = 0,767^{**}$).

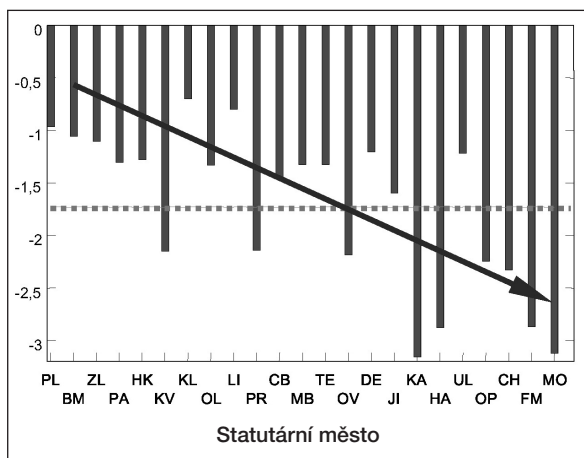

⁴⁶ Viz tab. č. 2.

⁴⁷ Jde o osoby bez vzdělání, s nedokončeným základním vzděláním a s dokončeným základním vzděláním. Tuto kategorii souhrnně označujeme jako osoby s nejvýše základním vzděláním.

Zběžný pohled na ukazatele související s věkovou strukturou obyvatel naznačuje, že nepříznivé změny v těchto ukazatelích postihují více méně rovnoměrně všechny sledované správní celky. Pokud jde o věkovou skupinu 0–14 dokončených let, ve všech případech došlo k jejímu poklesu, u věkové skupiny 64+ dokončených let naopak bez výjimky došlo k nárůstu. Stejně tak se všude zvýšil průměrný věk žijících a index stáří. Statisticky vysoce významná konvergence se projevuje u poklesu předproduktivní a nárůstu poproduktivní složky. U nárůstu průměrného věku jde jen o statisticky významnou a u vývoje indexu stáří dokonce o nevýznamnou konvergenci.

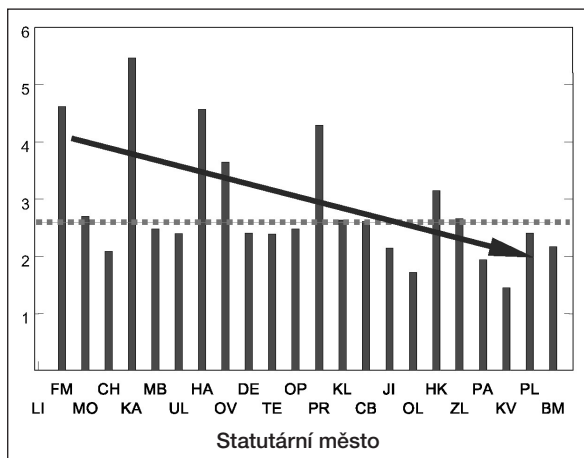
Obr. č. 6: Pokles podílu (v p. b.) předproduktivní složky ($r = -0,684^{**}$)

Pokles podílu *dětské složky populace* (viz obr. č. 6) se pohybuje mezi méně než jedním p. b. – Kladno (KL) a Liberec (LI) – a více než třemi p. b. u Karviné (KA) a Mostu (MO). Města Havířov (HA) a Frýdek-Místek (FM) se této hodnotě blíží.

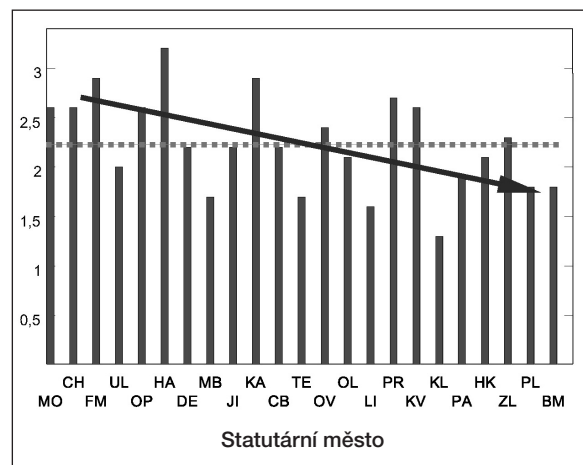
Nárůst podílu *poproduktivní věkové skupiny* (viz obr. 7) obyvatel se projevuje nejvýrazněji v Karviné (KA), Frýdku-Místku (FM), Havířově (HA) a Přerově (PR). Na opačném pólu se vyskytují Karlovy Vary (KV), Olomouc (OL), Pardubice (PA) a Jihlava (JI).

Obr. č. 7: Nárůst podílu (v p. b.) poproduktivní složky ($r = 0,500^{**}$).

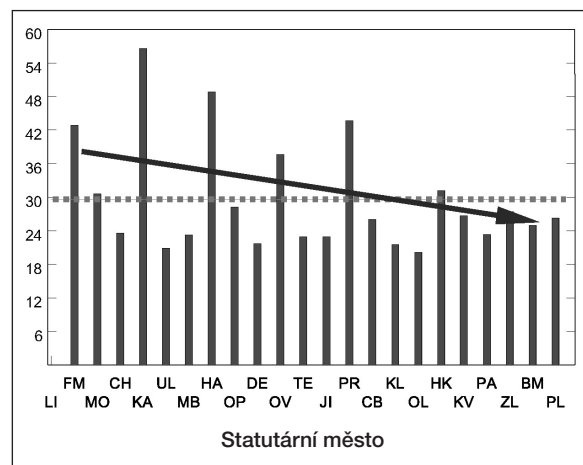
Změna průměrného věku, zachycená na obr. č. 8, (stejně jako změna indexu stáří) je ovlivněna kombinací obou předešlých složek. Nejnižší nárůst *průměrného věku* jsme zaznamenali v Kladně (KL) – cca 1,5 roku – a této hranici se shora blíží ještě Liberec (LI), Teplice (TE) a Mladá Boleslav (MB). Nárůst průměrného věku o více než 3 roky byl zjištěn v Havířově (HA) a této hodnotě se dále blíží Frýdek-Místek (FM), Karviná (KA) a Přerov (PR).

Obr. č. 8: Nárůst průměrného věku (v letech) ($r = -0,482^*$).

Nárůst *indexu stáří* mezi dvěma sčítáními lidu je zachycen na obr. č. 9. K nejvyššímu nárůstu hodnoty indexu stáří (nad 40 %) došlo v Karviné (KA), Havířově (HA), Přerově (PR), Frýdku-Místku (FM) a Ostravě (OV). Na opačném pólu, s nárůstem pod 20 % se nacházejí Olomouc (OL), Ústí nad Labem (UL), Děčín (DE) a Kladno (KL).

Obr. č. 9: Nárůst indexu stáří (v %) ($r = -0,335$).

Zdroj obrázků 1–9: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2001 a 2011 publikované na webových stránkách ČSÚ a vlastní výpočty.

Mezi relativními změnami byly u některých dvojic ukazatelů zjištěny závislosti s determinací nad 50 %.

Tyto dvojice ukazatelů jsou uvedeny v tab. č. 3. Vztahy mezi ukazateli jsou většinou triviální, předem očekávané, dané převážně konstrukcí příslušných ukazatelů.

Tab. č. 3: Závislosti s determinací nad 50 %.

Relativní změna počtu obyvatel (%)	Zvýšení průměrného věku (let) – negat. Zvýšení indexu stáří (v %) –negat.
Zvýšení průměrného věku (let)	Pokles věkové skupiny 0–14 (p. b.) – negat. Zvýšení indexu stáří (v %) – pozit.
Změna zaměstnanosti (p. b.)	Pokles věkové skupiny 0–14 (p. b.) – negat.
Pokles ekonomické aktivity (p. b.)	Růst podílu vysokoškoláků (p. b.) – pozit.
Pokles věkové skupiny 0–14 (p. b.)	Růst indexu stáří (%) – negat.
Růst věkové skupiny 64+ (p. b.)	Růst indexu stáří (%) – pozit.

Tučně jsou vyznačeny dvojice s determinací nad 80 %

Proto jsme se spíše než na ně, zaměřili na dvojice ukazatelů, které vykazují velmi slabé závislosti, takové, kde se správní jednotky diferencují do skupin s různým charakterem změn obou ukazatelů.

V tab. č. 4 jsou uvedeny dvojice, které vykazaly nejnižší intenzitu závislosti (ve vzestupném pořadí s determinací pod 1 %.

Tab. č. 4: Dvojice s nejnižší intenzitou závislosti (determinace pod 1 %).

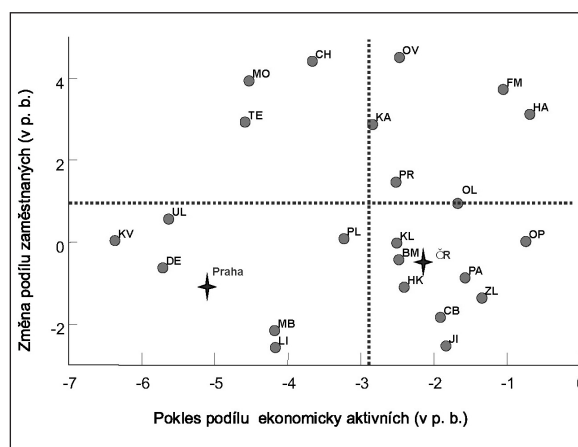
Pokles ekonomické aktivity (p. b.)	Změna zaměstnanosti (p. b.)
Růst podílu vysokoškoláků (p. b.)	Růst věkové skupiny 64+ (p. b.)
Pokles podílu s nejnižším vzděl. (p. b.)	Růst indexu stáří (%)
Růst podílu vysokoškoláků (p. b.)	Růst indexu stáří (%)
Relativní změna počtu obyvatel (%)	Růst podílu vysokoškoláků (p. b.)
Relativní změna počtu obyvatel (%)	Pokles podílu s nejnižším vzděl. (p. b.)

U některých logicky souvisejících dvojic jsme provedli grafické znázornění (viz obr. č. 10, 11 a 12). Na vodorovnou osu grafu je vynesena hodnota ukazatele, na svislou osu rychlost vývoje logicky souvisejícího ukazatele.

Zde se sledované územně správní celky rozdělily do 4 kvadrantů⁴⁸ na skupiny, které lze logicky interpretovat. Zde jsme současně vynesli hodnoty pro hlavní město Prahu a pro ČR jako celek (pokud byly zobrazitelné).

Na obr. č. 10 vidíme v prvním kvadrantu PR, KA, OV, FM a HA. Zde došlo při menším (podprůměrném) poklesu ekonomické aktivity současně ke zvýšení zaměstnanosti. Ve třetím kvadrantu figurují města KV, LI, MB, DE, UL, PL (současně s hlavním městem Prahou), u kterých byl rychlý (nadprůměrný) pokles ekonomické aktivity kombinován se spíše klesající zaměstnaností. Města MO, TE a CH ve druhém kvadrantu se vyznačují kombinací rychlého poklesu ekonomické aktivity a rostoucí zaměstnanosti. Konečně ve čtvrtém kvadrantu (kde leží i hodnoty pro ČR jako celek) u měst KL, BM, HK, PA, OP, ZL, CB a JI došlo ke kombinaci podprůměrného poklesu ekonomické aktivity a poklesu zaměstnanosti.

Obr. č. 10: Rozdělení územně správních celků do 4 kvadrantů podle poklesu podílu ekonomicky aktivních obyvatel a podle změny podílu zaměstnaných.

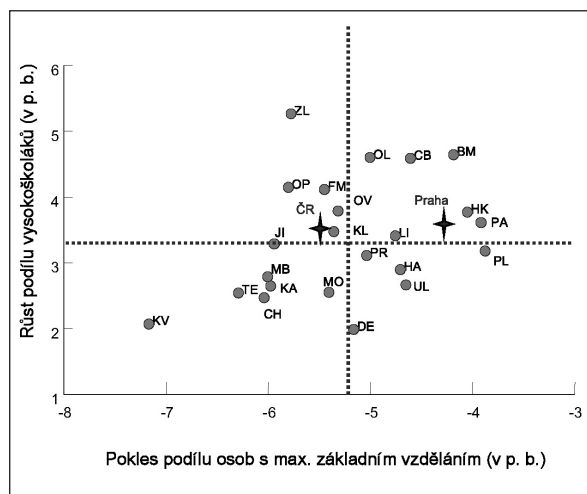
Zdroj: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2001 a 2011 publikované na webových stránkách ČSÚ a vlastní výpočty.

⁴⁸ Pokud je prokázána vysoká konvergence, nacházejí se jednotky zpravidla ve druhém a čtvrtém kvadrantu. Je-li naopak prokázána divergence, nachází se většina jednotek v prvním a třetím kvadrantu.

Na obr. č. 11 můžeme podobně posoudit kombinaci poklesu podílu osob s maximálně základním vzděláním a růstu podílu vysokoškoláků.

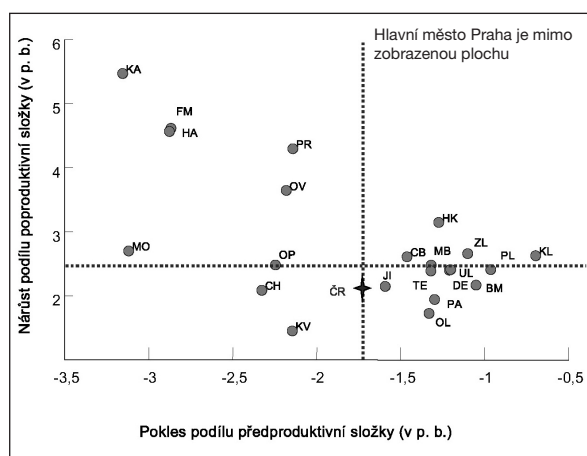
Obr. č. 11: Rozdělení územně správních celků do 4 kvadrantů podle poklesu podílu osob s maximálně základním vzděláním a růstu podílu vysokoškoláků.

Zdroj: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2001 a 2011 publikované na webových stránkách ČSÚ a vlastní výpočty.

Konečně na obr. č. 12 vidíme, že nejnepříznivější vývoj věkové struktury (2. kvadrant) vykázaly KA, FM, HA, PR, OV a MO.

Obr. č. 12: Rozdělení územně správních celků do 4 kvadrantů podle poklesu podílu předproduktivní skupiny obyvatel a růstu podílu poproduktivní skupiny obyvatel.

Zdroj: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2001 a 2011 publikované na webových stránkách ČSÚ a vlastní výpočty.

ZÁVĚR

Při společném posouzení vývoje ve správních obvodech statutárních měst jako celku (ve variantách včetně nebo bez hlavního města Prahy) jsme všechny relevantní údaje umístili do tab. č. 1 a 2, na které v této souvislosti opět odkazujeme. Disparitní postavení hlavního města Prahy u řady ukazatelů zjištěné výsledky významně ovlivňuje.

Většina ze zvolených ukazatelů vykazovala vysoce průkaznou nebo alespoň průkaznou tendenci ke konvergenci. Pouze v případě nárůstu indexu stáří (obr. č. 1) a dále v případě relativní změny počtu obyvatel ve vztahu k výchozí hodnotě (obr. č. 9) nebyla tendence ke konvergenci prokázána.

Při posuzování závislosti mezi dvojicemi ukazatelů byly nalezeny 2 dvojice ukazatelů, u kterých byla determinace větší než 80 %, dále 6 dvojic ukazatelů s determinací nad 50 % (tab. č. 3), ale na druhou stranu také 6 dvojic nezávislých ukazatelů, u kterých byla determinace menší než 1 % (tab. č. 4).

Při porovnání hodnot souvisejících parametrů vytváří statutární města logicky interpretovatelné skupiny. V článku byly porovnány ukazatele:

- pokles podílu ekonomicky aktivních obyvatel a změna podílu zaměstnaných obyvatel (obr. č. 10);
- pokles podílu obyvatel s maximálně základním vzděláním a růst podílu vysokoškoláků (obr. č. 11);
- pokles podílu předproduktivní skupiny obyvatel a růst podílu obyvatel v poproduktivním věku (obr. č. 12).

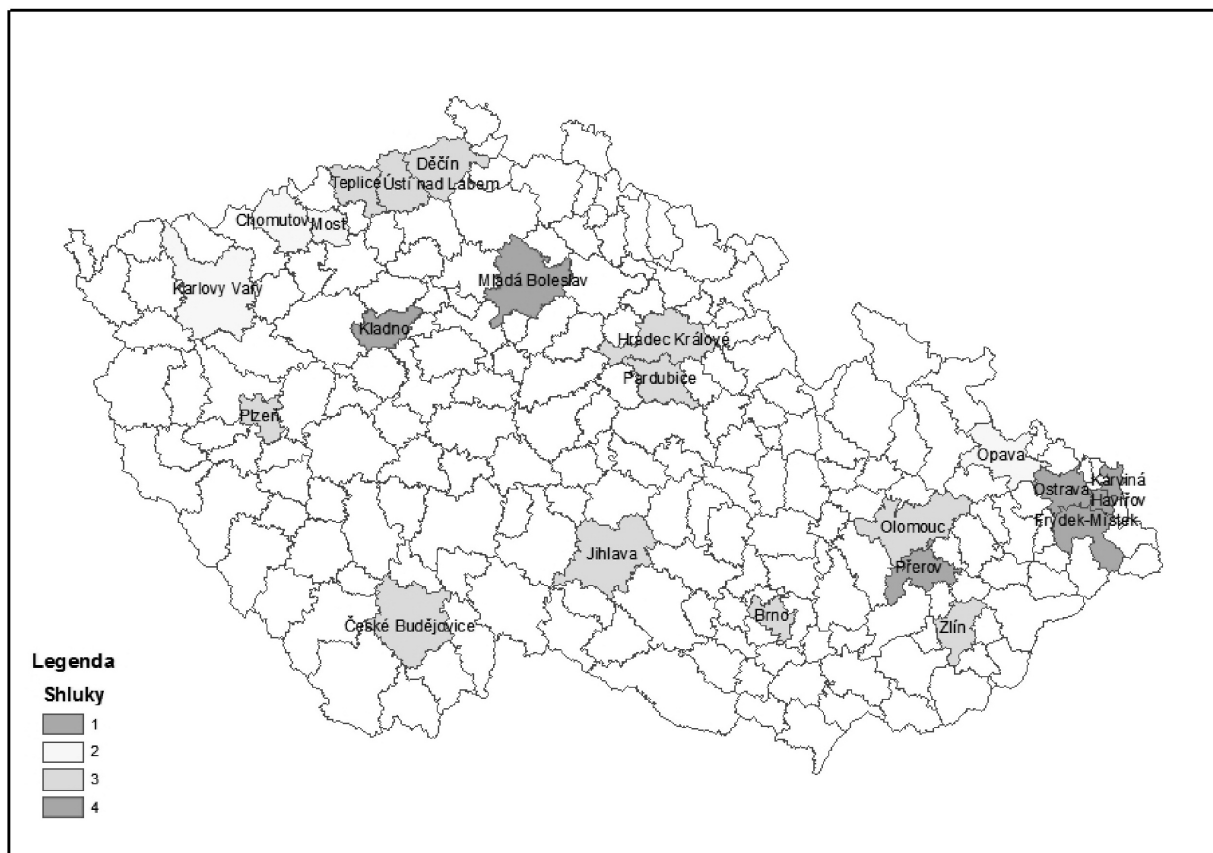
Při závěrečném komplexním posouzení vývoje v jednotlivých správních obvodech statutárních měst v období mezi dvěma sčítáními se věnujeme změnám v počtu obyvatel a stárnutí obyvatelstva a vývoji vzdělanostní struktury jejich obyvatel.

V tab. č. 5 a na obr. č. 13 jsou uvedeny 4 skupiny měst (shluky), které lze identifikovat podle vývoje počtu obyvatel a jejich stárnutí.

Tab. č. 5: Shluková analýza vývoje počtu obyvatel a jejich stárnutí.

1	Největší pokles počtu obyvatel a jejich rychlé stárnutí	Ostrava, Přerov, Frýdek-Místek, Havířov a Karviná
2	Stagnující počet obyvatel, podprůměrná rychlost stárnutí	Chomutov, Opava, Karlovy Vary, Most
3	Mírný nárůst počtu obyvatel, průměrná rychlost stárnutí	Brno, Plzeň, Teplice, Ústí nad Labem, Pardubice, Jihlava Olomouc, České Budějovice, Hradec Králové, Děčín, Zlín
4	Vybočující případy	Mladá Boleslav, Kladno

Obr. č. 13: Výsledky shlukování z hlediska pohybu počtu obyvatel a stárnutí.

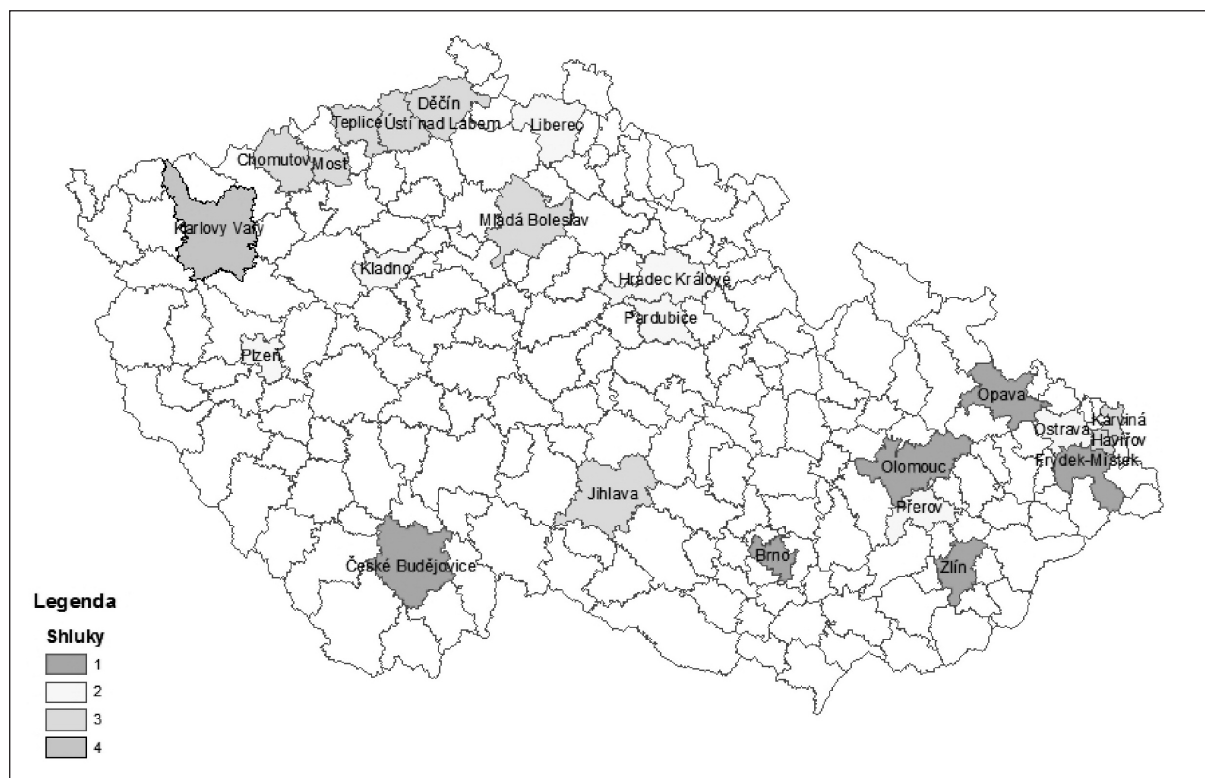
Zdroj: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2001 a 2011 publikované na webových stránkách ČSÚ a vlastní výpočty.

Podobně, pokud jde o vývoj vzdělanosti, můžeme identifikovat rovněž 4 shluky. Toto je uvedeno v tab. č. 6 a na obr. č. 14.

Tab. č. 6: Shluková analýza vývoje vzdělanosti.

1	Velmi příznivý vývoj	České Budějovice, Olomouc, Brno, Frýdek-Místek, Opava, Zlín
2	Spíše příznivý vývoj	Hradec Králové, Pardubice, Plzeň, Kladno, Ostrava, Liberec, Přerov
3	Spíše nepříznivý vývoj	Děčín, Most, Havířov, Ústí nad Labem, Chomutov, Teplice, Karviná, Mladá Boleslav, Jihlava
4	Velmi nepříznivý vývoj	Karlovy Vary

Obr. č. 14: Výsledky shlukování z hlediska vývoje vzdělanostní struktury.

Zdroj: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2001 a 2011 publikované na webových stránkách ČSÚ a vlastní výpočty.

Cílem autorů bylo prezentovat některé aspekty demografického vývoje v referenčním časovém intervalu mezi sčítáními lidu, domů a bytů v letech 2001 a 2011 ve skupině správních obvodů statutárních měst a ukázat, že se sociodemografický vývoj neubíral shodně ve všech městech, že se města ve vývoji vzájemně lišila. Prezentované výsledky všech analýz svědčí o tom, že vliv regionů je zřejmý a že problémy regionů postihují i statutární města v těchto regionech.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. DUFEK, J. – MINAŘÍK, B. (2007): *Analýza demografického vývoje České republiky a krajů regionu Jihovýchod*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně.

2. DUFEK, J. – MINAŘÍK, B. (2008): *Stárnutí obyvatel České republiky a vývoj zatížení produktivní populace*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně.
3. DUFEK, J. – MINAŘÍK, B. (2009): *Analýza indikátorů pro hodnocení cílů realizace strategie regionálního rozvoje v České republice*. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
4. DUFEK, J. – MINAŘÍK, B. (2010): *Hodnocení rozvojového potenciálu krajů České republiky z hlediska lidských zdrojů*. Mendelova univerzita v Brně.
5. Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – Pramenné dílo. *Český statistický úřad* [online]. 2005, 13. 12. 2005 [cit. 2012-11-16]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/p/4132-05>.
6. Sčítání lidu, domů a bytů 2011. *SLDB 2011* [online]. 2012, 31. 10. 2012 [cit. 2012-11-16]. Dostupné z <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podletematu&tu=30301&th=&v=&vo=null&vsuezemi=null&void=>.

ADDRESS & ©

prof. Ing. Bohumil MINAŘÍK, CSc.
RNDr. Jana BORŮVKOVÁ, Ph.D.
Katedra matematiky
Vysoká škola polytechnická
Tolstého 16, 586 01 Jihlava
Czech Republic
minarik@vsjpj.cz
boruvkova@vsjpj.cz

prof. Ing. Jaroslav DUFEK, DrSc.
Ústav demografie a aplikované statistiky
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií
Mendelova univerzita
Zemědělská 1, 613 00 Brno
Czech Republic
dufek@node.mendelu.cz

EKONOMICKY AKTIVNÍ CIZINCI NA TRHU PRÁCE V ČESKÉ REPUBLICCE

Economically Active Foreigners on Labour Market in Czech Republic

Erika URBÁNKOVÁ - Josef BRČÁK

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Pracovní migrace patří k aktuálním diskutovaným problémům současné doby. Migrační aktivity pracovních sil významně ovlivňují nejen trh práce a produkci ekonomik, ale v dlouhodobém horizontu také demografický vývoj zemí. Vývoj aktivity cizinců v České republice prezentuje atraktivitu tohoto trendu, který je podpořen především volným pohybem osob a otevřeným trhem práce mezi členskými zeměmi Evropské unie, Evropského hospodářského prostoru a Švýcarska. Významnou roli v uplatnění se na trhu práce v cílové zemi hraje u cizinců profesní odbornost a požadovaná kvalifikace. Migrační politika České republiky se zaměřuje na podporu legálních imigračních aktivit, zejména u osob s vyšším vzděláním.

Klíčová slova: pracovní migrace – trh práce – migrační komunity – Evropská unie – Česká republika – hospodářská recese – vzdělanost

ABSTRACT: Labour migration is one of the current issues discussed today. Labour migration activities significantly affect both production and labour market economies, but also the demographic development of countries in the long term. The international labour movement has a growing trend in the Czech Republic, it is supported by freedom of movement of labour forces and open labour market between the European Union member states, the European Economic Area and Switzerland. The professional expertise and required qualifications for foreigners play important roles in the application on labour market in the target country. The migration policy of the Czech Republic aims to promote legal immigration activities, especially persons with higher education.

Key words: labour migration – labour market – migration communities – European Union – Czech Republic – economic recession – education

ÚVOD

Organizace spojených národů (OSN) definuje mezinárodní migraci jako trvalý, dlouhodobý či krátkodobý přesun jednotlivců nebo skupin přes hranice země. Od začlenění České republiky do Evropské unie se trh práce řídí zákonem č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. Občané zemí EU, EHP⁴⁹ (Island, Norsko, Lichtenštejnska) a Švýcarska⁵⁰ společně s jejich rodinnými příslušníky a cizinci s povolením k trvalému pobytu disponují stejným postavením na trhu práce jako občané ČR. Na tyto osoby (tj. občanům EU/EHP, Švýcarska a jejich rodinným příslušníkům) se vztahuje informační povinnost zaměstnavatele vůči úřadu práce, která slouží především pro statistické účely.

Ostatní cizinci, označováni jako občané tzv. třetích zemí, mohou být aktivními účastníky trhu práce v ČR v případě získání povolení k pobytu a povolení k zaměstnání [4]. Podle výše zmíněného zákona mohou občané tzv. třetích zemí obdržet povolení k zaměstnání v případě, že: „...se jedná o ohlášené volné pracovní místo, které nelze s ohledem na požadovanou kvalifikaci nebo nedostatek volných pracovních sil obsadit jinak, a zaměstnavatel s krajskou pobočkou Úřadu práce předem projednal záměr zaměstnávat cizince podle § 86. Při vydávání povolení k zaměstnání Úřad práce přihlíží k situaci na trhu práce.“ [4]. Zahraniční pracovníci tak v období hospodářské expanze efektivně zmírňují nesoulad mezi nabídkou a poptávkou na trhu práce v cílové zemi. V období, kdy přetrvává recese

⁴⁹ Evropský hospodářský prostor (*European Economic Area*) tvoří Island, Norsko a Lichtenštejnsko. Tyto země jsou současně členy Evropského sdružení volného obchodu (*European Free Trade Association*). Na základě dohody z roku 1994 mezi EHP a EU došlo ke vzniku čtyř základních svobod- volný pohyb zboží, osob, služeb a kapitálu.

⁵⁰ Švýcarsko je členem Evropského sdružení volného obchodu (*European Free Trade Association*). Švýcarská konfederace má s EU sjednanou bilaterální úpravu, která zemi zajišťuje shodná pravidla, která mají s EU země EHP. Švýcarsko není členem EHP na základě odmítnutí občanů v rámci referenda.

hospodářský cyklus, mohou být pracovní aktivity cizinců politikou státu a legislativními opatřeními eliminovány s cílem ochránit zaměstnanost občanů ČR.

MATERIÁL A METODIKA

Článek analyzuje vývoj aktivity cizinců na trhu práce v České republice po vstupu do Evropské unie s důrazem na období hospodářské recese a zaměřuje se na kvalifikační strukturu vybraných národnostních skupin cizinců. Teoretická východiska se opírají o odbornou literaturu a související legislativu v oblasti dané problematiky. Analýza vychází ze statistických dat a aktuálních informací z Českého statistického úřadu (ČSÚ), Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (VÚPSV), Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV).

Pracovní migrace v teorii

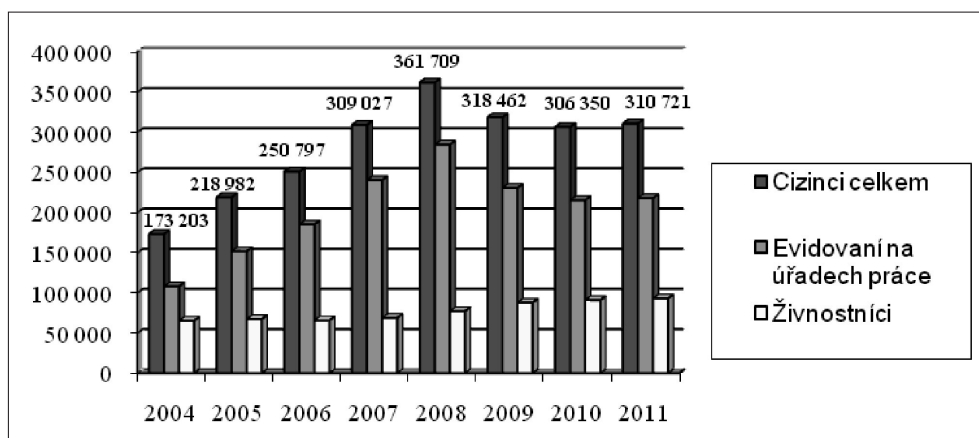
Baršová, Barš vymezují několik teorií v souvislosti s motivací k pracovní migraci. Z pohledu *neoklasické ekonomie* je za příčinu migrace považována nerovnováha mezi nabídkou a poptávkou na trhu práce. Jsou zde charakterizovány tzv. „pull-push“ faktory. Push faktory nutí migranty odejít ze země původu, jedná se zejména o nedostatek ekonomických a pracovních příležitostí, nízké mzdy, nízkou životní úroveň aj. Pull faktory přitahují jedince do cílové země, jedná se zejména o reakci na poptávku po práci, vyšší mzdy, lepší pracovní podmínky, kariérní růst, vyšší životní standart. *Teorie nové ekonomie* považuje za příčinu migračních aktivit rodinu, nikoli nerovnováhu na trhu práce. Migrující člen rodiny diverzifikuje riziko tvorbou nového zdroje financí. *Teorie dvojího trhu* vychází z neochoty obsadit volná pracovní místa občany dané země. Segmentuje trh na pracovní místa vyžadující vyšší kvalifikaci a pracovní místa vyžadující nižší kvalifikaci. *Teorie světového systému* za příčinu migrace považuje ekonomickou globalizaci. *Teorie migračních sítí a teorie kumulativních příčin* chápe migraci jako důsledek tvorby migračních sítí [1]. I. Baštyř et al. rozděluje pracovní migraci na *pobídkovou, poptávkovou, pobytovou a migraci dojížděkou*.

Pobídková přitahuje specialisty ze země původu do země ekonomicky vyspělejší s možností kariérního růstu a vyšším mzdovým ohodnocením (odpovídá pull faktorům). *Poptávková* představuje situaci, kdy občané opouštějí zemi původu na základě vlastního rozhodnutí (odpovídá push faktorům). *Pobytová* představuje úmysl migranta dlouhodobě nebo trvale změnit místo pobytu a práce, impulsem je mzdový rozdíl mezi zeměmi. Migrace *dojížděkou* probíhá mezi hraničním státem sousedícím se zemí občana [2]. OSN dojížděku za migraci nepovažuje.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Počet zaměstnaných cizinců na trhu práce v České republice vykazoval od vstupu do Evropské unie rostoucí trend až do roku 2008. Graf č. 1 zobrazuje počet cizinců podle postavení v zaměstnání v letech 2004 až 2011. V roce 2008 bylo zjištěno 361 709 ekonomicky aktivních cizinců, z toho 79 % cizinců bylo evidováno úřady práce, zbylých 21 % osob mělo platné živnostenské oprávnění. V roce 2009 došlo následkem hospodářské recese k výraznému meziročnímu poklesu v počtu zaměstnaných cizinců a začala se měnit také struktura cizinců podle postavení v zaměstnání ve prospěch živnostenských oprávnění (+6,6 % meziročně). V roce 2011 se projevuje zlepšení a dochází k mírnému meziročnímu nárůstu v počtu ekonomicky aktivních cizinců na 310 921 osob, z toho 70,1 % bylo evidováno úřady práce, zbylých 29,9 % mělo platné živnostenské oprávnění. V reakci na rostoucí míru nezaměstnanosti a zároveň klesající počet pracovních míst, přistoupil stát k ochraně zaměstnanosti občanů ČR a nařídil v roce 2009 omezení ve vydávání povolení k zaměstnání cizincům ze třetích zemí. Dané omezení mělo za následek právě změnu ve struktuře zaměstnaných cizinců podle postavení v zaměstnání, neboť část se v letech 2009 a 2010 přesunula do oblasti živnostenského podnikání, které není regulováno státem. Změna mezi rokem 2008 a 2011 činila +8,9 %.

Graf č. 1: Vývoj počtu zaměstnaných cizinců podle postavení v zaměstnání v ČR v letech 2004–2011 (k 31. 12.).

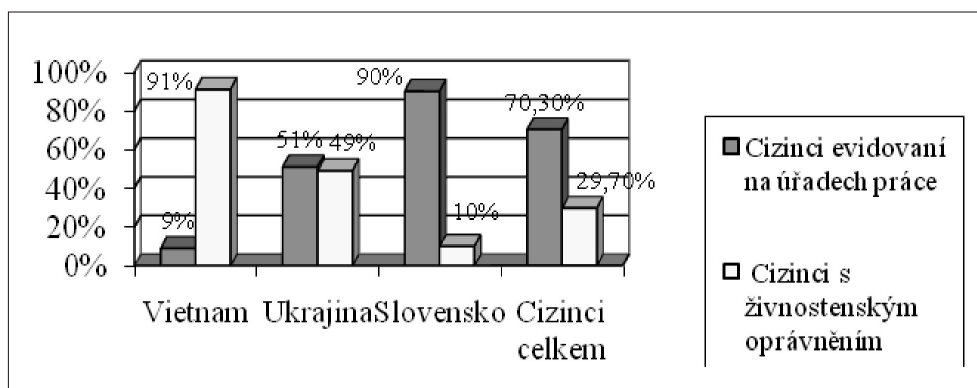

Zdroj: ČSÚ [5].

Zajímavé údaje podává graf č. 2. Z pohledu zaměstnanosti dle postavení v zaměstnání existuje podstatný rozdíl u občanů ze Slovenska a Ukrajiny na jedné straně a občanů Vietnamu na straně druhé. Občané Slovenska jsou evidováni na úřadech práce z 90 %,

občané Ukrajiny z 59 % a občané Vietnamu pouze z 9 %, neboť většina z nich vlastní živnostenské oprávnění (této skupiny se státní ochranné omezení z roku 2009 dotýká nejméně).

Graf č. 2: Vybraná státní občanství podle postavení v zaměstnání (v %) v ČR v roce 2010 (k 31.12.).

Zdroj: ČSÚ [5], vlastní zpracování.

Struktura zaměstnaných cizinců podle státního občanství je zobrazena v tab. č. 1. Vyšší podíl na celkovém počtu zaměstnaných cizinců je představován občany ze zemí EU/EHP + Švýcarska, a to 56,1 % v roce 2011. Tito občané také na rozdíl od občanů třetích zemí tolik nepocítili dopad hospodářské recese, podle statistických údajů došlo mezi roky 2008 a 2009 pouze k mírnému poklesu o 656 osob. Naproti tomu k výraznému poklesu o 42 591 osob vlivem hospodářské recese došlo u občanů třetích zemí. Z hlediska státní příslušnosti v roce 2008 pracovalo v České republice nejvíce zaměstnaných cizinců ze Slovenska 30,3 %, z Ukrajiny 28,3 %, a Vietnamu 13,4 %. Následující roky 2009, 2010 a 2011 zůstaly z hlediska zastoupení nejpočetnějších skupin beze změn, mírně se měnil pouze procentuální podíl těchto skupin na celkově zaměstnaných cizincích. Meziročně byl zaznamenán procentuální růst od roku 2008 pouze u občanů Slovenska (v roce 2011 činilo jejich zastoupení 37,9 %). Z tab. č. 1 je zřejmé, že vysoké tempo růstu imigrantů ze zemí EU/EHP + Švýcarska, je dlouhodobě dosahováno především imigrací pracovních sil ze Slovenska. Pro občany této země platí volný vstup na trh práce v ČR již od roku 1993 na základě bilaterální smlouvy mezi Českou a Slovenskou republikou. Podíl občanů

Slovenska na celkovém počtu imigrantů ze zemí EU/EHP + Švýcarska je dlouhodobě velmi vysoký, v roce 2011 činí 67,5 %. Do roku 2008 lze sledovat vysoké tempo růstu počtu imigrantů i u občanů z tzv. třetích zemí, avšak s příchodem hospodářské recese dochází k výraznému poklesu počtu těchto cizinců na trhu práce v ČR. Vývoj počtu zahraničních pracovníků především z třetích zemí je v České republice silně provázán s hospodářským vývojem a aktuální situací na trhu práce. Propuštěním z pracovního poměru ztrácí povolení k zaměstnání pracovníka třetí země svoji platnost. Podle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, je občan tzv. třetí země povinen do dvou měsíců vyřídít nové pracovní povolení, které vzniká přijetím na nové pracovní místo. V případě neobdržení nového pracovního povolení je občan třetí země, podle výše zmíněného zákona, povinen Českou republiku opustit [3]. Významné snížení počtu ekonomicky aktivních cizinců bylo způsobeno jak všeobecným propuštěním zaměstnanců z pracovních poměrů především v důsledku nedostatečné agregátní poptávky, tak již zmíněným ochranným krokem vlády v roce 2009, které se týkalo omezení ve vydávání povolení k zaměstnání cizinců z tzv. třetích zemí.

Tab. č. 1: Zaměstnaní cizinci v ČR podle státního občanství v letech 2004–2011 (k 31. 12.).

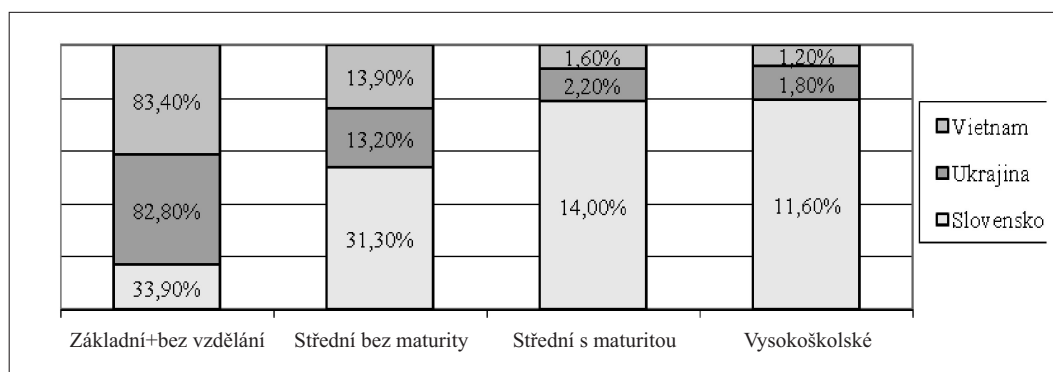
Státní občanství	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Cizinci ze zemí EU/EHP + Švýcarsko	85 994	107 313	129 794	159 580	157 041	156 385	162 555	174 576
Cizinci z třetích zemí	83 647	107 700	116 691	149 447	204 668	162 077	143 795	136 345
Z toho dle četnosti:								
Slovensko	68 575	84 016	99 637	109 915	109 478	108 057	111 406	117 831
Ukrajina	41 885	61 195	67 480	83 519	102 285	83 701	71 878	68 950
Vietnam	22 229	22 876	23 602	29 862	48 393	39 260	36 296	32 145
Celkem	173 203	218 982	250 797	309 027	361 709	318 462	306 350	310 921

Zdroj: ČSÚ [5].

Významnou roli při zaměstnávání cizinců na trhu práce hraje jejich dosažená vzdělanostní úroveň a především požadovaná vzdělanostní úroveň, poptávaná zaměstnavateli. Požadovaná vzdělanostní úroveň byla sledována u tří nejpočetnějších národnostních skupin na trhu práce v ČR. Z grafu č. 3 je patrné, že nejvíce poptávanou vzdělanostní úrovní u občanů Ukrajiny a Vietnamu je základní vzdělání + bez vzdělání (Ukrajina 82,2 %; Vietnam 83,4 %). S růstem vzdělanostní úrovně klesá počet zaměstnaných cizinců v daných úrovních. U občanů Slovenska nejsou rozdíly mezi požadovanou kvalifikací tak markantní (33,9 % základní + bez vzdělání; 31,3 % střední bez maturity).

Vysokoškolsky vzdělaní jedinci se uplatňují na trhu práce v ČR především ze Slovenska. K dalšímu ochrannému kroku přistoupila vláda v březnu 2012 vydáním pokynu všem krajským pobočkám Úřadu práce České republiky, aby s účinností od 1. července 2012 přestaly vydávat nová pracovní povolení k zaměstnání na volná pracovní místa, která vyžadují nižší kvalifikaci

než ukončené středoškolské vzdělání s maturitou. Pokyny MPSV se během roku 2012 měnily, k poslední změně došlo vydáním Směrnice generálního ředitele Úřadu práce č. 19/2012 s účinností od 17. srpna 2012. Na základě této směrnice bude délka vydaného pracovního povolení odvozena od požadované kvalifikace pro výkon zaměstnání. Na pracovní místo vyžadující nižší stupeň, než je ukončené středoškolské vzdělání s maturitou, lze vydat nebo prodloužit povolení k zaměstnání na dobu maximálně 6 měsíců. Na pracovní místo vyžadující ukončené středoškolské vzdělání s maturitou, lze vydat nebo prodloužit povolení k zaměstnání na dobu maximálně 12 měsíců. Na pracovní místo vyžadující vysokoškolské vzdělání nebo vyšší odborné vzdělání, lze vydat nebo prodloužit povolení k zaměstnání na dobu maximálně 24 měsíců [8]. Toto opatření negativně zasáhne především občany z Ukrajiny a Vietnamu, neboť jejich požadovanou vzdělanostní úroveň tvoří z více než 80 % základní vzdělání + bez vzdělání.

Graf č. 3: Zaměstnaní cizinci vybraného státního občanství v ČR podle požadavku na vzdělání v roce 2010 (v %).

Zdroj: ČSÚ [5], vlastní zpracování.

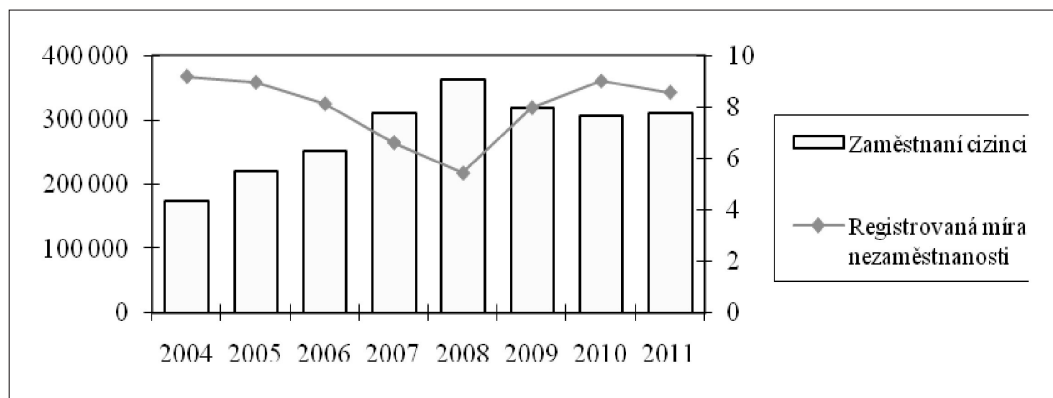
Po vstupu do Evropské unie panovaly všeobecné obavy, že nezaměstnanost bude růst společně s nárůstem počtu imigrantů vstupujících na tuzemský pracovní trh. Graf č. 4 sleduje tuto souvislost. Ze statistických dat vyplývá, že registrovaná míra nezaměstnanosti (sledovaná MPSV) s růstem počtu aktivních

cizinců na trhu práce naopak klesala až do roku 2008, kdy byla prudce ovlivněna hospodářskou recesí. Proměnná „počet zaměstnaných cizinců“ vykazuje opačný vývoj než proměnná „registrovaná míra nezaměstnanosti“. Při pohledu na obě proměnné lze pozorovat významnou korelaci s hospodářským cyklem. Období

hospodářské expanze je spojeno s nárůstem počtu zaměstnaných cizinců a současně s poklesem míry nezaměstnanosti občanů ČR. Naopak období recese je spojeno s růstem registrované míry nezaměstnanosti a odlivem cizinců z trhu práce, neboť v tomto období

domácí pracovní síla obsazuje vzhledem k poklesu nabízených pracovních míst také místa, o které dříve nejevila zájem a byla během hospodářského růstu obsazována cizinci.

Graf č. 4: Zaměstnaní cizinci a registrovaná míra nezaměstnanosti (v %) v ČR v období 2004–2011 (k 31. 12.).

Zdroj: ČSÚ [5], vlastní zpracování.

Hrozbu pro trh práce v ČR představuje především negativní demografický vývoj, diskutovaný v souvislosti s migrací mnoha odborníky. Nízká porodnost, stárnutí obyvatelstva, snižování počtu ekonomicky aktivních obyvatel dané země a pracovní emigrace občanů ČR do zahraničí ovlivní v budoucnu nabídku tuzemské pracovní síly. V lednu 2012 zpracoval ČSÚ projekci populačního vývoje do roku 2100 ve spolupráci s odborníky z CERGE-EI. T. Štyglarová z ČSÚ uvedla, že v případě nulové migrace by počet obyvatel rostl pouze do roku 2013. D. Münich z CERGE-EI, upozornil v souvislosti s demografickými změnami na významné dopady migrace na pracovní trh, na veřejné služby, penzijní systém a vzdělávací systém. Odborníci se, na základě aktualizovaných projekcí v rámci diskuze „Kulatý stůl: Stárnutí obyvatel ČR“ shodli, že migrace nemůže zvrátit demografický trend, ale může jej v dalších letech zpomalit [6]. Stejný názor má M. Horáková z Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, uvádí, že samotné zahraniční migrace nemohou vyřešit populační problémy, ovšem mohou je zmírnit [7]. MPSV se dlouhodobě soustředí na migrační politiku, která doplní mezery a strukturální nesoulad na trhu práce především kvalifikovanou pracovní silou.

ZÁVĚR

Vstup České republiky do Evropské unie podpořil rostoucí trend pracovní migrace. Mezinárodní přesuny pracovních sil se zprvu řídily především ekonomickými motivy, jako jsou hospodářský vývoj v zemi, poptávka po levnější pracovní síle ze zahraničí, mzdové rozdíly a rozdílná životní úroveň mezi zeměmi aj. V současné době se na impulsu k imigraci stále vyšší měrou podílí

sociální motiv spojený s přesunem rodin a s tvorbou migračních sítí. Z dlouhodobého hlediska ekonomicky aktivní cizinci zaujímají na trhu práce ze 70 % postavení zaměstnanců a z 30 % vlastní platné živnostenské oprávnění. Hospodářská recese se v České republice koncem roku 2008 projevila poklesem celkové produkce, poklesem zaměstnanosti občanů státu i cizinců a zároveň výrazným snížením počtu volných pracovních míst. Od roku 2004 do roku 2008 rostl počet ekonomicky aktivních cizinců na trhu práce jak ze zemí EU/EHP a Švýcarska, tak z tzv. třetích zemí. Růst cizinců na trhu práce neovlivnil zaměstnanost občanů ČR, neboť registrovaná míra nezaměstnanosti až do roku 2008 klesala. Vývoj počtu zahraničních pracovníků především z třetích zemí je v České republice provázán s hospodářským vývojem a aktuální situací na trhu práce. Na hospodářskou recesi zareagovalo MPSV v roce 2009 omezením vydávání povolení k zaměstnání cizincům z třetích zemí s cílem chránit zaměstnanost občanů ČR. V té době se změnila struktura cizinců z hlediska postavení v zaměstnání a vzrostl počet živnostenských oprávnění. V roce 2008 vlastnilo živnostenské oprávnění 21 % všech ekonomicky aktivních cizinců, v roce 2011 již 29,9 %. MPSV zopakovalo v roce 2012 obdobný ochranný krok vzhledem k přetrvávající vysoké nezaměstnanosti a stanovilo časový rámec platnosti pro nově vydaná a prodloužená povolení k zaměstnání cizincům z tzv. třetích zemí v návaznosti na požadovanou kvalifikaci pro dané pracovní místo. Podle analýzy pocházejí dvě nejpočetnější skupiny cizinců na trhu práce právě ze zemí mimo EU/EHP a Švýcarska, jedná se o občany Ukrajiny a Vietnamu. Z cca 80 % byla u občanů těchto třetích zemí v roce 2010 požadována na trhu práce v ČR vzdělanostní úroveň základní vzdělání + bez

vzdělání. Více než polovina občanů Ukrajiny je evidovaná na úřadech práce, občané Vietnamu pouze z 9 %. Ochranná opatření MPSV budou mít pozitivní dopad na trh práce a zaměstnanost občanů ČR v krátkodobém horizontu, v dlouhodobém horizontu upozorňují projekce Českého statistického úřadu ve spolupráci s odborníky z CERGE-EI na negativní demografický vývoj. Je zde diskutována souvislost negativního demografického trendu a migračních aktivit, podle odborníků může legální řízení migrace pracovních sil tento trend zmírnit. Česká republika díky migračním tokům doplňuje chybějící pracovní sílu s požadovanou kvalifikací, která flexibilně zaplní mezery na trhu práce a získává tím také nové obyvatele, kteří mohou v budoucnu zmírnit negativní demografický vývoj.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BARŠOVÁ, A. – BARŠA, P. (2005): *Přistěhovalectví a liberální stát*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav. 308 s. ISBN 80-210-3875-6.
2. BAŠTÝŘ, I. et al. (2005): *Sociální důsledky vstupu České republiky do Evropské unie*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně. 334 s. ISBN 80-210-3722-9.
3. ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 326/1999 o pobytu cizinců na území České republiky. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/GetAll.aspx>>.
4. ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. Dostupný také z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/GetAll.aspx>>.
5. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Cizinci*. [online]. [cit. 2012-4-28]. Dostupný z WWW: <http://czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/kapitola/1414-11-r_2011-0900>.
6. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Kulatý stůl*. [online]. [cit. 2012-4-20]. Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/kulaty_stul:_starnuti_obyvatele_ceske_republiky_prezentace20120131/>.
7. HORÁKOVÁ, M. (2008): *Dlouhodobé trendy ve vývoji pracovních migrací v České republice*. Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. 114 s. ISBN 978-80-7416-020-2.
8. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Směrnice generálního ředitele Úřadu práce č. 19/2012*. [online]. [cit. 2012-11-09]. Dostupný z WWW: <http://portal.mpsv.cz/upcr/kp/jhc/vyzadane_informace_dle_zak_c_1061999_sb/19_12_sm_postup_a_pokyny_k_realizaci_pzz.pdf>.

Poznatzky uvedené v této stati vyplynuly v souvislosti s řešením MSM 6046070906.

ADDRESS & ©

Ing. Erika URBÁNKOVÁ
doc. Ing. Josef BRČÁK, CSc.
Katedra ekonomických teorií
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýčká 6, 165 21 Praha – Suchdol
Czech Republic
urbankovae@pef.czu.cz
brcak@pef.czu.cz

ТЕХНИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ТЕСТИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЫНКА

Testing Market Efficiency by Technical Analysis

Мартин МАРШИК - Петр ЗЕМАН

České Budějovice, Czech Republic

РЕЗЮМЕ: В данной статье речь идет о тестировании слабой формы эффективности валютного рынка при помощи технического анализа. В программе MQL4 была создана автоматическая торговая система, которая, помимо классического анализа включает в себя возможность бизнес-планирования и некоторые элементы риск-менеджмента, которые должны приблизить данную систему современной торговой практике. Активная бизнес-стратегия сравнивается со стратегией «buy and hold», т.е. «купить и держать», выражающей доходность рынка. Рынок будет признан «экономически» неэффективным в том случае, если при помощи активной стратегии будет достигнут высший уровень рентабельности.

Ключевые слова: эффективность рынка – валютный рынок – технический анализ – автоматическая торговая система

ABSTRACT: The paper deals with the efficiency of money markets, focusing on weak forms and using a technical analysis. An automated system aimed at currency trading was created in the MQL4 application. The system used the technical analysis in its classical form allowing the possibility to use market timing. Risk management was included in the system as well. Using these elements the system is supposed to approximate current business practice. The business strategy was compared to the strategy of „buy and hold“. This strategy defines the return on the market. Inefficient market is defined when profitability is achieved by using an active strategy.

Key words: market efficiency – money market – technical analysis – automated trading system

---

ВВЕДЕНИЕ

К тестам, при помощи которых можно исследовать эффективность рынка, можно присоединить и тесты технического анализа. Основной идеей технического анализа является возможность прогнозирования развития цен в будущем на основе исторических данных. Если это действительно так и ценовые движения - предсказуемы, то тогда финансовые аналитики могут использовать свои способности к достижению сверхдоходов. Данное явление можно использовать для оценки тестов технического анализа. Если отдельный человек имеет возможность последовательно, при помощи инструментов технического анализа (графиков, формаций /фракталов/, индикаторов) прогнозировать развитие цен в будущем и, таким образом, получать более высокую прибыль, чем при стратегии «купить и держать» (т.е. в состоянии достичь высших доходов, чем на рынке), то тогда можно утверждать, что текущая цена не отражает всю доступную информацию, следовательно, рынок не ведет себя эффективно.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Несмотря на то, что технический анализ из-за своей неоднозначности не пользуется в научных кругах слишком большой популярностью, ряд исследователей в прошлом занимались тестированием слабой формы эффективности рынка при помощи индикаторов технического анализа.

Среди первых были исследования С. Александра (1964), Ю. Фамы и С. Блюма (1966), в которых авторы приходят к выводу, что на североамериканских рынках акций нельзя, после учета транзакционных издержек, «обыграть рынок», т.е. получить сверхдоходы. В начале 90-х годов XX-го века число исследований, занимающихся данной тематикой, начинает возрастать, и все больше авторов прямо, например, У. Брок, Дж. Лаконишок и Б. Лебарон (1992), Ф. Аллен и Р. Карэялайнн (1999) или косвенно, например, С. Блум, Д. Изли и М. О'Хара (1994), Г. Мамайски, Дж. Ванг (2000), выражать поддержку техническому анализу.

Непосредственно проблематикой технического анализа на валютном рынке занимались также такие ученые, как Тейлор и Г. Аллен (1992), которые отметили, что около 90% всех трейдеров на валютном рынке придают техническому анализу определенный вес и отдают ему предпочтение перед фундаментальным анализом. Б. Лебарон (1999) в своей работе обращает внимание на предсказуемость обменных курсов, особенно в период интервенции Национальных банков (FED) на валютных рынках. Ч. Нили, Р. Уэллер, Р. Дитмар (1997) с помощью генетического подхода программирования обнаружили торговую систему, которая в 1981-1995 гг. достигла высшего уровня рентабельности и шести валютных пар.

МЕТОДИКА

Чтобы было возможно провести тестирование слабой формы эффективности валютных рынков при помощи технического анализа и тогда однозначно сказать, является ли рынок эффективным или нет, необходимо прежде всего определить тестирование гипотезы.

При проверке гипотезы эффективности рынка при помощи технического анализа речь идет не о тестировании статической зависимости между отдельными изменениями цены, а о тестировании «экономической эффективности», следовательно, о том, возможно ли на основе собственной торговой стратегии, основанной на покупках и продажах валютных пар, получить сверхдоходы.

В случае, если же прибыль от собственной торговой стратегии превысит прибыль, вытекающую из стратегии «купить и держать» (ВН), можно отклонить гипотезу об эффективности валютного рынка.

ДАнные

В связи с высокой ликвидностью и низкими транзакционными издержками, внимание будет нацелено на валютные пары EUR/USD. Поскольку здесь представлена стратегия интрадей торговли, то при тестировании эффективности будут использованы 4-часовые интервалы. Данные, используемые в этой работе, происходят из дата-центра компании MetaQuotes Software Corp. и являются доступными на сайте X-Trade Brokers в Чешской Республике. Для данного теста будут использованы данные за период с 01.01.2007 г. по 08.10.2011г. Этот временной интервал будет последовательно разделен на более краткие интервалы: 01.01.2007–31.12.2007, 01.01.2008-31.12.2008, 01.01.2009-31.12.2009, 01.01.2010-31.12.2010 и 01.01.2011-08.10.2011. Для каждого интервала будет установлен как доход, полученный при стратегии ВН, так и доход собственной стратегии.

СТРАТЕГИЯ

После объяснения стратегии ВН, необходимо установить правила нашей собственной стратегии. Наша стратегия (торговая система) основана на простом правиле, известном в зарубежной литературе как «Engulfing line» («поглощение линии»). Данная модель представляет собой ряд нескольких свечей, где минимум последней свечи ниже минимума предыдущей свечи, но, в то же время, ее максимум выше, чем максимум определенного количества предыдущих свечей. Сигналы на покупку/продажу затем расположены в месте, где последняя свеча превышает максимум определенного количества свечей (сигнал на покупку), а сигнал на продажу находится в месте, где минимум последней свечи ниже, чем минимум определенного количества предыдущих свечей. Максимально допустимый убыток по одной сделке установлен на 25 пипсов. Если курс будет развиваться не в нашу пользу, то сделка будет заключена на этом уровне. В противном случае, позиция будет удерживаться в течение 16 часов. Помимо риск-менеджмента с точки зрения установки максимально допустимой потери, в данной стратегии использовано и планирование временного периода вступления в позицию, установленного на 30 минут до окончания временного интервала для данной свечи. Эта стратегия (автоматическая торговая система) была создана на языке программирования MQL4 и протестирована с помощью платформы MetaTrader.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Как уже было сказано выше, данная работа направлена на сравнение двух стратегий – стратегии (ВН) и собственной стратегии, названной «Engulfing line» (EL). На рис. № 1 можно видеть развитие дохода /убытка, вытекающего из стратегии EL по отдельно взятым годам. Для того, чтобы проверить эту стратегию, был открыт фиктивный счет с начальным депозитом в 10 000 USD. Этот фиктивный счет использует кредитное плечо 1:100, означающее, что на данную сделку достаточно 1% собственного капитала. Подобным образом можно заключать сделки на целое число лотов, что в нашем случае означает покупку или продажу 100 000 EUR. В этой константной величине были проведены все сделки в течение наблюдаемого периода. На рис. № 3 показана эволюция дохода в 2007 г. Первоначальный взнос на депозит – 10 000 USD – был оценен в 5 198 USD, что указывает на то, что прибыль инвестора составила около 52 % годовых. Хотя параметры стратегии EL являются фактором сверхдохода, или же отношения реализованных доходов и реализованных убытков имеют значение 1,98, а успешность коротких и длинных позиций составляет 50 %, стратегия ВН достигает лучших ре-

зультатов (доходность составляет 14,12 % годовых). В 2008 г., однако, наблюдается обратное явление. Стратегия ВН показывает убыток, следовательно, отрицательную доходность, составляющую 6,65 % годовых, в то время как другая стратегия EL показывает в этом году более высокий показатель (9,35 % годовых) за весь наблюдаемый период, что при использовании финансового плеча означало бы абсолютный доход в размере 9352 USD. Последующие 2009, 2010 и 2011 гг. характе-

ризуются низким процентным доходом. В 2009 г. стратегия ВН вновь достигает высшей оценки вклада (3,95 % годовых), однако в последующих годах к этому уже не дойдет. В 2010 г. стратегия EL достигает пусть и отрицательных значений процентного дохода (-0,6 % годовых), в то время как другая пассивная стратегия находится еще в более плохом положении (-9,63 % годовых). В предыдущем году более высокий процентный доход годовых показывает стратегия EL (2,90 %).

Рис. №1: Доход в 2007–2011 гг.

Хотя результаты в отдельные годы довольно неоднозначны, однако, глядя на общий рейтинг за прошедшие 5 лет, становится ясно, что однозначно лучшие результаты были достигнуты при помощи активной торговли. Стратегия EL оценила вложенные средства в течение прошедших пяти лет на 16,64 % (3,13 % годовых), в то время как стратегия ВН – только на 1,96 %. За эти годы при активной торговле было реализовано в общем 191 покупок и продаж, что означает в общей сложности 16639

USD, прибыльный фактор составлял 1,58, причем прибыльные сделки составляли примерно 37,20 % от всех осуществленных сделок. Можно сказать, что за успехом данной стратегии стоит хороший риск-менеджмент, устанавливающий уровень максимально допустимых убытков, причем никак не ограничивающий прибыль, примерный уровень которой в среднем в 2,6 раза выше среднего уровня убытков.

Таб. № 1: Оценка стратегии по отдельным периодам.

Указатель Период	Стратегия EUR/USD H4 „Engulfing Line“					Стратегия „Buy and hold“		
	Количество транзакций	Чистая прибыль USD	Годовая доходность %	Доход фактор- ный	Прибыльные сделки в %	Убыточные сделки в %	Чистая прибыль USD	Годовая доходность %
2007	52	5 198	5,20 %	1,98	50	50	14 120	14,12 %
2008	38	9 352	9,35 %	2,69	42,11	57,89	-6 650	-6,65 %
2009	30	602	0,60 %	1,11	26,67	73,33	3 950	3,95 %
2010	31	-619	-0,62 %	0,89	22,58	77,42	-9 630	-9,63 %
2011	40	2 227	2,23 % (2,90*)	1,34	37,50	62,50	170	0,17 % (0,22*)
2007–2011	191	16 639	3,13 %	1,58	37,70	62,30	1 960	1,96 %

* Значение пересчитано на годовую доходность.

Источник: Собственные расчеты.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Цель настоящего исследования состояла в оценке эффективности валютного рынка при помощи технического анализа. В ранее опубликованных работах были использованы, главным образом, фильтр-тесты или некоторые индикаторы технического анализа, которые, на наш взгляд, имеют определенные недостатки и не отвечают современной торговой практике. Поэтому мы постарались создать такую стратегию, которая бы была наиболее точной и использовала бы современную практику торговли, например, риск-менеджмент или планирование торговли. Данный метод учитывает и транзакционные издержки, распространенные на валютном рынке как спред, что означает, что совершенные покупки были реализованы по цене ask (продажа), а продажа – по цене bid (покупка). Более того, моделирование исторических данных учитывает все низшие точки временных интервалов (самой низшей точкой временного интервала является здесь одна минута), что позволяет установить точные правила входа и выхода из сделки. Если бы даже при помощи этого метода не была бы достигнута более высокая доходность, чем та, которую может предоставить сам рынок, тогда можно констатировать, что рынок исполняет условия слабой формы эффективности рынка, т.о. является «экономически эффективным».

Сравнение активной и пассивной торговой стратегии по отдельно взятым годам не дает однозначных результатов, и на основе этого сравнения нельзя сделать однозначное заключение об эффективности рынка. Однако при сравнении доходности за период с 2007 по 2011 г., можно утверждать, что активной торговлей можно преодолеть рынок, что свидетельствует о его неэффективности. В пользу этого предположения также свидетельствует и тот факт, что середина 2008 г. стала началом глобального экономического кризиса, корни которого находятся в американской банковской системе. Вмешательство Федеральной резервной системы США (ФРС-FED) с целью помочь американской экономике в виде снижения дисконтной ставки или количественного ослабления денег, могло бы привести к неэффективности данного рынка.

Однако назвать рынок неэффективным только на основании одной торговой стратегии, было бы несколько преувеличенным. Необходимо отметить, что стратегия EL, разработанная в 2007 г., показала наиболее высокую доходность в 2008 г., но в последующих годах происходит снижение ее доходности. Система, как бы «считая по мерке» и надежно работавшая в прошлом, применительно к сегодняшней реальной торговле, может дать сбой. Существует еще одна возможность объяснить ситуацию падающей доходности, которую предлагает сама теория эффективности рынка. Она утверждает, что

нельзя при помощи одной стратегии долговременно достигать сверхдоходов, поскольку шанс получить доход будет обнаружен последующими инвесторами, которые его постепенно «уничтожат».

В то время, когда была запрограммирована стратегия EL, были изобретены и другие стратегии, потерпевшие неудачу на этом рынке. Поэтому возможно то, что чем больше будет создано стратегий, тем выше вероятность того, что одна из них будет действовать безошибочно.

В свете этих сомнений, хотели бы порекомендовать провести еще тестирование эффективности валютной пары EUR/USD при помощи стандартных статистических методик, таких как автокорреляционный тест и тесты на единичный корень, которые помимо «экономической эффективности» протестировали бы и статическую зависимость в изменении курса валютной пары EUR/USD.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ИСТОЧНИКИ

1. ALEXANDER, S. (1964): *Price Movements in Speculative Markets: Trends or Random Walks*. MIT Press.
2. ALLEN, F. – KARJALAINEN, R. (1999): Using genetic algorithms to find technical trading rules. *Journal of Financial Economics*. Vol. 51, no. 1, pp. 245–271.
3. BROCK, W. – LAKONISHOK, J. – LEBARON, B. (1992): Simple Technical Trading Rules and the Stochastic Properties of Stock Returns. *The Journal of Finance*. vol. 47, no. 5, pp. 1731–1764.
4. FAMA, E. F. – BLUME M. E. (1966): Filter Rules and Stock-Market Trading. *The Journal of Business*, 1966, vol. 39, no. 1, pp. 226–241.
5. HOWELLS, P. – BAIN, K. (2007): *Financial markets and institutions*. Pearson Education Institution. London. ISBN 13-978-0-273-70919-0.
6. KROUTIL, T. (2010): Predictive Accuracy of Competing Value-at-risk Specifications during Crisis: An Application to CEE Financial Markets /diploma thesis/ /online/. Charles University in Prague. /Cit. 2012-03-05/. Dostupné z: <http://ies.fsv.cuni.cz/work/index/show/id/1382/lang/en>.
7. LEBARON, B. (1999): Technical trading rule profitability and foreign exchange intervention. *Journal of International Economics*, vol. 49, no. 1, pp. 125–143.
8. LO, A. W. – MAMAYSKY, H. – WANG J. (2000): Foundations of Technical Analysis: Computational Algorithms, Statistical Inference, and Empirical Implementation. *The Journal of Finance*, vol. 55, no. 4, pp. 1705–1765.
9. NEELY, CH. – WELLER P. – DITTMAR R. (1997): Is Technical Analysis in the Foreign Exchange Market Profitable?: A Genetic Programming Approach. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, vol. 32, no. 4, pp. 405–426.

10. NOLAN, J. P. (2010): Stable Distributions – *Models for Heavy Tailed Data* /online/. Department of Mathematics and Statistics, American University, /cit. 2012-03-05/. Dostupné z: <http://www.academic2.american.edu/jpnolan>
11. TAYLOR, M. P. – ALLEN, H. (1992): The Use of Technical Analysis in the Foreign Exchange Market. *Journal of International Money and Finance*. vol. 11, no. 3, pp. 304–314.

ADDRESS & ©

Ing. Martin MARŠÍK, Ph.D.
Katedra ekonomiky a managementu
Vysoká škola technická a ekonomická
Okružní 10, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
marsik@mail.vstecb.cz

Ing. Petr ZEMAN
Katedra účetnictví a financí
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
pzeman@ef.jcu.cz

PROCES VYHORIEVANIA A SYNDRÓM VYHORENIA – BURNOUT SYNDROM

Burnout Syndrome and Its Process

Miroslava SZARKOVÁ

Bratislava, Slovak Republic

ABSTRAKT: Syndróm vyhorenia, príčiny jeho vzniku a rozvoja, ako aj jeho diagnostika, liečba a prevencia bol predmetom skúmania nielen psychologických, ale aj medicínskych vied už v ďalekej minulosti. Zaoberali sa ním už grécki aj egyptskí lekári a filozofi, ktorí ho opisovali ako stratu motivácie v dôsledku emočného strádania, ktoré sa prejavovalo aj vo fyzickej oblasti. Súčasná definícia ho vymedzuje ako psychosomatické ochorenie, ktoré je výsledkom dlhodobého pôsobenia sociálno-interaktívnych stresorov v prostredí, kde sa jednotlivec seberealizuje. Príspevok sa zaoberá popisom príčin vzniku, charakteristikou jednotlivých etáp procesu vyhorenia, signálov a symptómov syndrómu vyhorenia vznikajúceho v pracovnom procese. Uvádza výsledky a poznatky získané pri diagnostike syndrómu vyhorenia v profesii manažér.

Kľúčové slová: proces vyhorenia – syndróm vyhorenia – symptómy syndrómu vyhorenia – signály syndrómu vyhorenia – metóda Maslach Burnout Inventory (MBI)

ABSTRACT: The burnout syndrome, its causes and development as well as its diagnosis, treatment and prevention has been the object of many inquiries and surveys both psychological as well as medical since the distant past. This problem was dealt with by the Greek and Egyptian physicians and philosophers long before our times and they described it as a loss of motivation due to the emotional deprivation which could lead to the symptoms visible in the physical part of human body. The current definitions and theories define it as a psychosomatic illness that is the result of a continuous long lasting exposure to socio-interactive stressors in the environment, where the individual undergoes self-realization. This article deals with the description of the causes of this syndrome, it characterizes the different stages of the burnout process, the signals and the symptoms of this syndrome arising in the working environment. This article presents the results and lessons learned in the diagnosis of this burnout syndrome in the managerial profession. It was created within the VEGA 1/0053/12 project.

Key words: burnout process – burnout syndrome – symptoms of the burnout syndrome – signs of the burnout syndrome – Maslach Burnout Inventory method (MBI)

ÚVOD

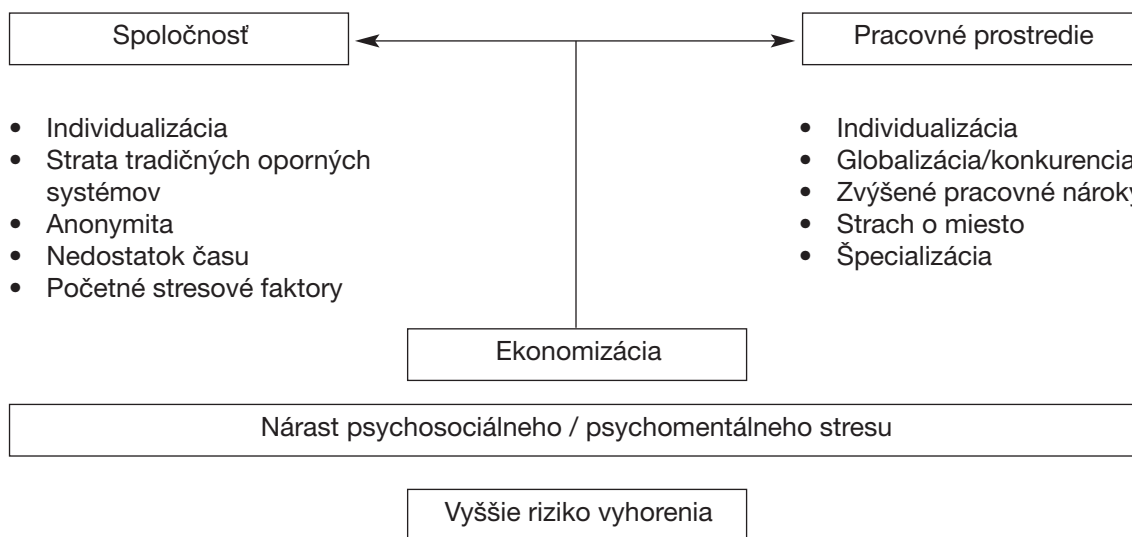
Burnout syndrom, ktorého výskyt sa v psychológii aj v medicíne v minulosti skúmal výlučne s tzv. kontaktnými profesiami, sa v súčasnosti skúma ako jeden z patologických javov, ktorý môže vzniknúť pri výkone každej profesie, dokonca niektorí autori [1, 4] pripúšťajú, že môže vzniknúť aj ekonomicky pasívnych jedincov – členov (občanov) spoločnosti. Vychádzajú pritom zo skúmania vplyvu globálnych a internacionalizačných procesov na život spoločnosti, spoločenských skupín, jednotlivých komunit aj jednotlivcov. Tieto nastoľujú zložité a protirečivé interakcie, ktoré obsahujú celý rad stresorov pôsobiacich na život jednotlivca v spoločnosti. Procesy, ktoré prebiehajú v spoločnosti, ovplyvňujú aj podniky a ich vnútropodnikové prostredie. Pod vplyvom globálnych procesov, napríklad turbulentné a nepredvídateľné zmeny na

finančných trhoch, trhoch tovarov a pracovnej sily, sa mení nielen sociálne prostredie spoločnosti [1], ale aj vnútropodnikové prostredie [12]. Jednotlivec ako občan/člen spoločnosti a zároveň ako zamestnanec podniku alebo podnikateľ je v súčasnosti permanentne a dlhodobo vystavený intenzívnym, vysoko stresovým faktorom, ktoré vyvolávajú a znásobujú potrebu rýchlo a flexibilne reagovať na stresy, používať vhodné stratégie zvládnutia záťažových situácií, zvyšujú nároky na sebakontrolu a sebareguláciu. Rýchle zmeny ktoré sa dejú na všetkých, no najmä na finančných trhoch, vnášajú do spoločnosti a následne aj do podnikov strach a neistotu, stupňujú tlak na výkon a výkonnosť podniku a jeho zamestnancov, znižujú časové dispozície na výkon práce. V mene zachovania si svojej ekonomickej existencie a pozície na trhu ich nútia ignorovať morálne a etické princípy a podporovať negatívne formy súťaživosti a nekalé praktiky. Celkové

zniženie stability tradičných hodnotových systémov až ich rozpad a zánik v spoločnosti, redukcia pracovných miest a s ňou súvisiaca zvýšená miera mobility a migrácie pracovnej sily, hrozby v oblasti bezpečnosti a minimalizácia sociálneho zabezpečenia, ako aj ďal-

šie faktory, zvyšujú úroveň psychosociálneho a psychomentálneho stresu a teda aj možnosť vzniku syndrómu vyhorenia nielen u ekonomicky aktívneho obyvateľstva ale aj u ostatných skupín spoločnosti (graf č. 1) [7].

Graf č. 1: Interakcia medzi spoločnosťou a pracovným prostredím a zdroje vzniku syndrómu vyhorenia.

V pracovnej psychológii ako aj v psychiatrii v súčasnosti syndróm vyhorenia chápe a skúma ako individuálny multifaktoriálny statický jav, ktorý je výsledkom dlhodobého a sústavného pôsobenia sociálno-interaktívnych stresorov na jednotlivca. Je vymedzený ako „stav fyzického, emocionálneho a mentálneho vyčerpania, ktorý vzniká ako dôsledok aktívnej účasti jednotlivca v emocionálne namáhavých a náročných pracovných situáciách [7], pričom emocionálna náročnosť situácií je najčastejšie spôsobená spojením veľkého očakávania s chronickými situačnými stresmi. Výsledkom tohto stavu sú *emocionálna exhauscia, depersonalizácia, strata pracovného výkonu a rastúci pocit emocionálneho vyčerpania*“ [4, 5].

Na základe analýzy súčasných poznatkov možno konštatovať, že syndróm vyhorenia v širšom chápaní vzniká v spoločnosti ako výsledok pôsobenia sociálno-psychologických a kultúrnych stresorov, vyvolaných a udržiavaných globalizačnými a internacionalizačnými procesmi. V užšom chápaní syndróm vyhorenia vzniká v pracovnom procese, ktorý sa deje/prebieha v pracovnom prostredí obsahujúcom stresové faktory, ktoré do pracovného prostredia jednak prenikli zvonku pri interakcii so spoločnosťou, v ktorej podnik podniká a jednak vznikli ako výsledok pracovných vzťahov a podnikovej kultúry v danom podniku a možno ich považovať za špecifické a charakteristické len pre ten-ktorý podnik, ktorých dlhodobý útok na sebarealizačný mechanizmus osobnosti spôsobuje devastačné účinky na jej hodnotový a motivačný systém. Na roz-

diel od iných psychosomatických ochorení a syndrómov, ktoré tiež vznikajú v pracovnom prostredí pri výkone pracovnej činnosti, syndróm vyhorenia má inverzibilný charakter a je liečiteľný.

Analýza príčin vzniku a signálov syndrómu vyhorenia u manažérov

Ku skúmaniu príčin vzniku a popisaniu signálov charakterizujúcich syndróm vyhorenia sme pristúpili z dôvodu, že v rozmedzí rokov 2009–2011 sa strojnásobil počet klientov psychologickkej poradne, u ktorých bol diagnostikovaný syndróm vyhorenia. Na základe toho sme stanovili nasledujúce ciele prieskumu:

Prvým cieľom nášho prieskumu bolo identifikovať faktory, ktoré zapríčiňujú vznik syndrómu vyhorenia v pracovnom procese, popísať a charakterizovať ich psychologickú podstatu a komparovať ich s inventármi príčin, ktoré uvádza odborná literatúra.

Druhým cieľom prieskumu bola analýza signálov a prejavov syndrómu vyhorenia v pocityovej oblasti klientov v jednotlivých etapách procesu vyhorenia, ktorého výsledkom je syndróm vyhorenia.

Vzorku tvorilo 56 klientov psychologickkej poradne, u ktorých bol syndróm vyhorenia diagnostikovaný ako úplne rozvinutý, teda v poslednej etape svojej zrelosti, ktorý nadobudol všetky charakteristiky psychosomatického ochorenia a na jeho liečbu bolo nutné skombinovať psychoterapeutické a medicínske metódy a postupy (žiaľ do vzorky sa nám nepodarilo zaradiť klientov z iných poradní nakoľko informácie o klien-

toch tvoria súčasť lekárskeho tajomstva). Klienti podstúpili lekárske vyšetrenie na psychoterapiu boli odporučeniami lekárom.

Klienti boli mužského pohlavia, všetci pôsobili ako manažéri na rôznych stupňoch riadenia minimálne 5 rokov nepretržite. Vo finančných inštitúciách pôsobilo 44 klientov a v oblasti obchodu a reklamy 12 klientov. Všetci dlhodobo pociťovali zmenu svojej osobnosti a pokles výkonu. Zároveň si uvedomovali, že vlastnými silami tento stav nedokážu zmeniť. Pri vstupnom psychologickom vyšetrení sa charakterizovali ako „leniví, apatickí, ľahostajní a neschopní to zmeniť“. Tieto charakteristiky sa neskôr aj v plnom rozsahu potvrdili.

V prieskume boli použité základné metódy: zúčastnené pozorovanie, anamnestické dotazníky, metóda

retrospektívnych štruktúrovaných rozhovorov, dotazníky sebahodnotenia, projekčné psychologické metódy, hodnotiace škály, časové rady a štatisticko-matematické metódy. Ako východisko pre zostavenie dotazníkov bol použitý štandardizovaný Maslach burnout inventory (MBI dotazník).

V prieskume zameranom na zistenie príčin/faktorov vzniku syndrómu vyhorenia sme vychádzali z premisy, že tieto sú v latentnom stave stále prítomné v pracovnom prostredí a sú rôznorodé. Otázkou bolo, ktoré a kedy sa menia na stresory. Zoznamy faktorov/príčin vzniku syndrómu vyhorenia [2, 4, 11, 12], ktoré do súčasnosti boli v tejto oblasti spracované, uvádzajú najčastejšie päť základných príčin, ktoré môžu šartovať a podmieňovať vznik a prehlbovanie syndrómu vyhorenia (tab. č. 1).

Tab. č. 1: Faktory/zdroje spôsobujúce vznik syndrómu vyhorenia [12].

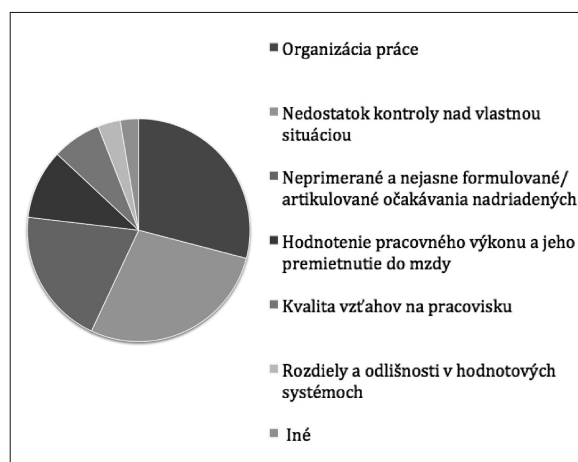
Príčiny/faktory vzniku syndrómu vyhorenia	Psychologická podstata príčiny vzniku syndrómu vyhorenia
Nedostatok kontroly nad vlastnou situáciou	Nemožnosť ovplyvniť rozhodovanie, ktoré sa týka jednotlivca vrátane časového rozvrhu, úloh alebo miery záťaže
Nejasné očakávania	Ak jednotlivec nemá jasno v tom, aké má právomoci alebo čo presne od neho očakávajú nadriadení
Nefungujúce vzťahy na pracovisku	Uplatňované spôsoby riadenia a vedenia ľudí na pracovisku, konfliktní kolegovia, kolegovia s iným morálnym kódexom
Rozpory v hodnotách	Iný hodnotový systém, iný morálny profil, rozdielna etika
Extrémny režim aktivity	Prílišnú monotónnosť práce strieda nárazová práca, zle organizovaná práca, chaotická práca

Na základe získaných výsledkov v prieskume boli zistené a podľa dôležitosti zoradené nasledujúce príčiny/faktory vzniku syndrómu vyhorenia (graf č. 2). Zároveň bol na základe štatistických postupov vypočítaný podiel jednotlivých faktorov, ktoré môžu spôsobovať syndróm vyhorenia (graf č. 2).

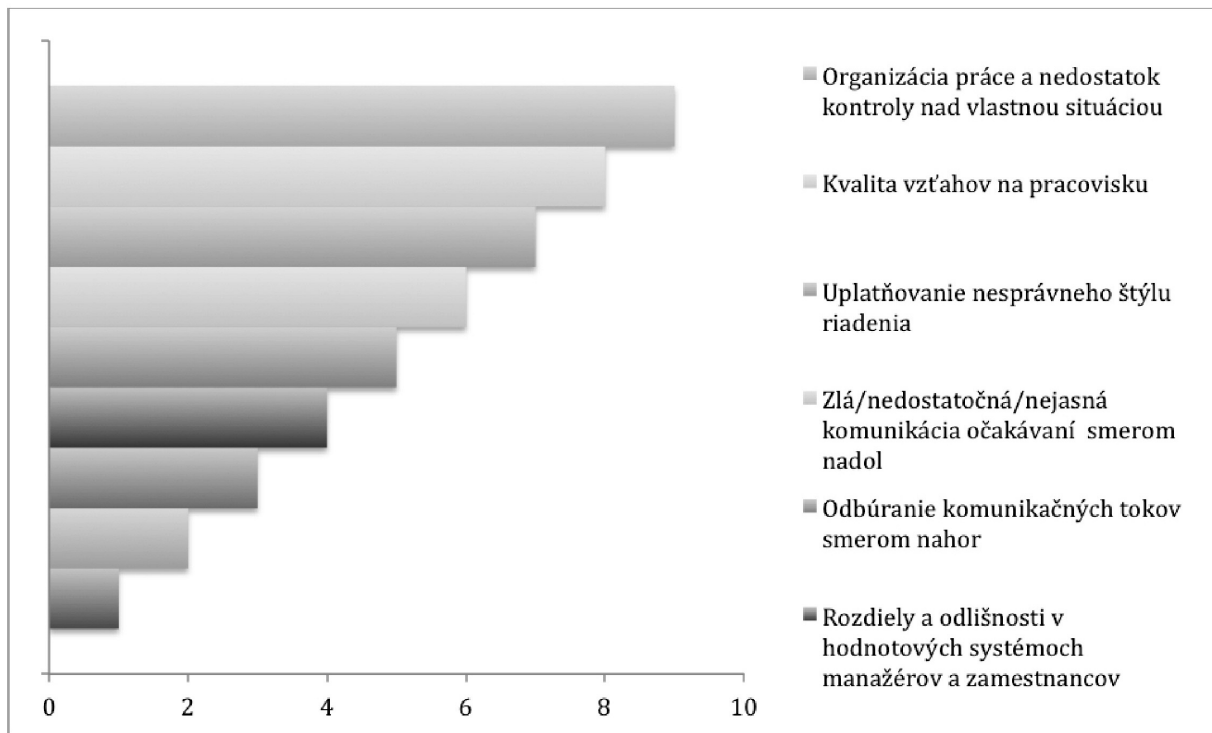
Bolo zistené, že uvedené príčiny/faktory vzniku syndrómu vyhorenia v pracovnom prostredí existovali a stále existujú. Avšak intenzívne ich vnímali iba tí zamestnanci, u ktorých došlo k oslabeniu regulačno-adaptačných mechanizmov, čo sa prejavovalo tým, že ich postupne tieto momenty existujúce v pracovnom prostredí iritovali, rozčuľovali/vyrušovali a nakoniec stresovali až natoľko, že ich nevedeli zvládnuť a postupne ich začali ignorovať, až voči nim ľahostajneli. Tento stav ďalej pokračoval nástupom pocitov nudy, nezájmu, beznádeje a bezmocnosti, ktoré sa spojili do negatívneho pracovného postoja a zníženej potreby seberealizácie. Obsahová analýza ako aj informácie získané pomocou retroaktívnych štruktúrovaných rozhovorov ukázali, že výsledkom týchto zmien boli okrem iného aj znížený výkon, celková demotivácia, neschopnosť aktivovať vôľový a regulačný mechanizmus v prospech zmeny, resp. návratu do pred-

chádzajúceho psychického stavu, čo sa zhoduje s výsledkami autorov C. Maslach a E. Jackson (1981) [4].

Graf č. 2: Podiel jednotlivých faktorov/príčin vzniku syndrómu vyhorenia podľa C. Maslach a S. Jackson [4].

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Graf č. 3: Poradie jednotlivých faktorov spôsobujúcich syndróm vyhorenia u manažérov.

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Ďalším okruhom bolo zistiť, ako vzniká syndróm vyhorenia. V teórii je syndróm vyhorenia chápaný ako produkt dlhodobého pôsobenia stresov vyskytujúcich sa v pracovnom procese. Ak vychádzame z uvedeného, musíme pripustiť, že syndróm vyhorenia sa rozvíja postupne a teda že je výsledkom nejakého procesu, ktorý prebieha v určitom čase, pričom v každom časovom úseku môže mať iné znaky a prejavy.

Systematický výskum syndrómu vyhorenia ukázal, že tento nevzniká naraz ale postupne ako produkt dlhodobého intenzívneho pôsobenia súhrnu faktorov, ktoré sa v jednotlivých vývojových etapách môžu meniť z hľadiska intenzity a môžu sa navzájom kombinovať a tvoriť určité komplexné stresory, ktoré vyvolávajú v správaní jednotlivcov určité, pre každý vývojový stupeň/etapu charakteristické prejavy správania [2, 10]. Na základe toho bolo vyčlenených niekoľko etáp, z ktorých sa skladá proces vyhorevania, ktorého konečným produktom je syndróm vyhorenia. Prvá etapa – etapa **idealistického nadšenia a preťaženia** je charakteristická skoro pre všetkých začínajúcich zamestnancov. Je pre ňu charakteristický vysoký záujem o prácu, vysoké očakávania, ideály, entuziazmus, ktoré znásobujú ich pracovný potenciál a energiu. Vzhľadom na vysokú motiváciu a emocionálne nasadenie, všetky stresory, ktoré v tejto etape na psychiku zamestnanca pôsobia, zamestnanec zvláda prostredníctvom vedomého aktivovania obranných a adaptačných osobnostných mechanizmov a stratégií. Táto etapa u väčšiny zamestnancov končí objektivizovaním a prispôbením svojich pracovných cieľov a pracov-

ného nasadenia štandardom pracovného prostredia podniku a podnikovej kultúre. Iba malá časť zamestnancov (odborná literatúra uvádza okolo 5 až 25 %) vo svojom entuziazme, pracovnom nadšení a vysokej výkonnosti pokračuje bez ohľadu na štandardy pracovného prostredia a hodnoty podnikovej kultúry. Po určitej dobe vysokého pracovného nasadenia, emocionálnej zainteresovanosti na plnení pracovných úloh a využívania kreativity na zlepšenie svojej práce bez dosiahnutia sociálno psychologickéj odozvy, sa dostávajú **emocionálne a fyzické vyčerpanie** – čo je signálom, že sa začala druhá etapa procesu vyhorenia. Pod vplyvom intenzívneho a často kombinovaného pôsobenia stresorov jednotliviec postupne stráca fyzickú aj psychickú energiu. Ideály a pracovné nadšenie, ktoré boli prítomné v prvej etape sa postupne strácajú, nastupuje frustrácia často v kombinácii s depresiou alebo agresivitou, ktoré sa začínajú čoraz častejšie prejavovať v správaní a komunikácii manažéra s okolím. Začína sa meniť psychický stav jednotlivca čo sa v jeho správaní prejaví využívaním dehumanizačných prvkov, ktoré sú v podstate prejavom aktivizácie nevedomých obranných mechanizmov a vedomých stratégií zvládania záťaž. Fyzická a psychická energia je v tejto etape vývoja syndrómu vyhorenia už skoro vyčerpaná [7]. Jednotlivec cíti „únik energie“, ale nevie ju získať ani zadržať. Viacerí respondenti, ktorí sa dostali do tejto vývojovej etapy, uvádzali, že im energia uniká, že spotrebávajú veľa energie bez jej náhrady. Ak tento stav trvá ďalej a prehlbuje sa, nastane posledné štádium, tzv. **terminálne štádium, ktoré sa vyznačuje vyho-**

rením všetkých zdrojov energie. Znamená to, že syndróm vyhorenia sa úplne rozvinul. Neštandardné pracovné situácie a v nich obsiahnuté stresory pôsobili na jednotlivca dostatočne dlho a dostatočne intenzívne v smere vyčerpania energetických zdrojov tak v psy-

chickej ako aj vo fyzickej rovine. Každá etapa sa vyznačuje charakteristickým súborom symptómov, ktoré sa počas procesu vyhorevania na seba vrstvia (viď tab. č. 2). Tento poznatok umožňuje určiť etapu, v ktorej sa proces vyhorevania nachádza a nastaviť proces liečby.

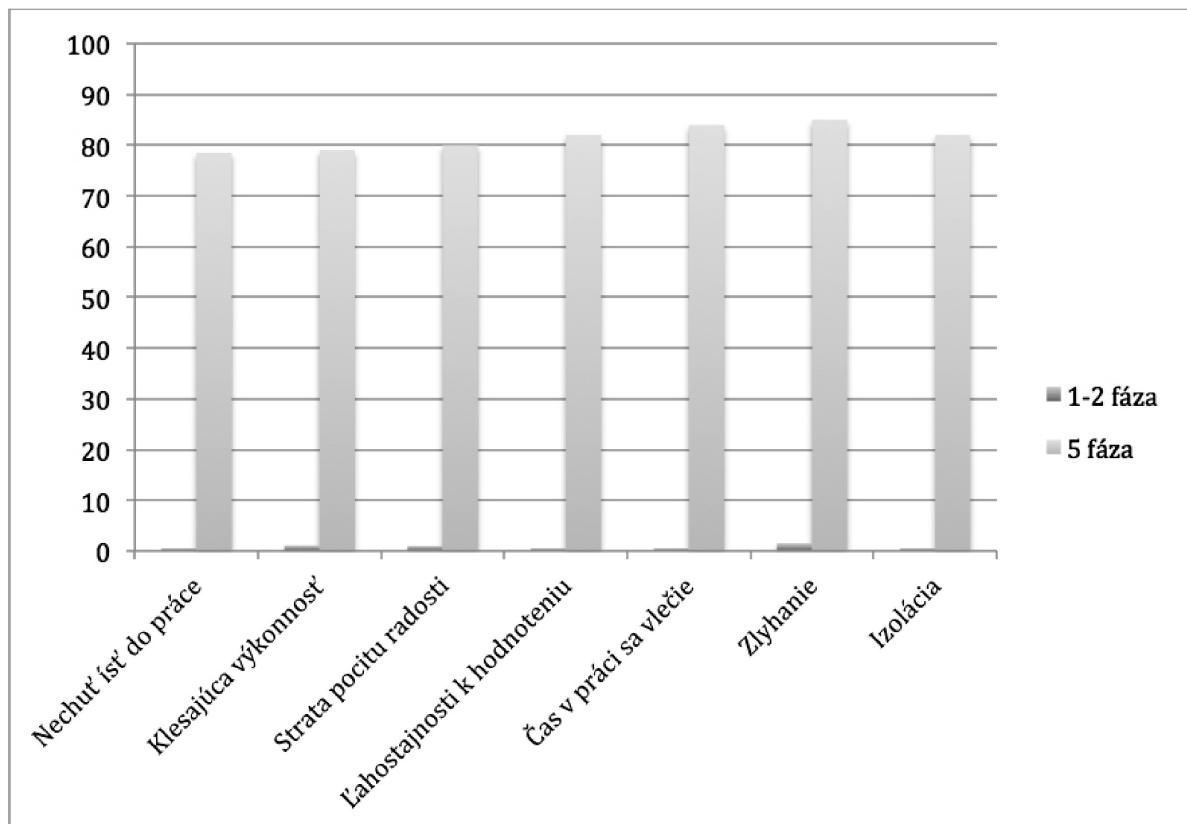
Tab. č. 2: Prehľad symptómov vznikajúcich v jednotlivých fázach dynamického procesu vyhorenia [2].

Etapy procesu Vyhorenia	Charakteristické symptómy
1. etapa: Hyperaktivita	Prehnané nadšenie, vystupňovaná pracovná aktivita
2. etapa: Vyčerpanie	Chronická únava, strata energie
Znížená aktivita	Odobnosť, rezignácia
3. etapa: Emocionálne reakcie	Agresivita, negativizmus, cynizmus, sebaľútosť
4. etapa: Zlyhanie	Poznávacie funkcie, motivácia, kreativita
Degradácia	Emocionálne vyčerpanie, strata sociálnych kontaktov
5. etapa: Psychosomatické reakcie	Mentálne disfunkcie, poruchy spánku, poruchy zažívania, kardiovaskulárne poruchy, náchylnosť na infekčné ochorenia, sexuálne poruchy, vznik závislosti na alkohole, drogách, liekoch
Beznádej	Bezcieľnosť, psychosomatické poruchy, sociálna izolácia, suicídne sklony

Cieľom prieskumu bolo tiež zistiť, popísať a charakterizovať signály, ktoré si respondenti uvedomovali, prežívali ich ako negatívne pocity, ktoré museli silou vôle potlačiť a prekonať. Na základe retroanalýzy bolo ich úlohou stanoviť, v ktorej etape si začali jednotlivé signály naplno uvedomovať. Na získanie informácií

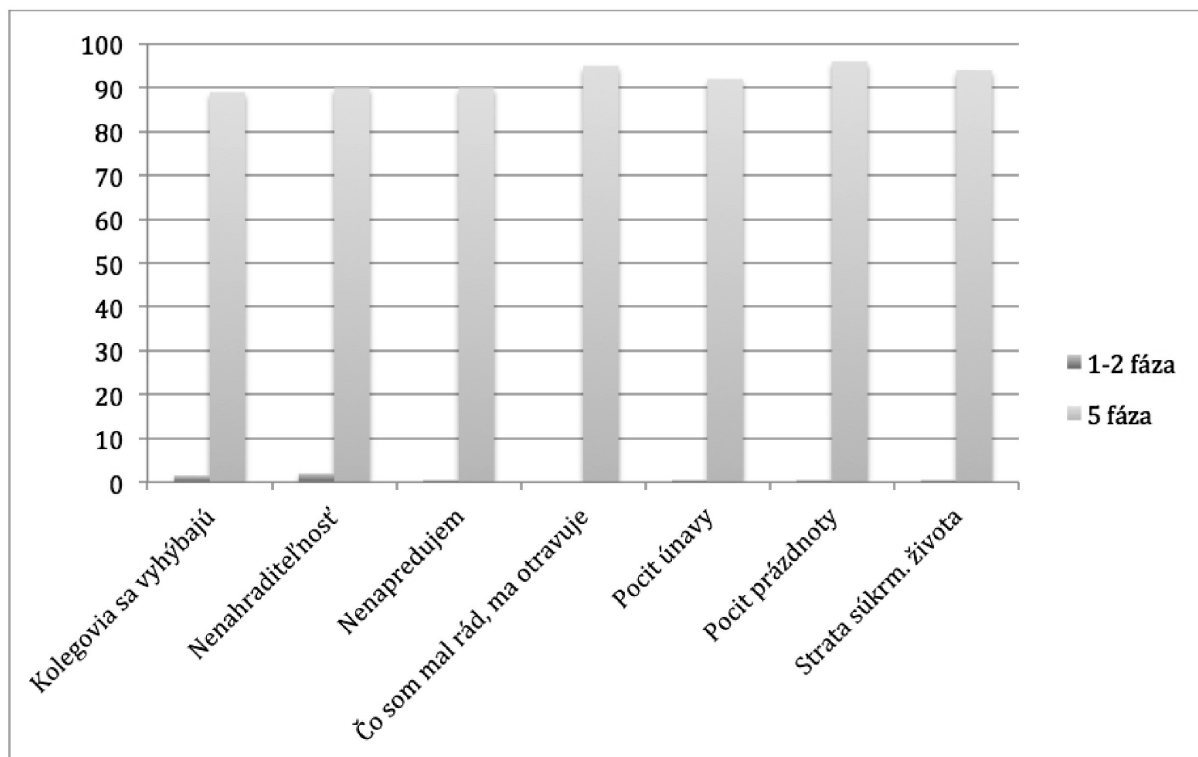
boli použité dotazníky sebahodnotenia, štruktúrované rozhovory, anamnestické dotazníky ako aj vyhodnotenie hárkov zúčastneného pozorovania. Na základe vyhodnotenia získaných informácií boli zostavené nasledujúce inventáre, ktoré sú interpretované v grafoch č. 4, 4a.

Graf č. 4: Výskyt jednotlivých signálov v prvej a poslednej etape zrelosti syndrómu vyhorenia v pocitovej oblasti.

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Graf č. 4a: Výskyt jednotlivých signálov v prvej a poslednej etape zrelosti syndrómu vyhorenia v pocitovej oblasti.

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Respondenti mali signál/pocit v prvom kroku pomenovať, krátko ho charakterizovať a v druhom kroku mu mali priradiť hodnotu na škále od 1 do 10. Pritom nemali úlohu určiť intenzitu a naliehavosť daného signálu/pocitu. Ako ukázali výsledky, väčšinu signálov/pocitov respondenti pocítovali ako veľmi naliehavé a veľmi intenzívne až v poslednej etape, teda v etape, keď už syndróm vyhorenia bol rozvinutý a diagnostikovaný aj metódou MBI. Zároveň uvádzali, že tieto pocity v prvej až tretej etape nepocítovali, resp. si ich nevedomovali, v štvrtej etape ich už evidovali, avšak vnímali ich ako sporadické, vyplývajúce zo zmien nálady. Respondenti tiež uviedli, že určité faktory/stresory nachádzajúce sa v sociálno-pracovnom prostredí si v prvých etapách procesu vyhorievania nevedomovali. Až v štvrtej etape začali sporadicky niektoré signály „vyskakovať“ a bolo potrebné vynaložiť vôľové úsilie na ich potlačenie. Neskôr sa však respondenti vzdali a dostali sa podľa nich do „stavu beznádeje, úplného vyčerpania, rezignácie“.

Porovnanie dosiahnutých výsledkov s výsledkami autorov E. Kliesera a V. Schara [1], ktorí v roku 1996 zatiaľ najprecíznejšie popisali jednotlivé symptómy a signály syndrómu vyhorenia ukázalo, že odpovede našich respondentov sa obsahovo odlišovali len v silnom zdôraznení pocitov izolácie, pocitov únavy a pocitov nezaujmu zo strany kolegov. Ostatné pocity sa viac-menej zhodovali čo do obsahu ako intenzity pocítovania.

Dosiahnuté výsledky boli ďalej spracované do in-

ventárov symptómov syndrómu vyhorenia tak, aby slúžili na rýchle zorientovanie sa v problematike zmien správania manažérov, ich možných zdrojov a vývojových tendencií. Parciálne výsledky získané vo výskume potvrdili, že na diagnostiku syndrómu vyhorenia je potrebné aplikovať komplexný diferenciálny medzidisciplinárny postup zložený z dôkladnej zdravotnej, sociálnej a pracovnej analýzy, lekárskej prehliadky a vykonania psychometrických testovacích procedúr, a až na základe získaných informácií o stupni zrelosti syndrómu vyhorenia ako aj stresorov, ktoré ho u konkrétneho manažéra vyvolali nastaviť terapiu ako aj prevenciu vzniku syndrómu/procesu vyhorenia.

ZÁVER

Syndróm vyhorenia je výsledkom dlhodobého a štruktúrovaného procesu vyhorievania, v rámci ktorého sa neadekvátne aktivuje autoregulačný systém obranných mechanizmov a stratégií zvládania záťažových situácií vyskytujúcich sa v pracovnom ale aj v širšom, spoločenskom prostredí. Vzniká a rozvíja sa nenápadne, postupne. Pomaly prerastá do osobnostných štruktúr, dezintegruje ich a podstatne ich mení v patologickom smere. Súčasný poznatky a diagnostické metódy však dovoľujú identifikovať na základe prejavov a signálov fázu, v ktorej sa proces vyhorievania nachádza, teda zrelosť/rozvinutie syndrómu vyhorenia u konkrétneho jednotlivca, zastaviť jeho postupovanie a rozvoj a cieľným psychologickým

a terapeutickým postupom vrátiť psychický stav jednotlivca do normy. I napriek tomu, že v príspevku prezentované zistenia a poznatky o syndróme vyhorenia u špecifickej skupiny klientov – manažérov jednej psychologickkej poradne sú limitované tak rozsahom ako zložením vzorky, potvrdili nielen známe teoretické závery dosiahnuté v tejto oblasti ale ukázali aj aká dôležitá je v tejto oblasti identifikácia, diagnostika a liečba syndrómu vyhorenia v ktorejkoľvek fáze jeho rozvoja u manažérov, od rozhodovania ktorých závisia mnohokrát aj životy iných ľudí.

POŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. ARNOLD, J. et al. (2010): *Work Psychology*. Pearson Education Canada. ISBN 0273711210.
2. HOYLE, R. H. (2006): Personality and Self-Regulation: Trait and Information-Processing Perspectives. *Journal of Personality*. ISSN 1467-6494, vol. 74/2006, p. 1507–1525.
3. KEBZA, V. – ŠOLCOVÁ, I. (2003). *Syndrom vyhorenia*. Praha: Státní zdravotní ústav. 23 s. ISBN 80-7071-231-7.
4. MALASCH, C. – JACKSON, S. (1981): *The measurement of experienced burnout*. *Job Occup Behavior*.
5. MASLACH, C. – SCHAUFELI, W. B. – LEITER, M. P. (2001): Job burnout. In: *Annual Review of Psychology*, vol. 52, p. 397–422. ISSN 0066-4308.
6. PRUESSNER, JC – HELLHAMMER, DH – KIRSCHBAUM, C. (1999): Burnout, perceived stress and cortisol responses to awakening. *Psychosomatic Med*.
7. SCHAUFELI, W. B. – GREENGLASS, E. R. (2001): Introduction to special issue on burnout and health. *Psychology and Health*, vol. 16, 5/2001, p. 501–510. ISSN 1476-8321.
8. SUUTARI, V. (2003): Global managers: career orientation, career tracks, life-style implications and career commitment. *Journal of Management Psychology*. vol 18, no. 3, p. 185–204.
9. STOCK, C. (2010): *Syndrom vyhorenia a jak jej zvládnout*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3553-5.
10. SZARKOVÁ, M. (2010): *Psychológia pre podnikateľov a manažérov*. Bratislava: Sprint dva. ISBN 978-80-89393-00-8.
11. TOŠNER, J. – TOŠNEROVÁ, T. (2002): *Burn-out syndrom*. Praha: Hestia.
12. Pět zbraní proti vyhorenia (2012). *Moderní řízení*, č. 8. ISSN 0026-8720.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0053/12.

ADDRESS & ©

prof. PhDr. Miroslava SZARKOVÁ, CSc.
Department of Management
Faculty of Business Management
University of Economics
Dolnozemska cesta 1/b, 85235 Bratislava
Slovak Republic
szarkova@euba.sk

UPLATNĚNÍ KAIZEN MANAGEMENTU VE VÝROBNÍM PODNIKU

Application of Kaizen Management in Production Company

Roman KUBÍČEK - Drahoš VANĚČEK

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Kaizen je metoda založená na japonských zkušenostech se soustavným zlepšováním procesů. Kaizen představuje drobná zlepšení současného stavu za cenu každodenního, průběžného úsilí vedoucí k neustálému zlepšování produktivity a zvyšování kvality procesu. Kaizen management je logickým pokračováním následujícím implementaci štíhlé výroby a je zaměřen na udržení výkonnosti systému a jeho dalšího kontinuální zlepšování. Tento příspěvek je zaměřen na zhodnocení zavedení Kaizen managementu v podniku VISHAY ELECTRONIC, spol. s r.o., Přeštice, pobočka Prachatice. Na základě sledování dvou projektů, linky Econopot a linky Linear, bylo zjištěno, že zavedení Kaizen managementu bylo úspěšné. V kontextu se zjištěním pak můžeme zavedení Kaizen doporučit i pro další výrobní podniky.

Klíčová slova: Kaizen management – štíhlá výroba – kontinuální zlepšování

ABSTRACT: Kaizen is a method based on the Japanese experience with a continuous improvement of processes. Kaizen is a small improvement of the present situation at the cost of daily, ongoing efforts to the continuous improvement of the productivity and quality of the process. Kaizen management is a logical continuation of the following implementation of the lean manufacture and is focused on maintaining the system efficiency and its further continuous improvement. This paper is focused on the evaluation of the implementation of Kaizen management in the company VISHAY ELECTRONIC Ltd. Přeštice, bureau Prachatice. Based on the following two projects, Econopot and Linear lines, it was found that the introduction of Kaizen management was successful. In the context of the findings, we can recommend the introduction of Kaizen for other manufacturing companies.

Key words: Kaizen management – lean manufacture – continuous improvement

ÚVOD

Ten, kdo chce udržet anebo dokonce posílit své pozice v mezinárodní konkurenci, musí optimalizovat a neustále zlepšovat výrobní proces v souladu s respektováním platných zákonů a norem. V souladu s těmito požadavky podnik Vishay s.r.o. Přeštice (dále jen podnik), tak jako mnohé další, přistoupil k zavádění štíhlých výrobních procesů a následnému uplatňování Kaizen managementu ve výrobním závodě Prachatice. Práce je zaměřena na sledování přínosu Kaizen managementu na dvou sledovaných projektech. Projekty byly uskutečněny v průběhu let 2009 až 2011. Kaizen management můžeme podle Imae rozdělit na dvě složky a to, udržování a zlepšování. Imae uvádí dvě základní kritéria: *P kritéria* a *R kritéria*, kde *P kritéria* = procesně orientovaná kritéria a *R kritéria* = výkonostně orientovaná kritéria.

Udržování je zaměřeno na technologické, manažerské a operační standardy neboli normy. Zlepšování, které se dále dělí na Kaizen a inovace, je zaměřeno na zdokonalování těchto standardů. Inovace představuje podstatné zlepšení daného stavu za cenu vysokých investic, zavedení nových technologií, či nákupu no-

vého výkonnějšího zařízení. Kaizen naproti tomu pak představuje drobná zlepšení současného stavu za cenu každodenního, průběžného úsilí vedoucí k neustálému zlepšování produktivity a zvyšování kvality procesu. [1]

Podle Nenadala [3] převažují dnes ve světě tři hlavní systémy jakosti.

- Koncepce ISO, založená na aplikaci požadavků definovaných nejnovějším souborem norem ISO 9000. [4]
- Koncepce TQM, jež je spíše filozofií managementu a v Evropě je realizována hlavně podle modelu tzv. EFQM Modelu Excelence.
- Koncepce managementu jakosti na bázi odvětvových standardů.

Ve všech těchto koncepcích je na prvním místě zákazník, kterému musí tyto systémy sloužit. Nelze však zanedbávat ani otázku nákladů na jakost, které nejsou pro podnik zanedbatelné a je třeba hledat způsoby k jejich udržování na přijatelné úrovni, respektive k jejich snižování, aniž by došlo ke zhoršení jakosti.

Kvalita musí být zabudována do výrobků krok za krokem, jak se výrobek vyrábí. Všechny kontroly

a testování poté, co je výrobek již hotov, nepřidávají výrobku hodnotu. [3]

METODIKA A CÍL

Odborný cíl příspěvku je zaměřen na shromáždění, zpracování a interpretaci dat týkajících se zavedení Kaizen managementu ve výrobním podniku jako dalšího pokračování projektů štihlé výroby.

Zavedení štihlé výroby představovalo velkou skokovou změnu. Pro následné zlepšování výkonnosti systému byla zavedena základní pravidla Kaizen managementu. Průběžným vyhodnocováním dat byl systém kontrolován a byly vyhodnocovány přínosy drobných zlepšení, které pracovníci zapojení do systému Kaizen managementu sami navrhovali. Porovnáním dat z roku 2010 a z roku 2011 byl vyhodnocen přínos zavedení drobného zlepšování (Kaizen managementu) pro dané projekty. Veškerá zlepšení, která byla navrhována, byla rozdělena do dvou kategorií podle Imae. [2]

Základní *P kritéria* byla definována těmito ukazateli: počet vyřešených problémů, počet aktivních schůzek výrobního týmu, stupeň rozvoje schopností jednotlivých pracovníků.

Základní *R kritéria* byla definována těmito ukazateli: produktivita, zmetkovitost.

Současně byl nastaven systém motivace a odměňování, na kterém měl podíl jak management firmy, tak i samotní zaměstnanci.

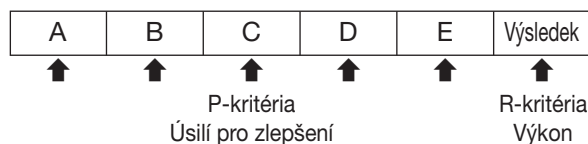
VÝSLEDKY A DISKUSE

Základem myšlenky Kaizen hnutí je zapracovat myšlenku kvalitního výrobku do celého výrobního procesu [6].

V souvislosti s kvalitou jsou často zmiňovány též japonské zkušenosti, Kaizen. Je to japonský termín pro soustavné zlepšování, a to nejen na pracovišti, ale i v osobním životě [5]. Každý pracovník v podniku by měl být vtažen do procesu soustavného a postupného zlepšování. Pomocí malých, ale neustálých změn dochází ke změnám jak na jednotlivých pracovištích, tak postupně v celém podniku, což se samozřejmě projeví i na kvalitě procesů a produktů. Každý operátor výroby sleduje svou část procesu a informuje vedoucího linky o každé odchylce z výrobního procesu, navrhuje a předkládá zlepšení či upozorňuje na možnost neshody. Potenciální neshodou nemusí být vždy jen přímo detekovaná vada, ale i zpomalení některé výrobní operace. Toto zpomalení může již s předstihem dávat signál, že výrobek (komponent) se nachází na hranici požadovaných limitů a včasný regulační zásah může předcházet budoucím problémům (obdoba SPC card, používané v hromadné strojní výrobě). Jednotlivý operátor je považován za partnera a jeho nápady a myšlenky mohou významně prospět ke zlepšení výrobního procesu. Systém zavedení Kaizen managementu na sledovaných projektech se skládal z těchto postupných kroků:

- školení operátorů linek o principu a zásadách Kaizen
- přístup operátorů k podávání návrhů na lince **operátor -> vedoucí linky > vedení**
- systém vyhodnocení návrhů (rozhodnutí o zavedení či změně)
- zavedení systému motivace - finanční a nefinanční
- vyhodnocení návrhů podle P a R kritérií (tab. č. 1, 2). [2]

Obr. č. 1: Schéma umístění procesních a funkčních ukazatelů.

Zdroj: Imai.

Zároveň s tím byl uplatňován i princip procesního řízení a volby vhodných ukazatelů. Rozdíl mezi dřívějším funkčním pojetím kontrolních ukazatelů a novým procesním pojetím je v tom, že ukazatele charakterizující průběh umožňují operativní zásahy v průběhu procesu (tzv. P-ukazatelé, process indicators, kdežto ukazatelé funkčního řízení, tzv. výsledkové, R-ukazatelé, results indicators konstatují výsledek, ale operativní zásah do procesu již většinou není možný), obr. č. 1.

Tab. č. 1: Vyhodnocení úspěšnosti Kaizen podle P a R kritérií projekt č. 1.

Rok	2010	2011
Počet podaných návrhů R kritéria	11	22
Počet podaných návrhů P kritéria	7	3
Počet přijatých návrhů R kritéria	8	11
Počet přijatých návrhů P kritéria	5	1
Úspěšnost R kritéria	73 %	50 %
Úspěšnost P kritéria	71 %	33 %

Zdroj: Autoři.

Tab. č. 2: Vyhodnocení úspěšnosti Kaizen podle P a R kritérií projekt č. 2.

Rok	2011
Počet podaných návrhů R kritéria	4
Počet podaných návrhů P kritéria	3
Počet přijatých návrhů R kritéria	4
Počet přijatých návrhů P kritéria	1
Úspěšnost R kritéria	75 %
Úspěšnost P kritéria	25 %

Zdroj: Autoři.

Kontinuální zlepšování je jednou z podmínek, které vyžadují i normy ISO. Pro vyhodnocení projektů byl použit soubor indikátorů (tab. č. 3., 4., 5. a 6).

V následujících tabulkách můžeme vidět vliv zavedení štihlé výroby a zavedení KAIZEN managementu na jednotlivé linky. Pro grafické znázornění úspěšnosti byly vybrány dva klíčové indikátory a to: pro linku ECONOPOT – produktivita a zmetkovitost, pro linku LINEAR – produktivita a opravitelnost (graf č. 1 a č. 2). Zvýšení prvního a snížení druhého indikátoru mělo největší vliv na výkonnost daných linek. Z uvedeného grafu jsou patrné změny trendů, které nám ukazují, že zavedení štihlé výroby, změna či vylepšení technologie

představují větší skokové změny. Naproti tomu zavedení Kaizen přináší malé, ale kontinuální zlepšování stavu. Můžeme říci, že bez implementace Kaizen a zavedení inovací dojde minimálně ke stagnaci nastalého stavu. Soubor dat, znázorňující změny, uvádí vážený průměr jednotlivých indikátorů, a to před zavedením štihlé výroby, po fázi stabilizace, po zavedení KAIZEN hnutí a finální hodnoty na konci roku 2011. Na základě vyhodnocení zkoumaných projektů bylo zavedení Kaizen managementu považováno za velmi úspěšné. Jeho zavedení je možné doporučit i pro další, především výrobní podniky. Kaizen management je jedním z efektivních nástrojů podpory výrobního procesu.

Tab. č. 3: Vyhodnocení sledovaných indikátorů linka ECONOPOT.

Indikátor	2009	2010	Změna	Cíl 2010
Produktivita F43/P	3,227	4,6	vzrůst o 30 %	3,8 ks/hod.
Zmetkovitost F43/R	10,80 %	3,50 %	pokles o 67 %	5 %
Opravitelnost F43/Rep	3,16 %	0,50 %	pokles o 84 %	1 %
Spotřeba materiálu F43/C	550	520	pokles o 5,5 %	530 ks
Délka průběžného cyklu výroby F43/L	16,6	12	zkrácení o 4,6 dne	13 dní
Množství výrobku F43/Q	91 075	110 000	nárůst o 21 %	100 000 ks

Indikátor	2010	2011	Změna	Cíl 2011
Produktivita F43/P	4,6	5,57	vzrůst o 17,4 %	5 ks/hod.
Zmetkovitost F43/R	3,50 %	0,6	pokles o 82,8 %	2,0 %
Opravitelnost F43/Rep	0,50 %	0,3 %	pokles o 40 %	0,4 %
Spotřeba materiálu F43/C	520	503	pokles o 3,3 %	510 ks
Délka průběžného cyklu výroby F43/L	12	10 dní	zkrácení o 2 dny	11 dní
Množství výrobku F43/Q	110 000	107 000	pokles o 3,3 %	105 000 ks

Zdroj: Autoři.

Tab. č. 4: Vyhodnocení finančních indikátorů linka ECONOPOT.

Rentabilita F43/F – a, b, c, d, e	2009	2010	2011
Hodnota prodaného zboží v €/Kč Fa	1393447/36927140	1650000/43669998	1605000/40927500
Průměrná hodnota 1ks v €/Kč Fb	15,3/405	15/397	15/382,5
Podíl materiálových nákladů (%) Fc	34,3	23,3	19,5
Fixní náklady + variabilní náklady (%) Fd	41,2	37	35,1
Hrubý zisk (%) Fe	24,5	39,7	45,4
Celkem (%)	100	100	100

Zdroj: Autoři.

Tab. č. 5: Vyhodnocení sledovaných indikátorů linka LINEAR.

Indikátor	2010	2011	Změna	Cíl 2010
Produktivita F43/P	1,4	1,85	vzrůst o 24,3 %	1,75 ks/hod.
Zmetkovitost F43/R	0 %	0 %	beze změny	0 %
Opravitelnost F43/Rep	0,6 %	0,2 %	pokles o 67 %	0,2 %
Spotřeba materiálu F43/C	50	50	beze změny	50 ks
Délka průběžného cyklu výroby F43/L	12	9	zkrácení o 3 dny	10 dní
Množství výrobku F43/Q	26 957	21 659	pokles o 19,65 %	28 000 ks

Zdroj: Autoři.

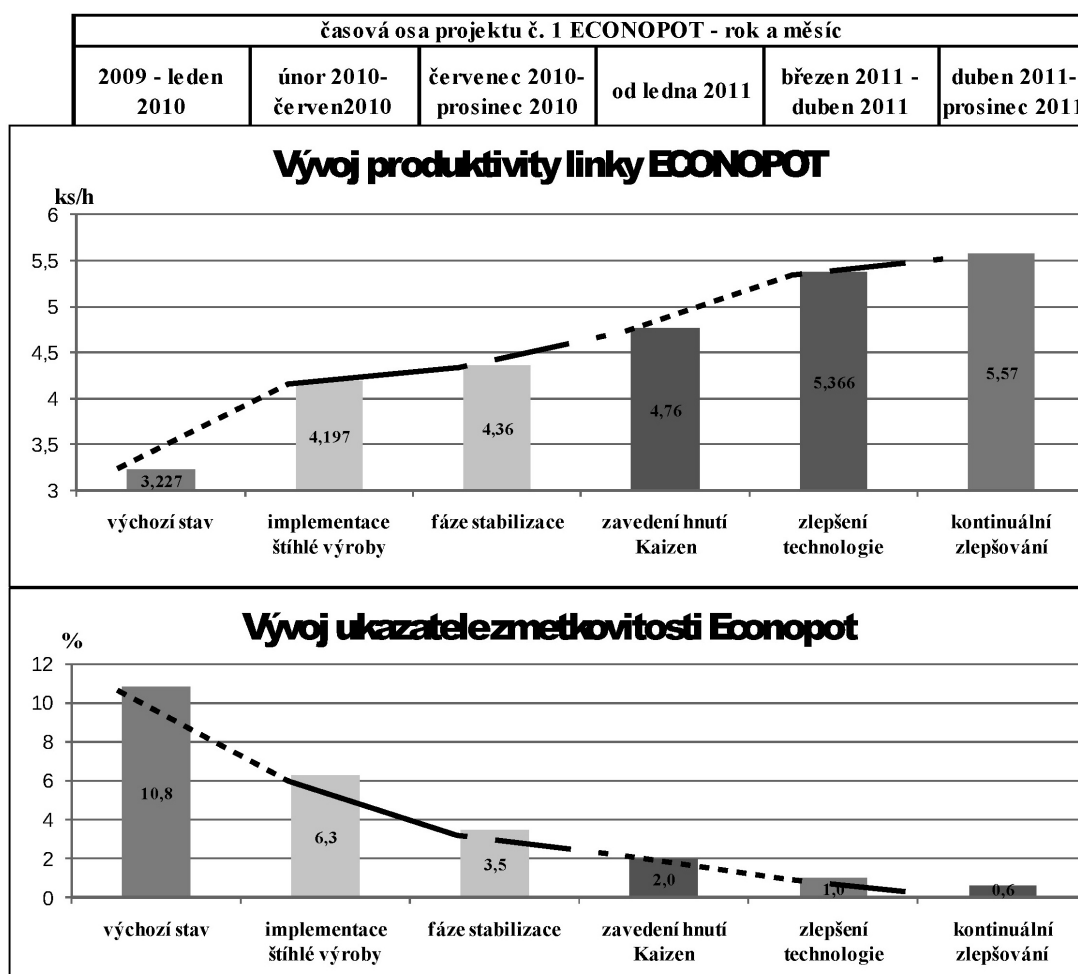

Tab. č. 6: Vyhodnocení finančních indikátorů linka LINEAR.

Rentabilita F43/F – a, b, c, d, e	2010	2011
Hodnota prodaného zboží v €/Kč Fa	2938313/77777145	257742/65724235
Průměrná hodnota 1ks v €/Kč Fb	109/2885,2	*119/3034,5
Podíl materiálových nákladů (%) Fc	38,2	38,05
Fixní náklady + variabilní náklady (%) Fd	34,5	25,8
Hrubý zisk (%) Fe	27,3	36,15
Celkem (%)	100	100

Zdroj: Autoři.

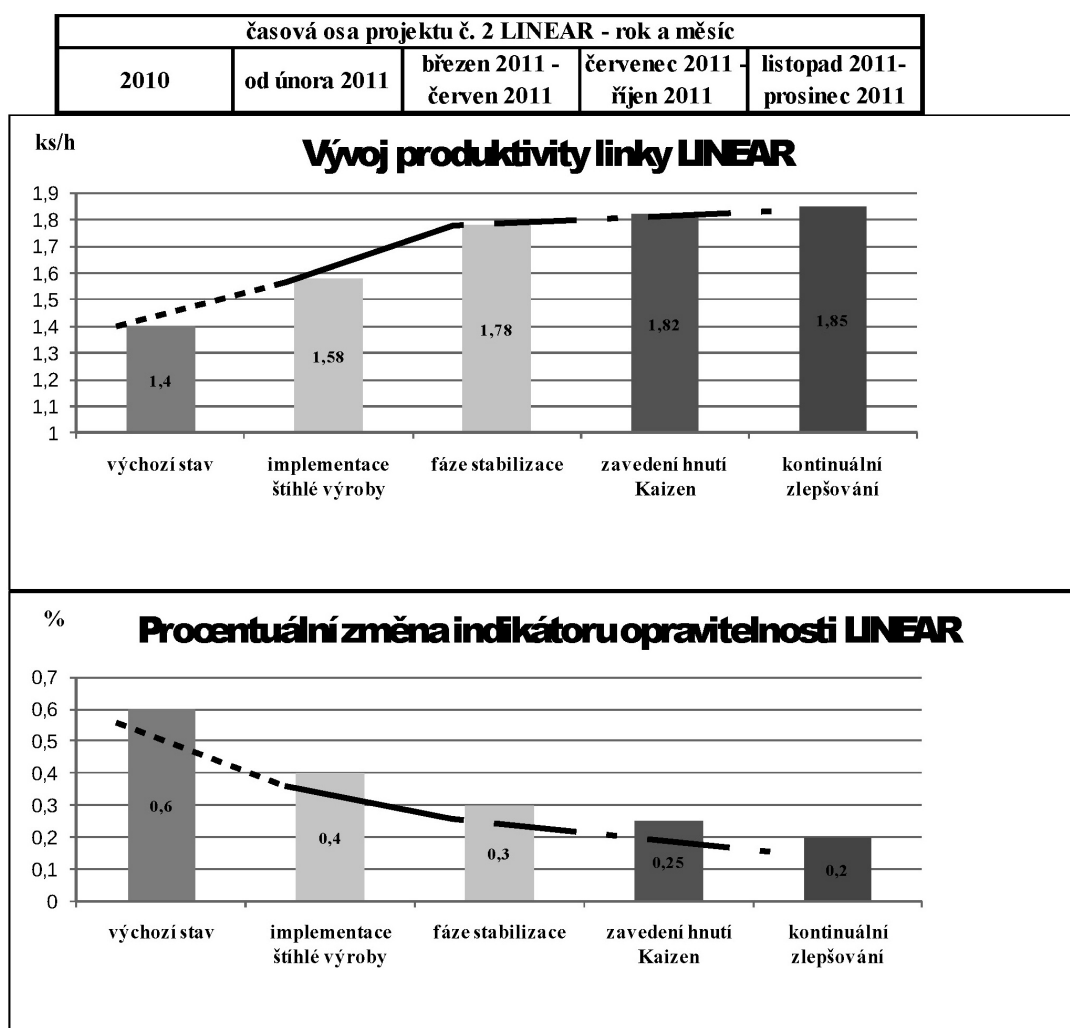
Graf č. 1: Soubor klíčových indikátorů projektů č. 1.

--- fáze inovace, - - - fáze Kaizen (kontinuální zlepšování) ——— fáze stabilizace

Zdroj: Autor.

Graf č. 2: Soubor klíčových indikátorů projektů č. 2.

--- fáze inovace, - - - fáze Kaizen (kontinuální zlepšování) — fáze stabilizace

Zdroj: Autoři.

ZÁVĚR

Podnik přistoupil k důslednému uplatňování metody Kaizen, kdy drobnými úpravami, nevyžadujícími zvýšené investice, lze dosáhnout požadovaného zlepšení, především u kontroly kvality.

Ze sledovaných klíčových indikátorů můžeme vidět, že samotná aplikace Kaizen managementu přinesla u projektu č. 1 zlepšení produktivity o 9,2 % v průběhu roku 2010 a 3,8 % v průběhu roku 2011. Dále ve stejném období bylo sníženo % zmetkovitosti z 3,5 % na 0,6 %. U projektu č. 2 jsme pak dosáhly nárůstu produktivity o 3,9% v průběhu roku 2011 a snížení opravitelnosti z 0,3 % na 0,2 % ve stejném sledovaném období. Zlepšování finančních ukazatelů potvrdilo přínos zavedení Kaizen managementu.

Zavedení Kaizen managementu má zásadní vliv na kontinuální zlepšování výrobního procesu. Zavedení Kaizen hnutí znamenalo změnu, která umožnila zapojit do zlepšovateľského hnutí většinu operátorů i mana-

žerů a potvrdila tak výhody hnutí Kaizen ve výrobě. Zavedení Kaizen ve výrobním podniku tak přispívá k zvýšení výkonnosti podniku a zlepšuje reaktivitu na uspokojování zákaznických potřeb. Na zkoumaných projektech je zřejmý přímý vliv na zvýšení profitu daných výrobků.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. IMAI, M. (2005): *Gemba Kaizen: (řízení a zlepšování kvality na pracovišti)*. Brno: Computer Press.
2. IMAI, M. (1986): *Kaizen: the key to Japan's competitive success*. New York, N.Y: McGraw-Hill.
3. NENADÁL, J. (2004): *Měření v systémech managementu jakosti*. Praha: Management Press.
4. NORMA EN ISO 9001 (2012): *Systém managementu kvality – Požadavky*, Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a zkušebnictví.

5. RUSSELL, R. – TAYLOR, B. (2009): *Operations Management*. John Willey. *global auto wars will revolutionize western industry*. Perennial ed. Cambridge, MA: Lean Enterprise Institute, Inc.
6. WOMACK, J. – JONES, D. – ROOS, D. (2011): *Gemba walks: how Japan's secret weapon in the*

ADDRESS & ©

Ing. Roman KUBÍČEK
prof. Ing. Drahoš VANĚČEK, CSc.
Katedra řízení
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
r.kubicek@seznam.cz
dvanecek@ef.jcu.cz

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УКРАИНЕ: ПОЗИЦИЯ РАБОТОДАТЕЛЕЙ

Higher Education in Ukraine: Position of Employers

*Ирина Михайловна ТРУНИНА - Михаил Васильевич ЗАГИРНЯК
- Андрей Борисович ПОЧТОВЬЮК*

Луганск – Кременчуг, Украина

РЕЗЮМЕ: В условиях развития рыночных отношений и интеграции в европейское пространство усиливается влияние на рынок труда, выдвигаются требования к качеству высшего образования, его стандартам в виде изменения спроса на тех или иных специалистов, уточнения их компетенций. Степень развития рынка труда непосредственно влияет на процессы, происходящие в обществе. То есть отношения на рынке труда не ограничиваются только актом купли-продажи, они затрагивают все, что связано с системой социального партнерства и защиты, образования, профессиональной подготовки и переподготовки кадров, с управлением занятостью на предприятиях, на региональном и государственном уровнях. На современном рынке труда достаточно медленно происходит развитие партнерских связей между учреждениями профессионального образования и работодателями. Нарастает дисбаланс спроса и предложения на рынке труда.

Ключевые слова: рынок труда – высшее образование (ВО) – менеджмент высшей школы (МВШ) – атрибуты рациональности

ABSTRACT: In conditions of the development of the market relations and integration into the European space the influence on the labour market amplifies, demands the quality of higher education, its standards in the form of change of demand for these or those experts, specifications of their competence. The extent of the development of the labour market influences directly the processes happening in the society. Thus the relations on the labour market are not limited only by the act of purchase and sale, they mention everything that is connected with the system of social partnership and protection, education, vocational training and retraining of personnel, with the management of employment at the enterprises, at regional and state levels. On the modern labour market there is rather slow development of partner communications between the establishment of professional education and employers. The supply and demand imbalance on the labour market accrues.

Key words: labour market – higher education – management of higher education – attributes of rationality

---

ВВЕДЕНИЕ

Отсутствие взаимодействия работодателей с вузами ограничивает возможности трудоустройства выпускников вузов. Украинские работодатели не желают инвестировать в образование: доказательством этого является низкий уровень оплаты юридическими лицами обучения студентов. Прошлые годы большое количество предприятий работало на предположении, что капитал является дорогим, а рабочая сила – дешевой. Тенденцией последних лет стало понимание того, что капитал найти легче, нежели людей, поэтому происходит удорожание последнего. Талантливый человек осознает рыночную ценность своих способностей и знаний, так как на них есть большой спрос на рынке персонала. С появлением новых возможностей рынок труда

становится все более гибким. Квалификация в самом общем виде может быть определена как способность человека справляться с современными производственными функциями. Она характеризуется уровнем имеющихся у работника общих и специальных профессиональных знаний, трудовых навыков, опыта, сноровки и др. [1]. Сегодня на высшее образование работодатели возлагают задачи обеспечения потребностей рынка труда и сфер экономической деятельности квалифицированными кадрами.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Конкурентоспособность специалиста на рынке труда могут обеспечить только высокое качество полученного образования, постоянное самосовер-

шенствование человека и обучение на протяжении всей жизни. Одновременно деловой мир выступает против очень узкой профессионализации в подготовке молодежи, требуя усилить внимание к общему образованию и формированию мировоззрения. Нужны не просто специалисты высокой квалификации, но прежде всего люди этические, культурные, всесторонне образованные. Именно поэтому подготовка специалистов в высших учебных заведениях должна сопровождаться повышением уровня их не только профессиональной, но и общей культуры [2].

По мнению работодателей, важнейшие качества молодых работников – практические профессиональные навыки, умение решать проблемные ситуации и опыт работы с клиентами, а именно последнего зачастую и не хватает [6]. Итак, работодатели четко понимают, какие профессиональные качества должен иметь персонал, а также какие профессии и квалификации являются наиболее востребованными сегодня на рынке труда. Кроме того, они даже способны формулировать требования к институтам высшего образования и предоставлять предложения государству по приоритетным специальностям. Цели работодателей в получении качественных высококвалифицированных кадров понятны и рациональны, а их требования к другим субъектам МВШ являются целесообразными и обоснованными.

Украина имеет все возможности для повышения качества образования и обеспечения ее взаимосвязи с рынком труда. Все заинтересованные стороны разделяют необходимость его реформирования. Однако видение механизмов реализации и глубины реформы различаются. Работодатели поддерживают реформу и заинтересованы в приближении образования к потребностям рынка труда, однако в общем пассивны относительно влияния на государственную политику. Они указывают на тот факт, что налоги, которые они платят и которые идут, в том числе и на систему образования, не позволяют им получать квалифицированного работника. Большие бизнес-структуры для адаптации к ситуации, когда система образования не способна обеспечить потребность в квалифицированных кадрах, организуют свои учебные заведения и разнообразные корпоративные программы.

Объединения работодателей характеризуются разрозненностью и слабой сплоченностью в формулировании своих интересов по реформированию системы высшего образования. Всего в Украине насчитывается около 20 отраслевых организаций работодателей (среди которых активных примерно 17–18), в частности Всеукраинская ассоциация работодателей, Украинский союз промышленников и предпринимателей и другие. Однако деятельность в сфере высшего образования не является приоритетной для подавляющего большинства объединений [9].

Впрочем, недавно произошло осязаемое оживление активности работодателей, связано с процессом разработки Национальной рамки квалификаций (НРК). В частности впервые общественные организации работодателей включены в состав межведомственной рабочей группы по разработке НРК. Однако следует отметить, что представительство большинства организаций в этой группе формальное. Основные проблемы, с которыми сталкиваются объединения работодателей, по определению самих представителей организаций, – недостаток знаний и законодательная неурегулированность привлечения работодателей к формированию государственной образовательной политики.

Работодатели могут влиять на формирование государственной политики в сфере образования, что подтвердило привлечение их к обсуждению и разработке НРК. Однако образовательная политика, к сожалению, не является приоритетом для многих из них. Более того, те организации, которые пытаются влиять на образовательную политику, указывают на то, что, поскольку образование – сравнительно новая сфера для работодателей, они испытывают недостаток знаний о том, как реструктуризировать систему образования для учета позиции работодателей [9].

В Украине необходимо стимулировать бизнес, вкладывать деньги в образование. Бизнес фактически совсем не финансирует профессиональную систему образования для подготовки специалистов, так как в Украине нет никаких стимулов для этого. Однако во всех цивилизованных странах они есть. Бизнес при этом должен быть четко уверен, что эта система образования качественная, что образование будет действительно приемлемым. Есть и экономические стимулы для бизнеса, это касается системы налогообложения. Те средства, которые вложены в систему обучения, должны быть отнесены к средствам на расходы на производство. Работодатели знают, что им не придется переучивать этих специалистов, неся дополнительные затраты, и, кроме того, у них будут налоговые льготы.

Украина за годы реформирования значительно ослабила государственное регулирование как рынка труда, так и образования. Однако, как показывает зарубежный опыт, данные сферы, неразвитые и несовершенные в нашей стране, не имеют достаточной базы для налаживания между собой тесного взаимодействия без участия государства. Активизация участия работодателей в процессе профессионального обучения в европейских государствах достигается следующими путями: установления обязательных взносов, которые должны вноситься предприятиями в фонд профессионального обучения, предоставление преференций компаниям, которые инвестируют в человеческий капитал, предоставление налоговых кредитов, помощь малым и средним предприятиям в вопросах кадровых изменений. Европейский опыт показывает, что

с целью стимулирования работников вкладывать ресурсы в собственное обучение создана система возмещения работодателями расходов своих работников (или открытие дополнительных возможностей карьерного роста) при условии, что полученные знания будут соответствовать тому роду деятельности, которую они выполняют на предприятии. Кроме того, государство осуществляет субсидирование внутрипроизводственных программ обучения. Государственные органы Великобритании, Италии, Швеции в случае найма на обучение на производстве молодежи в возрасте 16–18 лет, которая не имеет полного среднего образования, возмещают 60 % затрат предприятия на эти цели. Таким образом, поддерживая спрос на профессиональную подготовку, образовательная политика европейских государств направлена на обеспечение достаточного предложения на рынке образовательных услуг [4].

Обеспечению занятости молодежи также должна способствовать деятельность Государственной службы занятости. Однако численность зарегистрированной безработицы значительно меньше, чем по данным исследования экономической активности. Такая ситуация объясняется тем, что значительная часть экономически активного населения не рассчитывает на государственную поддержку в поисках работы, пытаясь трудоустроиться самостоятельно. Поэтому организация государственной инфраструктуры рынка труда требует дальнейшего совершенствования, в частности: увеличить профориентационную работу центров занятости в высших учебных заведениях по специальности (формировать стенды с предложениями, проводить встречи работодателей с выпускниками вузов и ярмарки вакансий), способствовать расширению учебных программ по специализациям по заявке заинтересованных предприятий и привлечению студентов к производственной практике, по итогам которой лучшие студенты будут устроены на работу [8].

Также довольно медленно происходит развитие партнерских связей между учреждениями профессионального образования и работодателями. Распространенными формами взаимодействия между учебными заведениями и представителями бизнеса (государственными предприятиями) являются:

- организация стажировок на предприятии;
- помощь в модернизации учебного оборудования;
- участие в учебном процессе;
- программы совместной подготовки специалистов вузами и компаниями (взаимодействие на этапе организации учебного процесса);
- создание профессиональных консультативных комиссий, в которые входят представители промышленности, учебных заведений, органов управления образованием, местных администраций, работников предприятий, которые разрабатывают содержание учебных программ по различным специальностям;

- содействие трудоустройству выпускников путем распределения, с помощью служб занятости вузов, поиск мест для стажировки студентов непосредственно учебным заведением [8].

Эти формы для Украины не являются новыми, однако на практике применяются редко. Можно сделать вывод о нерациональности путей и достаточно низком уровне взаимодействия и социального партнерства между представителями бизнеса, учебными заведениями, государством. Все заинтересованные стороны разделяют необходимость реформирования образования, однако виденье механизмов его реализации и глубины реформы существенно различаются.

При этом возникает серьезное противоречие. Будущие студенты (а в дальнейшем работники) намерены поступить в такое учебное заведение, где дают наиболее качественную подготовку по выбранной специальности, с хорошими возможностями трудоустройства, получения высокой зарплаты и быстрого карьерного роста. Однако абитуриенты не хотят терять время и средства на получение образования, которое, уже после окончания вуза, может оказаться неконкурентоспособным. Они хотят знать о перспективах образования, приобретенном в том или ином вузе, еще до поступления в него. Государство же и частные работодатели хотят получить после обучения в вузах наиболее способных выпускников, которые обеспечат высокую эффективность деятельности их предприятий. Они тоже не хотят, а часто и не могут терять время и деньги на выяснение способностей кандидата после приема на работу, а предпочли бы выяснить возможности выпускника вуза до того, как тот начнет выполнять свои должностные обязанности. В частности отсутствует профессиональная ориентация молодежи на этапе принятия решения о выборе своей профессии.

Еще в начале 1990-х годов промышленность Украины «по инерции» продолжала выпускать высокотехнологическую продукцию военного назначения, сложные машиностроительные комплексы, электронные приборы и прочее. Рынок труда был заполнен и продолжал заполняться в соответствии с профессиональными, научно-ориентированными условиями выпускников вузов. Кроме того, рынок труда тех лет еще не до конца сформировал структуру спроса на персонал и требования к нему. Поэтому студенты вузов были заинтересованы получить как можно больше разнообразных базовых знаний, чтобы в будущем быть конкурентоспособными. Иными словами, сфера высшего образования сотрудничала с рынком труда в режиме кооперации, помогая ему и будущему персоналу удовлетворить взаимный спрос.

Через 15 лет ситуация коренным образом изменилась. Интеллектуально емкие секторы отечественной экономики почти полностью дегради-

рвали. Спрос на рынке труда в основном остался на представителей сферы услуг, где практически не нужны научно-ориентированные знания для создания нового, а требуются только знания предметной области, определенные навыки и практический опыт. В таких условиях получение сложного, интеллектуально наполненного образования, прежде всего фундаментально естественных наук, теряло смысл. Сфера высшего образования и рынок труда начали функционировать в режиме конкуренции, то есть система научно-ориентированного высшего образования начала «мешать» рынку труда и будущему персоналу.

Примитивный рынок труда начал лишать молодежь и систему высшего образования в частности соответствующих стимулов, что привело к синдрому ненужности качественного образования и передовых знаний. Высшее образование стало играть роль формального атрибута работника, подтверждая его статус соответствующим дипломом. Институциональные конфликты между традиционной системой высшего образования и новым рынком труда существенно заблокировали положительные изменения в подготовке высококачественного человеческого капитала [5].

После обретения независимости обеспечение конкурентоспособности образования не стало приоритетом ни для работодателей, ни для образовательных учреждений. Если для первых важнее были распределение и сохранение собственности, другие пытались выжить. Когда начался рост экономики в начале 2000-х годов, с одной стороны, уровень безработицы оставался высоким, а с другой, – рос спрос на квалифицированных специалистов, в том числе рабочих, инженеров, управленцев. Работодатели начали обращать внимание на то, почему при сравнительно небольшой стоимости человеческих ресурсов украинская продукция зачастую была неконкурентоспособной на внешних рынках. Одна из причин – образовательный парадокс: высокий уровень человеческого капитала (уровень грамотности и процент населения с высшим образованием), что является одним из самых высоких показателей в Европе, и уровень производительности труда (технических работников и управленцев), что оставался одним из самых низких среди стран Европы и Северной Америки.

Сегодня острый дефицит компании испытывают в специалистах инженерно-технических профессий. Уже сейчас они готовы платить своим работникам высокие зарплаты и вынуждены привлекать к работе специалистов старшего возраста. Эксперты прогнозируют, что в результате острой нехватки производственного персонала предприятия будут набирать менее опытных и младших специалистов на стажировку и обучать их в процессе работы. Объемы производства ежегодно медленно, но уверенно растут. А это значит, что уже очень скоро украинский рынок труда столкнется с непреодоли-

мой проблемой отсутствия квалифицированных кадров для производства [3].

Современный рынок труда отличается повышенной профессиональной мобильностью, поскольку в условиях динамичной экономики некоторые специальности исчезают, другие появляются. Одним из ответов на меняющийся рынок труда являются «программы обучения в течение всей жизни» (lifelong learning), которые активно развиваются в странах ЕС. В Украине также есть ряд нормативных документов для внедрения такого образования, но пока это только на уровне деклараций [6].

Отсутствие взаимодействия работодателей с вузами ограничивает возможности трудоустройства выпускников вузов. Украинские работодатели не желают инвестировать в образование: доказательством этого является низкий уровень оплаты юридическими лицами обучения студентов. Так в 2009 году за счет средств юридических лиц было принято 52 младших специалиста (из 145,1 тыс. человек), 923 бакалавра (из 315,6 тыс. человек), 686 специалистов (из 277,0 тыс. человек), 94 магистра (с 98,2 тыс. человек) [7].

Нарастает дисбаланс спроса и предложения на рынке труда. Разрозненность целей и интересов поставщиков и покупателей рабочей силы приводит к профессионально-квалификационной структурной деформации, дефициту квалифицированных кадров.

Количественно существует несоответствие между спросом и предложением образовательных уровней. В Украине имеется избыток выпускников с высшим образованием в сравнении со средним образованием. Это приводит к ситуации, когда многие лица с высшим образованием выполняют низкоквалифицированную работу. Украина также страдает от несоответствия между спросом и предложением на уровне специальностей: «перепроизводства» дипломированных экономистов, юристов и выпускников гуманитарных дисциплин в сравнении с количеством рабочих мест, нуждающихся в таких квалификациях. Вместе с тем наблюдается нехватка квалифицированных работников в других сферах, в том числе технических, сфере информационных технологий.

Следовательно, определение потребности в специалистах с высшим образованием на рынке труда Украины приобретает особую актуальность для оценки трудовых резервов высшей квалификации в стране, развития ее производительных сил и обеспечения занятости. Необходимо знать, какое количество специалистов с высшим образованием и какой квалификации будет востребовано на рынке труда для того, чтобы обеспечивать, во-первых, потребности материальной и нематериальной сфер производства необходимыми специалистами, а во-вторых, занятость подготовленных специалистов в соответствии с полученной специальностью

и квалификацией. Речь идет о рациональном согласовании квалификационных характеристик, стандартов и учебных программ относительно образовательно-квалификационных требований рабочих мест таким образом, чтобы состоялась профессионально-квалификационное соответствие качеств

работников требованиям должности, которую они будут занимать после получения ВО. По результатам анализа вышеприведенных мнений экспертов, исследуем атрибуты рациональности в действиях работодателей по отношению к другим субъектам МВШ (табл. № 1).

Табл. № 1: Учет интересов субъектов МВШ с позиции работодателей.

Атрибут рациональности	Название субъекта МВШ			
	работодатель	государство (общество)	потребитель	высшая школа
Цели	-----	По мнению работодателей, для популяризации инженерно-технических специальностей государство не проводит комплексной политики повышения их престижа [Кириченко И.]	Важнейшие качества молодых работников – практически профессиональные навыки, умение решать проблемные ситуации и опыт работы с клиентами [Кириченко И.]	На высшее образование работодатели возлагают задачу обеспечения потребностей рынка труда квалифицированными кадрами. Нужны не просто специалисты высокой квалификации, но прежде всего люди этические, культурные, всесторонне образованные [Гитун Н. И.].
Методы, механизмы, инструменты	Большие бизнес-структуры организуют свои учебные заведения и разнообразные корпоративные программы [Шевляков И., Бородчук Н.]	Работодатели указывают на тот факт, что налоги, которые они платят и которые идут, в том числе на систему образования, не позволяют им получать квалифицированного работника. Общественные организации работодателей включены в состав межведомственной рабочей группы по разработке Национальной рамки квалификаций [Шевляков И., Бородчук Н.]	-----	Отдельные работодатели сотрудничают непосредственно с университетами [Шевляков И., Бородчук Н.]
Результаты	Сегодня острый дефицит компании испытывают в специалистах инженерно-технических профессий [Гишук И.] Украинские работодатели не желают инвестировать в образование: доказательством этого является низкий уровень оплаты юридическими лицами обучения студентов. [Росул В. В.]	Интеллектуальноемкие секторы отечественной экономики почти полностью деградировали... [Згуровский М.] Образовательный парадокс: высокий уровень грамотности и процент населения с высшим образованием является одним из самых высоких показателей в Европе, а уровень производительности труда, остается одним из самых низких среди стран Европы и Северной Америки. Нарастает дисбаланс спроса и предложения на рынке труда ... "перепроизводство" дипломированных экономистов, юристов и выпускников гуманитарных дисциплин [Шевляков И., Бородчук Н.]	На недостаток у нынешних выпускников практических навыков жаловались 61 % всех работодателей, на неумение решать проблемные ситуации указали 38 % [Кириченко И.] Наблюдается низкий технический уровень не только рабочих, но и выпускников технических специальностей [Шевляков И., Бородчук Н.]	Примитивный рынок труда начал лишать молодежь и систему высшего образования соответствующих стимулов, что привело к синдрому ненужности качественного образования и передовых знаний [Згуровский М.]

ВЫВОДЫ

Таким образом, отечественный работодатель четко формулирует свои требования к потребителям и высшей школе относительно необходимого уровня образования и квалификации будущих работников, но не видит возможности, не считает целесообразным лично принимать участие в постановке целей и разработке программ развития системы высшего образования как на уровне общегосударственных программ, так и на уровне рынка труда среди подобного круга работодателей. Его одиночные попытки влиять на качество кадрового ресурса на рынке труда не имеют системного характера. Большинство объединений работодателей не принимает конкретные меры в направлении реформирования системы высшего образования. Как следствие, отсутствуют положительные результаты для всех субъектов, то есть ни один из интересов участников рынка образовательных услуг не является учтенным: работодатель не получает квалифицированные образованные кадры, экономика страны страдает от избытка низкопродуктивной рабочей силы, выпускники вузов не востребованы рынком труда, а дипломы о высшем образовании в глазах работодателя с каждым годом теряют ценность.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ИСТОЧНИКИ

1. ГРИШНОВА А. А. (2001): *Человеческий капитал: формирование в системе образования и профподготовки*. К.: Т-во «Знания».
2. ГИТУН Н. И. (2007): Трансформация высшего образования: социокультурный подход. *Философские науки*, № 8, с. 113–117

3. ГИЩУК И. – ЯВОРСКАЯ Л. (2008): Специалисты с высшим образованием все больше, а квалифицированных кадров не хватает. *Голос Украины*, № 67 (4317).
4. ДЬЯКОВ А.В. (2010): Европейский опыт регулирования взаимодействия образования и рынка труда. *Государственное управление: теория и практика*, № 1.
5. ЗГУРОВСКИЙ М. (2006): Дипломированное псевдообразование или Противоречия переходного периода в сфере высшего образования Украины. *Зеркало недели. Украина*, № 6.
6. КИРИЧЕНКО И. (2012) Битва за профессионализм. *Зеркало недели. Украина*, № 33.
7. РОСУЛ В.В. – КОБАЛЬ В.И. (2011): Высшее образование Украины: состояние проблемы и перспективы. In: *Международный научный вестник: сборник научных докладов по материалам XX Международной научно-практической конференции «Перспективные пути и направления совершенствования образовательной системы в свете Болонского процесса», 16-19 ноября 2010 года*. Ужгород: ЗакГУ. Вып.2 (21), ч.1, 283–290.
8. ЧЕРНОИВАНОВА А.Г. (2011): Состояние экономической активности молодежи на рынке труда в условиях преодоления последствий системного кризиса. *БизнесИнформ*, № 7 (1), с.93–95.
9. ШЕВЛЯКОВ И. – БОРОДЧУК Н. (2011): *Международный центр перспективных исследований. Образовательная реформа: связь образования и рынка труда*. – М.: ООО «Оптима».

ADDRESS & ©

доц. Ирина Михайловна ТРУНИНА, к. э. н.
кафедра международной экономики
институт экономики и финансов
Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля
кв. Молодежный, 20а, 91034 Луганск
The Ukraine

проф. Михаил Васильевич ЗАГИРНЯК, д. т. н.
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ул. Первомайская, 20, 39614 Кременчуг
The Ukraine

доц. Андрей Борисович ПОЧТОВЮК, к. н. гос.упр.
Факультет управления
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
бульвар Пушкина 3, 39614 Кременчуг
The Ukraine
apochtovyuk@yandex.ru

VYUŽITÍ NÁSTROJŮ PROCESNÍHO MODELOVÁNÍ V ÚSTAVU ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ PRÁCE ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTY JIHOČESKÉ UNIVERZITY

Use of Model Process Tools In Centre of Health and Social Work of Faculty
of Health and Social Studies, University of South Bohemia

Radka PROKEŠOVÁ - Roman KUBÍČEK

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Hlavním přínosem Ústavu zdravotně sociální práce (ÚZSP) pro Zdravotně sociální fakultu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (ZSF JU) je praktická realizace sociální práce a funkce ÚZSP jako klinického pracoviště pro realizaci praxí studentů. Do činnosti center se zapojují studenti všech forem studia také jako dobrovolníci, a tím se zvyšují praktické zkušenosti budoucích kvalifikovaných odborníků v oblasti sociální práce a zdravotně sociální problematiky. Odborné praxe studentů či aktivní zapojení do činností center ÚZSP i mimo odbornou praxi umožní studentům také zpracování závěrečných prací na základě praktických zkušeností s realizací terénní sociální práce a rozvoj studentských publikačních aktivit. Pro vytvoření návrhu procesního modelu fungování ÚZSP bylo nutno definovat jeho poslání a hlavní náplně činnosti. Na jejich základě byly navrženy a uspořádány vlastní procesy ÚZSP. Návrh procesního modelu ÚZSP využívá nástroje procesního modelování používané ve výrobních firmách konkrétně v procesních modelech firmy VISHAY ELECTRONIC, spol. s r.o., Přeštice, pobočka Prachatice.

Klíčová slova: Ústav sociální práce – procesy – procesní modely

ABSTRACT: The main benefit of the Centre of Health and Social Work (CHSW) for the faculty (FHSS USB) is the practical implementation of social work and the function of CHSW as a clinical department for implementation of students' practice. The activities of the centres are involved in all forms of studies and students can take part there as volunteers, too, therefore practical experience of future qualified experts in the field of social work and health and social issues can increase. Practical training of students and their active involvement in the activities of CHSW centres which are not parts of their internship also enable students to process their theses based on practical experience with the implementation of social work to develop their publication activities. To create a design of a process model of CHSW, it was necessary to define its function and activities. On their bases own processes of CHSW were designed and arranged. The proposals of process models of CHSW use the instruments which are applicable in the manufactures, specifically based on the company process models of VISHAY ELECTRONIC Ltd. Přeštice, bureau Prachatice.

Key words: Centre of social work – processes – process models

---

ÚVOD

V následujícím článku se zabýváme návrhem procesního modelu řízení určeného pro projektově orientované organizace sociální sféry se zaměřením na procesy monitoringu a evaluace. Vycházíme ze způsobu využití managementu v sociální oblasti, která je determinována především specifiky této sféry. Zvláštností sociální oblasti je její financování, neboť jde o finanční prostředky získané přerozdělováním, tj. obvykle se nejedná o prostředky získané danou činností. Z toho vyplývá, že přímou odpovědnost za využití zmíněných finančních prostředků v sociální sféře nese management jejich institucí, jehož snahou by mělo být poskytování

co nejkvalitnějších služeb klientům při efektivním využití finančních zdrojů organizace [2]. Právě tyto důvody vedou k tomu, že nedílnou součástí řízení a rozvoje institucí v sociální sféře představuje v současnosti projektový management [3]. Aplikace projektového řízení v této oblasti má zásadní vliv nejen na management institucí jako takových, ale představuje i možnost získání zdrojů jejich financování. Míru úspěšnosti řízení realizovaných projektů obecně určují převážně naměřené hodnoty času a nákladů v porovnání se vstupními parametry projektového plánu podle plánovaného cíle projektu [4]. Zmiňované hodnoty lze u projektů získávat pomocí procesů monitorování a evaluace. Zajímavým zjištěním bylo, že současné

instituce v sociální oblasti stále více k dosažení svých strategických cílů využívají stejně jako organizace komerční sféry analytických mechanismů, které jim poskytují informační systémy a jejich informační technologie např. ve formě databázových systémů. Pro nastavení procesního modelu ÚZSP byl použit nástroj procesního modelování využívaný v procesním modelu výrobní firmy Vishay electronic spol. s r.o. Přeštice, závod Prachatice se zachováním aspektů příslušející činnosti v oblasti sociální práce.

METODIKA A CÍL

Hlavní cíl příspěvku je přiblížit tvorbu vytvoření návrhu procesního modelu fungování vybrané instituce. Model řízení byl vytvořen ve vybrané projektově orientované instituci v sociální oblasti tak, aby vedl k optimalizaci, a zefektivnění její činnosti pomocí souboru monitorovacích i hodnotících indikátorů a databázového systému (navrženého v návaznosti na způsob monitorování a hodnocení činnosti instituce) a zároveň poskytoval možnosti specifikace východisek a předpokladů dalšího rozvoje této instituce. Důležitým aspektem zohledněným při výběru vhodné instituce byla taktéž dostupnost veškerých potřebných informací a datových zdrojů. K analýze a návrhu procesů ÚZSP byly využity metody procesní analýzy a modelování procesů. Pro modelování procesů byly použity procesní mapy s využitím procesních diagramů „Želva“ a modelování a jejich rozvedení pomocí platformy ARIS (s využitím EPC diagramů), která využívá průběžnou optimalizaci procesů a umožňuje identifikovat, kdo se zabývá kterými činnostmi, v jakém pořadí, s pomocí kterých aplikací a co je výsledkem každé jednotlivé činnosti a procesu jako takového. To následně umožňuje identifikovat organizační, strukturální a technické problémy v procesních tocích a nalézt potenciál pro zdokonalení. U vytvořeného modelu řízení bylo s využitím metody triangulace následně provedeno

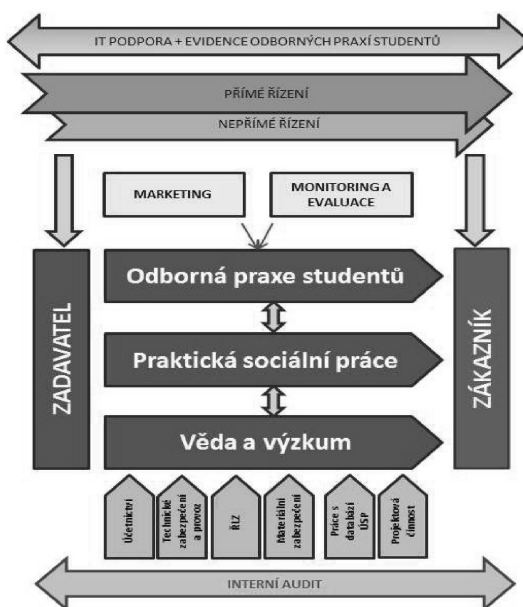
expertní posouzení jeho uplatnitelnosti v dalších projektově orientovaných institucích sociální sféry se stejným nebo podobným spektrem činností.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Pro tvorbu modelu řízení projektově orientované instituce sociální sféry se zaměřením na procesy monitoringu a evaluace bylo nutno vybrat takovou instituci, která bude mít co možná nejširší spektrum činností podpořených realizací projektů a bude skýtat dostatečný potenciál pro další rozvoj. Jako nejvhodnější pracoviště pro vytvoření modelu řízení pro projektově orientované instituce sociální sféry byl zvolen Ústav zdravotně sociální práce Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, který tyto předpoklady splňuje. Ústav zdravotně sociální práce představuje svým spektrem činností a vývojovým stupněm vhodný modelový příklad k ověření možnosti optimalizace a zefektivnění činnosti institucí sociální sféry s využitím souboru monitorovacích i hodnotících indikátorů. Před návrhem procesního modelu fungování ÚZSP, bylo nutno definovat jeho poslání a hlavní náplně činnosti. Teprve na jejich základě navržené a uspořádané vlastní procesy ÚZSP.

Posláním ÚZSP je realizace odborných praxí studentů všech forem studia nosných studijních zdravotně sociálních oborů na ZSF JU, praktická realizace sociální (i zdravotně sociální) práce a vědecko-výzkumná činnost v oblasti zdravotně sociální problematiky. Hlavní náplní činnosti ÚZSP je tedy sociální práce, tzn. realizace praktických aktivit ve vztahu k různým cílovým skupinám klientů. Do těchto aktivit jsou zapojeni nejen pracovníci ÚZSP, ale taktéž studenti, kteří zde absolvují odbornou praxi. Realizace aktivit center ÚZSP poskytuje potenciál pro vědecko-výzkumnou činnost ÚZSP. Většina aktivit ÚZSP je realizovaná pomocí projektové činnosti. Z toho vychází procesní model fungování (obr. č. 1).

Obr. č. 1: Procesní model fungování ÚSP.

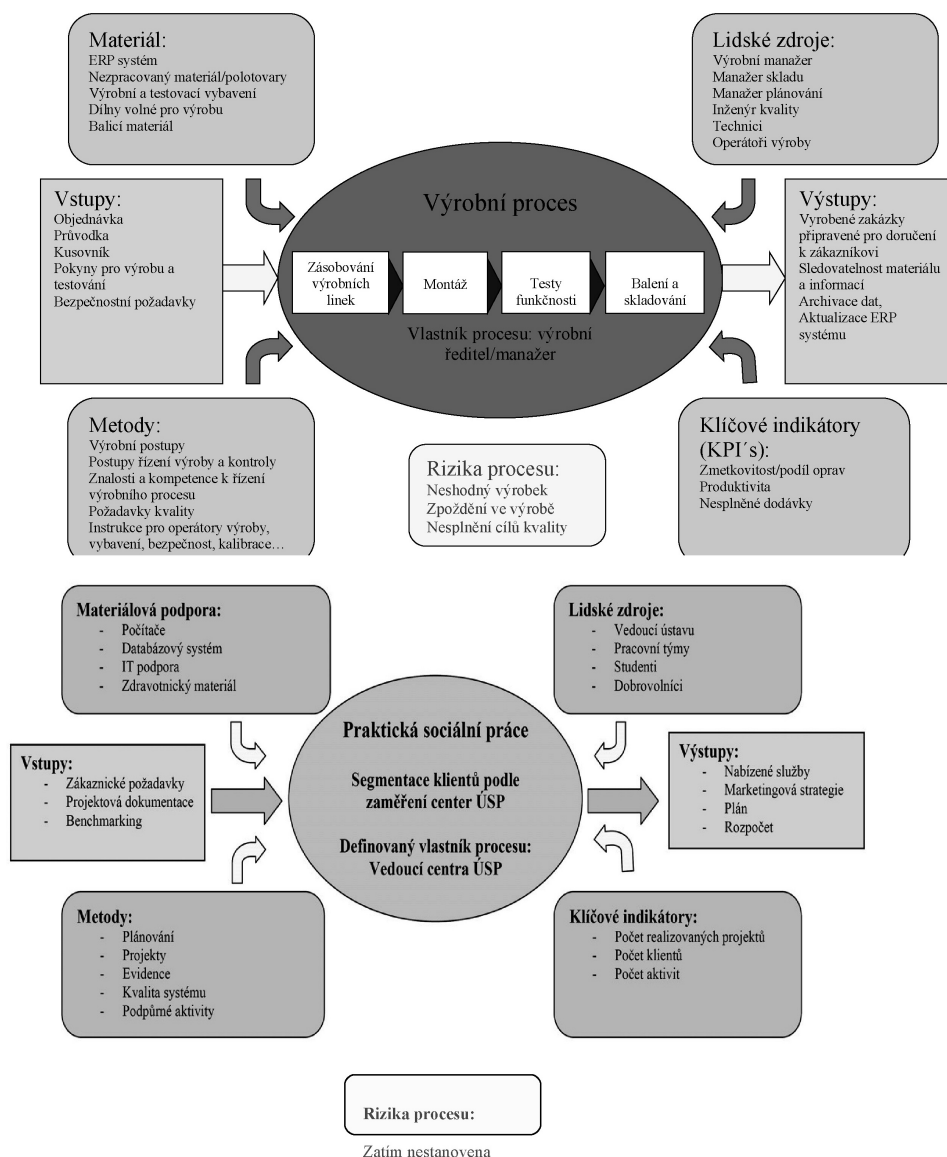
Zdroj: Autoři.

Klíčové procesy fungování ÚZSP tvoří tři procesy, a to proces odborné praxe studentů, proces praktické sociální práce, proces vědy a výzkumu. Tyto procesy již v ÚZSP existovaly v době návrhu modelu. V návrhu modelu řízení byly následně dopracovány. Pro zpracování jednotlivých klíčových procesů byl využit diagram „Želva“, který je využíván ve významných výrobních firmách. Předlohový model fungování výrobního procesu byl poskytnut firmou Vishay s.r.o. „Želvi“ diagram pomáhá při definování procesů, dílčích procesů a řídicích a podpůrných procesů. Představuje vhodný způsobem, jak prokázat vazby mezi jednotlivými procesy. Součástí diagramu je i definování klíčových indikátorů daného procesu. Želva je typem diagramu, který kategorizuje klíčové prvky procesu jako části želvy. Tělo, definuje proces (tj. transformační prvek procesu), hlava ukazuje vstupy, ocas výstupy. 4 nohy želvy představují:

Co – materiály a zařízení používané procesem;
 Kdo – lidské zdroje, včetně vlastníka procesu a zaměstnanců, kteří provádějí dané procesy;
 Měření – měření efektivity produktu a procesu;
 Jak – popis toho, jak je proces regulován. Zahrnuje dokumenty používané procesem.

V následujícím obrázku je znázorněn původní procesní model používaný výrobní firmou a jeho modifikace použitá pro mapování procesu „Praktická sociální práce“ (obr. č. 2). V porovnání procesních diagramů můžeme vidět rozdíl, který je způsoben absencí sledování kvalitativních ukazatelů, které jsou v rámci mapování sociální práce vynechány, neboť na rozdíl od komerční sféry je v sociální sféře prakticky nemožné sledovat produktivitu práce a další běžné ukazatele [5].

Obr. č. 2: Srovnání procesních map výrobní proces x praktická sociální práce.

Zdroj: Zpracováno autory pro Vishay s.r.o. Prachatice a ÚZSP ZSF JU Č. Budějovice.

V další fázi byl tento model rozpracován do EPC diagramu. Pro Ústav zdravotně sociální práce byl ZSF JU vytvořen soubor indikátorů, pomocí kterých bude možno sledovat a hodnotit činnost a rozvoj ÚZSP a jeho částí – jednotlivých výzkumných oblastí a jejich center. Návrh souboru indikátorů vycházel jak z předchozí analýzy fungování ÚZSP, tak i z navrženého procesního modelu pro fungování ÚZSP [6]. Navržené indikátory jsou v podstatě směřovány k monitorování navržených tří klíčových procesů, a to odborné praxe studentů, praktické sociální práce a věda a výzkum a dále na jejich projektovou i marketingovou podporu. Indikátory byly navrženy tak, aby jejich hodnoty bylo možno použít i pro koncipování strategického rozvoje ÚZSP [7]. Následně návrh databázového systému pro ÚZSP ZSF JU byl koncipován tak, aby vytvořený soubor monitorovacích a hodnotících indikátorů spolu s databázovým systémem díky synergickému efektu tvořily jednoduchý analytický model sloužící k podpoře řízení [8]. Expertní posouzení uplatnitelnosti vytvořeného modelu pro další projektově orientované instituce v sociální oblasti byl proveden formou polostandardizovaného rozhovoru se třemi odborníky-zástupci institucí sociální sféry a to Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, Krizového centra pro děti a rodinu Jihočeského kraje a odboru zdravotnictví a sociálních věcí Krajského úřadu Jihočeského kraje. Na základě jejich posouzení je tento navržený model aplikovatelný v sociální sféře.

ZÁVĚR

Na základě provedeného kvalitativního výzkumu byl navržen model řízení pro vybraný Ústav zdravotně sociální práce. Model řízení je založen na vytvořeném souboru monitorovacích a hodnotících indikátorů, které byly za využití synergických efektů zapracovány do návrhu databázových systémů ÚZSP. Na základě hodnot navržených indikátorů získaných z databázového systému lze nejen sledovat, ale i hodnotit činnost ÚZSP. Některé z indikátorů lze použít také ke kon-

cipování strategie rozvoje ÚZSP. Uplatnitelnost vytvořeného modelu řízení byla posuzována experty z různých oblastí řízení podobně orientovaných institucí. Na základě názoru expertů je tento model řízení aplikovatelný i pro další podobně zaměřené organizace. Model by podle mínění dotazovaných expertů přinesl zlepšení do řízení projektově orientovaných organizací sociální sféry podobně zaměřených jako ÚZSP.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. DRÁBOVÁ, M. et al. (2010): *Ústav sociální práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích*. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta.
2. MATOUŠEK, O. et al. (2007): *Základy sociální práce*. Praha: Portál.
3. PROKEŠOVÁ, R. – DRÁBOVÁ, M. (2009): Systém monitorování činnosti a rozvoje Ústavu sociální práce Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. *Kontakt*, č. 2, s. 375–380, České Budějovice.
4. PROKEŠOVÁ, R. – DRÁBOVÁ, M. (2011): Využití hodnot monitorovacích indikátorů pro specifikaci východisek a předpokladů rozvoje Ústavu sociální práce Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. *Kontakt*, č. 1, s. 74–85, České Budějovice.
5. PROKEŠOVÁ, R. – TRŽIL, M. – DRÁBOVÁ, M. (2009): Vytvoření struktury databázového systému v návaznosti na systém monitoringu činnosti a rozvoje Ústavu sociální práce. *Kontakt*, č. 2, s. 368–374.
6. PRŮŠA, L. (2007): *Ekonomie sociálních služeb*. Praha: ASPI.
7. SVOZILOVÁ, A. (2006): *Projektový management*. Praha: Grada Publishing.
8. VEBER, J. (2009): *Management: základy, moderní manažerské přístupy, výkonnost a prosperita*. Praha: Management Press.

ADDRESS & ©

Ing. Radka PROKEŠOVÁ
Katedra právních oborů, řízení a ekonomiky
Zdravotně sociální fakulta
Jihočeská univerzita
Jírovцова 24, 370 04 České Budějovice
Katedra strukturální politiky EU a rozvoje venkova
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
rprokesova@seznam.cz

Ing. Roman KUBÍČEK
Katedra řízení
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
r.kubicek@seznam.cz

VYBRANÉ MODELY ORGANIZAČNÍHO KLIMATU

Some Models of Organization Climate

Jana KANTOROVÁ

Olomouc, Czech Republic

ABSTRAKT: V příspěvku se zabýváme organizačním klimatem v organizační psychologii. Organizační klima je úzce spojeno s řízením podniku a nachází své uplatnění i ve školství. Uvádíme dva základní interpretační směry. V jednom směru je organizační klima spíše periferní záležitostí a proniká nejasně a neohrazeně celou organizací. V druhém přístupu je klima hlavním prvkem průběhu organizačního procesu, má své dané místo a funkci. K oběma liniím představujeme vybrané modely organizačního klimatu z německé literatury.

Klíčová slova: organizační psychologie – organizační klima – modely organizačního klimatu

ABSTRACT: In the paper we deal with the organization climate in organization psychology. Organization climate is closely linked to the management of the company and is applicable in the education as well. There are two basic responding directions here. In one direction the organization climate is rather a peripheral matter and goes through the entire organization vaguely and without any boundaries. In the second approach the climate is a central element within all the organization process, it has got its specific place and function. For both lines we present selected models of organization climate taken from German literature.

Key words: organization psychology – organization climate – organization climate models

ÚVOD

Text se zabývá pojetím organizačního klimatu v psychologii organizace a práce, konkrétně v organizační psychologii. Za významné pokládáme práce od R. Bessotha (1989), G. Chemnitz (1980) a M. von Salderna (1987). Představujeme vybrané modely organizačního klimatu.

Pojem klima v organizační psychologii

Ze studia literatury vyplývá, že klima má v organizační psychologii⁵¹ delší tradici než v ostatních oblastech psychologie nebo pedagogiky. Výskyt klimatu v organizační psychologii je historicky podmíněn tím, že K. Lewin během své výzkumné činnosti na Massachusetts Institut of Technology intenzivně a úspěšně spolupracoval s průmyslovými podniky. Bylo to v době tzv. taylorismu, kdy M. Weber vypracoval vlastní teorii činnosti, jejímž nositelem je plánovitě hospodařící a racionálně kalkulující člověk „homo oeconomicus“. M. Weber se ve své knize „K psychofyzice průmyslové práce“ zabýval metodickými otázkami zkoumání pracovních předpokladů, psy-

chofyzickou podmíněností pracovní schopnosti, podporoval laboratorní experimentální postupy směřující k zachycení pracovní křivky (podle Kraepelinova vzoru) (Hutar 1969). Současně kritizoval redukcionismus tohoto biologicky orientovaného přístupu. Přesto si uvědomoval, že naše činnost je daleko častěji, než si myslíme, vedena ne rozumem, ale afekty a city (Štikar 2000).

Koncept klimatu se nejdříve prosadil v anglo-amerických a později i v německy mluvících oblastech. V literatuře k organizační psychologii se nahlíží na roli klimatu jako na hlavní pilíř v objasňování organizačního jednání, což je v popisovaných modelech pěkně vidět (Štikar 1996).

Definice klimatu v organizační psychologii

Organizační klima odpovídá podle R. Bessotha (1989a) tzv. provoznímu klimatu (srovn. Grecmanová – Dopita, s. 39). G. Chemnitz (1980: 33–34) popisuje organizační klima jako produkt několika různých faktorů. Pro kvalitu organizačního klimatu není rozhodující pouze samotné chování jednotlivých členů skupiny, ale také jejich očekávání, představy,

⁵¹ Psychologie práce a organizace vznikla v roce 1973 jako speciální psychologická věda. Zahnuje psychologii organizace (organizační psychologii), personální psychologii aj. (např. Schein 1969, Bělohávek 1996).

potřeby a jejich naplnění. Z tohoto pohledu je zřejmé, že tato varianta klimatu úzce souvisí s psychologií, konkrétně s psychologií osobnosti. U organizačního klimatu můžeme identifikovat některé aspekty psychosociálního klimatu. Autor dále upozorňuje na to, že je známa souvislost mezi kvalitou organizačního klimatu a pracovními výkony ve skupině. Pokud organizační klima nabývá vyšších hodnot, jsou i pracovní výsledky vyšší. V opačném případě dochází ke ztrátě motivace a ke špatnému plnění zadaných úkolů. Extrémním přístupem je naprosté neplnění úkolů. Kvalitu organizačního klimatu můžeme posuzovat také z hlediska objektivních dat skupiny, jako je např. fluktuace členů skupiny, jejich absence, vytváření pracovních míst ve skupině (škole, podniku) apod. Jednou z dalších rozhodujících determinant pro posouzení organizačního klimatu je styl vedení. G. Chemnitz (1980) také říká, že organizační klima se skládá z mnoha dimenzí (od pedagogických až po sociálně psychologické) a nejlépe ho můžeme zkoumat pomocí případových studií, dotazování a přímého pozorování.

M. v. Saldern ve své disertační práci (1987: 19) cituje W. J. Campbella et al., který definuje klima jako „množství atributů a očekávání“, jež popisují organizaci, a G. Desslera zdůrazňujícího individuální psychologické vnímání různých dimenzí organizačního prostředí. Organizační klima bývá označováno také jako „osobnost“ či „charakter“ dané organizace. Tento popis upřednostňuje také R. H. Moos. Často se v této souvislosti mluví o vlastnostech, charakteristikách a attributech, které bývají psychologicky vnímány a mohou ovlivňovat chování jedinců nebo skupiny (Saldern 1987: 19).

Podstatné na těchto přístupech je to, že klima je chápáno jako množství psychologicky vnímaných znaků (aspektů) se subjektivním charakterem, a že klima ovlivňuje chování lidí. To potvrzuje definice organizačního klimatu A. J. Dubrina a F. E. Weinerta (in Saldern 1987: 19). Podle nich se klima jedné organizace liší od klimatu jiných organizací, je relativně stálé, a klima je následek chování členů organizace stejně jako pravidel a ustanovení dané organizace.

Modely organizačního klimatu

Teoretické ukotvení klimatu vychází z interakcionismu. Předcházely tomu však dva faktory, které byly posuzovány nezávisle na sobě – prvky závislé na lidech a nezávislé na lidech (závislé na okolí). K tomu přiřazené teorie personalismus a situacionismus neprokázaly průkaznou hodnotu a oba prvky se začaly zkoumat ve vzájemné závislosti, interakci.

Je zřejmé, že organizační psychologové a podnikoví vědci (ti pravděpodobně na základě svého kybernetického způsobu uvažování) přiřazují klimatu uvnitř organizačních procesů jednoznačně hlavní roli a to se také snaží vyjádřit graficky (častěji než je v pedagogických vědách běžné).

Můžeme rozlišit dva základní interpretační směry. V jednom směru je organizační klima spíše periferní záležitostí a proniká nejasně a neohraničeně celou organizací. V druhém přístupu je klima hlavním prvkem průběhu organizačního procesu, má své dané místo a funkci. První směr představují modely W. J. Campbella, D. Hellriegela a J. W. Slocuma. Druhý přístup reprezentují modely G. Desslera, J. L. Gibson a kol., R. M. Hodgettse a S. Altmana, a G. H. Litwina a R. A. Stringera.

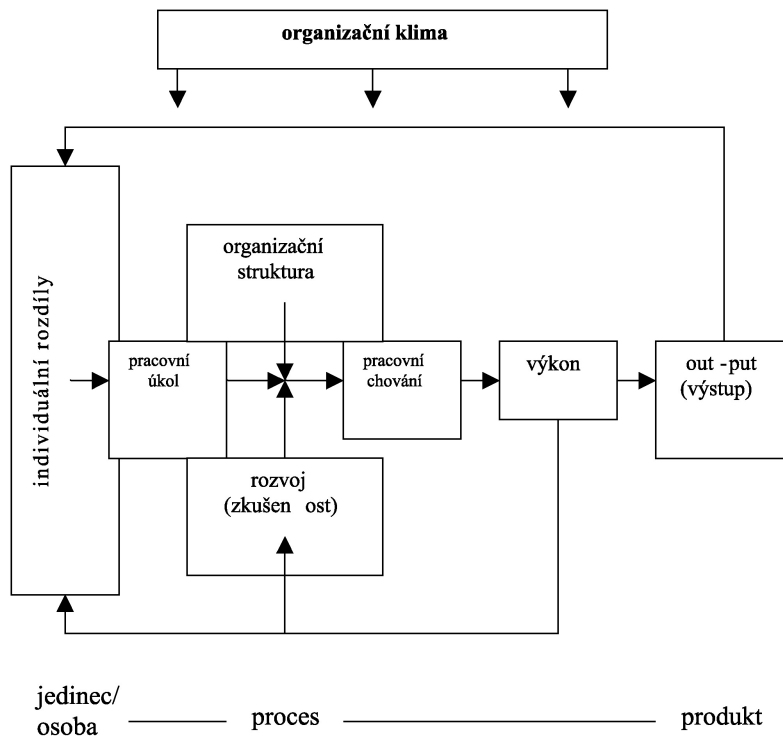
Příspěvek vychází z publikované disertační práce M. von Salderna (1987) a R. Bessotha (1989), kde jsou vybrané modely prezentovány a částečně charakterizovány, a také z prací jednotlivých autorů.

1 Model W. J. Campbella

K první skupině patří pracovníci W. J. Campbella et al. (1970), A. J. Dubrin a K. Bleicher a E. Meyer.

Charakteristický je model W. J. Campbella et al. na následujícím obrázku. Organizační klima je chápáno pouze okrajově, prolíná všemi oblastmi a činnostmi dané organizace, je indikátorem pro hodnocení procesů v organizaci či skupině. Tato skupina funguje jako otevřený systém, klima je v ní těžko uchopitelné. Z tohoto důvodu vzniká problém, jak a kde by bylo možné ve skupině něco změnit, aby se zlepšila i kvalita klimatu. Vidíme, že je v tomto případě nesnadné organizační klima vymezit nebo obsáhnout. V souvislosti s tím spatřujeme malou pravděpodobnost (možnost) pozitivního ovlivňování organizačního klimatu v jakékoli organizaci.

Obr. č. 1: Model organizačního klimatu dle W. J. Campbella (1970: 367–377, Saldern 1987, s. 20).

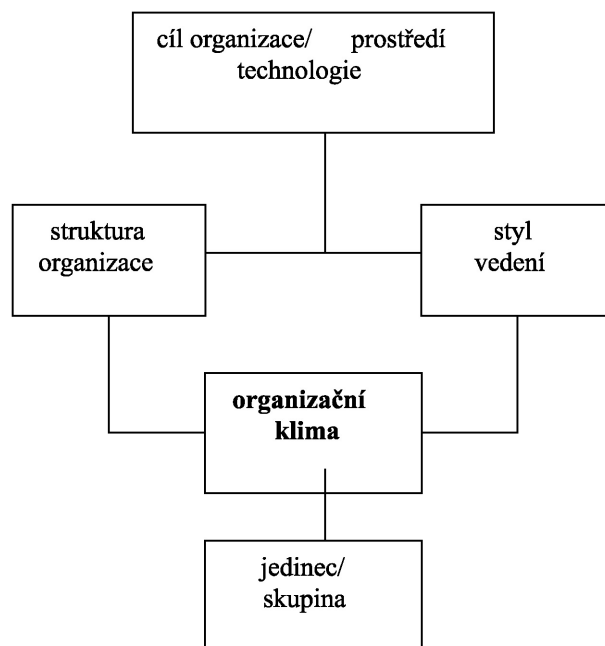
2 Model G. Desslera

Omezená možnost ovlivňovat klima je lépe vyřešena u modelů druhé skupiny, neboť klimatu uvnitř organizace je zde přiřazena pevná role (funkce).

Tento princip je vidět např. u G. Desslera (1976), který ve svém opravdu jednoduchém modelu zřetelněji uvádí intervenční roli klimatu. Organizační klima je trvalou součástí procesů. Uvnitř organizace má klima

jednoznačnou funkci, je jasně vymezené a uchopitelné. Pomocí intervenčních zásahů můžeme provádět změny v organizaci a tím také zlepšovat klima. Domníváme se, že pro celkové fungování a chod jakékoli organizace je toto pojetí klimatu přínosné a transparentní. Největší význam tohoto modelu spatřujeme v možnosti ovlivňovat a optimalizovat organizační klima v různých sociálních skupinách.

Obr. č. 2: Model organizačního klimatu dle G. Desslera (1976 Saldern 1987: 21).

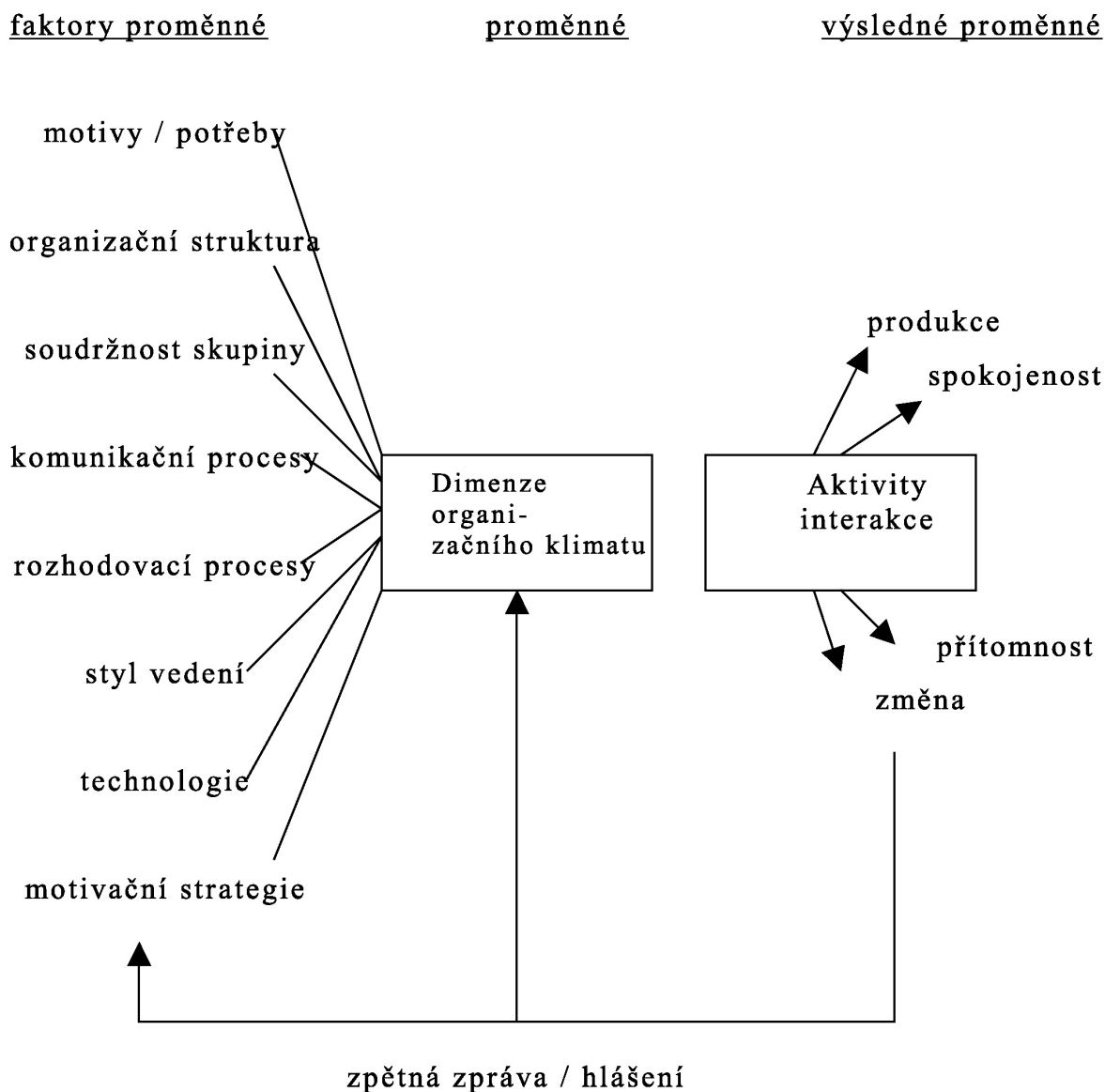

3 Model J. L. Gibsona

J. L. Gibson et al. (1973) zdůrazňují obzvláště významný intervenční charakter klimatu (viz obr. č. 3). Model zobrazuje několik faktorů organizačního klimatu, kam autor řadí potřeby, organizační strukturu, soudržnost skupiny, komunikaci, rozhodování, styl

vedení či motivační strategie. Tyto faktory jsou ovlivňovány např. aktivitami v organizaci, vzájemnými interakcemi, spokojeností ve skupině, výslednými produkty, orientací na přítomnost, požadovanými změnami. Úroveň a kvalita výsledných proměnných působí jako zpětná vazba pro uvedené faktory.

Obr. č. 3: Model organizačního klimatu podle J. L. Gibsona et al. (1973; Saldern 1987: 21).

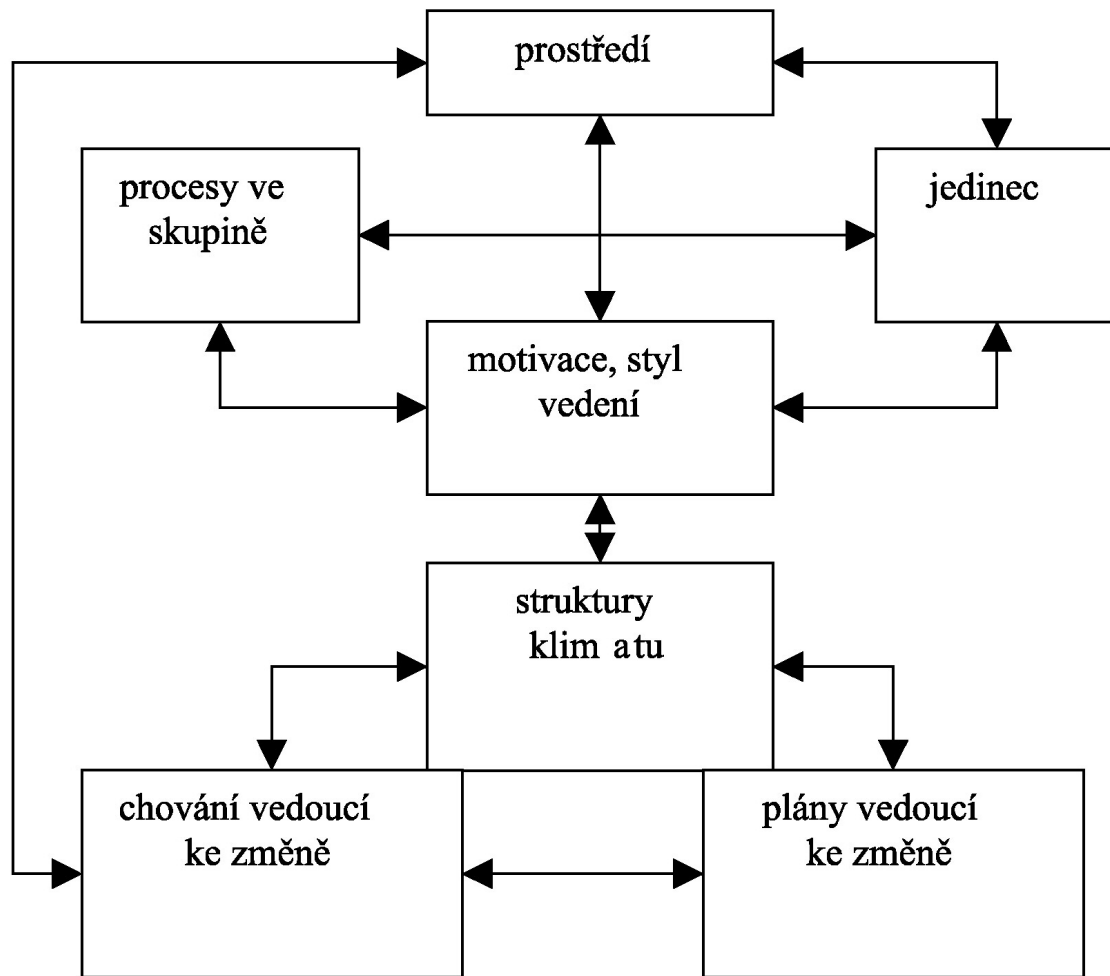

4 Model D. Hellriegela a J. W. Slocuma

Model klimatu D. Hellriegela a J. W. Slocuma (1976, 1974) (obr. č. 4) je nápadný konsekvenčním použitím oboustranných šipek. To znamená, že mezi komponenty není žádný kausální vztah, nýbrž jsou upřednostňovány vzájemné vlivy.

V porovnání s modelem J. L. Gibsona et al. (1973) se tento model zdá složitější a klima zde obtížněji ovlivnitelné. Přesto klima v organizaci ovlivňuje styl vedení, motivaci k činnostem a aktivitám, působí na chování vedoucí ke změně i na plány vedoucí ke změně.

Obr. č. 4: Role organizačního klimatu podle D. Hellriegela a J. W. Slocuma (1976, 1974; Saldern 1987: 22).

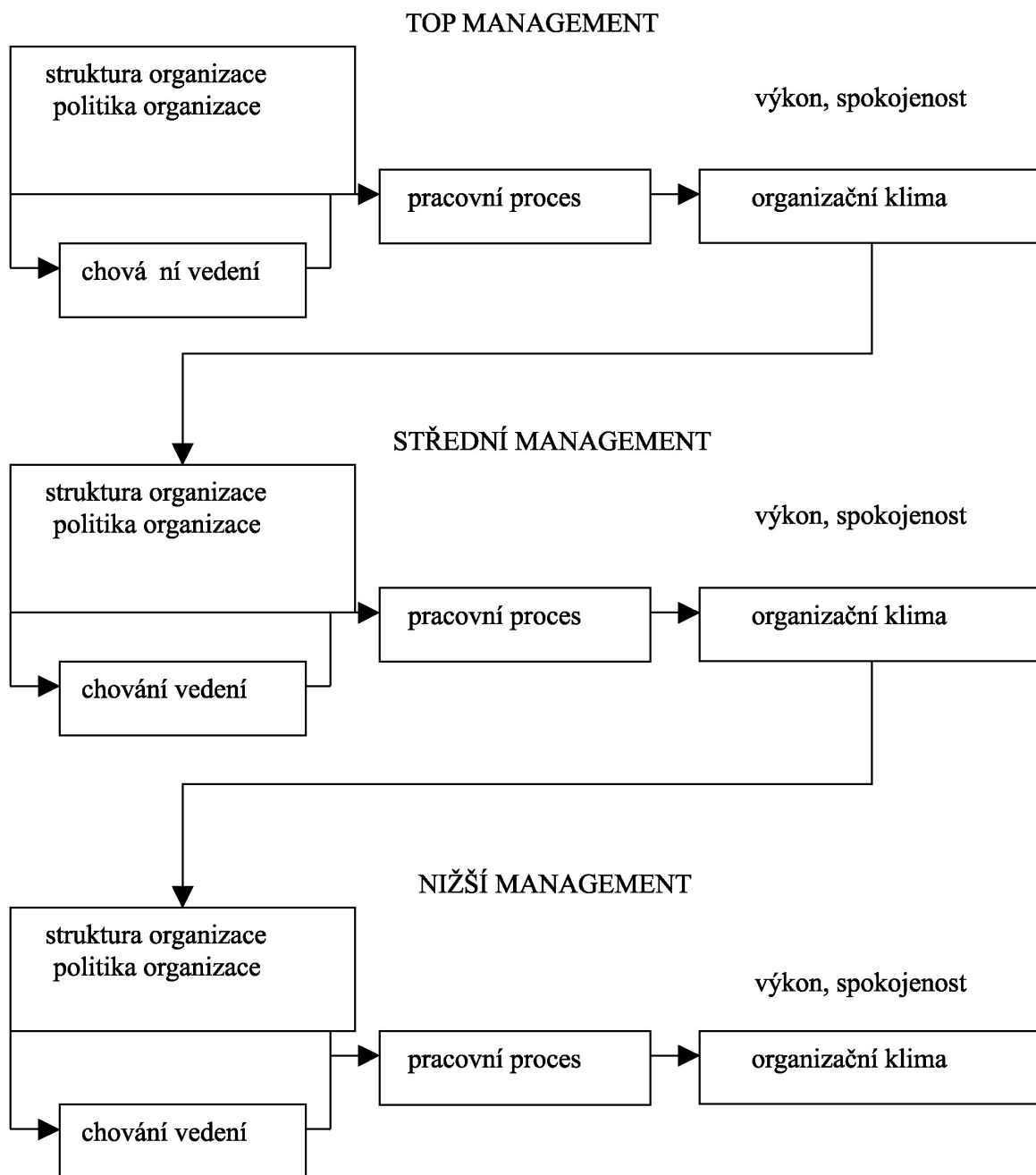
5 Model R. M. Hodgettse a S. Altmana

Model R. M. Hodgettse a S. Altmana (1979) nastiňuje jinou perspektivu klimatu. Organizační klima je vztaženo synteticky na jednotlivé úrovně managementu (vysoký, střední, nízký). Struktura i politika organizace působí na chování vedení a společně pak

na pracovní proces, jehož výkon a spokojenost se zrcadlí v organizačním klimatu. Tento mechanismus funguje na všech třech úrovních managementu, klima je zde závisle i nezávisle proměnnou.

Tento model (obr. č. 5) se může vztahovat na podobné úrovně analýzy školního systému.

Obr. č. 5: Organizační klima jako nezávisle a závisle proměnná – podle úrovní vedení (Hodgetts – Altman 1979; Saldern 1987: 23).

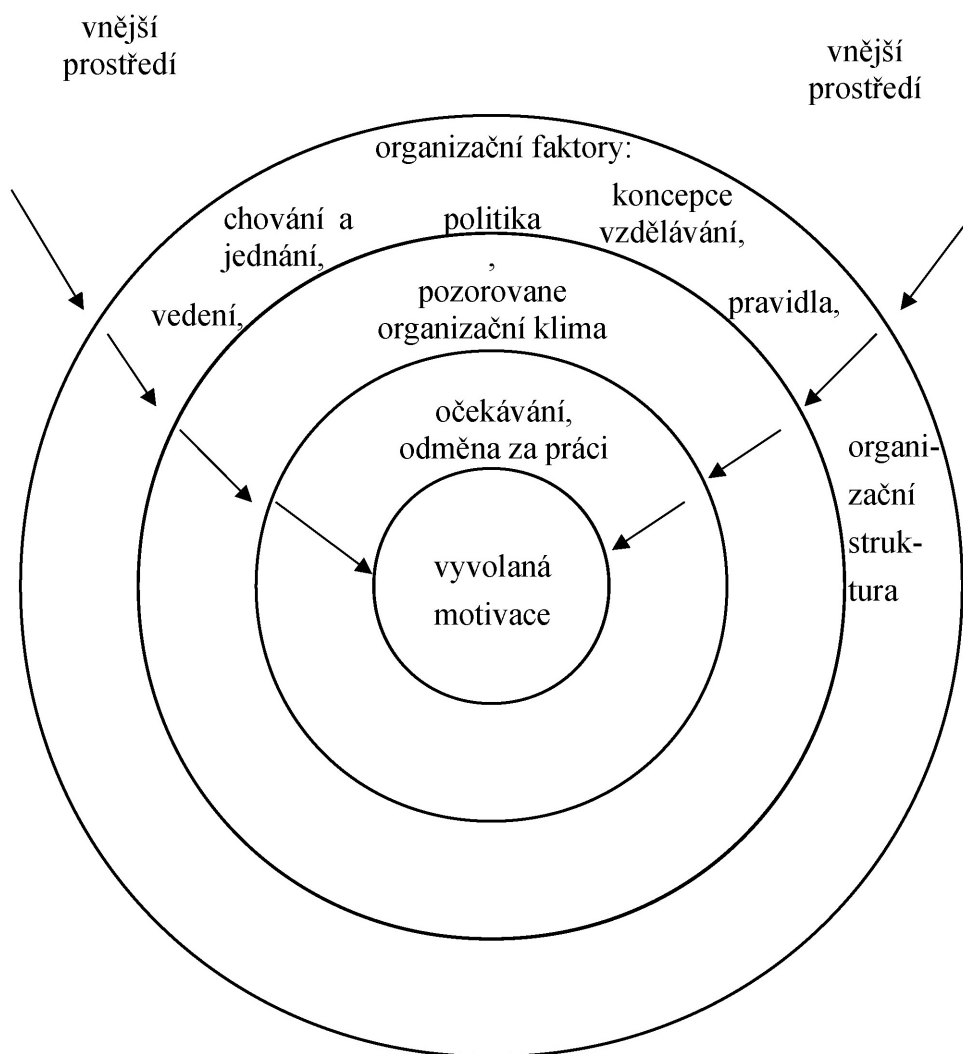

6 Model G. H. Litwina a R. A. Stringera

Model poukazuje na to, že dobré organizační klima podporuje pracovní motivaci vedení i učitelů. Ta se

odráží ve vysoké míře produktivity vedení a učitelů nebo ve výkonech školy. Kdo zlepšuje organizační klima školy, přispívá ke zvyšování kvality školy.

Obr. č. 6: Subjektivní model příčin (faktorů), které motivují chování ve škole (Litwin – Stringer 1968: 43; Bessoth 1989: 13).

ZÁVĚR

Tento krátký přehled, v grafickém vyjádření pro pedagogiku ne příliš typický, poukazuje na skutečnost, že klima je komplikovaný jev, který nemá jednotnou definici. Výzkumy klimatu se pak stávají díky nepřesným definicím problematické. I když chápeme klima jako společný způsob života členů určité skupiny či instituce, tak klima nebývá zmiňováno jako skupinový fenomén. L. R. James a A. P. Jones (1974) proto rozlišují osobnostní individuální klima, které je základem pro klima organizace jako skupinového fenoménu.

Na základě uvedeného textu a představených modelů je však zřejmé, že význam klimatu v organizacích je veliký a že kvalita klimatu může celou organizaci pozitivně i negativně ovlivnit. S modelovým způsobem zpracování lze pracovat v teoretické rovině, rovněž však při praktické aplikaci např. při výuce školského managementu apod.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BĚLOHLÁVEK, F. (1996): *Organizační chování*. Olomouc: Rubico.
2. BESSOTH, R. (1989): *Organisationsklima an Schulen*. Neuwied u Frankfurt a. M.: Luchterhnd.
3. CAMPBELL, W. J. (1970): Some effects of affective climate on the achievement innovation of pupils. In: H. J. CAMPBELL (Hrsg.): *Scholars in context: The effects of environments on learning*. Sydney: Willey, s. 367–377.
4. DESSLER, G. (1976): *Organization and management. A contingency approach*. Prentice Hall: Englewood Cliffs NJ.
5. GIBSON, J. L. – IVANCEVICH, J. M. – DONNELLY, J. H. (1973): *Organizations. Structure, process, behavior*. Dallas: Business Public.
6. GRECMANOVÁ, H. – DOPITA, M. (2011): Teoretická východiska percepce organizačního kli-

- matu pedagogických fakult akademickými pracovníky. *Aula*, roč. 19, č. 03–04, s. 39–45. ISSN 1210-6658.
7. HELLRIEGEL, D. – SLOCUM, J. W. (1974): Organizational climate: Measures, research, contingencies. *Academy of Management Journal*, č. 17, pp. 255–280.
  8. HELLRIEGEL, D. – SLOCUM, J. W. (1976): *Organizational behavior: Contingency views*. St. Paul: West Publ.
  9. HODGETTS, R. M. – ALTMAN, S. (1979): *Organizational Behavior*. Philadelphia.
  10. HUTAR, M. (1969): *Max Weber: výbor z díla*. Praha: VŠP.
  11. CHEMNITZ, G. (1980): Untersuchungen und Ergebnisse zum sozio-emotionalen Klima in Schulklassen. In: K. J. KLAUER – H. J. KORNADT (Hg.): *Jahrbuch für Empirische Erziehungswissenschaft*. Düsseldorf: Schwann, s. 9–41.
  12. JAMES, L. R. – JONES, A. P. (1974): Organizational climate: A review of theory and research. *Psychological Bulletin*, č. 81, pp. 1096–1112.
  13. LITWIN, G. H. – STRINGER, R. A. (1968): *Motivation and organizational climate*. Harvard University Boston: Graduate School of Business Administration.
  14. SALDERN, M. v. (1987): *Sozialklima von Schulklassen*. Frankfurt a. M.: Verlag Peter Lang GmbH.
  15. SCHEIN, E. H. (1969): *Psychologie organizace*. Praha: Orbis.
  16. ŠTIKAR, J. (1996): *Základy psychologie práce a organizace*. Praha: Univerzita Karlova.
  17. ŠTIKAR, J. (2000): *Metody psychologie práce a organizace*. Praha: Karolinum.

Příspěvek vznikl za podpory grantu GA ČR s registračním číslem P407/11/0696 pod názvem „Percepce organizačního klimatu pedagogických fakult akademickými pracovníky“.

ADDRESS & ©

PhDr. Jana KANTOROVÁ, Ph.D.
Ústav pedagogiky a sociálních studií
Pedagogická fakulta
Univerzita Palackého
Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc
Czech Republic
jana.kantorova@upol.cz

BENCHMARKING PŘÍSTUPŮ K HODNOCENÍ KVALITY VÝUKY NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH STUDENTY

Benchmarking of Approaches to Students' Evaluation of Higher Education Quality

*Jaroslav NENADÁL - David VYKYDAL - Petra HALFAROVÁ
- Iva ŠEDLBAUEROVÁ*

Ostrava, Czech Republic

ABSTRAKT: V jakýchkoli systémech managementu je zpětná vazba velmi důležitým prvkem. Jednou z forem zpětné vazby systémů managementu vysokých škol je nesporně i hodnocení kvality výuky ze strany studentů. Existenci podobného hodnocení předpokládají i mnohé mezinárodní dokumenty pro systémy managementu kvality vysokých škol – viz např. [1] a [2]. I většina českých vysokých škol studentské hodnocení kvality výuky realizuje, avšak úroveň a zvolené přístupy k tomuto hodnocení vykazují mnohé, obecně známé systémové nedostatky. Mezi ty největší patří nízké procento zapojených studentů, velká variabilita používaných kritérií hodnocení (včetně těch, které o kvalitě výuky nevyovídají), nedostatečná garance anonymity hodnocení a také nesystematické využívání výsledků hodnocení vedením vysokých škol. I proto bylo součástí projektu specifického výzkumu na katedře kontroly a řízení jakosti VŠB-TU Ostrava č. SP2011/57 „Pokročilé metody managementu jakosti“ provedení benchmarkingové studie, která měla za cíl identifikovat nejlepší přístupy ke studentskému hodnocení kvality výuky na našich a především zahraničních vysokých školách, aby je bylo možné využít jako příležitosti ke zlepšování postupů tohoto hodnocení i na českých vysokých školách. Příspěvek seznámí čtenáře s nejdůležitějšími výsledky a zjištěními této benchmarkingové studie.

Klíčová slova: vysoká škola – kvalita – hodnocení kvality výuky – spokojenost studentů – systém managementu

ABSTRACT: A feedback is a very important item of any management system. The student's evaluation of education quality represents one of the feedback method within universities management systems. A lot of various international documents focused on higher education quality management systems – see [1] or [2] for example – ask for such an evaluation. Also most Czech universities perform such an evaluation at present, however, the level as well as approaches used for this evaluation show many system shortcomings. The low percentage of students being involved, the large variability of criteria being used, the insufficient guarantee of evaluation anonymity and mostly casual exploitation of evaluation results by universities top management are the most frequent weaknesses. That is why a special benchmarking study targeted to good working in the field of the students' evaluation of education quality was a part of the research project No. SP2011/57 „Quality Management Advanced Methods“ which was solved at the Department of Quality Management at VSB-Technical University of Ostrava. The identification of the best practice of such an evaluation, especially at foreign universities, was a main goal of the benchmarking study. This best practice should be an inspiration for Czech universities. The article brings the most important results and findings of the benchmarking study.

Key words: university – quality – education quality evaluation – students' satisfaction – management system

---

ÚVOD

Kvalita vysokých škol je v souvislosti s tzv. Boloňským procesem velmi diskutovanou oblastí i v Česku. Směrnice ENQA [3] tvoří určitý systémový základ k zabezpečování a zlepšování kvality vysokoškolského vzdělávání v Evropě. Podle této směrnice by všechny vysoké školy měly rozvíjet vnitřní systémy managementu, orientované právě na kvalitu svých procesů.

K budování a rozvoji takových systémů mohou

sloužit různé přístupy a modely: od generických norem ČSN EN ISO 9001 [4], resp. ČSN EN ISO 9004 [5], přes jejich aplikace pro sektor školství [2], [6], až po implementaci komplexních modelů excelence – viz např. [7]. Ostatně: porovnání různých přístupů k zabezpečování a hodnocení kvality bylo autory publikováno v tomto časopise v r. 2011 [8].

Jedním ze základních principů moderních systémů managementu je i princip neustálého zlepšování, vedoucí k pozitivním změnám a zvyšování výkonnosti

všech typů organizací. Jako metoda učení se z lepší praxe a tím i inspirace k vlastnímu zlepšování je v této souvislosti doporučován benchmarking. V literatuře lze nalézt bezpočet definic benchmarkingu, my si zde pomůžeme speciálním slovníkem APQC (American Productivity and Quality Center), který hovoří, že benchmarking je proces identifikace, poznání a adaptace vynikající praxe a procesů z jakékoliv organizace na světě, jež pomáhá zlepšovat vlastní výkonnost [9]. Typům, postupům a aplikaci benchmarkingu se podrobně věnovali autoři ve své monografii [10], přičemž některá doporučení byla využita i v benchmarkingové studii, zaměřené na ve světě využívané přístupy k hodnocení kvality výuky na vysokých školách studenty.

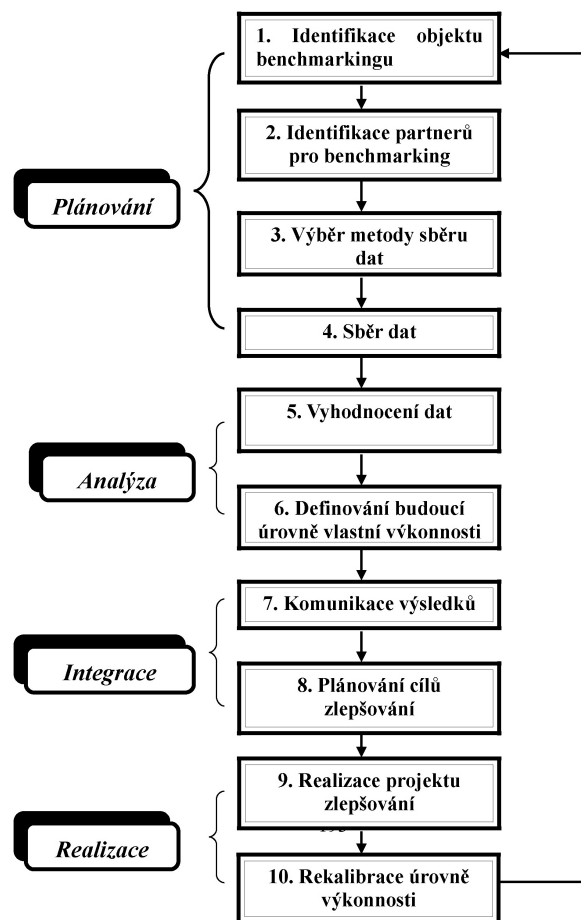
METODIKA A CÍL

Jak už bylo zmíněno dříve, proces studentského hodnocení kvality výuky je v současné době součástí systémů managementu většiny českých vysokých škol. Významně se však liší jak svými přístupy, tak i spektrem hodnocených znaků. Proto byla na VŠB-TU Ostrava v r. 2011 iniciována benchmarkingová studie, která měla za cíl identifikovat nejlepší přístupy ke studentskému hodnocení kvality výuky na zahraničních vysokých školách, aby je bylo možné využít jako příležitosti ke zlepšování postupů tohoto hodnocení i na českých vysokých školách. Jako obecný model benchmarkingu byl zvolen algoritmus, respektující čtyři klíčové fáze: plánovací, analytickou, integrační a realizační – viz obr. č. 1. Vlastní benchmarkingová studie pak zahrnovala pouze první dvě fáze dle obr. č. 1. Fáze integrační a realizační nebyla (a ani nemohla být) předmětem zkoumání, jelikož jde o aktivity, které už musí být plně v pravomoci vedení jednotlivých vysokých škol – jejich podstatou je totiž dosažení konsensu na oblast i úroveň možného dalšího vlastního zlepšování, což v našem případě představuje kroky, které by v podmínkách jednotlivých vysokých škol měly vést ke zdokonalení dosavadních přístupů k hodnocení kvality výuky studenty vysokých škol.

Objektem benchmarkingu se tedy stal proces studentského hodnocení kvality výuky na vysokých školách. Jako partneři – vysoké školy, s nimiž byla v tomto ohledu porovnávána VŠB-TU Ostrava a její jednotlivé fakulty – byly vybrány univerzity z USA, Kanady a několika evropských zemí – jejich seznam bude uveden dále.

Výběr byl ovlivněn zejména mírou spolupráce VŠB-TU Ostrava s těmito školami, dostupnými informacemi o propracovaných postupech studentského hodnocení a také odhadem pravděpodobnosti získání potřebných informací. V souladu se zadáním byly osloveny pouze zahraniční vysoké školy. Porovnávací studie tohoto typu v prostředí českých vysokých škol se teprve připravuje.

Obr. č. 1: Základní etapy benchmarkingové studie studentského hodnocení kvality výuky na vysokých školách.

Sběr informací o postupech studentského hodnocení kvality výuky byl realizován od září 2011 do března 2012 kombinací metod přímého dotazování zástupců jednotlivých škol, návštěvou www portálů některých univerzit, jakož i studiem zaslaných podkladů z oslovených škol. Byť byly osloveny i některé univerzity v jihovýchodní Asii, nebyly jejich informace do vyhodnocení zahrnuty, protože nebyly poskytnuty v anglickém jazyce a překlad znakového písma se ukázal být nad reálné možnosti (i finanční) týmu řešitelů.

K vyhodnocení údajů byla aplikována kvalitativní analýza, která měla dva základní cíle:

- vymezit ty znaky kvality výuky, které jsou na vybraných univerzitách ke studentskému hodnocení používány nejčastěji,
- identifikovat přístupy a postupy ke studentskému hodnocení kvality výuky za účelem možné inspirace k dalšímu rozvoji tohoto hodnocení i na českých vysokých školách.

Výsledky jsou uvedeny a komentovány v následující části příspěvku.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Tab. č. 1: Znaky kvality výuky posuzované na vybraných vysokých školách.

Znaky kvality	Amerika								Evropa								
	Kanada				USA				Švédsko	Dánsko		Belgie	Nizozemí		Německo	Polsko	SR
	K1	K2	K3	K4	U1	U2	U3	U4		Š1	D1		D2	B1			
Celkové hodnocení kvality výuky			X	X	X	X	X	X					X				
Kvalita prezentací	X		X	X	X			X	X	X	X			X		X	X
Jasně definovaný cíl výuky předmětu				X			X			X	X	X		X		X	
Kvalita a dostupnost studijních materiálů	X	X						X	X	X		X	X	X			X
Efektivní využití didaktických pomůcek	X			X			X					X		X	X	X	
Schopnost vyučujícího jasně vysvětlit látku	X		X	X		X		X				X			X		
Schopnost vyučujícího motivovat zájem o výuku předmětu	X	X	X	X		X	X	X						X			X
Celkový přehled vyučujícího v dané oblasti	X					X				X				X			
Ochota vyučujícího reagovat na otázky studentů	X			X						X				X	X		
Organizace výuky předmětu	X			X		X						X		X		X	X
Spravedlivé hodnocení studentů vyučujícím		X		X		X											X
Úroveň komunikace vyučujícího se studenty		X				X				X						X	
Včasná zpětná vazba na zadané úkoly		X		X		X		X		X							
Dostupnost vyučujícího pro studenty			X			X	X	X						X		X	X
Kvality vybavení učeben a výukových prostor			X		X	X					X	X			X		
Soulad průběhu výuky s plánovanými výsledky				X							X		X				
Pracovní náplň studentů je přiměřená požadavkům předmětu				X					X		X		X	X	X		X
Vyučující jedná se studenty s respektem a úctou				X												X	
Doporučení předmětu dalším studentům					X										X		

Poznámka: X značí, že daná škola využívá příslušný znak kvality pro účely hodnocení kvality výuky studenty.

Poznámka: X značí, že daná škola využívá příslušný znak kvality pro účely hodnocení kvality výuky studenty.

Tab. č. 1 sumarizuje informace o hodnocených znacích kvality výuky jednotlivými vysokými školami. V tabulce názvy škol nahrazují tyto identifikátory:

K1 – University of Toronto
K2 – Dalhousie University
K3 – Victoria University
K4 – University of Ontario, Institute of Technology
U1 – Michigan Technological University
U2 – California Institute of Technology
U3 – Massachusetts Institute of Technology
U4 – Georgia Institute of Technology
Š1 – Malmö Högskola
D1 – Kobenhavns Universitet
B1 – Vrije Universiteit Brussel
N1 – Universiteit Leiden
N2 – Erasmus University Rotterdam
Ne1 – Friedrich-Schiller-Universität Jena
P1 – Koszalin University of Technology
S1 – Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave.

V tabulce uvedený seznam znaků byl získán sumarizací zjištění z jednotlivých vysokých škol. Z tabulky je zřejmé, že jednotlivé školy používají k hodnocení kvality výuky poměrně různorodou škálu znaků. Největší počet znaků je hodnocen na University of Ontario, Institute of Technology. Nejméně využívanými jsou znaky uvedené v tabulce jako poslední – což je s ohledem na jejich obsah poněkud překvapující.

Velmi zajímavá zjištění přinesla kvalitativní analýza přístupů ke studentskému hodnocení kvality. Vzhledem k omezenému rozsahu tohoto příspěvku uvádíme pouze stručný popis nejzávažnějších z nich:

- a) Na všech vysokých školách se tomuto typu hodnocení přikládá mimořádný význam a je přímo podporováno vedením škol, kterému přinášejí cenné podněty na nutná zlepšení a změny.
- b) V drtivé většině případů se hodnocení kvality výuky ze strany studentů provádí každoročně.
- c) Ve všech případech se k tomuto účelu využívají dotazníková šetření mezi studenty. Převládají papírové verze dotazníků, pouze u 5 z oslovených škol je využíván elektronický informační systém a on-line dotazníky.
- d) Na některých školách existují speciální oddělení, která se výhradně zabývají organizováním studentského hodnocení a zpracováním výsledků (např. – Dalhousie University, Georgia Institute of Technology apod.).
- e) Na všech školách se klade velký důraz na zachování absolutní anonymity hodnocení. Proto existují různé přístupy: od přepisování komentářů studentů do zvláštních programů pracovníky příslušného oddělení a okamžitého skartování papírových dotazníků (Dalhousie University) až po pravidlo, že výsledky hodnocení jsou vyučujícím sdělovány teprve po udělení poslední známky z daného předmětu v určitém akademickém roce (University of Ontario, Institute of Technology).
- f) V dotaznících se v 16 školách využívá pro hodnocení jednotlivých znaků (viz tab. č. 1) pětistupňová hodnotící škála.
- g) Samozřejmostí je, že se kromě vyučujících dostá-

- vají výsledky hodnocení také k jejich přímým nadřízeným a k vedení fakult a škol.
- h) V některých případech (např. Malmö Högskola, Victoria University atd.) je vyplňování dotazníků pro studenty povinné, na většině škol jde ale pouze o dobrovolnou aktivitu, kterou nicméně studenti intenzivně využívají. Procento zapojených studentů se ale nepodařilo benchmarkingovým šetřením zjistit.
  - i) Negativní hodnocení kvality výuky ze strany studentů vede k přijímání nápravných opatření, jejichž účinnost je prověřována i vedením škol (fakult).
  - j) Výzva k hodnocení a distribuce příslušných dotazníků je realizována obvykle 2 týdny před ukončením výuky daného předmětu, sběr dotazníků a jejich zpracování začíná na většině škol posledním dnem výuky.

I z těchto kusých informací je patrný systémový přístup ke studentskému hodnocení kvality výuky, nesporně ovlivňující i identifikaci příležitostí ke zlepšování vzdělávacího procesu všech vysokých škol.

Kromě těchto závěrů, které je možné určitým způsobem zevšeobecnit, byly zjištěny i některé specifické přístupy ke studentskému hodnocení, na daném vzorku škol ale výjimečné. Např. na jedné z oslovených škol se toto hodnocení realizuje pouze jedenkrát za tři roky. Na jiné ze škol probíhá kromě anonymního hodnocení formou dotazníků i každoroční slovní hodnocení při setkání studentů s pedagogy. A v jednom případě je toto hodnocení rozšířeno nejenom na studenty, ale i na absolventy, aby bylo zjištěno, jak daná škola své absolventy připravuje s ohledem na potřeby trhu práce.

V porovnání s těmito zjištěními byl konfrontován současný stav studentského hodnocení kvality výuky na VŠB-TU Ostrava. Protože autoři nemají zmocnění k podrobnému popisu tohoto stavu, uvádíme pouze základní informace o přístupech na této univerzitě:

- Dotazníková šetření se realizují v rámci informačního systému EDISON, do kterého má přístup každý student.
- Není plně garantována anonymita hodnocení, což je jeden z klíčových důvodů toho, že do podobných průzkumů se zapojuje pouze minimum studentů jednotlivých studijních oborů. Vzorek respondentů tak není vůbec reprezentativní a výsledky není možné považovat za spolehlivé.
- Existují značné rozdíly mezi tím, jak jednotlivé fakulty univerzity výsledky studentského hodnocení využívají. Kromě pravidelného projednávání výsledků ve vedení fakult byla zaznamenána i situace, kdy výsledky nejsou komunikovány ani s vedoucími příslušných kateder. Potenciál ke zlepšování je tak minimální.

Podrobné výsledky benchmarkingové studie (ve které nechyběla ani navrhovaná opatření ke zlepšení současného stavu, inspirovaná právě zjištěnou dobrou

praxí na srovnávaných školách) byly předloženy k projednání v kolegiu rektora VŠB-TU v květnu 2012, kdy se uskutečnilo tzv. přezkoumání systému managementu vedením univerzity. (Podotýkáme, že VŠB-TU Ostrava je držitelem certifikátu systému managementu kvality podle ISO 9001:2008 a přezkoumání vedením je jedním z požadavků, které tyto systémy musí aplikovat). Výstupem toho přezkoumání byla i rozhodnutí o dalším rozvoji systému hodnocení kvality výuky studenty. Konkrétní akce a zejména jejich účinnost budou posuzovány při následujícím přezkoumání systému vedením VŠB-TU Ostrava v r. 2013.

ZÁVĚR

Pro kontinuální rozvoj systémů managementu vysokých škol je nesmírně užitečná a významná fungující zpětná vazba od jednotlivých zástupců zainteresovaných stran. Jednou z klíčových zájmových skupin jsou bezesporu studenti. Benchmarkingová studie, s jejíž podstatnými výsledky se v tomto příspěvku autoři podělili, přinesla mnohé inspirativní náměty nejen pro vedení VŠB-TU Ostrava, ale může být podnětem pravděpodobně i pro zástupce mnoha dalších vysokých škol v ČR. Pokud tomu tak bude, splní tento článek svůj primární smysl. Protože by bylo záhodno, aby studentská hodnocení kvality výuky na všech školách dlouhodobě plnila svůj účel a měla atributy reprezentativnosti, důvěrnosti, spolehlivosti a účelnosti.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. *Institutional Evaluation Programme: Guidelines for institutions.* (2011). 35 p. Dostupný z www.eua.be/iep/activities.aspx (staženo 4. 1. 2012)
2. *American National Standard. Quality management system standards – Requirements for education organizations.* (2011) Milwaukee: ASQ Quality Press.
3. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area* (2009). Dostupné z www.enqa.eu (staženo 23. 3. 2012)
4. ČSN EN ISO 9001 *Systémy managementu kvality – Požadavky.* Duben 2009. Praha: ÚNMZ.
5. ČSN EN ISO 9004 *Řízení udržitelného úspěchu organizace – Přístup managementu kvality.* Květen 2010. Praha: ÚNMZ.
6. *ISO/IWA 2 Guidelines for the Application of ISO 9001:2000 in Education.* Geneve: ISO, 2003.
7. *2011–2012: Education Criteria for Performance Excellence.* Dostupné z www.nist.gov/baldrige (staženo 20. 4. 2012)
8. NENADÁL, J. – VYKYDAL, D. (2011): K problematice hodnocení kvality vysokých škol v ČR. *Auspicia*, č. 2, roč. 8, s. 168–171.
9. *Glossary of Terms.* Dostupné z www.apqc.org (staženo 9. 11. 2009).
10. NENADÁL, J. – VYKYDAL, D. – HALFAROVÁ, P. (2011): *Benchmarking – mýty a skutečnost. Model efektivního učení se a zlepšování.* Praha: Management Press.

ADDRESS & ©

prof. Ing. Jaroslav NENADÁL, CSc.
Ing. David VYKYDAL, Ph.D.
Ing. Mgr. Petra HALFAROVÁ, Ph.D.
Ing. Iva ŠEDLBAUEROVÁ
Katedra kontroly a řízení jakosti
Fakulta metalurgie a materiálového inženýrství
Vysoká škola báňská – Technická univerzita
Tř. 17. Listopadu, 708 33 Ostrava-Poruba
Czech Republic
jaroslav.nenadal@vsb.cz

ANALÝZA DOTACÍ V LETECH 2004–2011 V ČR – AGRÁRNÍ SEKTOR

Analysis of Subsidies in 2004–2011 in Czech Republic – Agrarian Sector

Jaroslav SVOBODA - Jana LOSOSOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Nezbytnost dotační politiky agrárního sektoru je dána jak již jejím historickým vývojem, neboť její počátky sahají do druhé poloviny 20. století, tak i nutností kompenzovat rozdílné podmínky podnikání v tomto sektoru, který je nezastupitelný v produkci potravin a v posledních letech má i širší společenský kontext. Příspěvek je zaměřen na analýzu vývoje dotací u českých zemědělských podniků v letech 2004–2011 za využití databáze cca 920 pozorování. Po základním popisu poskytovaných dotací je uvedena jejich vazba na výnosnost zemědělských podniků, která je definována souhrnnými ukazateli: výsledkem hospodaření a celkovou rentabilitou.

Klíčová slova: zemědělství – Společná zemědělská politika – dotace – přímé platby – výnosnost – výsledek hospodaření

ABSTRACT: The necessity of subsidy policy of the agrarian sector is already set as its historical development, since its origins date back to the second half of the 20th century, and the need to compensate for differences in business conditions in this sector, which is irreplaceable in food production and in recent years has also had a broader social context. This paper focuses on the analysis of the development of subsidies for Czech agricultural enterprises in the years 2004–2011 (the database with 920 observations). After the basic description of subsidies their connection to the profitability of farms is presented, which is defined with summarizing indicators: profit or loss and overall profitability.

Key words: agriculture – Common Agricultural Policy – subsidies – direct payments – profitability – economic result

---

ÚVOD

Cílem Společné zemědělské politiky je pomoc při zajištění stabilních dodávek cenově dostupných a bezpečných potravin, poskytnout přiměřenou životní úroveň pro zemědělce, zemědělství modernizovat a rozvíjet a zajistit zemědělské hospodaření ve všech regionech EU.

Produkce zemědělství je značně podporována politicko-ekonomickými nástroji, zejména v podobě dotační podpory a je nezbytné neustále průběžně analyzovat efektivnost vynaložených prostředků [5].

Jak uvádí americký autor *Cochrane*, zemědělci čelí pracovnímu koloběhu, kdy jsou krátkodobé zisky zvýšením výnosů z přijetí nových technologií sníženy v dlouhodobém horizontu, protože inovace se šíří v celém odvětví, produkce roste a ceny klesají [2]. Zemědělci se musí neustále vypořádávat se zhoršenými cenovými podmínkami, zvyšováním intenzity výroby nebo rozšířením výroby a opouštět extenzivní výrobu. Podle studie španělských autorů vysoká úroveň přímých plateb spíše tlumí restrukturalizaci, než

aby stimulovala produktivitu. Farmy v marginálních podmínkách mají relativně nižší prospěch z přímých plateb a jejich další existence závisí na akceptování nižších výnosů než jsou náklady, využitím vlastních pozemků a práce [3].

Přímé platby jsou významným zdrojem příjmů pro evropské zemědělce. Několik zemí včetně Anglie a Švédska obhajovalo odstranění přímých plateb po roce 2013. Do jaké míry by odstranění přímých plateb mohlo ovlivnit dynamiku využívání půdy v Evropě, včetně dopadů na strukturální změny a na životní prostředí řeší ve svých pracích např. *Uthes et al.* [9]. Došli k závěru, že zrušení přímých plateb by nejvýznamněji zasáhlo regiony s méně příznivými podmínkami pro zemědělství, naopak nejméně zasaženy budou relativně konkurenceschopné sektory a vysoce diverzifikovaná odvětví s agro-turistickými možnostmi, dobrým marketingem a prodejní strukturou. *Acs et al.* [1] poukazují na reálné riziko opouštění půdy v horských oblastech a snižování stavů skotu. *Offermann et al.* [8] zkoumá postavení ekologických farem. Výsledky ukazují, že zvláštní podpory pro

ekologické zemědělství bude i nadále hrát důležitou roli v ziskovosti ekologických farem.

Analýzou tvorby výsledku hospodaření a analýzou přidané hodnoty v zemědělství na Slovensku se zabývají Miklovičová a Gurčík [6]. Kopta [4] tvrdí, že zemědělské podniky jsou v nebezpečí jednak kvůli dlouhodobé negativní rentabilitě a kolísání výsledku hospodaření provázeným záporným cash flow z operací a finanční platební neschopnosti. Trvale nízká nebo záporná rentabilita postihuje především zemědělské podniky v horských a podhorských oblastech.

Předkládaný příspěvek představuje výstup z řešeného výzkumného úkolu a je určen jak pro vědeckou tak i odbornou veřejnost. Pro samotné zemědělské podniky pak dokladuje úroveň, změny a strukturu dotací svých konkurentů a jejich dopad do výsledku hospodaření.

CÍL, MATERIÁL A METODIKA

Cílem příspěvku bylo analyzovat vývoj objemu a struktury dotací od roku 2004 poskytovaných zemědělským podnikům v ČR a jejich vliv na výsledek hospodaření. Analýza je aplikována na vzorku vybraných zemědělských podniků (920 pozorování) v letech 2004–2011, tj. v průměru 115 podniků ročně. Podkladové materiály tvořily účetní výkazy (rozvaha, výkaz zisku a ztráty) a doplňující dotazník, ze kterého byly zjištěny objemy poskytovaných dotací. V první části příspěvku je stručně popsán vývoj SZP (Společná zemědělská politika). V návaznosti na toto je stanovena výše podpor u průměrného zemědělského podniku ČR u vlastního souboru podniků. Ukazatele průměrného podniku byly vypočteny jako prostý průměr v daném roce a další odvozené ukazatele byly vypočteny podle známých vztahů ze zprůměrovaných základních ukazatelů. Při další analýze je využit jejich vztah k výnosnosti podniků, který je měřen souhrnnými ukazateli – výsledkem hospodaření a celkovou rentabilitou (ROA = Return on Assets, který byl vypočten jako podíl zisku před zdaněním a aktiv) a příp. vztahy ke složkám těchto ukazatelů (výnosům, přidané hodnotě). Dále byly ukazatele stanoveny bez vazby na dotace, tj. od původních ukazatelů (výsledku hospodaření a celkové rentability) byla dotace odečtena (tedy z výnosů, neboť dle účetních předpisů je zaúčtována jako součást ostatních provozních výnosů). Termínem brutto je

označován výsledek hospodaření před zdaněním (hrubý), netto pak po zdanění.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Základní podmínky ČR v prostředí EU v oblasti zemědělství vycházejí z přístupové smlouvy mezi ČR a EU podepsané v Aténách (duben 2003), z definitivní verze reformy SZP (říjen 2003) odsouhlasené summitem EU v červnu 2003 a z dalších legislativních opatření EU ve vztahu k životnímu prostředí, bezpečnosti potravin apod.

Nové členské státy se mohly nejspíše ke dni přistoupení rozhodnout, že nahradí platby podle režimů podpor jednotnou platbou na plochu, jež bude vypočtena rozdělením ročního finančního rámce na zemědělskou plochu každého nového členského státu. Systém přímých plateb aplikovaný v roce 2004 se skládal z jednotné platby na plochu (SAPS – Single Area Payment Scheme), kde základní sazba na 1 ha zemědělské půdy byla vypočtena jako podíl přiděleného národního limitu a počtu hektarů ohlášené zemědělské půdy. Výše podpory byla stanovena jako součin základní sazby na 1 ha zemědělské půdy a zjištěné plochy zemědělské půdy. Kromě SAPS byly Ministerstvem zemědělství schváleny od roku 2004 národní doplňkové platby (TOP-UP tj. Národní doplňkové platby k přímým podporám), které byly vypláceny na ornou půdu, chmelnice, bahnice a kozy, krávy bez tržní produkce mléka (dále jen KBTPM), skot a osivo píce a lnu.

Dalšími významnými dotacemi po vstupu do EU se staly platby v rámci Horizontálního plánu rozvoje venkova (HRDP) a Operační program Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství, který byl zaměřen především na podporu investičních akcí realizovaných v zemědělství. V letech 2007–2013 jsou tyto podpory řešeny v rámci Programu rozvoje venkova (PRV). Cílem těchto programů bylo zajištění větší konkurenceschopnosti zemědělství prostřednictvím zvýšení produktivity práce, zvýšení přidané hodnoty a kvality zemědělských produktů, a tím i zvýšení příjmů v zemědělství. Dalšími platbami, kterými mohly zemědělské podniky získat jsou podpůrné programy pro zemědělství podle „Zásad“ MZe (State-aid) a ostatní dotace (např. platby z Úřadu práce, vratky z FÚ apod.).

Struktura uvedených typů dotací je zachycena v tab. č. 1 a demonstruje jejich vývoj po vstupu ČR do EU.

Tab. č. 1: Vývoj dotací průměrného zemědělského podniku v letech 2004–2011 (tis. CZK).

Položka	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Průměr
SAPS	3 207	3 773	4 391	5 090	5 534	6 497	7 117	7 867	5 434
TOP- UP	2 810	3 962	4 166	4 404	3 762	3 305	2 029	698	3 142
Oddělené platby	0	0	237	439	155	504	1 255	1 258	481
State-aid	441	446	495	192	263	173	141	273	303
HRDP	2 382	2 586	2 669						2 546*)
PRV				3 593	3 491	3 769	3 533	4 054	3 688*)
SAPARD	72	6							39*)
Ostatní	781	777	749	489	413	1 359	797	781	768
Dotace celkem	9 955	11 954	13 388	14 797	15 070	15 108	14 872	15 064	13 776

*) Průměr stanoven jen z let, kdy byly dotace vypláceny, v dalších obdobích byly příp. nahrazeny dotacemi jinými.
Zdroj: Vlastní šetření výběrového souboru zemědělských podniků.

Nárůst dotací u průměrného zemědělského podniku činí o 6,1 % ročně, přičemž k největšímu nárůstu došlo v roce 2005 (20 %) v dalších letech se nárůst snižuje a v roce 2010 dokonce došlo k poklesu proti předchozímu roku. Pokud jde o jednotlivé platby největší tempo růstu je u SAPS, v průměru o 13,7 % ročně, naopak TOP-UP klesá, a to průměrně o 18 % ročně. Platby v LFA (vyrovnávací příspěvek v méně příznivých oblastech, vyplácen v rámci HRDP a PRV) spíše

stagnují, průměrné tempo růstu je 0,3 % a agro-environmentální opatření mají průměrné tempo růstu 2,2 %.

Analýza vybraných ukazatelů účetních výkazů, zejména Výkaz zisku a ztráty, a dopad dotací je uveden v tab. č. 2. V agrárním sektoru výše výsledku hospodaření zásadním způsobem ovlivněna přírodními a klimatickými podmínkami, které mají dopad jak do rostlinné tak i živočišné výroby [7].

Tab. č. 2: Analýza vybraných ukazatelů účetních výkazů a dopad dotací u průměrného zemědělského podniku v letech 2004–2011.

Ukazatel:	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Průměr
Provozní výnosy (tis. Kč)	75 719	79 703	76 811	90 415	92 469	73 943	78 383	85 227	81 584
Celkové výnosy (tis. Kč)	76 771	80 837	78 054	91 698	93 804	75 513	79 436	86 565	82 835
Přidaná hodnota (tis. Kč)	20 824	19 903	16 519	22 866	20 864	12 337	16 741	21 610	18 958
Výsledek hospodaření – celkový, brutto (tis. Kč)	4 496	3 214	2 414	7 356	4 856	-1 077	3 549	6 967	3 972
Výsledek hospodaření – celkový, netto (tis. Kč)	4 152	2 904	2 030	6 910	4 351	-1 001	3 091	5 999	3 555
Rentabilita celkových aktivit (ROA)	4,21 %	2,75 %	2,12 %	5,76 %	3,73 %	-0,87 %	2,73 %	5,38 %	3,23 %
Podíl dotace na provozních výnosech	12,96 %	14,38 %	16,54 %	15,48 %	15,70 %	19,14 %	18,16 %	15,99 %	16,04 %
Podíl dotace na celkových výnosech	12,78 %	14,18 %	16,28 %	15,26 %	15,47 %	18,74 %	17,92 %	15,75 %	15,80 %
Výsledek hospodaření brutto – dotace (tis. Kč)	-5 318	-8 248	-10 293	-6 639	-9 659	-15 230	-10 683	-6 664	-9 092
Rentabilita celkových aktivit (ROA) – dotace	-4,98 %	-7,07 %	-9,02 %	-5,20 %	-7,43 %	-12,31 %	-8,22 %	-5,14 %	-7,42 %

Zdroj: Vlastní šetření výběrového souboru zemědělských podniků.

Nejvyšší podíl na celkovém výsledku hospodaření (průměrná výše cca 4 mil. Kč) tvoří provozní výsledek hospodaření, který je generován z hlavní výdělečné činnosti podniků a měl by se pohybovat v kladných hodnotách – dosahovat tedy zisku a mohl tak být na-

plněn smysl jejich činnosti. Zisku bylo dosaženo (až na rok 2009) ve všech sledovaných letech. Jeho výrazné kolísání, jak už bylo zmíněno, jednak vlivem klimatických a přírodních podmínek a dále pak i vývojem cen zemědělských komodit – a to nejen již repub-

likových cen, ale i celosvětových. Samotný management podniků tedy tyto externí faktory nemůže vlastní činností ovlivnit. Významnou složkou, která výsledek ovlivňuje, je přidaná hodnota. Ta v důsledku úspěšného roku 2011 dosáhla za dobu sledování růstu (průměrné tempo 0,5 %), s průměrnou hodnotou cca 19 mil. Kč. Podstatnou rostoucí výnosovou složkou, která de facto již několik let generuje kladný výsledek hospodaření, je výše provozních dotací. Celkový výsledek hospodaření netto je hodnota výsledku upravená o daňovou povinnost (daň z příjmu právnických osob), jejichž odvod v průměru činí cca 420 tis.

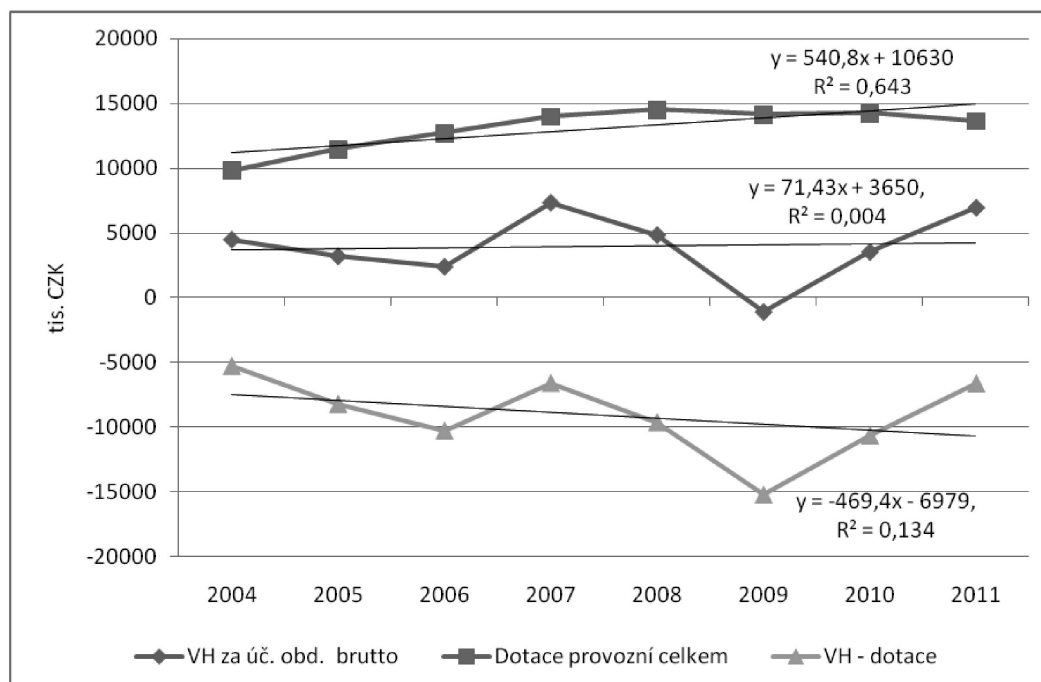
Dle české účetní legislativy, je většina dotací součástí ostatních provozních výnosů (kromě programů PRV – Osa II, OPZRV, SAPARD). Podíl těchto provozních dotací – a to jak na provozních, tak i celkových výnosech tvoří cca 16 %, při průměrném tempu růstu 3 %. Skutečnost relativně stejného poměru je dána tím, že provozní výnosy se podílí na celkových cca 99 %. Komplexnější pohled představuje využití ukazatele rentability celkového kapitálu (ROA), neboť bere v úvahu i objem vložených prostředků, která vyprodukují daný výsledek hospodaření. Pochopitelně do značné míry kopíruje analyzovaný výsledek hospodaření a v absolutních hodnotách nepřesahuje cca 6 %. Průměrná hodnota celkových aktiv se u sledovaných zemědělských podniků se pohybuje na hranici cca 120 mil. Kč. Hodnoty výsledku hospodaření a celkové rentability očištěné o dotace jsou však již alarmující. Podniky se rázově ocitají ve ztrátě (průměrná ztráta 9 mil. Kč), což se na sebe váže i zápornou rentabilitu.

Reálný dopad do finančního řízení zemědělských podniků by se dal shrnout do několika bodů. V první řadě jde řízení cash flow, které je závislé na inkasovaných platbách svých věřitelů. Nedostatečná platební kázeň může být často příčinou druhotné platební neschopnosti. Zde by měl být prvotní snahou zemědělských podniků pečlivý výběr odběratelů. Další možností je pak pozdržení vlastních plateb. Častým problémem je i příliv dotací ze státního rozpočtu, které je však závislé na ekonomické situaci státu, kterou opět zemědělci mohou těžko ovlivnit. Nedostatek finančních prostředků je také řešen prostřednictvím úvěrů. Negativně zde pak působí úrokové sazby, které vytváří v tomto sektoru již dlouhodobě finanční ztrátu.

Dalším prvkem je optimalizace výrobní struktury, která má ovšem dlouhodobější charakter, zejména u výroby živočišné. Takováto rozhodnutí, např. o zrušení chovu, nejsou již v současné době výjimečná. Dokládá to i stav hospodářských zvířat dle údajů Českého statistického úřadu vykazující klesající trend. Situace v rostlinné výrobě směřuje ke zvyšování ploch obilovin (zejm. pšenice ozimé) a řepky (výrazně dotované komodity) na úkor ostatních zemědělských plodin. Odbyt zemědělců na tuzemský trh, který je silně atakován levnými dovozy ze zahraničí, je v mnoha případech problematický. Zde může být například snahou zemědělců, příp. různých jejich organizací nebo státu, využívat marketingové nástroje, pomocí kterých lze u spotřebitelů prosazovat (preferovat) tuzemské výrobky.

Bližší vztah výsledku hospodaření a provozních dotací pomocí regresní funkce je zachycen v grafu č. 1.

Obr. č. 1: Vývoj výsledku hospodaření, dotací a výsledku hospodaření po odečtení dotací.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Provozní dotace mají mírně rostoucí trend, ačkoliv v posledních třech letech oscilují kolem hodnoty cca 14 mil. Kč na průměrný zemědělský podnik. Výsledek hospodaření (vč. dotací) vykazuje však značné meziroční výkyvy. Odečtením provozních dotací od výsledku hospodaření pak naznačuje jeho klesající trend, tzn. má opačný vývoj než samotné dotace. Bohužel tedy nelze konstatovat, že by vstup do EU přispěl ke zlepšení výnosnosti, která by byla způsobena jinak, než analyzovanými dotacemi.

ZÁVĚR

Od roku 2004 dochází téměř k monotónnímu nárůstu dotací až do roku 2008, v dalších letech úroveň celkových dotací osciluje kolem hodnoty 15 mil. Kč na průměrný zemědělský podnik, přičemž průměrné tempo růstu je 6 %. Podíl provozních dotací (které tvoří průměrně 96 % z celkových dotací) na celkových výnosech se pohybuje kolem 16 %, z čehož vyplývá i vysoká závislost podniků na těchto dotacích. Výrazné výkyvy výsledku hospodaření (jeho průměrná výše činí cca 4 mil. Kč) jsou způsobené vnějšími faktory, jako např.: nepříznivé klimatické a ekonomické podmínky, z nichž nejvýznamnější jsou změny cen zemědělských výrobců, které spolu s klimatickými podmínkami ovlivňují výši zemědělské produkce a dále ceny vstupů. Odečtením provozních dotací od výsledku hospodaření se podniky dostávají do ztráty, která v průměru dosahuje cca 9 mil. Kč. Za využití regresní funkce bylo prokázáno, že výsledek hospodaření po odpočtu dotací naznačuje klesající trend, tzn. má opačný vývoj než samotné dotace. Bohužel tedy nelze konstatovat, že by vstup do EU přispěl ke zlepšení výnosnosti, která by byla způsobena jinak, než analyzovanými dotacemi. I přes relativně vysokou úroveň podpor do zemědělství, nedokážou dotace vyrovnat prudké změny výsledku hospodaření a zajistit tak dlouhodobě příznivý vývoj rentability zemědělských podniků. Jasný vliv klimatických podmínek je faktor, který zemědělci nemohou ovlivnit a jsou pak nuceni řešit spíše jeho negativní důsledky (např. likviditu, výrobní strukturu).

Současnou celkovou ekonomiku zemědělských podniků by se dalo charakterizovat jako jednoznačně orientovanou k produkci komodit, které jsou více subvencovány. Toto mění dříve zaběhlé postoje zemědělců a ti se snaží prostřednictvím dotací zaměřovat pouze na rentabilní komodity. Další vývoj SZP však směřuje k tzv. decouplingu (odtržení od produkce). Dotace budou poskytovány zejména na plochu zemědělské půdy bez úzké vazby na typ výrobní struktury. Produkce zemědělců bude již více odrážet podmínky a potřeby trhu – tedy nabídku a poptávku. Negativním dopadem, který by bylo možné očekávat, může být pokračující pokles stavu hospodářských zvířat a produkce pouze rentabilních komodit z hle-

diska trhu. Odbyt zemědělců na trh, který pak bude ještě problematičtější. Určitým řešením zde může být například snaha zemědělců, příp. různých jejich organizací nebo státu, prostřednictvím různých marketingových nástrojů prosazovat (preferovat) u spotřebitelů tuzemské výrobky.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ACS, S. – HANLEY, N. – DALLIMER, M. – GASTON, K. J. – ROBERTSON, P. – WILSON, P. – ARMSWORTH, P. R. (2010): The effect of decoupling on marginal agricultural systems: Implications for farm incomes, land use and upland ecology. *Land Use Policy*, 27: 550–563.
2. COCHRANE, W. W. (1979): *The Development of American Agriculture: A Historical Analysis*. Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 464. ISBN: 9780816609260.
3. IRAIZOZ, B. – GORTON, M. – DAVIDOVA, S. (2007): Segmenting farms for analysing agricultural trajectories: A case study of the Navarra region in Spain. *Agricultural Systems*, 93, 143–169.
4. KOPTA, D. (2009): Possibilities of financial health indicators used for prediction of future development of agricultural enterprises. *Agricultural Economics – Czech*, 55 (3), 111–125.
5. KROUPOVÁ, Z. – MALÝ, M. (2010): Analýza nástrojů zemědělské dotační politiky – aplikace produkčních funkcí. *Politická ekonomie* (6), s. 774–794.
6. MIKLOVIČOVÁ, J. – GURČÍK, E. (2009): The profit and added value creation and development analysis of agricultural companies in selected regions in Slovakia. *Agricultural Economics – Czech*, 55 (8), s. 392–399.
7. MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ (2012): Zelená zpráva 2004–2010. [on-line]. dostupné na <http://eagri.cz/public/web/mze/zemedelstvi/publikace-a-dokumenty/zelene-zpravy/> [cit. 2012-09-04]
8. OFFERMANN, F. – NIEBERG, H. – ZANDER, K. (2009): Dependency of organic farms on direct payments in selected EU member states: Today and tomorrow. *Food Policy*, 34, s. 273–279.
9. UTHES, S. – PIORR, A. – ZANDER, P. – BIENKOWSKI, J. – UNGARO, F. – DALGAARD, T. – STOLZE, M. – MOSCHITZ, H. – SCHADER, CH. – HAPPE, K. – SAHRBACHER, A. – DAMGAARD, M. – TOUSSAINT, V. – SATTLER, C. – REINHARDT, F. J. – KJELDSSEN, CH. – CASINI,

L. – MÜLLER, K. (2011): Regional impacts of abolishing direct payments: An integrated analysis

in four. European regions. *Agricultural Systems*, 104, s. 110–121.

Address & ©

Ing. Jaroslav SVOBODA, Ph.D.
Ing. Jana LOSOSOVÁ
Katedra účetnictví a financí
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
svoboda@ef.jcu.cz
lososova@ef.jcu.cz

VEŘEJNÉ DOTACE CEN ZEMĚDĚLSKÉ PRODUKCE V ČESKÉ REPUBLICCE

Public Subsidies of Prices of Agricultural Production in Czech Republic

Karel ŠRÉDL - Marie PRÁŠILOVÁ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Významnou součástí hodnocení společné hospodářské politiky států Evropské unie (EU) je sledování mikroekonomických důsledků státních dotací v zemědělství. Tato stať uvádí některé základní teoretické i praktické souvislosti týkající se dotací zemědělství a zemědělských produktů na trhu v ČR a důsledků prováděných cenových intervenčních programů. Výsledky statistických analýz podkladových údajů ukázaly u zemědělských podniků ČR v posledních letech největší podíl dotací na výkonech ve srovnání s našimi sousedy a také na dosavadní vyrovnanost úrovně dotací a podpor z hlediska ekonomické velikosti podniků. Podpora návrhu Evropské komise na omezení přímých plateb do zemědělství z rozpočtu EU podle velikosti podniků je pro Českou republiku nevýhodná a bude mít dopad na cenovou úroveň zemědělských produktů.

Klíčová slova: veřejné dotace – zemědělská produkce – cena – Evropská unie – farma

ABSTRACT: An important part of the evaluation of the economic policy of the European Union (EU) is the observation of microeconomic consequences of government subsidies in agriculture. This paper mentions some basic theoretical and practical background regarding agriculture subsidies and agricultural products on the Czech market and impacts of implemented price intervention programs. The results of statistical analyses of source materials have revealed the largest proportion of subsidies in the outputs of Czech agricultural companies in the last years as compared to our neighbors, and also in up to current balance of subsidy level and aid in terms of economic size of the companies. The European Commission's support of limiting direct payments for agriculture from the EU budget based on the size of companies is unfavorable for the Czech Republic and will have an impact on the price level of agricultural products.

Key words: public subsidies – agricultural production – price – European Union – farm

---

ÚVOD

Světová ekonomika stojí na prahu třetího potravinového šoku za posledních pět let. Může za to nejhorší sucho ve Spojených státech za posledních padesát let, které zdevastovalo letošní sklizeň kukuřice a pšenice tohoto největšího světového zemědělského vývoze. Skupina zemí G20 začala jednat a spolu s OSN připravuje koordinovaný postup. Cílem je zabránit krizi, jaká nastala v polovině roku 2008, kdy drahé potraviny a ropa způsobily politickou a hospodářskou nestabilitu. Svět se poté propadl do finanční krize a recese.

Extrémní sucha, která postihla Spojené státy a další části světa, jsou výhodná pro zemědělce v EU. Profit je dvojitý: globální růst cen jim poskytuje vyšší zisky, a když nemají co prodávat, ztráty pomohou zacelit **dotiční politiky**. Ekonomové však varují, že jde o třeskutou záležitost, jež může vést k nevídanému cenovému šoku [9].

Nebude jistě náhodné, že Brusel uvažuje o odklonu od produkce biopaliv vyráběných ze zemědělských plodin. Doposud do nich všechny členské státy tlačil a nebral vážně různá varování expertů, že biopaliva z řepky, obilí nebo cukrovky nejsou právě šetrná k životnímu prostředí, navíc konkurují potravinám. Změnu směru ale chystá Evropská komise až od roku 2020. Od té doby by měla být podporována jen biopaliva, která nebudou z plodin sloužících k výrobě potravin a krmiv a budou mít prokazatelný ekologický efekt [5].

Důležitou součástí hodnocení společné zemědělské politiky států Evropské unie (EU) je tak sledování mikroekonomických důsledků státních dotací v zemědělství. Ukazuje se, že z každé koruny dotované ceny mají celkově větší užitek prosperující velké podniky než malé farmy, kvůli kterým byly dotace realizovány. Velikostní struktura zemědělských podniků v ČR byla doposud z hlediska dotací vcelku příznivá. Po roce 2013 dojde k reformě Společné zemědělské politiky EU a k novému nastavení výše přímých plateb z rozpočtu

EU do zemědělství. Evropský parlament však podporuje návrh na omezení dotací podle velikosti farem. Současné s tím reálně hrozí nebezpečí růstu cen zemědělských produktů na trhu.

METODIKA A CÍL

Cílem stati je vyjádřit teoretické i praktické souvislosti týkající se dotací zemědělství a zemědělských produktů na trhu v ČR a důsledky prováděných cenových intervenčních programů, zejména pak podíl dotací na výkonech ve srovnání s našimi sousedy a také úroveň dotací a podpor z hlediska ekonomické velikosti podniků.

Hlavní metodou vědeckého zkoumání byla statistická analýza podkladových údajů zemědělské účetní sítě FADN CZ a komparativní analýza umožňující srovnání údajů v mezinárodním kontextu EU.

Využijme výše uvedených závěrů k analýze důsledků cenové intervence vlády. Z teorie firmy je známo, že záměrem firmy v dlouhém i krátkém období je dosáhnout (pokud možno) maximálního zisku. Abychom poukázali na důsledky cenové intervence vlády, předpokládejme, že máme dvě zemědělské firmy na dokonale konkurenčním trhu.

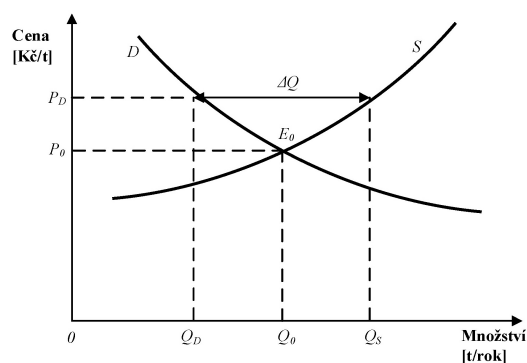
Jak je známo z reality ČR, velmi aktuálním problémem je dotace cen zemědělských produktů. Podíl dotací na výnosech zemědělců dosáhl v roce 2009 22 %, při výrobě pochází ze subvencí dokonce čtvrtina všech zdrojů. Od roku 2004 se dotace každoročně zvyšují, což se promítá v rostoucích výnosech na hektar. Dotace cen zemědělských produktů způsobuje, že se příslušná cena udržuje nad úrovní rovnovážného stavu.

Společná zemědělská politika a rozdělování dotací zemědělcům

Uvedená tvrzení lze podpořit a rozšířit analýzou z implementace nákladových křivek velkopodniků a malovýrobců. K tomu budeme používat mikroekonomické poznatky o průběhu průměrných a mezních nákladů v krátkém a dlouhém období. Uvedený model je pochopitelně zjednodušujícím pohledem na realitu, avšak dostatečně vysvětluje podstatu problému. V USA farmáři, kteří si pronajímali zemědělskou půdu, získali 75 % dotací, takže jen 25 % dotací připadlo vlastníkům půdy. Toto zjištění je v rozporu s predikcí neoklasických modelů [4].

Graf č. 1 znázorňuje základní mikroekonomické dopady vládního rozhodnutí provést dotaci cen zemědělských produktů. V případě dokonale konkurenčního trhu by rovnováha nabídky a poptávky byla v bodě E_0 , kdy množství zemědělského produktu Q_0 by bylo prodáváno za cenu P_0 . Vláda ale přijme rozhodnutí dotovat ceny zemědělských produktů. Při dotaci je cena stanovena nad úrovní ceny vyčišťující trh. Výsledkem je převaha nabídky, kterou musí vláda odkupovat.

Graf č. 1: Tržní rovnováha.

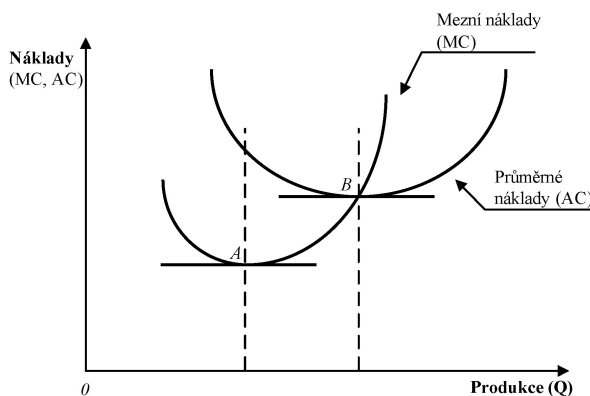
Legenda:

- D – křivka poptávky,
- S – křivka nabídky,
- P_0 – rovnovážná cena před dotací,
- P_D – cena po dotaci,
- E_0 – rovnovážný bod před dotací, kdy při ceně P_0 je nabízeno a poptáváno množství Q_0 .

Na grafu č. 1 je cena po dotaci ve výši P_D . Jak je zřejmé, dotovaná cena je nad rovnovážnou cenou, čímž vzniká převaha nabídky ΔQ tun zemědělského produktu/rok. Aby se cena udržela ve výši P_D , musí vláda během daného roku odkoupit množství zemědělské produkce, které je označeno jako množství ΔQ tun. Pokud by tak vláda neučinila, byli by zemědělci nuceni snížit své ceny, čímž by došlo k poklesu důchodů zemědělců [8].

Uvedená tvrzení lze podpořit a rozšířit analýzou z implementace nákladových křivek velkopodniků a malovýrobců. K tomu si připomeňme následující souvislosti ohledně průběhu průměrných a mezních nákladů (viz graf č. 2).

Graf č. 2: Nákladové křivky.

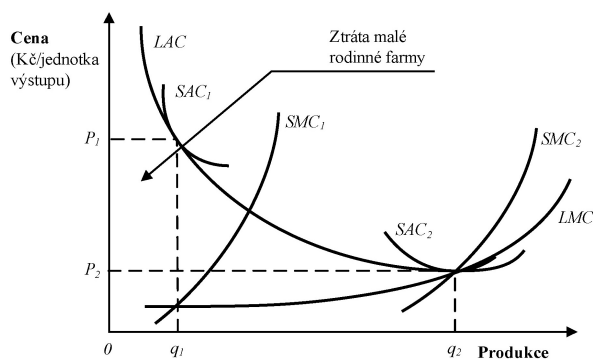
Legenda:

- A – minimum mezních nákladů (min. MC)
- B – minimum průměrných nákladů (min. AC)

Z grafu č. 2 je zřejmé, že průměrné náklady v bodě B (znázorněné tečnou) jsou stejné jako mezní náklady v bodě B. Jinak tedy řečeno, křivka mezních nákladů protíná vždy křivku průměrných nákladů v jejím minimu. Význam grafu spočívá v tom, že existuje pro-

dukce, v níž se mezní náklady rovnají minimu průměrných nákladů, a minimum mezních nákladů může nastat pro jinou hodnotu produkce, než je výše uvedená. Nyní přejdeme na analýzu průměrných a mezních nákladů v dlouhém období.

Graf č. 3: Finální produkce malého podniku v dlouhém období bez dotací.

Legenda:

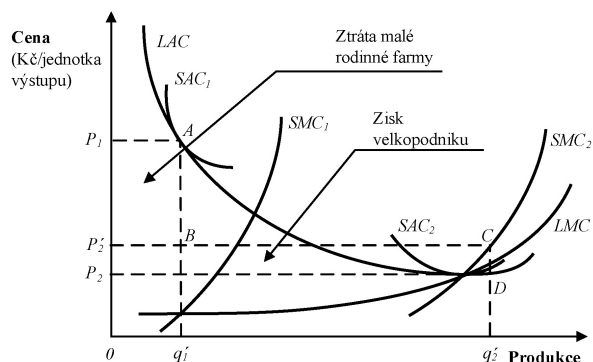
- SAC₁ - křivka krátkodobých průměrných nákladů malé rodinné farmy ,
- SMC₁ - křivka krátkodobých mezních nákladů malé rodinné farmy ,
- SAC₂ - křivka krátkodobých průměrných nákladů zemědělského velkopodniku ,
- SMC₂ - křivka krátkodobých mezních nákladů zemědělského velkopodniku ,
- LAC - křivka dlouhodobých průměrných produkčních nákladů ,
- P₁ - cena, za niž realizuje výrobu malá rodinná farma ,
- P₂ - dlouhodobá rovnovážná cena (cena, za niž realizuje výrobu velkopodnik) .

Využijme výše uvedených poznatků k analýze důsledků cenové intervence vlády. Z teorie firmy je známo, že záměrem firmy v dlouhém i krátkém období je dosáhnout (pokud možno) maximálního zisku. Abychom poukázali na důsledky cenové intervence vlády, předpokládáme, že máme dvě zemědělské firmy na dokonale konkurenčním trhu. První firma (malá rodinná farma) má zásobu kapitálu, kterou v grafu č. 4 vyjadřuje křivka krátkodobých průměrných nákladů SAC₁ a křivka krátkodobých mezních nákladů SMC₁. Nákladové křivky velké firmy představuje křivka krátkodobých průměrných nákladů SAC₂ a křivka krátkodobých mezních nákladů SMC₂. V důsledku konkurence se dlouhodobá rovnovážná cena přibližuje k P₂, což odpovídá minimu na křivce dlouhodobých průměrných nákladů LAC. Jak je z obrázku zřejmé, při ceně P₂ dosahuje zemědělský velkopodnik normálního zisku, avšak malá rodinná farma má vyšší náklady, a proto zaznamenává ztrátu, kterou představuje plocha obdélníku [8].

Tlak zemědělských malovýrobců na vládu, aby intervenovala na trhu zemědělských produktů, vede k tomu, že vláda udržuje ceny dostatečně vysoko, aby nedošlo k bankrotu malých zemědělských firem, což může vést k naplnění určitých sociálních cílů, avšak

může docházet k ztrátě na efektivnosti, jak ukazuje následující graf.

Graf č. 4: Finální produkce malého podniku v dlouhém období s dotací.

Legenda:

- SAC₁ - křivka krátkodobých průměrných nákladů malé rodinné farmy ,
- SMC₁ - křivka krátkodobých mezních nákladů malé rodinné farmy ,
- SAC₂ - křivka krátkodobých průměrných nákladů zemědělského velkopodniku ,
- SMC₂ - křivka krátkodobých mezních nákladů zemědělského velkopodniku ,
- LAC - křivka dlouhodobých průměrných produkčních nákladů ,
- P₂ - cena bez intervence ,
- P₂' - cena po vládě ,
- q₁' - množství produkce malých rodinných farem po vládě ,
- q₂' - množství produkce zemědělského velkopodniku po vládě .

V grafu č. 4 jsou znázorněny důsledky vládní cenové intervence ve prospěch určitého zemědělského produktu. Politickým cílem vlády je v tomto případě (obvykle) zabránění bankrotu malých zemědělských firem. Pro pochopení podstaty problému zjednodušeně předpokládáme, že vláda garantuje cenu určitého zemědělského produktu a vykupuje jeho jakékoli množství, které nenakoupí soukromý sektor. Cena bez intervence je v našem případě ve výši P₂. Po vládní intervenci je cena garantována ve výši P₂' , což způsobí, že malé rodinné farmy zvýší produkci na q₁' a velkopodniky na množství q₂' . Při této produkci dosáhnou velkopodniky zisku, jehož velikost znázorňuje plocha obdélníku P₂'DCP₂' , kdežto malé rodinné farmy zaznamenávají ztrátu, kterou znázorňuje plocha P₂'BAP₁ [8].

V krátkém období je sice rozsah nové ztráty, kterou utrpěla malá rodinná farma po vládní intervenci, menší než ztráta před vládní intervencí, avšak vyšší zisk zaznamenávají zemědělské velkopodniky. Jejich postavení však není možné dlouhodobě udržet, protože do odvětví budou lákáni další podnikatelé, kteří působí mimo zemědělství a kteří budou chtít dosahovat rovněž vyšší míry zisku. To ale povede k růstu cen půdy, a tím i k posunu nákladových křivek všech zemědělských výrobců směrem nahoru. Vznikne nové intervenční kolo, resp. bludný kruh, v němž neustále rostoucí cenové vládní intervence povedou k růstu cen půdy a k posunu nákladových křivek [8].

VÝSLEDKY A DISKUSE

Mezinárodní komparace úrovně dotací do zemědělství

Závislost českých zemědělců na dotacích neustále roste. Jak vyplývá z analýzy zemědělství na základě souhrnného zemědělského účtu sestaveného Českým statistickým úřadem, na příjmech z dotačních programů jsou v posledních letech z celé EU-27 oproti českým zemědělcům více závislí jen finští zemědělci.

Podíl dotací na výnosech zemědělců ČR dosáhl v roce 2009 úrovně 22,56 %, při výrobě pochází ze subvencí dokonce více než jedna čtvrtina všech zdrojů. Od roku 2005 se dotace každoročně zvyšují, což se promítá v rostoucích výnosech na hektar. Zároveň českým zemědělcům klesá hodnota jejich produktů, a zvyšuje se tak závislost na dotacích. Tab. č. 1 a grafy č. 5, 6 a 7 ukazují vývoj výnosu, dotací a podílu dotací na výnosech v sousedních zemích v letech 2003–2009 zjištěné jednotnou metodikou souhrnného zemědělského účtu.

Tab. č. 1: Výnosy a dotace na hektar obhospodařované půdy (v eurech na hektar) ve vybraných zemích v letech 2003–2009.

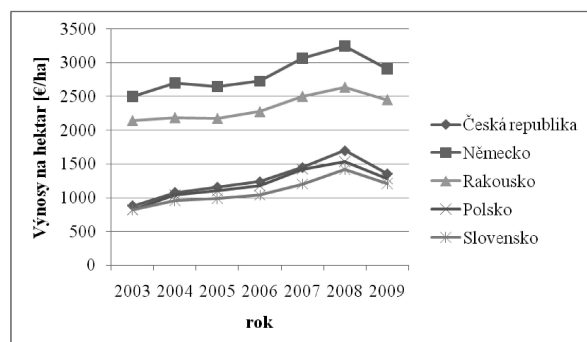
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Česká republika	878,2	1 078,2	1 156,1	1 237,0	1 448,3	1 699,0	1 355,0
Dotace*	62,9	62,4	179,6	210,7	211,4	345,6	305,7
Podíl (%)**	7,16	5,79	15,53	17,03	14,60	20,34	22,56
Německo	2 496,0	2 698,5	2 646,5	2 723,8	3 066,1	3 247,2	2 906,5
Dotace*	92,5	90,5	357,1	376,1	380,1	383,1	384,4
Podíl (%)**	3,71	3,35	13,49	13,81	12,40	11,80	13,23
Rakousko	2 145,4	2 192,1	2 176,6	2 277,1	2 504,0	2 637,2	2 453,9
Dotace*	350,3	353,6	477,2	487,6	479,4	486,2	488,6
Podíl (%)**	16,33	16,13	21,92	21,41	19,15	18,44	19,91
Polsko	822,0	1 045,5	1 102,8	1 176,9	1 425,1	1 536,7	1 283,5
Dotace*	4,9	65,1	80,0	107,0	134,3	126,0	163,7
Podíl (%)**	0,60	6,23	7,25	9,09	9,42	8,20	12,75
Slovensko	822,6	961,9	991,0	1 039,3	1 207,7	1 424,7	1 210,3
Dotace*	62,9	32,1	89,4	110,4	165,5	173,8	246,2
Podíl (%)**	7,65	3,34	9,02	10,62	13,71	12,20	20,34

* dotace = z toho ostatní dotace na výrobu na 1 ha v EURO

** podíl výše dotace a výnosu na hektar obhospodařované půdy v %

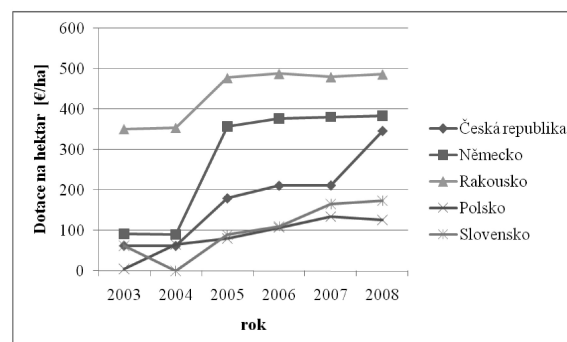
Zdroj: ČSÚ.

Graf č. 5: Výnosy na hektar obhospodařované půdy (v eurech na hektar) v sousedních zemích v letech 2003–2009.

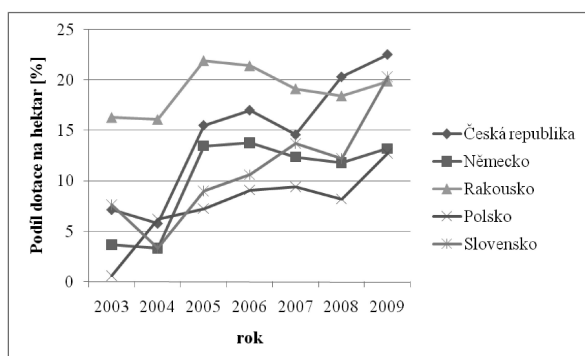

Zdroj: ČSÚ.

Graf č. 6: Dotace na hektar obhospodařované půdy (v €/ha) ve vybraných zemích v letech 2003–2009.

Zdroj: ČSÚ.

Graf č. 7: Podíl dotací na výnosech (v %) v sousedních zemích v letech 2003–2009.

Zdroj: ČSÚ.

Zemědělci nejsou schopni dlouhodobě vytvářet zisk z vlastních zdrojů. Na tisíc eur výnosů totiž museli čeští zemědělci vynaložit 934 eur nákladů. Bez dotací by naše zemědělství nebylo konkurenceschopné především se zeměmi bývalé EU-15.

Celková produkce českého zemědělského odvětví stoupla za pět let od roku 2003 více než o 60 % oproti necelým 8 % v evropské patnáctce. S mírnými výkyvy

roste rostlinná výroba, naopak klesá živočišná výroba zvláště v důsledku snížení stavu počtu prasat a hovězího dobytka. Zemědělci produkují o 60 % více krmných plodin a jeden a půl násobek objemu technických plodin, což souvisí s politickým rozhodnutím EU silně podporovat rozvoj biopaliv. Zemědělci tím mají v současné době zajímavější odbyť svých komodit než k potravinářským nebo ke krmným účelům. Jednoznačně tak vítězí ekonomické hledisko zemědělských podniků.

České zemědělství má rovněž podle statistik nejvyšší náklady na zaměstnance v EU. Na rozdíl například od Rakouska, kde převažují rodinné farmy, je u nás většina pracovníků v zaměstnaneckém poměru a firmy vedle mzdy za jejich práci odvádějí další odvody státu.

Zemědělské dotace v podmínkách české ekonomiky

Detailní podnikové údaje o úrovni dotací ve vztahu k velikosti podniků udávají data ze zemědělské účetní sítě FADN CZ [2, 3]. Agregované údaje o výši dotací a podpor celkem za období let 2004–2009 jsou uvedeny za české zemědělské podniky a farmy v tab. č. 2.

Tab. č. 2: Provozní dotace a podpory celkem v souboru zemědělských podniků FADN CZ v letech 2004–2009 (v Kč /ha).

Ekonomická velikost podniků	Výše provozní dotace a podpory celkem v Kč/ha v letech						Průměrná úroveň (Kč/ha)	Průměrný koeficient růstu
	2004	2005	2006	2007	2008	2009		
Podniky celkem	4 784	5 721	7 328	7 573	8 287	8 437	7 021,7	1,120
Malé podniky (0-16 ESU*)	4 290	5 546	7 752	7 954	9 529	8 826	7 316,2	1,155
Střední podniky (16-100 ESU*)	4 789	6 011	7 866	7 539	9 011	9 327	7 423,8	1,143
Velké podniky (100-250 ESU*)	4 669	5 724	7 797	7 445	8 833	8 928	7 232,7	1,138
Velmi velké podniky (nad 250 ESU*)	4 856	5 664	7 048	7 564	7 820	8 032	6 830,7	1,106

*ESU (European Size Unit) = 1200 EUR

Zdroj: Farm Accountancy Data Network FADN CZ

Zemědělské podniky rozříděné do čtyř skupin podle jejich ekonomické velikosti vyjádřené v jednotkách ESU nevykazují velké rozdíly ve výši dotací a podpor v Kč na hektar (tab. č. 2). Průměrná úroveň za období let 2004–2009 i tempo růstu dotací jsou poměrně vyrovnané, přičemž nejnižší úroveň charakteristik znamená skupina velmi velkých podniků, největší tempo růstu dotací naopak malé farmy. Pokud dojde k porovnání mikroekonomických teoretických závěrů s praktickými výsledky, existuje oprávněná obava zemědělců o omezení dotací podle velikosti farem po roce 2013 a současně s tím i obava z růstu cen dotovaných zemědělských produktů od malých farem.

Dalším problémem je, že pokud dotace směřuje jak k velkoproducentům, tak i ke geograficky nevýhodně situovaným malovýrobci může nejen minout svůj cíl, ale může dokonce i prohloubit existující problém. Například v důsledku dotace cen dochází ve všech domácnostech k zvýšení rozpočtu na potraviny. Rovněž malovýrobci jsou ve srovnání s velkými zemědělskými firmami v nevýhodě. Z každé koruny dotované ceny mají celkově větší užitek prosperující velkopodniky než malovýrobci, kvůli nimž je dotace obvykle realizována. Zastánci dotací cen zemědělských produktů argumentují sociálními důsledky, tedy širšími souvislostmi. V tomto případě bychom ale

měli k dané analýze použít jiné nástroje (např. analýzu společenských nákladů a společenských přínosů) [8].

Návrh Evropské komise na omezení dotací z EU pro farmáře

Evropský parlament (EP) podpořil pro Česko nevýhodné omezení dotací podle velikosti farem; udělal tak krok, kterého se čeští zemědělci i politici obávali. Europoslanci podpořili návrh na omezení přímých plateb z rozpočtu EU podle velikosti podniku.

Češi byli v europarlamentu proti a podali pozměňovací návrh proti omezení plateb. K návrhu se připojilo i zhruba osm desítek zástupců dalších zemí, ale nestačilo to. Hlasování potvrdilo, že nálada uvnitř EP je nakloněna omezování podpor podle velikosti podniku a českým zemědělcům hrozí, že kvůli velikostní struktuře firem u nás budou oproti konkurentům z ostatních zemí znevýhodněni [6].

Od roku 2004 čeká Česko na dorovnání plateb se starými členskými zeměmi a najednou od roku 2014 by přišlo o 26 % a možná až o 59 % dotací. Pokud by se tak stalo, vedlo by to k dělení podniků a znehodnocování investic.

Čeští zemědělci však uslyšeli z Bruselu další špatnou zprávu. Evropská komise (EK) zavedla pro přímé platby strop; ČR je proti, ale návrh musí schválit ještě členské země a europoslanci. I přes poměrně silný lobbings jejich i kolegů z Německa či Slovenska Evropská komise ve svém obsáhlém návrhu reformy společné zemědělské politiky po roce 2013 potvrdila, že chce mimo jiné zavést strop pro dotace na jednu farmu ve výši 300 tisíc eur (7,4 milionu korun) ročně.

Proti zastropování plateb již delší dobu vystupují čeští zemědělci. Právě oni by totiž byli jedněmi z těch, které strop poškodí nejvíce. Z historických důvodů, kvůli násilné kolektivizaci v padesátých letech minulého století jsou české, slovenské a východoněmecké farmy v průměru výrazně rozsáhlejší než je tomu ve většině států EU. Zatímco průměrný český zemědělský podnik hospodaří na 84 hektarech, unijní průměr je 13 hektarů; české farmy tak patří k těm největším v unii. Návrh komise ale musí schválit členské země i poslanci Evropského parlamentu.

Zastropování znamená diskriminaci větších podniků a jednoznačně nerovný přístup k podnikání v rámci EU. Podle propočtu Agrární komory mohou farmáři v Česku tímto zásahem do dotací EU přijít o zhruba 200 milionů korun, ale také až o 10 miliard. Až o tolik by se mohly snížit přímé platby z EU českým zemědělcům při zastropování dotací na částce 300 tisíc eur. Na výši stropu bude mít totiž vliv i zaměstnanost na dané farmě. Podle dřívějších propočtů ministerstva zemědělství by čeští farmáři při stropu 300 tisíc eur trátili 26 % z celkových dotací, tedy přibližně šest miliard korun. Propočty vycházejí z objemu plateb pro příští

rok ve výši 258 eur na hektar. Podle komory navíc hrozí nebezpečí, že i po možném zastropování není zaručeno, že v dalším procesu nedojde ke snížení rozpočtu EU na zemědělství. Tudiž české farmy mohou být teoreticky postiženy dvakrát.

Podle komisaře EU pro zemědělství D. Ciolose je ale nový systém rozdělování spravedlivější, jednodušší a lépe zacílený. Návrh má odstranit i příliš velké rozdíly mezi dotacemi pro zemědělce ve starých a nových členských zemích, na což si právě noví členové EU často stěžovali.

Komise také navrhuje věnovat 30 % procent přímých plateb na ekologicky šetrné postupy. Jedním z nich je například to, že pro získání této části dotací by farmáři neměli na 7 % rozlohy farmy hospodařit a museli je nechat jako meze, pastviny či zalesněnou půdu. To je však podle Agrární komory ČR zásadně proti současné situaci v EU, kdy se zvyšuje požadavek na zajištění dostatku kvalitních potravin pro obyvatele EU. Navíc existuje závazek dosažení 20 % energie z obnovitelných zdrojů do roku 2020, kde hraje produktivní zemědělská půda nezastupitelnou roli.

Zároveň chce komise zavést novou podporu pro mladé zemědělce. Evropská komise si všimla, že zájem mladších ročníků o kariéru v zemědělství upadá. Dvě třetiny zemědělců v EU jsou starší než 55 let, méně než 40 roků má naopak pouhých 7 % z nich. Právě na začínající farmáře mladší 40 let se hodlá Evropská komise zaměřit, když pro ně po roce 2013 chce zavést novou podporu, kterou by mohli využít v prvních pěti letech svého podnikání. To by bezpochyby rozhodování mladších ročníků usnadnilo – vždyť například v Česku byl takový zájem o národní dotace pro mladé začínající farmáře, že částku určenou na léta 2007 až 2013 vyčerpali už letos. Otázka ale zní – budou začínající farmáři ve starých zemích EU dostávat opět více než v těch nových [7]?

ZÁVĚR

Na ekonomické analýze dotační politiky EU do zemědělství v období minulých let jakož i návrhu na úpravu dotací od roku 2013 se podařilo prokázat nevýhodnost ustanovení tohoto návrhu Evropské komise ve vztahu k našim zemědělcům z důvodu odlišné struktury zemědělského hospodaření na půdě v ČR.

Z uvedených souvislostí vyplývají důležité praktické závěry. Dotací lze zajistit, aby ceny zemědělských produktů byly natolik vysoké, že zemědělci budou mít odpovídající příjmy. Dotací však může docházet k značné ztrátě na efektivnosti, neboť přebytečná produkce, která je nakoupena vládou, ve skutečnosti zůstává nevyužita. Vládní cenové intervence sice mohou krátkodobě naplnit politické cíle, avšak z ekonomického hlediska je jejich účinnost problematická [8].

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ČSÚ. [online]. [21. 3. 2011]. Dostupný z <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/home>
2. HANIBAL, J. et al. (2009): *Výsledky zemědělských podniků země EU na bázi Standardního výstupu FADN za období 2004–2007*. Praha: Ústav zemědělské ekonomiky a informací Praha.
3. HANIBAL, J. et al. (2010): *Výběrová šetření hospodářských výsledků zemědělských podniků v síti FADN CZ za rok 2009*. Praha: Ústav zemědělské ekonomiky a informací.
4. KIRWAN, B. E. (2009): The Incidence of US Agricultural Subsidies on Farmland Rental Rates. *Journal of Political Economy*, 117, s. 138–164.
5. KRÁLOVÁ, T. (2012): Za drahé vepřové může sucho, ale i biopaliva. *Euro*, 17.9, s. 13.
6. KÜTNER, D. (2011): Šance na miliardy z EU pro farmáře klesly. *E15*, 27.6, s. 4.
7. KÜTNER, D. (2011): EK zavedla pro přímé platby strop, ČR je proti. *E15*, 12.10, s. 2.
8. OCHRANA, F. (2001): *Veřejný sektor a efektivní rozhodování*. Praha: Management Press.
9. PEČENÝ, Z. – ZÁRUBA, I. (2012): Přichází třetí potravinový šok. Svět se radí, co dál. *E15*. 14. 8. 2012, s. 1.

ADDRESS & ©

doc. Ing. PhDr. Karel ŠRÉDL, CSc.
Katedra ekonomických teorií
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 21 Praha – Suchdol
Czech Republic
sredl@pef.czu.cz

doc. Ing. Marie PRÁŠILOVÁ, CSc.
Katedra statistiky
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 21 Praha – Suchdol
Czech Republic
prasilova@pef.czu.cz

ANALÝZA EKONOMICKÝCH VÝSLEDKŮ AGRÁRNÍHO SEKTORU V LETECH 2002 AŽ 2011

Analysis of Economic Results of Agricultural Sector between Years 2002–2011

Marta MARŠÍKOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: V článku je analyzován vývoj základních ukazatelů – rostlinné produkce, živočišné produkce, produkce zemědělských služeb, zemědělské produkce a produkce zemědělského odvětví v České republice za období let 2002 až 2011. Dále je komentován vývoj čisté přidané hodnoty, počtu pracovníků a ostatních dotací na výrobu ve sledovaném období. Zvláštní pozornost je věnována období let 2008 a 2009, kdy zemědělství zasáhla ekonomická a finanční krize. Pro tyto roky jsou komentovány podrobné ukazatele čisté přidané hodnoty a provozních podpor pro zásadní odvětví zemědělství – polní výrobu, produkci mléka, chov skotu a smíšené výroby.

Klíčová slova: ekonomické výsledky – agrární sektor – ekonomická krize – výroba

ABSTRACT: In the article the basic indicators are analyzed – crop production, animal production, production of agricultural services, agricultural production and agricultural sector production in the Czech Republic for the period 2002 to 2011. The development of net value added is also commented on as well as the number of workers and other subsidies to the production in the period. The particular attention is paid to the period between 2008 and 2009 when the agriculture was affected by the economic and financial crisis. For these years the detailed indicators of net value added are shown as well as the operational support for the crucial sectors of agriculture – field production, dairy production, livestock production and mixed production.

Key words: economic results – agrarian sector – economic crisis – production

---

ÚVOD

Agrární sektor tvoří významnou oblast národního hospodářství České republiky. Během let 2010 a 2011, kdy již doznívala finanční krize a kdy došlo k obnovení tempa růstu hrubého domácího produktu ve výši cca 2 % a kdy Česká republika dosáhla 82% úrovně HDP na jednoho obyvatele v paritě kupní síly EU27, zaznamenal i agrární sektor vyšší růst. Tuto skutečnost je možné demonstrovat na souhrnném zemědělském účtu, který vzrostl v porovnání s rokem 2009 z 2585 mil. Kč na 6240 mil. Kč v roce 2010. To je více než dvojnásobný nárůst. Relativní podíl zemědělského sektoru na tvorbě hrubé přidané hodnoty se dlouhodobě pohybuje v intervalu 1,5 až 3 %. Podíl zaměstnanosti v odvětví zemědělství na celkovém počtu pracovníků národního hospodářství sice dlouhodobě klesá, ale stále se pohybuje nad úrovní 2,5 procenta. Celkový ekonomický růst české ekonomiky se tedy projevil i v zemědělství a dalším faktorem, na kterém je možné tuto skutečnost demonstrovat, je tzv. důchod z faktorů na jednoho přepočteného pracovníka. Tento ukazatel meziročně vzrostl o více než 19 tis. Kč na celkovou hodnotu 261 tis. Kč, při celkovém úbytku pracovníků v zemědělství (AWU) o 1000 zaměstnanců.

Z těchto základních makroekonomických ukazatelů je patrné, že agrární sektor výrazným způsobem ovlivňuje celkovou výkonnost české ekonomiky.

Cílem článku je zpracovat vývoj základních ukazatelů agrárního sektoru (rostlinná produkce, živočišná produkce, produkce zemědělských služeb, nezemědělská vedlejší činnost, produkce zemědělského odvětví, čisté přidané hodnoty, počet pracovníků v zemědělství a ostatní dotace na výrobu) v letech 2002 až 2011 a tento vývoj okomentovat a vyhodnotit.

METODIKA A MATERIÁL

Jako zdroj dat byly použity tzv. Zelené zprávy o stavu zemědělství České republiky za roky 2004, 2006, 2008 a 2010, dále byly využity Situační zprávy pro mléko, maso a rostlinnou produkci za roky 2002 až 2010 (www.mze.cz).

Při výpočtech byly použity jednoduché indexy, které srovnávají dvě hodnoty téhož ukazatele v rozdílném časovém okamžiku. Řetězové indexy vypočítávají poměr dvou po sobě jdoucích období, kdy novější údaj je v čitateli a údaj starší je ve jmenovateli. Výsledkem je relativní změna v těchto obdobích. Bazické indexy mají ve jmenovateli hodnotu sledovaného ukazatele

z nejstaršího období, které nazýváme báze a v čitateli je ukazatel z analyzovaného období (Hindls – Hronová – Seger 2002; Marek 2009).

VÝSLEDKY A DISKUZE

V tab. č. 1 je ukázán vývoj rostlinné produkce (RP), živočišné produkce (ŽP), produkce zemědělských služeb (PZS), zemědělská produkce (ZP), nezemědělské vedlejší činnosti (NVČ) a produkce zemědělského odvětví (PZO) v letech 2002 až 2011 v milionech korun. Dále je v této tab. č. 1 dopočítána analýza trendu. Z uvedené tabulky je patrné, že v roce 2011 oproti roku 2002 došlo u všech sledovaných parametrů k nárůstu jednotlivých ukazatelů. Nejmenší průměrný roční nárůst oproti minulému roku vykazovala živočišná produkce, kde průměrné roční navýšení hodnoty tohoto ukazatele dosahovalo pouhé dvě desetiny procenta. Naopak produkce zemědělských služeb rostla průměrně o 8,8 % v porovnání s minulým obdobím. Značný propad produkce zemědělského odvětví byl zaznamenán v roce 2009 vůči roku 2008 a dosahoval hodnoty téměř 19 %. Rostlinná produkce poklesla o více než 18 %, živočišná produkce o více než 19 %. Relativně nejnižší meziroční pokles zaznamenala

produkce zemědělských služeb (-2,1 %). Všechny tyto negativní ukazatele byly zapříčiněny ekonomickou a finanční krizí, která dolehla na české hospodářství již ve druhém pololetí roku 2008. Pokles živočišné a rostlinné produkce, byl vzájemně rovnoměrný, takže nedošlo k výrazné změně strukturálního poměru v roce 2009, který byl 52 % ku 43 % ve prospěch rostlinné produkce. Obdobný vzájemný poměr obou ukazatelů byl i v roce 2008. Pokud se podíváme na konkrétní důvody poklesu souhrnného zemědělského účtu v roce 2009 oproti roku 2008, pak i přes průměrné povětrnostní podmínky v roce 2009 tak došlo k výraznému poklesu tržních cen placených zemědělským výrobcům zejména pak u obilovin (-6,1 mld. Kč) a kravského mléka (-5 mld. Kč) a prasat (-2,5 mld. Kč). V následujícím roce 2010 hodnota produkce zemědělského odvětví vykázala mírný růst, který ale nenahradil ztráty, které vznikly v roce 2009. Obiloviny a olejniny byly komodity, které se podílely na růstu produkce zemědělského odvětví. Naopak v živočišné produkci pokračoval pokles (-3,4 %) na kterém se podílel skot, prasata a drůbež. Naopak cena kravského mléka placená výrobcům vykázala růst, který částečně pomohl kompenzovat ztráty z ostatní živočišné produkce.

Tab. č. 1: Souhrnný zemědělský účet v mil. Kč, výpočet analýzy trendu.

Ukazatel	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
RP	45 156	43 927	63 011	49 962	49 484	66 401	62 509	51 115	56 951	68 621
ŽP	44 238	46 376	48 868	47 795	47 795	49 151	52 417	42 402	40 958	43 602
PZS	1 428	1 335	1 451	2 164	2 346	2 327	2 657	2 602	2 709	2 812
ZP	90 822	91 638	113 330	99 825	99 262	117 879	117 582	96 119	100 617	115 035
NVČ	2 286	2 033	2 422	3 068	2 640	2 304	2 194	1 697	2 057	2 415
PZO	93 108	93 671	115 752	102 893	102 265	120 182	119 776	97 816	102 674	117 451
Ukazatel	03/02	04/03	05/04	06/05	07/06	08/07	09/08	10/09	11/10	průměr
RP	0.973	1.434	0.793	0.990	1.342	0.941	0.818	1.114	1.205	1.068
ŽP	1.048	1.054	0.976	1.002	1.028	1.066	0.809	0.966	1.065	1.002
PZS	0.935	1.087	1.491	1.084	0.992	1.142	0.979	1.041	1.038	1.088
ZP	1.009	1.237	0.881	0.994	1.188	0.997	0.817	1.047	1.143	1.035
NVČ	0.889	1.191	1.267	0.860	0.873	0.952	0.773	1.212	1.174	1.021
PZO	1.006	1.236	0.889	0.994	1.175	0.997	0.817	1.050	1.144	1.034
Ukazatel	03/02	04/02	05/02	06/02	07/02	08/02	09/02	10/02	11/02	průměr
RP	0.973	1.395	1.106	1.096	1.470	1.384	1.132	1.261	1.520	1.260
ŽP	1.048	1.105	1.078	1.080	1.111	1.185	0.958	0.926	0.986	1.053
PZS	0.935	1.016	1.515	1.643	1.630	1.861	1.822	1.897	1.969	1.588
ZP	1.009	1.248	1.099	1.093	1.298	1.295	1.058	1.108	1.267	1.164
NVČ	0.889	1.059	1.342	1.155	1.008	0.960	0.742	0.900	1.056	1.012
PZO	1.006	1.243	1.105	1.098	1.291	1.286	1.051	1.103	1.261	1.161

Zdroj: Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2004, 2006, 2010, 2011 – vlastní výpočty.

Podíváme-li se na vývoj čisté přidané hodnoty (ČPH), na počet pracovníků v zemědělství (AWU) a ostatní dotace na výrobu (ODV) (viz tab. č. 2) spatříme výrazný skokový pokles ČPH v roce 2009 a nárůst ostatních dotací na výrobu v témže roce. V roce 2009 došlo tedy k poklesu čisté přidané hodnoty o více než 70 % vztaheno k roku 2008. V roce 2010 byla čistá přidaná hodnota na poloviční úrovni oproti bazickému roku 2002. Naopak ostatní dotace na výrobu se v témže roce zvýšily oproti roku 2002 na čtyř-

násobek. Celkově lze konstatovat, že i dva roky po ekonomické krizi výkonnost zemědělství zdaleka nedosahuje úrovně, kterou mělo toto odvětví v roce 2008, a to i přes masivní ostatní dotace na výrobu. Dotace zajistily stabilizační efekt, díky kterému zemědělské podniky tržbami pokryly přímé a režijní náklady výroby, ale v žádném případě nebyly zmiňované subjekty schopny uhradit účetní a mzdové náklady, pachtovné, nákladové úroky a samozřejmě i odpisy.

Tab. č. 2: Vývoj čisté přidané hodnoty (mil. Kč), počtu pracovníků v zemědělství (tis. osob), ostatní dotace na výrobu (mil. Kč), analýza trendu.

Ukazatel	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ČPH	15 268	16 785	28 042	16 688	14 970	19 369	16 259	4 200	8 051
AWU	153	151	145	157	148	138	135	130	129
ODV	6 280	7 271	7 150	19 027	21 123	20 647	25 576	28 625	27 171
Ukazatel	03/02	04/02	05/02	06/02	07/02	08/02	09/02	10/02	Průměr
ČPH	1.099	1.671	0.595	0.897	1.294	0.839	0.258	1.917	1.071
AWU	0.987	0.960	1.083	0.943	0.932	0.978	0.963	0.992	0.980
ODV	1.158	0.983	2.661	1.110	0.977	1.239	1.119	0.949	1.275
Ukazatel	03/02	04/02	05/02	06/02	07/02	08/02	09/02	10/02	Průměr
ČPH	1.099	1.837	1.093	0.980	1.269	1.065	0.275	0.527	1.018
AWU	0.987	0.948	1.026	0.967	0.902	0.882	0.850	0.843	0.926
ODV	1.158	1.139	3.030	3.364	3.288	4.073	4.558	4.327	3.117

Zdroj: Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2004, 2006, 2010 – vlastní výpočty.

Úbytek přepočtených pracovníků v zemědělství vykazuje rovnoměrný lineární trend se zápornou směrnicí ve výši 3,3. Tento trend úbytku pracovníků je zaznamenán pro celé analyzované období let 2002 až 2010. Počet přepočtených pracovníků se za uvedené období v absolutních číslech zmenšil o více než 20 tis. zaměstnanců, neboli o téměř osm procent. Pokud se podrobněji podíváme na zlomové roky 2008 (kdy se ještě v sektoru zemědělství naplno neprojevila ekonomická krize) a roku 2009 (který je charakteristický výrazným poklesem ekonomických souhrnných ukazatelů), můžeme dle tab. č. 3 definovat následující tvrzení:

- u polní výroby (rostlinné produkce) a produkce mléka v přepočtu Kč/hektar poklesla čistá přidaná hodnota o více než 25 % a provozní podpory u této výroby vzrostly o necelé 4 %, popř. zůstaly na stejné úrovni,
- čistá přidaná hodnota u chovu skotu v přepočtu na Kč/hektar zůstala zachována na přibližně stejné úrovni, ale provozní podpory vzrostly o 12 %,
- hodnota čisté přidané hodnoty u smíšené výroby poklesla o téměř 15 %, ale provozní podpory u této činnosti vzrostly o 1 procento.

Tab. č. 3: Ukazatele čisté přidané hodnoty a provozní podpory za roky 2008 a 2009.

Ukazatel	2008	2009	09/08	Ukazatel	2008	2009	09/08
ČPH - polní výroba Kč/ha	12 500	8 900	0,712	PP - polní výroba Kč/ha	7 800	8 100	1,038
ČPH - prod. mléka Kč/ha	13 800	10 000	0,725	PP - prod. mléka Kč/ha	10 000	10 000	1
ČPH - chov skotu Kč/ha	9 200	9 300	1,011	PP - chov skotu Kč/ha	12 100	13 600	1,123
ČPH - smíš. výroba Kč/ha	11 100	9 600	0,865	PP - smíš. výroba Kč/ha	18 500	18 700	1,010

Zdroj: Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2010 – vlastní výpočty.

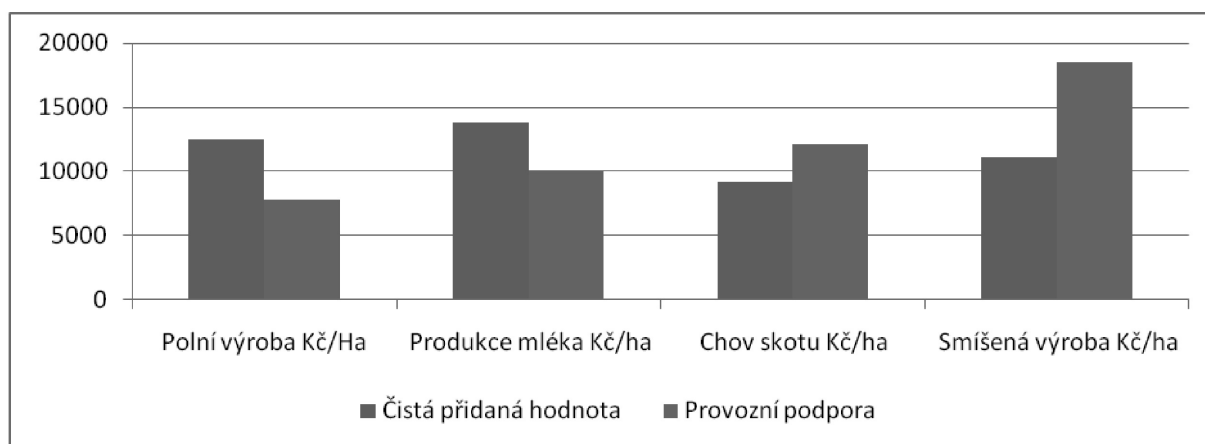
Z těchto tvrzení je zřejmé, že čistá přidaná hodnota výrazným způsobem poklesla u polní výroby, produkce mléka a smíšené výroby, zatímco provozní podpory

vzrostly, popř. zůstaly zachovány. Přehlednější informace podává graf č. 1, který ukazuje čistou přidanou hodnotu a provozní podporu u polní výroby, produkce

mléka, chovu skotu a smíšené výroby za rok 2008. Ukázanému vývoji ČPH a PP v letech 2008 a 2009 samozřejmě musela odpovídat i tvorba hrubého fixního kapitálu, která představuje objem investic do pořízení, rekonstrukce nebo modernizace dlouhodobého majetku po odečtu prodejů. Tento ukazatel v roce 2008

dosahoval výše 15 377 mil. Kč, zatímco v roce 2009 poklesl na úroveň 10 862 mil. Kč. To představuje meziroční pokles téměř 30 %. Výrazným způsobem tedy poklesla investiční činnost v sektoru zemědělství v uvedeném období.

Graf č. 1: Čistá přidaná hodnota a Provozní podpora za rok 2008 v Kč/ha.

ZÁVĚR

Agrární sektor zaznamenal vzestup základních provozně-ekonomických ukazatelů (rostlinná produkce, živočišná produkce, produkce zemědělských služeb, nezemědělská vedlejší činnost, produkce zemědělského odvětví, čisté přidané hodnoty, počet pracovníků v zemědělství a ostatní dotace na výrobu) – v roce 2011 oproti roku 2002, tento růst byl ale výrazným způsobem zmenšen vlivem ekonomické a finanční krize, která zasáhla Českou republiku v roce 2008 a 2009. V letech 2010 a 2011 byl zaznamenán sice další vzestup ekonomiky agrárního sektoru, ale tento vzestup nedokázal v některých ukazatelích (živočišná produkce, zemědělská produkce, produkce zemědělského odvětví) překonat poslední rok před krizí, tj. rok 2007. Celkově lze ale konstatovat, že při porovnání ukazatelů z roku 2011 vztažených k roku 2002 došlo k nárůstu u rostlinné produkce o 52 %, produkce zemědělských služeb se téměř zdvojnásobila a celková zemědělská produkce stoupla o více než 25 procent. Pouze živočišná produkce poklesla o necelá dvě %. Pokud se ale podíváme na vývoj čisté přidané hodnoty tak ta v zemědělském sektoru poklesla v roce 2010 oproti roku 2002 o 48 %. Optimistického výsledku rostlinné produkce a produkce zemědělských služeb bylo dosaženo pomocí ostatních dotací na výrobu, které se ve sledovaném období zvýšily téměř čtyřikrát. Úspory bylo také dosaženo vyšší produktivitou práce, protože sektor zemědělství opustilo ve sledovaném období přibližně 15 % pracovníků.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

- HINDLS, R. – HRONOVÁ, S. – SEGER, J (2002): *Statistika pro ekonomy*. Praha: Professional Publishing. ISBN: 80-86419-30-4.
- Marek, P. (2009): *Studijní průvodce financemi podniku*. Praha: Ekopress. ISBN 978-80-86929-49-1.
- SITUAČNÍ A VÝHLEDOVÁ ZPRÁVA – ŽIVOČIŠNÁ PRODUKCE, ROSTLINNÁ PRODUKCE (2002) [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupné z <http://www.mze.cz>.
- SITUAČNÍ A VÝHLEDOVÁ ZPRÁVA – ŽIVOČIŠNÁ PRODUKCE, ROSTLINNÁ PRODUKCE (2003)[online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupné z <http://www.mze.cz>.
- SITUAČNÍ A VÝHLEDOVÁ ZPRÁVA – ŽIVOČIŠNÁ PRODUKCE, ROSTLINNÁ PRODUKCE (2004) [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupné z <http://www.mze.cz>.
- SITUAČNÍ A VÝHLEDOVÁ ZPRÁVA – ŽIVOČIŠNÁ PRODUKCE, ROSTLINNÁ PRODUKCE (2005) [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupné z <http://www.mze.cz>.
- SITUAČNÍ A VÝHLEDOVÁ ZPRÁVA – ŽIVOČIŠNÁ PRODUKCE, ROSTLINNÁ PRODUKCE (2006) [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupné z <http://www.mze.cz>.
- SITUAČNÍ A VÝHLEDOVÁ ZPRÁVA – ŽIVOČIŠNÁ PRODUKCE, ROSTLINNÁ PRODUKCE (2007) [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupné z <http://www.mze.cz>.

9. SITUAČNÍ A VÝHLEDOVÁ ZPRÁVA – ŽIVOČIŠNÁ PRODUKCE, ROSTLINNÁ PRODUKCE (2008) [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupné z <http://www.mze.cz>.
10. SITUAČNÍ A VÝHLEDOVÁ ZPRÁVA – ŽIVOČIŠNÁ PRODUKCE, ROSTLINNÁ PRODUKCE (2009) [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupné z <http://www.mze.cz>.
11. SITUAČNÍ A VÝHLEDOVÁ ZPRÁVA – ŽIVOČIŠNÁ PRODUKCE, ROSTLINNÁ PRODUKCE (2010) [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupné z <http://www.mze.cz>.
12. SITUAČNÍ A VÝHLEDOVÁ ZPRÁVA – ŽIVOČIŠNÁ PRODUKCE, ROSTLINNÁ PRODUKCE (2011) [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupné z <http://www.mze.cz>.
13. ZPRÁVA O STAVU ZEMĚDĚLSTVÍ ČR ZA ROK 2004 (2010). [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupný z <http://www.mze.cz>.
14. ZPRÁVA O STAVU ZEMĚDĚLSTVÍ ČR ZA ROK 2006 (2010). [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupný z <http://www.mze.cz>.
15. ZPRÁVA O STAVU ZEMĚDĚLSTVÍ ČR ZA ROK 2008 (2010). [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupný z <http://www.mze.cz>.
16. ZPRÁVA O STAVU ZEMĚDĚLSTVÍ ČR ZA ROK 2010 (2010). [online]. [cit. 17. 10. 2012]. Dostupný z <http://www.mze.cz>.

ADDRESS & ©

Ing. Marta MARŠÍKOVÁ
Katedra účetnictví a financí
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
Czech Republic
marta.marsikova@volny.cz

KONTROLA VÝVOZU ZEMĚDĚLSKÝCH PRODUKTŮ V ČESKÉ REPUBLICCE

Monitoring of Export of Agricultural Products in Czech Republic

Radek VANKA - Aleš HES

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Ve státech s tržní ekonomikou, mezi které Česká republika bezesporu patří, je větší pozornost v celních předpisech věnována dovozu zboží. Vývoz bývá pouze nepatrně regulován, formalizován, proto celní orgány věnují zvýšenou pozornost předmětům vývozu - zboží, které podléhá zvýšeným nárokům na kontrolu z hlediska vývozních dotačních podpor či zákazu a omezení vývozu dle právní úpravy České republiky a Evropské unie. V České republice vykonává působnost kontroly a poskytování finančních podpor pro agrární sektor agentura Státní zemědělský intervenční fond (SZIF). Nedílnou součástí těchto finančních podpor členským státům představují rovněž prostředky do zemědělství z fondů Evropské unie. Vývozní náhrady k financování společné zemědělské politiky jednotlivým právníkům osobám nebo fyzickým osobám – podnikatelům – vyplácí právě SZIF.

Klíčová slova: zemědělská politika – společná zemědělská politika – vývozní náhrady – kontrola – české celní orgány

ABSTRACT: In the countries with market economies, and the Czech Republic certainly belongs to them, the attention in the customs provisions is paid to the importation of goods. The regulations in the area of export are just minor, however, the customs authorities pay their attention to goods to which prohibitions and restrictions apply. The competence of monitoring and providing financial support for the agrarian sector is represented by the State Agricultural Intervention Fund (SAIF) in the Czech Republic. The European Union also grants financial resources for the agrarian sectors in EU member states. The export refunds are paid by SAIF to legal or natural persons – entrepreneurs for the purposes of financial support in the framework of the Common Agricultural Policy. This contribution was processed within the Research Project of MSM 6046070906 „The Economics of Czech Agricultural Resources and Their Efficient Use within Multifunctional Systems of Agriculture and Food“, Faculty of Economics and Management, Czech University of Life Sciences in Prague.

Key words: agricultural policy – common agricultural policy – export refunds – monitor – Czech customs authorities

ÚVOD

Společná zemědělská politika se historicky řadí do 1. skupiny tzv. společných politik a jako taková patří mezi nejsložitější a nejproblematičtější politiky Evropské unie (EU). Vytvoření Společné zemědělské politiky (SZP) přispělo ke stabilizaci ekonomické situace v členských státech EU a též zajistilo životní úroveň skupiny obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství.

Článek se zabývá možnostmi kontroly zemědělských produktů vyvezených z ČR do třetích zemí po skončeném celním řízení s cílem zabezpečení ochrany rozpočtu EU a státního rozpočtu ČR.

CÍL A METODIKA

Hlavním cílem článku je nezávislé vyhodnocení kontrolního mechanismu dovozů do ČR ze strany českých státních orgánů a platné právní úpravy po ukon-

čeném celním řízení. Jednou ze záruk dodržování zákonnosti a finanční disciplíny v oblasti finančních vztahů je finanční kontrola. Finanční kontrolu chápeme jako činnost příslušných státních a jiných orgánů. Obsahem finanční kontroly je porovnání daného stavu v jednotlivých oblastech finančních vztahů se stavem, který předpokládají platné finančně právní předpisy v zájmu zjištění příčin, proč se daný vztah nekryje s předpokládaným stavem, a stanovení opatření k odstranění zjištěných nedostatků (Grůň 2006). Za určitou formu kontroly lze považovat i státní dozor, jímž se ve smyslu obecného pojetí rozumí aktivita, jejíž postatou je porovnání určité činnosti nebo určitého stavu, na které navazuje hodnocení, popřípadě též aplikace prostředků směřujících k zajištění účelu sledovaného dozorčí činnosti (Bakeš et al. 2003).

V souladu s veřejným zájmem posilující účinnost a hospodárnost veřejné správy a s ohledem na tehdy

připravované členství ČR v EU byl v roce 2001 přijat zákon o finanční kontrole (ZÁKON č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole ve veřejné správě). Mezi základní okruhy finanční kontroly v ČR lze zařadit:

- **rozpočtová kontrola** spočívající v tvorbě, rozdělování a používání veřejných rozpočtů,
- **bankovní kontrola**, kterou vykonává Česká národní banka v rámci bankovního dohledu,
- **devizová kontrola**, kterou mohou provádět Česká národní banka nebo Ministerstvo financí jako devizový orgán,
- **celní kontrola**, kterou na základě Celního kodexu Společenství [NAŘÍZENÍ RADY (EHS) č. 2913/92] provádějí české celní úřady nebo celní ředitelství v rámci celního dohledu,
- **daňová kontrola**, kterou provádějí finanční orgány, celní orgány a další orgány jako správce daně.

Základní legislativní rámec v oblasti finanční kontroly a ochrany před podvodů a jiným protiprávním jednáním je článek 10 Smlouvy o Evropském společenství. Podle tohoto článku členské státy EU přijmou všechna opatření obecné nebo zvláštní povahy, aby zabezpečily plnění závazků vyplývajících z plnění této smlouvy nebo z opatření přijatých orgány EU (Gr úř 2006).

Hlavní metody, které byly použity při zpracování článku, jsou: deskripce právní úpravy, analýza kontrolního mechanismu vývozů z ČR, logická dedukce při prognostice budoucího stavu kontrolního mechanismu v podobě stanovení hypotéz a jejich řešení při vývozu zemědělského zboží z ČR.

VÝSLEDKY A DISKUSE

V ČR plní funkci platební agentury Státní zemědělský intervenční fond. V souvislosti s vývozem zemědělských produktů do třetích zemí, na které jsou poskytovány vývozní náhrady, Státní zemědělský intervenční fond přijímá a posuzuje žádosti od žadatelů, rozhoduje o poskytnutí vývozní náhrady a provádí platby na účty žadatelů.

Jednou z podmínek poskytnutí vývozní náhrady je, že zemědělský produkt musí být vyvezen za stanovených podmínek vyvezen buď do určené země anebo do kterékoli třetí země. K vývozu zemědělského produktu musí vývozce splnit vývozní formalities, aby zemědělské produkty mohly opustit území EU.

Na základě Celního kodexu Společenství celní orgány členských států EU v souladu s podmínkami stanovenými v národních předpisech provádějí kontroly, které považují za nezbytné pro zajištění řádného používání celních předpisů. Celní zákon [NAŘÍZENÍ RADY (ES) č. 485/2008] zmocňuje české celní úřady a celní ředitelství provádět ve lhůtě 3 let od skončení celního řízení kontrolu po propuštění zboží. Protože při celním řízení postupují české celní orgány rovněž podle daňového řádu (ZÁKON č. 280/2009 Sb., daňový řád), provádějí též daňovou kontrolu. Podstatou daňové kontroly ze strany celních úřadů je

zabezpečení oprávněných fiskálních odvodů především z dovozů zboží do státního rozpočtu, a proto je nutné, aby tomuto řízení věnovala celní správa dostatečnou pozornost i v případě vývozu.

Daňová kontrola

Daňový řád tvoří daňové právo procesní. Správní řád (ZÁKON č. 500/2004 Sb., správní řád) je procesní předpis, který je prostředkem aplikace zcela odlišné hmotně-právní úpravy, zakládající existenci administrativně-právních vztahů mezi nositeli a adresáty veřejné správy, přičemž tyto vztahy se dají nikoliv v nepodstatných rysech odlišovat od vztahů finančně právních.

Provedení daňové kontroly českými celními orgány je praktické v těch případech, kdy celní řízení je zahájeno z moci úřední, například při nezákonném vyvezeném zboží. Další eventualitou je, že celní úřad, popřípadě v odůvodněném případě celní ředitelství, provedením daňové kontroly prošetřuje údaje, na jejichž základě rozhodl o propuštění zboží do režimu vývozu.

Před zahájením daňové kontroly celní orgán zpravidla příslušnou osobu upozorní, že u ní bude vykonána daňová kontrola. Celní orgán tak může učinit písemně, kdy kontrolované osobě neukládá žádné povinnosti, nebo telefonicky. Tato oznámení o úmyslu zahájit daňovou kontrolu nemají procesní důsledky, například zákonná lhůta pro dodatečné doměření částky cla a daně se nepřerušuje. Daňová kontrola nemusí být vždy komplexním prověřením v úvahu přicházejících okolností, ale může být tematicky zaměřena pouze na předem deklarovanou oblast nebo na určité časové období.

Osoba, která je podrobena daňové kontrole, je ve vztahu k celnímu orgánu oprávněna:

- požadovat, aby zaměstnanec celního orgánu prokázal svoji příslušnost k celní správě,
- být přítomna jednání se zaměstnanci celního orgánu,
- podávat námitky proti postupu zaměstnance celního orgánu,
- klást otázky svědkům a znalcům při ústním jednání a místním šetření,
- vyjádřit se před ukončením kontroly k výsledku uvedenému ve zprávě a ke způsobu jeho zjištění, případně navrhnout jeho doplnění,
- nahlížet u celního orgánu v obvyklou úřední dobu do převzatých dokladů.

Pokud kontrolovaná osoba podá námitku proti postupu zaměstnance celního orgánu, o námitce rozhodne nadřízený zaměstnanec, proti jehož postupu námitky směřují. Ten buď námitce vyhoví a neprodleně zajistí nápravu nebo kontrolované osobě písemně sdělí důvody, pro které nelze námitce vyhovět. Proti rozhodnutí o námitce se nelze samostatně odvolat.

O výsledcích kontroly jsou zaměstnanci celního orgánu povinni sepsat zprávu o kontrole a projednat ji s kontrolovanou osobou. Zprávu o kontrole podepisují

zaměstnanci celního orgánu a kontrolovaná osoba, resp. statutární orgán nebo prokurista firmy. Bezděvodné odepření podpisu zprávy o kontrole ze strany kontrolované osoby je pro platnost zjištění uvedených ve zprávě bezvýznamné, o čemž je kontrolovaná osoba vždy poučena.

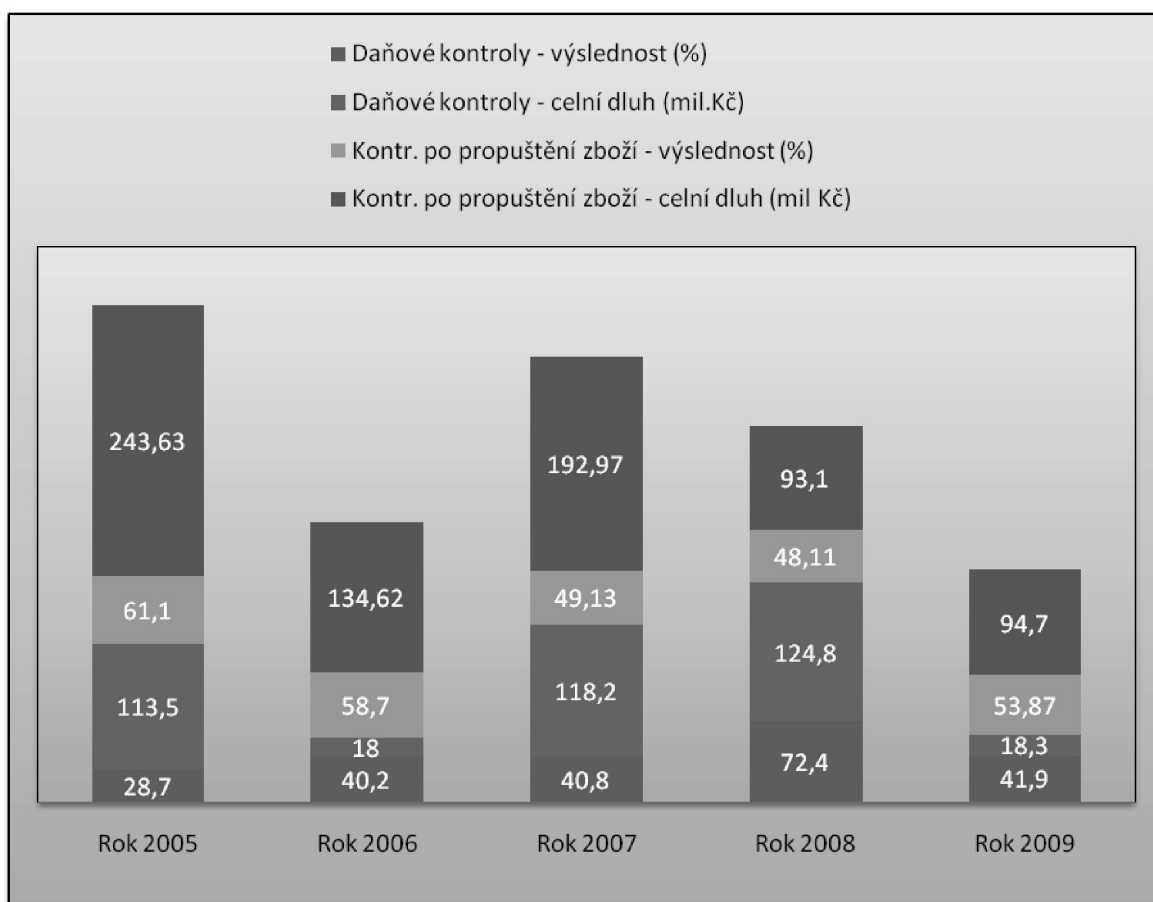
Kontrola po propuštění zboží

Kontrola po propuštění zboží se provádí podrobnou kontrolou obchodních dokladů a jiných údajů vztahujících se k vývozním operacím nebo následným obchodním operacím se zbožím, na které se vztahuje celní prohlášení. Kontrola může být provedena v místnostech vývozce nebo jiné osoby, která se přímo nebo nepřímo zúčastnila obchodních operací, anebo u osoby, která má u sebe zmíněné doklady a údaje pro ob-

chodní účely. Kontrolu zahajuje celník, který prokáže svoji příslušnost k celní správě a kontrolované osobně oznámí, že u ní bude kontrola provedena. Pokud celní orgán dospěje k závěru, že vzhledem k účelu kontroly bude výhodnější kontrolu provést v prostorách celního ředitelství nebo celního úřadu, vyzve kontrolovanou osobu, aby se ke kontrole na celní orgán dostavila, a uvede, jaké doklady má ke kontrole přinést a předložit.

O výsledcích kontroly jsou celníci provádějící kontrolu povinni sepsat zprávu o kontrole a projednat ji s kontrolovanou osobou. Srovnání zjištěného celního dluhu a výslednosti daňové kontroly a kontroly po propuštění zboží provedené českými celními úřady a celními ředitelstvími v letech 2005 až 2009 se uvádí v grafu č. 1.

Graf č. 1: Srovnání celního dluhu (v mil. Kč) a výslednosti (v %) daňové kontroly a kontroly po propuštění zboží.

Zdroj: www.celnisprava.cz on line (2012).

S účinností daňového řádu lze daň, clo anebo poplatek doměřit pouze na základě výsledku daňové kontroly. Výjimkou jsou pouze případy, kdy lze předpokládat doměření cla a daně na základě nových skutečností nebo důkazů zjištěných mimo daňovou kontrolu, ke kterým se však musí daňový subjekt vyjádřit. Pokud se daňový subjekt ke zjištěným skutečnostem nevyjádří a tím výzvě nevyhoví, podle da-

ňového řádu lze daň doměřit podle pomůcek, které jsou součástí příloh daňového řádu. Kontrola celního prohlášení po propuštění zboží má ve srovnání s daňovou kontrolou specifický předmět kontroly, který může zahrnovat skutečnosti nefiskálního charakteru (administrace zboží, jakost, kumulace původu zboží apod.). Tím se dotýká širšího okruhu subjektů, které mohou této kontrole podléhat. Z tohoto důvodu nelze kontrolu

celního prohlášení po propuštění zboží srovnávat s daňovou kontrolou.

Kromě Ministerstva zemědělství, které po usku-tečněném vývozu zemědělských produktů do třetích zemí, může u vývozce provést kontrolu obchodní dokumentace [NAŘÍZENÍ RADY (ES) č. 485/2008], podklady pro vyměření vývozní náhrady u vývozců ověřují celní úřady a celní ředitelství. S účinností nového zákona o Celní správě České republiky (ZÁKON č. 17/2012 Sb. o Celní správě České republiky), tj. 1. ledna 2012, budou celními orgány pouze Generální ředitelství cel a celní úřady. Celní ředitelství budou zrušena. Oprávnění celních úřadů ke kontrole po propuštění zboží a daňové kontrole však zůstane zachováno.

Zřizovat nebo rušit správní úřady nebo státní fondy a jejich působnost lze pouze zákonem. Státní zemědělský intervenční fond jako platební agentura neprovádí u vývozců kontroly zaměřené na ověřování údajů a podkladů pro vyplacení vývozních náhrad. Z tohoto důvodu lze dovést tyto dvě **hypotézy**:

1. hypotéza: formální inovace.
2. hypotéza: organizační inovace založená na uzavření veřejnoprávní smlouvy mezi celními orgány a Státním zemědělským intervenčním fondem.

Předpokladem **formální** inovace je přijetí nového zákona, který by zrušil Státní zemědělský a intervenční fond a veškeré dosud jím vykonávané činnosti by přešly na celní úřady, které by plnily funkci platební agentury jak je tomu ve Spolkové republice Německo.

Veřejnoprávní smlouvy jsou v českém právním řádu upraveny částí pátou správního řádu a výjimečně zvláštním zákonem. Pokud zvláštním zákon s výjimkou taxativně uvedených případů věc neupravuje, použije se ustanovení občanského zákoníku. Veřejnoprávní smlouva musí být uzavřena písemně a projevy vůle smluvních stran.

Správní řád člení veřejnoprávní smlouvy do tří skupin podle toho, kdo reprezentuje smluvní stranu. Proto veřejnoprávní smlouvy můžeme členit na smlouvy:

1. koordinační uzavírané mezi dvěma či více orgány veřejné správy (ministerstvo, správní úřad, státní fond, tj. organizační složky státu),
2. subordinační, kdy účastníkem je adresát výkonu veřejné správy,
3. smlouvy uzavírané mezi osobami, které jsou nebo by mohli být účastníky správního řízení (tj. uzavírané mezi soukromoprávními subjekty s veřejnoprávním obsahem). (Jemelka, L. – Slovák, J. 2007).

Pro charakter smlouvy je důležité, aby měla povahu veřejnoprávní smlouvy, tzn., musí se týkat oblasti správního práva. Rozhodující není charakter subjektu, protože účastníkem veřejnoprávní smlouvy mohou být i soukromoprávní subjekty jednající ve veřejném zájmu. Z těchto důvodů se veřejnoprávní smlouva vždy posuzuje podle obsahu.

Pro veřejnoprávní smlouvy platí obdobně jako pro všechny úkony prováděné ve správním řízení zásada legality (zákonosti). Veřejnoprávní smlouva nesmí být v kolizi s právním předpisem a musí být v souladu s veřejným zájmem. Veřejnoprávní smlouva musí mít písemnou formu a lze ji měnit písemnou dohodou smluvních stran, a to za stejných podmínek, jaké platí pro uzavření smlouvy. Veřejnoprávní smlouva může zaniknout uplynutím výpovědní lhůty, pokud lhůta byla při jejím uzavření sjednána. S výpovědí nemusí souhlasit nadřízený správní úřad, a to ani v případě, kdy se souhlas nadřízeného správního úřadu vyžaduje k uzavření veřejnoprávní smlouvy.

ZÁVĚR

Závěrem je nutné zdůraznit, že v rámci finanční kontroly vývozu instituce Státní zemědělský intervenční fond (SZIF) jako platební agentura neprovádí u vývozců kontroly po propuštění zboží nebo daňové kontroly zaměřené na ověřování správnosti jím vyplacené vývozní náhrady. V rámci nároku na poskytnutí vývozní náhrady vývoznímu subjektu je, že zemědělský produkt musí být vyvezen za stanovených podmínek uvedených výše do určené, případně třetí země. K vývozu zemědělského produktu musí vývozce splnit všechny vývozní formalities, aby zemědělské produkty mohly opustit území EU. Jednou z těchto nejdůležitějších formalit je kvalitní veřejnoprávní smlouva, která musí obsahovat výše uvedené náležitosti a vždy musí být v písemné formě. V případě existence stávajících institucí se jeví jako potřebné tyto smlouvy průběžně aktualizovat, což lze považovat za speciální formu činnosti veřejné správy. Dalším návrhem na zkvalitnění kontroly vývozu je zavedení formální inovace v podobě zrušení SZIF a jeho kompetence převést na celní úřady. Tím by došlo ke zpřehlednění finanční kontroly vývozců a ke zkvalitnění fiskální politiky v oblasti zahraničního obchodu.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BAKEŠ, M. et al.(2003): *Finanční právo*. Praha: H. C. Beck, s. 49.
2. GRŮŇ, L.(2006): *Finanční právo a jeho instituty*. Praha: Linde. 323 s. ISBN 80-7201-620-2.
3. JEMELKA, L. – SLOVÁČEK, J.(2007): Veřejnoprávní smlouvy. *Právní rozhledy*, č. 11. ISSN 1210-6410.
4. EVROPSKÝ PARLAMENT A RADA: Nařízení Rady (EHS) č. 2913/92 ze dne 12. října 1992, kterým se vydává celní kodex Společenství. Úřední věstník Evropské unie, L 302, 19. 10. 1992, s. 1–50.
5. EVROPSKÝ PARLAMENT A RADA: Nařízení Rady (ES) č. 485/2008 ze dne 26. května 2008 o kontrole opatření tvořících součást systému financování Evropského zemědělského záručního

- fondu, prováděné členskými státy. Úřední věstník Evropské unie, L 143, 3. 6. 2008, s. 53–59.
6. PARLAMENT ČR: Zákon České národní rady č. 13/1993 Sb., celní zákon. In: Sbíрка zákonů ČR, Praha, část 5.
  7. PARLAMENT ČR: Zákon č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole ve veřejné správě a o změně některých zákonů (zákon o finanční kontrole). In: Sbíрка zákonů ČR, Praha, část 122.
  8. PARLAMENT ČR: Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád. Sbíрка zákonů ČR, část 174.
  9. PARLAMENT ČR: Zákon č. 280/2009 Sb., daňový řád. In: Sbíрка zákonů ČR, část 87.
  10. PARLAMENT ČR: Zákon č. 17/2012 Sb., o Celní správě České republiky. In: Sbíрка zákonů ČR, část 5.
  11. internetové stránky Celní správy České republiky: <http://www.celnisprava.cz> [cit. 7. 3. 2012].

Článek byl zpracován v rámci VZ MSM 6046070906 „Ekonomika zdrojů českého zemědělství a jejich efektivní využívání v rámci multifunkčních zemědělskopotravinářských systémů“, Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity v Praze.

ADDRESS & ©

Ing. Radek VANKA
doc. Ing. Aleš HES, CSc.
Katedra obchodu a financí
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita v Praze
Kamýčká 169, 165 21 Praha 6 – Suchdol
Czech Republic
hes@pef.czu.cz
fairfai@seznam.cz

---

2 POLITOLOGIE · POLITICAL SCIENCE

PŘÍČINY ZVYŠUJÍCÍHO SE PARLAMENTNÍHO ZASTOUPENÍ EVROPSKÝCH KRAJNĚ PRAVICOVÝCH POLITICKÝCH STRAN

Causes of Increasing Parliamentary Representation of European Extreme-Right Political Parties

Štěpán STRNAD

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Jedním z významných signálů transformujících se politických systémů států západní Evropy se v průběhu 80. a 90. let stal zvyšující se parlamentní úspěch krajně pravicových uskupení. Tento trend v současnosti získává na významu také v postkomunistických státech. V posledních parlamentních volbách, které v Evropě probíhaly v rozmezí let 2007 až 2011 se podařilo evropské krajní pravici obsadit parlamentní lavice ve 14 evropských zemích – Bulharsku, Švýcarsku, Německu, Dánsku, Španělsku, Francii, Maďarsku, Itálii, Norsku, Holandsku, Polsku, Švédsku, Velké Británii a Finsku. Cílem článku je vyhodnotit sociální faktory, které dnes vedou k zvyšující se volební podpoře krajní pravice v Evropě.

Klíčová slova: krajní pravice – politické strany – volby – sociální krize

ABSTRACT: The increasing parliamentary success of extreme-right formations became one of the most significant signals of transforming political systems in west Europe during the 80's and 90's. This trend is gaining its importance also in the post-communist countries nowadays. Extreme right has succeeded to occupy parliamentary seats in 14 European countries in last parliamentary elections which took place in the interval of the years 2007–2011 – Bulgaria, Switzerland, Germany, Denmark, Spain, France, Hungary, Italy, Norway, the Netherlands, Poland, Sweden, Great Britain and Finland. The aim of the article is to assess social factors which lead to increasing election support of extreme right in current Europe.

Key words: extreme right – political parties – elections – social crisis

---

ÚVOD

V současné odborné diskuzi k rostoucí podpoře krajně pravicových sil nenalzáme teoretickou jednotu v komplexním vysvětlení jejich volebních úspěchů. Do současnosti se nám vyprofilovalo několik základních přístupů k zdůvodnění příčin růstu krajní pravice. V rámci námi sledovaného cíle vycházíme z východisek socioekonomickému přístupu⁵².

Ten vychází při vysvětlení úspěchu krajní pravice z měnící se struktury společnosti. Krajní pravice je vnímána jako určitý produkt rychlých společenských a kulturních změn v moderních společnostech (Beichelt – Minkenberg 2002: 1). Či přímo jako úsilí tuto společenskou změnu zvrátit (Minkenberg

2002: 337). Trend posilující společenské relevance krajně pravicových subjektů je často spojován s pocity nejistoty, neschopnosti, které jsou u určitých sociálních skupin moderní společnosti vyvolávány rozpadem tradičních sociálních struktur.

Někteří jedinci mohou ztrácet pocit příslušnosti ke společnosti a pro takové se stává přitažlivý nacionalismus, vracející jim pocit sebeúcty. Ona nejistota a bezprizornost jsou tedy nahrazovány identifikací s národem (E a t w e l l 2003: 52–53). Tato společenská úzkost a následná podpora krajně pravicových subjektů se výrazně projevuje v období hospodářských recesí, nebo v období, kdy vzrůstá společenská nerovnost a sociální rozdíly jsou umocňovány. Klíčovým motivem volebních zisků krajní pravice je tak strach

---

⁵² Podrobněji ke klasifikaci odborných přístupů studia podpory krajní pravice viz Dočekalová, P.: *Komparace krajní pravice v západní a východní Evropě*. In: Němec, J. – Šustková, M. (eds.): *III. Kongres českých politologů*, Olomouc 8.–10. 9. 2006. Česká společnost pro politické vědy, s. 261–276.

jedince z nezaměstnanosti a sociálního vyloučení než opravdová zkušenost s těmito jevy (A n a s t a s a k i s 2000: 10–12).

Článek si klade za cíl vysvětlit posilující úspěchy evropské krajní pravice důrazem na socio-ekonomické faktory, které sleduje kombinací přístupů makro a mikro úrovně analýzy. Následná zjištění mají potvrdit tezi o významu měnících se socio-ekonomických změnách na růst veřejné podpory pravicového radikalismus a populismu.

Sociální deprivace

Analýzy pravicového radikalismus a pravicového populismu v různých zemích ukazují, že radikální pravice apeluje na ty, kteří se cítí být na straně poražených současných společenských procesů. Ať už je to Britská národní strana, Strana pokroku nebo Dánská lidová strana. Mezi cílové skupiny patří lidé, kteří jsou během procesu ekonomických a sociálních změn ohroženi ztrátou zaměstnání, příjmů, prestiže, přístupu ke vzdělání či volnočasových aktivit. Hlavní cílovou skupinou v západní Evropě jsou tedy lidé z nižší a nižší střední třídy. Cílovou skupinou ve východní Evropě může být také široká střední třída. Tato korelace není nic nového a neprozkoumaného. Nakonec jen zlomek populace v evropských společnostech profituje z rostoucí liberalizace trhů a globální provázanosti, zatímco jiní se cítí vyloučení z ekonomických a technologických zisků.

Krajně pravicoví a pravicově populističtí hráči využívají těchto obav ze sociálního sestupu a ztrát k tomu, aby jednali jako tzv. obhájci obyčejných lidí či obhájci poražených globalizovaných ekonomických procesů. Navzdory tomu, že ještě před nedávnem současné pravicové strany vítaly neoliberalní ekonomické myšlenky (některé z těchto stran, jako rakouská FPÖ, stále dává přednost liberalizaci trhu a středně velkým podnikům), dnes propagují národní a sociální politiku, vítající sociální stát, pečující o (pouze) své „etnicko-národní“ občany. To se odráží ve sloganech volajících po socialismu, zachování sociálního státu či upřednostňování příslušníků určitého národa v pracovních příležitostech. S tímto se můžeme setkat zejména v severských státech, kde je sociální spravedlnost velmi uctívanou hodnotou, kdy krajní pravice kritizuje demontáž sociálního státu. Je to dáno také jistou nostalgií po minulosti, touhou po ekonomicky prosperujících padesátých a šedesátých letech, době veřejného blahobytu, vysoké míry zaměstnanosti, pokroku a etnický homogenní společnosti bez přistěhovalců. V postkomunistických zemích východní Evropy je volání krajní pravice po státní kontrole liberalizovaného trhu mnohem silnější než na Západě.

I když neexistuje přímá příčinná souvislost mezi nízkým sociálním statusem a podporou pravicového extremismu, je zaznamenán silný vztah mezi subjektivní deprivací (například subjektivní pocit ze znevýhodnění) a extrémně pravicovou orientací (Decker – Weißmann – Kiess – Brähler

2010). U některých skupin obyvatelstva má subjektivní pocit znevýhodnění často reálný základ. Vzdělanostně znevýhodněné skupiny obyvatel z nižších tříd se musely nejen v období finanční a ekonomické krize vypořádat s těžkými ztrátami (zaměstnání, neschopnost splácet úvěr, hypotéku atp.) a zbavením společenské prestiže (European Commission 2010).

Dosud tyto znevýhodněné skupiny tradičně volily levice, nicméně nyní ztrácí důvěru v levicové přesvědčení také proto, že bylo odpovědné za negativní vývoj nejen konzervativních, ale i liberálních a sociálních demokratických vlád. V některých zemích se tak tyto skupiny dnes obracejí ke krajně pravicovým stranám. Úspěch krajně pravicových stran může být také důsledkem tzv. krize distribuce. Voliči jednají jako „rozhněvaní/é (mladí/é) muži/ ženy“, vnímající sebe více a více jako marginalizované skupiny. Tato krize přesahuje podle N. Langenbacher a B. Schellenberg (2011: 15) rámec pouhé ekonomické úrovně, jedná se o „krizi přístupu“, dotýkající se všech aspektů života. Mnoho ekonomicky znevýhodněných lidí má méně možností participovat na sociálních a kulturních funkcích, což umocňuje obtížnější přístup ke vzdělání.

Krize legitimacy

Druhým významným faktorem a klíčovým prvkem krajní pravice v Evropě je pohrdání politiky, politickými stranami a demokracií jako takovou. Hesla a kampaně těchto skupin zpochybňují legitimitu zastupitelské demokracie, zpochybňují legitimitu politiků u moci. Charakterizují tyto a další společensko-politické aktéry jako zkorumpované a obviňují je z obhajoby pouze vlastních ekonomických zájmů a elitářství. Volají po přijetí tvrdých opatření s cílem podpory zájmů občanů. Na tzv. „straně korupce“ a „zločinných cizincích“ či „sociálních parazitech“ je založen koncept nepřítelů (Langenbacher – Schellenberg 2011: 15). Někteří krajně pravicoví politici, jako například Jean-Marie Le Pen ve Francii, navrhl svého času vizi policejního státu, kde bezpečnost a boj proti nemravnosti jsou ústřední témata státní agendy.

Krajně pravicové strany se často prezentují jako „skutečný hlas lidu“ a jako zástupci „člověka z ulice“. Ve Švýcarsku například zdůrazňují svou politiku organizovanými referendy, jako například to k zákazu minaretů. Není neobvyklý apel ani u ostatních krajně pravicových stran v Evropě na posilování přímé demokracie na úkor parlamentarismu. Pravicově extremistické strany v západní Evropě pravidelně organizují například různé iniciativy proti Islámu a Muslimům, zvláště proti stavbě mešit, které mezi sebou vzájemně spolupracují. Je třeba však zdůraznit, že krajní pravice se liší v různých evropských zemích, pokud jde o její chápání státu a politiky. Zatímco pravicoví extremisté v mladých demokraciích východní Evropy, vycházející z nacionalistické či fašistické a komunistické minulosti, odkazují k autoritativním politickým idejím počátku 20. století (Pankowski 2011; Tamás 2011),

jejich souvěrci ve „starých demokraciích“ Evropy jsou rozhodně zakotveni v demokratické tradici svých zemí (Meret 2011; Lööw 2011; Bjørklund 2011). Proto například Švédští demokraté, Dánská lidová strana či nizozemská Strana svobody vnímají sebe sami jako skutečné zástupce demokratických hodnot své země. Jejich kampaně, stavějící se proti autoritativním muslimským imigrantům diskriminující ženy, jsou jedním z příkladů jejich vlastní prezentace jako „obhájců“ liberálně-demokratických hodnot. Vědomě se stylizují v demokratickém společenském diskurzu, požadováním svobody názoru pro sebe a napadáním oponentů a jejich obviňováním z rasismu a odpírání jejich rovné účasti na politického procesu. F. Decker (2006: 22) hovoří v souvislosti s vlivem krajní pravice o oslabování politiky obecně. Zejména pokud krajní pravice zdůrazňuje, že „hlas lidu“ zůstává nevyslyšen elitářským parlamentarismem. Využívá sociální frustrace a veřejné nespokojenosti z výkonu veřejné moci. Proto tak je v mnoha zemích pravicový extremismus produktem krize, Deckerem nazývané „krize reprezentace“.

Krize identity

Téma identity či „politika identity“ představuje třetí kulturní téma a pole agitace krajně pravicových subjektů. Toto téma je zvláště dobře propojitelné s hlavním proudem společnosti (*mainstream*), protože může být v první řadě existenčním předmětem debaty a protože ovlivňuje většinu členů společnosti. V době rychlých společenských změn, nové globální komunikace, informací a pracovních příležitostí se otázky identity stávají stále více relevantnějšími a dotýkají se téměř každého. Zatímco procesy změny jsou převážně určitou částí populace vítány, u jiných segmentů společnosti můžeme pozorovat jisté „přehlcení“ či přímo odmítání (Schellenberg 2009: 531). Tito lidé se dostávají do situace, kdy jim hrozí ztráta referenčních bodů jejich identity vnímanou či skutečnou deprivací nebo dezintegrací. Tato takzvaná „krize identity a smyslu“, ať u jednotlivců nebo celé společnosti, je tak opět akcentována pravicovými subjekty. Ty apelují na koncept národa a lidu, vyzdvihují jej a marginalizují a odsuzují vše, co jim připadá cizí, odlišné. Cílem krajní pravice je etnicky homogenní společnost. Prostřednictvím utopie homogenní společnosti slibuje vyřešit společenské a individuální problémy vyloučením „těch vinných“ nebo „těch ostatních“. V rámci takovéto logiky vše, co je odlišné musí být identifikováno a vyloučeno, aby se zajistilo přežití národa a lidu.

Francouzská Národní fronta si velmi brzy uvědomila důležitý význam otázky identity a propagovala „bílou rasu“ jako základní koncept evropské identity. V tomto kontextu však musí být zdůrazněno, že modely odkazování na odlišnosti těch tzv. „jiných“ a jejich podceňování je také populární mezi ostatními sociálními silami, nejen těmi které tíhnou ke krajní pravici. Zároveň definice „ostatních“ je nejednoznačná a proměnlivá, a to díky tomu, že se jedná vždy téma,

kteří odráží „ducha doby“ (*zeitgeist*). V současné západní Evropě jsou za ty „jiné“ považováni zejména příslušníci muslimské kultury a muslimského náboženství. Nicméně i antisemitismus zůstává jedním ze základních prvků krajní pravice. Podoby těchto projevů se mohou mezi jednotlivými státy výrazně lišit, od otevřeného nenávislného volání po násilí například fundamentální katolickou pravici (v Polsku), po kódová sdělení a nepřímé zmínky mezi umírněnými pravicovými radikály.

V Nizozemí, Dánsku a Švédsku by byl například takový vývoj dosti kontraproduktivní. Krajní pravice zde vyloučila antisemitismus či přímo usiluje o blízkost k Židům a Izraeli. Holocaust se stal historickým a národním odkazem (Langenbacher – Schellenberg 2011: 18). Společně s izolací Muslimů a Židů jsou krajní pravici vylučováni také Romové, fyzicky a mentálně handicapovaní lidé, bezdomovci, chudí lidé a nezaměstnaní. Ve východní Evropě je seznam „nepřátelských skupin“ krajní pravice širší a jejich příslušníci jsou odmítáni agresivněji. Nejedná se pouze o Rómy, ale také Židy, etnické menšiny (zvláště Turky například v Bulharsku) a homosexuály. Krize identity jako vysvětlující přístup nabízí zajímavý rámec analýzy právě ve východní Evropě. Procesy sociálních změn zde byly a jsou daleko hlubší po roce 1989 než v Evropě západní. Často traumatické zkušenosti východoevropské transformace po skončení studené války a po zhroucení Sovětského svazu vyvolaly výrazné sociální napětí a frustrace, politické konflikty a krize identity, což vedlo mimo jiného k nárůstu nacionalismu. Trvalým trendem postkomunistických zemí se stala frustrace obyvatel ze snižující se sociální solidarity a celkového politického odcizení (Bayer 2002: 265–280).

ZÁVĚR

Toto dnes silně vnímané téma se dostává do popředí vědeckého diskurzu na počátku 90. let v souvislosti s jeho zvyšujícím se významem v politické sféře v uplynulých třech desetiletích. Jedním z průvodních jevů selhávajícího modelu multikulturalismus v některých západoevropských státech (především v Německu a Dánsku) je jeho sepětí s fenoménem růstu vlivu krajně pravicových, xenofobních a protipřistěhovaleckých politických stran.

Právě xenofobie, šovinismus a populismus nabývají v Evropě na síle a významu. Nedávný parlamentní průlom Pravých Finů, Švédských demokratů, Jobbiku v Maďarsku ilustruje současný trend posilujícího růstu krajní pravice. V Itálii byla protipřistěhovalecky orientovaná Liga severu koaličním členem vlády Silvia Berlusconiho. Reprezentanti krajní pravice zaznamenali výrazné úspěchy v posledních parlamentních volbách například v Nizozemsku, Belgii, Dánsku, Maďarsku, Rakousku, Bulharsku či Itálii, kde obdrželi více jak 10 % hlasů (Parties and Elections in Europe 2010). Leitmotivem těchto subjektů je boj

proti multikulturalismu (v současnosti především proti vlivu islámu) a přistěhovalectví z neevropských částí světa. Podle M. Mareše vzniká v současné západní Evropě postupně jisté napětí mezi tradičním neonacistickým antisemitismem a nově se etablující islamofobií. Tvrdí, že „moderní pravicový extremisté na Západě se už nehlasí k nacismu, ale snaží se tvrdě podchytnout věci, jako jsou zvýšená kriminalita nebo nárůst islámských imigrantů“ (cit. dle Povolný 2010).

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

- ANASTASAKIS, O. (2000): *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends* [online]. [cit. 20. 4. 2012]. Hellenic Observatory, London School of Economics and Political Science, Discussion paper no. 3. http://eprints.lse.ac.uk/3326/1/Extreme_Right_in_Europe.pdf
- BAYER, J. (2002): Rechtspopulismus und Rechtsextremismus in Ostmitteleuropa [online] [cit. 20. 4. 2012]. In: *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft (ÖZP)*, vol. 31, 3, s. 265–280. Dostupný z <http://www.renner-institut.at/download/texte/bayer.pdf>
- BEICHELT, T. – MINKENBERG, M. (2002): *Explaining the Radical Right in Transition: Theories of Right-wing Radicalism and Opportunity Structures in Post-socialist Europe* [online]. [cit. 20. 4. 2012]. Frankfurter Institut Für Transformationsstudien, 3/02. Dostupný z http://www.europauni.de/de/forschung/institut/institut_fit/publikationen/discussion_papers/2002/03-02-Beichelt_Minkenberg.pdf
- BJØRKLUND, T. (2011): The radical right in Norway: The development of the Progress Party. In: Langenbacher, N – Schellenberg, B. (ed.): *Is Europe on the „Right“ Path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe* [online]. [cit. 20. 4. 2012]. Friedrich-Ebert-Stiftung, s. 289–305. Dostupný z <http://library.fes.de/pdf-files/do/08338.pdf>
- DECKER, F. (2006): *Populismus: Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?* Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften / GWV Fachverlage GmbH.
- DECKER, O. – WEISSMANN, M. – KIESS, J. – BRÄHLER, E. (2010): „Die Mitte in der Krise“ – *Rechtsextreme Einstellungen in Deutschland*. [online]. [cit. 20. 4. 2012]. Friedrich-Ebert-Stiftung. Dostupný z <http://library.fes.de/pdf-files/do/07504-20120321.pdf>
- DOČEKALOVÁ, P. (2006): Komparace krajní pravice v západní a východní Evropě. In: Němec, J. – Šustková, M. (eds.): *III. Kongres českých politologů*, Olomouc 8.–10. 9. 2006. Česká společnost pro politické vědy, s. 261–276.
- EATWELL, R. (2003): Ten Theories of the Extreme Right. In: Merkel, P. H. – Weinberg, L. (eds.): *Right-Wing Extremism in the Twenty-First Century*. London-Portland: Frank Cass, s. 47–73.
- European Commission: *New Skills for New Jobs: Action Now A report by the Expert Group on New Skills for New Jobs prepared for the European Commission February 2010* [online]. 2010 [cit. 20. 4. 2012]. European Union. Dostupný z <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=568&langId=en>
- LANGENBACHER, N. – SCHELLENBERG, B. (2011): Introduction: An anthology about the manifestations and development of the radical right in Europe. In: Langenbacher, N – Schellenberg, B. (ed.): *Is Europe on the „Right“ Path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe* [online]. [cit. 20. 4. 2012]. Friedrich-Ebert-Stiftung, s. 11–27. Dostupný z <http://library.fes.de/pdf-files/do/08338.pdf>
- MERET, S. (2011): From the margins to the mainstream? The development of the radical right in Denmark. In: Langenbacher, N – Schellenberg, B. (ed.): *Is Europe on the „Right“ Path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe* [online]. [cit. 20. 4. 2012]. Friedrich-Ebert-Stiftung, s. 243–267. Dostupný z <http://library.fes.de/pdf-files/do/08338.pdf>
- MINKENBERG, M. (2002): The Radical Right in Postsocialist Central and Eastern Europe: Comparative Observations and Interpretations. *East European Politics and Societies*, 2, s. 335–362.
- PANKOWSKI, R. (2011): Identity and bigotry: Nationalist populism and the extreme right in contemporary Poland. In: Langenbacher, N; Schellenberg, B. (ed.): *Is Europe on the „Right“ Path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe* [online]. [cit. 20. 4. 2012]. Friedrich-Ebert-Stiftung, s. 205–221. Dostupný z <http://library.fes.de/pdf-files/do/08338.pdf>
- Parties and Elections in Europe [online]. 2010 [cit. 20. 4. 2012]. Dostupný z <http://www.parties-and-elections.de/netherlands.html>
- POVOLNÝ, D. (2010): Pravicový extremismus v Evropě [online]. [cit. 20. 3. 2012]. 29. března 2010, Zpravodajský portál Masarykovy univerzity. Dostupný z <http://www.online.muni.cz/tema/1768-pravicovy-extremismus-v-evrope>
- SCHELLENBERG, B. (2009): Dispersion and Differentiation: The Structures and Trends of the Radical Right in Europe. In: Bertelsmann Stiftung (ed.): *Strategies for Combating Right-Wing Extremism in Europe* [online]. [cit. 20. 4. 2012]. Gütersloh, s. 531–546. Dostupný z http://www.bertelsmann-stiftung.de/bst/en/media/xcms_bst_dms_28853_28854_2.pdf
- TAMAS, P. (2011): The radical right in Hungary: A threat to democracy? In: Langenbacher, N. – Schellenberg, B. (ed.): *Is Europe on the „Right“*

Path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe [online]. [cit. 20. 4. 2012].

Friedrich-Ebert-Stiftung, s. 221-243. Dostupný z <http://library.fes.de/pdf-files/do/08338.pdf>

ADDRESS & ©

Mgr. Štěpán STRNAD
Katedra společenských věd
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
strnad@vsers.cz

PREFERENČNÍ HLASY A JEJICH VYUŽITELNOST PŘI STUDIU KOMUNÁLNÍCH STRANICKÝCH SYSTÉMŮ

Preferential Votes and Their Applicability in Study of Municipal Party Systems

Radek KOPŘIVA - Jakub HUSÁK

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Jednou z nejvíce exponovaných oblastí zájmu výzkumu subnacionálních úrovní politického rozhodování jsou stranické systémy a jejich formování. V úzké souvislosti s vývojem stranických systémů je také studováno volební chování elektorátu ve volbách místních, popř. krajských zastupitelstev. Problematikou vývoje lokálních stranických systémů coby konsekvencí volebního chování se také zabývá předkládaný článek. Ten si klade otázku, jaký je vliv preferenčních hlasů na (ne)stabilitu formování místních stranických systémů a to jak z hlediska jejich politických subjektů, tak z hlediska personálního. Cílem článku je prostřednictvím vybraných českých municipalit ověřit využitelnost dat o preferenčních hlasech voličů v komunálních volbách při studiu vývoje lokálních stranických systémů.

Klíčová slova: stranický systém – volby – volební chování – preferenční hlas – volební systém – zastupitelstvo obce – politická strana

ABSTRACT: Party systems and their formation are those of the most prominent areas of research interest on the subnational level of political decision making. The voting behaviour of the electorate in local elections or regional councils is also studied in close connection with the development of party systems. The submitted article also deals with the issue of the development of local party systems in terms of the implications of voting behaviour. The article focuses on the impact of preferential votes on the (in)stability of the formation of local party systems, both in terms of their political entities, and in terms of party members. The objective of the article is to verify, using selected Czech municipalities, the usefulness of data on the preferential votes of voters in local elections in the study of the development of local party systems.

Key words: party system – elections – voting behavior – preferential vote – electoral system – municipal council – political party

ÚVOD

Výzkum české komunální politiky se ve snaze pochopit vliv činitelů formujících lokální politický proces orientuje v první řadě na studium místních stranických systémů. Jednou ze základních otázek, která stojí v této souvislosti zpravidla v popředí, je, do jaké míry je vývoj místních stranických systémů kontinuální a jaké faktory ovlivňují jejich proměny. Podoba stranických systémů je dána (jsou-li pominuty normativní vlivy – v tomto případě účinky volebního systému) politickými zájmy občanů obcí transformovaných do podoby voličského rozhodování. Problematika (ne)stability voličského chování ve volbách místních zastupitelských sborů je aktuální a badatelsky perspektivní oblastí. Komunální volby v roce 2010 naznačily, že úvahy o hlubších proměnách stranických systémů

mají pro příští volební období své opodstatnění. Ukázalo se sice, že schéma národního stranického systému obvykle není základem uspořádání politických subjektů v českých obcích⁵³, přesto je možné na úrovni komunálních úrovní politik sledovat ve vývoji místních stranických spekter některé společné rysy. V řadě (počtem obyvatel nejen malých) obcí vstoupily do politického života nové politické subjekty. V mnoha případech je možné je chápat jako reprezentanty protestních postojů obyvatel obcí. Na základě studia volebních výsledků se ukazuje, že též došlo k posílení politického vlivu nezávislých kandidátů. Politický význam některých národně relevantních politických stran naopak poklesl, zejména v případě Občanské demokratické strany.

Komunální politika bývá v českých podmínkách obecně vnímána jako prostor rozhodování, který je

⁵³ Nové politické strany, které na základě voleb Poslanecké sněmovny získaly politické mandáty, jen nepříliš úspěšně v podzimních komunálních volbách.

svou podstatou více personalizován oproti národní úrovni politiky. Volební podpora politických subjektů bývá často interpretována jako konsekvence personálního obsazení kandidátní listiny. Nástrojem vyjádření voličské identifikace s kandidáty jsou preferenční hlasy. V této souvislosti má smysl se ptát, jakou úlohu preferenční hlasy mají a do jaké míry je voliči využívají právě jako nástroj zajišťující kontinuitu vývoje, popř. obměnu, místního stranického systému. Právě preferenčními hlasy a jejich vlivem na (ne)stabilitu vývoje stranických systémů v obci se zabývá text článku.

METODIKA A CÍL

Cílem článku je ověřit využitelnost dat o preferenčních hlastech voličů v komunálních volbách při studiu (ne)stability vývoje lokálních stranických systémů z hlediska jejich politických subjektů a též z hlediska personálního. Práce se opírá o data o volbách obecních zastupitelstev (především o volební podpoře kandidátů) v roce 2006 a 2010 Českého statistického úřadu (data jsou přejata z volebního serveru www.volby.cz). Data jsou podrobena analýze prostřednictvím jednoduchých statistických metod (variační koeficient, směrodatná odchylka) a dále jsou vzájemně komparována. K naplnění stanoveného cíle jsou též užita data získaná technikou dotazníkového šetření a standardizovaného rozhovoru. Sběr dat o volebním chování proběhl prostřednictvím standardizovaného rozhovoru s voliči formou exit-poll ve městě Žatci u příležitosti komunálních voleb v roce 2006⁵⁴ a znovu ve městě Žatci a dále obci Libořice opět u příležitosti komunálních voleb v roce 2010⁵⁵. Ve městě Žatci též proběhlo dotazníkové šetření zaměřené na volební chování voličstva v roce 2011⁵⁶. Obdobná dotazníková šetření se v roce 2011 uskutečnila také v obcích Tábor⁵⁷, Nová Paka⁵⁸, Dolní Roveň⁵⁹ a Pasečnice⁶⁰.

Zmíněné objekty studia (Tábor, Žatec, Nová Paka, Dolní Roveň, Libořice, Pasečnice) byly vybrány záměrně. Výběr pramenil jednak z poznatků o vztahu mezi velikostí obce dané jejím počtem obyvatel a podobou místních stranických systémů [3] a jednak z ohledu na heterogenitu českého obecního prostředí z hlediska charakteristik demografických, hospodářských, či politických. Město Tábor je přirozeným centrem územního a správního prostoru nacházejícího se na rozhraní Jihočeského a Středočeského kraje. Jed-

ná se o okresní město, které se s přibližným počtem 35 tisíc obyvatel řadí mezi velká města ČR (druhé největší město Jihočeského kraje)⁶¹. I přes postupný úbytek obyvatelstva se jedná o hospodářsky prosperující město. Tábořské voličstvo se dlouhodobě vyznačuje sklonem k většinové podpoře pravicových stran. V komunálním politickém životě města Tábora je dlouhodobě úspěšnou politickou stranou Tábor 2020.

V mnoha ohledech je odlišnou municipalitou město Žatec. Jedná se o město, v němž žije přibližně 19 tisíc obyvatel. Rozkládá se v severozápadní části Ústeckého kraje, v okrese Louny. Region severozápadních Čech patří dlouhodobě k oblastem ČR s vysokou mírou nezaměstnanosti (převážně v důsledku úpadku průmyslové výroby v 90. letech minulého století). Žatečtí obyvatelé v rámci voličského rozhodování upřednostňují ve většině levicové politické subjekty. Stejný region (a též okres) byl zvolen také při výběru obce Libořice – s přibližným počtem 330 obyvatel druhá nejmenší obec výběrového souboru. Místní politický systém je postaven výhradně na subjektech nezávislých kandidátů. Ve volbách národních politických sborů voličstvo upřednostňuje levicové strany. V obou případech se jedná o obce, které lze chápat jako reprezentanty periferních regionů ČR.

Nová Paka je město nacházející se v krkonošském podhůří okresu Jičín. S počtem přibližně 9200 obyvatel se jedná o druhou největší obec okresu. Díky stabilnímu hospodářskému prostředí se jedná o město s relativně nízkou mírou nezaměstnanosti. Z hlediska vzorců politického jednání převládá u občanů Nové Paky inklinace k pravicovým politickým stranám. V místním politickém procesu zaujímá dlouhodobě rozhodující postavení politický subjekt vytvořený okolo současného starosty města⁶².

Dolní Roveň je obcí s počtem obyvatel těsně pod hranici dvou tisíc. Nachází se v pardubickém okrese. Politická orientace místních obyvatel je do značné míry formována historickými událostmi. Coby jedna z prosperujících obcí první československé republiky nikdy nepřijala nucenou kolektivizaci zemědělství. Dnes se jedná o municipalitu, která je rezidenčním zázemím pro obyvatele pracující především v nedalekých Holicích, případně Pardubicích. Při porovnání výsledků národních voleb v ČR a obci se ukazuje, že volební chování lze charakterizovat spíše jako pravicové. Rozhodující postavení v komunální politice obce má dlouhodobě KDU-ČSL.

⁵⁴ Respondentem je volič opouštějící volební místnost. N = 358.

⁵⁵ Šetření proběhlo v obcích Žatec, Libořice, Staňkovice, Holedeč a Měcholupy. N = 400.

⁵⁶ N = 400.

⁵⁷ Šetření proběhlo primárně pro potřeby diplomové práce B. Kubecové (Kubecová 2012). Autor článku je vedoucím práce. N = 123 [8]

⁵⁸ Šetření proběhlo primárně pro potřeby diplomové práce P. Kracíka (Kracík 2012). Autor článku je vedoucím práce. N = 211 [7]

⁵⁹ N = 150

⁶⁰ Šetření proběhlo primárně pro potřeby bakalářské práce M. Svobodové (Svobodová 2012). Autor článku je vedoucím práce. N = 78 [9]

⁶¹ Tábor společně se Sezimovým Ústím a Planou nad Lužnicí tvoří aglomeraci s takřka padesáti tisíci obyvateli.

⁶² V roce 2012 kandidoval jako „Sružení STAN, NK“.

Obec Pasečnice se nachází v oblasti Jihozápadních Čech v okrese Domažlice. S počtem necelých 200 obyvatel je typickým reprezentantem nejmenších obcí ČR s relativně malým rozvojem občanské vybavenosti. Z hlediska míry nezaměstnanosti se obec nachází v regionu s přibližně průměrnou hodnotou této charakteristiky za celou ČR. V porovnání s výsledky voleb národních politických sborů za celou ČR se obyvatelé Pasečnice při volbě orientují spíše na levicové politické strany. Také místní politický život je v současnosti postaven na zastupitelích levicové ČSSD.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Analýza preferenčních hlasů je při studiu místních stranických systémů jednou z nemnoha příležitostí umožňující interpretovat její podstatu. Je tomu tak především díky relativně snadné dostupnosti dat. Na druhou stranu je zřejmé, že výsledky takových analýz vedou pouze k orientačním závěrům, což je dáno volností, kterou má volič v rámci hlasování ve volbách kandidátů na funkci zastupitelů obecních zastupitelstev. Volič má možnost využít jedné ze tří technik hlasování: 1) zakřížkuje stranu jako celek a přidělí jí tak počet hlasů, který se rovná počtu kandidátů, ovšem do maximálního počtu rozdělovaných mandátů v daném volebním obvodu, 2) prostřednictvím preferenčních hlasů zakřížkuje jednotlivé kandidáty různých kandidátních listin, a to též do výše počtu rozdělovaných mandátů ve volebním obvodu, 3) kombinuje předchozí dvě techniky. Kvůli tomu není z volebních dat zřejmé, zda množství preferenčních hlasů jednotlivých kandidátů pramení z „přímé“ podpory voličů nebo z podpory celé listiny volební strany. Metody, které byly doposud navrženy pro odhalení vlivu preferenčních hlasů na vývoj komunálních stranických systémů, tak pracují především s pozicí kandidátů a jejich zvolením. Obdobně orientované výzkumy se zpravidla poptávají po volitelnosti kandidátů ucházejících se o mandát z nevolitelného místa listiny nebo obráceně. S. Balík v této souvislosti uvádí metodu, kterou nazývá jako metodu nevolitelných míst [1]. Ta pracuje s kandidáty, kteří obdrželi zastupitelský mandát z nevolitelného místa listiny (tzv. preferenční zastupitelé)⁶³. Prostřednictvím této analýzy užitě při studiu komunálních voleb mezi roky 1996–2006 v obcích okresu Šumperk Balík dospěl k závěru o stabilitě podílu preferenčních zastupitelů ve dvou třetinách zkoumaných obcí. Stabilitu vymezil zvolením přibližně jednoho kandidáta z nevolitelného místa listiny prostřednictvím preferenčních hlasů. Mimo to došel k závěru, že se podíl preferenčních zastupitelů výrazně neliší při pohledu na jejich stranickou příslušnost.

S preferenčními hlasy a pozicí kandidátů na listině pracoval také J. Šedů. Ten zpracoval výsledky ko-

munálních voleb v letech 2002 a 2006 ve čtyřech městech s více jak 50 000 obyvateli a čtyřech městech o velikosti 15 až 40 tisíc obyvatel. Do analýzy bylo zahrnuto kromě pozice kandidáta (člena končícího zastupitelstva) na listině (volitelné x nevolitelné místo) také kritérium dosažení alespoň 110 % hlasů oproti průměru hlasů na jednoho kandidáta na listině. Na základě toho je hodnoceno, zda volební podpora příslušných kandidátů převyšuje legislativně nastavenou mez 110 %, či zda by získali mandát v případě, že by o zvolení rozhodoval pouze počet získaných preferenčních hlasů. Na tomto základě bylo vymezeno sedm kategorií možných kandidátů. Závěrem bylo konstatováno, že preferenční hlasy přispívají ke kontinuitě vývoje stranických systémů obcí v ČR [10].

I přes zjevně stabilizující účinky preferenčních hlasů nelze z výsledků zmiňovaných prací odvodit míru jejich vlivu na vývoj stranických systémů. Jiné práce, které se zabývají volebním chováním elektorátu v komunálních volbách, prokazují identifikaci voličů k politickým stranám. Na jejich základě lze dojít k závěru, že preferenční hlasy nejsou v tomto kontextu zásadní determinantou. S. Balík díky korelační analýze voleb v obcích s rozšířenou působností mezi roky 1998 a 2006 prokázal stabilitu stranické volby, obzvláště pak v případě KSČM. Zároveň byl prokázán těsný vztah mezi volbami místního zastupitelstva a poslanecké sněmovny [2]. Jiné dvě práce se shodně vybraným subjektem studia (město Žatec) prokázaly v případě komunálních voleb vztah mezi sociální strukturou a volebním chováním [5] a též stranickou identifikaci voličů [6].

Vývoj stranických systémů

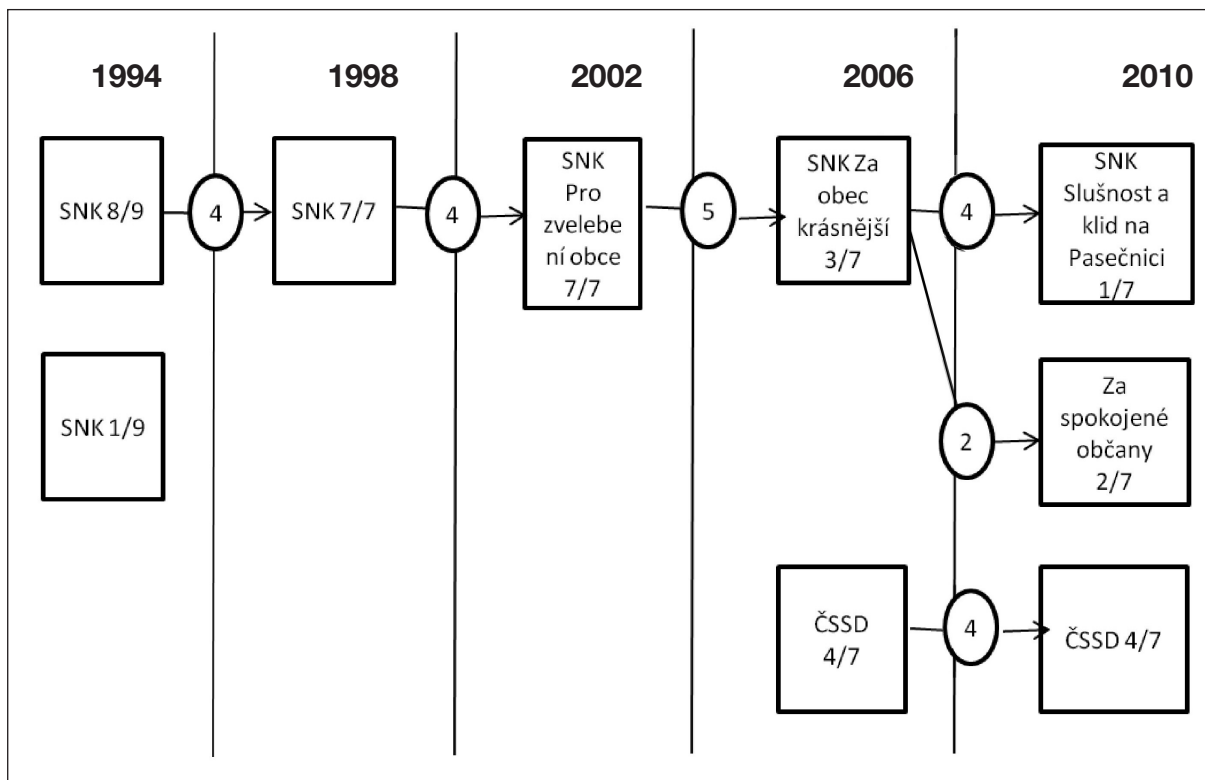
Stabilitu či proměnlivost voličského chování lze z výsledků voleb odvodit nepřímo. Nabízí se pochopitelně možnost porovnat výsledky voleb kandidujících subjektů v obci v jednotlivých volbách místního zastupitelstva. Komparace je ovšem u nejmenších a malých obcí, kterých je v České republice převážná většina, prakticky nepoužitelná. Politický život českých obcí (malých obzvláště) je charakteristický značnou variabilitou. Typickým jevem je častý vznik nových či zánik v minulosti působících politických uskupení (především pak ve formě sdružení nezávislých kandidátů). Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry je proměna lokálních stranických systémů odrazem proměn personálních. Jsou nové politické subjekty nástrojem k prosazování místních zájmů občanů nově vstupujících do politiky nebo mají naopak sloužit k reprezentaci zájmů dlouhodobě působících politiků, kteří zakládáním nových stran reagují na nově formované názorové, politické či jiné linie štěpící místní obyvatelstvo? Je tak politický prostor malých municipalit primárně prostorem politických stran nebo zastupitelů s vlastní identitou? Možné je po-

⁶³ Nevolitelným místem se rozumí pozice kandidáta na listině, která by nevedla k získání zastupitelského mandátu, pokud by mandáty byly přidělovány pouze dle pořadí kandidáta na listině.

chopitelně obojí, jak je také patrné ze Schématu 1, které na náhodně vybraném příkladu obce Pasečnice ukazuje proměnu místního stranického systému obce. I přes proměnlivost kandidujících subjektů je zde zjevná personální kontinuita (1994 až 2006). Rok 2010 vedl k sestavení dvou nových listin volebních

stran coby konsekvenci vnitřního štěpení v komunálních volbách neúspěšného SNK z roku 2006. Politický vliv v tomto roce nově získala ČSSD. Obdobný závěr by nejspíše přinesla analýza vývoje stranického systému většiny malých obcí České republiky.

Schéma č. 1: Stranický systém v obci Pasečnice, kontinuita kandidatury.

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat ČSÚ.

Poznámka: data v rámečcích uvádějí počet stranou získaných mandátů z počtu členů voleného zastupitelstva, číslo v kroužku udává počet kandidátů ucházejících se o mandát z kandidátní listiny obou volebních stran.

Politické prostředí velkých měst ČR je charakteristické větší mírou zakotvení politických stran. Význam nezávislých kandidátů zpravidla upadá s růstem počtu obyvatel dané obce. (Ne)stabilita vývoje stranického systému a tedy (ne)stabilita volebního chování se v případě středně velkých či velkých měst dá posoudit mnohem snáze. Je ovšem jasné, že závěry vyplývající ze srovnání výsledků stran v různých volbách mohou být nepřesné. Ukáží pouze na míru kontinuity vývoje místního stranického systému. Rozhodně ovšem nepřinesou odpověď na otázku, čím je (ne)stabilita politického prostředí způsobena a tím také na otázku, do jaké míry souvisí proměny místních stranických systémů s proměnami personálními.

Preferenční hlasy a měření stability místního stranického prostředí

Data o volbách, která jsou díky Českému statis-

tickému úřadu dostupná, nemohou poskytnout příliš mnoho informací o volebním chování. Několik opatrných závěrů lze odvodit alespoň z výsledků analýzy preferenčních hlasů voličů. Na jejich základě lze dospět k závěru, zda jejich využívání vede ke stabilitě místního politického prostředí. Využit se dají hned několika způsoby. Jednou z nabízejících se možností je na základě znalosti o množství preferenčních hlasů jednotlivým kandidátům určit, zda se voliči rozhodují spíše na základě identifikace s kandidátní listinou volební strany nebo zda upřednostňují jednotlivé kandidáty různých kandidátních listin. Takové závěry lze alespoň částečně použít k interpretaci způsobu volebního chování. Jak bylo výše uvedeno, komunální volební systém voliči nabízí tři možné způsoby volby. První možností je označení jednotlivých kandidátů, druhou označení volební strany a třetí dává voliči šanci kombinovat předchozí dva způsoby – tedy zakřížkování

několika kandidátů (méně než je počet disponibilních hlasů) a označení volební strany (strana obdrží zbylé hlasy). Je možné předpokládat, že voliči, kteří ve své volbě podporují kandidátní listinu strany, se s větší pravděpodobností vyznačují sklonem k identifikaci s podporovanou volební stranou. V obcích s převládající částí voličů preferujících tento způsob volby lze předpokládat stabilnější stranické prostředí. Naopak v případě, že většina voličů tzv. panašuje, tedy označuje různé kandidáty různých kandidátních listin, místní stranický systém se bude spíše vyznačovat diskontinuitním vývojem. Je zřejmé, že v případě stran, které byly ve značné míře voleny jako celek, vykazují množství preferenčních hlasů jednotlivým kandidátům malý rozptyl oproti průměru preferenčních hlasů na

jednoho kandidáta na listině. V opačném případě, tedy jsou-li v rámci volby v převažující míře preferováni jednotliví kandidáti, pak se bude množství preferenčních hlasů výrazně odchylovat od průměru preferenčních hlasů na jednoho kandidáta na listině. K posouzení míry odchýlení preferencí jednotlivých kandidátů oproti průměrnému množství hlasů, které obdržela listina na jednoho kandidáta, lze užít jednoduchých statistických metod. V tomto případě se jako nejlepší nabízí využití variačního koeficientu [4]. Jeho nízké hodnoty dosahují strany s malým rozptylem preferenčních hlasů jednotlivých kandidátů oproti průměru na kandidáta. Tabulka 1 je ukázkou voličských preferencí vybraných obcí v ČR.

Tab. č. 1: Variační koeficient – odchýlení výsledků voleb kandidátů od průměru listiny (volby obecních zastupitelstev 2010).

Strana	Tábor	Žatec	Nová Paka	Dolní Roveň	Libořice	Pasečnice
ČSSD	0,08	0,17	0,32			0,04
KSČM	0,09	0,14	0,34			
ODS	0,10	0,18	0,26	0,21		
KDU-ČSL	0,30	0,68	0,37	0,12		
TOP 09	0,21	0,39				
VV	0,27		0,37			
SZ		0,42				
SPOZ	0,22					
SNK Evropští demokraté		0,19				
Unie pro sport a zdraví		0,47				
Volba pro město		0,47	0,26			
"STAROSTOVÉ A NEZÁVISLÍ"		0,32				
Hnutí za harm. rozv. obcí a měst		0,27				
Česká pirátská strana	0,14					
DSSS	0,23					
Jinak!	0,24					
Tábor 2020	0,21					
Sdružení STAN "NK"			0,16			
SNK-Venkov					0,04	
Za obec krásnější					0,11	
SNK Slušn. a klid na Pasečnici						0,43
SNK Za spokojené občany						0,24

Zdroj: Český statistický úřad + vlastní výpočet autora.

Nevýznamná míra většiny variačních koeficientů preferenčních hlasů kandidátům oproti průměrnému množství hlasů na kandidáta v různě velkých obcích ČR vede k předpokladu, že většina voličů upřednostňuje volbu strany před preferencí kandidátů, popř. kombinaci volby strany s preferencí (nevelkého množství) kandidátů. Platí to dokonce i v případě malých obcí, u nichž by bylo možné předpokládat volební chování ovlivněné „sousedským efektem“.

V případě města Tábora, největší z vybraných municipalit, nevykázala v roce 2010 žádná z kandidujících stran větší rozptyl preferenčních hlasů oproti průměru. Mezi kandidujícími subjekty dosáhly nejnižších měř tradiční strany místního stranického systému – ČSSD, KSČM a ODS. K stranám s malou hodnotou variačního koeficientu je možné přiřadit také Českou pirátskou stranu. V tomto případě se ovšem jedná o stranu s nenaplněnou listinou (pouze

pět kandidátů), která v Táboře dosáhla nejnižšího zisku voličských hlasů. Je tak zřejmé, že tato strana má „své“ nepříliš rozsáhlé voličské zázemí. Předpoklad o preferenci stran před kandidáty umocňují také výsledky dotazníkového šetření, které se uskutečnilo v Táboře v roce 2011. Z respondentů, kteří se účastnili voleb a zodpověděli otázku na způsob hlasování při volbách městského zastupitelstva v roce 2010, jich pouze 23,6 % zaškrtnulo jednotlivě 27 kandidátů různých volebních stran⁶⁴. Shodně po 38,2 % respondentů zaškrtnulo jedním křížkem celou listinu strany a kombinovalo volbu strany s preferencí kandidátů z jiných listin.

Míra odchýlení preferenčních hlasů od průměru nedosahuje u jednotlivých kandidujících stran vysokých hodnot ani v případě nejmenšího z vybraných měst Nové Paky. Nejnižší hodnoty variačního koeficientu dosahuje Sdružení STAN „NK“. Jedná se o v místních podmínkách dlouhodobě etablovaný politický subjekt s tradičně nejvyšší voličskou podporou⁶⁵. Na převládající způsob volby ve formě preference strany ukazují také data z šetření mezi novopackými voliči v roce 2011. Právě polovina respondentů uvedla, že v rámci volby zastupitelstva zaškrtnula některou z místních volebních stran. Mezi nimi mělo značnou podporu právě Sdružení STAN „NK“ (75,5 % z respondentů)⁶⁶. Zbývá polovina respondentů uvedla, že buď preferovala kandidáty nebo kombinovala volbu strany s preferencí kandidátů jiných listin⁶⁷.

V obou případech (Tábor a Nová Paka) platí, že nejnižší hodnota variačního koeficientu vychází u stran, které jsou dlouhodobě etablované v místním stranickém systému. To platí také pro Žatec (ČSSD, KSČM, ODS). Tento poznatek vybízí k stanovení výzkumné otázky, zda voliči upřednostňující podporu volební strany před preferencí kandidátů různých listin ve zvýšené míře inklinují k volební podpoře tradičních stran místních stranických systémů. Na základě dat získaných prostřednictvím standardizovaných rozhovorů ve městě Žatci se to ukazuje. Z respondentů, kteří v komunálních volbách v roce 2006 volili celou kandidátní listinu některé z volebních stran, jich 87,4 % volilo právě jednu z těchto tří stran (ČSSD, ODS, KSČM)⁶⁸. Suma hlasů těchto tří politických subjektů v tomto městě ovšem činí 52,8 %. Podpora ostatních v Žatci úspěšných stran pramení ve

zvýšené míře z podpory voličů, kteří využívají nabízející se možnosti preferovat kandidáty různých stranických kandidátek. V roce 2010 byla voličská podpora těchto tří dlouhodobě nejvýznamnějších stran nižší. V úhrnu dosáhla hodnoty pouze 43,74 % hlasů. Procentuální počet respondentů z těch, kteří volili listinu strany a zároveň podpořili některý z těchto tří politických subjektů, ovšem zůstává velký (75,1 %). Výsledky šetření tak ukazují na stabilitu voličského chování, která je spjata s voliči podporujícími místně etablované strany.

Až doposud byla analyzována data týkající se voleb velkých a středně velkých měst ČR. Volební chování obyvatel malých obcí ve volbě místního politického sboru je obvykle interpretováno jako konsekvence sociálních vztahů. Existuje jednoduchý předpoklad, že voliči preferují kandidáty, které osobně znají. Pro malé obce navíc není zcela typickým bohatý stranický systém založený na relevantních stranách českého spektra politických stran. Tím odpadají úvahy o determinaci volebního chování založeného na identifikaci se stranou. V malých obcích ČR dominují nezávislí kandidáti ať už kandidující samostatně nebo jako součást společné kandidátní listiny nezávislých kandidátů. I přes logický předpoklad o nízké míře identifikace voličů s volebními subjekty a vysoké míře identifikace s jednotlivými kandidáty se v případě malých obcí ČR, které byly předmětem analýzy, ukazuje, že voliči křížkují spíše celé listiny volebních subjektů oproti preferencím jednotlivých kandidátů. Indicií je v tomto ohledu opět relativně malá míra odchýlení preferenčních hlasů pro kandidáty na listině oproti průměru hlasů na jednoho kandidáta. Ze sledovaných malých obcí (Libořice, Pasečnice, Dolní Roveň) dosahuje vyšší hodnoty variačního koeficientu pouze SNK Slušnost a klid na Pasečnici. Jedná se o politický subjekt s nejnižší volební podporou ve volbách do zastupitelstva obce v roce 2010. Převažující volba kandidátních listin stran bez využití možnosti preferovat kandidáty ovšem vyplývá také z dat získaných dotazníkovým šetřením. V obci Pasečnice zaškrtnulo celou listinu strany dokonce 95,8 % z dotazovaných respondentů⁶⁹. Jako důvod své volby uváděli důvěru v kandidáty strany (48,5 %), volbu nových tváří (22,1 %), volební program strany (17,7 %) nebo dobrou zkušenost s politickým subjektem v minulém funkčním období (5,9 %).

⁶⁴ Respondentům byl v rámci dotazníkového šetření dán pokyn „Zakřížkujte jeden ze způsobů, kterým jste hlasoval/a v rámci voleb zastupitelstva města?“. Následně byl respondentům dán výběr možností 1) Volil/a jsem celou listinu jedné strany, 2) vybíral/a jsem kandidáty různých listin stran, 3) kombinoval/a jsem volbu kandidátů různých listin stran a listiny jedné strany.

⁶⁵ V roce 2002 a 2006 sdružení kandidovalo pod názvem SNK-Sportovci pro Novou Paku.

⁶⁶ Dále ODS 12,8 % a ČSSD 5,3 %.

⁶⁷ Dotazníkové šetření voličů Nové Paky bylo na rozdíl od ostatních šetření zaměřeno pouze na rozdíl mezi preferencí strany a jednotlivých kandidátů. Respondentům byl dán výběr pouze mezi těmito dvěma alternativami.

⁶⁸ V případě, že respondenti volili formou zakřížkování jedné strany, tazatel jim v rámci standardizovaného rozhovoru formou exit-poll položil otázku: „Jakou stranu jste v dnešních volbách volil/a?“. Analogický přístup byl zvolen také v případě šetření voličů ve městě Žatci v roce 2010.

⁶⁹ Respondentům byl v rámci dotazníkového šetření dán pokyn „Zakřížkujte jeden ze způsobů, kterým jste hlasoval/a v rámci voleb zastupitelstva města?“. Následně byl respondentům dán výběr možností 1) Volil/a jsem celou listinu jedné strany, 2) vybíral/a jsem kandidáty různých listin stran, 3) kombinoval/a jsem volbu kandidátů různých listin stran a listiny jedné strany.

Výsledky šetření voličského chování v malých obcích nelze pochopitelně zobecňovat. Ukazuje se ovšem, že často uváděný předpoklad o formě voličského jednání, obvykle dávaného do souvislosti s úzkým sociálním prostorem, nemusí být zcela vhodný. Voliči ve sledovaných obcích ve většině nevyužívají možnost panašovat.

Z výše uvedeného lze vyvodit několik dílčích závěrů. Podstatné je to, že způsob voličského jednání vede k relativní stabilitě komunálních stranických

systémů sledovaných obcí. Elektorát ve většině (bez ohledu na velikost obce) volí celé listiny stran. Navíc se ukazuje, že tato část voličstva je bází dlouhodobě etablovaných stran. V tomto ohledu není překvapujícím poznatkem, že volební podpora místně relevantních stran je dlouhodobě stabilní. Odvodit to opět lze z malého rozptylu preferencí jednotlivým kandidátům analyzovaných listin stran oproti průměru na kandidáta na listině – viz případ města Tábora a Žatce.

Tab. č. 2: Variační koeficient – volby obecních zastupitelstev ve městech Táboře a Žatci.

	Tábor				Žatec		
	Tábor 2020*	ODS	ČSSD	KSČM	ODS	ČSSD	KSČM
2002	0,17	0,12	0,22	0,09	0,14	0,22	0,06
2006	0,17	0,09	0,18	0,08	0,13	0,16	0,17
2010	0,21	0,10	0,08	0,09	0,18	0,17	0,14

Zdroj: Český statistický úřad + vlastní výpočet autora.

* v roce 2002 jako Tábor 2002.

Preferenční hlasy a měření personální stability

Preferenční hlasy lze studovat také ve snaze zodpovědět otázku jejich významu v personální (ne)stabilitě místního politického procesu. Preferenční hlasy mohou být nástrojem v rukou voličů stabilizujícím politické prostředí obce. Voliči např. mohou do zastupitelského sboru prosadit kandidáta, který v minulém funkčním období vykonával zastupitelský mandát, ale nepohybuje se na volitelném místě kandidátní listiny⁷⁰. Stejně tak ovšem mohou být preferenční hlasy zdrojem obměny politické reprezentace v obci. Voliči se prostřednictvím preferenčních hlasů vyhraní vůči představitelům místní politiky předcházejícího funkčního období zastupitelstva.

Listinný poměrný volební systém aplikovaný v podmínkách komunálních voleb v ČR sice umožňuje využít preferenčních hlasů, mandáty jsou ovšem primárně rozdělovány dle pořadí kandidátů na listině. K posunu na kandidátní listině je nutné obdržet alespoň o 10 % hlasů více, než činí průměrný počet hlasů na jednoho kandidáta dané listiny. Pořadí kandidáta na listině je tak z hlediska transformace voličských preferencí do zastupitelského sboru významnou proměnnou. Z tohoto hlediska je nutné chápat preferenční hlasy kandidátů strany především jako hlasy kandidujícímu subjektu a tím také kandidátům v nejvyšších patrech listiny. Díky tomu se dá skutečný vliv preferenčních hlasů na stabilitu či nestabilitu místního politického prostředí posoudit jen orientačně. Nabízející se možností je v této souvislosti analýza volební podpory za-

stupitelů předchozího zastupitelského orgánu (jaký zvolil J. Šed o v rámci svého příspěvku k diskusi o využitelnosti preferenčních hlasů při výzkumu obměny a stability volených reprezentantů v komunálních podmínkách české politiky [7]).

Stabilita místních stranických systémů může (ale samozřejmě také nemusí) být spojena s personální stabilitou. Úvahy o „stabilizujících“ účincích preferenčních hlasů jsou relevantní v případě, že existuje tendence zastupitelů k znovuzvolení. Analýza vybraných obcí ukazuje značně převažující zájem zastupitelů o znovuzvolení – viz tab. č. 3. Takřka ve všech případech se navíc ukazuje, že zastupitelé kandidují na listině politického subjektu, jehož prostřednictvím obdrželi mandát v předchozích volbách.

Tab. č. 3: Počet kandidujících zastupitelů.

Obec	Počet členů zastupitelstva 2006–2010	Počet kandidujících zastupitelů v roce 2010	%
Žatec	21	16	0,76
Tábor	27	25	0,93
Nová Paka	21	16	0,76
Dolní Roveň	15	11	0,73
Libořice	7	5	0,71
Pasečnice	7	6	0,86

Zdroj: Český statistický úřad + výpočet autora.

⁷⁰ Volitelným místem se rozumí pozice kandidáta na listině, která by vedla k získání zastupitelského mandátu, pokud by mandáty byly přidělovány pouze dle pořadí kandidáta na listině.

Aplikovaný systém voleb zastupitelstev obcí v ČR neumožňuje přesně posoudit vliv preferenčních hlasů. Zkreslení je dáno možností hlasovat listinu strany jako celek v kombinaci s přidělením hlasů kandidátům dle pořadí na listině. Dalším deformujícím prvkem je množství hlasů, které musí kandidát obdržet od voličů k posunu z nevolitelného místa listiny na místo volitelné⁷¹. Volič, který využívá možnosti zakřížkovat stranu jako celek, přiděluje disponibilní hlasy kandidátům dle jejich pořadí na kandidátní listině. Preference kandidátů z nižších pater listiny tak je o to více znehodnocena, čím je množství voličů podporujících celou listinu strany vyšší. Naděje kandidátů z nevolitelných míst listin na volební úspěch je navíc snížena, jak již bylo uvedeno, nutností získat alespoň 1,1 násobek hlasů oproti průměru hlasů na jednoho kandidáta listiny. Nezdá se, že je tak možné setkat se s případy, kdy kandidáti z prvních (předních) míst listin získávají zastupitelský mandát i s jednou z nejnižších volebních podpor (či vůbec nejnižší podporou) mezi kandidáty na listině. Na druhé straně největší množství preferenčních hlasů nemusí zaručit mandát člena zastupitelstva obce.

S ohledem na popsané determinanty má při analýze vlivu preferenčních hlasů, coby stabilizujícího prvku místních stranických systémů, smysl orientovat se

především na zastupitele předchozího funkčního období, kteří nejenže kandidují ve snaze získat mandát také v příštím funkčním období zastupitelstva obce, ale zároveň jsou také zvoleni. Z výše popsaného vyplývá, že mnohem snazší úlohu mají v této souvislosti kandidáti kandidující na volitelném místě listiny. Je zřejmé, že pozice kandidáta na listině se odvíjí od primárních voleb ve straně a je dána jeho postavením v životě politického subjektu, za který kandiduje. V případě listin sestavených účelově pro potřeby kandidatury (zpravidla rozličná sdružení nezávislých kandidátů) mají značný vliv na pořadí kandidátů na listině obvykle jejich lídři, popř. několik málo členů z předních míst listiny. Význam preferenčních hlasů pro získání mandátu kandidáty ucházejícími se o zastupitelský post z volitelných míst kandidátních listin se díky tomu v podstatě nedá posoudit. Do jaké míry lze považovat preferenční hlasy v komunálních volbách za prvek stabilizující personální složení místního sboru politické reprezentace tak ukazuje především úspěšnost bývalých zastupitelů, kteří byli ve volbě úspěšní i přes nevolitelné místo listiny, z kterého kandidovali. Tabulka 4 ukazuje úspěšnost při znovuzvolení kandidujících zastupitelů předešlého zastupitelstva vybraných obcí.

Tab. č. 4: Úspěšnost při znovuzvolení kandidujících zastupitelů předešlého zastupitelstva.

Obec	Počet kandidujících zastupitelů	Z toho						
		zvolení	kandidující na volitelném místě	zvolení z volitelného místa	% zvolených z volitelného místa	kandidující na nevolitelném místě	zvolení z nevolitelného místa	% zvolených z nevolitelného místa
Tábor	25	18	18	17	94,44	7	1	14,29
Žatec	16	13	10	8	80,00	6	5	83,33
Nová Paka	16	16	13	13	100,00	3	3	100,00
Dolní Roveň	11	11	9	9	100,00	2	2	100,00
Libořice	5	5	4	4	100,00	1	1	100,00
Pasečnice	6	3	3	3	100,00	3	0	0,00

Zdroj: Český statistický úřad + výpočet autora.

Z analýzy volebních dat je zjevné (a nikterak překvapující), že kandidující zastupitelé se o post politického reprezentanta ucházejí ve většině z volitelných míst. Zároveň se ukazuje, že zastupitelé ucházející se o znovuzvolení jsou ve svém úsilí většinou úspěšní. Procentuálně vyjádřený poměr zvolených kandidátů (bývalých zastupitelů) kandidujících z volitelných míst listin je vysoký. Dá se prohlásit, že

takřka všichni bývalí zastupitelé kandidující na volitelném místě listiny obhájili post komunálního politického reprezentanta také pro nadcházející volební období. Obdobně jednotný závěr nelze odvodit z pohledu na bývalé zastupitele, kteří pro následující funkční období získali mandát z nevolitelných míst kandidátních listin. K pochopení poměru mezi množstvím kandidujících zastupitelů z volitelných a nevo-

⁷¹ Další proměnnou volebního systému, kterou by bylo možné v této souvislosti uvažovat, je volební klauzule zvyšující míru disproporcionality volebního systému. Zákonem stanovená hranice volitelnosti (byť v relativním vztahu k počtu kandidátů na listině) je stanovena ve výši 5 %. V případě malých volebních obvodů se ovšem tento práh obvykle ještě zvyšuje. Hlasy, jimiž jsou preferováni kandidáti listin pod touto hranicí, nevedou k získání mandátů.

litelných míst je zapotřebí znát okolnosti, za kterých došlo k sestavení kandidátních listin v rámci jednotlivých politických uskupení. Výsledky o množství zastupitelů zvolených z nevolitelných míst pak nelze jakkoliv zobecnit. Zatímco v některých ze sledovaných obcí, a to i velikostně značně rozdílných (Nová Paka nebo Žatec oproti Dolní Rovni nebo Libořicím), uspěli všichni bývalí zastupitelé (Nová Paka, Dolní Roveň, Libořice), v jiných (též velikostně značně rozdílných) byli bývalí zastupitelé úspěšní jen minimálně (Tábor), popř. neuspěli vůbec (Pasečnice). Odvození relevantních závěrů by bylo opět možné pouze na základě detailní znalosti místního politického procesu. Z výsledků je ovšem patrné, že preferenční hlasy jsou nástrojem v rukou voličů, který přispívá k personální kontinuitě ve vývoji lokálních stranických systémů. S výjimkou Pasečnice se ve všech sledovaných obcích dokázali někteří z kandidátů bývalého zastupitelstva prosadit do nového funkčního období místního politického sboru také z nevolitelného místa, a to i přes aplikovaný volební systém, který je vůči nim krajně nepříznivý. Jak již ovšem bylo zmíněno, Pasečnice je malou obcí s pouze devítičlenným zastupitelstvem, do něž v roce 2010 kandovala pouhá trojice bývalých zastupitelů z nevolitelných míst. V případě města Žatce dokonce uspělo ve volbách procentuálně větší množství bývalých zastupitelů z nevolitelných míst oproti těm, kteří byli na volitelných místech kandidátních listin.

V rámci úvah o významu preferenčních hlasů coby nástroje voličů k stabilizaci místních stranických systémů má smysl si též klást otázku, jak by dopadly volby v případě, že by byly mandáty distribuovány výhradně na základě množství preferenčních hlasů udělených kandidátům. Na tuto otázku ovšem nelze na základě dostupných dat zcela odpovědět, a to ze dvou důvodů: 1. Není jasné, do jaké míry je volební chování voličů projekcí užitého volebního systému. Dá se ovšem spíše předpokládat, že voliči při využití preferenčních hlasů vybírají kandidáty dle osobní preference bez pragmatických úvah o volitelnosti či nevolitelnosti daného kandidáta. 2. Z výsledků voleb není zřejmé, do jaké míry je volební podpora kandidátů ucházejících se o zastupitelské mandáty z volitelných míst listin tvořena preferenčními hlasy voličů a do jaké míry se jedná o podporu vzniklou volbou celé listiny strany. Z výsledků voleb se ukazuje, že např. v případě města Tábora by dva z bývalých kandidátů nezvolených z nevolitelných míst listin byli zvoleni za předpokladu, že by mandáty byly rozdělovány výhradně na základě počtu preferenčních hlasů. Ze tří kandidátů kandidujících z nevolitelných míst v obci Pasečnici by za těchto okolností získal mandát jeden. Ve zbylých sledovaných obcích buď všichni bývalí zastupitelé z nevolitelných míst listin mandát získali (Nová Paka, Dolní Roveň, Libořice) nebo by kandidát nezvolený z nevolitelného místa nebyl úspěšný ani za těchto okolností (Žatec).

Z výsledků analýzy je zjevné, že preferenční hlasy mají (i přes znalost jejich relativně malého užití ve volbě) stabilizující účinky. Voliči jejich prostřednictvím zabezpečují nejen relativní neměnnost stranickou, ale také personální. Je ovšem nutné mít na paměti, že ke stabilitě místního politického prostředí z velké části přispívá volební systém. Poměr vlivu preferenčních hlasů a významných komponent volebního systému se ovšem nedá de facto kvantifikovat.

ZÁVĚR

Data o preferenčních hlasech kandidátům ve volbách obecních zastupitelstev v ČR dávají v analytické perspektivě možnost posuzovat volební chování, a to (mimo jiné) z hlediska jeho stabilizujících účinků v kontextu vývoje systému místních politických subjektů, ale také personálního. Výsledky ukazují, že práce s preferenčními hlasy je v tomto ohledu užitečná i přesto, že jejich skutečné využívání voličstvem je relativně malé. Šetření volebního chování respondentů vybraných ze sledovaných obcí ukázalo, že obvykle většina voličů preferenční hlasy nevyužívá a svoji volbu omezuje na podporu celé listiny strany (bez rozdílu velikosti obce). V tomto smyslu se ukázal předpoklad o malé míře rozptýlení preferenčních hlasů jednotlivých kandidátů na listině oproti průměru na jednoho kandidáta listiny jako správný. Navíc je zřejmé, že nejnižších hodnot variačního koeficientu dosahují strany dlouhodobě etablované v místním stranickém systému. Tyto tradiční strany v obci mají větší volební podporu jako celé listiny stran.

I přes menšinové využívání preferenčních hlasů práce prokazuje jejich význam pro stabilní vývoj stranických systémů sledovaných obcí. Preferenční hlasy voličů obvykle zajistí mandát členům bývalého zastupitelstva kandidujícím z volitelného místa listiny (k čemuž ovšem nejspíše značně přispívá volební systém). Ukazuje se ovšem, že voliči preferenčními hlasy mohou zabezpečit znovuzvolení také bývalého zastupitele ucházejícího se o post v zastupitelstvu z nevolitelného místa kandidátní listiny. V tomto ohledu je ovšem mezi jednotlivými sledovanými obcemi značná diference.

Je pochopitelné, že výsledky nelze generalizovat na celou úroveň komunální politiky v ČR. Jisté zobecňující závěry přesto uvést lze. Preferenční hlasy mají stabilizující účinky v politickém procesu českých obcí. Kromě toho je možné konstatovat, že analytické využití dat o preferenčních hlasech má při interpretaci vývoje stranických systémů českých obcí své místo.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BALÍK, S. (2009): *Komunální politika. Obce, akční plány a cíle místní politiky*. Praha: Grada Publishing.
2. BALÍK, S. (2008): *Česká komunální politika v obcích s rozšířenou působností*. Brno: CDK.

3. ČMEJREK, J. (2008): *Obce a regiony jako politický prostor*. Praha: Alfa.
4. HENDL, J. (2006): *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál.
5. KOPŘIVA, R. – ČOPÍK, J. (2011): Sociální struktura a její projekce do volebního chování v komunálních volbách – případová studie města Žatce. *Auspicia*, č. 2, s. 150–157.
6. KOPŘIVA, R. (2010): Stabilita volební podpory politických stran v komunálních volbách. *Acta Politologica*, 2 (3), s. 3–16.
7. KRACÍK, P.: Volby a volební chování obyvatel Nové Paky. Diplomová práce na PEF, ČZU.
8. KUBECOVÁ, B.: Volební chování obyvatel města Tábor. Diplomová práce na PEF, ČZU.
9. SVOBODOVÁ, M.: Volby a volební chování obyvatel obce Pasečnice. Bakalářská práce na PEF, ČZU.
10. ŠEDO, J. (2009): Preferenční hlasy v komunálních volbách – zdroj obměny či stability volených reprezentantů? *Acta Politologica*, 1 (3), s. 344 až 365.

Poznatky uváděné v příspěvku vyplynuly z řešení projektu IGA PEF ČZU v Praze č. 20121038 „Občanská společnost a princip sdílené odpovědnosti za stav životního prostředí v rezidenční oblasti“.

ADDRESS & ©

Ing. Radek KOPŘIVA, Ph.D.
Ing. Jakub HUSÁK, Ph.D.
Katedra humanitních věd
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbátka
Czech Republic
kopriva@pef.czu.cz
husak@pef.czu.cz

MEANING OF LEGITIMACY IN LOCAL POLITICAL PROCESS

Pojetí legitimacy v lokálním politickém procesu

Michal KUBÁLEK

Praha, Czech Republic

ABSTRACT: The principle aim of the article is to describe various concepts of legitimacy and their theoretical framework and to evaluate the possibility of their application in the local political process. The legitimacy of local political institutions can be perceived as one of the conditions of their stability and efficiency in relation to the rural development. The approaches and concepts of legitimacy of Max Weber, Luhmann, Tyler and Zimmerman and Zeitz are compared in the first part of the article. To apply these classifications to local political institutions entails some theoretical and methodological problems, e.g. to distinguish legitimacy relating to communal politician from personal trust, ill-defined indicators of legitimacy, etc. Analysing various examples of legitimizing local magistrates and councils indicates that the communal legitimacy can be highly confused and based upon various sources of legitimation. One of the possible local legitimacy assessment is the concept of the „systemic“ and „sectoral“ legitimacy. Another concept of legitimacy can be derived from case studies of the Czech local political process. This pattern of legitimacy can be mainly detected in a kind of „self-legitimizing“ narration of communal politicians. Using theoretical approaches to the issue of „political narratives“ it is possible to denominate it „narrative legitimacy“.

Key words: legitimacy – local politics – political narrative – legality

ABSTRAKT: Hlavním cílem článku je charakterizovat různé koncepce legitimacy a jejich teoretické zakotvení a zhodnotit možnost jejich aplikace v lokálním politickém procesu. Legitimita lokálních politických institucí může být chápána jako jedna z podmínek jejich stability a efektivity v regionálním rozvoji. V první části článku jsou porovnávány koncepce legitimacy Maxe Webera, Luhmanna, Tylera a Zimmermana a Zeitze. Aplikace těchto pojetí na lokální politický proces ovšem přináší různé teoretické a metodologické problémy, např. problém odlišení legitimacy komunálního politika od důvěry v něj apod. Analýzy různých příkladů legitimizace lokálních politiků naznačují, že lokálně pojatá legitimita může být nejasná a může být založena na různých zdrojích legitimizace. Jedno z možných pojetí lokální legitimacy je koncepce „systémové“ a „sektorální“ legitimacy. Jiný koncept legitimacy může být odvozen z případových studií českého lokálního politického procesu. Toto legitimizační schéma může být pojato jako určitý druh „sebelegitimizujícího“ diskurzu komunálních politiků. S použitím teoretické koncepce politické narativity je možné jej nazvat „narativní legitimita“.

Klíčová slova: legitimita – lokální politický proces – politická narativita – legalita

---

INTRODUCTION

The article represents a theoretical study comparing different concepts and typologies of legitimacy. These concepts are further assessed according to their potential applicability to municipal political institutions and the local political process. The subsequent part of the article summarizes some of the existing studies on municipal legitimacy in the Czech environment. The conclusion of the study recommends further research in this area.

The legitimacy of political and decision-making institutions is an important component of the government and decision-making on a nationwide level, and in this sense, it is a traditional subject of political science. The question remains, however, in what way

various theoretical concepts of legitimacy can be transferred to a local level of political decision-making, and how to make it successfully operational on this level.

The basis of the modern concept of legitimacy is presented by the philosophy of M. Weber. The dividing of legitimacy or legitimate authority into three types according to the sources, to which these given types of legitimacy refer, i.e. according to the method of self-explanation and reasoning for its claim, is known and often inflected (Weber 1997: 63-64). However, M. Weber also outlined another type of reasoning for legitimacy which is founded on the value-based rational conviction in the absolute validity of a given order (Weber 1997: 55) by way of the expression of certain values or policies, and, to a certain degree, he also differentiated the sources on which the reasoning for

legitimacy relies from the methods which they relate to the authority of governing. In this case, according to Weber, the stability of a political order can be guaranteed either purely mentally – and this would mean either affectionately (emotionally), through value-based rational behaviour (faith in the rightfulness of an order) or religiously – or through the expectation that specific interests will be fulfilled. Weber's concept of authority thus has two aspects: legitimacy, which is a certain pretence made by a government (and a reasoning for this pretence), and further the emotional relationship to authority or expectation of profit of the part of the governed (Barker 1990: 59).

Weber's theory and typology of legitimacy was subject to a number of critical objections. According to some critics (Jasay, Okafor) it is practically impossible to differentiate the conduct of human obedience toward authority, which is ensured by coercion, from obedience caused by faith in the legitimate claim of an authority to make decisions (Barker 1990: 56-58), (Okafor 1995: 31). Through the development of this criticism, it is then possible to state that the entire concept of legitimacy is not significant, and it is in actuality deduced from the conduct which it is trying to explain. O. Okafor puts the concepts founded on Weber's approach into the so-called descriptive theories of legitimacy, and states that their disadvantages include the fact that when they are used in reference to a genocidal regime that has the support of its citizens, such regime must also then be considered legitimate. According to him, the normative theory of legitimacy may not be founded solely on the faith of the governed in justification, but also on some external criteria, whether it be God's Law, the system of moral values, human rights, etc. In his works, Okafor recognizes the problem of the disparity between competing normative pretences, and he proposes to proceed with so-called "pragmatic normativity". The foundation of normative legitimacy may be a certain combination of will of the world community and the changing moral consensus between respective national elites (Okafor 1995: 32-36). If this concept strongly reflects the perspective of a theorist involved in the legitimacy of Third World countries, then Okafor's distinction of the three levels of investigating legitimacy – the level of authority to govern (right to public office), the level of justification of the current government to govern in a certain manner, and the level of justification of a political system as a whole - is very useful in terms of methodology.

According to J. Habermas the simple rationality of procedures is not a basis for legitimacy, as these procedures require legitimization on their own. Habermas sees a rational discourse on standards and procedures as a possible source of legitimacy. These standards may be proven as legitimate if they express generalized pretences, or if they are the result of a compromise (which must be based on the balance of powers and relate to non-generalized pretences) (Habermas

2000: 127-129, 141-143). Habermas's theories can also be classified with normative concepts.

As a significant type of legitimacy in modern times, it is almost always a certainty to mention democratic legitimacy. While classic democratic legitimacy is given by the projection of the will of the people – and as such, this concept is often criticized by the fact that the government which is the expression of the people's will may aim towards tyranny and catastrophe, in a pluralistic concept where the basis is a structured society, legitimacy is given by the faith of the people in the rightfulness of democratic procedures and electoral selection of governments, but this is of course founded on the expectation that these procedures and their results have certain desirable results for the society (Barker 1990: 73-74). Contrary to Weber's concepts, they do not view a pluralist government as an activity of autonomous and quite independent institutions or individuals, but for them, the state and government are rather a function of the society, and the essence of the government is to be responsive toward the society and social groups. From this concept, emphasis then arises which is placed on the effectiveness of governments in modern theories of legitimacy. As typical example, it is possible to mention the concept of S. M. Lipset. (Lipset 1981: 63-70). The close relationship between legitimacy and effectiveness is also implied by the results of discussions on legitimacy from a psychological perspective (i.e. an analysis of the reasons why the governed attribute legitimacy to the respective system) (Tyler 1997: 324-325). According to T. Tyler, from this view, it is possible to define two main models of legitimacy: instrumental resource-based legitimacy and relational legitimacy founded on identification. Instrumental legitimacy is based on the instrumental experiences of the society with authorities (Tyler 1997: 325). This means that the governed evaluate authority according to sources acquired in the past, expected conduct in the future and according to the "fairness" of the administration – the basis is thus the past and future exchange of various types of assets between the governing and the governed. Relational legitimacy has its basis in the worries of the governed about their identity. The conduct of authorities and manipulation with various social groups and individuals provides information on their status, and the status thereby influences the social identity and self-evaluation of the governed. Social identity is then tied to the willingness to be subservient to authorities. The evaluation of authority is thus closely tied to the consequences of its conduct with regard to the social relationship of the governed to the authority itself.

The current concept is then summarized by G. Kolesniak in his work. He differentiates various definitions of legitimacy (Beetham, Stilman, Suchman, Fraser) according to whether they are predominantly oriented on certain rules and orders, or on the performance of the government (Kolesniak 2007: 1-3). While both elements appear in a number

of definitions, Kolesniak states that for the first concept of legitimacy, voter turnout may serve as an indicator, and the quantified evaluation of governmental performance for the other. It is interesting to note that while Kolesniak's differentiation reminds of Okafor's distinction between normative and descriptive concepts, in view of the proposed indicators, which decisively reflect only the relationship of the governed toward governing and not the consistency of local standards with "pragmatic normativity", it can be claimed that Kolesniak stands only on the ground of descriptive theories.

An interesting area of the study is the analysis of legitimacy of non-state institutions e.g. companies and various organizations. Here, legitimacy is understood as the certain competence of a company or organization in the eyes of the public. The reaction of the public to the legitimacy of organizations is of course not loyalty, but it is the generalized conviction that the conduct of respective organizations is desired, correct and reasonable within the given social conditions (Zimmerman 2002: 420). Even in this case, it is possible, on the basis of ongoing discussions, to determine certain types of legitimacy – their characterizations are included in the studies of, for example M. Zimmerman and G. Zeitz (Zimmerman 2002: 420-426). The first category is the so-called "socio-political regulatory legitimacy". It is based on the laws, regulations and standards created by a government, professional associations and organizations, etc. The second category presents a so-called "socio-political normative legitimacy". It is based on the social and moral standards and values which are relevant for a given organization in the social environment in which the organization is found. The result is thus the conviction that the given organization is acting responsibly, ethically and "fairly". The third category is then the so-called "cognitive legitimacy", which is based on the common convictions and opinions relating to everyday activities which are adherent to the roles which are expected from the given organization.

DATA AND METHODOLOGY

The methodological question we are now faced with is to what level are the various theoretical concepts of legitimacy usable for municipal political institutions and "governments". The first question asks which concepts of legitimacy have a purpose for the general level. The next problem that arises is the suitable operationalization of local legitimacy.

At first glance, we would see the utilization of normative concepts of legitimacy. A municipality is bound through standards (laws) external to it, which are in their majority sanctionable and enforceable, and it is more or less possible to analyze without problem the consistency of the conduct of a municipality with valid laws and public notices, to utilize potential court

verdicts, etc. The problem is of course that such a conceived local legitimacy is very mechanical and that it does not provide any other space for investigation into local political conduct. In addition, external enforceability means that from this point of view and in the long term, it is possible to label all local governments as legitimate. A more interesting normative alternative may be to utilize the aforementioned concept (Zeitz and Zimmerman) of "socio-political normative legitimacy", but this of course presents the certain problem in the identification of those social and moral standards which are common for the given municipal environment, and in every case, this means there is a need for an extensive qualitative investigation.

The suitability of descriptive concepts for local environment is also confirmed by the fact that some objections of normative theorists can be dropped - a dictatorial regime can hardly be established locally. Greater complications can occur with the examination itself. To meet the needs of research on the communal scale, G. Kolesniak divides legitimacy into the so-called "systemic" legitimacy, which he identifies with the support within the entire local population, and the "sectoral" legitimacy, given by the support between certain groups or sectors of local population (Kolesniak 2007: 5-8). For his research of local legitimacy in the Canadian province of Ontario, he then chose the quantitative approach when, as the main indicator of systemic legitimacy, he used the voter turnout in dependence on the size of the municipality, and as an indicator of sectoral legitimacy among the owners of small businesses, he used a questionnaire-based investigation, evaluating the performance of local government (Kolesniak 2007: 9-17). Problems, however, arise here too. Voter turnout is a very unsuitable indicator of legitimacy as it depends on many other factors - the election system, the functioning of the entire political system, the question at what stage of the political cycle the communal election occurs, let alone the quite random factors such as, for example, the weather. The quantitative evaluation of the performance of local government also has its disadvantages - the potential connection of legitimacy with local social relationships, value represented by the local government, status of individual groups within the local municipality, etc. - is completely left aside. A suitable tool to dispute this one-sided orientation on the "performance" is, for example, Tyler's aforementioned concept of legitimacy.

Contrary to that, a very suitable tool for the examination of communal legitimacy is Okafor's differentiation of three levels of examining legitimacy. It is apparent that the justification of the political unit as a whole can be basically left aside (only when a drastic de-legitimization of the political system appears, it is necessary to consider the impact on the communal legitimacy). The justification to rule in a certain manner can be considered for the research but, in view of the fact that the possibilities of local

governments are more limited by the law, it is obvious that the main level for examining communal legitimacy is the justification to hold a political office. This fully complies with personalization, which is a significant feature of local politics (in dependence of the size of the municipality).

Another problem when we examine the legitimacy of local political institutions is its difficult differentiation from other categories, mainly from the often discussed concept of trust (e.g. Sztopka 1999: 1-68; Fukuyama 1995: 3-48). With reference to the simple concept of M. Dogan, the difference is given by the fact that a citizen behaves loyally toward a representative of legitimate authority even if the citizen feels absolutely no trust toward the person (Dogan 1998: 116). However, this difference is not quite without problems. Dogan puts on opposite sides the distrust toward a person (e.g. toward the current president) and toward the legitimacy of the current establishment. Of course, it is possible to imagine distrust toward the entire political system, and then it is rather difficult to differentiate the legitimacy of the entire political system from the trust toward the given establishment. Although it is possible to state that the governed obey authorities even if they do not trust them, then we have a problem with determining whether such obedience is given by the legitimacy or is enforced. In the case of local political institutions, we then find a similar problem because, as stated above, and especially in the categories of smaller municipalities, politics are strongly personalized and the problem how to differentiate trust from legitimacy (e.g. in the case of a mayor) appears here once more.

It is thus obvious that, from the methodological point of view, the suitable procedure when examining the legitimacy of local government is not to insist on exact analytical delimitation of legitimacy but to examine individual cases of legitimization reasoning within the local political process, or the ways of relationships of the loyalty and support toward communal political institutions. The examination of legitimacy under local conditions thus requires case qualitative studies and overall caution when operating with various theoretical concepts. A more suitable and less mechanical approach is represented by the descriptive concepts of legitimacy, primarily reflecting the relationship to the local government; in all cases, qualitatively conceived research is the necessary tool. The main level of examination is then represented by legitimacy related to persons (i.e. their justification to hold offices in the local government).

RESULTS

With regard to the qualitative research of local legitimacy, it has been so far represented in the Czech environment by a relatively small number of studies. L. Buštková presents an interesting example of legitimacy on the local scale in her study dealing with

local political networks. Here, she analyzed, among other things, the social ties and legitimacy of the post-November mayors of the small town where she did her research. For the needs of the study, she characterized her own typology of local legitimacy. She begins primarily with Weber's concept of legitimacy, but up to a certain point, she simplifies it to two alternatives. She names the legitimacy based on the adherence to rational rules "modern" while she calls "traditional" the legitimacy resulting from the way of the mayor's conduct in the local community, his local social ties, the knowledge of his biography and family life (Buštková 1999: 30). According to Buštková, the difference between the traditional and modern legitimacy also reflects Tönnies's well-known concept of "Gemeinschaft" and "Gesellschaft". Buštková then assigns the mayors of the examined small town to her typologies of legitimacy. In both cases, the described legitimacy relates to the person, which is different when compared to Weber's concept of rational legitimacy. However, an even more important fact is that the entire typology is derived from the narrative of both mayors – from how they perceive their surroundings, whether they mainly include into their social contacts their friends, or whether these contacts rather result from labour and official relationships, whether they talk about persons rather in stories or take the narrative to an institutional level (Buštková 1999: 31).

According to L. Buštková, the concept of traditional legitimacy on the local scale approaches in a way the relation legitimacy in Tyler's conception. However, the other critical point is not the justification based on the expectations of sources but basically the normative (or regulatory) legitimacy. Therefore, the question is the suitability of ascertaining legitimacy of the normative type from interviews with persons involved.

An example where we can adversely speak of instrumental legitimacy on the communal scale is the result of a remarkable research by J. Premusová from 1996-1998. Her research was devoted to social and space characteristics of border regions of Moravia and Silesia, specifically to municipalities from the Krnov and Hlučín districts. In her research report, Premusová documents how the displacement of population and the new settlement of these municipalities created a basis for special social relationships (Premusová 1999: 30-44). During the majority time of their post-war development, these municipalities depended on state subsidies of various types and the residents gradually got used to taking such supply as granted. At the same time, the residents considered various forms of state contributions, as well as the land as some kind of common property necessary to re-allocate within the community in a hierarchic way when the possibilities of each resident were determined by his position within the given community. The greatest part went to local representatives and the

population took their share as a certain reward for being able to secure and maintain the flow of sources to the community. In other words, in this case the main source of the justification to hold a local office was considered the ability to achieve such position within the formal and informal power relationships, which made the continued transfer of sources possible. The fact that this entire model of relationships within the local community was accompanied not only by continuous secrecy and silence toward “strangers”, as well as by a strong distrust of the community members toward each other, is also interesting. Premusová describes the informal methods of social control through which the residents watched one another to find out whether someone exceeds this unofficial limit of re-allocation (Premusová 1999: 30-44). Therefore, it is possible to speak of a certain local “culture of distrust”. At the same time, here we have an example when legitimacy and trust on the local scale quite sharply differ – in general, the representatives of the community enjoy legitimacy (in this case, a rather classical instrumental legitimacy in Tyler’s concept) as long as they succeed in obtaining for the community the inflow of assets but, at the same time, they enjoy no special trust and it is necessary to check whether they do not claim too much, just as it is necessary to check any other resident.

As the last interesting example of local legitimacy it is possible to mention the result of the research of local political participants in a smaller municipality in the Trutnov district, whose authors are E. Kučerová and M. Kubálek (Kučerová-Kubálek 2004). When talking with the mayor of the municipality, the authors of the project asked him how what his idea of a good communal politician was, what abilities such politician should have, etc. In the long speech that followed, the mayor depicted himself up to a considerable level, and thus he also “legitimizing” himself through such talk. In this case, there were more sources of such legitimacy as the mayor freely combined various reasons of his justification. He emphasized that politics “are not done” in the municipality, that a local politician should, first of all, have a good knowledge of people and local relationships and, at the same time, he should be a good and experienced organizer (regardless his qualification), and he should be also able to obtain financial means for the municipality. Here it is difficult to speak of any basic source of legitimacy as several of them are mixed together regardless the formal typologies and these sources are basically given by a flow of a self-legitimizing narrative. Therefore, an interesting result of this research is the possibility to think of certain “narrative legitimacy”. Rather than various typologies of legitimacy, a suitable theoretical framework for its examination would be the concept of “political narrativity”.⁷² This way it would also

be possible to pay attention to such components of the legitimizing narration such as the relationship to political reality, presentation of events or persons, its time consecution and the application of causality.

CONCLUSIONS

In closing, it is thus possible to state the following on the basis of the aforementioned:

The basic general local legitimacy is the legitimacy relying on legality (called by different terms in different typologies). An advantage of this concept is the relatively easy operationalization. However, this is only a basic and mechanically-conceived legitimization framework; the identification of this normatively conceived legitimacy with the legitimacy of local government provides relatively few possibilities to do a deeper examination of the communal process.

Caution is necessary when applying various theoretical typologies of legitimacy to the local political level. Descriptive concepts of legitimacy represent a more suitable framework when the most important level of examining legitimacy is the authorization to hold office in the local government (i.e. legitimacy related primarily to persons).

Despite the risk of a more difficult differentiation between legitimacy and trust (especially in relation to persons) it is possible to state that a significantly more suitable tool for ascertaining communal legitimacy is the qualitative research applied in case studies.

It is possible to judge from the existing results that local legitimacy relies on more sources, that the borders between individual types from different typologies are freely crossed. As this legitimacy shows most significantly and can be best analyzed in the self-explaining and self-justifying narratives of local involved persons, with certain caution it is possible to speak of a certain “narrative legitimacy”. To specify and analytically delimitate this concept, it is possible to use the theoretical framework of “political narration”. However, this is a matter of further research.

REFERENCES

1. BARKER, R. (1990): *Political Legitimacy and the State*. Oxford: Clarendon Press.
2. BUŠŤÍKOVÁ, L. (1999): *Známosti osobností lokální politiky*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
3. DOGAN, M. (1998): Legitimacy of establishment and trust toward institutions. *Politologická revue*, IV, č. 2, s. 111–127.
4. FUKUYAMA, F. (1995): *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*. London: Penguin books.
5. HABERMAS, J. (2000): *Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu*. Praha: Filosofia.

⁷² To the concept of the “political narration” and possible theoretical approaches, see e.g. (Shenhav 2006: 245–254).

6. KOLESNIAK, G. (2007): *Legitimacy and Municipal Governance in Ontario*. Master of Public Policy Thesis. Burnaby: Simon Fraser University.
7. KUBÁLEK, M. – KUČEROVÁ, E. (2004): *Lokální politika – aktéři, jednání a strategie: případová studie venkovské obce*. Final report of an internal grant of PEF ČZU č. 11190/1312/11341. Praha: Česká zemědělská univerzita.
8. LIPSET, S.M. (1981): *Political Man: The Social Base of Politics*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
9. OKAFOR, O. CH. (1995): *The Concept of Legitimate Governance in the Contemporary Municipal and International Legal Systems: An Interdisciplinary Analysis*. Master of Laws Thesis. Vancouver: The University of British Columbia.
10. PREMUSOVÁ, J. (1999): *Sociologický a prostorový výzkum vybraných regionů na česko-polské hranici*. Final report of GAČR grant No. 403/96/0978. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity.
11. SHENHAV, S. (2006): Political Narratives and Political Reality. *International Political Science Review*, 27, č. 3, s. 245–262.
12. SZTOMPKA, P. (1999): *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University.
13. TYLER, T. (1997): The Psychology of Legitimacy: A Relational Perspective on Voluntary Deference to Authorities. *Personality and Social Psychology Review*, 1, č. 4, s. 323–345.
14. WEBER, M. (1997): *Autorita, etika a společnost*. Praha: Mladá fronta.
15. ZIMMERMAN, M. – ZEITZ, G. (2002): Beyond Survival: Achieving New Venture Growth by Building Legitimacy. *Academy of Management Review*, 27, č. 3, s. 414–432.

ADDRESS & ©

RNDr. PhDr. Michal KUBÁLEK, Ph.D.
Katedra humanitních věd
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbátka
Czech Republic
kubalek@pef.czu.cz

---

3 VYBRANÉ PŘÍSPĚVKY Z DALŠÍCH HUMANITNÍCH OBORŮ · SELECTED ENTRIES FROM OTHER FIELDS IN THE HUMANITIES

HOSPODÁRSKA KRIMINALITA V ČECHÁCH A NA SLOVENSKU

Economic Crime in Czech Republic and in Slovakia

Jana FABIANOVÁ - Josef KŘÍHA - Gabriel ŠVEJDA

Košice, Slovak Republic – České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Hospodárska kriminalita predstavuje vážny sociálno-patologický jav ohrozujúci riadne fungovanie ekonomiky štátu. Straty spôsobené hospodárskou kriminalitou sú vysoké a s celospoločenským dosahom. Na vážnosť situácie v Čechách a na Slovensku upozorňujú nie len medializované prípady, ale potvrdzujú to aj štatistické údaje polície, či nezávislé prieskumy agentúr. Článok prezentuje aktuálny stav hospodárskej kriminality v ČR a SR na základe štatistík polície a výsledkov prieskumov a tiež skúseností a postojov podnikateľskej obce k tomuto problému.

Kľúčové slová: hospodárska kriminalita – Česká republika – Slovensko – prieskum

ABSTRACT: Economic crime is a serious socio-pathological phenomenon that threatens the ordinary function of the state economy. Losses caused by economic crime are high and have a society-wide impact. Not only publicized cases point to the seriousness of the situation in the Czech and Slovak Republics. However, it is confirmed by the police statistics and surveys of independent agencies. The paper presents the current state of economic crime in the Czech and Slovak Republics on the base of the police statistics and questionnaire survey results and also experience and attitudes of the business community to this problem.

Key words: economic crime – Czech Republic – Slovak Republic – research

---

ÚVOD

Hospodárska kriminalita v mnohých krajinách, Česko či Slovensko nevynímajúc, ohrozuje stabilitu národného hospodárstva a oslabuje dôveru občanov vo fungovanie trhového mechanizmu. Korupčné kauzy, ktoré obidvomi krajinami v poslednom období otriasajú, vyvolávajú u občanov spravodlivý hnev a nedôveru v právny štát. Úmerne so zhoršujúcou sa ekonomickou situáciou mizne zo spoločnosti nevíťavosť až tolerancia k páchaniu hospodárskych deliktov. Rozkrádanie verejných financií či spreneveru v podniku už mnohí nevnímajú neosobne, ale považujú za konanie poškodzujúce každého jedinca. Obrovské škody celospoločenského dosahu vyvolávajú vo verejnosti čoraz väčšie pobúrenie, avšak nízka vymožitelnosť práva a absentujúce spravodlivé potrestanie páchatel'ov naďalej nepriamo podporuje páchanie týchto kriminálnych činov.

Uvedomenie si závažnosti problému je prvým krôčikom k úspech v jeho riešení. Trestný zákon sám osebe nedokáže zabrániť vzniku tejto kriminálnej čin-

nosti, aj keď je jeho funkcia nezastupiteľná. Je len podporou pri ochrane ekonomických vzťahov. Prevencia musí zahŕňať široké spektrum opatrení: kvalitnú legislatívu, zavádzanie protikorupčných a protipodvodových opatrení vo verejnom aj súkromnom sektore, implementáciu účinných nástrojov odhaľovania a prevencie hospodárskych kriminálnych činov, budovanie právneho povedomia ľudí nevynímajúc.

Na problematiku hospodárskej kriminality bola zameraná aj výskumná úloha Vysoké školy bezpečnostného manažérstva v Košiciach riešená v spolupráci s Vysokou školou evropských a regionálnych študií v Českých Budějoviciach. Cieľom bolo poukázať na stav hospodárskej kriminality a možnosti jej prevencie zvlášť v podnikateľskej sfére. Súčasťou projektu bol aj dotazníkový prieskum, ktorý spolu s výsledkami globálneho prieskumu spoločnosti Pricewaterhouse Coopers (PwC) a štatistickými údajmi polície ČR a SR vytvára komplexnejší pohľad na hospodársku kriminalitu, na skúsenosti, postoje a formy boja podnikateľských subjektov proti tomuto javu.

CIEĽ A METODIKA

Naším cieľom je prezentovať a porovnať najdôležitejšie informácie týkajúce sa hospodárskej kriminality v Čechách a na Slovensku získané na základe nasledujúcich zdrojov:

1. Verejne prístupné štatistické údaje polície a štatistického úradu Českej a Slovenskej republiky.
2. Výsledky globálneho prieskumu hospodárskej kriminality realizovaného spoločnosťou PricewaterhouseCoopers v roku 2011. Výsledky prieskumu sú dostupné na webovej stránke spoločnosti PwC.
3. Vlastný dotazníkový prieskum uskutočnený v regióne Juhočeského a Košického kraja. Prieskum bol realizovaný v období január až február 2012 a zúčastnilo sa ho 68 podnikateľských subjektov z Českej republiky a 33 subjektov zo Slovenska prevažne v súkromnom vlastníctve. Prieskum bol zameraný na skúsenosti podnikateľských subjektov, formy ich ochrany ako aj postoje k tomuto problému.

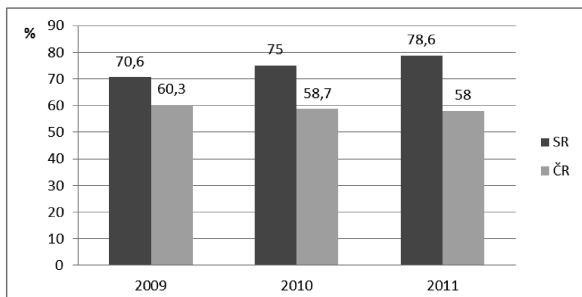
Pri vypracovaní bola použitá dotazníková metóda, metóda analýzy (analýza údajov z uvedených informačných zdrojov s cieľom rozboru súčasnej situácie hospodárskej kriminality v ČR a SR), metóda porovnávaní jednotlivých zistení a metóda syntézy s cieľom zhodnotenia súčasného stavu a vyvodenia záveru.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Hospodárska kriminalita vo svetle štatistík

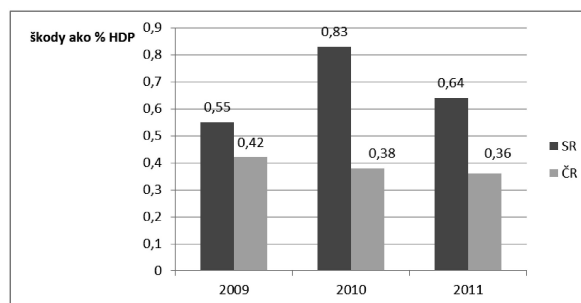
Predstavu o rozmeroch hospodárskej kriminality v ČR a SR si môžeme vytvoriť na základe štatistických údajov (viď graf č. 1 a 2). Napriek vysokej latencii štatistiky polície potvrdzujú jednu z jej základných charakteristík, že ide o kriminalitu spôsobujúcu ekonomike vysoké straty, vyššie než sú straty spôsobené ostatnými formami kriminality spolu. V skutočnosti sú tieto škody ešte omnoho väčšie, keďže pri hospodárskej kriminalite sa predpokladá, že latencia bude 5 krát prevyšovať registrovanú kriminalitu (Gašpíerik, L. 2005).

Graf č. 1: Percentuálny podiel škôd spôsobených hospodárskou kriminalitou na celkových škodách spôsobených kriminalitou.

Zdroj: Štatistický úrad ČR a SR.

Graf č. 2: Percentuálny podiel škôd spôsobených hospodárskou kriminalitou ako % z HDP.

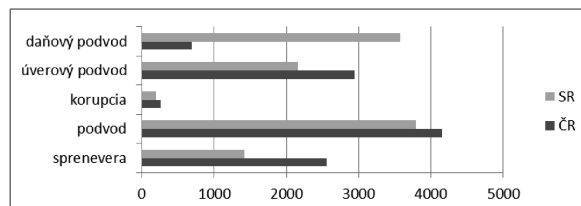

Zdroj: Štatistický úrad ČR a SR.

Z grafu č. 2 je zrejmé, že škody spôsobené hospodárskou kriminalitou relativizované k HDP sú na Slovensku v posledných dvoch rokoch zhruba dvojnásobné ako v Čechách a tendencia je stúpajúca na rozdiel od ČR, kde mierne klesá. Môže to svedčiť o priaznivejšom vývoji stavu hospodárskej kriminality v Čechách než na Slovensku, ale aj o rastúcej šedej zóne neodhalených prípadov a celkovo sa zhoršujúcej situácii v ČR. Realitu pomôžu viac priblížiť výsledky anonymných prieskumov, ktoré zahŕňajú sčasti aj neregistrované prípady a čiastočne eliminujú skresľujúci vplyv latencie.

V akých formách sú podľa štatistík polície najčastejšie páchané hospodárske kriminálne činy uvádza graf č. 3. Daňové podvody predstavujú podľa týchto štatistík podstatne vážnejší problém na Slovensku než v ČR a zaujímavé je, že korupcia, ktorá je podľa vnímania verejnosti jedným z najzávažnejších problémov spoločnosti (Transparency International Slovensko, 2012), štatisticky sa takto neprejavuje ani zo stránky početnosti, ani z hľadiska spôsobených škôd, ktoré sú podľa údajov polície zanedbateľné.

Graf č. 3: Počet zistených najzávažnejších foriem hospodárskej kriminality v ČR a SR v roku 2011.

Zdroj: Polícia ČR a SR.

Obraz páchatel'a odhalenej hospodárskej kriminálnej činnosti si vieme vytvoriť podľa podrobných štatistík polície SR (štatistiky polície ČR neklasifikujú páchatel'a podľa tých istých kritérií, preto porovnanie nie je možné). Išlo by o muža vo veku 30–60 rokov (70 % páchatel'ov), so základným vzdelaním (58 % páchatel'ov) a v pozícii nezamestnaného (49 % páchatel'ov), prípadne podnikatel'a (42 % páchatel'ov). Profil tohto páchatel'a sa výrazne líši od profilu páchatel'a popísaného kriminálnymi sociológmi, podľa

ktorých je páchatelom osoba vysokého postavenia pri svojom zamestnaní a dobre známa problematiky. Zo štatistík vyplývajúca skutočnosť, že závažné hospodárske trestné činy páchajú prevažne osoby so základným vzdelaním a nezamestnané, logicky odporuje predpokladom na páchanie hospodárskej kriminality. Táto vyžaduje odborné a širokospektrálne znalosti ako aj vysoké kompetencie a právomoci vyplývajúce z postavenia v organizácii. Je to odrazom bežnej praxe najímania si na túto činnosť takýchto ľudí.

Hospodárska kriminalita podľa globálneho prieskumu spoločnosti PricewaterhouseCoopers

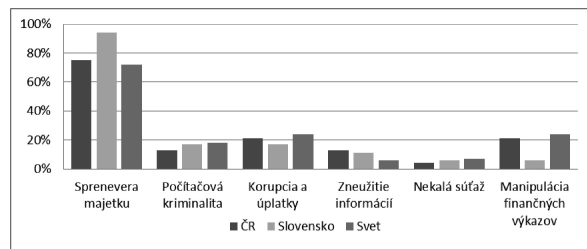
Podľa správy z celosvetového prieskumu hospodárskej kriminality boli hlavné zistenia týkajúce sa ČR a SR nasledovné (PricewaterhouseCoopers 2011):

Hospodárska kriminalita je vážnym problémom, ktorému vo svete čelilo až 34 % podnikov. V ČR sa s prípadom hospodárskej kriminality stretlo 29 % spoločností, na Slovensku 21 %. Tento, pre Slovensko relatívne optimistický, údaj spochybňuje skutočnosť, že mechanizmy na odhalenie podvodov nie sú dostatočné a mnohé prípady hospodárskej kriminality zostávajú neodhalené. Podľa prieskumu na Slovensku až 49 % (v ČR 42 %) podnikov hodnotenie rizík podvodu určite, resp. pravdepodobne, nevykonáva.

Napriek tomu podľa prieskumu PwC boli hospodárske kriminálne činy v oboch krajinách najčastejšie odhalené práve kontrolnými mechanizmami zavedenými v podniku. Najčastejšie išlo o interný audit (17 %) a systém riadenia rizík (17 %). Čo je však zarážajúce, že na Slovensku nebol ani jeden prípad odhalený anonymnou informačnou linkou (whistle-blowing), ktorá u 61 % slovenských spoločností (v ČR až u 71 %) ani nie je zavedená. V mnohých krajinách je práve tento spôsob efektívny pri podvodoch, ktoré by inak ostali pravdepodobne neodhalené.

V správe sa ďalej uvádza, že najčastejšou formou hospodárskej kriminality je sprenevera majetku, ktorá vysoko prevyšuje ostatné závažné formy hospodárskej kriminality, ako je korupcia a počítačová kriminalita (viď graf č. 4). Otázne je, nakoľko nízka početnosť korupčných prípadov skutočne reflektuje realitu, pretože Česko i Slovensko sú podľa svetového rebríčka vnímania korupcie Transparency International z februára 2012 považované za jedny z najskorumpovanejších krajín EÚ.

Graf č. 4: Formy hospodárskej kriminality páchané v roku 2011.

Zdroj: PricewaterhouseCoopers 2011.

Typickým páchatelom hospodárskej kriminality bol v Česku i na Slovensku podľa prieskumu interný zamestnanec (ČR 67 %, SR 62 %) z nižších až stredných pracovných pozícií. Externý páchatel bol v ČR najčastejšie dodávateľ, na Slovensku zákazník alebo predajca.

Výsledky vlastného prieskumu

Nami realizovaný prieskum hospodárskej kriminality bol v prvej časti zameraný na skúsenosti podnikateľských subjektov a formy ich ochrany pred hospodárskymi kriminálnymi činmi. Najdôležitejšie zistenia vyplývajúce z odpovedí i z porovnania krajín môžeme zhrnúť nasledovne:

- Výskyt hospodárskej kriminality je vysoký, v Českej republike sa aspoň s jedným prípadom stretlo 31 % spoločností, na Slovensku až 45 %.
- Najčastejšie išlo o korupciu a spreneveru.
- Páchatel bol väčšinou z radu vlastných zamestnancov (viac ako 70 % v oboch krajinách) stredného veku od 35 do 50 rokov. Zaujímavé je, že v oboch krajinách sa približne rovnakou mierou na hospodárskej kriminalite podieľali radoví zamestnanci, stredný manažment aj vrcholový manažment.
- Na Slovensku bola väčšina kriminálnych činov odhalená náhodne, v ČR väčšina respondentov uviedla iný, bližšie nekonkretizovaný spôsob odhalenia.
- Na Slovensku takmer polovica a v ČR tretina firiem má aktuálne zavedený systém ochrany pred hospodárskou kriminalitou. Podniky kriminalite najčastejšie predchádzajú interným auditom. Na Slovensku preferujú aj budovanie etickej podnikovej kultúry.
- Na zvýšenie ochrany podniku by respondenti v ČR odporúčali interný audit, častejšiu analýzu rizík a etiku v podnikovej kultúre. Na Slovensku sa priklonili skôr k zvýšenej kontrole pohybu osôb na pracovisku a kontrole obchodných partnerov.

Druhá časť dotazníka bola zameraná na postoje respondentov k hospodárskej kriminalite v podniku a vo verejnom sektore. Zistenia v tejto oblasti boli nasledovné:

- V prípade podozrenia, že v podniku je páchaná hospodárska kriminalita, by čin ohlásilo s určitou, prípadne s veľkou pravdepodobnosťou v ČR 94 % respondentov, na Slovensku len 57 %. Slovenskí respondenti sa v 40 % nedokázali vyjadriť, ako by reagovali.
- V oboch krajinách je hospodárska kriminalita považovaná za rovnako závažnú ako ostatné typy kriminality (98 % respondentov).
- Za najzávažnejšiu formu hospodárskej kriminality je v ČR i na Slovensku považovaná korupcia, ku ktorej dochádza prevažne vo verejnom sektore v oblasti verejného obstarávania.
- Za iniciátora korupčného správania je v ČR po-

važovaný najčastejšie podnikateľ (38 %), na Slovensku je to úradná osoba (43 %).

- Jednoznačne za najbežnejší prostriedok korupcie sa v oboch republikách považujú peniaze (74 %).
- V Českej republike výhody z klientelizmu alebo príbuzenské vzťahy v konaní s verejným sektorom určite nevyužíva až 88 % respondentov, na Slovensku tretina respondentov priznala, že tieto kontakty využíva.
- Na zníženie miery korupcie respondenti v oboch ekonomikách odporúčajú v prvom rade zvýšenie vymožitelnosti práva a spravodlivé potrestanie páchatel'ov. V ČR dávajú dôraz aj na transparentnosť, na Slovensku by podporili skôr etiku v podnikovej kultúre.

Z dotazníka je na viacerých miestach viditeľný rozdiel v skúsenostiach a postojoch zástupcov podnikateľských subjektov z ČR a Slovenska k hospodárskej kriminalite. Kým v ČR prevláda jasnejší nesúhlas a odmietavý osobný postoj k hospodárskej kriminalite páchanej či už vlastnou osobou alebo inými, na Slovensku sa stretáme s väčšou benevolenciou.

Pre úplnosť je nutné poznamenať, že pri prieskume sme sa stretali s veľkou opatrnosťou u respondentov hlavne na Slovensku. Návratnosť dotazníkov bola nízka (40 %) a často nestačilo ani osobné ubezpečenie respondenta, že ide o anonymný prieskum pre účely výskumnej úlohy. Nedôvera bola zvlášť zo strany manažérov zahraničných podnikateľských subjektov, čo mohlo ovplyvniť aj pravdivosť ich odpovedí.

ZÁVER

Hospodárska kriminalita je závažným sociálnym a ekonomickým problémom v Čechách i na Slovensku. Potvrdzujú to aj oficiálne štatistiky vychádzajúce z registrovanej trestnej činnosti. Vzhľadom k vysokej odhadovanej latencii tejto trestnej činnosti je realita oveľa hrozivejšia. Medializované kauzy upozorňujú len na vrchol ľadovca. Pozitívom je, že ľahostajnosť spoločnosti k hospodárskym deliktom sa vytráca, no napriek tomu je stále dosť tých, ktorí v snahe o vlastný prospech s určitou toleranciou kalkulujú.

Účinnosť boja s hospodárskou kriminalitou závisí od postoja predstaviteľov verejného života, podnikateľskej obce i celej spoločnosti. Zavádzanie a dôsledné uplatňovanie preventívnych opatrení sú najekonomickejšími spôsobmi, ako kriminalite predchádzať, ale základom je kvalitná legislatívna úprava a reálna vymožitelnosť práva.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. FABIANOVÁ, J. – DAŇOVÁ, M. (2011): *Hospodárska kriminalita v období ekonomickej nestability*. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva. ISBN 978-80-89282-71-5.
2. GAŠPIERIK, L. (2005): *Prevenia kriminality*. Žilina: ŠEVT. ISBN 80-88707-68-4.
3. JANEKOVÁ, J. (2012): *Prevenia hospodárskej kriminality v podniku*. *Automotive Industry Magazine*, Žilina: Leader Press, 5. roč. 2, s. 76–77. ISSN 1337-7612.
4. PricewaterhouseCoopers (2011): *Celosvetový prieskum hospodárskej kriminality 2011 – Slovensko*. [online] [cit. 25. 3. 2012]. Dostupné z http://www.pwc.com/sk/sk/foreznzesluzby/assets/2011-Prieskum-hospodarskej_kriminality_SK.pdf
5. PricewaterhouseCoopers (2011): *Počítačová kriminalita pod lupou. Celosvetový průzkum hospodárskej kriminality – Česká republika* [online] [cit. 3. 4. 2012]. Dostupné z <http://www.pwc.com/cz/cs/hospodarska-kriminalita>
6. Štatistiky Policajného zboru SR. [online] [cit. 26. 6. 2012] Dostupné z <http://www.minv.sk/?statistiky-dokumenty>
7. Štatistiky Policie ČR. [online] [cit. 25. 6. 2012] Dostupné z <http://www.policie.cz/policie-cr-web-informacni-servis-statistiky.aspx>
8. Transparency International Slovensko (2012). *Percepcia korupcie na Slovensku* [online] [cit. 3. 7. 2012] Dostupné z http://www.transparency.sk/wp-content/uploads/2010/01/FOCUS_Sprava-pre-TIS_jan20121.pdf

Príspevok bol vytvorený v rámci inštitucionálneho projektu VŠBM KE č. IP/18/VŠBM/2010 Riziká a prevencia hospodárskej kriminality v podmienkach ekonomickej nestability.

ADDRESS & ©

Ing. Jana FABIANOVÁ, PhD.
Ústav ekonomickej a logistickej bezpečnosti
Vysoká škola bezpečnostného manažérstva
Kukučínova 17, 040 01 Košice
Slovak Republic
jana.fabianova@vsbm.sk

Mgr. Bc. Josef KŘÍHA
Katedra právnických odborů a bezpečnostních studií
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
kriha@vsers.cz

Dr.h.c. prof. PaedDr. Gabriel ŠVEJDA, CSc.
Ústav občianskej bezpečnosti
Vysoká škola bezpečnostného manažérstva
Koštova 1, 040 01 Košice
Slovak Republic
gabriel.svejda@vsbm.sk

POČÍTAČOVÁ KRIMINALITA

Computer Crime

Roman SVATOŠ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: V současné době jsme svědky bouřlivého rozvoje výpočetní techniky. S prudkým rozvojem technologií především v oblasti výpočetní techniky je na tuto oblast stále intenzivněji navázána kriminalita, kterou nazýváme počítačovou-informační kriminalitou. Počítačová kriminalita dosahuje v posledních letech takového rozsahu, že co do své nebezpečnosti je řazena hned za drogovou kriminalitu a organizovaný zločin. Odhalování trestné činnosti spojené s počítačovou kriminalitou má svá úskalí. Rychlost, jakou se pachatelé počítačové kriminality přizpůsobují novým možnostem zneužívání výpočetní techniky, je tak vysoká, že orgány činné v trestním řízení jsou při jejím odhalování a dokumentování trvale o několik kroků zpět.

Klíčová slova: informační technologie – počítačová kriminalita – výpočetní technika – trestný čin – trestní zákoník

ABSTRACT: We are currently witnesses to a rapid development of computer technology. The crime, which we call computer-information crime, is increasingly linked in this area to the rapid development of technology especially in the field of computer technology. Computer crime has reached lately such an extent that it is ranked in terms of its danger just behind drug crime and organized crime. The detection of criminal activities related to computer crime has its pitfalls. The rate of which the perpetrators of computer crime adapt to new possibilities of abuse of computer technology is so high that the law enforcement authorities are permanently in criminal proceedings by its detection and documentation a few steps back.

Key words: information technology – computer crime – computer technology – criminal offense – Criminal Code

---

ÚVOD

S rozvojem informačních technologií v posledních letech nastupuje nový fenomén, počítačová kriminalita. Počítačová kriminalita je jistě výrazným jevem dnešní doby, ale zájem o informace, byť byly zpracovávány, přenášeny a uchovávány jiným způsobem, je mnohem staršího data. Jen jsme byli zvyklí, a stále tak to i chápeme, tyto jevy nazývat jinými pojmy (vyzvidání, vyzrazování atd.), zejména podle způsobu uplatnění informací. To ostatně platí obecně dodnes. S postupně stále se rozšiřujícím zaváděním výpočetní techniky rostla a roste však míra jejího zneužívání a do jisté míry zastihuje klasické formy práce s informacemi a jejich zneužívání. Z toho vyplývá, že bychom spíše měli hovořit o informační kriminalitě, která je někdy chápána jako pojem širší než kriminalita počítačová. Bylo by to rozumné v tom případě, jestliže bychom se na trestnou činnost dívali z hlediska informačního.⁷³ V policejní praxi je však hlavním hlediskem trestní zákon a jeho jednotlivá ustanovení, a proto zůstaneme pro potřeby tohoto příspěvku u pojmu počítačová

kriminalita. Pachatelé výpočetní techniku využívají pro její vysokou efektivitu v procesu zpracování informací. Nové informační technologie lidstvu v mnohém pomáhají, na druhou stranu jsou však napadnutelné a zneužitelné pro potřeby kriminální.

METODIKA A CÍL

Cílem je na základě statistických ukazatelů kriminality zjistit, jaký je stav a dynamika trestné činnosti spojené s výpočetní technikou v České republice a pokusit se zjistit, jak se orgánům činným v trestním řízení daří odhalovat a dokumentovat počítačovou kriminalitu. Dalším cílem je navrhnout represivní a preventivní opatření, která by mohla pomoci v boji s počítačovou kriminalitou.

Z metod byly zvoleny metody historická komparace dat, analýza a syntéza dat, indukce, dedukce, hodnocení. Jako zdroj informací byla využita zejména data z Evidenčního statistického systému kriminality (ESSK) vedeného Policií České republiky.

---

⁷³ LÁTAL, I. (1998): Počítačová (informační) kriminalita a úloha policistů při jejich řešení. *Policista*, 1998, č. 3, příloha časopisu.

Pojem počítačové kriminality

Definovat jednoznačně pojem počítačová kriminalita není tak jednoduché, poněvadž tato se váže na nejrůznější oblasti trestního práva, spojených různými vazbami s informačními technologiemi.

Holcr⁷⁴ uvádí, že počítačovou kriminalitu můžeme velmi všeobecně definovat jako trestný čin namířený proti integritě, dostupnosti nebo utajení počítačových systémů, nebo jako trestný čin, při kterém se používají informační a telekomunikační technologie.

Podle Zapletala⁷⁵ lze počítačovou kriminalitu chápat jako páčání trestné činnosti, v níž hraje svoji roli počítač jako souhrn technického a programového vybavení, včetně dat, nebo pouze některé z jeho komponentů, více počítačů samotných nebo propojených do počítačové sítě, a to buď jako předmět dané trestné činnosti, nebo jako nástroj k páčání jiné trestné činnosti. Termín „počítačová kriminalita“ používáme tedy pro jednání namířená proti výpočetní technice, jejímu programovému vybavení a datům a informacím touto technikou zpracovávaných.

Kuchta⁷⁶ počítačovou kriminalitu definuje tak, že počítačová kriminalita představuje útoky na sběr, zpracování, přenos a uchování informací prostřednictvím výpočetní techniky.

Později Kuchta společně s Válkovou⁷⁷ upozorňují jako ostatní autoři, na problematiku vypracování definice počítačové kriminality z důvodu značného rozvoje výpočetní techniky a s tím související trestné činnosti. Uvádí, že obecně lze počítačovou kriminalitu vymezit jako trestná jednání, jejichž společným jmenovatelem je, že v nich vystupuje počítač jako souhrn hardwarového a softwarového vybavení a dat, a to buď jako předmět útoku nebo jako nástroj pachatele.

Porada⁷⁸ chápe počítačovou kriminalitu širěji. Uvádí, že použití kriminální statistiky (ESSK) k přehledu o nápadu počítačové kriminality je však v současné době problematické, protože kategorie počítačová kriminalita se ve statistickém vykazování nevyskytuje. Lze ji však dovodit z některých ustanovení trestního zákona vztahujících se k počítači jako objektu napadení (např. § 257a TZ – dnes §§ 230–232 TZ). Počítačovou kriminalitu lze podřadit i pod řadu jiných ustanovení tr. zákona, zejména trestný čin provozování nepoctivých her a sázek podle § 250c tr. zákona (dnes § 213 TZ), porušování předpisů s kontrolovaným zbožím a technologiemi podle § 124c tr. zákona (dnes zkrácení údajů a nevedení podkladů ohledně vývozu zboží a technologií dvojího užití – § 264 TZ),

zkrácení údajů hospodářské a obchodní evidence podle § 125 tr. zákona (dnes zkrácení údajů o stavu hospodaření a jmění – § 254 TZ), krádeže pomocí počítače podle § 247 tr. zákona (dnes § 205 TZ), počítačového podvodu podle § 250 tr. zákona (dnes § 209 TZ) a dalších, vztahujících se k počítačovým hrám, technickému a programovému vybavení počítačů nebo finančním transakcím prováděným pomocí počítačů.

Výbor Evropského parlamentu se pokusil definovat počítačovou kriminalitu následujícím způsobem:

Počítačová kriminalita je nelegální, nemorální a neoprávněné jednání zahrnující užití dat získaných prostřednictvím výpočetní techniky nebo jejich změnu.

Charakteristika počítačové kriminality

Pokud chceme dostatečně přesně charakterizovat počítačovou kriminalitu, lze to nejlépe tak, že poukážeme na rozdílnosti oproti ostatním druhům kriminality. Tímto způsobem můžeme počítačovou kriminalitu charakterizovat následujícím způsobem:

- trestný čin může být spáchán během několika sekund, aniž by se pachatel nacházel na místě činu nebo aby poškozený zaregistroval spáchání takového trestného činu,
- prostředky na páčání počítačové kriminality jsou legálně dostupné,
- zručnost na páčání této trestné činnosti a vědomosti jsou jednoduše dostupné,
- počítačová kriminalita způsobuje značné škody, které se někdy těžko kvantifikují,
- je vysoce latentní, někdy nemají zájem o zveřejnění ani poškození (např. banky, aby se veřejnost nedozvěděla o průniku do jejich systémů),
- má mezinárodní charakter, aniž by pachatel fyzicky překročil hranice,
- pro odhalování, dokumentování a dokazování jsou třeba erudovaní odborníci,
- na boj proti počítačové kriminalitě není v současné době dostatek právních, režimových a organizačních prostředků,⁷⁹
- při dokazování obvykle chybí dostatek klasických důkazních materiálů, jako jsou listinné důkazy, na jejich místo nastupují záznamy informací na informačních nosičích, pokud se je ovšem podaří získat,
- přenosy informací pomocí výpočetní techniky se ve většině případů provádějí bez potřebné dokumentace, pouze prostřednictvím elektromagnetických impulzů,

⁷⁴ HOLCR, K. et al. (2008): *Kriminologie*. Praha: Leges, 2008. 350 s.

⁷⁵ ZAPLETAL, J. et al. (2002): *Kriminologie pro posluchače magisterského studijního programu*. Praha: Policejní akademie České republiky. 112 s.

⁷⁶ KUČHTA, J. et al. (1993): *Kriminologie. II. část*, 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. 64 s.

⁷⁷ KUČHTA, J. – VÁLKOVÁ, H. et al. (2005): *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck. 504 s.

⁷⁸ PORADA, V. et al. (2001): *Kriminalistika*. Brno: Akademické nakladatelství CERM. 607 s.

⁷⁹ HOLCR, K. et al. (2008): *Kriminologie*. 1. vyd. Praha: Leges, s. 352–353.

- výpočetní technika je nasazena do řízení a správy státu, v armádě, policii, ekonomice, průmyslu i zemědělství, ve zdravotnictví a jinde, v počítačových systémech jednotlivých institucí se soustřeďují informace ze všech oblastí života společnosti i jednotlivce, proto poškození funkce počítačových systémů, nejen celostátně budovaných, ale i lokálních, může vést k dezorganizaci v mnoha sférách lidské činnosti,
- potenciálními oběťmi trestné činnosti páchané pomocí výpočetní techniky jsou všechny organizace a osoby, které počítače používají nebo jsou registrovány v počítačových sítích.⁸⁰
  - TČ poškození záznamu v počítačovém systému a na nosiči informací a zásah do vybavení počítače z nedbalosti dle § 232 TZ,
  - krádeže, poškození nebo zničení programu a dat na nosiči informací
    - TČ krádeže dle § 205 TZ,
    - TČ poškození cizí věci dle § 228 TZ,
    - TČ poškození a ohrožení obecně prospěšného zařízení dle § 276 TZ,
    - TČ obecné ohrožení dle § 272 TZ a další TČ,
  - neoprávněné užívání počítače
    - TČ neoprávněné užívání cizí věci dle § 207 TZ,
    - TČ porušení autorského práva dle § 270 TZ,
    - TČ podvod dle § 209 TZ a další TČ,
  - neoprávněný přístup k utajovaným informacím „hackerství“
    - TČ vyzvědačství dle § 316 TZ,
    - TČ ohrožení utajované informace dle § 317 TZ a další TČ,
  - zneužití výpočetní techniky k jiné trestné činnosti.

Trestněprávní úprava počítačové kriminality

Skutkové podstaty trestných činů neoprávněného přístupu k počítačovému systému a nosiči informací dle § 230 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „TZ“) a opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat dle § 231 TZ jsou v trestním zákoníku upraveny na základě Úmluvy o počítačové kriminalitě, Budapešť, ze dne 23. listopadu 2001, kdy bylo třeba zapracovat zejména články 2 až 11, které stanoví kriminalizaci nezákonného získání přístupu k počítačovému systému, nezákonného odposlechu počítačového systému technickými prostředky, neoprávněného poškození, vymazání, snížení kvality, pozměnění nebo potlačení počítačových dat, která jako širší pojem zahrnují i počítačové informace, omezování funkčnosti počítačového systému pomocí manipulace s počítačovými daty, počítačového padělání, dále výrobu, prodej, opatření za účelem použití, držení, dovoz, distribuci a zpřístupňování zařízení, která jsou vytvořena nebo uzpůsobena k páčání uvedených trestných činů podle článků 2 až 5 uvedené Úmluvy, nebo přístupových hesel, kódů a podobných počítačových dat, pokud má pachatel v úmyslu tato zařízení nebo kódy použít ke spáchání uvedených trestných činů podle článků 2 až 5 uvedené Úmluvy atd.

Členění počítačové kriminality

Počítačovou kriminalitu můžeme členit z několika hledisek. Nejčastější členění je na základě trestněprávního hlediska, tedy jaké je rozdělení trestných činů v trestním zákoníku. Jedná se o toto členění:

- trestná činnost se speciální úpravou pro oblast počítačové kriminality
  - TČ neoprávněný přístup k počítačovému systému a nosiči informací dle § 230 TZ,
  - TČ opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat dle § 231 TZ,

Látal⁸¹ pro členění počítačové kriminality používá jiné hledisko a to z pozice cíle pachatele. Ten může mít zájem o předmět v této oblasti:

1. získat výpočetní technický prostředek,
2. získat obsah, tj. informace (data) na prostředku uložená,
3. získat obojí.

Ve všech třech případech lze klasifikovat:

- způsob spáchání (jak chce pachatel dosáhnout svého cíle získat předmět, objekt zájmu),
- jaká byla nebo je jeho motivace (proč čin uskutečnil),
- eventuálně jaké důsledky mělo jeho jednání pro poškozeného.

Takže jaké mohou být cíle pachatele:

- jednorázově prodat technické výpočetní prostředky, eventuálně získaná data,
- data a informace, eventuálně získané programové vybavení prodávat vícenásobně krát, získaných informací a dat využívat k páčání další trestné činnosti (např. vydírání, šíření poplašných zpráv, dezinformací apod.),
- technických prostředků neoprávněně využívat k vlastní komerční činnosti (mimo jiné i k navození jiné trestné činnosti, provozování nepoctivých her aj.),
- předání získaných dat a informací jinému subjektu k jeho využití profesionálně nebo za úplaty (vyzvědačství apod.),
- jiné nespecifikované nebo komplexní užití.

U dřívějších klasických informačních systémů (bez uplatňování výpočetní techniky) se jednalo hlavně

⁸⁰ LÁTAL, I. et al. (1998): Počítačová (informační) kriminalita a úloha policistů při jejich řešení. *Policista*, č. 3, příloha časopisu.

⁸¹ LÁTAL, I. et al. (1998): Počítačová (informační) kriminalita a úloha policistů při jejich řešení. *Policista*, č. 3, příloha časopisu.

o získání a zneužití informací. O nosiče dat v podstatě zájem nebyl. I proto by bylo možné hovořit o informační kriminalitě. Praxe však ukazuje na mnohofaktorovost charakteristiky trestné činnosti v této oblasti, kdy pachatel nemívá jen jeden z výše uvedených cílů. Situace bude ještě komplikovanější v souvislosti s dalším rozvíjením a rozšiřováním informačních technologií. Proto také, jak uvidíme dále, není nijak jednoduché a jednoznačné ohodnocování kriminálních jevů z této oblasti do daných kategorií trestných činů podle trestního zákoníku.

Formy páchaní počítačové kriminality

Formy počítačové kriminality úzce souvisejí se členěním kriminality, dle cíle pachatele viz výše. Počítačovou kriminalitu můžeme členit z několika pohledů. V současné době je nejčastěji používáno členění na přímou a nepřímou počítačovou kriminalitu.

Přímá počítačová kriminalita

- útok na počítač, program, údaje komunikačního zařízení (počítačový vandalismus)
  - fyzické útoky na zařízení výpočetní techniky jako rozbití počítače, vyvolání elektrického zkratu atd.,
  - úmyslné vymazání nebo pozměnění dat, formátování paměťových médií nesoucích data použitím magnetu nebo použitím virových likvidačních programů,
- neoprávněné použití počítačových programů a nelegální tvorba a rozšiřování kopií programů (počítačové pirátství)
  - softwarová kriminalita na úrovni koncového uživatele – reprodukce kopií softwaru bez příslušného povolení (kopírování hudebních formátů mp3, filmů, počítačových programů atd.),
  - nadužívání licencí – v rámci jedné pracovní sítě je využíváno více přístupů, než kolik bylo zakoupeno licencí,
  - pirátství v počítačových hernách – na hlavní server je nainstalována hra, ke které hlavní výrobce nedal právo ji užívat,
  - softwarová kriminalita na internetu – neoprávněné stahování softwaru z internetu
  - prodej počítačů s nelegálně nainstalovaným softwarem,
  - falzifikování nosičů se softwarem (plagiátorství) – jde o duplikáty a prodej softwaru podléhajícího autorským právům,
- neoprávněné užívání počítače nebo komunikačního zařízení (tzv. krádež komunikačních služeb)
  - jde zejména o zneužívání výpočetní techniky, faxů, prostředků počítačové sítě zaměstnanci firem k jejich vlastní výdělečné činnosti (tzv. krádeže strojového času),

- neoprávněný přístup k údajům, získání utajovaných informací anebo jiných informací o osobách, činnostech atd. (počítačová špionáž)
  - pronikání do bankovních systémů, systémů státních orgánů atd. za účelem získání kopie důležitých dat,
- krádeže počítače, programů, údajů, komunikačního zařízení
  - jde o krádeže materiálních komponentů počítačů,
- změny v programech a údajích
  - jde o změny programů a údajů jinými programy nebo zásahem přímo programátora, většinou zavirováním, ke kterému dochází při tzv. počítačové defraudaci,
- šíření poplašných zpráv.

Nepřímá počítačová kriminalita

- zneužívání počítačových prostředků na páchaní jiné trestné činnosti
  - jde například o manipulaci s údaji elektronicky vedeného účetnictví, falšování technické dokumentace, šíření protispolečenských informací (šíření dětské pornografie, propagace fašismu atd.), falšování platebních prostředků a vytváření programů pro počítačové hry (tzv. letadlo),
- počítačové bankovní krádeže a finanční machinace
  - Fishing – jde o vyžádání důvěrných informací od uživatele, které si vyžádá určitá osoba pod záminkou změny hesla nebo poruchy serveru za účelem odcizení jeho identity a možnosti např. výběru jeho konta,
  - Pharming – jde o přesměrování uživatele na stránku účelně vytvořenou jako kopii originálu a pokud je uživatel zadá, pachatel je zneužije, např. u internetového bankovníctví,
  - Spoofing – využívá se metoda fishingu s tím, že pomocí získaných údajů útočník získá přístup k e-mailu osoby a z jejího e-mailového konta zašle adresátovi žádost o poskytnutí osobních údajů,
  - Man in the modele (MITM) – naruší se při ní šifrovaný komunikační kanál mezi informační institucí a klientem a do takto narušeného komunikačního kanálu vstupuje třetí osoba. K tomuto způsobu je však nutné získat klíč banky, který je často měněn.⁸²

VÝSLEDKY A DISKUSE

Stav počítačové kriminality

Stav počítačové kriminality znamená, kolik bylo spácháno v této oblasti trestných činů za určité období, většinou jednoho roku, na určitém území, pro tento příspěvek v rámci celé České republiky. Z hlediska

⁸² HOLCR, K. et al. (2008): *Kriminologie*. Praha: Leges, s. 355–360.

historického a trestněprávního je nutno podotknout, že trestný čin poškozování a zneužívání záznamu na nosiči informací byl do trestního zákona účinného do 31. 12. 2009 (zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákona ve znění pozdějších právních předpisů) včleněn v roce 1991, a to pod § 257a a byl jediným trestným činem, který byl speciálním ustanovením pro oblast počítačové kriminality. V novém trestním zákoníku (TZ) jsou již obsaženy tři TČ, a to:

- TČ neoprávněný přístup k počítačovému systému a nosiči informací dle § 230 TZ,
- TČ opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat dle § 231 TZ,
- TČ poškození záznamu v počítačovém systému a na nosiči informací a zásah do vybavení počítače z nedbalosti dle § 232 TZ.

Tab. č. 1: Poškození a zneužívání záznamu na nosiči informací v České republice v roce 2011.

Poškození a zneužívání záznamu na nosiči informací	
Zjištěno	134
Objasněno	54
v %	40,3
Alkohol	0
Recidivisté	12
Nezletilí 1–14 let	3
Mladiství 15–17 let	3
Ženy	1

Vysvětlivka: Tab. č. 1 ukazuje nápad, objasněnost a skladbu pachatelů trestného činu poškozování a zneužívání záznamu na nosiči informací v ČR v roce 2011.

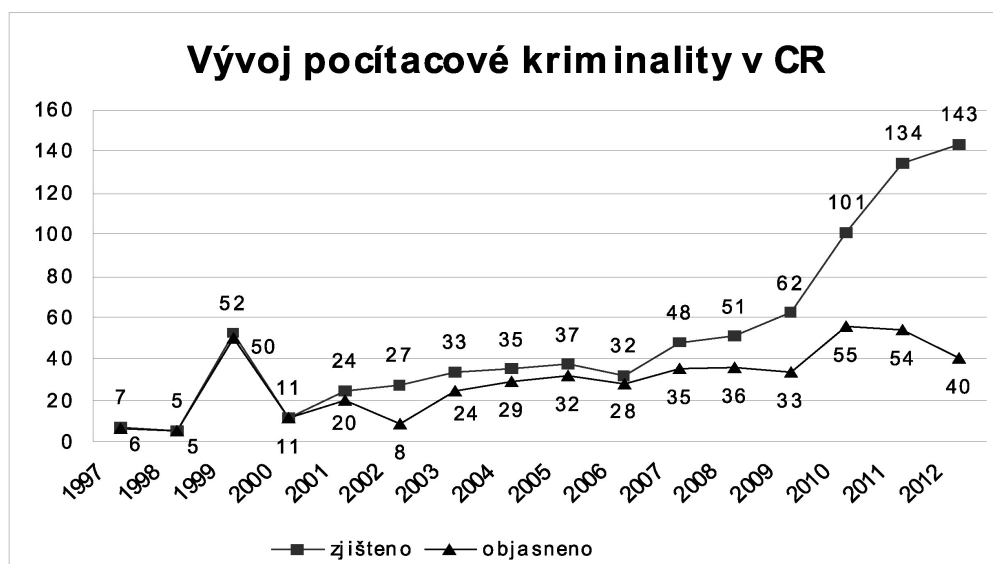
Policejní statistiky však na změny v novém trestním zákoníku nereagovaly a nově nečlenění bývalý trestný čin poškozování a zneužívání záznamu na nosiči informací na tři trestné činy (viz výše). Statistiky tyto tři trestné činy vedou stále pod jedním – původním označením.

Trestné činy neoprávněný přístup k počítačovému systému a nosiči informací dle § 230 TZ, opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat dle § 231 TZ a TČ poškození záznamu v počítačovém systému a na nosiči informací a zásah do vybavení počítače z nedbalosti dle § 232 TZ byly v roce 2011 v ČR spáchány, dle policejních statistik, ve 134 případech. Z tohoto počtu bylo objasněno 54 případů. Recidivisté se podíleli na této trestné činnosti více jak jednou čtvrtinou. To ukazuje, že pachatelé uvedené trestné činnosti musí mít jistou míru erudice a tuto také opakovaně využívají. Ženy spáchaly uvedené trestné činy pouze v jednom případě. Podíváme-li se na věkovou skladbu pachatelů, tak již osoby mladší patnácti let se podílí na této kriminalitě, konkrétně tři pachatelé. U mladistvých je to obdobné. Snižování věkové hranice pachatelů počítačové kriminality se dá do budoucna předpokládat, to vzhledem k stále četnějšímu užívání výpočetní techniky (často na velmi odborné úrovni) právě z řad mladých lidí.

Dynamika počítačové kriminality

Dynamika počítačové kriminality znamená, kolik bylo těchto trestných činů spácháno v průběhu času, tedy v jednotlivých letech. Dynamikou můžeme vyjadřovat vzestupnou, konstantní či klesající tendenci počítačové kriminality.

Graf č. 1: Vývoj počítačové kriminality v České republice.

Vysvětlivka: Graf č. 1 ukazuje posun v čase u registrované a objasněné počítačové kriminality v ČR za posledních patnáct let + rok 2012 pouze za deset měsíců.

Pokud jde o dynamiku počítačové kriminality, tak je patrné, že počet registrovaných trestných činů stále stoupá. Je to pochopitelné. Vývojem a rozšiřováním výpočetní techniky vznikají stále větší možnosti i jejího zneužití. Zejména v posledních pěti letech je nárůst registrovaných trestných činů enormní, více jak čtyřnásobný. Dokonce v roce 2012 za pouhých deset měsíců (v době zpracování příspěvku nebyly bližší data k dispozici) napadlo – bylo zaregistrováno Policií ČR nejvíce těchto trestných činů, konkrétně 143. Vzestup této kriminality bude jistě pokračovat i v budoucnu. Navíc se dá předpokládat, že pouze zlomek této kriminality je zaznamenán orgány činnými v trestním řízení. Tato kriminalita totiž dosahuje vysokého stupně latence. Z tohoto důvodu musí být vyhledávána vlastní činností policie, což se ne vždy daří. Pokud je tato kriminalita oznamována, jedná se vesměs o trestné činy s neznámým pachatelem. To se také odráží na objasňenosti. Podíváme-li se na objasňenost počítačové kriminality, tak s nárůstem registrované, zejména v posledních pěti letech, dochází k propadu objasňenosti, a to dokonce pod padesát procent. I tento trend se dá předpokládat, neboť civilní sféra půjde, zejména v této oblasti, stále více dopředu, než vybavenost policie policejní technikou. Tato skutečnost bude jistě umocněna i situací, kdy u policie bude nedostatek potřebných odborníků. Ti nejspokornější budou v civilním sektoru mnohonásobně zaplacení. Jak uvádí vedoucí odboru informační kriminality na policejním prezidiu Karel Kuchařík⁸³. Nedostatek odborníků na počítačovou kriminalitu v řadách policie má velmi vážné důsledky. Detektivové kvůli naprosté zahlcenosti nestíhají šetřit všechny případy a někteří pachatelé jim tak zbytečně proklouznou mezi prsty. Kvůli tomu, že je málo lidí a prodlužuje se délka řízení, nepodaří se odhalit všechny pachatele, které by bylo možné odhalit. Dostatečný počet policejních odborníků chybí jak jeho odboru, tak hlavně na mnoha krajských policejních ředitelství. V některých nejsou dokonce vůbec žádní, jinde jen jeden, maximálně dva. Ze zákona mají policisté šetřit všechno, ale jsou vybírány jen případy ohrožující život a zdraví.

Formy boje s počítačovou kriminalitou

Z hlediska forem boje s počítačovou kriminalitou je třeba si uvědomit, že fenoménem současnosti je značný nárůst informačních technologií a s tím spojené pronikání nejrůznější výpočetní techniky, nutně vybavené adekvátním softwarem, do celé společnosti a především do každodenního života nás všech. Vývoj je tak rychlý, že je nutné neustále sledovat nové infor-

mace, jinak se otevírá značná mezera mezi realitou a znalostmi k jejímu podchycení. To platí nejen o softwarové kriminalitě, o níž jsme se již poměrně podrobněji zmínili, ale o počítačové kriminalitě vcelku. Základní formy boje s kriminalitou se týkají otázek výchovy, prevence, softwarového auditu, represe, působnosti policie a dalších orgánů činných v trestním řízení.⁸⁴

Opatření směřující k úspěšnému potlačování počítačové kriminality

Policie a další orgány činné v trestním řízení nemají v boji s kriminalitou snadné postavení, protože pachatelé trestných činů tohoto druhu mají obvykle značný náskok před represivním aparátem. Důvodů je několik. Patří mezi ně zejména nutnost kvalitního počítačového vybavení, které je také samozřejmě finančně nákladné. Dalším důvodem může být i nedostatek kvalifikovaných odborníků. Obrazně řečeno, policie nemůže být na stejné metě nebo dokonce před zločinem. Ve skutečnosti bude vždy o něco pozadu. Jejím úkolem však je, udržet minimální odstup. V případě informačních technologií to platí mnohonásobně. Lze předpokládat, že s rozvojem informačních technologií počítačová kriminalita poroste. Pro složitost problematiky výpočetní a organizační techniky, s níž se orgány činné v trestním řízení setkávají, zejména při vyšetřování počítačové kriminality, klade na tyto orgány vysoké nároky pokud jde o použití specifických metod vyhledávání, zajišťování, zkoumání a vyhodnocování počítačových stop. U stop policii zajímá nejen jejich technická hodnota, která je potřebná k úspěšné kriminalistické identifikaci, ale předmětem zájmu musí být i taktická hodnota stop, která je významná z hlediska určení způsobu páchaní konkrétní kriminalisticky relevantní události. Úspěšnost dopadení pachatele počítačové kriminality závisí nejen na technickém vybavení policie a na důkladném ohledání místa události související s počítačovou kriminalitou, ale i na znalostech a zkušenostech orgánů činných v trestním řízení, soudního znalce nevyjímaje. Policie musí mít neustále na zřeteli, že počítačová kriminalita není jen trestnou činností páchanou proti výpočetní technice, datům a programům. V současnosti je totiž počítačové techniky stále více využíváno jako prostředku páchaní mnoha forem dalších závažných deliktů.⁸⁵

V oblasti trestní represe je nutné:

- zkvalitnit vzdělávání policejních orgánů v oblasti počítačové kriminality, zavést povinné vzdělání v této oblasti v rámci základní odborné přípravy,

⁸³ Novinky.cz: Policie nestíhá šetřit počítačovou kriminalitu [cit. 15. 12. 2012]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/krimi/201056-policie-nestiha-setrit-pocitacovou-kriminalitu.html>

⁸⁴ MUSIL, S. (2000): *Počítačová kriminalita. Nástin problematiky. Kompendium názorů specialistů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. s. 174. ISBN 80-86008-80-0.

⁸⁵ MUSIL, S. (2000): *Počítačová kriminalita. Nástin problematiky. Kompendium názorů specialistů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 176 s. ISBN 80-86008-80-0.

- zvýšit počty pracovníků specialistů u Policie ČR pro boj s počítačovou kriminalitou a nezatěžovat je jinými úkoly, tedy jinou problematikou,
- vybavit policejní specialisty kvalitní výpočetní technikou,
- zintenzivnit spolupráci s ostatními zahraničními bezpečnostními sbory za účelem výměny informací a zkušeností.⁸⁶

V oblasti prevence je nutné zajistit:

- působení na subjekty přicházející do styku s výpočetní technikou
  - výchovná působení na pachatele,
  - vedení občanů k odpovědnosti,
  - zvyšování právního vědomí v oblasti výpočetní techniky u všech uživatelů,
- organizační opatření směřující k zpřehlednění činnosti
  - ochrana hesly,
  - uchovávání paměťových médií a jejich evidence,
  - zákaz práce s chráněnými daty v době oprav,
  - jasné a přesné časové vymezení práce s chráněnými daty,
  - zavádění opatření evidující přístup a monitoring činností,
  - zavedení softwarového auditu spočívající v profesionální kontrole legality užívání softwaru u provozovatele,
- přímá ochrana výpočetní techniky
  - spolehlivé operační systémy podle různých hladin utajení,
  - losovací procedury zaznamenávající všechny počítačové aktivity a jejich subjekty,
  - testovací programy, které testují správný chod programů,
  - odstraňování zbytkových informací, které zůstávají po výmazu dat v operační paměti a lze je za jistých okolností opětovně vyvolat,
  - zabezpečovací programy vykonávající například antivirovou ochranu, rozdělení uživatelů podle potřeb vykonávané činnosti a kontrolu omezující provedení určitých transakcí,
  - šifrovací systémy, které transformují originální data pomocí šifrovacího klíče do šifrovacího textu a zpět,
  - ochrana počítačových sítí proti průnikům a monitorování sítě,⁸⁷
  - bezpečnostní segmenty jako např. zámky vložené do aplikace,

- hardwarové odpojení pevného disku při čtení cizích, případně viry zatížených disket či jiných přenosných médií,
- hardwarové zámky, které jsou dodávány k některým firemním systémům z důvodů autorské ochrany softwaru, bez připojení takového zámku na vývody počítače, např. k tiskárně, nelze daný systém spustit,
- pořízení takové konfigurace počítače, že tento je schopen číst jen diskety nějak netypicky formátované.

Hejda⁸⁸ problematiku represe a prevence počítačové kriminality shrnuje tak, že metody řešení počítačové kriminality musí být zaměřeny nejen na stránku represivní, ale také na preventivní působení směrem k hlubšímu právnímu vědomí. Řešení vidí v iniciování systému právní výchovy a propagace informovanosti o počítačové kriminalitě, širší vzdělanosti orgánů v dané oblasti či v neposlední řadě ve zpřesnění stávajících právních předpisů.

ZÁVĚR

Počítačová kriminalita patří bezesporu k nejrychleji se rozvíjícím druhům kriminality. Ze statistických údajů kriminality vyplynulo, že tato byla v roce 2011 spáchána pouze ve 134 případech. Vzhledem k takto nízkému číslu se dá předpokládat, že je velice latentní a orgány činné v trestním řízení musí tuto vyhledávat vlastní činností. Vývoj této registrované kriminality má trvale vzrůstající tendenci. To ukazuje na dvě skutečnosti. Zaprvé, že se policejním orgánům daří tuto kriminalitu úspěšněji vyhledávat anebo zadruhé, na základě působení dosavadních preventivních a represivních opatření ji občané častěji nahlašují. Vzhledem k tomu, že ale v posledních letech objasněnost této kriminality, tedy kdy je policií zjištěn pachatel, trvale klesá, dá se usuzovat nato, že je více oznamována občany a policii se nedaří zjišťovat konkrétní pachatele. Příčinou je jistě nedobrá personální politika u Policie ČR, neboť se počítačovou kriminalitou zabývá velmi malé množství specialistů a i kvalita těchto policistů nemusí vždy odpovídat potřebám. Pokud budou přijata navrhovaná opatření zejména u Policie ČR, lze předpokládat, že boj s tímto fenoménem bude úspěšnější. Ruku v ruce však s těmito opatřeními musí být důsledně aplikována i preventivní opatření. Bez nich by boj s počítačovou kriminalitou byl bojem s větrnými mlýny.

⁸⁶ ŠTEFANOVSKÁ, S. – METEŇKO, J. – HRVOL, M. (2003): Kriminalität im Zusammenhang mit Informations-und Kommunikationstechnologie in der Slowakei..., In: *Bekämpfung der IuK-Kriminalität*, MEPA – Internationales Fachseminar, 05.–09. Mai 2003, Wertheim Deutschland. Zentrales Koordinationsbüro der MEPA, Wien: Bundesministerium für Inneres, s. 203–210.

⁸⁷ KUČHTA, J. – VÁLKOVÁ, H. et al. (2005): *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, s. 513–514.

⁸⁸ HEJDA, J. (2003): Nelegální šíření počítačových programů a český právní řád – vybrané aspekty. *Policejní teória a prax*, roč. XI, č. 3, s. 38–43.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. HOLCR, K. et al. (2008): *Kriminológia*. Praha: Leges. 403 s. ISBN 978-80-8078-206-1.
2. HEJDA, J. (2003): Nelegální šíření počítačových programů a český právní řád – vybrané aspekty. *Policajná teória a prax*, roč. XI, č. 3, s. 38–43.
3. ŠTEFANOVSÁ, S. – METEŇKO, J. – HRVOL, M. (2003): Kriminalität im Zusammenhang mit Informations-und Kommunikationstechnologie in der Slovakei., In: *Bekämpfung der IuK-Kriminalität*, MEPA – Internationales Fachseminar, 05.-09. Mai 2003, Wertheim Detschland. Zentrales Koordinationsbüro der MEPA, Wien: Bundesministerium für Inneres. s. 203–210.
4. KUČHTA, J. et al. (1993): *Kriminologie. II. část*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. 102 s. ISBN 80-210-0681-1.
5. KUČHTA, J. – VÁLKOVÁ, H. et al. (2005): *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 568 s. ISBN 80-7179-813-4.
6. LÁTAL, I. (1998): Počítačová (informační) kriminalita a úloha policisti při jejich řešení. *Policista*, č. 3, příloha časopisu.
7. MUSIL, S. (2000): *Počítačová kriminalita. Nástin problematiky. Kompendium názorů specialistů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 299 s. ISBN 80-86008-80-0.
8. PORADA, V. et al. (2001): *Kriminalistika*. Brno: Akademické nakladatelství CERM. 746 s. ISBN 80-7204-194-0.
9. ZAPLETAL, J et al. (2002): *Kriminologie pro posluchače magisterského studijního programu*. Praha: Policejní akademie České republiky. 184 s. ISBN 80-7251-103-3.
10. *Novinky.cz: Policie nestihá šetřit počítačovou kriminalitu* [cit. 15. 12. 2012]. Dostupné z <http://www.novinky.cz/krimi/201056-policie-nestiha-setrit-pocitacovou-kriminalitu.html>
11. *Policie České republiky. Statistiky kriminality* [cit. 15. 12. 2012]. Dostupné z <http://www.policie.cz/clanek/policie-cr-web-informacni-servis-statistiky-statisticke-prehledy.aspx>

ADDRESS & ©

JUDr. Roman SVATOŠ, Ph.D.
Katedra právních oborů a bezpečnostních studií
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s.
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
svatos@vsers.cz

VIKTIMOLÓGIA AKO VEDNÁ DISCIPLÍNA. PREHĽAD SÚČASNÉHO STAVU A PERSPEKTÍVY JEJ VÝVOJA

Victimology as Modern Science Discipline. Survey of Current Situation
and Perspectives of Its Development

Jacek DWORZECKI

Bielsko-Biała, Poland Republic

ABSTRAKT: Viktimológia je mladá a sľubne sa rozvíjajúca vedná disciplína s pozoruhodným výskumným predmetom. Zámerom tohto príspevku je priblížiť viktimológiu po stránke historického vývoja, prebádať jej súčasný stav a v závere sa pokúsiť o prognózovanie jej vývoja v budúcnosti. Počas rozvoja viktimológie prebiehali procesy jej konsolidácie, zbierania faktov, formulovania teórií a zavádzania novej legislatívy týkajúcej sa obetí trestných činov. Po prijatí Valným zhromaždením OSN Deklarácie o základných princípoch spravodlivosti pre obeť trestných činov a zneužitia právomoci Valným zhromaždením OSN, nasledovalo na legislatívnej úrovni prijímanie zákonných noriem o právach obetí. Do legislatívy boli zavedené pojmy, ako sú odškodnenie obetí násilných trestných činov, náhrada spôsobenej ujmy zo strany páchatel'a, programy uzmierenia medzi obeťou a páchatel'om, ktoré predstavujú dôležitú podporu pre obeť.

Kľúčové slová: viktimológia – rizikové faktory – obeť – zločin – pachateľ

ABSTRACT: Victimology is a modern and well-developing discipline with a significant research goal. The aim of this article is to get victimology familiar in its historical development, find out its current situation and try to anticipate its future development in the conclusion. During its formation there were the processes of consolidation, data collection, concept formation and introduction of new legislation regarding victims of crime. After the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime was adopted by the UN General Assembly the adaptation of the laws of rights of crime victims followed. Thus the legislation was enriched with the concepts of damages of victims of violent offences, criminal injury compensation, conciliation programmes for both victims and criminals which are considered to be an important support for victims.

Key words: victimology – risk factors – victim – crime – offender

---

ÚVOD

Viktimológia je mladá a sľubne sa rozvíjajúca vedná disciplína, ktorá sa zaoberá pozoruhodným výskumným predmetom: štúdiom obetí trestných činov a ich viktimizáciou, čím vytvára značný potenciálny dopad na premeny v rámci kriminológie. Zámerom tohto príspevku je priblížiť viktimológiu po stránke historického vývoja, prebádať jej súčasný stav a v závere sa pokúšam o prognózovanie jej vývoja v budúcnosti. Viktimológia obrátením pozornosti na obeť ako na účastníka procesu kriminogenézy prispieva k obohateniu kriminológie o poznatky z etiológie trestnej činnosti a prevencie kriminality.⁸⁹ V súčasnosti štúdium obetí trestných činov je integrálnou súčasťou kriminológie.

Prehľad vývoja viktimológie a viktimologické modely

Podobne ako kriminológia ani viktimológia sa neuberala v každej časti sveta tou istou cestou. Táto vedená disciplína prešla skutočne dramatickým vývojom, ktorý priniesol mnohé zmeny.

História ľudstva je zároveň históriou viktimológie. Stránky histórie sú popísané víťazstvami aj porážkami, rozvojom aj úpadkom, pokrokom v medicíne aj chorobami, vojnou aj mierom. V extenznom (ontologickom) rozmere sa viktimológia dopytuje na všetko. Predmetovo zahŕňa celý svet a skúma ho od počiatku dejínv nezmenenom stave. V oblasti poznania vo vzťahu k hriechu, zločinu, priestupku, zodpovednosti, krivde, utrpeniu a k spravodlivosti len samotná intuícia

---

⁸⁹ ONDICOVÁ, M. – UHRÍN, S. (2012): *Prevenia kriminality*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 14.

veľa nepovie. Z jazykovej stránky sa na všetko môžeme pozrieť tzv. štýlom medaily. Každá medaila má však dve strany, jednou je páchatel' a druhou obeť.

Viktimológia, čiže veda o obetiach trestných činov vznikla ako výsledok kriminalistických analýz trestnej činnosti a jej páchatel'ov. Prvé výskumy trestnej činnosti považovali za správne to, že páchatel' je aktívnou stranou trestného činu a obeť je stranou pasívnu. Vývoj kriminalistických výskumov poskytol podklady pre polozenie si otázky: či obeť je vždy pasívnu stranou trestného činu? To bol začiatok vedeckých výskumov na tému úlohy obeť v genéze trestného činu, ktorá predstavuje základný predmet záujmu viktimológie. Zrealizované výskumy viedli k zisteniu, že obeť trestného činu môže mať vplyv na:

1. rozhodnutie sa pre trestný čin,
2. realizáciu trestného činu.

Prvé viktimologické analýzy poskytli základy pre tvrdenie, že obeť sa tiež môže rôznou mierou aktívne podieľať na trestnom čine. Základnými predmetmi viktimologických výskumov sú:

1. úloha obeť v genéze trestnej činnosti,
2. viktimogénny potenciál,
3. typológia obeť,
4. kategórie ohrozenia,
5. konanie proti ohrozeniam,
6. práva obeť trestných činov.

Historicky prvá systematická práca o obetiach trestných činov sa objavila v roku 1948 v knihe H. von Hentinga pod názvom *Zločinec a jeho obeť (The Criminal and His Victim)*. Nemecký kriminológ H. von Henting (1888–1974) je považovaný za jedného zo zakladateľov viktimológie. Von Henting kritizuje jednostranné sústreďovanie pozornosti na páchatel'a trestného činu a navrhuje nový dynamický prístup, obojstranne zameraný na páchatel'a trestného činu a zároveň aj na obeť. Trvá na tom, že mnoho obeť trestných činov prispieva k svojej vlastnej viktimizácii tým, že motivujú alebo provokujú páchatel'a.⁹⁰ Tak isto aj ďalší priekopníci viktimológie boli presvedčení o tom, že samotná obeť môže vedome alebo nevedome zohrať kľúčovú úlohu a uvádzali najrôznejšie formy, ktorými môže obeť prispievať k spáchaniu trestného činu ako sú neobľudnosť, neopatrnosť či nerozvážnosť. Ďalšími priekopníkmi boli izraelský advokát B. Mendelsohn a americký psychiater F. Wertham, ktorý vo svojej publikácii pod názvom *Formy prejavu násillia (The Show of Violence)* zaviedol názov pre vednú disciplínu zaoberajúcu sa obeťami trestného činu – viktimológia.

Počiatky viktimológie spadajú do 50. rokov minulého storočia, kedy sa začalo presadzovať presvedčenie, že je potrebné venovať pozornosť nielen

páchatel'ovi, ktorý bol dovtedy centrálnym bodom výskumov, ale aj jeho protipólu – obeť.

V 70-tych rokoch minulého storočia boli individuálne štúdie obeť špecifických trestných činov zatiernené viktimizáčnými výskumami zameranými na zistenie úrovne viktimizácie, na identifikáciu populácie obeť a stanovenie spoločensko-demografickej charakteristiky obeť trestných činov. Významné zmeny nastali v posledných dvadsiatich rokoch minulého storočia, kedy viktimológia podstúpila radikálnu transformáciu.⁹¹ Išlo o transformáciu teoretickej viktimológie na viktimológiu aplikovanú. Predmetom pôvodnej teoretickej viktimológie boli výlučne príčiny trestného činu a rola obeť pri ich vysvetľovaní, charakteristika obeť, vzťah obeť a páchatel'a trestného činu, správanie sa obeť ako situačný, spúšťací či urýchľovací faktor. Teoretická viktimológia sa stala objektom neoprávnenej a neopodstatnenej kritiky. Nové zameranie viktimológie začalo zdôrazňovať najmä pomoc obeť trestných činov, zmiernenie ich nepriaznivej situácie a potvrdenie ich práv.

Posledné roky minulého storočia sú opisované ako obdobie konsolidácie vednej disciplíny, zhromažďovania údajov, prijímania novej legislatívy, sústreďovania sa na odškodňovanie obeť a prinášania im zadosťučinenia, obdobie rozvíjania sa mediácií, poskytovania asistenčnej pomoci a podpory obeť a predchádzaniu negatívnym dopadom viktimizácie.

Množstvo údajov získaných z výskumov viktimizácie umožnilo formulovanie rôznorodých teoretických modelov, ktoré vysvetľujú ako vzniká riziko viktimizácie a triedenie viktimizácie podľa určitých skupín či oblastí. Jedným z prvých najdôležitejších modelov vysvetľujúcich nebezpečenstvo viktimizácie bol tzv. *model životného štýlu (the lifestyle model)*, ktorý vytvorili Hindelangom, Gottfredsonom a Garofalom (1978). Tento model poukazuje na pravdepodobnosť, že jedinec bude trpieť osobnou viktimizáciu v závislosti od svojho životného štýlu. Ďalším typom je model tzv. *prístupu k bežnej činnosti (The Routine Activity Approach)* vytvorený Cohenom a Felsonom (1979). Tento prístup je založený na priamom fyzickom kontakte medzi páchatel'om na jednej strane a poškodenou osobou na strane druhej. Výskyt tohto typu viktimizácie je výsledkom existencie troch prvkov: 1) motivovaného páchatel'a, 2) vhodnej a primeranej cieľovej skupiny, 3) nedostatku kontroly. *Model príležitosti (the opportunity model)* predpokladá, že nebezpečenstvo kriminálnej viktimizácie z veľkej časti závisí na životnom štýle a bežných činnostiach jednotlivca, ktorých prostredníctvom sa buď on sám alebo jeho majetok dostávajú do priameho kontaktu s potenciálnym páchatel'om.

⁹⁰ MADLIAK, J. (1998): *Kriminológia*. Košice: ATOM Computers, s. 26.

⁹¹ VRÁBLOVÁ, M. (2012): *Viktimológia z pohľadu minulosti, prítomnosti a budúcnosti*. *Zeszyty Naukowo-Metodyczne*, č. 4, s. 86–93.

Na základe viacerých existujúcich modelov E. A. Fattah⁹² roztriedil tieto faktory do nasledujúcich skupín:

1. *Príležitosti* – sú veľmi úzko prepojené s potenciálnou cieľovou skupinou (osobami, domácnosťami, podnikateľskou sférou) a s ich aktivitami a správaním sa.
2. *Rizikové faktory* – jedná sa najmä o faktory vzťahujúce sa k sociálno-demografickým charakteristikám ako sú vek, pohlavie, obývaná oblasť, absencia dohľadu, výskyt alkoholu a pod.
3. *Motivovaní páchatelia* – páchatelia si nevyberajú svoju obeť náhodne ale vyberajú si svoj cieľ podľa presne stanovených kritérií.
4. *Odhalenie* – odhalenie potenciálnych páchatel'ov a vysoko rizikových situácií zvyšuje nebezpečenstvo kriminálnej viktimizácie.
5. *Združovanie, prepojenie* – týka sa to jednotlivcov, ktorí sú vo veľmi blízkom osobnom, sociálnom alebo profesionálnom kontakte s potenciálnym páchatel'om, delikventom, čím sa zvyšuje riziko ich viktimizácie v porovnaní s jednotlivcami, ktorí v takomto vzťahu nie sú.
6. *Nebezpečný čas a miesto* – nebezpečenstvo kriminálnej viktimizácie nie je rovnomerne rozložené v priestore a čase. Nebezpečným časom je čas večera, neskorých nočných hodín a víkendov. Nebezpečnými miestami sú verejné priestranstvá, kde je vyšší predpoklad stať sa obeťou ako doma.
7. *Nebezpečné správanie* – určité spôsoby správania sa, ako napríklad provokovanie, zvyšujú nebezpečenstvo násilnej viktimizácie a také, ako napríklad nedbanlivosť či neopatrnosť, zväčšujú predpoklady majetkovej viktimizácie.
8. *Vysoko rizikové činnosti* – väčšinou sa jedná o deviantné a nelegálne činnosti, ktoré zvyšujú riziko viktimizácie. Typickým príkladom je výkon prostitúcie, u ktorej hrozí vyššie nebezpečenstvo kriminálnej viktimizácie ako u iných povolání.
9. *Obranné a vyhýbavé správanie sa* – strach z trestného činu je dôležitým faktorom pre zníženie viktimizácie, napr. starí ľudia sa podriaďujú vo väčšej miere bezpečnostným opatreniam proti trestným činom, čo výrazne prispieva k zníženiu ich viktimizácie.
10. *Štruktúrna a kultúrna náchylnosť* – medzi bezmocnosťou a depriváciou a kriminálnou viktimizáciou je úzky vzťah. Kultúrna stigmatizácia a marginalizácia určitých osôb zvyšuje u nich nebezpečenstvo kriminálnej viktimizácie.

Legislatívne dopady viktimológie v súčasnosti

Súčasná viktimológia je diametrálne odlišná od viktimológie z 50-tych a 60-tych rokov. V dôsledku

rôznorodého vývoja sa objavujú výrazné kvalitatívne a kvantitatívne rozdiely medzi jednotlivými krajinami.⁹³ Popredný kriminológ E. A. Fattah zdôrazňuje polarizáciu krajín na tie s rozvinutou legislatívou zaoberajúcou sa obeťami a na krajiny bez takejto legislatívy. Čiže na jednej strane stretávame spoločenstvá, v ktorých programy pomoci obetiam doslova prekvitajú a na strane druhej spoločenstvá bez takýchto programov. Taktiež protipóly tvoria krajiny s pravidelne realizovaným viktimologickým výskumom a krajiny, kde takýto výskum absentuje, rovnako vysoké školy ponúkajúce viktimologické a semináre a také, na ktorých takéto semináre chýbajú.

Napriek tomu, že podstata, postavenie a význam viktimológie boli predmetom mnohých debát, v ktorých sa nezriedka objavovali názory o viktimológii ako „relatívne beztvarej disciplíne“, či kritické názory o tom, že viktimológia nie je vedeckou disciplínou, viktimológia si predsa len našla svoje pevné miesto v akademickom prostredí. Dôkazom konsolidácie viktimológie je zvyšujúci sa počet vysokoškolských viktimologických kurzov, knižných publikácií, časopisov a odborných článkov viktimologického zamerania (napr. *International Review of Victimology, Violence and Victims*), zakladanie národných viktimologických spoločností a v neposlednom rade vznik Svetovej viktimologickej spoločnosti (*The World Society of Victimology*), ktorá organizuje medzinárodné sympózia.

Posledné roky sú poznačené nebývalým rozvojom legislatívy v oblasti starostlivosti o obeť. Významným medzníkom v legislatívnej oblasti bolo prijatie Valným zhromaždením OSN v roku 1985 *Deklarácie o základných princípoch spravodlivosti pre obeť trestných činov a zneužitia právomocí, tzv. Charty práv obetí*. Do popredia sa dostali základné práva obetí, ktorými sú právo na informácie o trestnom procese, právo účasti na trestnom procese, právo na ochranu pred zastrašovaním a obťažovaním, právo na poskytnutie náhrady alebo odškodnenia za spáchaný trestný čin.⁹⁴ V reakcii na prijatie deklarácie nastali zmeny v legislatívnej oblasti. Viaceré štáty Európy prijali legislatívne úpravy, ktoré zabezpečovali výraznú podporu obetiam.

Primárnou úlohou teoretickej viktimológie je zozbierať empirické údaje ohľadom obetí trestných činov.⁹⁵ Prostriedkom používaným pre samotný zber informácií je *prieskum viktimizácie*. Jeho ústredné otázky sú zamerané na úroveň strachu z kriminality, úroveň spokojnosti s činnosťou polície, dôvody prečo neoznamovať incidenty na políciu, následky viktimizácie a pod. Napriek metodologickým a praktickým problémom prieskumov viktimizácie, ako aj ich obmedzeniam, predsa len umožňujú vedcom zozbierať obrovské množstvo rôznorodých údajov o obetiach

⁹² FATTAH, E. A. (2000): *Victimology: Past, Present and Future. Criminologie*, 33, č. 1, s. 17–46.

⁹³ HOŁYST, B. (2006): *Wiktymologia*. Warszawa: LexisNexis, s. 512.

⁹⁴ SVATOŠ, R. (2012): *Kriminologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 59–63.

⁹⁵ NOVOTNÝ, O. – ZAPLETAL, J. et al. (2004): *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, s. 128–129.

trestných činov. Vďaka prieskumom viktimizácie dnes vieme, že kriminalita a viktimizácia je zoskupená v určitých skupinách, na určitých miestach a že vzťah medzi obeťou a páchatelom je užší ako by sme predpokladali. Výskumy uskutočnené v Európe, USA, Kanade alebo Austrálii ukazujú, že páchatelia vybranej skupiny trestných činov sú prevažne muži, vekovo mladší, žijúci v mestách, s nižším sociálno-ekonomickým statusom, nezamestnaní a z hľadiska rodinného stavu slobodní. Prieskumy viktimizácie odhalili, že obeť neúmerne zdieľajú tieto charakteristiky a demografický profil obetí trestných činov a ich páchatelov je až nápadne podobný.

Jedným z prvých krokov smerujúcich k zľahčeniu nepriaznivej situácie obetí bola *náprava, resp. zadosťučinenie a odškodňovanie obetí trestných činov* formou štátom poskytovaného peňažného odškodnenia. Avšak z ekonomického hľadiska bol rozsah takejto kompenzácie výrazne limitovaný nedostatkom finančných prostriedkov daných rozpočtovými obmedzeniami, v dôsledku čoho pomoc dostal len určitý počet obetí. Vzhľadom na nízke sumy, ktoré obeť dostávali od štátu ako odškodnenie, plnili takéto programy na pomoc obetiam len symbolickú funkciu. Odškodnenie za utrpenú ujmu sa dostávalo len malej skupine obetí a aj to bolo často veľmi nízke alebo prichádzalo príliš neskoro. Väčšina obetí majetkovej kriminality, ktoré sú vylúčené zo systému štátom poskytovaného finančného odškodnenia nemá alebo si nemôže dovoliť súkromné poistenie. V štyroch z piatich prípadov majetkovej kriminality nie je vinník zistený alebo zadržaný. A ešte aj z toho páchatelov, ktorí boli obvinení a odsúdení mnohí sú často nemajetní, takže obeť nič nezískajú ani občiansko-právnu cestou z titulu náhrady škody. Ani v prípade obetí násilnej kriminality, ktoré spadajú do uvedeného systému nie je situácia oveľa priaznivejšia.⁹⁶ Podmienky pre získanie finančného odškodnenia poskytovaného štátom sú často krát nastavené tak, že vyžadujú oznámenie trestného činu polícii a ochotu, resp. dobrovoľnú spoluprácu obeť s orgánmi činnými v trestnom konaní. Vo väčšine prípadov sú z poskytovaného odškodnenia vylúčené obeť násilnej kriminality v prípadoch použitia násilia medzi členmi domácnosti. Taktiež sú z odškodnenia vylúčené obeť, ktoré provokovali alebo iným spôsobom prispeli k spáchaniu trestného činu alebo výška ich odškodnenia je výrazne znížená. Mnoho obetí odrádza od podania žiadosti o finančné odškodnenie zdĺhavosť s tým súvisiaceho byrokratického procesu alebo len jednoducho neznalosť o takejto možnosti.

Budúcnosť viktimológie v prístupe k obetiam

V posledných rokoch sme svedkami značného rozvoja v oblasti poskytovania *služieb, podpory a pomoci obetiam trestných činov*. Väčšina poskytovaných asistenčných programov zodpovedá potrebám obetí, či už v informačnej oblasti alebo vo veci morálnej podpory.⁹⁷ Niektoré z nich poskytujú naliehavú a nevyhnutnú pomoc ako sú výmena rozbitého okna, poškodeného zámku, oprava auta zničeného vandalmi ako aj nákup alebo opatrovanie detí. Rôznorodosť programov poskytujúcich špeciálnu starostlivosť sa líši v závislosti od určitých kategórií obetí (obeť znásilnenia, zneužívané deti, obeť domáceho násilia). Samotná podpora pre obeť sa zakladá na dobrej vôli a ťažkej práci dobrovoľníkov, keďže sú to práve dobrovoľné organizácie, ktoré poskytujú služby obetiam trestných činov.

Na základe uvedených faktov z minulosti viktimológie a opisu jej súčasného stavu je možné identifikovať niektoré pravdepodobné trendy jej budúceho vývoja. Dlhodobo prevládajúci pohľad viktimológie na zlého páchatela a dobrú obeť alebo nevinnú obeť a vinného páchatela sa bude pomaly meniť na pohľad zameraný na dve ľudské bytosti, ktoré „uviazli“ v sieti zložitých spoločenských vzťahov a emocionálneho ľudského správania. Pozornosť by sa mala sústrediť aj na samotný rozsah práv obetí. Jo-Anne Wemmers ostro kritizovala nesprávny názor „čím viac práv obeť má, tým lepšie“.⁹⁸ Nadmerné priznávanie, resp. oznamovanie práv obetiam môže byť kontraproduktívne, nakoľko môže ohroziť implementáciu katalógu základných práv obetí. Toto by malo viesť k prehodnoteniu alebo aj predefinovaniu samotného subjektu viktimológie. Práve týmto spôsobom bude viktimológia chránená pred nebezpečenstvom jej transformácie smerujúcej k posadnutému zameraniu sa na všetky trpiace bytosti. Ak by sme pripustili, že všetky bolesti a utrpenia (napr. od duševných porúch až po neurózy) budú definované ako viktimizácia, oprávnené by vznikla otázka, kto nie je obeťou???

Ďalšou významnou oblasťou, ktorá by nemala byť v budúcnosti opomínaná, je samotný výskum. Súviaceré oblasti, ktoré si vyžadujú vykonanie empirického výskumu. V súvislosti s podporou a službami obetiam je potrebné si uvedomiť, že individuálna starostlivosť, individuálna asistencia a osobná liečba si vyžaduje hlboké znalosti o rôznorodých dopadoch viktimizácie a rôznorodých potrebách obetí trestných činov. Solídny empirický výskum bude nenahraditeľný aj v tom smere, že práve vďaka nemu sa môžeme vyhnúť vážnym omylom prameniácim z mýtov a neoverených

⁹⁶ SVATOŠ, R. (2012): Oběti násilné trestné činnosti – loupeži. In: JELÍNEK J. – GRÍVNA T. et al., *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu: sborník z konference PF UK a ČKS*. Praha: Leges, s. 171–179.

⁹⁷ DIANIŠKA, G. et al. (2011): *Kriminológia*. 2. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 87.

⁹⁸ WEMMERS, J. (2012): Victims' rights are human rights: The importance of recognizing victims as persons. *Temida*, č. 6, s. 71–84.

teórií. Výskum by mal byť predovšetkým zameraný na hľadanie lepších a efektívnejších spôsobov pomoci obetiam, účinnejších spôsobov zmiernenia ich utrpenia a v neposlednom rade spôsobov prevencie ich budúcej viktimizácie.

ZÁVER

Možné je konštatovať, že v rámci vývoja viktimológie bol dosiahnutý fenomenálny úspech. Pozornosť zameraná na nepriaznivú situáciu obetí trestných činov v modernej spoločnosti priniesla svoje výsledky. V skupinách obetí sa podarilo zvýšiť verejné povedomie o škodlivých a traumatizujúcich spôsoboch konania, akými sú sexuálna viktimizácia, zneužívanie detí, domáce násilie, vedenie motorového vozidla pod vplyvom alkoholu a pod.⁹⁹ Budúca politika kontroly kriminality bude aj naďalej založená na riziku spojenom s odhadom, manažmentom a prevenciou. Miera fyzickej, materiálnej či duševnej ujmy bude pravdepodobne ústredným prvkom, z ktorého sa bude odvíjať reakcia spoločnosti na spáchaný čin. Odpoveďou bude naďalej snaha o nápravu, zadosťučinenie či odškodnenie obetí. Niektorí odborníci sa domnievajú, že aj napriek existujúcim rozdielom medzi trestným činom a občiansko-právnym priestupkom sa odstránia hranice medzi trestným a občiansko-právnym konaním a to v záujme poskytnutia obeti nápravy a náhrady škody.

Podľa môjho názoru dozrel čas pre chvíľu zamyslenie sa nad tým, kde sa dnes nachádza a kam smeruje viktimológia. Pre tento účel bude potrebné analyzovať jej vývoj, vyhodnotiť úspechy dosiahnuté v minulosti a pripraviť sa na problémy a výzvy, ktoré sa môžu objaviť v budúcnosti.

ADDRESS & ©

doc. PhDr. Jacek DWORZECKI, PhD.
Katedra vnútornej bezpečnosti
Vysoká škola financií a práva v Bielsku-Bialej
Tańskiego 5, 43 382 Bielsko-Biała
Poland
jacekdworzecki@o2.pl

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. ČÍRTKOVÁ, L. (2007): *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*. Příručka pro pomáhající profese. Praha: Grada.
2. DIANIŠKA, G. et al. (2011): *Kriminológia 2*. Plzeň: Aleš Čeněk.
3. DWORZECKI, J. – SZYMCZYK, J. (2010): *Kryminologia*. Gliwice: Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości.
4. FATTAH, E. A. (2000): Victimology: Past, Present and Future. *Criminologie*, 33, č. 1.
5. HOŁYST, B. (2006): *Wiktyologia*. Warszawa: LexisNexis.
6. MADLIAK, J. (1998): *Kriminológia*. Košice: ATOM Computers.
7. MARTINKOVÁ, M. (2007): Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty výsledky viktimologického výzkumu. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
8. NOVOTNÝ, O. – ZAPLETAL, J. (2008): *Kriminologie*. Praha: ASPI.
9. ONDICOVÁ, M. – UHRÍN, S. (2012): *Prevenicia kriminality*. Plzeň: Aleš Čeněk.
10. SOCHŮREK, J. (2003): *Nástin vybraných problémů viktimologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.
11. SVATOŠ, R. (2012): *Kriminologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.
12. SVATOŠ, R. (2012): Oběti násilné trestné činnosti – loupeží. In: JELÍNEK J., GŘIVNA T. et al., Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu: sborník z konference PF UK a ČKS. Praha: Leges.
13. TOMÁŠEK, J. (2010): *Úvod do kriminologie. Jak studovat zločin*. Praha: Grada.
14. VOŇKOVÁ, J. (2004): *Domáci násilí v českém právu z pohledu žen*. Praha: proFem.
15. VRÁBLOVÁ, M. (2012): Viktimológia z pohľadu minulosti, prítomnosti a budúcnosti. *Zeszyty Naukowo-Metodyczne*, č. 4. Bielsko-Biała: WSFiP.
16. WEMMERS, J. (2012): Victims' rights are human rights: The importance of recognizing victims as persons. *Temida*, č. 6.

⁹⁹ DWORZECKI, J. – SZYMCZYK, J. (2010): *Kryminologia*. Gliwice: Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości, s. 108.

ANALÝZA POSTOJE OBČANŮ KARLOVARSKÉHO KRAJE K ŽIVOTNÍMU PROSTŘEDÍ

Analysis of Karlovy Vary Region Inhabitants' Attitude towards Environment

Pavla VARVAŽOVSKÁ - Marie PRÁŠILOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Příspěvek analyzuje výsledky dotazníkového šetření uskutečněného u náhodně vybraného vzorku lidí Karlovarského kraje v roce 2012. Šetření zjišťuje, jak se sami lidé chovají šetrně k životnímu prostředí, zda jsou ochotni pro své životní prostředí něco udělat, a do jaké míry se zajímají o informace týkající se životního prostředí. Součástí dotazníku bylo zjištění názorů občanů na institucionální evropskou integraci a na globalizaci v oblasti životního prostředí. Získaná data byla statisticky vyhodnocena pomocí metod pro kvalitativní výzkum. Závěry práce ukazují na současný postoj populace Karlovarského kraje k úrovni a k významu životního prostředí v jejich běžném životě.

Klíčová slova: životní prostředí – environmentální postoj – Aarhuská úmluva – veřejné mínění – dotazníkové šetření

ABSTRACT: The paper analyzes the results of the questionnaire survey done on a random sample of people in the Karlovy Vary Region in 2012. It surveys peoples' considerate behaviour within the environment and whether people are willing to do something in favour of the environment, and how far they are interested in the information concerning the environment. The inhabitants' opinion on the institutional European integration and globalization in the sphere of environment was also a part of the questionnaire. The obtained data were assessed statistically using the qualitative analysis methods. The survey conclusions demonstrate the current Karlovy Vary Region inhabitants' attitude towards the levels and importance of the environment in everyday life.

Key words: environment – environmental attitude – Aarhus Convention – public opinion – questionnaire survey

---

ÚVOD

Do popředí zájmu politiky Evropské unie se dostává vztah mezi společností a životním prostředím a význam životního prostředí pro rozvoj a kvalitu lidského života.

Participace občanů na veřejném životě a v obecné rovině výzkum občanské společnosti patří mezi oblasti, které se zejména v posledních dvaceti letech těší velkému zájmu sociálně vědních badatelů. Vedle řady přehledových prací vycházející ze zahraničních poznatků lze zaznamenat rovněž úspěšnou snahu o deskripci české občanské společnosti (Mansfeldová, Kroupa 2006; Müller 2002) a o analýzu účasti občanů v komunálním a regionálním prostoru (Stachová 2008).

Vysoká angažovanost občanské společnosti působí právě v oblasti životního prostředí. Po vstupu České republiky do Evropské unie aktualizovaná Státní politika životního prostředí plně odpovídá závazkům respektující členství. Prioritní oblasti korespondují s šestým akčním programem Evropských společenství pro životní prostředí (Ritschelová 2006), kde se v rámci environmentálních problémů klade důraz na

zvyšování povědomí veřejnosti o otázkách životního prostředí. Do obecné části systému práva životního prostředí se výrazně zapsala konference ministrů životního prostředí regionu Evropské hospodářské komise OSN s názvem „Životní prostředí pro Evropu“ konaná v červnu 1998 v Aarhusu v Dánsku. Přijatá Úmluva o přístupu k informacím, účasti veřejnosti na rozhodování a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí je přelomovým dokumentem pro životní prostředí a demokracii. Úmluva se svými dokumenty nabyla účinnosti dne 30. října 2001 (Ritschelová 2006). Veřejnost je v duchu Aarhuské úmluvy postavena jako partner veřejné správy s právem získávat srozumitelné informace o životním prostředí, účastnit se rozhodování, mít zajištěnu právní ochranu a sdílet odpovědnost za stav životního prostředí v duchu trvale udržitelného rozvoje.

Soukup (2001) publikoval výsledky srovnávacího výzkumu za roky 1993 a 2000 v oblasti životního prostředí. Jeho cílem bylo posouzení postojů populace k životnímu prostředí, zachycení vnímání jednotlivých rizik a jedincova chování ve vztahu k životnímu prostředí. Ve srovnání s rokem 1993 došlo v České republice k úbytku ochoty obětovat se ve

prospěch životního prostředí (platit vyšší ceny, daně, snížit životní úroveň) a došlo k poklesu ve vnímání environmentálních nebezpečí. V oblasti environmentálního chování (zejména třídění odpadů) byl zaznamenán nárůst aktivit. V oblasti občanských projevů (podepisování petic, účast na demonstracích) nebyla zaznamenána žádná výrazná změna.

METODIKA A CÍL

Cílem příspěvku je zhodnotit postoj občanů Karlovarského kraje k životnímu prostředí a zjistit, jak se sami lidé chovají k životnímu prostředí, zda jsou ochotni pro životní prostředí něco udělat a do jaké míry se zajímají o informace týkající se životního prostředí.

Na základě teoretických východisek byl stanoven cíl, k jehož dosažení bylo provedeno terénní šetření u náhodně vybraných občanů starších 15 let trvale žijících v Karlovarském kraji a následně vyhodnoceno pomocí vhodných statistických metod. Terénní šetření probíhalo prostřednictvím vyškolených tazatelů formou přímého dotazování. Struktura kontaktovaných respondentů Karlovarského kraje odpovídala struktuře základního souboru obyvatel cílové věkové kategorie z hlediska pohlaví i velikosti bydliště. Otázky dotazníku směřovaly k hodnocení základních složek životního prostředí a k praktickým zkušenostem obyvatel kraje. Jednalo se zvláště o oblast kvality životního prostředí v místě bydliště i v celé republice, o individuální aktivitu respondenta v oblasti životního prostředí a též o některé globální problémy související s životním prostředím. Šetření se dotklo znalostí národní a evropské environmentální politiky a věnovalo se i aktivní účasti obyvatel na tvorbě a ochraně zdravého životního prostředí. Pomocí analýzy závislosti kvalitativních znaků byly vyhodnoceny postoje populace k úrovni a významu životního prostředí v běžném životě a názory občanů kraje na jejich environmentální vnímání společnosti.

VÝSLEDKY A DISKUSE

V roce 2012 bylo provedeno rozsáhlé šetření v Karlovarském kraji s cílem zjistit a analyzovat mínění občanů na vybrané aspekty životního prostředí. Karlovarský kraj byl zvolen z důvodu rozporuplné činnosti člověka na životní prostředí. Na jedné straně je kraj silně zalesněn, zemědělství má charakter podhorských oblastí, kraj je vyhledávaným cílem turistů a lázeňských hostů, na druhé straně je kraj zatížen důsledky těžby v povrchových dolech v okolí Sokolova. Výzkum se zabýval jak pasivním vnímáním problémů, tak aktivní účastí obyvatel ve prospěch životního prostředí. Dotazníkové šetření směřovalo k 1500 respondentům, návratnost však byla 18,8 % a několik odpovědí bylo nutné ze zpracování z důvodu neúplnosti vyloučit. Statistické zpracování bylo provedeno v souboru 249 obyvatel Karlovarského kraje starších 15 let. Průměrný věk respondentů byl 38,22 roku,

53,2 % tvořily ženy, 66,4 % respondentů mělo středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání. Nejčastěji se jednalo o zaměstnance (52,8 %), 12,0 % ze souboru bylo nezaměstnaných, pouze 6 % respondentů byli podnikatelé. 68,8 % odpovědí pocházelo od občanů žijících v obcích nad 5 tisíc obyvatel. Tab. č. 1 ukazuje strukturu respondentů podle svých názorů na životní prostředí obecně a v místě svého bydliště.

Tab. č. 1: Spokojenost občanů Karlovarského kraje se životním prostředím (v %).

Spokojenost občanů s životním prostředím	Ano	Ne
v republice	48,0	52,0
v místě bydliště	63,2	36,8

Zdroj: Dotazníkové šetření.

Občané vykazují vyšší míru spokojenosti se životním prostředím v místě svého bydliště (tab. č. 1). S kvalitou životního prostředí v místě bydliště jsou výrazně spokojenější obyvatelé malých obcí, naopak méně spokojeni jsou lidé z velkých měst. Hodnocení některých složek životního prostředí v lokalitě bydliště ukazuje tab. č. 2.

Tab. č. 2: Struktura spokojenosti obyvatel Karlovarského kraje se životním prostředím v místě bydliště (v %).

Aspekt životního prostředí	Spokojení občané	Nespokojení občané
Čistota okolní přírody	56,4	43,6
Dostupnost volné přírody	84,4	15,6
Čistota ovzduší	57,6	42,4
Čistota povrchových vod	56,4	43,6
Kvalita pitné vody	72,4	27,6
Úroveň hluku	40,0	60,0
Hustota silničního provozu	41,6	58,4

Zdroj: Dotazníkové šetření.

Jak ukazuje tab. č. 2, lidé nejhůře hodnotili zdravotní aspekt životního prostředí (hluk) a současně byli převážně nespokojeni s aspektem zvyšující komfort jejich života a způsobující hluk, a to s úrovní hustoty silničního provozu. Tento rozpor je u vyspělých států stále častější. Ekonomická stránka věci bývá silnější než udržitelný rozvoj a zdraví. V posledních pěti letech v průměru méně než 10 % respondentů se aktivně zapojilo do činností ve prospěch kvality životního prostředí. Jednalo se o petice, finanční podporu, demonstrace nebo intervence při rozhodování orgánů státní správy v místě bydliště. Čtvrtina lidí však v posledních pěti letech alespoň jednou přispěla svojí prací k obnově zeleně nebo k údržbě krajiny. Občané nejhůře hodnotí chování firem k životnímu prostředí (73,2 %), odsuzují nedostatečnost v postizích (70,8 %) a domní-

vají se, že nejvíce zatěžuje životní prostředí silniční doprava (66,8 %) a výstavba (60,8 %). Poměrně velké procento lidí (více než 80 %) špatně hodnotí činnost vrcholných vládních orgánů k ochraně životního prostředí nebo ji vůbec nedokáže posoudit, naopak nadpoloviční podíl občanů pozitivně hodnotí práci ekologických organizací a oceňují obecní úřady za jejich vstřícný postoj k ochraně životního prostředí. Většina respondentů postrádá dostatek informací o životním prostředí (66,8 %) a přitom je tyto zajímají (63,6 %).

Diference v odpovědích obyvatel kraje o dostatek či nedostatku informací se projevují podle vzdělání a životní úrovně. Lidé s maturitou a zejména vysokoškolsky vzdělaní častěji deklarují dostatek informací. Rovněž obyvatelé, kteří subjektivně hodnotili svoji současnou životní úroveň jako dobrou nebo velmi dobrou, mají v převažující míře dostatek informací, naopak lidé se špatnou životní úrovní uvedli nedostatek informací.

Domácnosti respondentů obvykle třídí nebezpečný odpad (74,8 %) a třídí běžný odpad (73,6 %). Nejsou však ochotni omezit jízdy autem a omezit svoji dosavadní spotřebu energie a vody z důvodu ochrany životního prostředí. 87,2 % domácností kupuje biopotraviny jenom výjimečně nebo vůbec. Protože každá domácnost byla zastoupena jediným zástupcem, bylo ověřováno, zda pohlaví respondenta má vliv na výběr odpovědí u jednotlivých postojů a praktických činností domácností při ochraně životního prostředí (tab. č. 3). Pomocí vztahů pro zjišťování statistické závislosti mezi kvalitativními znaky nelze jednoznačně říci, že postoj žen v praktických činnostech své domácnosti ve prospěch životního prostředí je jiný než u mužů. Všichni dospělí členové domácnosti jsou stejně šetrní k životnímu prostředí a genderový pohled na chování domácnosti je nadbytečný. Jediný statisticky významný rozdíl mezi pohlavím vykazují nákup biopotravin s p-hodnotou 0,03295.

Tab. č. 3: Závislost činnosti domácnosti ve prospěch životního prostředí a pohlaví reprezentanta domácnosti.

Vztah	χ^2 - test	p-hodnota	Pearsonův koeficient C	Cramérův koeficient V
Třídění nebezpečného odpadu a pohlaví	5,114363	0,64601	0,1419	0,1433
Třídění běžného odpadu a pohlaví	3,038081	0,69411	0,1098	0,1105
Nákup biopotravin a pohlaví	12,13824	0,03295	0,2156	0,2208
Nákup šetrných výrobků k životnímu prostředí a pohlaví	10,31482	0,06680	0,1994	0,2035
Omezení jízdy autem a pohlaví	6,096070	0,29699	0,1546	0,1565
Omezení spotřeby energie a vody a pohlaví	3,264783	0,65924	0,1137	0,1145

Zdroj: Dotazníkové šetření.

Obyvatelé kraje též posuzovali významné složky životního prostředí v celosvětovém měřítku. Nejzávažnějším jevem ohrožující lidstvo je podle respondentů nedostatek pitné vody (89,6 %) a s tím související úbytek deštých pralesů (84,8 %) a znečištění zdrojů pitné vody (85,6 %) a dále hromadění odpadů (87,2 %). Více než 3/4 respondentů označují jako další významné globální problémy vyčerpání zdrojů surovin, úbytek živočišných druhů a znehodnocení zemědělské půdy. Za dosti závažné až méně závažné z hlediska životního prostředí je považováno přelidnění, globální oteplování a pěstování geneticky modifikovaných rost-

lin pro účely výživy lidí. Nejmenší obavy u respondentů vyvolává provoz jaderných elektráren. Geneticky modifikované rostliny a provoz jaderných elektráren jsou v české populaci stále považovány za méně závažný problém než je tomu u západních sousedů. Rozdíly podle sociodemografických charakteristik se projevily u jaderných elektráren a globálního oteplování, kdy problém považují statisticky průkazně závažný více muži než ženy.

Otázky dotazníku se též dotkly vztahu ekonomiky a životního prostředí. Česká republika je od roku 2004 členem Evropské unie, a proto lze očekávat

Tab. č. 4: Vztah mezi ekonomikou a životním prostředím z národního a mezinárodního pohledu občanů Karlovarského kraje.

Vztah	Testová statistika χ^2	p-hodnota	Pearsonův koeficient C	Cramérův koeficient V	Rozsah souboru
Ekonomika ČR a životní prostředí	21,8880	0,00000	0,3092	0,3252	207
Zaměstnanost ČR a životní prostředí	9,4261	0,00214	0,2082	0,2129	208
Ekonomika EU a životní prostředí	12,6307	0,00038	0,2497	0,2578	190
Zaměstnanost EU a životní prostředí	10,1796	0,00142	0,2545	0,2632	147

Zdroj: Dotazníkové šetření.

zájem občanů i o evropskou ekonomiku a životní prostředí. Navíc Karlovarský kraj je přímým sousedem silné evropské ekonomiky a řada obyvatel kraje je zaměstnána ve SRN. Tab. 4 ukazuje výsledky statistického zpracování hodnocení závislosti vnímání výsledků ekonomiky, zaměstnanosti a životního prostředí z národního i mezinárodního pohledu.

Občané Karlovarského kraje statisticky významně spojují životní prostředí s ekonomikou a se zaměstnaností (tab. č. 4). Zřejmě se domnívají, že jednotlivcem svým chováním vůči životnímu prostředí je slabým článkem a problematika životního prostředí je tak závažná, že pouze silná ekonomika dokáže účinně ochránit životní prostředí a předat jej v relativně dobrém stavu dalším generacím. Je potěšující, že obyvatelé kraje mají zájem o trvale udržitelný rozvoj společnosti a životního prostředí a uvědomují si, že nejvýznamnějším stimulačním faktorem je dobré ekonomické zázemí. Šetření též ukázalo, že ne všichni respondenti byli schopni posoudit současnou situaci národní a unijní ekonomiky a zaměstnanosti, a proto došlo při vyhodnocování vztahů v tab. č. 4 ke snížení rozsahu souborů. 2/3 rezidentů kraje se domnívají, že situace v obecných sociálně ekonomických otázkách je v České republice v současné době horší než v ostatních zemích Evropské unie. Problematika životního prostředí by se měla podle respondentů řešit národními i unijními politikami rovnoměrně. Stát by se měl jednoznačně starat o sociální, zdravotní, daňovou a zemědělskou politiku, zatímco společná politika Evropské unie by se podle respondentů měla zaměřit zvláště na boj proti terorismu (89,6 %), řešit jednotně otázky imigrace (72,4 %), vědeckého a technologického výzkumu (69,2 %) a obrany (68,4 %).

ZÁVĚR

Míra zapojení a spoluzodpovědnosti občanské společnosti za stav životního prostředí v rezidenční oblasti ukazuje na úroveň naplňování Aarhuské úmluvy z roku 2001. Obyvatelé Karlovarského kraje žijí v regionu s pohnutou novodobou historií, v oblasti zčásti velmi hustě zalesněné, v kraji s výjimečnou koncentrací minerálních pramenů a lázeňských zařízení, ale také s rozsáhlými oblastmi narušenými těžbou uhlí a uranu. Postoj dospělých obyvatel kraje k životnímu prostředí byl zjišťován dotazníkovým šetřením. Obyvatelé Kar-

lovarského kraje se zajímají o životní prostředí v regionu a jsou s ním spokojeni. Sami se aktivně podílejí na zlepšování nebo udržování svého okolí. Jsou kritičtí k chování firem k životnímu prostředí, méně však sami k sobě. Přestože jsou nespokojeni s úrovní hluku a uvědomují si, že životní prostředí zatěžuje silniční doprava, nejsou ochotni nahradit individuální dopravu veřejnou dopravou. Většina dospělých obyvatel Karlovarského kraje bez ohledu na pohlaví třídí odpady. Občanská společnost v Karlovarském kraji ještě zcela nevyužívá svá práva a možnosti při spolurozhodování v oblasti životního prostředí. Rezidenti Karlovarského kraje mohou svou další participací přispět k uvědomění si regionálních problémů v oblasti životního prostředí. Efektivní otevřená spolupráce a vzájemná diskuse zástupců veřejné správy, místních podnikatelů a respektováním individuálních postojů a potřeb občanů by měly vést k ochraně a k šetrnému zacházení s životním prostředím v kraji.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. MANSFELDOVÁ, Z. – KROUPA, A. (2006): *Participace a zájmové organizace v České republice*. Praha: SLON.
2. MÜLLER, K. (2002): *Češi a občanská společnost*. Praha: Triton.
3. RITSCHELOVÁ, I. et al. (2006): *Politika životního prostředí*. Ústí n. Labem: UJEP.
4. SOUKUP, P. (2001): *Životní prostředí*. Sociologická studie. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
5. STACHOVÁ, J. (2008): *Občanská společnost v regionech České republiky*. Sociologická studie. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
6. UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE (2000): *Aarhus Convention*. Geneva: UNECE, ECE/CEP/72.
7. Česko. *Sbírka mezinárodních smluv Česká republika, částka 53, rozeslaná dne 29. října 2004. 124. sdělení Ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o přístupu k informacím, účasti veřejnosti na rozhodování a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí*. [online]. [cit. 2012-7-21]. Dostupný na: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHUHXXKF](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFHUHXXKF)

Poznatky uváděné v příspěvku vyplynuly z řešení projektu IGA (20121038) PEF ČZU v Praze.

ADDRESS & ©

Ing. Pavla VARVAŽOVSKÁ
Katedra humanitních věd
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchdol
Czech Republic
varvazovska@pef.czu.cz

doc. Ing. Marie PRÁŠILOVÁ, CSc.
Katedra statistiky
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchdol
Czech Republic
prasilova@pef.czu.cz

VZTAHY ZDRAVOTNICKÝCH ZAŘÍZENÍ S TIŠTĚNÝMI REGIONÁLNÍMI A CELOSTÁTNÍMI MÉDII V LETECH 2006–2011 A JEJICH SPECIFIKA

Regional and National Media Relations with Healthcare Institutions between
2006–2011 and Their Specifics

Tereza BALCAROVÁ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Cílem příspěvku je návrh doporučení pro zveřejňování tiskových zpráv zdravotnických zařízení v tištěných médiích. Příspěvek prezentuje výsledky obsahové analýzy mediálních sdělení v oblasti zdravotnictví a zdravotnických zařízení ve sledovaném období od 1. 1. 2006 do 31. 12. 2011. Důraz je tedy kladen na identifikaci mediálních sdělení během uvedeného sledovaného období. Výzkum byl zaměřen na dostupné tištěné deníky s celostátním i regionálním pokrytím. Počet sledovaných médií byl 82, příspěvků týkajících se zdravotnictví a zdravotnických zařízení bylo nalezeno 9250. Z výsledků vyplývá zejména časté zaměření médií na zveřejňování negativních zpráv o zdravotnických zařízeních. Česká média také dávají přednost zveřejnění příspěvků týkajících se veřejných zdravotnických zařízení a nemocnic, přičemž se toto téma objevuje zejména v celostátních vydáních. Ze závěrů také vyplývá nedostatečné využívání potenciálu regionálních médií v souvislosti s publikováním příspěvků o místních zdravotnických zařízeních.

Klíčová slova: tištěná média – tisková zpráva – mediální sdělení – zdravotnické zařízení – obsahová analýza

ABSTRACT: The aim of this paper is to propose a recommendation for publication of the healthcare institution press releases. The paper deals with the results of media communications content analysis in the field of health service and health facilities within the studied period. The period under consideration is from 1st January 2006 till 31st December 2011. The emphasis is laid on the identification of the press media during the chosen period. The research is focused on all main daily newspapers and weekly magazines with countrywide and regional scope. The number of monitored media is 82 and the number of monitored articles dealing with health service and facilities is 9250. The analysis confirmed that Czech media are more interested in publishing negative articles. Media are also aimed at the public healthcare institutions and the theme appears more in national issues rather than in regional. The findings of this paper present the insufficient cooperation of local healthcare institutions with regional media.

Key words: press – press release – article – healthcare institution – content analysis

---

ÚVOD

Více než 50 let je obsahová analýza využívána v oblastech komunikace, žurnalistiky, sociologie, psychologie a obchodu. Využitelnost této metody ovšem sahá až k oblastem práva a zdravotnictví (Neuendorf 2002). Analýza mediálních obsahů je využitelná zejména při výzkumech komunikace. Příslušníci jednoho jazykového či kulturního společenství spojují vždy s určitými znaky i určité představy. V případě analýzy mediálních obsahů jsou těmito znaky fakta, tedy reálný stav nebo děj. Těmito fakty pak lze dosáhnout žádaného působení veřejné role médií. (Schulz et al. 1998). Způsob, jakým média referují o společnostech, nelze nikdy plně ovlivnit. Na jedné straně tento fakt zvyšuje důvěryhodnost sdělení, která se o společnostech v médiích objevují, a tím se stávají

i cenným nástrojem public relations. Nadruhé straně nelze ovlivnit, kolik prostoru se rozhodnou média společnosti věnovat a zda to nebude jen při negativní příležitosti. Přestože jsou média kritizována za častější uveřejňování negativních zpráv, vždy existují i zprávy pozitivní a neutrální, které se v médiích objevují. Každá taková zmínka může přispívat k budování lepšího jména společnosti (Švec 2004). Záleží pak na vztazích organizací s konkrétními médii a aktivitě organizací při zveřejňování pozitivních a neutrálních tiskových zpráv.

V současné době je budování vztahů s médii běžnou součástí marketingových aktivit zdravotnických zařízení. Thomas (2005) uvádí, že se zdravotnická zařízení od počátku devadesátých let minulého století zaměřují na zveřejňování zpráv, podporujících poslání těchto zařízení, a sice poskytování kvalitní zdravotní

pěče. Dle R. A. Gbadeyana (2010) bylo do této doby běžné zaměření nemocnic na komunikaci s lékaři a subjekty podporující zdravotnická zařízení jako na jediné cílené publikum. Ve spojitosti s komunikací zdravotnických zařízení s veřejností, byly také často zmiňovány vládní instituce a místní komunity. Ovšem samotným pacientům, kteří jsou zákazníky zdravotnických zařízení, nebyla věnována téměř žádná pozornost (Burdette 2007). Jedním z nejběžněji využívaných nástrojů public relations zdravotnických zařízení se tak během posledních dvaceti let stalo publikování tiskových zpráv v tištěných médiích.

METODIKA A CÍL

Cílem výzkumu byl návrh doporučení pro zveřejňování tiskových zpráv zdravotnických zařízení prostřednictvím tištěných médií. Doporučení vyplývají z poznatků zjištěných prostřednictvím obsahové analýzy mediálních sdělení v oblasti zdravotnictví a z ověření souvisejících hypotéz. Pro účely výzkumu byla využita analýza obsahu mediálních sdělení (Pospíšil 2002). Jednalo se o mediální sdělení publikovaná v tištěných médiích s celostátním a regionálním pokrytím (Švec 2004). Zdrojem dat byl archiv Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR (2009) a archivy sledovaných tištěných titulů (Rozcestník českých médií 2005), internetový portál monitorující zpravodajství Právě dnes společnosti Anneca, s.r.o. (Právě dnes 2007) a internetový portál pro tiskové zprávy Pressweb společnosti Medialink Communications Consult (Pressweb 2009). Pro získání prvotních dat z archivů byla zvolena klíčová slova: zdravotnictví, zdravotnická zařízení, ministerstvo zdravotnictví, nemocnice. Výsledky byly zpracovány pomocí absolutních a relativních četností. Dílčím postupovým krokem bylo potvrzení případně vyvrácení následujících hypotéz:

1. Četnost zpráv z oblasti zdravotnictví se v jednotlivých letech a měsících během sledovaného období liší o maximální rozdíl 2 %.
2. Nejčastějším tématem zpráv z oblasti zdravotnictví v letech 2006–2011 jsou regulační poplatky a osoba ministra zdravotnictví.

3. Struktura témat z oblasti zdravotnictví se v letech 2006–2011 mění v závislosti na aktuálnosti téma, vzhledem k právě probíhajícímu událostem v této oblasti.
4. Mediální zprávy týkající se zdravotnických zařízení se objevují převážně v regionálním tisku.
5. Více než ¼ zpráv se v tisku s celostátním pokrytím týká vládních opatření ve zdravotnictví.
6. Zprávy o veřejných zdravotnických zařízeních mají vyšší četnost výskytu v tisku než zprávy o soukromých zdravotnických zařízeních.
7. V tisku se objevuje více negativních než pozitivních zpráv o zdravotnických zařízeních.
8. Negativní zprávy o zdravotnických zařízeních jsou delší než pozitivní.

Prvním krokem metodického postupu obsahové analýzy bylo stanovení analyzovaných médií. Analyzovány byly deníky a týdeníky s celostátním a regionálním pokrytím: MF DNES, Blesk, Lidové noviny, Právo, Hospodářské noviny, Deník střední Čechy (11 deníků), Deník jižní Čechy (7 deníků), Deník západní Čechy (8 deníků), Deník severní Čechy (11 deníků), Deník východní Čechy (9 deníků), Deník Vysočina (5 deníků), Deník jižní Morava (6 deníků), Deník střední a východní Morava (9 deníků), Deník severní Morava a Slezsko (7 deníků), Týden, Profit, Marketing & Media a Euro. Časové období bylo stanoveno od 1. 1. 2006 do 31. 12. 2011. Období bylo stanoveno díky dostupnosti příspěvků v tiskových archivech. Obsahovou kódovací jednotkou byl stanoven příspěvek, který je chápán jako graficky ucelená žurnalistická jednotka s nadpisem. Analyzovány jsou všechny příspěvky s následujícími informacemi: informace o aktivitách parlamentu, ministerstva zdravotnictví, vlády, krajů či obcí; informace o aktivitách veřejných zdravotnických zařízení; informace o aktivitách soukromých zdravotnických zařízení; informace spojené s vládními i nevládními politickými stranami; informace o aktivitách České lékařské komory. Další postupové kroky obsahové analýzy jsou založeny na stanovení sledovaných proměnných a jsou uvedeny v tab. č. 1.

Tab. č. 1: Metodický postup stanovení sledovaných proměnných.

Stanovení sledovaných proměnných		
	Číselné označení kategorie	Znak
Analytické (obsahové) proměnné (slouží k zodpovězení zadaného tématu, jsou formulovány abstraktně)	1	Ministr (kritika x podpora)
	2	Reforma ve zdravotnictví (informace, kritika, podpora,...)
	3	Politické strany ve zdravotnictví
	4	Plány ministerstva zdravotnictví
	5	Regulační poplatky
	6	Výdaje na zdravotní péči (ostatní téma nezahrnující poplatky)
	7	Lékaři + odbory

	8	Nemocnice
	9	Kritika MZD
	10	Chřipková pandemie
Převedení proměnné na škálové zaznamenání	Hodnota znaku	Škála proměnné
	do 500 znaků textu příspěvku 501–1000 znaků textu příspěvku 1001–1800 znaků textu příspěvku 1801 a více znaků textu příspěvku	Velmi krátký příspěvek Krátký příspěvek Dlouhý příspěvek Velmi dlouhý příspěvek
Identifikační proměnné (identifikují příspěvek). (Prášilová 2002)	1. Název média (deníku) 2. Měsíc (leden 1, únor 2, prosinec 12) 3. Rok (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011) 4. Datum příspěvku (kalendářní číslování)	

Zdroj: Vlastní zpracování.

VÝSLEDKY

Ve sledovaném období bylo posouzeno 9250 redakčních příspěvků. Sledované období bylo členěno na jednotlivé měsíce kalendářního roku. K 31. 12. 2011 existovalo celkem 190 nemocničních zařízení, 154 odborných léčebných ústavů, 85 lázeňských léčeben, 189 poliklinik a sdružených ambulantních zařízení, 148 zdravotnických středisek a 431 zvláštních zdravotnických zařízení. Během sledovaného období bylo v médiích s celostátním pokrytím nalezeno 8113 příspěvků vztahujících se k zadaným tématům, což činí 87,7 % všech posuzovaných příspěvků. V médiích s re-

gionálním pokrytím bylo nalezeno 1137 příspěvků vztahujících se k zadaným tématům, což činí 12,3 % z celkového počtu. Zjištěné údaje znázorněné v tabulce č. 2 nepotvrdily hypotézu č. 1. Četnost zpráv z oblasti zdravotnictví se v jednotlivých měsících během sledovaného období neliší pouze do 2% rozdílu. Nejvyšší odchylku lze sledovat v letech 2006–2008 u měsíců listopad a prosinec. V roce 2009 byl znamenán nárůst zpráv v měsících březen a listopad. V roce 2010 byl nárůst počtu příspěvků sledován v měsících březen a květen, v roce 2011 byl nejvyšší rozdíl zaznamenán u měsíců březen a prosinec. V ostatních měsících se objem zpráv pohybuje okolo průměrné hodnoty 7,8 %.

Tab. č. 2: Shrnutí výsledků obsahových analýz v letech 2006–2011.

Porovnání výsledků obsahových analýz v letech 2006–2011						
Období	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Celkem sdělení	2 030	1 438	966	1 427	1 788	1 601
Měsíce s nejvyšším počtem příspěvků	listopad, prosinec	listopad, prosinec	listopad, prosinec	březen, listopad	březen, květen	březen, prosinec
Hlavní témata	1. nemocnice 2. poplatky 3. reformy	1. nemocnice 2. poplatky 3. reformy	1. nemocnice 2. poplatky 3. reformy	1. pandemie 2. poplatky 3. ministr	1. lékaři 2. reformy 3. nemocnice	1. lékaři 2. reformy 3. výdaje na zdravotní péči
Sdělení o zdravotnických zařízeních v letech 2006–2011						
Období	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Četnost téma – nemocnice	495	356	231	134	225	192
Poměr jednotlivých sdělení s tématem zdravotnických zařízení v %						
Nepřiřazené téma	28	29	29	5	16	27
Veřejné instituce	53	52	52	66	63	51
Soukromé instituce	19	19	19	29	21	22
Negativní x pozitivní x neutrální obsah sdělení s tématem zdravotnických zařízení v %						
Negativní	59	58	58	84	66	56
Pozitivní	17	20	18	13	16	18
Neutrální	24	22	24	3	18	26

Vývoj podílu délky pozitivních sdělení v letech v %						
Dlouhý	7	6	6	12	10	8
Krátký	93	94	93	63	72	79
Velmi dl.	0	0	0	14	13	11
Velmi kr.	0	0	0	10	5	2
Vývoj podílu délky negativních sdělení v letech v %						
Dlouhý	44	45	42	39	37	40
Krátký	49	48	51	50	57	53
Velmi dl.	2	2	2	3	5	3
Velmi kr.	4	4	4	9	1	4
Vývoj výskytu sdělení s tématem zdravotnických zařízení a typ pokrytí médií v %						
Regionální pokrytí	11	10	11	14	31	22
Celostátní pokrytí	89	90	89	86	69	78

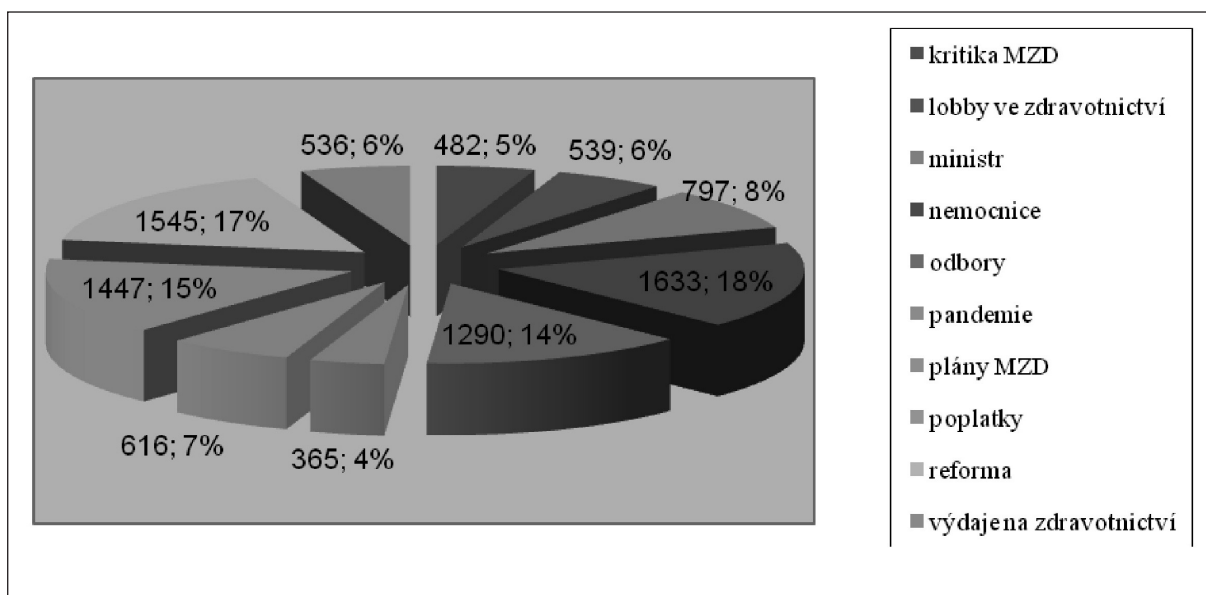
Zdroj: Vlastní zpracování.

Jak je uvedeno v tabulce č. 2, nejčastějším tématem zpráv z oblasti zdravotnictví v letech 2006–2008 jsou nemocnice, regulační poplatky a reforma zdravotnictví. Hypotéza č. 2 se tedy nepotvrdila. Přestože se jednotlivá témata ve zdravotnictví stále opakují, dochází k výskytu nových a následně častěji opakovaných témat z oblasti zdravotnictví v jednotlivých měsících v letech 2006–2011. V roce 2009 přibýlo nové téma, pandemie mexické chřipky s rozsahem 355 zpráv (24,8 %). V březnu a květnu 2010 byla témata příspěvků sledovaných médií ovlivněna českou kampaní „Děkujeme, odcházíme“, která přesvědčovala lékaře k podávání výpovědí a odchodu do zahraničí, pokud vláda nesplní jejich požadavky. Téma lékařů, odborů a výše uvedené kampaně se v tisku objevilo díky 452 příspěvkům, což činilo 28,2 %. Četnost tohoto

tématu v roce 2011 činila 517 příspěvků (32,3 %). Hypotéza č. 3 se potvrdila, téma zdravotnických zařízení se na celkovém počtu příspěvků podílí 1633 příspěvky (17,7 %).

Zjištěné údaje uvedené v souhrnné tabulce dále nepotvrdili hypotézu č. 4. Mediální příspěvky týkající se zdravotnických zařízení se objevují převážně v celostátním tisku a to ze 77 %. V regionálním tisku se příspěvky objevují z 23 %. Největší změna byla zaznamenána v roce 2010, kdy se snížil výskyt zpráv v celostátním tisku na 69 % a zvýšil v regionálním tisku na 31 %. Níže uvedený graf č. 1 potvrzuje hypotézu č. 5. Souhrn témat, týkajících se vládních opatření (regulační poplatky, reforma, výdaje ve zdravotnictví a plány ministerstva zdravotnictví) dosahuje vyšší četnosti než čtvrtiny příspěvků.

Graf č. 1: Četnost témat v celostátním vydání v letech 2006–2011.

Zdroj: Vlastní zpracování.

V celostátním vydání tvoří 4144 příspěvků týkajících se vládních opatření 45 % z celkového počtu příspěvků v tisku s celostátní působností. Jak ukazuje souhrnná tabulka, zprávy o veřejných zdravotnických zařízeních mají vyšší četnost výskytu v tisku, než zprávy o soukromých zdravotnických zařízeních. Dále byla potvrzena hypotéza č. 6. Ve sledovaném období zaujímají příspěvky o veřejných zdravotnických zařízeních 56 % z celkového počtu příspěvků o zdravotnických zařízeních.

Příspěvky týkající se veřejných zdravotnických zařízení tvoří 55 % z celkového počtu, zatímco příspěvky týkající se soukromých zdravotnických zařízení, se v tisku objevují z 21 %. Zbytek tvoří zprávy o zdravotnických zařízeních v ČR, které nejsou přiřazené ke konkrétním zdravotnickým zařízením. V tisku se objevuje více negativních než pozitivních příspěvků o zdravotnických zařízeních, což také vyplývá ze souhrnné tabulky č. 2 a potvrzuje hypotézu č. 7. Nejvyšší nárůst negativních příspěvků byl zaznamenán v roce 2009. Meziročně se procentuální poměr negativních příspěvků na celkovém počtu příspěvků o zdravotnických zařízeních změnil z 58 % na 84 %. Souhrnná tabulka č. 2 také potvrzuje hypotézu č. 8. Negativní příspěvky o zdravotnických zařízeních jsou delší než pozitivní.

DISKUSE

Vzhledem k přijatým hypotézám se dá říci, že téma českého zdravotnictví je v tisku do značné míry ovlivněno informacemi o aktivitách parlamentu, ministerstva zdravotnictví, vlády a aktivitách krajů či obcí. Nejčastěji je pak tématem reforma zdravotnictví a zavedení regulačních poplatků. Z výsledků obsahové analýzy z roku 2009–2011 je patrné ovlivnění neočekávanými faktory, jakými byla pandemie mexické chřipky a kampaň „Děkujeme, odcházíme“. Zveřejnění těchto témat ovlivnilo i celkový počet příspěvků ve sledovaném období. Téma zdravotnických zařízení se objevuje ze 3/4 v tisku s celostátní působností. Tisk se také častěji zabývá tématem veřejných zdravotnických zařízení. Dle typologie příspěvků, z hlediska pozitivity či negativity obsahujícího sdělení, se v tisku objevují častěji zprávy s negativním obsahem sdělení, což bylo sledováno u zpráv o zdravotnických zařízeních. Zprávy s negativním obsahem sdělení jsou téměř z poloviny dlouhé až velmi dlouhé, zatímco téměř všechny pozitivní zprávy byly výzkumem identifikovány jako krátké. Z výsledků práce tedy vyplývá, že by zdravotnická zařízení měla, při vytváření vztahů s veřejností prostřednictvím tiskových zpráv, sledovat vývoj a strukturu zpráv týkajících se tohoto odvětví. Z výsledků lze vysledovat určitou míru sezónnosti některých témat. Ke konci roku se za posledních 6 let objevovalo téma nových zákonů, ostatních změn ve zdravotnictví pro nastávající rok, reformu a poplatků. Tento znak je možné využít při formulaci obsahu tiskových zpráv. Pro úspěšné zveřejnění tiskové zprávy

je proto vhodné směřovat obsah zprávy k nadcházejícím aktuálním tématům. Pokud se zdravotnické zařízení rozhodne pro zveřejnění zprávy prostřednictvím tištěných médií, lze doporučit zaměření nejen na celostátní vydání deníků a týdeníků, ale také na regionální redakce. Z výzkumu je zřejmé, že jsou využívána častěji právě celostátní vydání. Regionální vydání bývají méně využívána, přestože existují témata s čistě regionální působností, kterým se mohou zdravotnická zařízení přizpůsobit. Publikace zpráv v regionálních vydáních umožňuje vyšší zacílení na skupinu občanů konkrétního regionu, kde se zdravotnické zařízení nachází. Z hlediska délky příspěvků jsou častěji zveřejňovány krátké příspěvky (tj. s délkou do 500 znaků). Přestože byla tištěná média v roce 2009 zaměřena zejména na téma chřipkové pandemie a změny v křesle ministra zdravotnictví, vykazuje téma zdravotnických zařízení vysokou četnost výskytu během celého sledovaného období. Stejně tak tomu bylo v roce 2010, kdy se mezi příspěvky objevovalo zejména téma modernizace a na druhé straně uzavírání nemocnic a ostatních zdravotnických zařízení. Obecně je nutné brát v úvahu hrozbu častého zaměření tisku na zveřejňování negativních zpráv. Proto je nutné vytvářet taková opatření, která budou působit na připravenost zdravotnického zařízení vůči možným negativním zprávám. Výhodou v komunikaci s veřejností, prostřednictvím tištěných médií, mají veřejná zdravotnická zařízení, která jsou častěji tématem mediálních příspěvků.

ZÁVĚR

Zdravotnická zařízení komunikují zejména prostřednictvím public relations, a to vydáváním tiskových zpráv a jejich následným zveřejňováním v médiích. Z obsahové analýzy vyplývají kritéria zveřejňování tiskových zpráv. Díky nim, zdravotnická zařízení mohou zacílit a sestavit své tiskové zprávy tak, aby zvýšila pravděpodobnost zveřejnění vlastních sdělení v denících a týdenících. Obsah sdělení by měl odpovídat aktuálním tématům, čímž se zvýší šance na jeho zveřejnění. Zároveň by měli pracovníci public relations směřovat svůj aktivní přístup i k regionálním médiím, která jsou obecně méně využívána, než média celostátní. Implikací pro další výzkum je zaměřit se na témata, která by měla regionální působnost a pomohla by zdravotnickým zařízením lépe zacílit na potřeby konkrétního tištěného média a podpořit tak publikaci vlastních tiskových zpráv v tištěných médiích.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BURDETTE, R. A. (2007). *Marketing quality to consumers – Does it work for the Marketer?* Louisiana: Louisiana State University and Agricultural Mechanical College, s. 1–40.
2. GBADEYAN, R. A. (2010): *Health Care Marketing and Public Relations in Not for Profit Hospitals*

- in Nigeria. *International Journal of Business and Management*. 5, č. 7, s. 117–125.
3. NEUENDORF, K. A. (2002): *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks: Sage Publications.
  4. POSPÍŠIL, P. (2002): *Efektivní Public Relations a Media Relations*. Brno: Computer Press.
  5. PRÁŠILOVÁ, M. (2002): *Předdiplomní statistický seminář – vybrané texty*. Praha: ČZU.
  6. *Právě dnes, Internetový portál společnosti Anneca, s.r.o., monitorující zpravodajství*. (2007). [online]. [cit. 2012-3-10]. Dostupný z <<http://www.pravednes.cz/my/fulltext.jsp>>
  7. *Pressweb společnosti Medialink Communications Consult*. (2009). [online]. [cit. 2012-3-10]. Dostupný z <<http://www.pressweb.cz/>>
  8. *Rozcestník českých médií*. (2005). [online]. [cit. 2011-12-28]. Dostupný z <<http://www.ceskamedia.cz/article.html?id=100001>>
  9. SCHULZ, W. – HAGEN, L. – SCHERER, H. – REIFOVÁ, I. (1998): *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum.
  10. ŠVEC, V. (2004): *Vysoké školy v tištěných médiích*. Praha: ČZU.
  11. THOMAS, R. (2005): *Marketing Health Services*. Chicago: Health Administration Press.
  12. *Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR*. (2009). [online]. [cit. 2012-3-10]. Dostupný z <http://www.uzis.cz/info.php?article=8&mnu_id=5200>

ADDRESS & ©

Ing. Tereza BALCAROVÁ
Katedra řízení
Provozně ekonomická fakulta
Česká zemědělská univerzita
Kamýcká 129, 165 21 Praha – Suchdol
Czech Republic
balcarova@pef.czu.cz

VYBRANÉ OBLASTI PREVENCE A RESILIENCE V MATEŘSKÝCH ŠKOLÁCH V ČR

Selected Areas of Prevention and Resilience in Kindergartens in Czech Republic

Vladimíra KOCOURKOVÁ - Anna ŠAFRÁNKOVÁ

Olomouc, Czech Republic

ABSTRAKT: Následující článek seznamuje s výsledky sondy do problematiky primární prevence realizované v mateřských školách v ČR a oblasti resilience jako její nedílné součásti.

Klíčová slova: resilience – primární prevence – mateřská škola

ABSTRACT: The following paper presents the results of the probe into the issue of primary prevention carried out in kindergartens in the Czech Republic and resilience as its integral part. This paper was written within the project IGA PdF_2012_047 „Pedagogical Aspects of Prevention and Resilience in the Preschool Educational Institution“.

Key words: resilience – primary prevention – kindergarten

ÚVOD

Následující text prezentuje dílčí výsledky šetření, které bylo jedním z výchozích bodů projektu „Pedagogické aspekty prevence a resilience v institucích předškolního vzdělávání“. Nejprve stručně vymezíme klíčové pojmy, se kterými výzkumná sonda pracuje.

Jako prevenci můžeme obecně označit každý myslitelný zásah, ve smyslu od zabránění něčemu (prevence v užším smyslu) přes časnou intervenci k terapeutické intervenci až po prevenci recidivy. V současné praxi je v základní rovině rozlišována prevence primární, sekundární a terciární. Tyto pojmy zavedl G. Caplan ve svém díle „Principles of preventive psychiatry“ (1964). V literatuře může být šíře těchto jednotlivých typů různě pojímána. Celkový pojem prevence obahuje vždy intervenční pole s označením cílových skupin a rizikových faktorů a institucí. Je možno říci, že se v posledních letech prevence vyvíjí jako interdisciplinární obor, který má základ v klasické medicíně.

V centru zájmu projektu je konkrétně oblast primární prevence rizikového chování, která se zaměřuje na celou populaci dětí předškolního věku a která je realizovaná v mateřských školách. Jedná se tedy o prevenci realizovanou v resortu školství, konkrétně v tomto případě o primární prevenci, která se zaměřuje na celou populaci. Z pohledu Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy České republiky se primární prevence zaměřuje prioritně na předcházení rizikovým projevům chování. Jedním ze základních principů je výchova ke zdravému životnímu stylu, rozvoji pozitivního

sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládnání zátěžových situací osobnosti. Primární prevence se dělí na nespecifickou a specifickou. Specifická prevence představuje aktivity a programy, které jsou zaměřeny specificky na předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků. Nespecifická primární prevence zahrnuje veškeré aktivity podporující zdravý životní styl a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času, například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity a jiné programy, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání. (*Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j. 21291/2010-28*). V mateřské škole má tento typ prevence svým charakterem dominantní postavení. Součástí nespecifické prevence rizikových jevů je bezesporu mimo prosociální výchovy a výchovy volnočasové (k volnému času, prostřednictvím volného času) právě také výchova k resilienci (psychické odolnosti) dítěte.

Termín resilience se do češtiny nejčastěji překládá jako psychická odolnost jedince (z angl. resilience – odolnost, pevnost, houževnatost). K tomu je však nutno doplnit, že se jedná o odolnost navzdory „nepřízní osudu“, navzdory biologickým, psychologickým a psychosociálním vývojovým rizikům. Jinak řečeno o schopnost jedince zacházet úspěšně s nepříznivými životními událostmi (Fröhlich-Gildhof – Dörner – Rönna 2006). Mírou resilience se podle

Šolcové (2009) stal úspěch v dosažení vývojových cílů. Resilience je předmětem zájmu řady výzkumů v psychologii, souvisí např. s oblastí pozitivní psychologie (Seligman 2002). Oblast resilience se vyvíjí ze střetu nepříznivých a životně specifických podmínek ve vztahu k ochranným faktorům, na které může dítě dosáhnout v interakci s prostředím (Vítková 2011). Měla by být podporována na třech úrovních:

1. u samotného dítěte;
2. v jeho bezprostředním prostředí (rodina);
3. v jeho širším sociálním prostředí (sousedé, jesle, mateřská škola, škola).

Samotný projekt je zaměřen na pedagogické aspekty resilience, nezkoumá tedy determinační faktory resilience, ale spíše průběh preventivních aktivit a proces výchovy k resilience, tedy to, jak se promítají tato téma do pedagogického procesu a to jak již v rovině plánování, realizace, tak i evaluace tohoto. Projekt zohledňuje rovněž oblast rolí jednotlivých aktérů a jejich vzájemné interakce, kompetence pedagogických pracovníků.

VÝSLEDKY

V rámci projektu jsme vycházely z výzkumné sondy, která byla provedena v první polovině roku 2012 s cílem získat představu o stavu prevence a její součásti resilience na mateřských školách v ČR a jejíž dílčí části bychom zde rády prezentovaly. Text se konkrétně zaměřuje na následující oblasti: začlenění prevence do třídních vzdělávacích programů, vnímání vlastních kompetencí pedagogů v prevenci, oblast komunikace s rodinou dětí a oblast samotné resilience. Zvolena byla metoda dotazníku. Jak uvádí tabulka č. 1, dotazník byl distribuován pedagogům (učitelům a ředitelům) mateřských škol v Olomouckém (60,5 %), Moravskoslezském (8,3 %), Pardubickém (8,3 %), Jihomoravském (1,9 %) a Zlínském kraji (19,4 %), celkem bylo rozdáno 144 dotazníků.

Tab. č. 1: Složení respondentů podle krajů.

Kraj	n _i	f _i
Olomoucký	87	0,605
Moravskoslezský	12	0,083
Pardubický	12	0,083
Jihomoravský	5	0,035
Zlínský	28	0,194
Σ	144	1

Zkoumaný soubor tvořilo 33,3 % ředitelů a 66,7 % učitelů mateřských škol. Z hlediska délky praxe v mateřské škole mělo 19,4 % respondentů praxi do 3 let, 10,4 % praxi v délce 4–6 let, 5,6 % respondentů 7–10 let a největší procento: 64,6 % respondentů mělo praxi 11 a více let.

V rámci výzkumné sondy (tab. č. 3 a 4) bylo

zjištěno, že sice 91 % pedagogických pracovníků (učitelů i ředitelů) zařazuje do vzdělávacího programu ve své třídě mateřské školy témata zaměřená na prevenci rizikového chování, nicméně se převážně jedná o problematiku agresivního chování (79,2 % respondentů), prevence disociálního chování (lhaní, neposlušnost) (87,5 %), a prevenci v dopravě (85,4 %), ostatní oblasti prevence byly zastoupeny v nižších četnostech. Otázky prevence jsou tedy řešeny jako dílčí část vzdělávacího programu, avšak z šetření je patrné, že tato oblast je chápána zúženě. Je nutné brát v úvahu omezené možnosti dotazníkového šetření, které nevyjádří vždy zcela přesně daný stav, drobné odlišitelné nuance, které je možno odkrýt jinými metodami, zde např. metodou rozhovoru, obsahové analýzy. Konkrétně máme na mysli např. skutečnost, že sice respondenti uvedli, že zařazují určitá témata do svých třídních programů, avšak není zde jasné v jakém rozsahu a kvalitě.

Tab. č. 3: Zařazení témat prevence rizikového chování do vzdělávacího programu ve třídě mateřské školy.

	n _i	f _i
Téma prevence zařazeno	131	0,91
Téma prevence nezařazeno	13	0,09
Σ	144	1

Tab. č. 4: Zařazení témat prevence rizikového chování do vzdělávacího programu ve třídě mateřské školy.

Oblast zaměření prevence	n _i	f _i
Agrese	114	0,188
CAN	16	0,026
Disociální chování	126	0,209
Asociální chování	64	0,106
Antisociální chování	48	0,079
Sexuální výchova	50	0,083
Doprava	123	0,204
Zneužívání návykových látek	42	0,069
Jiná oblast	22	0,036
Σ	605	1

Další část výzkumné sondy se zaměřovala na subjektivní vnímání kompetencí učitelů ve vztahu k prevenci v mateřských školách. V tomto smyslu je důležité zdůraznit, že pojem kompetence bývá v nejobecnějším významu překládán jako rozsah působnosti nebo pravomoc (Klimeš 1987). Pedagogický slovník (Průcha – Mareš – Walterová, E., 1998) vymezuje kompetence učitele jako soubor profesních dovedností a dispozic, kterými by měl být vybaven učitel, aby mohl efektivně vykonávat své povolání. Na

základě tohoto vymezení, je zřejmé, že kompetence učitelů v oblasti prevence jsou nutnou podmínkou pro jejich efektivní činnost v této oblasti.

Jako významné se jeví zjištění, že 54,2 % respondentů provedeného šetření vnímá své kompetence jako dostačující, nicméně však 45,8 % respondentů vnímá své kompetence v oblasti prevence jako nedostačující, což nasvědčuje potřebě nabídky dalšího vzdělávání a předávání podrobných informací směřujících k posílení kompetencí pedagogických pracovníků v rámci prevence a resilience, neboť pouze s odpovídajícími profesními kompetencemi, budou uplatňovat tvořivě humánní přístup k dítěti a jeho rodině a vytvářet tak inkluzivní prostředí mateřské školy. Tuto naši domněnku potvrzuje další ze zjišťovaných skutečností. Prostřednictvím výzkumného sondy bylo zjištěno, že 64,9 % respondentů by uvítalo podporu ve formě vzdělávacích aktivit směřující do oblasti prevence a resilience v mateřských školách. Dále by 24,8 % respondentů uvítalo nabídku užší spolupráce s pedagogickou – psychologickou poradnou. Pouze 5,5 % respondentů uvedlo, že nemají potřebu žádné podpory v oblasti prevence rizikového chování v mateřské škole.

Jako významná oblast, na kterou se sonda dále zaměřovala, byla komunikace učitele s rodiči, neboť pro adekvátní vývoj, rozvoj plného potenciálu všech dětí bez rozdílu a předcházení neúspěšnosti dětí v jejich vzdělávací dráze a následném uplatnění se ve společnosti, má určující a nezastupitelnou roli rodina a její spolupráce se školským zařízením. V tomto smyslu rodina a mateřská škola zaujímají v životě dítěte a jeho vývoji komplementární role. Bylo zjištěno, že 13,9 % respondentů vůbec nekomunikuje s rodiči na téma prevence rizikového chování, pouze 53,5 % respondentů komunikuje se všemi rodiči o problematice prevence, zbylá část 32,6 % komunikuje pouze s některými rodiči, což by mohlo nasvědčovat tomu, že se jedná o individuální konzultace problematických případů. Toto zjištění se jeví jako závažné vzhledem k nutnosti spolupráce mateřské školy a rodiny ve všech aspektech prevence tak, aby byla zajištěna komplementarita těchto institucí. Komunikace s rodinami v oblasti prevence a resilience se v rámci sondy (daného zkoumaného vzorku) jeví jako nedostatečná, nesystematická, často vázána pouze na aktuálně se vyskytující problém. S ohledem na frekvenci bylo zjištěno, že učitelé (80,6 % respondentů) mateřských škol komunikují s rodiči velmi individuálně. Nedochozí k pravidelným konzultacím, a pokud ano, tak velmi zřídka. Z hlediska obsahu komunikace uvádí 50 % respondentů (z těch, kteří potvrdili existenci komunikace), že komunikuje s rodiči převážně ohledně akcí školy. Pouze 26,4 % pedagogických pracovníků konzultuje s rodiči způsoby práce s dětmi. Rovněž komunikace mezi pedagogickými pracovníky a rodiči dítěte je v oblasti prevence spíše věcná, stručná a má informativní charakter.

V rámci sondy bylo dále zkoumáno, zda respondenti realizují aktivity posilující resilienci dětí. Analýza zjišťovala také subjektivní pohled na možnosti posilování psychické odolnosti dětí. Na základě výzkumného šetření bylo zjištěno, že pouze 27 % respondentů realizuje aktivity posilující resilienci dětí. 5,6 % respondentů uvedlo, že nerealizuje žádnou činnost podporující resilienci dětí. Výsledky však mohly být zkráceny tím, že 67,4 % respondentů uvedlo, že neví, zda tyto aktivity realizují, neboť uvedený pojem neznají. Přes tato zjištění se 93,1 % respondentů domnívá, že je důležité v rámci činnosti mateřské školy posilovat psychickou odolnost dítěte.

DISKUSE

Oblast prevence rizikového chování je podle nás pro úroveň ISCED 0 (mateřské školy) v České republice nedoceňována. Tato situace je ovlivněna také doporučením, které v dokumentu „Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení“ (2001) prezentovalo MŠMT ČR, a sice, že není potřeba vytvářet specifický program, optimálním preventivním působením je důsledná realizace Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání. Uvedené samozřejmě vychází z převážně nespecifického typu prevence, která je realizovaná v MŠ, domníváme se však, že pokud nebude pozornost pedagogů zaměřena přímo na prevenci, může dojít právě k jisté nesystematičnosti. Z praxe známe i příklady mateřských škol, které pracují s preventivními programy a tato situace se jeví z našeho pohledu jako optimální. Tyto mateřské školy jsou však podle nás světlými výjimkami, které si mnohé informace shání samy, i tak (nebo snad právě proto) však uvádí potřebu vzdělávání a rozvíjení kompetencí v této oblasti, což potvrdila i naše výzkumná sonda. Údaje Institutu pedagogicko psychologického poradenství udávají, že v roce 1998/99 byly preventivní programy realizovány zhruba v 33 % mateřských školách, jednalo se o údaje před zavedením RVP pro předškolní vzdělávání. Nutné je však zohledňovat nejen samotnou existenci preventivního programu, ale také jeho kvalitu. Z výsledků naší sondy vyplývá právě skutečnost, že prevence není do vzdělávacích programů zařazována dostatečně systematicky, v některých případech absentují některá témata, komunikace s rodiči je podle nás nedostačující, přičemž jak uvádí např. E s s a (2011) strategie používané při preventivní práci s dětmi mohou být účinnější, pokud při hledání řešení budou učitelé spolupracovat s rodiči dítěte. Významným zjištěním byl dále i fakt, že pedagogové často nepracují s aktuálními pojmy v této oblasti (specifická, nespecifická prevence, resilience apod.). Různorodost používané terminologie, častou nepřesností ve vyjadřování potvrdila také analýza minimálních preventivních programů škol zapojených do projektu Rozvoj ŠPP-VIP II (školní rok 2010/2011), která nebyla provedena přímo v mateřských školách, nicméně výsledky

ukazují na stejný problém. Uvedená data výzkumné sondy nelze samozřejmě generalizovat plošně, neboť byla provedena na malém vzorku a jednalo se o sondu, ale byla potvrzena skutečnost, že je potřebné se tímto tématem více zabývat.

ZÁVĚR

Ve výsledcích provedení sondy jsme se pokusily poukázat na některé dílčí oblasti primární prevence rizikového chování realizované mateřskou školou. Domníváme se, že v současné době je převážná většina pozornosti v oblasti prevence zaměřena především na prevenci realizovanou základními, případně středními školami, o čemž svědčí i existence projektů podporujících prevenci na školách (např. projekt Minimalizace šikany aj.). Při zohlednění zásady „včasného začátku“ preventivních aktivit se domníváme, že je nutné s touto oblastí systematicky pracovat i v mateřských školách, kde práce pedagogů navazuje a doplňuje působení rodiny. Velice důležité je podle nás také vzdělávání pedagogů v této oblasti, existence doplňujících kurzů, předávajících např. aktuální informace (terminologie, legislativní úprava, metodika apod.). V tomto ohledu je podle nás důležitá rovněž spolupráce se spádovými pedagogicko-psychologickými poradnami, koordinátory primární prevence a dalšími institucemi (např. Policií ČR, nestátními neziskovými organizacemi). Na výsledky sondy navázal mimo jiné také v současné době řešený projekt „Pedagogické aspekty prevence a resilience v institucích předškolního vzdělávání“, v rámci něhož probíhá v současné době druhé kolo sběru dat a vyhodnocení dat již získaných.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. CAPLAN, G. (1964): *Principles of psychiatry*. New York: Basic Books, 1964.
2. ESSA, E. (2011): *Jak pomoci dítěti. Metody zvládnání problémů dětí v předškolní výchově*. Brno: Computer Press.
3. FRÖHLICH-GILDHOF, K. – DÖRNER, T. – RÖNNAU, M. (2007): *Prävention und Resilienzförderung in Kindergarteneinrichtungen – PriK*. München: Ernst Reinhard Verlag.
4. IPPP. Analýza minimálních preventivních programů škol a školských zařízení. [online]. [cit. 1. 10. 2012]. Dostupné z <http://www.ipp.cz/images/stories/doc/studie/mpp-a-together.pdf>.
5. KLIMEŠ, L. (1987): *Slovník cizích slov*. Praha: SPN.
6. MŠMT ČR. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních*, č.j. 21291/2010-28.
7. MŠMT ČR. *Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení*.
8. PRŮCHA, J. – MAREŠ, J. – WALTEROVÁ, E. (1998): *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
9. RŠPP. *Analýza minimálních preventivních programů škol zapojených do projektu Rozvoj ŠPP – VIP II*. 2011. [online]. Praha. [cit. 1. 10. 2012]. Dostupné z http://rspp.cz/rspp/index.php?option=com_content&view=article&id=36&Itemid=14.
10. SELIGMAN, M. E. P. (2002): *Authentic happiness*. New York: The free press.
11. ŠOLCOVÁ, I. (2009): *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada Publishing.
12. VÍTKOVÁ, M. (2011): Resilience v dětském věku a její význam pro ranou podporu. In: *Škola a zdraví 21, Výchova ke zdravotní gramotnosti*. Brno: MU, s. 161–167.

Příspěvek vznikl v rámci projektu IGA „Pedagogické aspekty prevence a resilience v institucích předškolního vzdělávání“, číslo projektu PdF_2012_047.

ADDRESS & ©

PhDr. Vladimíra KOCOURKOVÁ, Ph.D.
Ústav pedagogiky a sociálních studií
Pedagogická fakulta
Univerzita Palackého
Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc
Czech Republic
vladimira.kocourkova@upol.cz

Mgr. Anna ŠAFRÁNKOVÁ
Ústav pedagogiky a sociálních studií
Pedagogická fakulta
Univerzita Palackého
Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc
Czech Republic
anna.safrankova@upol.cz

TYOLOGIE UŽIVATELŮ INTERNETU DLE ORIENTACE ŽIVOTNÍHO STYLU

Lifestyle Orientation Typology of Internet Users

*Jitka POKORNÁ - Ladislav PILAŘ - Michaela ŠTÁDLEROVÁ
- Ivana TICHÁ*

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Článek je zaměřen na identifikaci segmentů českých uživatelů internetu podle orientace životního stylu. Pro nalezení skupin uživatelů je použita explorativní a konfirmativní faktorová analýza a deskriptivní statistiky. Ty identifikovaly pět nezávislých segmentů uživatelů internetu. Výsledky jsou využitelné u provozovatelů internetových služeb, kteří prostřednictvím personalizačních systémů usilují o maximální shodu dynamicky generovaného obsahu se skutečně požadovaným.

Klíčová slova: internet – uživatel – typologie – životní styl – personalizace

ABSTRACT: The paper is focused on identifying Czech Internet user typology by lifestyle orientation. The descriptive statistics together with exploratory and confirmatory factor analysis are used for identifying the user groups. Five independent segments of users were identified. The results are useful for Internet service providers that are trying to maximize the match of dynamically generated content with the demanded one.

Key words: internet – user – typology – lifestyle – personalization

---

ÚVOD

Používání osobního počítače a internetu se stalo masovou záležitostí a změny spojené s nástupem informačních technologií a multimédií se promítly do všech oblastí lidského života. Internet je součástí životního stylu, ovlivňuje způsob, jakým lidé pracují, tráví volný čas nebo studují. S rostoucí dostupností digitálních médií se on-line obsah stal různorodým tak, aby odpovídal preferencím a životnímu stylu všech uživatelů (Brandtzaeg – Heim 2009; Swinyard – Smith 2003).

Provozovatelé internetových služeb většinu svých zisků generují ze zobrazených reklam a delší čas uživatele strávený na jejich webu zvyšuje rozsah vystavení se komerčním sdělením i pravděpodobnost dalšího zájmu o nabízené produkty. Pro tyto společnosti je znalost uživatelů a schopnost předvídat jejich on-line preference klíčovým předpokladem obchodního úspěchu. Tyto znalosti se uplatňují při programování personalizačních systémů generujících nabízený obsah skupinám uživatelů nebo jednotlivcům. Mediální společnost ChoiceStream (2012) po zavedení personalizačních technik uvádí dvojnásobný nárůst počtu kliknutí na doporučený obsah, 10% růst zisku a 2,4 krát delší čas strávený na stránce při použití personalizačních systémů. Dle Conera (2003) je personalizace obchodníkem řízené spojením kategorizovaného obsahu

s profily uživatelů. Baraglia a Silvestri (2007) personalizaci definují jako dynamickou nabídku obsahu jako odkazy, reklamy, hodnocení nebo doporučení, o kterou má konkrétní uživatel nebo skupina uživatelů zájem. Cílem personalizace je dosažení maximální shody uživatelem požadovaného a systémem generovaného obsahu.

Za jakým účelem jedinec internet použije, závisí na jeho preferencích. Preference mohou být odrazem řady vlivů. Jsou-li formulovány matematicky, vytváří úplné, reflexivní a transitivní uspořádání nad množinou voleb. Jak uvádí Napoli a Ewing (2000) nebo Leung (2004), při testování vhodnosti individuálních preferencí pro predikci požadovaného obsahu je třeba sledovat především silné až absolutní preference. Silnou preferencí může být životní styl nebo vyznávané hodnoty jedince. Leung (2004) na základě analýzy potřeb identifikoval skupiny uživatelů preferujících použití internetu za účelem: přehledu, úniku od reality života, náležitosti, zábavy a udržování sociálních vazeb. Pokorná (2009) metodou faktorové analýzy definovala pět atributů internetové generace dle potřeb uspokojovaných na internetu: moderní, otevřené, nepřímo komunikující, informačně orientované a dříve dospívající. Brandtzaeg (2010) na základě teoretického výzkumu segmentů uživatelů identifikoval: nepoužívající, sporadictí, diskutující, bavící se, sociální, pozorovatelé, instrumentální a pokročilí. Eurostat v de-

skriptivních výběrových šetřeních o využívání ICT domácnostmi a jednotlivci zjišťuje, zda respondenti využili internet v posledních 3 měsících pro soukromé potřeby za účelem komunikace, vyhledávání informací, zábavy a dalších on-line služeb (ČSÚ, 2011).

Výzkumníci, kombinující analýzu podstaty užití média s typologií uživatelů (Napoli – Ewing 2000; Livingstone – Helsper 2007), upozornili, že výsledky výzkumů interakcí člověka a počítače lze uplatnit při zvýšení efektivity personalizačních systémů a k identifikaci profilů uživatelů. Tento výzkum je zaměřen na nalezení vnitřně homogenních a vzájemně heterogenních skupin českých uživatelů internetu dle orientace životního stylu. Znalost těchto segmentů lze využít při predikci vzorců internetového chování.

METODIKA A CÍL

Hlavním cílem výzkumu je identifikovat uživatele internetu podle orientace životního stylu. Dílčím cílem je tyto segmenty definovat podle věku, celkové frekvence použití internetu a preferovaných on-line aktivit.

Primární data jsou pořízena metodou dotazování s využitím elektronického dotazníku jako techniky sběru dat. Elektronický dotazník je směřován uživatelům internetu nad 15 let a byl šířen prostřednictvím emailových adres, veřejných fór, „chatů“, komunitních webů a sociálních sítí. Dotazník se skládá ze tří okruhů: (1) orientace životního stylu, (2) frekvence použití internetu, (3) demografické údaje. Orientace životního stylu respondentů (1) byla zjišťována čtyřbodovou stupnicí míry souhlasu s 29 stanovisky, vyjadřujícími vnímání vlastní energie (aktivity/pasivity), exponovanosti (extroverze/introverze) a vědomí (idealismu/materialismu). Frekvence použití internetu (2) je zjišťována jako respondentův odhad časového rozpětí stráveného na internetu v hodinách za týden. Sleduje se celkový týdenní on-line čas a čas strávený konkrétní aktivitou. Sledované on-line aktivity vycházejí z kategorií ČSÚ (2011) a Brandtzaega (2010) a jsou jimi: čtení on-line zpráv, on-line komunikace včetně sdílení (email, Facebook, Skype, ICQ, Twitter, chat atd.), vyhledávání informací, on-line zábava (hry, hudba, videa, stream, archivy TV stanic, zajímavosti atd.) a odborné užití pro práci nebo studium. Proměnné jsou měřeny intervalově v hodinách týdně. Z demografických ukazatelů (3) je zjišťována věková kategorie respondentů.

Velikost výzkumného souboru je 384 respondentů. Vzorek zastupuje 52 % žen (48 % mužů). Věkovou strukturu výzkumného vzorku charakterizuje nejsilněji zastoupená kategorie 25–34 let (45 %), dále 16–24 (24 %), 35–44 (17 %), 45–54 (8 %), 55–64 (4 %) a 65 a více let (2 %).

Pro nalezení segmentů uživatelů internetu je použita faktorová analýza. Velikost výzkumného souboru (N = 384) je dle Hutchesona a Sofronioua (1999) dostatečná pro použití explorativní faktorové analýzy. Z hlediska vhodnosti použití fak-

torové analýzy byly testovány také jednotlivé proměnné s využitím Kaiser-Mayer-Olkinovy míry (KMO). Koeficient KMO se pohybuje v intervalu $<0,1>$ a jeho hodnota by měla překročit 0,5 (Škaloudová, 2010). Latentní faktory byly zjištěny metodou hlavních komponent s rotací faktorů metodou Varimax. **Počet faktorů byl zvolen dle grafické metody sutinového grafu a zároveň tak, aby hodnota vlastních čísel identifikovaných latentních faktorů byla vyšší než 1. Dále byla struktura faktorů ověřena prostřednictvím konfirmativní faktorové analýzy.** Postup vyvážení modelu vycházel z doporučené metodiky (Hair, 2006). Pro posouzení faktorového zatížení jednotlivých proměnných faktorů a celkovou přijatelnost modelu byly použity indexy vyvážení modelu (GFI), průměrná absolutní odchylka předpovědi (RMSEA), normovaný index vyvážení (NFI), Tucker-Lewisův index (TLI), komparativní index vyvážení (CFI), přírůstkový index vyvážení (IFI) a normovaný index vyvážení (NFI). Doporučené hodnoty indexů jsou uvedeny v následující tabulce.

Tab. č. 1: Indexy vyvážení strukturálního modelu.

Index	Požadovaná hodnota
GFI	>0,9
RMSEA	<0,08
NFI	>0,9
TLI	>0,9
CFI	>0,9
IFI	>0,9
CMIN/DF	<3

Zdroj: Hair (2006).

Identifikované segmenty uživatelů byly charakterizovány podle věku a frekvence použití internetu a preferované on-line aktivity. Pro analýzu byla vybrána pouze data respondentů, kteří v dotazníku vyjádřili silnou příslušnost k daným segmentům. Silnou příslušnost reprezentovala průměrná hodnota 4 v intervalu $<1;4>$.

Faktorová analýza byla provedena ve statistickém programu SPSS 19 a IBM AMOS. Deskriptivní statistiky byly počítány v programu MS Excel.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Pro identifikaci segmentů uživatelů internetu byla provedena explorativní faktorová analýza. Doporučenou hodnotu vlastního čísla překročilo 7 faktorů, s přihlédnutím ke křivce sutinového grafu bylo do dalších výpočtů zařazeno 5 latentních faktorů. Nalezené faktory zahrnují proměnné s absolutní hodnotou koeficientu faktorové zátěže v intervalu $<0,574; 0,899>$ a kumulativně vysvětlují 61,3 % celkového rozptylu sledovaných proměnných. Nízké regresní koeficienty mezi nalezenými latentními faktory jsou dobrým předpokladem pro nezávislost jednotlivých segmentů uživatelů.

První nalezený segment představuje 14,7 % celkového rozptylu, zahrnuje faktorové zátěže v rozmezí 0,715–0,879 s hodnotou vlastního čísla 5,84. Segment respondentů lze interpretovat jako „**bezstarostný**“ a charakterizují ho uživatelé spokojení, užívající si život. Ve volném čase se rádi baví, umějí vyprávět vtipy, na dodržování norem a příkazů si nepotrpí. Respondenti současně vyjádřili spokojenost se svým životem a přání, aby jejich život jako doposud i pokračoval. Druhý nalezený segment, „**sociální**“, je orientovaný na udržování a rozvíjení vazeb s lidmi. Sociálně zaměřeni respondenti vyhledávají přítomnost ostatních lidí, jsou rádi součástí kolektivu a snaží se lidem pomáhat. Tento segment představuje 13,6 % celkového rozptylu, faktorové zátěže jsou v rozmezí 0,547–0,899, hodnota vlastního čísla je 3,50. Třetí segment respondentů, „**poznávající**“, si váží vzdělání, v životě jsou orientováni na rozvoj a učení se (11,3 % celkového rozptylu, faktorové zátěže 0,657–0,912, vlastní číslo 3,03). Poznávající také sledují aktuální dění a pokládají se za intelektuály. Čtvrtý segment charakterizují respondenti „**expresivní**“ (10,9 % celkového rozptylu, faktorové zátěže 0,640–0,855, vlastní číslo 2,45), kteří snadno navazují kontakt s novými lidmi, těší se z pozornosti ostatních, sdílí svůj život s ostatními, aktivně vyjadřují své názory a kladou důraz na módní oblékání. Pátý nalezený segment respondentů lze interpretovat jako „**aktivní**“. Tito jsou v životě orientováni na akci, vzrušení a mají více zájmů. Aktivní uživatelé rádi poznávají nové věci a místa nebo rozvíjejí své schopnosti. Segment „aktivních“ představuje 10,7 % celkového rozptylu, faktorové zátěže jsou v rozmezí 0,722–0,822, hodnota vlastního čísla je 2,35.

Struktura nalezených faktorů byla dále ověřena prostřednictvím konfirmativní faktorové analýzy. Pro

dosažení přijatelných hodnot indexů strukturálního modelu byly některé proměnné vypuštěny. Nalezené koeficienty vnitřní konzistence a spolehlivosti jednotlivých faktorů dosáhly velmi dobrých hodnot (Cronbachova $\alpha = 0,802 - 0,909$) stejně jako sledované indexy vyvážení strukturálního modelu (GFI = 0,938; RMSEA = 0,046; NFI = 0,955; TLI = 0,974; CFI = 0,979; IFI = 0,976; CMIN/DF = 1,812). Explorativní faktorová analýza vyloučila 2 faktory, po konfirmativní analýze bylo z modelu vypuštěno dalších 9 faktorů. Výsledné odhady regresních koeficientů dílčích faktorů jsou rozloženy v intervalu $<0,443, 0,994>$.

Podobnost nalezených segmentů lze sledovat u typologie Leunga (2004), který definoval segment bavících se (bezstarostných), a také náležitých nebo sociálních. Podobnost s typologií segmentů internetové generace lze pozorovat také u Pokorné (2009), konkrétně u segmentu otevřených (expresivních) a informačně orientovaných (poznávajících). Brandtzaeg (2010) na základě teoretického výzkumu identifikoval segmenty bavících se a sociálních stejně jako v případě tohoto výzkumu.

Pořadí nalezených segmentů mohlo být ovlivněno nereprezentativní věkovou strukturou výzkumného souboru. Výzkumný soubor byl nejvíce zastoupen věkovou kategorií 25–34 let (45 %). Také v případě šetření o využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi jednotlivci (ČSÚ, 2011) byla tato věková kategorie nejčetnější, relativně však zastoupila 24 % všech respondentů (N = 9269). Tento rozdíl mohl způsobit, že nejsilnější nalezený segment uživatelů byl „bezstarostný“.

Nalezené segmenty uživatelů byly charakterizovány podle preferovaných on-line aktivit, a také dle věku a celkové frekvence použití internetu.

Tab. č. 2: Deskriptivní profily segmentů uživatelů.

	Bezstarostní	Sociální	Poznávající	Expresivní	Aktivní
Frekvence použití	3,38	3,48	3,10	3,60	3,11
Věk	1,99	1,68	2,32	1,55	2,20
Čtení zpráv	2,21	2,24	2,28	2,06	2,16
Komunikace	2,20	2,60	2,03	2,53	1,99
Vyhledávání informací	1,99	2,12	2,53	2,13	2,35
Odborně	2,19	2,48	2,34	2,38	2,52
Zábava	2,89	2,28	2,42	2,55	2,33

Zdroj: *Vlastní zpracování, dotazníkové šetření (2012)*

Poznámka: *Frekvence použití je sledována v intervalu 1–4, věk 1–6, on-line aktivity 1–3.*

Bezstarostní tráví ze všech nalezených segmentů nejvíce času on-line zábavou, nejméně pak vyhledávání informace a používají internet odborně. Sociální segment nejvíce ze všech komunikuje a nejméně se baví. Poznávající jsou nejstarším segmentem, nejčastěji čtou on-line zprávy, vyhledávají informace a zároveň používají internet nejméně. Expresivní na internetu na-

opak tráví času nejvíce, jsou nejmladší a nejméně čtou zprávy. Aktivní internet používají pro odborné účely nejvíce ze všech a nejméně času tráví komunikací.

Následující schéma zobecňuje poznatky získané faktorovou a deskriptivní analýzou a zobrazuje nalezené segmenty ve vztahu k frekvenci používání internetu, věku a preferované on-line aktivitě.

Schéma č. 1: Typologie uživatelů internetu.

Zdroj: Vlastní zpracování, dotazníkové šetření (2012).

Všechny segmenty využívají internet za účelem zábavy, expresivní a sociální častěji komunikují, aktivní a poznávající více vyhledávají informace.

ZÁVĚR

Explorativní faktorovou analýzou bylo identifikováno pět segmentů českých uživatelů internetu podle orientace životního stylu: bezstarostní, poznávající, sociální, expresivní a aktivní. Po konfirmativní analýze dosáhly požadované koeficienty vyváženosti přijatelných hodnot stejně jako koeficienty vnitřní konzistence faktorů. Vyvažování modelu zjednodušilo původní soustavu 29 faktorů na 18. Faktory: sdílení, seznamování, vyjadřování názorů a pozornost ostatních jsou určující pro segment expresivních, faktory: společnost, pomoc ostatním, přátelství a oslava jsou určující pro segment sociálních, faktory: volnost, optimismus a zábava určují segment bezstarostných, faktory: vzrušení, rozmanitost zájmů, preference nového a akce jsou určující pro segment aktivních a faktory: osobní rozvoj, poznání a intelektualismus jsou určující pro segment poznávajících. Jednotlivé segmenty uživatelů byly definovány na základě výsledků deskriptivní analýzy. Z té vyplynulo, že mezi věkem uživatelů a celkovou frekvencí použití internetu existuje lineární vztah vyjádřený negativním sklonem přímky. Expresivní a sociální, kteří současně zastupují nejmladší věkové segmenty, celkově používají internet nejčastěji a nejvíce času tráví

ADDRESS & ©

Ing. Jitka POKORNÁ
 Ing. Ladislav PILAŘ
 Ing. Michaela ŠTÁDLEROVÁ
 prof. Ing. Ivana TICHÁ, Ph.D.
 Katedra řízení, Provozně ekonomická fakulta
 Česká zemědělská univerzita
 Kamýcká 129, 165 21 Praha – Suchbátka
 Czech Republic
pokornaj@pef.czu.cz
pilarl@pef.czu.cz
stadlerova@pef.czu.cz
ticha@pef.czu.cz

on-line komunikací. Naopak aktivní a poznávající, nejstarší věkové kategorie, užívají internet nejméně často a preferují vyhledávání informací. Výsledky výzkumu lze využít při predikci požadovaného on-line obsahu a k rozvoji personalizačních technik.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BARAGLIA, R. – SILVESTRI, F. (2007) Dynamic personalization of web sites without user intervention. *Communications of the ACM*, 50, 2.
2. BRANDTZAEG, P. (2010): Towards a unified Media-User Typology (MUT): A meta analysis and review of the research literature on media-user typologies. *Computers in Human Behaviour*, 26.
3. BRANDTZAEG, P.B. – HEIM, J. (2009) Children's electronic gaming content preferences and psychosocial factors – Is there a connection? *Nordicom Review*, 30, 2.
4. ChoiceStream (2007): *Personalization Survey: Consumer Trends and Perceptions*. [online]. [cit. 2012-09-06]. Dostupný z <http://www.laz-world.com/whitepapers/internet_marketing_whitepapers/ChoiceStream_PersonalizationSurvey_Results2007.pdf>
5. CONER, A. (2003): Personalization and Customization in Financial Portals. *Journal of the American Academy of Business*, 2, 2.
6. ČSÚ (2012): *Využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi jednotlivci*. [online]. [cit. 2012-09-06]. Dostupné z <<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/9701-11>>
7. HAIR, J. F. (2006): *Multivariate Data Analysis*. Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, N.J.
8. LEUNG, L. (2004): Global Impacts of Net generation attributes, seductive properties of the Internet, and gratifications-obtained on Internet use. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 3.
9. LIVINGSTONE, S. – HELSPER, E. (2007): Gradations in digital inclusion: Children, young people and the digital divide. *New Media & Society*, 9, 4.
10. NAPOLI, M. – EWING, T. (2000): The Net Generation: An Analysis of Lifestyles, Attitudes and Media Habits. *Journal of International Consumer Marketing*, 1, pp. 21–34.
11. POKORNÁ, J. (2009) *Role nových médií v životě generace Internetu*. Think Together. Praha: PEF ČZU.
12. SWINYARD, W.R. – SMITH, S.M. (2003): Why people (don't) shop online: A lifestyle study of the Internet consumer. *Psychology & Marketing*, 20, 7.
13. ŠKALOUDOVÁ, A. (2010): *Explorativní faktorová analýza*. [online]. [cit. 2012-08-05]. Dostupný z <http://userweb.pedf.cuni.cz/kpsp/skalouda/fa/exp_fak_analyza.htm>

Tento článek byl zpracován v rámci řešení grantového projektu IGA č. 1114013123142 „Sociální potřeby jako determinanty internetového chování“.

4 RECENZE · REVIEWS

Aleš LISA – Lubomír PÁNA: *Environmentální politika*. České Budějovice: VŠERS, 2012, 182 s., ISBN 978-80-87472-16-3.

Aleš LISA – Lubomír PÁNA: *Environmental Policy*

Z práce badatelských týmů Vysoké školy evropských a regionálních studií, o. p. s., vyšla již celá řada knih, sborníků a samostatných studií, týkajících se aktuálních otázek společenských vztahů. I výzkumný záměr v rámci projektu EVVO „Udržitelný rozvoj a environmentální výchova ve vzdělávání pedagogických pracovníků“ byl zaměřen právě do této oblasti. Recenzovaná kniha je jedním z důležitých příspěvků z tohoto společného díla, která zaměřuje tentokrát svoji pozornost na nosné problémy metody a metodiky environmentální politiky.

Autoři nás v úvodu sami informují, z jakých podnětů projekt a následně kniha vznikla, jaká společenská potřeba ji vyvolala a jakou kategorií literární formy její sdělení představuje. Vedle úvodu a stručného doslovu má dílo tři rozsáhlé kapitoly, jimiž se však odborný text zcela nevyčerpává, protože v závěru knihy je v příloze vsunuta obsažná terminologická poznámka – jak je poněkud skromně uvedeno – která by však sama o sobě, jsouc zkompletována do podrobnějšího formátu, vydala za samostatnou studii.

Pozornému čtenáři neunikne jistota a suverenita, s jakou se autoři pohybují mezi odbornými termíny, koncepcemi a jejich vzájemnými vazbami; svědčí to nejen o jejich erudici, ale i o sympatickém zaujetí pro věc. Osobně mě potěšilo, že autoři v otázce primárního účelu své práce, kdy tematický rozsah látky je tak rozsáhlý, neopomněli věnovat patřičnou pozornost otázkám státoprávním. Analýza postavení a účelu státu a jeho institucí jako jedné z položek dialektiky životního prostředí a politických a právních vazeb k této socio-politické kategorii patří v této knize k velmi zdařilým. Rozsah otázek spjatých s environmentální politikou je skutečně značný a autory to obvykle vede v podobných studiích k určité povrchnosti; chtějí říci všechno najednou, konstruujíce všeobjímající okřídlené výroky, což nevyhnutelně zavání myšlenkovou banalitou. Naštěstí nic takového se zde nestalo.

Během četby knihy na mě jako na právníka nejvíc doléhala otázka, zda by předložený rozbor otázek tématu, který zasahuje stále více než jen okrajově rovněž

i do nových oblastí sociální práce, konkrétně do problémů vznikajících v souvislosti s industrializací a s ní spojenými společensko-ekonomickými krizemi, mohl být aplikovatelný i jinde. Znalosti z environmentální politiky se totiž stávají jednou z nejdůležitějších hospodářských položek a jediným způsobem, kterým je možno je řídit, je pomocí souboru manažerských zásad. Významu i zde stále více nabývá znalostní management a jeho uplatnění v praxi. Recenzovaná kniha zdařile mapuje současné trendy ve využívání nástrojů a metod environmentální politiky a jejího managementu.

Vzhledem k široké aplikovatelnosti konceptu lze považovat recenzovanou knihu za vhodný východiskový rámec dalších výzkumů motivací a cílů studia environmentální politiky. Moje otázka, ke které mě inspirovala četba recenzované knihy, totiž, zda by řešené otázky v této studii mohly vést k event. významnějšímu posunu v řešení sociálně-duchovní krize naší doby nebo se stát alespoň částí funkční hráze proti jejímu pronikání, mě utvrdila v kladné odpovědi mimo jiné i díky této knize.

Knihou vnáší do teorie environmentální politiky řadu nových podnětů a opravuje mj. i některé nesprávné domněnky. Lze ji všem případným čtenářům vřele doporučit, neboť hlubší znalost problémů zde řešených hodnot a jejich vazeb je důležitá pro každého vzdělaného člověka.

ADDRESS & ©

doc. JUDr. PhDr. Jiří BÍLÝ, CSc.
Katedra právních oborů a bezpečnostních studií
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
bily@vsers.cz

Štěpán KAVAN – Jakub DOSTÁL: *Dobrovolnictví a nestátní neziskové organizace při mimořádných událostech (v podmínkách Jihočeského kraje)*. České Budějovice: VŠERS, 2012, 69 s., ISBN 978-80-87472-41-5.

Štěpán KAVAN – Jakub DOSTÁL: *Volunteerism and Non-state Nonprofit Organizations during Emergencies (in Terms of the Region of South Bohemia)*

Zájem o dobrovolnictví je u odborné veřejnosti poměrně velký. Mimořádné události, nejdou zvládnout jen základními složkami integrovaného záchranného systému, ale je třeba využívat k činnostem ostatní složky, jako jsou např. nestátní neziskové organizace. Použití těchto organizací sebou přináší mnohé výhody a má i slabé stránky, které je třeba vnímat a umět tyto organizace využít v maximálním možném rozsahu.

Publikace *Dobrovolnictví* je rozdělena do čtyř významných okruhů, které čtenáři umožní pochopit problematiku týkající se náplně zapojení nestátních neziskových organizací během mimořádných událostí v podmínkách Jihočeského kraje.

V první části se čtenář seznámí s jednotlivými neziskovými organizacemi, které se v Jihočeském kraji nacházejí a mohou během mimořádných událostí pomoci svou činností. Jedná se o organizace, jako jsou Jednotky sboru dobrovolných hasičů obcí, Občanské sdružení ADRA, Český červený kříž, Diecézní charita České Budějovice, Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska, Vodní zbranná služba ČČK a další které se na území kraje zapojují do řešení mimořádných událostí. Všechny tyto organizace jsou popsány a čtenář získá ucelený přehled o této oblasti.

Druhá část pojednává o historii vzniku třetího sektoru postaveného na základě svobody sdružování. Historické vymezení přispívá k uchopení problematiky jako celku mající základy nejen v novodobé historii, ale již v období kolem roku 1845. Čtenář se seznámí s historickým základem a prvopočátky dobrovolnictví založených na principech pomoci během povodní. Největší část je věnována období po roce 1989, kdy se a území Čech postupně vyskytly velké mimořádné

události, které si vyžadovaly pomoc právě i neziskových organizací.

Další významný díl je věnován problematice dobrovolnictví a mezinárodnímu humanitárnímu právu. Tato část poukazuje na problematiku vzniku mezinárodního humanitárního práva a zapojení neziskových organizací i do válečných konfliktů.

Poslední významnou částí je ekonomické vymezení dobrovolné činnosti, které sebou přináší poměrně velké finanční náklady spojené převážně s náborem nových členů a jejich zaškolením, vedením, řízením apod. Je třeba si uvědomit, že, ačkoliv členové neziskových organizací jsou dobrovolníci, kteří za práci nepobírají finanční odměnu, neznamená to, že nezisková organizace nepotřebuje finanční podporu pro své členy.

I méně zasvěceným čtenářům přinese přečtení této publikace přínosné informace o neziskových organizacích nacházející se v Jihočeském kraji a způsobu jejich zapojení do zvládnání mimořádných událostí, o tom, jakým způsobem neziskové organizace fungují a jaké je ekonomická dimenze dobrovolnictví. Publikaci uzavírá vyčerpávající přehled odborné literatury nejenom českých autorů, ale i literatury cizojazyčné v překladu i originále.

ADDRESS & ©

Ing. Lenka BREHOVSKÁ
Zdravotně sociální fakulta
Jihočeská univerzita
Jírovcova 24, 370 04 České Budějovice
Czech Republic
Brehovska.Lenka@seznam.cz

Klára KAŠPAROVÁ – Vilém KUNZ: *Moderní přístupy ke společenské odpovědnosti firem a CSR reportování*. Praha: Grada Publishing, 2013, 166 s., ISBN 978-80-247-4480-3.

Klára KAŠPAROVÁ – Vilém KUNZ: *Modern Attitudes towards Social Responsibility of Firms and CSR Reporting*

Novinkou nakladatelství Grada Publishing, která vyšla na přelomu dubna a května 2013, je publikace autorského kolektivu Kašparová, K. a Kunz, V. Komplexně se zaměřuje na problematiku společenské odpovědnosti podniku (Corporate Social Responsibility – CSR). Pozornost je věnována především novým, moderním přístupům a nástrojům uplatňovaných v této

oblasti (např. koncepci sdílených hodnot, work-life balance, corporate community involvement a společensky odpovědnému investování). Podrobně je prezentována oblast reportování o společensky odpovědném chování podniků.

Společenská odpovědnost firem dosud nepatří k frekventovaným titulům na českém trhu odborné

literatury, proto je přínosem publikace systematický popis časového i věcného vývoje problematiky CSR. Autoři fundovaně předkládají čtenáři pohled na vznik konceptu CSR, a to od poloviny minulého století až po současné období, nechybí kritické zhodnocení jednotlivých přístupů.

Zvolená struktura publikace je pro čtenáře logicky srozumitelná (vychází ze standardu moderních odborných publikací na českém i světovém trhu). Publikace je strukturovaná do pěti samostatných kapitol.

V první kapitole je představen koncept společenské odpovědnosti firem včetně objasnění jeho základních principů. Zároveň jsou uvedeny významné předěly ve vývoji CSR v prostředí EU, kde od devadesátých let 20. století vzniklo několik významných iniciativ s cílem podpořit rozšiřování CSR jako přirozeného podnikatelského standardu. Prakticky orientovanou částí je podrobný návod k implementaci CSR do řízení podniku a identifikace hlavních přínosů plynoucích z uplatňování principů CSR v podnikové praxi.

Druhá kapitola se zabývá situací společenské odpovědnosti v ČR a možnostmi jejího rozšiřování. Zajímavým příkladem je firma Baťa, která některé prvky CSR uplatňovala již od první poloviny 20. století. Aktuální situace je dokreslena představením hlavních organizací podporujících CSR a přehledem významných veřejných ocenění pro CSR podniky. V závěrečné části kapitoly se autoři zamýšlejí nad další budoucností CSR v ČR a naznačují možné cesty k jejímu dalšímu rozšiřování.

Třetí kapitola se podrobně věnuje standardům upravujícím společensky odpovědné chování podniků. Čtenáři jsou předloženy nejčastější důvody pro implementaci standardů a problémy s nimi spojené. Dále je věnována pozornost i systematizaci, resp. utřídění standardů. Text nezůstává pouze u taxativního uvedení obsahu standardů, ale autoři zpracovali kritické zhodnocení standardů a komparaci jednotlivých standardů. Kapitola obsahuje i výsledky vlastního výzkumu k vlastnictví jednoho z nejrozšířenějších standardů ISO 14001, který byl realizován s podporou Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Výsledky výzkumu jsou přínosné především z pohledu dosud absentujících informací o stavu CSR v českém prostředí.

Předmětem pozornosti čtvrté kapitoly je problematika reportování o společensky odpovědném chování podniků. Autoři přibližují vývoj a současný stav reportování o CSR, objasňují hlavní důvody, které vedou podniky k reportování o CSR a hlavní důvody odrazující od reportování. Specifická pozornost je věnována i vybraným trendům v oblasti nefinančního reportování (např. možnosti internetu, ověřování reportů třetí nezávislou stranou, vytváření tzv. integrovaných reportů).

Pátá kapitola prezentuje vybrané moderní trendy využitelné pro společenskou odpovědnost firem. Nejdříve je představen tzv. koncept sdílených hodnot. Dalším trendem v oblasti CSR je tzv. work-life balance. Jedná se o vytváření podmínek k tomu, aby mohli zaměstnanci co nejlépe sladit svůj pracovní a osobní život, mj. jsou uvedeny hlavní výhody plynoucí z podnikové podpory sladování osobního a pracovního života a to jak pro zaměstnance tak samotné podniky. Aktuálním trendem je i corporate community involvement, který lze chápat jako zastřešující pojem pro aktivity, kterými se podniky zapojují do života komunity. Autoři přibližují nejen nejdůležitější aktivity spadající pod corporate community involvement, ale shrnují i nejčastěji zmiňované důvody pro zapojení podniků do života komunity. Závěr patří poznámkám o společensky odpovědném investování.

Pro čtenáře je velkým přínosem zařazení devíti případových studií (v druhé části knihy). Případové studie ukazují na různé přístupy k CSR v každodenní firemní praxi, které vhodným způsobem doplňují základní teoretická východiska k problematice CSR. Příklady se mohou stát významným iniciátorem nápadů pro uplatnění konceptu společenské odpovědnosti dalších firem na českém trhu.

Pojetí publikace „Moderní přístupy ke společenské odpovědnosti firem a CSR reportování“ autorského kolektivu Kláry Kašparové a Viléma Kunze dává předpoklad jejího širokého uplatnění. Publikaci využijí manažeři a podnikatelé, kteří chtějí implementovat CSR do svých podnikových strategií, je určena i pro akademické prostředí vysokých škol s ekonomickým zaměřením, pro odborné pracovníky výzkumných pracovišť až po čtenáře z řad široké veřejnosti, kteří chtějí získat širší přehled o uplatňování principů CSR v podnikové praxi v ČR. Domnívám se, že každá z uvedených skupin v publikaci najde užitečné informace, které mohou napomoci v řešení jejich konkrétních problémů. Společným cílem jak autorů, tak stakeholderů angažovaných v problematice CSR je zvýšit nejenom povědomí o CSR, ale uvést principy do společenské praxe.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Marie HESKOVÁ, CSc.
Katedra managementu a marketingu služeb
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice
Czech Republic
heskova@vsers.cz

Květa PRINCOVÁ: *Úvod do zahraniční pomoci s důrazem na etiku jejího poskytování. Caritas – Vyšší odborná škola sociální Olomouc. Olomouc, 2012, 121 s., ISBN 978-80-87623-04-6.*

Květa PRINCOVÁ: *Introduction to Foreign Aid with Stress on Its Ethical Providing*

Recenzovaná publikace „Pomoc lidem vzdáleným“ je na 122 stránkách úspěšným příspěvkem autorky k odbornému výkladu problematiky zahraniční pomoci ve smyslu humanitární pomoci a rozvojové spolupráce. V relativně malém prostoru se podařilo v souvislostech systematicky uspořádat množství informací k reflektované problematice. Cíl práce je definován (str. 3) jako seznámení s hodnotami, kterými se řídí poskytování pomoci lidem více či méně vzdáleným, poskytnutí možnosti orientovat se v teoriích a principech, v nichž jsou tyto hodnoty obsaženy, a seznámit s úskalími, s kterými se při poskytování pomoci lze setkat.

Práce je formálně rozčleněna do sedmi kapitol, obsahově se skládá ze tří základních bloků: základy zahraniční pomoci, pravidla a etika v zahraniční pomoci, úskalí poskytování pomoci lidem vzdáleným. Úvodní blok (kapitola 1–4) „O co se jedná v zahraniční pomoci“ je věnován pojmovému aparátu, vysvětlení základních prvků a jejich vztahů, včetně historických souvislostí. Přehlednou formou jsou tak rozpracována základní témata, příčiny pomoci a vývoje. V rozboru jednotlivých pojmů je akcentována myšlenka pomoci místní komunitou jako základ celého systému (např. str. 22, 27, 33).

V druhém bloku (kapitola 5) „Pravidla a etika v zahraniční pomoci“ lze spatřit těžiště předkládaného textu. Tato část je zaměřena na teorii správného poskytování pomoci a je dále rozčleněna na části, které se věnují etickému kodexu Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce a nevládních organizací pro poskytování humanitární pomoci v krizových událostech; oblast etiky založené na právech; utilitarismus a konsekvencialismus ve zvažování zahraniční pomoci; evropský konsensus o humanitární pomoci; etika rozvojové pomoci a spolupráce.

Třetí blok (kapitoly 6, 7) „Úskalí poskytování pomoci lidem vzdáleným“ se zaměřuje na problematiku

humanitární pomoci v ozbrojených konfliktech a etice daru a dárce. Autorka při zpracování této části, ale i celé publikace, vycházela z hodnotového okruhu evropské (západní) civilizace, což se pochopitelně projevilo v postoji k zpracovávanému tématu.

Autorka v publikaci představuje nový obecný termín „pomoc lidem vzdáleným“, který se nově zavádí s problematikou pomoci jak v ČR, tak v zahraniční literatuře. Obdobně je v textu užíván pojem „zahraniční pomoc“, který je výrazem přesahujícím a propojujícím pro humanitární pomoc a rozvojovou spolupráci.

Konkrétní přístupy a postupy při zpracování textu přináší naplnění vytčeného cíle. Práce se tak stává ojedinelou publikací v českém jazyce, kde je téma zahraniční pomoci takovýmto způsobem reflektováno. Zahraniční pomoc je velice složitá oblast lidské činnosti, která je stále více potřebná. Text rovněž řeší otázku míry odpovědnosti jako správného chování v současném světě bez hranic, kdy je kladena otázka, zda tedy i naše odpovědnost (reakce) ztrácí hranice (str. 112). Dále publikace přináší poměrně ucelený přehled terminologických pojmů a jejich hlubší vysvětlení. To, co skutečně práce přináší jako nové téma, je rozpracování etického rozměru v zahraniční pomoci. Text je zpracován na základě aktuálních poznatků, rovněž použitá literatura a ostatní zdroje jsou reprezentativní pro dané téma. Autorka projevila orientaci v problematice humanitární pomoci a rozvojové spolupráce a přes analýzu jednotlivých částí provedla syntézu dílčích poznatků.

ADDRESS & ©

Mgr. Štěpán KAVAN, Ph.D.
Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje
Pražská 52b, 370 04 České Budějovice
Czech Republic
stepan.kavan@email.cz

Jiří DUŠEK: *Teorie her a komparace matematických volebních modelů na komunální úrovni. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2012, 84 s., ISBN 978-80-87472-37-8.*

Jiří DUŠEK: *Game Theories and Comparison of Mathematical Election Models at Municipal Level*

Spoločenské a behaviorálne vedy, medzi ktoré jednoznačne patrí aj politológia zaznamenávajú vo svete od začiatku dvadsiateho storočia značný rozmach predovšetkým vo svojom poznaní a s tým súvisiacou vedeckou orientáciou. Hlavným znakom tohto posunu

intelektuálnej a zainteresovanej populácie je rozvoj a dramatický rozmach empirizmu a s ním súvisiacej analýzy.

V Českej a aj Slovenskej akademickej obci bola takmer do 90-tych rokov dvadsiateho storočia, aj vzhľa-

dom na rôzne spoločenské okolnosti pomerne komplikovaná a hendikepujúca situácia, ktorá spôsobila isté bibliografické a informačné vákuum. Aj preto mnoho významných autorov snažiacich sa priblížiť poznanie v tejto oblasti sa nachádzalo v pomerne zložitej situácii. S odstupom takmer 22 rokov sa tento stav zlepšil, nedá sa však jednoznačne hovoriť a nejakej definitíve, pretože aj intelektuálna vyspelosť ľudského jedinca podlieha neustálemu vývoju. V každej dobe je preto podľa môjho názoru veľmi vhodné a hodnotné, cyklicky, ale možno aj po novom definovať a nachádzať príčiny a obsah spoločenských vzťahov a v systéme tak častých zmien vytvárať priestor aj vo vede nájsť čo je konštantné, teda relatívne nemenné, ale aj to čo podlieha zmenám.

Aj publikácia Ing. Jiřího Duška, Ph.D. s názvom: *Teorie hier a komparace matematických volebních modelů na komunální úrovni* je toho priamym dôkazom.

Autor veľmi vhodne a tak, ako to aj býva zvykom pri prácach tohto typu, nastoľuje hneď v úvode základné ciele a samozrejme sa snaží čitateľovi ozrejmiť dôvody, ktoré ho viedli k záujmu o danú problematiku. Teória hier je pomerne známou teoretickou koncepciou v oblasti ekonómie a jej následnou aplikáciou na politicky činného človeka sa postupne stáva predmetom záujmu aj v priestore politickej vedy. Publikácia, ktorá nesie vo svojom názve teóriu hier, sa preto logicky ani nemôže vyhnúť všeobecnému predstaveniu a s tým súvisiacou definíciou teórie, ktorá predostiera záujem prvej kapitoly. Mnohí autori kníh a iných vedeckých materiálov, zaoberajúcich sa teoretickými koncepciami v rôznych oblastiach spoločenského života, majú tendenciu z rôznych dôvodov neposúvať svoje úvahy aj do praktickej roviny, resp. aplikovať

teórie na prax a uskutočniť tak dôslednú empirickú analýzu. Dr. Dušek tento problém eliminuje, práve využitím analýzy, matematiky a komparácie, kedy aplikuje teoretický koncept hier na praktické spoločenské reálie a ako nástroj si vyberá tradičný typ ľudskej činnosti, a to kreáciu politickej elity v štáte prostredníctvom volebného procesu. Za zmienku stojí aj to, že si nekladie prílišné a možno aj ťažko realizovateľné dokonca až nemožné ciele, ale svoju aplikáciu modelov uskutočňuje na pomerne malej oblasti a tou je české mesto Bechyne, ktoré autor aj zo spôsobu, akým pristupuje k svojej analýze, pomerne dobre pozná a tým pádom umocňuje originalitu samotného diela.

Autora aj na základe spôsobu, ako formuluje svoje myšlienky, ktoré podopiera množstvom argumentov založených na prísnych logických princípoch, jednoznačne možno považovať za profesionála v tejto oblasti. Vedie ma to tiež priamo aj k radostnej konštatácii, že predkladaná vedecká monografia v prvom rade určite naplnila svoj cieľ, v rade druhom bude užitočným nástrojom poznania pre tých, ktorí sa budú snažiť nájsť odpoveď na teoretické a metodologické hľadisko využitia teórie hier v spoločenskej praxi. Všetci čitatelia v nej nájdu hľadaný zdroj záujmu, a stane sa tak pre nich významnou mierou a žriedlom poznania.

ADDRESS & ©

doc. PhDr. Peter ONDRIA, PhD.

Katedra politológie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela

Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica

Slovak Republic

peter.ondria@umb.sk

Blanka VÍTOVÁ: *Nepřiměřená ujednání ve spotřebitelských smlouvách.* Olomouc: Iuridicum Olomoucense, 2011, 203 s., ISBN 978-80-87382-24-0.

Blanka VÍTOVÁ: *Disproportionate Arrangements in Consumer Agreements*

Ešte začiatkom roka 2012 pribudol medzi odbornú literatúru nový titul z pera JUDr. Blanky Vítovej, PhD., LL.M., vysokoškolskej pedagogičky, ktorá pôsobí na Právnickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci na Katedre občianskeho práva, s názvom „Nepřiměřená ujednání ve spotřebitelských smlouvách“.

Svoje dielo začína citátom Cicera „Spravodlivosť hľadá na to, aby každému bolo dané, čo mu patrí.“ Je to pochopiteľné, veď, ako uvádza ochrana spotrebiteľa, hoci v tej dobe tak samozrejme nebola označovaná, je pravdepodobne stará ako samotný obchod, pretože predávajúci sa vždy snažil nájsť nejakú výhodu. Najväčším záujmom ochrany boli odpradáva logicky potraviny. V stredoveku bol napríklad určitým spôsobom

regulovaný obchod, najmä váha, miery a kvality tovaru a potravín. Česká republika sa začala zaoberať vyššou ochranou spotrebiteľa v súvislosti s pripravovaným vstupom Českej republiky do Európskej únie. Spotrebiteľskú legislatívu Európskej únie tvoria prevažne smernice.

Európska politika ochrany spotrebiteľa je založená najmä na článku 169 Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie, podľa ktorého k podpore záujmov spotrebiteľov zabezpečiť vysokú úroveň ochrany spotrebiteľov prispieva Únia k ochrane zdravia, bezpečnosti a hospodárskych záujmov spotrebiteľov, ako aj k podpore ich práva na informácie, vzdelávanie a práva združovať sa na ochranu ich záujmov, a to najmä opatreniami na vytváranie vnútorného

trhu a ďalšími opatreniami, ktoré podporujú, dopĺňajú a sledujú politiku členských štátov.

Zavedenie princípu maximálnej harmonizácie v spotrebiteľských zmluvách je snáď logické z pohľadu európskeho integračného procesu, avšak po predstavení smernice o právach spotrebiteľov v pôvodnej verzii sa začali ozývať hlasy, že takáto harmonizácia bude robiť nemalé ťažkosti v praktickom uplatnení takého princípu. Ak by mal totiž v celej EÚ platiť jednotný štandard ochrany spotrebiteľa v určitej oblasti, mali by sa členské štáty na miere tohto štandardu dohodnúť, čo nie je jednoduché, pretože každý štát bude logicky obhajovať svoju úpravu. Tento problém sa v súvislosti s princípom minimálnej harmonizácie nevyskytol, pretože štáty mohli samy rozhodnúť o vyššom štandarde ochrany. Zásadným argumentom proti zavedeniu princípu maximálnej harmonizácie u tejto smernice bol fakt, že by sa mohla v niektorých štátoch úroveň ochrany spotrebiteľa paradoxne znížiť.

Medzi základné problematické aspekty v rámci tzv. neprimeraných dohôd v spotrebiteľských zmluvách patrí najmä terminológia súčasného znenia právnej úpravy, výklad neprimeranosti, kritériá testu neprimeranosti a posudzovanie dohôd, ktoré nie sú uvedené v demonštratívnom zozname nekalých zmluvných dohôd (§ 56 ods. 3 OZ).

Ochrana spotrebiteľa je súčasťou právneho poriadku už niekoľko desaťročí. Napriek tomu stále zostávajú problémy, a to ako teoretické tak praktické, ktoré zákonodarcovia zabúda a ktoré spôsobujú celý rad problémov ako v praxi tak v teórii. Ako uviedol Lord Denning v jednom zo svojich, dnes už historických rozhodnutí „*nikto z vás si už nepamätá dohody, ktorými silnejšia strana vylučovala svoju zodpovednosť*“. Táto dohoda bola malým písmom vytlačená na zadných stranách lístkov, objednávok a faktúr. Bola obsiahnutá v katalógoch alebo tabuľkách. Bola záväzná pre každú osobu, ktorá ju akceptovala bez výhrady. Nikto sa proti tomu neohradzoval. Nikto ich nikdy nečítal, ani nevedel, čo v nich stojí. Bez ohľadu na to, ako bola neprimeraná, bola záväzná. Toto všetko sa dialo v mene „zmluvnej voľnosti“.

Problémy spojené s tzv. neprimeranými opatreniami v spotrebiteľských zmluvách pretrvali dodnes. Právna úprava takýchto dohôd sa stala súčasťou právneho poriadku mnohých štátov (vrátane ČR) na základe smernice 93/13 EHS. Pred zavedením tejto smernice však bolo možné niektoré z neprimeraných dohôd vyhlásiť za neplatné z dôvodu rozporu so zákonom alebo dobrými mravmi, alebo ak boli nezrozumiteľné.

Ďalším problémom je povinnosť štátov Európskej únie zabezpečiť zavedenie vhodných a účinných postupov pre mimosúdne riešenie spotrebiteľských sporov v súvislosti so spotrebiteľskými záväznými vzťahmi. Mimosúdne riešenie spotrebiteľských sporov je však potrebné zabezpečiť tak, aby spotrebiteľ nebol zbavený ochrany, ktorú mu právo poskytuje. V Českej republike je stále typickejšie, že sa aj pre spotrebi-

teľské spory využívajú rozhodcovské konania, ktoré nemusia poskytovať spotrebiteľom rovnakú ochranu, najmä s ohľadom na finančnú závislosť rozhodcov na podnikateľoch. Podľa platnej právnej úpravy však nie je možné považovať bez ďalšieho rozhodcovskú doložku v spotrebiteľskej zmluve za neplatnú. Ustanovenia o rozhodcovských doložkách často vedú k tomu, že spotrebiteľia sú právnej ochrany zbavení úplne, pretože sú vystavovaní veľkému nebezpečenstvu spojenému so zamedzením ich prístupu k súdom a popretím všetkých princípov ochrany spotrebiteľa. Z hľadiska obchodného práva je rozhodcovské konanie iste efektívnym spôsobom, ako riešiť spory medzi podnikateľmi. Rozhodcovské konanie je tu legitímnym a rýchlym spôsobom riešenia sporov medzi podnikateľmi. Podnikateľské vzťahy sa ale z právneho hľadiska výrazne líšia od vzťahov spotrebiteľských. V spotrebiteľských vzťahoch sa uplatňuje ochranná úloha štátu, ktorý zasahuje do týchto súkromnoprávných vzťahov s ohľadom na nutnosť určitej ochrany slabšej strany tohto vzťahu (spotrebiteľa). Spotrebiteľia navyše väčšinou uzatvárajú rozhodcovskú doložku v rámci uzatvárania tzv. adhézných zmlúv a nemajú teda žiadny skutočný vplyv na obsah zmluvy. Samozrejme veľa spotrebiteľov vôbec netuší, že rozhodcovskú doložku dohodli, pretože zmluvu, ako aj zmluvné podmienky, ktoré sú väčšinou napísané veľmi drobným písmom, vôbec nečítajú. Ak už spotrebiteľ vie, že uzavrel zmluvu s rozhodcovskou doložkou, väčšinou netuší, čo tento pojem znamená v právnom zmysle a aké sú dôsledky takéhoto podpisu.

Rozhodcovská doložka teda v niektorých prípadoch skutočne môže znamenať nerovnováhu v právach a povinnostiach strán (a teda byť neprimeranou dohodou). Ako Súdny dvor Európskej únie, tak české súdy vo svojej rozhodovacej praxi na rozhodcovské doložky už narazili, vyslovili možnosť využitia arbitrážnych doložiek pre spotrebiteľské spory *de lege lata*, avšak potvrdili výklad smerujúci k väčšej ochrane spotrebiteľa.

K ochrane spotrebiteľa je potrebné pristupovať s citom. Na jednej strane je samozrejme nutné chrániť spotrebiteľov pred rokovaním podnikateľov, ktoré by ich mohlo poškodzovať, na strane druhej však nie je nevyhnutne potrebné zakazovať a zneplatňovať všetky dohody, ktoré sa spotrebiteľom v danom okamihu nehodia. Predsa len by aj naďalej mala platiť základná zásada *Pacta sunt servanda*, aj keď s ohľadom na ochranu slabšej strany v trochu menšom rozsahu.

Predkladaná publikácia sa zaoberá rozborom právnej úpravy neprimeraných dohôd v spotrebiteľských zmluvách, a to ako z pohľadu českého tak európskeho práva. Medzi základné problematické aspekty v rámci týchto dohôd v spotrebiteľských zmluvách patrí najmä terminológia súčasného znenia právnej úpravy v Občianskom zákonníku, výklad neprimeranosti, kritériá neprimeranosti a posudzovania dohôd, ktoré nie sú uvedené v demonštratívnom zozname nekalých

zmluvných dohôd (§ 56 ods. 3 OZ). Autorka publikácie tiež predkladá rozbor príkladov neprímeraných dohôd, ktoré sa viac alebo menej často vyskytujú v spotrebiteľských zmluvách, vrátane právnej úpravy arbitrážnych doložiek v spotrebiteľských zmluvách (stav k 31. 12. 2011) a rozdielov v implementácii oproti Smernici 93/13/EHS o nekalých podmienkach v spotrebiteľských zmluvách.

Predkladaná publikácia je určená nielen študentom práva, ale i študentom iných VŠ, tiež advokátom, podnikateľom a samozrejme spotrebiteľom.

ADDRESS & ©

Dr.h.c. doc. JUDr. Alena PAULIČKOVÁ, PhD.
Katedra obchodného, hospodárskeho
a finančného práva
Fakulta práva Janka Jesenského
Vysoká škola v Sládkovičove
Fučíkova 269, 925 21 Sládkovičovo
Slovak Republic
alena.paulickova@vssladkovicovo.sk

Rastislav FUNTA – Štefan NEBESKÝ – Filip JURÍŠ: *Európske právo*. Brno: Tribun EU, 2012, 472 s., ISBN 978-80-263-0227-8.

Rastislav FUNTA – Štefan NEBESKÝ – Filip JURÍŠ: *European Law*

Učebnica s názvom „Európske právo“ vznikla pod vedením vedúceho autorského kolektívu JUDr. Rastislava Funtu, LL.M. a jeho dvoch kolegov JUDr. Štefana Nebeského, M.E.S. a Bc. Filipa Juríša. Dielo je postavené na prepojení teórie a praxe, takže naozaj môže osloviť nielen poslucháčov právnických fakúlt, ale aj odborníkov z oblasti európskeho práva, právnikov, ako aj odborníkov v súvisiacich odboroch, ako je politológia alebo európske štúdiá. Zaujímavosťou je, že vedúci autor publikácie absolvoval postgraduálne štúdium Európskeho, Medzinárodného a Ústavného práva na *Andrassy Gyula Deutschsprachige Universität v Budapešti* (ktoré bolo realizované v spolupráci s *Univerzitou Ruprechta-Karla v Heidelbergu*) kde ako prvý Slovák získal titul Master of Laws (LL.M.). Kandidátsku dizertačnú prácu (PhD.) písal na Katedre Európskeho práva *Právnickej Fakulty Karlovej Univerzity v Prahe*. V roku 2010 participoval, ako národný právny expert, na projekte College of Europe Bruges/Európska Komisia s názvom Study on the impact of national rules on unilateral conduct that diverge from Article 102 TFEU. Je členom Common Law Society (CLS), členom redakčnej rady IACCM Ridgefield, Connecticut (USA) magazínu a PES aktivistom. Publikoval niekoľko vedeckých monografií, odborných knižných prác, ako aj príspevkov na zahraničných a domácich vedeckých konferenciách (Berlín, Bratislava, Brno, Budapešť, Plzeň). Praktické odborné skúsenosti so zameraním na Európske právo, Európsky lobing a Obchodné právo získal pôsobením v nemeckom mediálnom koncerne Bertelsmann, talianskej konzultingovej spoločnosti. Práve všetky tieto skúsenosti a vedomosti zapracoval do predkladanej publikácie.

Učebnica „*Európske právo*“ sa snaží poskytnúť ucelený a komplexný prehľad o EÚ a európskom práve. Štúdiom predkladaného textu si čitateľ osvoji vedomosti v takých oblastiach ako európska integrácia, fungovanie európskych inštitúcií, právo vnútorného trhu únie, súťažné právo alebo zahraničná a bezpeč-

nostná politika EÚ. Autorom sa podarilo zapracovať i relevantné ustanovenia ohľadne novej Zmluvy o rozpočtovej zodpovednosti v EÚ.

Úvod do tohto diela napísal vedúci Inštitútu pre Nemecké a Európske Korporátne a Obchodné právo na Univerzite Ruprechta Karia v Heidelbergu, Honorary Jean Monnet Profesor Dr.habil. Dr.h.c.mult. Peter-Christian Müller Graff.

Európa predstavuje rozmanitosť národností, kultúr a jazykov. Európania predstavujú zmes rôznych kultúr, pričom každá z týchto kultúr má svoje vlastné hodnoty, štýl komunikácie a rôzne spôsoby myslenia. Európska únia bola založená za účelom dosiahnutia svojich politických cieľov (okrem iného úspešne súťažiť s ďalšími veľkými ekonomikami v ére globalizácie ako aj v snahe o zachovanie sociálneho štandardu). Vývoj potvrdzuje, že vytvorenie Európskej únie bolo kľúčovým prvkom ohľadne zabezpečenia mieru a zlepšenia očakávaní budúceho ekonomického vývoja v EÚ. Pred úniou však stoja nové výzvy (pretrvávajúca kríza, neistota a nestabilita na finančných trhoch), na ktoré je potrebné reagovať. Zodpovednosť za ďalší vývoj tak zostáva „na pleciach“ terajších špičiek v Bruseli.

Dielo je rozčlenené na všeobecnú časť, ktorá má XV kapitol. Prílohou č. 1 je Schumannova Deklarácia. Všeobecná časť obsahuje pojmy a históriu európskej integrácie, európskej organizácie, základy Európskej únie, právomoci a inštitucionálny systém, financovanie Európskej únie a európsky systém finančného dohľadu ako i inštitucionálne pomocné orgány a agentúry, tiež i pramene a tvorbu európskeho práva spolu so zásadami práva Európskej únie. Vo všeobecnej časti nájdeme i ochranu základných práv Európskej únie, vlastnosti úniového práva. V kapitolách XIV. a XV. sú popísané konania pred súdmi únie, všeobecne spolu so zásadami konania a jednotlivými druhmi konania.

Osobitná časť je zameraná od kapitoly XVI. po kapitolu XXVII. Začína základmi vnútorného trhu,

voľným pohybom tovaru, osôb a pracovníkov, slobodou podnikania (usadzovania). V ďalšej časti pojednáva o voľnom pohybe služieb, právnom rámci regulácie činnosti finančných inštitúcií, voľnom pohybe kapitálu a hospodárskej a menovej únii, s poukazom na súťažnú politiku EÚ a priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. V poslednej kapitole je riešený prehľad politik EÚ.

Za každou kapitolou je použitá literatúra, z ktorej autori čerпали. Hoci ide o odborný text, celé dielo je písané pútavo a zaujímavo a je v ňom cítiť skúsenosti autorov, z dôvodu prepojenosti teórie a praxe. Z tohto

dôvodu je vhodná pre teoretikov i praktikov nielen právnických povolání.

ADDRESS & ©

Dr.h.c. doc. JUDr. Alena PAULIČKOVÁ, PhD.
Katedra obchodného, hospodárskeho
a finančného práva
Fakulta práva Janka Jesenského
Vysoká škola v Sládkovičove
Fučíkova 269, 925 21 Sládkovičovo
Slovak Republic
alena.paulickova@vssladkovicovo.sk

Jiří JEŽEK: *Městský marketing – očekávání a realita*. Sládkovičovo: Vysoká škola v Sládkovičove, 2011, 206 s., ISBN 978-80-89267-70-5.

Jiří JEŽEK: *Municipal Marketing – Expectations and Reality*

Dostala sa mi do rúk zaujímavá publikácia s názvom „Městský marketing – očekávání a realita“ od doc. RNDr. Jiřího Ježka, Ph.D., ktorý sa dlhodobo zaoberá aplikovaným regionálnym výskumom. Predovšetkým otázkami strategického plánovania rozvoja miest a regiónov a mestským a regionálnym marketingom. Je vysokoškolským pedagógom, riešiteľom celej rady projektov a autorom mnohých publikácií s danou problematikou. Recenzenti tohto diela – prof. Ing. Milan Buček, Dr.Sc., prof. Ing. Vanda Lieskovská, PhD., doc. Ing. Juraj Tej, PhD. hodnotili dielo vysoko pozitívne.

Autor v predkladanej monografii sa snaží predovšetkým skúmať mestský marketing kritickým pohľadom. Chcel by mestský marketing ukázať v jeho celistvosti a premenlivosti. Neprihádza síce so žiadnym uceleným alebo normatívnym konceptom, ktorý by určoval, čím by mal mestský marketing byť a ako by mal byť v praxi aplikovaný. Doterajšie poznatky niečo také neumožňovali, ako sa snaží dokázať prostredníctvom prípadových štúdií troch západoeurópskych miest (Amsterdam, Leipzig a München), ktoré sú prílohou tejto práce. Mestský marketing vníma ako široké výskumné pole otvorené rôznym prístupom a interpretáciám. Cieľom monografie je zahrnúť doterajšie poznatky o mestskom marketingu, resp. o aplikácii marketingu v podmienkach miest. Monografia kriticky sumarizuje súčasné teoretické a aplikačné poznatky o mestskom marketingu, pričom poukazuje na niektoré rozpory medzi očakávaním a realitou mestského marketingu, na ktoré teória mestského marketingu doteraz príliš nereflektovala. Výsledky výskumu ukazujú, že realita mestského marketingu je omnoho skromnejšia, než mnohé teoretické i praktické očakávania. V praxi mestského marketingu sa najčastejšie stretávame iba s náhodnými, nekonceptnými a situačne prijímanými opatreniami. Pokiaľ v mestách dochádza ku koordinácii a integrácii marketingových opatrení, tak je to iba v čiastkových oblastiach alebo smeroch ako je

cestovný ruch, vzťahy s verejnosťou, propagácia priemyselných zón a investičných príležitostí a pod. Nie je to komplexné, ako predpokladajú niektorí teoretici. Autor poukazuje na skutočnosť, že možnosti aplikácie marketingu v podmienkach miest sú v porovnaní s podmienkami podnikateľských subjektov (organizácií) výrazne obmedzené a ťažšie realizovateľné. Dôvodom je veľké množstvo záujmových a cieľových skupín, rastúca komplexita problémov a možností ich riešenia alebo problémy s financovaním marketingových aktivít. Nie je to kvôli špecifickosti a zložitosti politického prostredia, v ňom sa rozhodovanie o marketingových aktivitách odohráva, ale predovšetkým preto, že súčasné mestá sú výsledkom dlhodobého vývoja, takže nie je možné ani jednoduché ani krátkodobé ich zásadným spôsobom meniť. Ani infraštruktúru, fyzické a sociálne prostredie, ani štruktúru obyvateľstva alebo ekonomiky. Autor je presvedčený, že mestský marketing je vhodným efektívnym a flexibilným prístupom k riešeniu problémov a budúcnosti miest, ktorý ponúka veľké množstvo použitia. Zatiaľ sa však jeho potenciál nevyužíva a mestský marketing je bohužiaľ stále vnímaný predovšetkým ako komunikácia a propagácia mesta.

Dielo možno odporučiť nielen študentom vysokých škôl, „marketérom“ miest, ale aj širokej odbornej verejnosti.

ADDRESS & ©

Dr.h.c. doc. JUDr. Alena PAULIČKOVÁ, PhD.
Katedra obchodného, hospodárskeho
a finančného práva
Fakulta práva Janka Jesenského
Vysoká škola v Sládkovičove
Fučíkova 269, 925 21 Sládkovičovo
Slovak Republic
alena.paulickova@vssladkovicovo.sk

Jiří DUŠEK: *Teorie her a komparace matematických volebních modelů na komunální úrovni*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2012, 84 s., ISBN 978-80-87472-37-8.

Jiří DUŠEK: *Game Theories and Comparison of Mathematical Election Models at Municipal Level*

Teorie her je dnes neodmyslitelnou součástí „arzenálu“ politologie a dalších společenských věd. Jejich nejčastější využití ale připadá na mezinárodní vztahy, kde se využívají k modelaci chování aktérů světové politiky. Využití této metody v oblasti regionálních volebních systémů, resp. komunální politiky je tedy samo o sobě originálním činem.

Jiřímu Duškovi se podařilo využít všech jejich možností, a to v nesnadné, ale užitečné kombinaci s problematikou matematických volebních metod. Společná aplikace obou teoreticko-matematických modelů na konkrétní podmínky české komunální politiky ve městě Bechyni je tedy více než dostatečným příspěvkem autora a jeho knihy k dosavadnímu výzkumu komunální volební problematiky. Autor, s důkladností sobě vlastní, analyzuje využití jednotlivých matematických metod přepočtu volebních výsledků na mandáty, aby tak ukázal, jak významně se volební výsledky mohou lišit a jaké různé strategie tedy musejí místní aktéři (politické strany, sdružení nezávislých apod.) při změně podmínek použít.

Práce se tedy zdá být striktně exaktní, autor shrnul obdivuhodné množství statistických a matematických dat a výpočtů. Na druhé straně sympaticky působí známý Churchillův citát: „*V tomto hříšném a žalostném světě se zkoušely a budou zkoušet mnohé*

způsoby vlády. Nikdo nepředstírá, že demokracie je dokonalá nebo samospasitelná. Říká se dokonce, že demokracie je nejhorší způsob vlády, s výjimkou všech ostatních způsobů, které jsme vyzkoušeli.“, který celou práci uvádí.

A autor se rovněž v podobném duchu nemylí ani ve svých závěrech, když konstatuje: „*Komunální volby v Bechyni na základě modifikace volební formule v roce 2006 i 2010 ukázaly, že předpovídat výsledek voleb a volební účast je v dnešní době téměř nemožné a jakákoliv účelová modifikace volebního systému na lokální či celostátní úrovni by se jejím tvůrci nemusela vyplatit.*“ Tedy ani sebelepší aplikace teorie her, či účelová modifikace volebního systému nezajistí aktérům voleb jednoznačný a předpokládaný výsledek (v ideálním případě jejich vítězství).

ADDRESS & ©

doc. PhDr. Lukáš VALEŠ, Ph.D.

Katedra společenských věd

Vysoká škola evropských a regionálních studií

Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice

Czech Republic

valesl@centrum.cz

---

5 VARIA

KINDERKREBS UM KERNKRAFTWERKE: STATIONEN EINER AUFKLÄRUNG

Rakovina u dětí v okolí jaderných elektráren: východiska pro objasnění

Alfred KÖRBLEIN

Mit der Veröffentlichung der KiKK-Studie zu Kinderkrebsvorkommen in der Nähe von deutschen Kernkraftwerken vor 3 Jahren wurde offiziell bestätigt, dass Kinder im Nahbereich von Kernkraftwerken einem erhöhten Krebs- und insbesondere Leukämierisiko ausgesetzt sind. Allerdings wurden nicht nur von den Autoren der Studie sondern auch von der deutschen Strahlenschutzkommission radioaktive Abgaben der Kernkraftwerke als Ursache explizit ausgeschlossen, weil diese mindestens einen Faktor 1000 zu niedrig seien, um die beobachteten Effekte zu erklären. Die Frage nach den Ursachen ist also weiterhin ungeklärt.

Inzwischen liefern neue Studien aus dem In- und Ausland Ergebnisse, welche tendenziell die Befunde der KiKK-Studie stützen. Allerdings verfügen die Studien in der Regel nicht über genügend statistische Nachweisstärke, die Ergebnisse sind also meist einzeln nicht signifikant. Dagegen ergibt eine länderübergreifende Analyse ein statistisch signifikant erhöhtes Leukämierisiko bei Kleinkindern im 5km-Nahbereich von 13 britischen und 16 deutschen Standorten von Kernkraftwerken.

In Deutschland zeigt sich um Kernkraftwerke auch bei angeborenen Fehlbildungen und beim Verhältnis zwischen der Anzahl männlicher und weiblicher Geburten ein ähnlicher Abstandstrend wie in der KiKK-Studie. Jedoch ist der Trend nicht monoton fallend; der Effekt erreicht ein Maximum erst in einigen Kilometern Abstand vom Kernkraftwerk. Diese Beobachtung stimmt mit Ergebnissen von Ausbreitungsrechnungen für die Strahlenbelastung um Kernkraftwerke überein.

Die Größe der beobachteten Effekte könnte mit der Annahme erklärt werden, dass die Dosis-Wirkungsbeziehung (DWB) für Effekte nach pränataler Bestrahlung nicht linear ist. Wie sich zeigen lässt, errechnet sich eine nach oben gekrümmte Form der DWB dann, wenn sowohl die Strahlenempfindlichkeit als auch die Strahlendosis über radioaktive Abgaben von Kernkraftwerken Zufallsverteilungen genügen. Wegen des diskontinuierlichen Charakters der Emissionen wird das Strahlenrisiko bestimmt von zeitlichen und örtlichen Spitzenwerten der Strahlenbelastung.

Vorgeschichte

Vor 13 Jahren erschien in der Zeitschrift *Arzt und*

Umwelt, dem Vorläufer von *Umwelt Medizin Gesellschaft*, ein Artikel von mir [1], in dem ich mich kritisch mit den im Jahr zuvor veröffentlichten Ergebnissen der sogenannten Michaelisstudie [2] auseinandersetzte. Damals hätte ich mir nicht vorstellen können, dass mich das Thema auch noch im Jahr 2011 beschäftigen wird.

Benannt war die Michaelisstudie nach Prof. Jörg Michaelis, dem damaligen Leiter des Instituts für Medizinische Statistik und Dokumentation in Mainz. Auf der Basis von Daten des Deutschen Kinderkrebsregisters war die Frage untersucht worden, ob das Kinderkrebsrisiko um deutsche kerntechnische Anlagen im Zeitraum 1980 bis 1995 erhöht worden war. Die Michaelisstudie fand keine statistisch auffälligen Ergebnisse; das relative Risiko (RR) betrug in einem 15km Umkreis um kerntechnische Anlagen 0,99 für Krebs insgesamt und 1,00 für akute Leukämien. Den Autoren schien damit die Frage ausreichend geklärt; weitere Untersuchungen wurden als nicht erforderlich angesehen.

Meine Reanalyse der Daten aus der Michaelisstudie ergab jedoch ein signifikant erhöhtes Krebsrisiko für Kinder im 5-Km Nahbereich dann, wenn nur die 15 Standorte von großen Kernkraftwerken in die Auswertung einbezogen wurden (die Michaelisstudie enthielt zusätzlich 3 kleine Forschungs- bzw. Versuchsreaktoren und zwei Kernkraftwerke, die nach kurzem Probetrieb stillgelegt wurden). Für Kinder unter 5 Jahren (Kleinkinder) war die Krebsrate im 5 Km-Nahbereich signifikant um 54 %, die Leukämierate gar um 76 % erhöht. Meine Ergebnisse wurden 1999 in der amerikanischen Zeitschrift *Medicine and Global Survival* veröffentlicht [3].

Auf den öffentlichen Druck, insbesondere durch die kritische Ärzteorganisation IPPNW, den Befunden nachzugehen, reagierte schließlich das Bundesamt für Strahlenschutz (BfS). Sein neuer Präsident Prof. König, Mitglied der Partei *Bündnis90/Die Grünen*, forderte mich heraus, zusammen mit den Vertretern der Fachabteilung des BfS aus München, an einer Diskussion über meine Studienergebnisse teilzunehmen. Am Ende des Tages bekamen wir grünes Licht für die neuerliche Vergabe einer offiziellen Studie, welche die Frage der erhöhten Kinderkrebsraten um Kern-

kraftwerke endgültig klären sollte. Prof. König bat mich, einen Studiendesignvorschlag zu entwickeln, der danach in der Expertenrunde diskutiert werden sollte.

In dieser Expertenrunde waren neben den Fachleuten aus dem BfS bekannte Epidemiologen vertreten, u. a. die Professoren Wichmann, Michaelis, Greiser, Jöckel und Hoffmann und auch Dr. Kaatsch, der Leiter des Deutschen Kinderkrebsregisters (DKKR). Die Studie wurde ausgeschrieben; den Zuschlag hat erneut das DKKR gewonnen. Erstmals wurde ein studienbegleitendes 12-köpfiges externes Expertengremium eingerichtet, bestehend aus Epidemiologen, Medizinerinnen, Statistikern, und Physikern, darunter auch drei erklärten Atomkraftkritikern (Pflugbeil, Wurzbacher, Körblein). 2003 wurde die Studie schließlich begonnen; sie erhielt den Arbeitstitel *KiKK-Studie*. Ende 2007 wurden die Studienergebnisse der Presse vorgestellt, zwei Veröffentlichungen in Fachzeitschriften folgten 2008 [4, 5].

Die KiKK-Studie

Das Design der KiKK-Studie unterscheidet sich von den beiden Vorläuferstudien (1992 und 1997) des Deutschen Kinderkrebsregisters: Die KiKK Studie ist eine Fall-Kontrollstudie, während die vorherigen Studien ökologische Studien waren.

Ökologische Studien vergleichen die Krebs- bzw. Leukämieraten im Untersuchungsgebiet um Kernkraftwerke mit den entsprechenden Raten in einer ähnlich strukturierten Kontrollregion abseits der Kernkraftwerke. Fall-Kontrollstudien prüfen, ob krebserkrankte Kinder (Fälle) einem bestimmten Risikofaktor stärker ausgesetzt sind als vergleichbare Kinder ohne Krebs (Kontrollen). Bei der KiKK-Studie ist der Risikofaktor die Nähe zu einem Kernkraftwerk (KKW). Sind die Wohnadressen von Fällen und Kontrollen bekannt, so kann nach Geokodierung der jeweilige Abstand zum KKW sehr genau bestimmt werden. Das ist dann besonders wichtig, wenn die Effekte räumlich eng begrenzt sind.

Bei den vorherigen ökologischen Studien lagen die Daten auf Gemeindeebene vor. Gemeinden sind aber unregelmäßige Gebilde mit Ausdehnungen von etlichen Kilometern. Damit ist die Entfernungsbestimmung zwischen Wohnort und KKW nur auf einige Kilometer genau. Außerdem wurden den Gemeinden drei Abstandskategorien zugeordnet (0–5 km, 5–10 km, und 10–15 km) was die Entfernungsbestimmung weiter vergrößert.

Ökologische Studien haben den Vorteil, dass sie schnell und ohne größere Kosten durchführbar sind. Um erste Hinweise auf eine mögliche Häufung von Krebsfällen zu erhalten, sind sie von großem Nutzen. So waren die oben genannten Ergebnisse meiner Auswertung der Daten des DKKR der Auslöser für die Vergabe der methodisch aufwändigeren und wesentlich kostenintensiveren KiKK-Studie.

Die Hauptergebnisse der KiKK-Studie sind erstens eine signifikante Abstandsabhängigkeit des Risikos, und zweitens, eine hochsignifikante Erhöhung des Risikos im 5-Km Nahbereich gegenüber Entfernungen größer als 5 Km. Für Leukämien beträgt die Erhöhung des Risikos im 5km-Nahbereich ca. 120 %, für alle Malignome ca. 60 %. Keine auffällige Risikoerhöhung zeigt sich bei Entfernungen größer als 5 Kilometer.

Studien in anderen Ländern

Nach der Veröffentlichung der KiKK-Studie wurden in aller Eile ökologische Studien zu Leukämien bei Kleinkindern in England [6] und Frankreich [7] um Kernkraftwerke durchgeführt. In beiden Ländern wurden keine signifikant erhöhten Leukämieraten im 5 Km-Nahbereich gefunden. Allerdings waren die Fallzahlen deutlich kleiner als in Deutschland. Das liegt daran, dass in England die betrachteten 13 Kernkraftwerke fast ausschließlich am Meer liegen, und in Frankreich lediglich die Daten von 1990 bis 1998 berücksichtigt wurden.

Ein quantitativer Vergleich der Studienergebnisse aus England und Frankreich mit den Ergebnissen der KiKK-Studie ist wegen des Unterschieds im Studiendesign nicht sinnvoll. Dankenswerterweise wurden aber die Daten aus der KiKK-Studie nachträglich noch mit einem ökologischen Studiendesign ausgewertet [8], was einen Vergleich der Ergebnisse der Studien zulässt.

Gemeinsame Analyse der Daten aus Deutschland und Großbritannien.

In der folgenden Tabelle vergleiche ich das Verhältnis (SIR) der beobachteten (O) zu den erwarteten (E) Fallzahlen im 5 Km-Nahbereich ($r \leq 5\text{km}$) mit dem SIR im restlichen Studiengebiet außerhalb der 5 Km Zone ($r > 5\text{km}$), erst getrennt für Deutschland (D) und für Großbritannien (GB), und dann für die zusammengefassten Daten aus D und GB. Das relative Risiko (RR) ist das Verhältnis von SIR für $r \leq 5\text{ km}$ und SIR für $r > 5\text{ km}$: $RR = SIR(0-5\text{km}) / SIR(>5\text{km})$. Der p-Wert ist das Ergebnis des einseitigen Binomialtests (2-Stichproben-Test).

Tabelle 1: Ergebnisse der ökologischen Studien aus Deutschland und England

Daten	O	E	SIR=O/E	RR	p-Wert
D					
$r \leq 5\text{km}$	34	24,09	1,41		
$r > 5\text{km}$	585	599,58	0,98	1,45	0,0549
GB					
$r \leq 5\text{km}$	20	14,74	1,36		
$r > 5\text{km}$	1 579	1 640,44	0,96	1,41	0,1715
D+GB					
$r \leq 5\text{km}$	54	38,83	1,39		
$r > 5\text{km}$	2 164	2 240,0	0,97	1,44	0,0142

Die relativen Risiken sind in beiden Studien ähnlich hoch ($RR=1,45$ und $RR=1,41$), sie sind aber für sich betrachtet weder in Deutschland noch in Großbritannien signifikant erhöht. Erst die Addition der Fallzahlen aus beiden Ländern ergibt ein signifikant erhöhtes relatives Risiko um insgesamt 29 KKW Standorte (13 in GB, 16 in D).

Was noch auffällt ist, dass die Leukämieraten im gesamten Untersuchungsgebiet um die KKW sowohl in Deutschland ($O=619$, $E=623,67$; $SIR=0,99$) wie in Großbritannien ($O=1599$, $E=1655,18$; $SIR=0,97$) nicht erhöht sind. Das zeigt, dass Studien auf der Ebene von Landkreisen (*counties*) wenig aussichtsreich sind um örtlich eng begrenzte Effekte nachzuweisen.

Fehlbildungen um Kernkraftwerke

In einer Anfang 2010 veröffentlichten Studie aus dem Universitätsklinikum in Mainz [9] wurden angeborene Fehlbildungen in der Umgebung von zwei deutschen Kernkraftwerken Philippsburg und Biblis untersucht. Die Studie wurde im Auftrage des Bundesamtes für Strahlenschutz erstellt und vom Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit finanziert. Der Studienzeitraum umfasste nur etwas mehr als 15 Monate (vom 11. November 2006 bis 29. Februar 2008). In der Studienregion wurden 108 und in der Vergleichsregion 135 Fehlbildungen erfasst.

Die Hauptergebnisse der Studie beschreiben die Autoren folgendermaßen: Erstens, die Häufigkeit (Prävalenz) von Fehlbildungen ist in der Umgebung der beiden Kernkraftwerke gegenüber dem Vergleichsgebiet nicht erhöht (relatives Risiko=0,94). Zweitens, das Risiko für angeborene Fehlbildungen nimmt nicht mit der Nähe zu den KKW zu.

Allerdings hatte die Studie nicht ausreichend statistische Nachweisstärke (power), um ein Risiko in ähnlicher Höhe nachzuweisen, wie bei der KiKK Studie im 10 Km-Umgebungsbereich beobachtet [10]. Der 95 Prozent Vertrauensbereich des relativen Risikos (RR) in der KuK Studie beträgt 0,72 bis 1,22 und schließt das in der KiKK Studie im 10 Km-Bereich gefundene relative Krebsrisiko von $RR=1,17$ ein. Damit widersprechen sich die Ergebnisse der beiden Studien nicht.

Auch die Aussage, die Fehlbildungsdaten ließen keinen Entfernungstrend erkennen, ist so nicht richtig. Zur Prüfung des Abstandstrends wurde vorab ein reziprokes Abstandsgesetz der Form $RR \sim \exp(\beta_1/r)$ festgelegt. Über den gesamten Entfernungsbereich ist ein fallender Trend des relativen Risikos nicht erkennbar; der Wert des Regressionsparameters β_1 wird in der Studie mit zu 0,363 ermittelt und ist nicht signifikant ($p=0,76$, zweiseitiger Test).

Das reziproke Abstandsgesetz hat jedoch die Eigenschaft, das Risiko für kleine Abstände gegen Unendlich gehen zu lassen. Es ist für eine Anpassung im Nahbereich ungeeignet, da die berechnete Dosis über

radioaktive Abgaben aus dem Abluftkamin von KKWs erst in einer Entfernung von einigen Kilometern ihr Maximum erreicht [11]. In Abbildung 1 ist der Kurzzeitenausbreitungsfaktor, ein Maß für die Strahlenbelastung durch Abgaben mit der Abluft in Abhängigkeit von Abstand vom KKW aufgetragen. Die Strahlenbelastung ist demnach in unmittelbarer Umgebung des Reaktors niedrig, steigt mit der Entfernung an, erreicht ein Maximum und nimmt danach monoton ab. Eine Regression mit einem reziproken Abstandsmodell führt also zu einer systematischen Fehlanpassung im Nahbereich; ein reziprokes Abstandsmodell ist erst ab einer Entfernung von einigen Kilometern eine brauchbare Näherung.

Erfreulicherweise werden in der KuK-Studie die Zahlen für Neugeborene mit Fehlbildungen und für alle Geburten in 1 Kilometer breiten Entfernungsringen angegeben. Abbildung 2 zeigt den Verlauf der Fehlbildungsraten im 10 Km-Umkreis um die beiden KKW-Standorte. Eine Regression der Daten für Entfernungen größer als 3 Km ergibt einen Schätzwert des Trendparameters von $\beta_1=1,94$, sehr viel größer als der in der KuK-Studie berichtete Wert von $\beta_1=0,363$ und vergleichbar mit dem Ergebnis für den Trendparameter für Leukämien in der KiKK-Studie ($\beta_1=1,75$, siehe [5]). Wegen kleiner Fallzahlen ist das Ergebnis für β_1 aber trotzdem nicht signifikant ($p=0,353$).

Interessanterweise fand die oben erwähnte britische Studie [6] zu Leukämien um Kernkraftwerke innerhalb des 5 Km-Nahbereichs ein mit dem Abstand ansteigendes relatives Risiko; der Regressionskoeffizient hatte ein negatives Vorzeichen ($\beta_1 = -2,7$). Über den gesamten 10km-Entfernungsbereich zeigte sich aber ein fallender Trend ($\beta_1 = 1,0 \pm 1,6$). Weil beide Ergebnisse nicht signifikant waren und sich widersprachen, wurden sie in [6] als Zufallsergebnisse betrachtet. Die Autoren schlossen daraus, es gebe keinen Hinweis auf (*no indication of*) erhöhte Leukämierisiken um britische Kernkraftwerke. Mit den Daten der KuK-Studie stimmt die Beobachtung jedoch gut überein, was gegen ein Zufallsergebnis spricht.

Gestörtes Geschlechterverhältnis im Nahbereich von Kernkraftwerken

Eine kürzlich erschienene Studie von Kusmierz, Voigt und Scherb zeigt, dass das Geschlechterverhältnis, also das Verhältnis zwischen der Anzahl männlicher zur Anzahl weiblicher Geburten (*sex ratio*, SR), im 5 Km-Nahbereich der bayerischen KKW-Standorte signifikant erhöht ist [12]. Weil auch nach Tschernobyl und nach den atmosphärischen Atomwaffentests eine Erhöhung des Geschlechterverhältnisses gefunden wurde [13, 14, 15, 16], ist die Störung des Geschlechterverhältnisses um Kernkraftwerke ein Hinweis auf eine erhöhte Strahlenbelastung.

Abbildung 3 zeigt die sex ratios in den bayerischen Gemeinden im 30 Km-Umkreis um die drei Kernkraftwerke Grafenrheinfeld, Isar und Gundremmingen

und den gleitenden Fünfmonats-Mittelwert. (Die bayerischen Daten wurden mir freundlicherweise von Ralf Kusmierz zur Verfügung gestellt.) Der Fünfmonats-Mittelwert nimmt bei ca. 4 km mit $SR=1,16$ ein Maximum an, er ist dort um ca. 10% gegenüber dem Wert für große Entfernungen erhöht.

In Abbildung 4 ist anstelle des Geschlechterverhältnisses der Anteil männlicher Geburten aufgetragen. Für $r < 5$ Km bedeuten die Punkte Einzelgemeinden, für $r \geq 5$ Km wurden jeweils 5 Gemeinden zu einen Punkt zusammengefasst.

Krebsraten um Kernkraftwerke

Sowohl bei Fehlbildungen (Abbildung 2) als auch beim Geschlechterverhältnis (Abbildung 4) treten keine erhöhten Werte im unmittelbaren Nahbereich auf, Maxima finden sich erst in einigen Kilometern Entfernung vom KKW. Leider wurden für Krebsfälle um KKW in der KiKK-Studie nur die Anzahl von Fällen (krebskranke Kinder) und Kontrollen (Kinder ohne Krebs) für den gesamten 5 Km-Nahbereich veröffentlicht, nicht aber deren Verteilung innerhalb des 5 Km-Bereichs. Meine Bitte um Überlassung der entsprechenden Zahlen für 0-3 Km wurde von den Autoren der KiKK-Studie leider abgelehnt.

Allerdings enthält der KiKK-Studienbericht [17] eine Abbildung (Abb.3.3 in [17]), in der die Positionen von Fällen und Kontrollen dargestellt sind. Abbildung 5 zeigt einen Ausschnitt aus Abb.3.3 der KiKK-Studie für den 5 Km Bereich. Die Fälle überlagern die Kontrollen, und diese überlagern wiederum andere Kontrollen. Mit zunehmender Dichte der Fälle und Kontrollen wird es schwieriger, zu erkennen, ob sich unter einem Fall bzw. einer Kontrolle ein weiterer Fall oder eine Kontrolle verbirgt. Mit einem Grafikprogramm gelang es Ralf Kusmierz jedoch, die Koordinaten der Mittelpunkte der Rechtecke für Fälle und Kontrollen zu bestimmen. Mit diesen Informationen war ich in der Lage, die Anzahl der Fälle (F) und Kontrollen (K) zumindest innerhalb eines Kreises von 3 Km Radius recht genau zu ermitteln (siehe Abbildung 6): Die Abzählung ergibt 21 Fälle und 49 Kontrollen. Die entsprechenden Zahlen im 3–5 km Bereich ($F=56$, $K=99$) errechnen sich als Differenz zu den in [17], Tabelle 3.14 enthaltenen Zahlen für Fälle und Kontrollen im gesamten 5 Km-Nahbereich. Die Rechnung ergibt, dass das relative Risiko (RR) im 3 Km-Bereich kleiner ist als in der 3–5 Km Zone, jeweils verglichen mit dem Entfernungsbereich größer 5 Km ($RR=1,30$ für 0-3 Km, $RR=1,71$ für 3-5 Km, siehe Abbildung 7).

Gemeinsame Analyse

Im Folgenden werden die Ergebnisse einer gemeinsamen Analyse der Datensätze für Krebsraten, Fehlbildungen und das Geschlechterverhältnis in der Nähe von Kernkraftwerken mit den beiden auch in [12] verwendeten Regressionsmodellen vorgestellt, einer reziproken Abstandsabhängigkeit ($1/r$) und einer Ray-

leighverteilung. Während das reziproke Abstandsmodell annimmt, dass das Risiko monoton mit der Entfernung abnimmt, geht das zweite Modell von einem Maximum des Effekts in einigen Kilometern Entfernung vom KKW aus. Dieses Modell passt besser zu den Ergebnissen von Berechnungen der Strahlenexposition im Nahbereich von Kernkraftwerken (siehe Abbildung 1).

Die Daten wurden mit bevölkerungsgewichteter, nichtlinearer logistischer Regression (Funktion $nls()$ des Statistikpakets R) ausgewertet. Das Regressionsmodell hat die Form $p \sim \exp(y)/(1+\exp(y))$ mit $y = \beta_0 + \beta_1/r$ für das reziproke Abstandsmodell und $y = \beta_0 + \beta_1 * r * \exp(-\beta_2 * r^2)$ für das Modell mit der Rayleighverteilung.

Ergebnisse

Mit dem reziproken Abstandsmodell ist bei Einzelregressionen der Trendparameter β_1 nur für die Daten der KiKK-Studie signifikant. Die gemeinsame Analyse aller 3 Datensätze führt aber insgesamt zu einer signifikanten Verbesserung der Anpassung gegenüber dem Modell ohne Entfernungsabhängigkeit ($p=0,0208$; F-Test).

Mit der Rayleighverteilung zeigt sich bei Einzelregressionen nur für das Geschlechterverhältnis eine signifikante Abstandsabhängigkeit ($p=0,043$), für Krebse ($p=0,106$) und Fehlbildungen ($p=0,116$) sind die Ergebnisse nicht signifikant. Die gemeinsame Analyse ergibt aber ein hochsignifikantes Ergebnis für die Abstandsabhängigkeit ($p=0,0014$; F-Test).

Es zeigt sich auch, dass die Rayleighverteilung eine deutlich bessere Anpassung ($p=0,008$) an die Daten erlaubt als das von den Autoren der beiden offiziellen Studien (KiKK-Studie und KuK-Studie) verwendete reziproke Abstandsmodell. Die Krebsraten sind bei 3–5 km um 70% erhöht, die Fehlbildungsraten sind zwischen 4 und 8 Km etwa doppelt so hoch wie zwischen 8 und 10 Km, und das Verhältnis zwischen männlichen und weiblichen Geburten ist im Maximum bei 4 km mit 1,16 etwa 10 % höher als der Erwartungswert von 1,056 (siehe Abbildung 3).

In Bayern zeigt sich im Januar 1987, neun Monate nach Tschernobyl, ebenfalls eine signifikante Erhöhung des Geschlechterverhältnisses [14]. Der Effekt ist aber mit 5,5% nur etwa halb so groß wie der Effekt im Nahbereich von bayerischen Kernkraftwerken.

Überlegungen zur strahlenbiologischen Plausibilität

Die KiKK Studie fand ein mehr als verdoppeltes Leukämierisiko bei Kleinkindern im 5 Km Nahbereich deutscher Kernkraftwerke (KKW). Offizielle Berechnungen [18] ergeben maximale Strahlendosen in der Nähe von Kernkraftwerken von einigen μSv pro Jahr (siehe Abbildung 8), während die Verdopplungsdosis für Leukämien nach pränataler Exposition im kritischen Zeitraum der Schwangerschaft bei einigen mSv – und damit 1000-mal höher – liegen dürfte (Bithell

and Stiller 1988). Die Autoren der KiKK-Studie, ebenso wie die Deutsche Strahlenschutzkommission [19], folgerten, dass die in der KiKK-Studie beobachtete Leukämieerhöhung bei Kleinkindern nicht durch radioaktive Abgaben von Kernkraftwerken zu erklären sei.

Die Strahlenexposition wird aber bekanntlich nicht gemessen, sondern muss unter Verwendung einer Vielzahl von Annahmen errechnet werden. Wie verlässlich sind die Annahmen? Wie groß ist der Vertrauensbereich? Kritische Wissenschaftler weisen auf erhebliche Unsicherheiten hin und vermuten eine systematische Unterschätzung bei der Dosisberechnung [20, 21].

Kritik an der Berechnungsmethode, der sog. Allgemeinen Verwaltungsvorschrift (AVV) zu §47 der Strahlenschutzverordnung (StrSchV), wurde unter anderem im Zusammenhang mit dem bekannten Leukämiecluster in der Elbmarsch nahe dem KKW Krümmel vorgebracht. Sie wurde im Strahlenbiologischen Gutachten dokumentiert, welches vom Ministerium für Finanzen und Energie des Landes Schleswig-Holstein 1997 in Auftrag gegeben und 2001 fertiggestellt wurde. Neben dem Hauptgutachter Dr. Stevenson waren daran eine Vielzahl von Experten verschiedener Fachrichtungen beteiligt (insgesamt enthält das Gutachten 30 Anhänge mit Expertenbeiträgen).

Das Gutachten zeigt eindrucksvoll eine Reihe von Schwachpunkten der Dosisberechnung nach AVV auf. Allerdings ist nicht immer klar, welcher Anteil des Fehlers auf mangelhafte Methoden zurückzuführen ist, und welcher auf die Schwankungsbreite der in die Rechnung eingehenden Parameter. Die StrSchV soll sicherstellen, dass die Strahlenexposition einer Referenzperson auch unter ungünstigen Annahmen den Grenzwert von 0,3 mSv pro Jahr nicht überschreitet. Diesen Anspruch erfüllt die StrSchV nicht; systematische Fehler in den Annahmen multiplizieren sich bei mehreren aufeinander folgenden Rechenschritten, so dass der Gesamtfehler recht groß werden kann. So errechnet sich bei einem systematischen Fehler von einem Faktor 2 in den Einzelannahmen nach 4 Rechenschritten ein Gesamtfehler von einem Faktor 16 (2 hoch 4).

Dies betrifft aber nicht den langjährigen Mittelwert, für den die Richtigkeit der Methodik (Vollständigkeit der Erfassung der Emissionen, Korrektheit der Ausbreitungsmodelle, Vollständigkeit der Expositionspfade, Richtigkeit der Dosisfaktoren und der Bewertung des Strahlenrisikos) ausschlaggebend ist. Allerdings gehen in die Rechnungen nur die Mittelwerte ein, unberücksichtigt bleibt deren Unsicherheit (Varianz). Da sich bei mehreren voneinander unabhängigen Rechenschritten die Varianzen addieren, können auch Unsicherheiten einen erheblichen Einfluss haben. Bei einer relativen Unsicherheit von plus/minus einem Faktor 2 pro Rechenschritt errechnet sich nach 4 Rechenschritten eine gesamte Unsicherheit des Ergeb-

nisses von plus/minus einem Faktor 4. Es fällt aber schwer zu glauben, dass systematische Fehler und die Unsicherheiten in den Annahmen einen Faktor 1000 erklären können.

Andererseits wurde bisher auch keine andere Erklärung gefunden. Wegen der Konzentration des Risikos auf den unmittelbaren Nahbereich der KKW scheint eine strahlenbiologische Ursache am plausibelsten zu sein, auch wenn sie quantitativ noch nicht erklärbar ist. Was wurde möglicherweise übersehen?

Bisher ging man stillschweigend davon aus, dass eine relative Erhöhung der Strahlendosis zu einer ebenso großen Erhöhung des Strahlenrisikos führt. Aber dies ist nur dann richtig, wenn der Zusammenhang zwischen Dosis und Wirkung, die Dosis-Wirkungsbeziehung (DWB), linear ist. Nun ist die Form der DWB in kleinen Dosen aber nicht bekannt. Unter der Annahme einer positiv (nach oben) gekrümmten Form der DWB würde man eine mit der Erhöhung der Dosis überproportionale Strahlenwirkung erwarten.

Bei meinen Arbeiten zu den Tschernobylfolgen in Deutschland hatte sich gezeigt, dass die Dosis-Wirkungsbeziehung nicht linear verläuft; sie hat eine ausgeprägte positive Krümmung. Die Perinatalsterblichkeit wächst mit dem Exponenten 3,5 der Cäsiumbelastung der Schwangeren [23]. Auch Leukämien können bekanntlich durch Strahlung induziert werden. Der Schädigungsmechanismus wird, wie bei teratogenen Effekten, auf DNA-Schäden z.B. in Folge von ionisierender Strahlung, zurückgeführt. So wird die Induktion von Leukämien in der Schwangerschaft in einem Vorlesungsskript des Uniklinikums Leipzig [24] unter der Überschrift teratogenes Risiko aufgeführt (Abbildung 9). Die Form der Dosis-Wirkungsbeziehung ist für teratogene Effekte aber gekennzeichnet durch eine Schwellendosis (Abbildung 10), während bei stochastischen Strahlenwirkungen von einer linearen DWB ohne Schwellendosis ausgegangen wird [25].

Welche Auswirkung hätte eine gekrümmte Dosis-Wirkungsbeziehung für die Höhe des Leukämierisikos in KKW-Nähe? Es bedeutet, dass für die Ermittlung des Strahlenrisikos nicht mehr vom Jahresmittelwert der Dosis ausgegangen werden kann, sondern dass Emissionsspitzen das Risiko bestimmen. Während die natürliche Strahlenbelastung mit ca. 1 mSv pro Jahr (ohne Radonanteil) zeitlich nahezu konstant ist, sind die Emissionen der KKW durch starke zeitliche und örtliche Schwankungen gekennzeichnet. Eine Mittelung der Dosis wird das Strahlenrisiko erheblich unterschätzen.

Dass KKW Emissionen zeitlich nicht konstant sind, geht z.B. aus einer Graphik aus dem Jahresbericht 2007 des BfS [26] hervor, welche die Dreimonats-Mittelwerte der C-14 Emissionen des KKW Neckarwestheim zeigt (siehe Abbildung 11). Örtliche Inhomogenitäten sind noch größer. Abbildung 12 zeigt die ellipsenförmigen Linien gleicher radioaktiver Bodenbelastung (Isolinien) durch Fallout aus der

Abluftfahne der KKW [27]. Die innerste Linie entspricht einem 30.000-mal größeren Wert der Kontamination als die äußerste Linie.

Für eine quantitative Abschätzung des Effekts mache ich die folgenden Annahmen: (1) Die Hintergrundstrahlung (ohne Radon-Anteil) betrage 1 mSv pro Jahr. (2) Die Zusatzdosis durch den KKW-Betrieb sei 0,1 mSv pro Jahr, also 1 bis 2 Größenordnung höher als offiziell berechnet. (3) Die Dosiswirkungsbeziehung (DWB) sei positiv gekrümmt mit einem Dosisexponenten von 3,5 wie in [22] berichtet. (4) Die Emissionen von KKW seien diskontinuierlich und beschränken sich auf nur ein Zehntel eines Jahres.

Wenn die gesamte Jahresdosis von 0,1 mSv in einem Zehntel eines Jahres emittiert wird, beträgt die Dosisrate in diesem Zeitraum 1 mSv/a. Inclusive der Hintergrundstrahlung von ebenfalls 1 mSv/a (ohne Radonanteil) beträgt die Dosisrate also 2 mSv/a in einem Zehntel der Zeit und 1 mSv/a in den restlichen 9 Zehnteln des Jahres. Mit einem Dosisexponenten von 3,5 errechnet sich ein mittleres relatives Risiko von $2^{3,5/10+0,9*1} = 2,03$. Also führt eine im Jahresmittel um 10 % gegenüber der Hintergrundstrahlung erhöhte Strahlenbelastung zu einem um 103 % erhöhten Strahlenrisiko.

Wie lässt sich die gekrümmte Form der DWB erklären?

Nehmen wir an, die Werte der Strahlendosis wie der Strahlenempfindlichkeit seien in einem menschlichen Kollektiv statistisch zufallsverteilt und können durch Lognormalverteilungen mit Dosis x , Medianwert μ und Standardabweichung σ beschrieben werden. Die Dosisverteilung werde mit $f(x; \mu_1; \sigma_1)$ bezeichnet, die Schädigungswahrscheinlichkeit habe die Form einer kumulierten Lognormalverteilung $g(x; \mu_2; \sigma_2)$. Der Anteil p geschädigter Individuen im Kollektiv ist dann das Integral über $f(x) * g(x)$ über den gesamten Dosisbereich.

Im Folgenden wird eine numerische Integration von $f(x) * g(x)$ durchgeführt für 5 Werte des Medianwerts der Dosis ($\mu_1 = 1,0$ bis $1,8$ mSv) und einer einheitlichen Standardabweichung $\sigma_1 = 0,3$. Abbildung 13 zeigt die 5 Dosisverteilungen (dünne Linien) und die entsprechenden Produkterme $f(x) * g(x)$ (dickere Linien). Für die Schädigungswahrscheinlichkeit $g(x; \mu_2; \sigma_2)$ werde $\mu_2 = 4$ mSv und $\sigma_2 = 0,4$ angenommenen (gestichelte Linie).

Die Ergebnisse der numerischen Integration sind die 5 Punkte in Abbildung 14, welche die Dosis-Wirkungsbeziehung (DWB), also die Schadenswahrscheinlichkeit p in Abhängigkeit vom Median der Dosis, darstellt. Während die Rechnung für einen Dosismedian von 1 mSv eine Schadensrate von $p = 0,0028$ ergibt, erhält man für 1,8 mSv $p = 0,0556$, also einen ca. 20-mal größeren Effekt.

Man wird einwenden können, dass die errechnete Schadensrate von 0,3% bei 1 mSv pro Jahr – entspre-

chend der Hintergrundstrahlung ohne Radonanteil – viel höher ist als die spontane Leukämieinzidenz bei Kleinkindern von 6–7 Fällen pro 100.000 und Jahr. Ein „Schaden“ ist bei der obigen Betrachtung jedoch die Bildung eines sogenannten präleukämischen Klons infolge eines Primäreignisses (*first hit*), und nur einer von Hundert präleukämischen Klonen führt in späteren Jahren in Folge eines Sekundäreignisses (*second hit*) zu einer Leukämieerkrankung [28].

Eine Regression der 5 Werte mit einer Potenzfunktion $p \sim x^n$ liefert $n = 4,56$, d.h. einen stark nach oben gekrümmten Verlauf der DWB (dünne Linie). Eine deutlich bessere Anpassung gelingt aber mit einer kumulierten Lognormalverteilung (stärkere Linie). Die Parameter für den Median μ und die Standardabweichung σ errechnen sich zu $\mu = \mu_2$ und

Die Form der DWB erinnert an die in Abbildung 10 gezeigte Dosis-Effektkurve für teratogene Schäden, kommt aber ohne Schwellendosis aus. Sie folgt allein aus der Annahme, dass sowohl Strahlendosen wie Strahlenempfindlichkeiten statistischen Zufallsverteilungen genügen.

Zum Abschluss zitiere ich Sir Austin Bradford-Hill [29], der in seinen Überlegungen zur Kausalität bei epidemiologischen Studien bezüglich des Kriteriums „biologische Plausibilität“ Folgendes schrieb: „*It will be helpful if the causation we suspect is biologically plausible. But this is a feature I am convinced we cannot demand. What is biologically plausible depends upon the biological knowledge of the day. In short, the association we observe may be one new to science or medicine and we must not dismiss it too light-heartedly as just too odd. As Sherlock Holmes advised Dr Watson, when you have eliminated the impossible, whatever remains, however improbable, must be the truth.*“

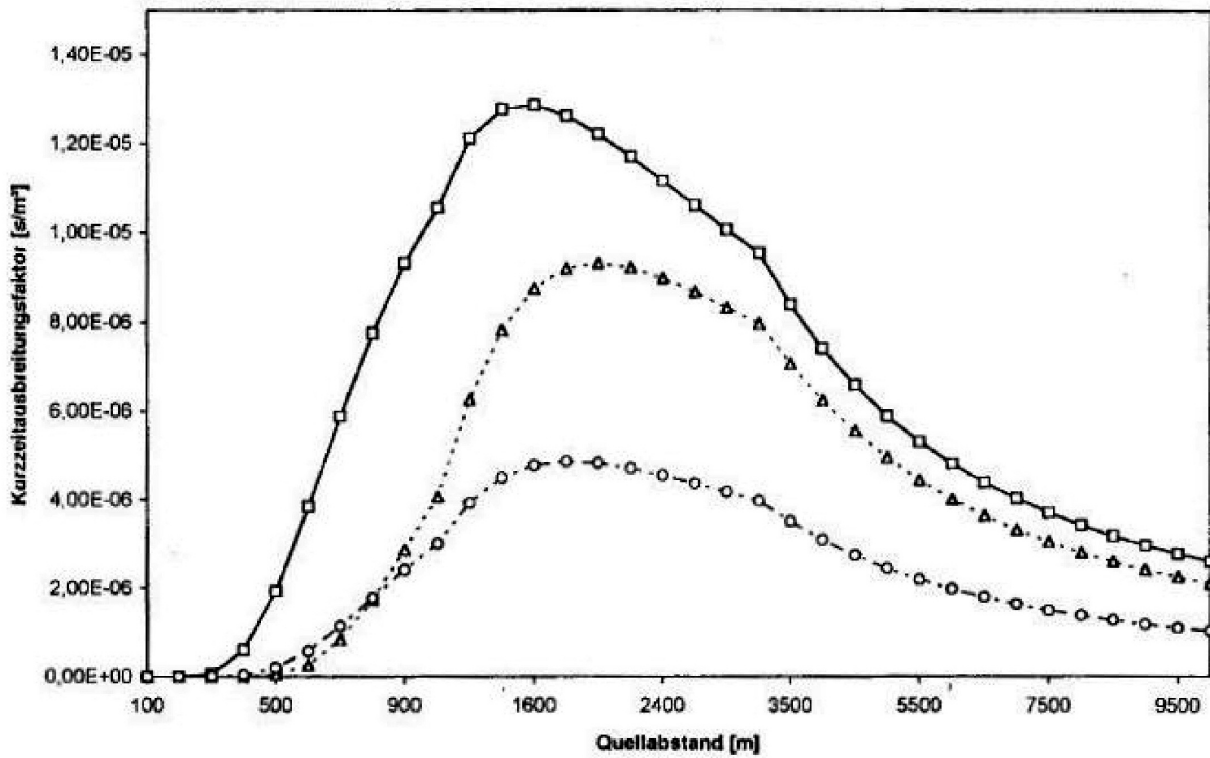
NACHWEISE

1. KÖRBLEIN, A. Erhöhte Krebsraten bei Kindern im Umkreis von deutschen Kernkraftwerken. *Arzt und Umwelt* 2/98.
2. KAATSCH, P. – KALETSCH, U. – MEINERT, R. – MICHAELIS, J. An extended study on childhood malignancies in the vicinity of German nuclear power plants. *Cancer Causes Control*. 1998 Oct; 9(5):529-33.
3. KÖRBLEIN, A. – HOFFMANN, W.: Childhood Cancer in the Vicinity of German Nuclear Power Plants. *Medicine & Global Survival* 1999, 6(1): 18-23. Available at: <http://www.ipn.org/Resources/MGS/V6N1Korblein.html>
4. SPIX, C. – SCHMIEDEL, S. – KAATSCH, P. – SCHULZE-RATH, R. – BLETNER, M.: Case-control study on childhood cancer in the vicinity of nuclear power plants in Germany 1980–2003. *Eur J Cancer* 2008, 44:275–284.
5. KAATSCH, P., SPIX, C., SCHULZE-RATH, R.,

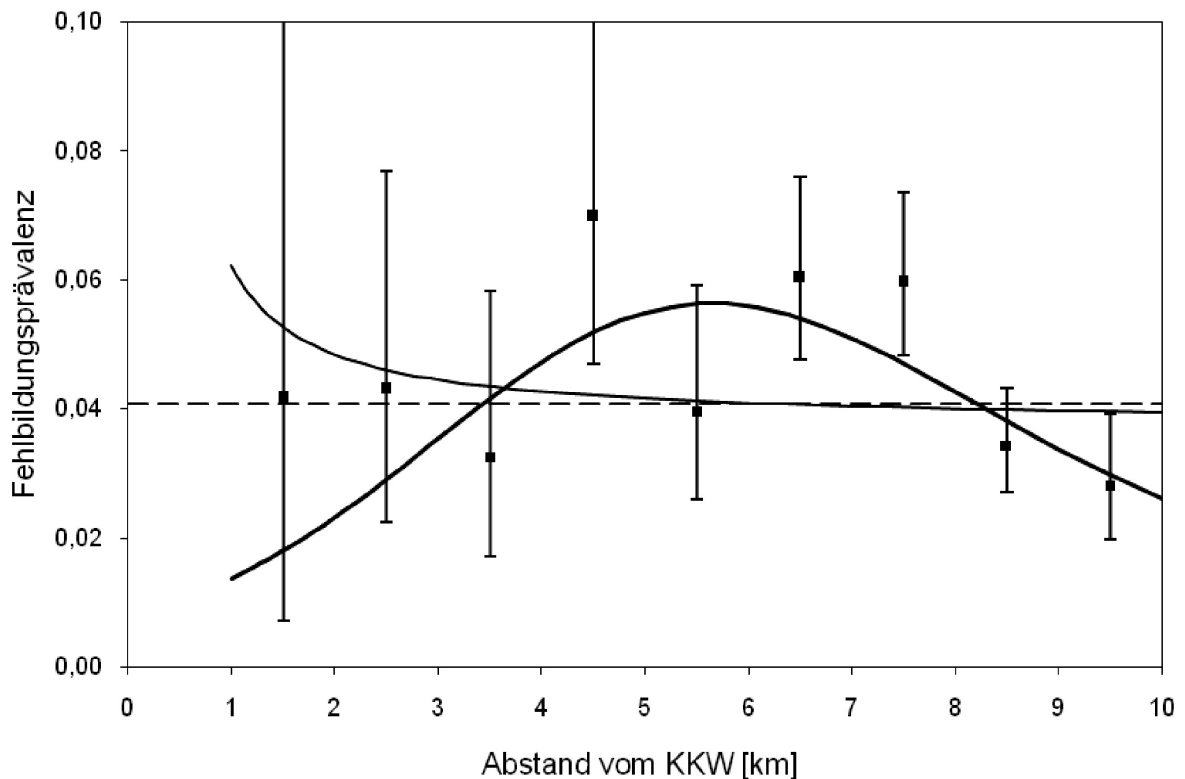

- SCHMIEDEL, S., BLETNER, M.: Leukaemia in young children living in the vicinity of German nuclear power plants. *Int J. Cancer*. 2008 Feb 15; 122(4):721–6.
6. BITHELL, JT. – KEEGAN, TJ. – KROLL, ME. – MURPHY, MFG. – VINCENT, TJ.: Childhood leukemia near British Nuclear Installations: Methodological Issues and Recent Results. *Radiation Protection Dosimetry* 2008, 45:1–7.
  7. LAURIER, D. – HÉMON, D. – CLAVEL, J.: Childhood leukemia incidence below the age of 5 years near French nuclear power plants. *J Radiol Prot* 2008, 28:401–403.
  8. KAATSCH, P. – SPIX, C. – JUNG, I. – BLETNER, M.: Childhood Leukemia in the Vicinity of Nuclear Power Plants in Germany. *Deutsch Arztebl Int* 2008, 105(42): 725-32.
  9. QUEISSER-LUFT, A. – WIESEL, A. – KAISER, M. – STOLZ, G. – MERGENTHALER, A. – SPIX, C. Epidemiologische Studie zu angeborenen Fehlbildungen in der Umgebung deutscher Leistungsreaktoren (2010). http://www.bfs.de/de/bfs/druck/Ufoplan/Fehlbildungen_in_der_Umgebung_deutscher_Leistungsreaktoren
  10. KÖRBLEIN, A. Fehlbildungen um deutsche Kernkraftwerke. *Strahlentelex* 560–561 (2010):06-10. http://www.strahlentelex.de/Stx_10_560_S06-10.pdf
  11. SCHUMACHER, O. Zuverlässigkeit der AVV hinsichtlich der Emissionsausbreitungs-Berechnungen und Dosisermittlung. *Strahlenbiologisches Gutachten, Appendix C1*. http://www.strahlentelex.de/C1_Zuverlaessigkeit_der_AVV_Schumacher_O.pdf
  12. KUSMIERZ, R. – VOIGT, K. – SCHERB, H. Geschlechterverteilung in der Umgebung bayerischer Kernkraftwerke. *Strahlentelex* 574–575 (2010):3-5. http://www.strahlentelex.de/Stx_10_574_S03-05.pdf
  13. KÖRBLEIN, A. Säuglingssterblichkeit und Geschlechterverhältnis nach den atmosphärischen Atomwaffentests. *Strahlentelex* 554–555 (2010): 01-05. http://www.strahlentelex.de/Stx_10_554_S01-05.pdf
  14. KÖRBLEIN, A. Geschlechterverhältnis bei der Geburt in Bayern nach Tschernobyl. *Strahlentelex* 556–557 (2010): 07-10. http://www.strahlentelex.de/Stx_10_556_S07-10.pdf
  15. SCHERB, H. Verlorene Kinder. *Strahlentelex* 558–559 (2010):01-04. http://www.strahlentelex.de/Stx_10_553_S01-04.pdf
  16. KÖRBLEIN, A. Auswirkungen der oberirdischen Atomwaffentests. *Strahlentelex* 572–573 (2010): 04-06. http://www.strahlentelex.de/Stx_10_572_S04-06.pdf
  17. KAATSCH, P. – SPIX, C. – SCHMIEDEL, S. – SCHULZE-RATH, R. – MERGENTHALER, A. – BLETNER, M. Epidemiologische Studie zu Kinderkrebs in der Umgebung von Kernkraftwerken (KiKK-Studie). http://doris.bfs.de/jspui/bitstream/urn:nbn:de:0221-20100317939/4/BfS_2007_KiKK-Studie.pdf
  18. Deutscher Bundestag Drucksache 16/6835. Umweltradioaktivität und Strahlenbelastung im Jahr 2006. <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/068/1606835.pdf>
  19. Bewertung der epidemiologischen Studie zu Kinderkrebs in der Umgebung von Kernkraftwerken. Stellungnahme der Strahlenschutzkommission. Berichte der Strahlenschutzkommission (SSK) des Bundesministeriums für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit. Heft 57 (2008). <http://www.ssk.de/de/pub/volltext/h57.pdf>
  20. Report of the Committee Examining Radiation Risks of Internal Emitters (CERRIE). London 2004. <http://www.cerrie.org/>
  21. FAIRLIE, I. Uncertainties in Doses and Risks from Internal Radiation. *Medicine, Conflict and Survival* 2005, 21(2):111–126.
  22. Stevenson AFC, *Strahlenbiologisches Gutachten* (2001). http://www.strahlentelex.de/_03_Hauptgutachten_Stevenson--vollstaendig.pdf
  23. KÖRBLEIN, A. – KÜCHENHOFF, H. Perinatal Mortality in Germany following the Chernobyl accident. *Radiat Environ Biophys* 1997; 36 (1): 3–7.
  24. http://radioonkologie.uniklinikum-leipzig.de/red_tools/dl_document.php?PHPSESSID=jio7c6ktg92np9dcsfpgmun7i2&id=23
  25. http://gd1.med.uni-giessen.de/ugm_2/deu/ugi_nuk/PDF/Rad_V2_Strahlentherapie.pdf
  26. Jahresbericht des Bundesamts für Strahlenschutz, 2007, S.16. http://www.bfs.de/de/bfs/druck/jahresberichte/jb2007_komplett.pdf
  27. SCHUMACHER, O. Performance of the Environmental Monitoring Program for Nuclear Facilities in Germany: Possibilities of Unrecognized Exposures. In: *Radiation Exposures by Nuclear Facilities – Evidence of the Impact on Health. Proceedings International Workshop, Portsmouth 1996*. http://strahlentelex.de/PORTS_Schumacher.pdf
  28. ROSSIG, C. – JUERGENS, H. Aetiology of childhood acute leukaemias: current status of knowledge. *Radiat Prot Dosimetry*. 2008; 132(2): 114-8.
  29. BRADFORD-HILL, A. The Environment and Disease: Association or Causation? *Proceedings of the Royal Society of Medicine* 1965, 58: 295–300.

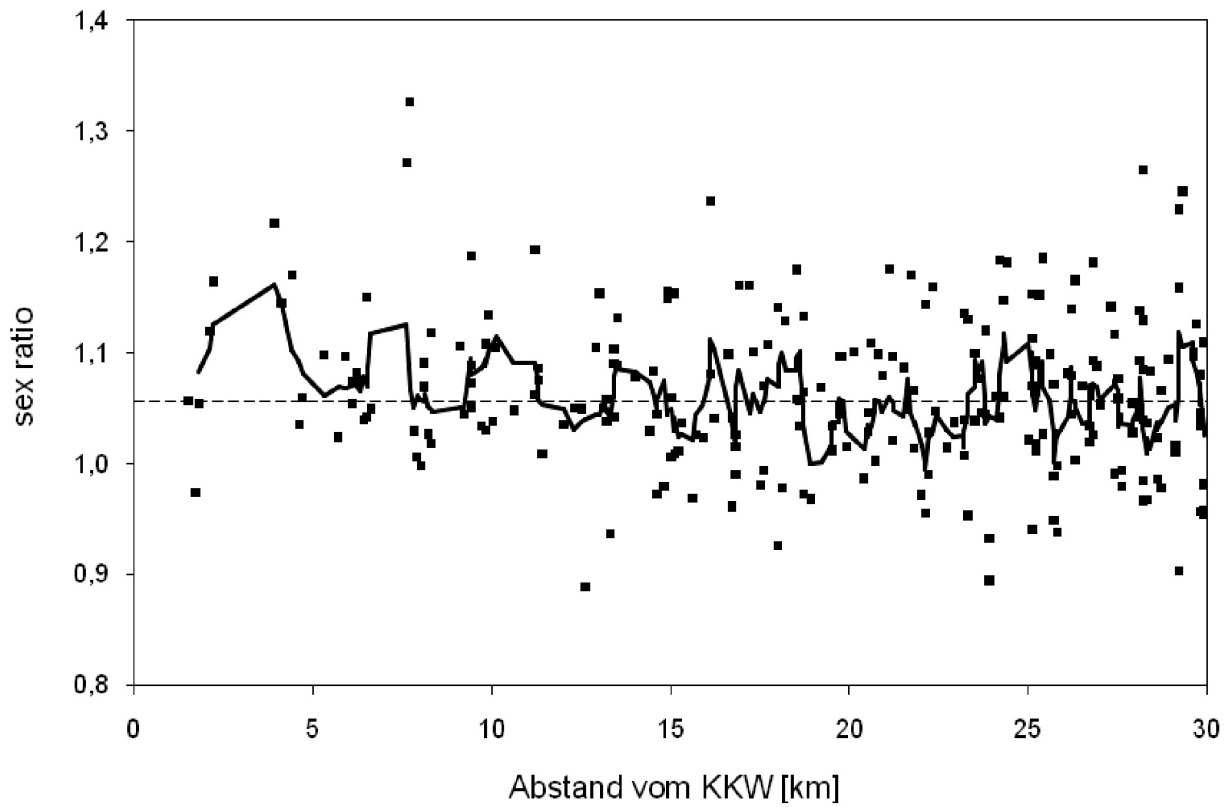
Abbildung 1: Abstandsabhängigkeit des Kurzzeitausbreitungsfaktors, einem Maß für die Strahlenbelastung infolge von gasförmigen Emissionen von Kernkraftwerken, berechnet mit unterschiedlichen Rechenverfahren (aus [11]).

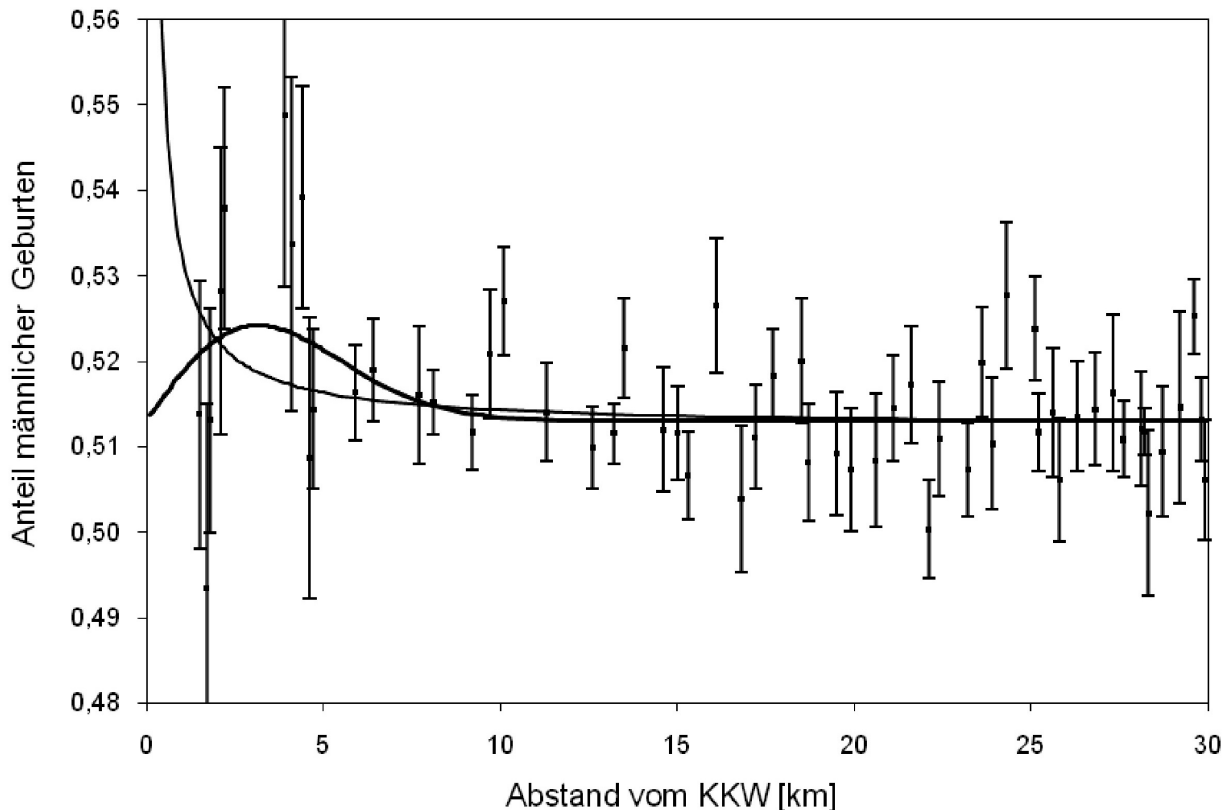
Abbildung 2: Prävalenz von Fehlbildungen im 10km-Bereich um die Kernkraftwerke Philippsburg und Biblis und Ergebnisse von Regressionen mit zwei verschiedenen Abstandsmodellen (reziproker Abstandstrend und Rayleighverteilung).

Abbildung 3: Abhängigkeit des Geschlechterverhältnisses (sex ratio) von der Entfernung vom Kernkraftwerk in den bayerischen Gemeinden und gleitender Mittelwert über jeweils 5 Gemeinden.

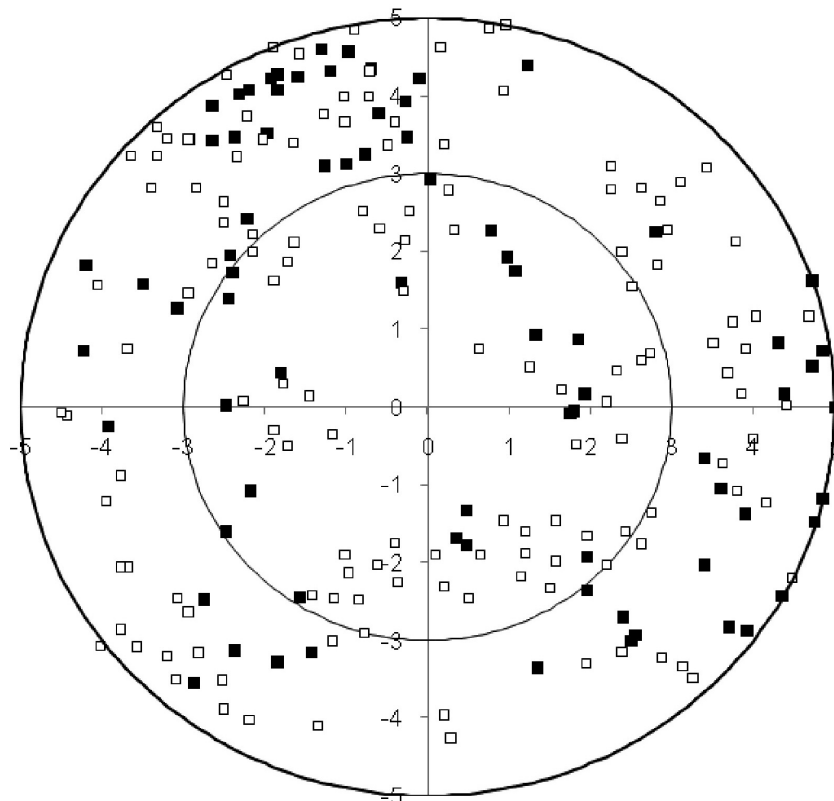
Abbildung 4: Anteil männlicher Geburten in den bayerischen Gemeinden in Abhängigkeit von der Entfernung. Für Entfernungen größer als 5 km wurden jeweils 5 Gemeinden in einem Punkt zusammengefasst. Dünne Linie: reziprokes Abstandsmodell, stärkere Linie: Rayleighmodell.

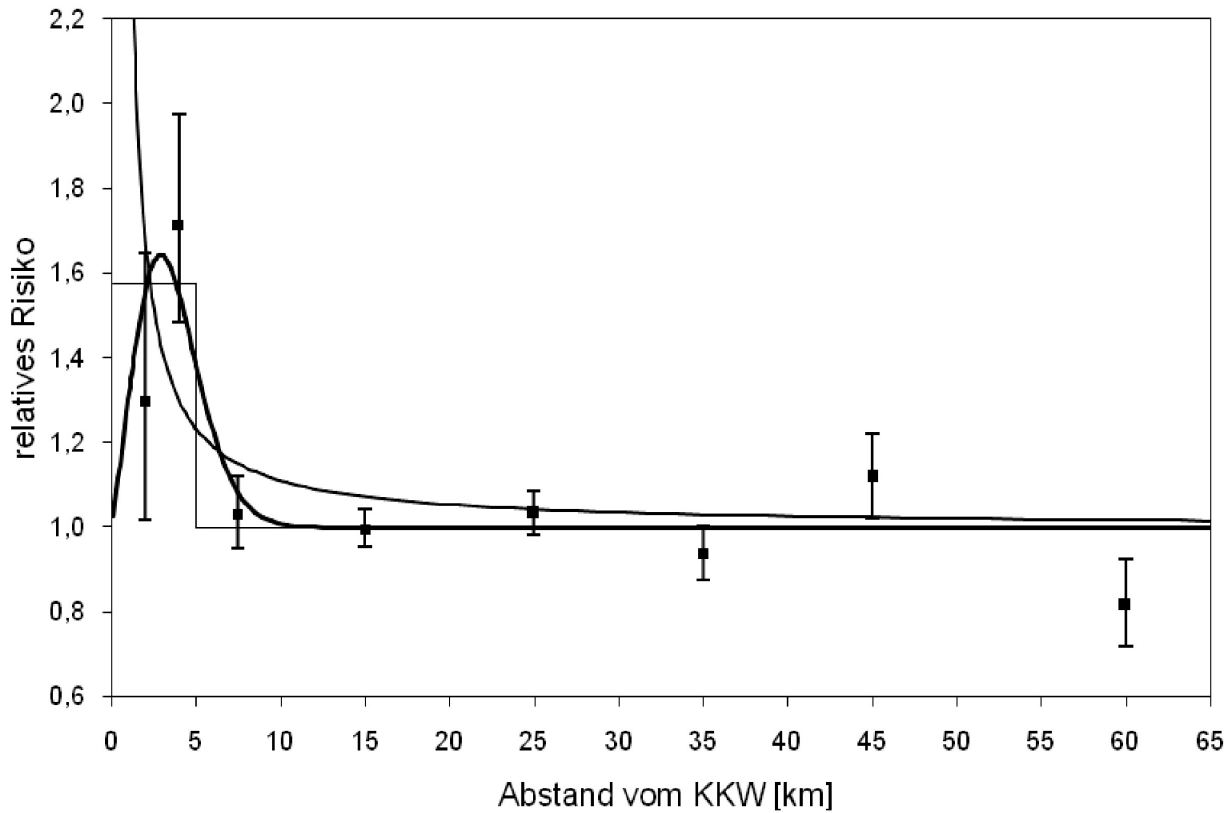
Abbildung 5: Ausschnitt aus Abb.3.3 des KiKK-Studienberichts. Der schwarze Kreis ist der 5km-Nahbereich, die Rechtecke markieren die Position von Fällen (dunkelgrau) und Kontrollen (hellgrau).

Abbildung 6: Position der Fälle (schwarz) und Kontrollen (weiß) innerhalb des 5km-Nahbereichs der KiKK-Studie. In der 0–3 km Zone befinden sich 21 Fälle und 49 Kontrollen.

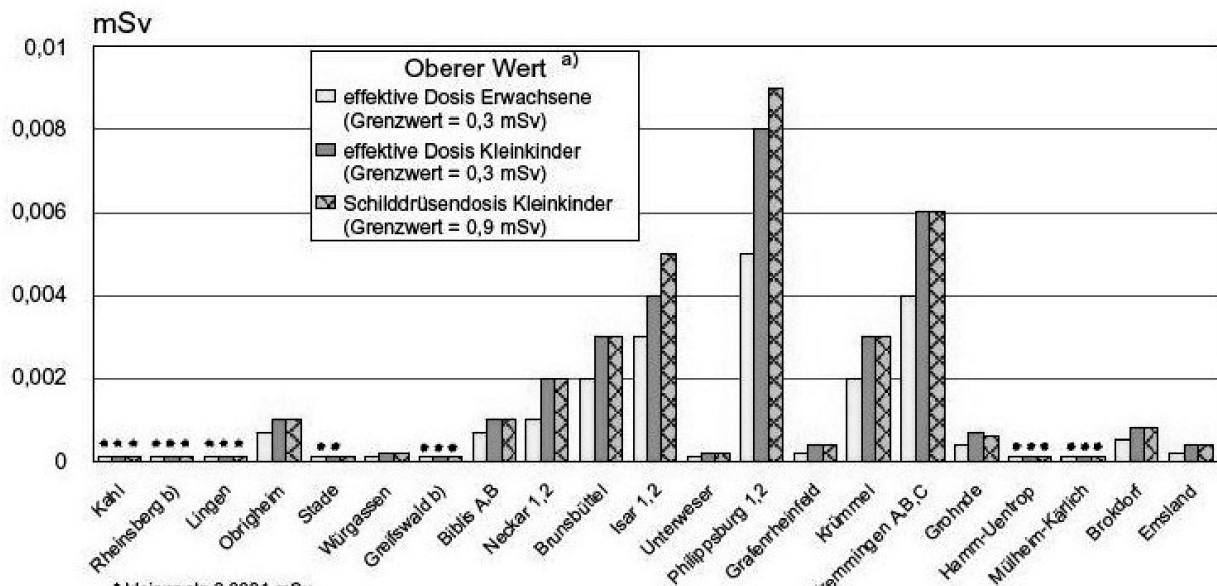

Abbildung 7: Relatives Krebsrisiko bei Kleinkindern in der Umgebung von deutschen Kernkraftwerken und Regressionskurven. Die Rechtecklinie zeigt das Ergebnis einer kategoriellen Datenanalyse für den 5km-Nahbereich.

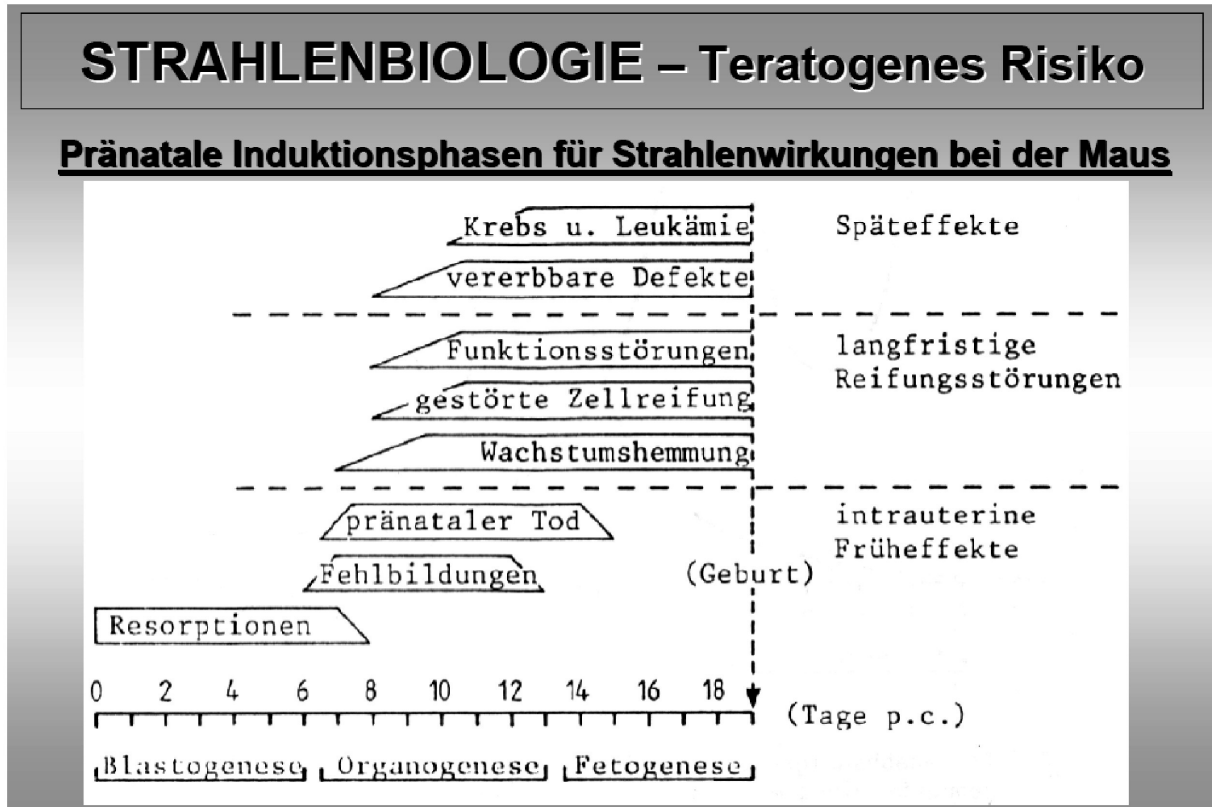
Abbildung 8: Berechnete jährliche Dosis-Mittelwerte durch luftgetragene Emissionen aus deutschen Kernkraftwerken. Die dunkelgrauen Säulen sind die Rechenergebnisse für die effektive Dosis bei Kleinkindern (aus [15]).

Strahlenexposition im Jahr 2006 in der Umgebung von Kernkraftwerken durch die Ableitung radioaktiver Stoffe mit der Fortluft

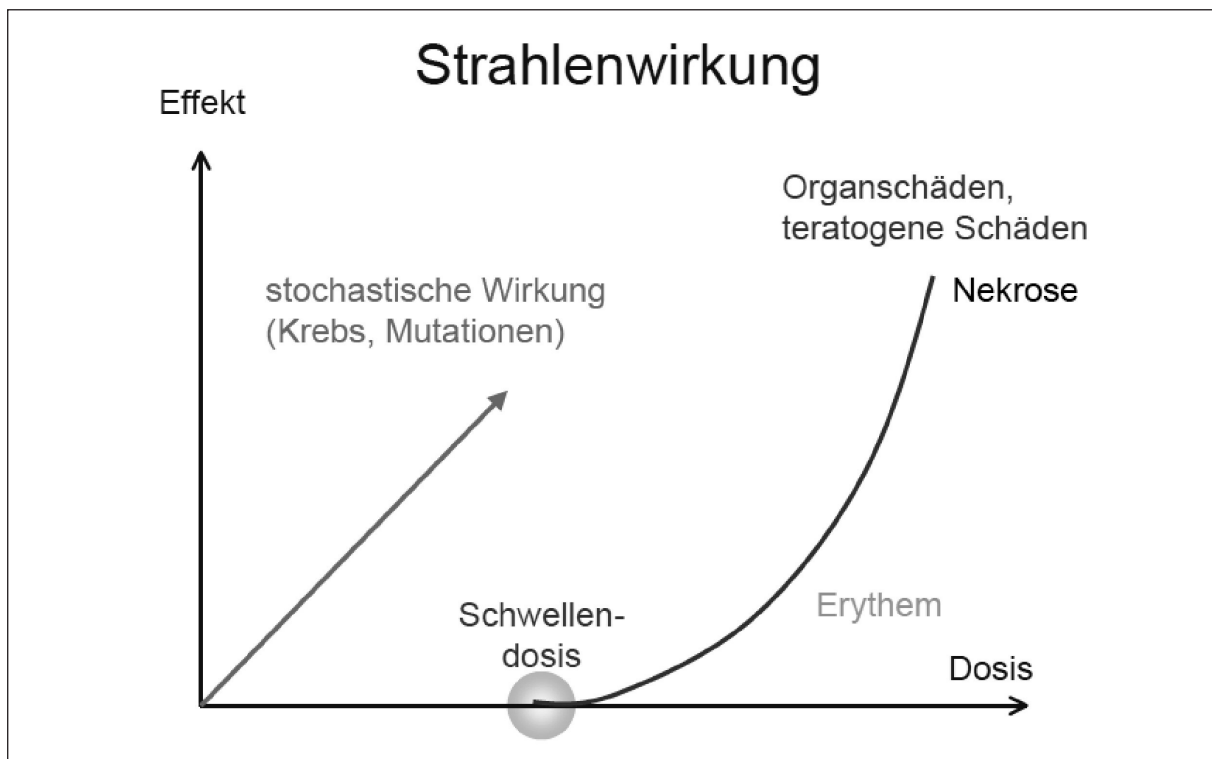

* kleiner als 0,0001 mSv
 a) Berechnet für eine Referenzperson an den ungünstigsten Einwirkungsstellen
 b) Die Strahlenexposition konnte für Expositionspfade, bei denen Radionuklide in den Vorjahren akkumuliert wurden, nur unvollständig berechnet werden, da bei diesen Kernkraftwerken Werte für die Ableitung radioaktiver Stoffe mit der Fortluft aus den Jahren vor 1990 (Greifswald) bzw. vor 1984 (Rheinsberg) nicht vorliegen

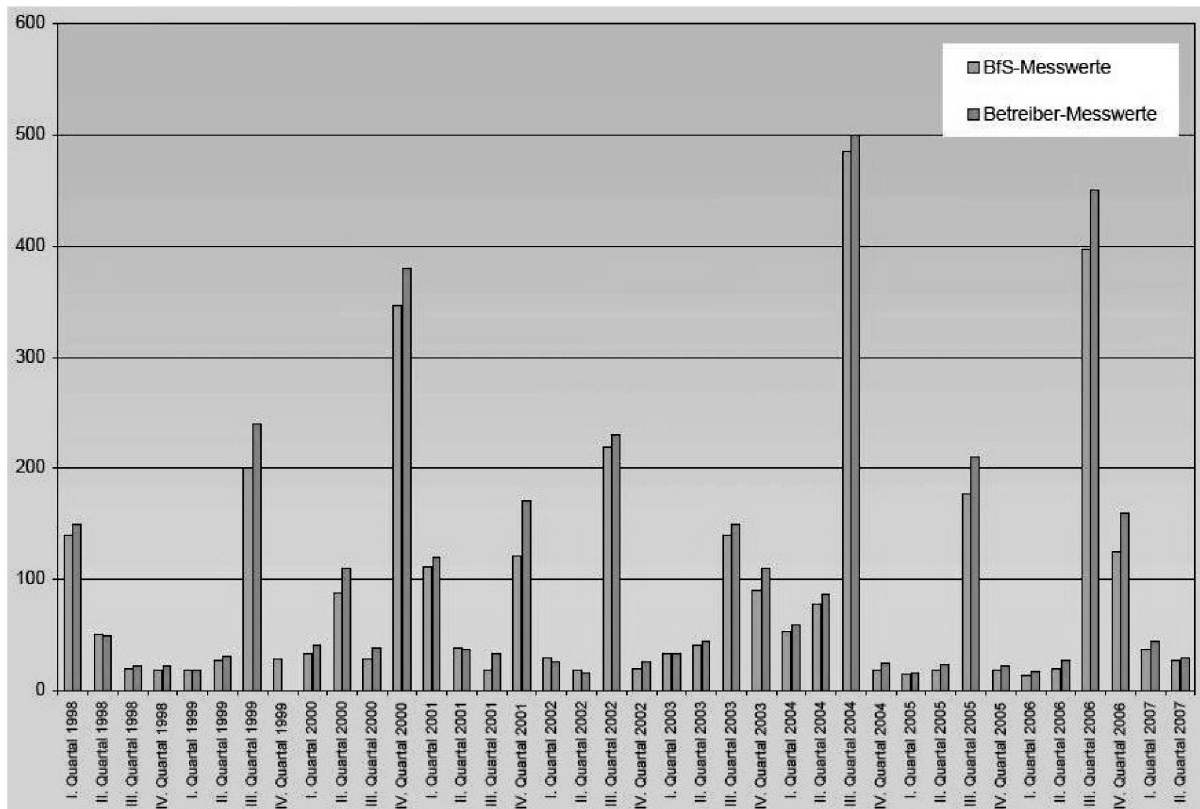
Abbildung 9: Krebsinduktion im Embryonalstadium der Maus wird unter der Überschrift „Teratogenes Risiko“ aufgeführt (aus [20]).

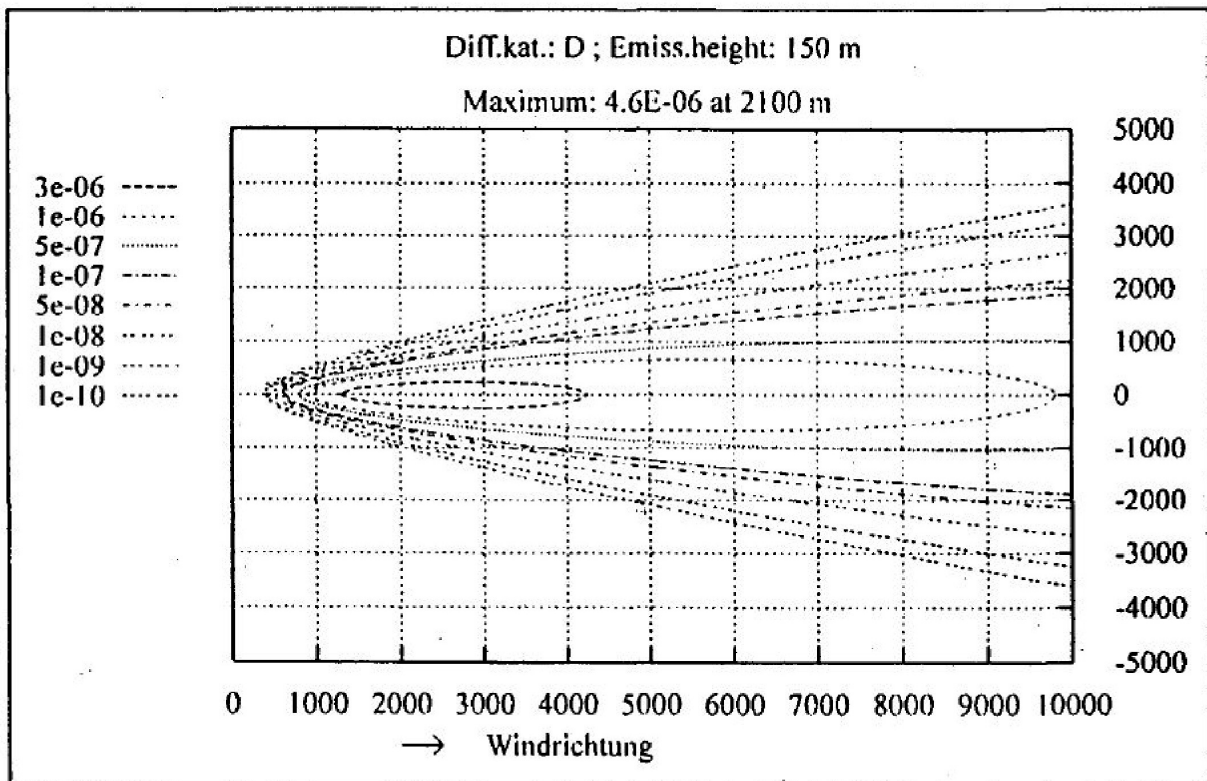
Abbildung 10: Vergleich der Dosis-Wirkungsbeziehungen (DWB) für stochastische und teratogene Strahlenwirkungen. Für teratogene Wirkungen wird eine gekrümmte DWB mit einer Schwellendosis angenommen (aus [21]).

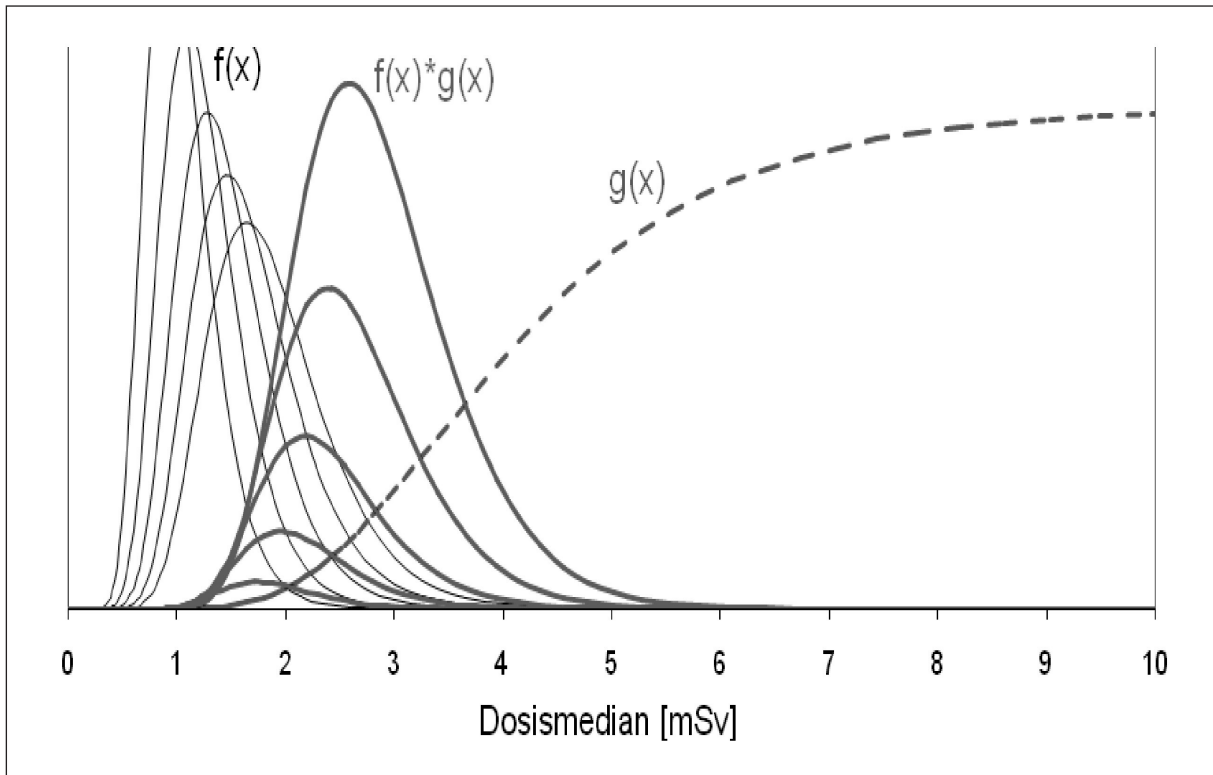
Abbildung 11: Vierteljährliche Messwerte der C-14 Konzentrationen in der Luft in der Nähe des KKW Neckarwestheim. Messungen jeweils durch das BFS und die Betreiber (aus [22]).

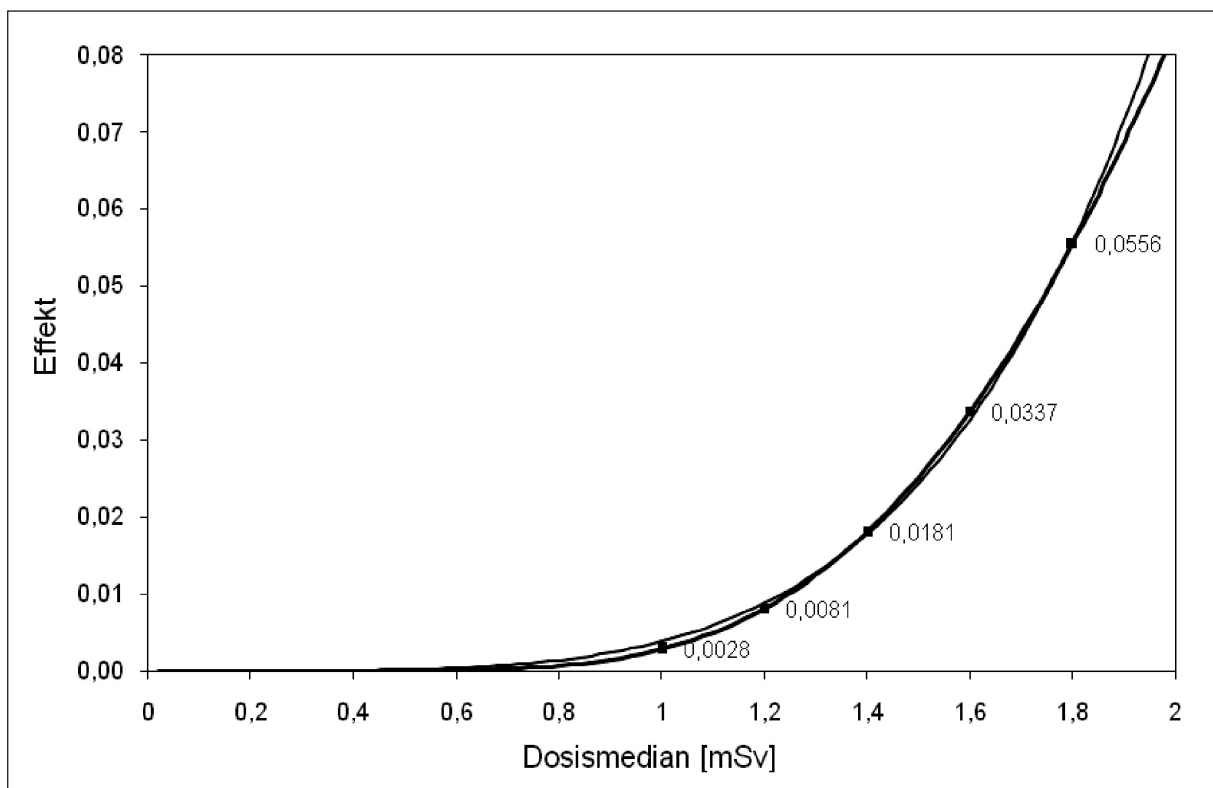
Abbildung 12: Berechnete Isolinien des Fallout-Dispersionskoeffizienten, einem Maß für die radioaktive Bodenbelastung, für Diffusionskategorie D und Kaminhöhe 150 Meter. Die Isolinien überdecken einen Bereich von mehr als 4 Größenordnungen (aus [23]).

Abbildung 13: Häufigkeitsverteilung $f(x)$ für 5 Medianwerte der Dosisverteilung (1.0, 1.2, 1.4, 1.6, 1.8 mSv, dünne Linien) und Schadenswahrscheinlichkeit $g(x)$ (gestrichelte Linie). Die Flächen unter den Produkttermen $f(x)*g(x)$ sind proportional zu Anzahl geschädigter Individuen.

Abbildung 14: Dosis-Wirkungsbeziehung für 5 Werte des Dosismedians (1.0, 1.2, 1.4, 1.6, 1.8 mSv) und Regressionen mit einem Potenzansatz (dünne Linie) und einer Lognormalverteilung (stärkere Linie).

SOCIÁLNÍ MÉDIA, VIRTUÁLNÍ SPOLEČENSTVÍ A PROMĚNY POLITIKY

Poznámky k sociálním studiím internetu¹⁰⁰

Social Media, Virtual Fellowship and Transformations of Politics
Remarks on Social Studies of Internet

Karel B. MÜLLER

Praha, Czech Republic

Cílem následující statě je pokusit se zhodnotit sociální a politické důsledky rozvoje internetu a nových sociálních médií. Hlavními interpretačními zdroji a inspirací pro toto zhodnocení jsou sociologické teorie M. Castellsa a G. Delanteho. Výzkum sociálních a politických možností a důsledků rozvoje internetu obsadil dnes čelní místo v sociálně vědní agendě. Mnoho studií spatřuje v internetu nadějný potenciál, jenž může být využit ve prospěch participační demokracie, politické komunikace a rozvinutí principu kritické veřejnosti – první pokusy s využitím internetu při volbách či referendech byly učiněny ve Spojených státech, Švýcarsku či Estonsku – ale také ve prospěch sociálního a kulturního rozvoje (Clift 2003; Ester – Vinken 2003; Lévy 2000).

Jak uvádí Lévy (2000: 115), lidé s neobvyklými zálibami, kteří byli dříve sporadicky roztroušeni, jako například vášniví vykladači Heideggera, získali díky komunikačním sítím zcela mimořádnou příležitost konfrontovat a sdílet své zkušenosti a názory. V této souvislosti dnes v sociálních vědách zdomácněl pojem *virtuální* společenství, která rozvíjejí potenciál sociálních vztahů, jenž by nebylo možné využít bez *kyberprostoru*, jakožto nové dimenze či formy veřejné sféry (ibid.: 116). Fenomén virtuálních společenství či komunit však s sebou přináší nejen otazník, pokud jde o jejich vztah k sociální a politické *realitě*. Jedněmi jsou považovány za nadějný návrat komunitních sociálních forem, druhými za indikaci postupující společenské atomizace, individualizace a vzájemného odcizení (Castells 2001: 118–125).

V souvislosti s objevením fenoménu virtuálních společenství však mnozí nevyklučují, jak naznačuje

Lévy (2000: 115), možnost paradigmatické změny. „*Víme, že osud veřejného mínění je úzce spjat s osudem moderní demokracie. Veřejná debata se objevuje v Evropě v 18. století díky technickému přínosu tiskáren a novin. Ve 20. století rozhlas (hlavně ve 20. a 30. letech) a televize (od 60. let) posunuly a rozšířily, ale zároveň si přisvojily uplatňování veřejného mínění. Vystává otázka, zda dnes nemáme předpokládat novou změnu, nové zkomplikování samotného pojmu „veřejný“, neboť virtuální společenství kyberprostoru nabízejí kolektivní debatě mnohem otevřenější, rozsáhlejší a přístupnější pole působnosti než klasická média“ (ibid.). Jak se nedávno optimisticky vyjádřil konzervativně liberální týdeník Economist (2011), „*the coffee house is back, enjoy it*“.*

Internet, který byl od počátku konstruován jako prostředek svobodné komunikace, představuje velmi poddajnou technologii, náchylnou pod vlivem svých uživatelů k snadným modifikacím. Jeho masové rozšíření s jistotou vede ke škále nepředvídaných důsledků jdoucích nad rámec původních úmyslů jeho tvůrců (Castells 2001: 5). Podobně jako masové rozšíření televize, také v případě internetu dochází k variacím (pozitivních i negativních) nezamýšlených kulturních, sociálních i politických implikací.

Britský sociolog G. Delanty (2003: 182) hovoří o třech hlavních pozitivních důsledcích internetu. Za prvé, internet nabízí *více komunikačních prostředků* v organizaci mezilidských vztahů a má pozitivní efekt na sociální interakce. Tím mimo jiné přispívá k sociální inkluzi těch, kteří by byli bez potenciálu kyberprostoru pravděpodobně nejnáchylnější k exkluzi. Za druhé jsou to jeho *demokratizační a liberalizační možnosti*.

¹⁰⁰ Tento text měl být původně zařazen do publikace vydané u příležitosti osmdesátých narozenin profesora Emanuela Pecky (24. 9. 2012). Pobyt v zahraničí i zdravotní indispozice mi v té době nedovolily dokončit text v řádném termínu a zúčastnit se oslavy a slavnostního předání knihy, což mne velmi mrzí. Dovolte mi alespoň touto cestou pogratulovat profesoru Peckovi, věnovat mu tento diskusní příspěvek a popřát mu mnoho vitality a spokojenosti do dalších let. Vzhledem k účelu tohoto textu mi dovolte malou osobní poznámku. S profesorem Peckou jsem se poprvé setkal, když jsem se šel podívat na jeho přednášku „Sociologie politiky“ na VŠE v průběhu jarního semestru v roce 1999. Probíral tehdy téma politické kultury a já jsem měl po prázdninách přebírat jeho přednášky. Překvapily mne tenkrát dvě věci, jednak lehkost až téměř jakási lidovost, s jakou k tématu přistupoval. A také velké množství soustředěných studentů na přednášce, což jsem vzhledem ke studijnímu zaměření průměrného studenta VŠE rozhodně nečekal. Jak jsem se později dozvěděl, přednášky profesora Pecky, které byly otevřeny studentům všech fakult VŠE, patřily mezi nejoblíbenější na celé škole. Matně si vzpomínám, že jsem tehdy trpěl určitým začátečnickým despektem vůči takto (na první pohled) málo akademickému přístupu. Až s odstupem času jsem si uvědomil, že smysluplně komunikovat a předávat poznatky a vědění (politické sociologie) je možné pouze ve vazbě k osobnímu každodennímu prožívání a zkušenosti studentů samých. Dnes vím, že ze strany profesora Pecky šlo o léty vytříbené mistrovství a, ačkoli ho dnes v pedagogickém přístupu považuji za svůj vzor, musím s lítostí (a s radostnou gratulací k jeho životnímu jubileu) přiznat, že se mi dosud nepodařilo na přednášky Politické sociologie přitáhnout takový počet zaujatých studentů jako jemu. Tato stať je propojením a argumentačním rozšířením i doplněním dvou kapitol z mé knihy *Politická sociologie. Politika a identita v proměnách modernity* (Müller 2012).

Virtuální společenství nabízejí demokratičtější formy komunikace, než jiné komunikační formy. Jde o interaktivní (na rozdíl od televize) a horizontálně organizovanou komunikaci, což komplikuje *kontrolu* veřejné sféry. Lze doufat, že internet vytváří podhoubí pro vznik nového typu politického (síťového) společenství, mobilizuje sociální zdroje pro kolektivní jednání a zvyšuje demokratizační potenciál společnosti. Konečně třetím pozitivním důsledkem je skutečnost, že virtuální komunity mají vyšší *experimentální a inovační potenciál* vůči novým sociálním formám, praktikám a identitám, čímž vytvářejí nový typ zkušenosti, jež klasické (místně ukotvené) komunity neumožňují. Touha po virtuálních společenstvích, jak dodává Lévy (2000: 116), je koneckonců v souladu s ideálem *svobodně* se rozvíjejících mezilidských vztahů, jež jsou více než kdykoli v minulosti vyvázány ze svazujících komunikačních kontextů.¹⁰¹

Negativní důsledky rozvoje internetu

Zejména očekávání, která počítají s tím, že rozvoj internetu povede k posílení demokratizačních procesů, čelí vážným kritickým námitkám (Delanty 2003: 183). Tato nová forma komunikace totiž neexistuje v mocenském vakuu, můžeme proto očekávat, že bude také doprovázena rozvojem nových forem dozoru i narušování práv a svobod ze strany politických a ekonomických mocenských center. O uživatelích internetu jsou například permanentně *shromáždována nejružnější data*, což komplikuje ochranu osobních informací a je nezřídka na hraně porušování individuálních práv. Využití demokratizačního potenciálu je ohroženo také nadměrnou komercializací vedoucí výlučně k zábavnímu využití. Rozvoj virtuálních komunit, argumentují mnozí, představuje novou formu *komodifikace prostoru* a kyberprostor je spíše než prostředkem rozvinutí principu kritické veřejnosti prodlouženou rukou kapitalismu (ibid.).

Dále jsou opakovaně vznášeny obavy, že internet vede k nárůstu nových forem závislosti i k novým formám *sociálních nerovností a sociálního vyloučení* (Castells 2001: 247–270). Virtuální komunity, podobně jako i jiné formy dobrovolného sdružování, mohou také vytvářet obtížně kontrolovatelné *ilegální zóny*, jež propagují a podporují rozvoj škály kriminálních aktivit, dětskou prostituci a pornografii počínaje, obchodem se zbraněmi konče. Objevují se nové formy jednání, jež lavírují na hraně sociální patologie, jako je vytváření falešných identit či závislost na sociálních

sítích, objevují se však i vyloženě patologické jevy jako je nabourávání facebookových profilů i jiné formy internetové šikany. V souvislosti s těmito jevy pochopitelně roste veřejná poptávka po jejich kriminalizaci a tedy také po přísnějším dozoru nad těmito formami komunikace. Internet je však jen obtížně kontrolovatelné médium, a podle některých kritiků může ve skutečnosti přinést vážné ohrožení demokracie, spíše než její rozvoj (ibid.). Potenciál virtuálních společenství sice umožňuje snadnější mobilizaci finančních i lidských zdrojů ze strany nevládních neziskových organizací, ztěžuje však také kontrolu a potírání mobilizace zdrojů ze strany ultrapravicových či fundamentalistických paravojenských skupin (Delanty 2003: 184).

V tuto chvíli se jeví jako nejpravděpodobnější, že internet působí v linii se staršími informačními a komunikačními technologiemi a rozvinout jeho demokratizační a integrační potenciál bude velmi obtížné. Castells (2001: 158) poukazuje na to, že internet rychle přebírá nešvary starších masmédií, jeho komerční a zábavná funkce dominuje, což mimo jiné vede k bulvarizaci, nekontrolovanému šíření pochybných informací a vyprazdňování politické diskuse, jež v důsledku spíše prohlubuje krizi demokracie a její neschopnost utvářet kritickou veřejnost. Castells (2001: 146–154) v této souvislosti uvádí unikátní příklad amsterdamského digitálního města (De Digitale Stad), jež se po slibném rozjezdu v roce 1994 po několika letech vzdálilo své původní misi rozvíjet online občanskou participaci a politicky relevantní veřejnou diskusi. Spory účastníků o finanční zdroje vedly ke komercializaci projektu a k hierarchizaci organizační struktury.

Internet umožňuje zvýšení transparentnosti a kontrolovatelnosti vlády na straně jedné, umožňuje ale také zvýšení dohledu vlád nad občany na straně druhé. Nelze však příliš počítat s tím, že internet pomůže překlenout občanskou nedůvěru vůči státu a politickým institucím. Internet nabízí nové možnosti individuální emancipace i sociální participace, není však sto prosadit sociální změny či politické reformy. Lze souhlasit s Castellsem (2001: 164), že internet svými komunikačními možnostmi nepochybně posiluje ve společnosti demokratizační potenciál, ale zůstává otázka, zde je schopen jej rozvíjet prostřednictvím trvalejších sociálních forem a posilovat vztahy důvěry mezi občany a mezi občany a institucemi.

¹⁰¹ Například prezident Obama dokázal šikovně využít mobilizační potenciál internetové komunikace při finančním zajištění své prezidentské kampaně v roce 2007 a 2008, kterou postavil na individuálním dárcovství (max. limit 2, 000 \$), čímž se vymezil vůči klasickému financování kampaní, jež je spojeno také (a někdy především) s kapitálem korporací. Zrovna tak během svého prezidentství Obama dosud hojně užíval jmenovitě adresnou emailovou komunikaci se svými donátory/voliči. Klíčová mobilizační role sociálních sítí jakými jsou Facebook či Twitter je zmiňována v souvislosti s tzv. arabským jarem, londýnskými nepokoji na sklonku léta 2011, s nadnárodním hnutím „Occupy Wallstreet“ či s veřejnými nepokoji v Rusku protestujícími proti údajně neférovým parlamentním i prezidentským volbám, které proběhly na sklonku roku 2011, respektive na jaře 2012. Dalším příkladem by mohli být čínští disidenti, jako například slepý aktivista C. Guancheng, který i přes své domácí uvěznění dokázal inspirovat online kampaň a rostoucí počet sociálně handicapovaných občanů, jejichž práva Chen veřejně podporuje a prosazuje, se domáhal přístupu do jeho soukromé residence. Případ otrásl autoritou úřadů v celé Číně a vyvolal vlnu kritiky za strany organizací „občanské společnosti“. Chen Guancheng byl donucen „vycestovat“ do USA.

Společnost sítí a proměny vládnutí

De la nty (2003: 169) rozlišuje tři možné interpretace sociálních důsledků internetu (a technologií obecně): jednak *instrumentální přístup*, jež považuje technologie za neutrální civilizační nástroj, jež se podřizuje diktu jeho tvůrce a účelům, ke kterým byly stvořeny; za druhé *utopický přístup*, jenž líčí technologie jako dobré samy o sobě, a poukazuje na jejich pozitivní důsledky; za třetí *kulturní přístup*, jenž chápe technologie jako součást kultury, a které si nepodřizují kulturní kontext, ani ony nejsou tomuto kontextu podřizeny, nýbrž se staly inherentní součástí každodennosti. Souhlasíme s De la nty m, že posledně jmenovaný přístup se ukazuje jako nejpřesvědčivějším.

Různé interpretace působení informačních a komunikačních technologií se však shodují v tom, že geografická blízkost jako organizační princip mezilidských vztahů ztrácí svůj význam (ibid.: 176). Proto je potřeba, říká Castells (ibid.: 127), najít nové „netradiční“ pojetí komunity. Castells (ibid.) definuje komunitu jako *síť* interpersonálních vztahů, které jsou zdrojem naší sociability, jistoty, informací, vědomí příslušnosti a sociální identity. Castells (2000) argumentuje tím, že proces modernizace je přechodem od tradičních komunit, jež jsou organizovány místně, k moderní *společnosti sítí*, která je deterritorializována, vyvázána z prostoru. Netradiční komunity jsou většinou virtuálními a pomyslnými komunitami, které jsou organizovány podle *logiky sítě*. Castells (1996, 2000, 2004) předkládá novou teorii sociálního života, když hovoří o *společnosti sítí* (network society), jež je výrazem zásadní reorganizace časoprostorových vztahů.

Tuto koncepci v návaznosti na Castellse rozpracovává řada dalších autorů, mezi jinými také J. Rifkin (2005). Podle Rifkina není pochyb o tom, že rozvoj nových informačních technologií, které přinesly zásadní transformaci ekonomiky i sociálního života, mění naši představu o povaze vládnutí a politiky. Jak říká J. Rifkin (2005: 244) v knize *Evropský sen: „Obrovský nárůst globální provázanosti, který umožnily komunikační technologie, zvyšuje vzájemnou závislost do té míry, že starý způsob vlády, uplatňovaný národním státem, již prostě není schopn řídit tak rozsáhlý a silný proud lidské interaktivity.“*

Zatímco *konvenční* způsob vládnutí je spojen s vládou nad určitým územím, začíná se dnes stále více uplatňovat nový způsob vládnutí, který Rifkin nazývá *síťovým modelem*. Tento model podle něho reflektuje skutečnost, že „*mocenské sítě dnes tvoří stále častěji místní, regionální, národní, nadnárodní i globální aktéři, sdružení v bezpočtu se měnících aliancí, z nichž každá se snaží ovlivnit výsledek politické hry*“ (ibid.: 249).

Jedním z důsledků těchto změn je například zamlžení rozdílu mezi domácí a zahraniční politikou. Když T. Blair hodnotil své působení v čele britské vlády v letech 1997–2007, poukázal na tuto rychlou proměnu;

když nastupoval do Downing street č. 10 existovalo jasné rozlišení mezi domácí a hraniční politikou, když ji opouštěl, jasná demarkace neexistovala. Běžné rozhodnutí v domácí politice může mít nezamýšlené důsledky v mezinárodním kontextu, stejně tak jakýkoli mezinárodní či zahraniční konflikt může bezprostředně zasáhnout britskou společnost. Tento obecný rys je dále posílen především vysokou mírou kulturní a náboženské diversity britské společnosti a její vysokou penetrací moderními technologiemi.

Jak poukazuje Rifkin (ibid.), vládnutí dnes není rozděleno do jednotlivých fází, ale stává se trvalým procesem aktivní účasti. Vlády států se postupně stávají aktéry, kteří politické procesy usnadňují, spíše než utvářejí či kontrolují, neboť vládnutí přestává být jasně ohraničenou činností a mění se v procesy s otevřeným koncem. Tomu odpovídá posun od autoritativního státu ke státu jakožto prostředníkovi řešení konfliktů, které vznikají v rámci občanské společnosti (Beck 2007).

N. Fraser (2007) hovoří v této souvislosti o postvestfálském období disgregované státní suverenity. Národní státy se dostaly do výrazného institucionálního a kapacitního vakua a jsme proto nuceni hledat vhodnější institucionální rámce pro zvládání rizik a výzev globalizované modernity (Beck 2004). Vytvořila se tak výrazná asymetrie mezi relevantní rovinou politického rozhodování a rovinou mobilizace občanského aktivismu a politických identit či orientací. V. Schmidt (2006: 5) v této souvislosti výstižně hovoří o národním státu jako o „politics without policie“ a o EU jako o „policie without politics“. Konvenční model vládnutí byl zpochybněn jednak existencí „problémů bez hranic“, jednak tím, že ve světě okamžitého přenosu informací, komunikace a nepřetržité zpětné vazby se konvenční model vládnutí stal příliš pomalým (Rifkin 2005: 252). Ukazuje se, že státní moc již není sto udržet monopol na vládnutí, a že jistý podíl na vládnutí přejímají aktéři občanské společnosti i soukromého sektoru, ať už se to vládám líbí či nikoli. *Síťový model* také podle Rifkina (ibid.: 253–254) umožňuje v podmínkách masové společnosti vtáhnout do procesu vládnutí veřejnost, čímž může zaručovat, že nadvládu nad společností nezískají nespoutané tržní síly. Vládnutí prostřednictvím sítí je podle něj cestou, jak oživit politický proces dříve, než dojde k přenesení neúměrné aktivity na trh.

Evropská unie je podle Rifkina (ibid.: 246) prvním světovým pokusem o politický systém, který se snaží přizpůsobit se technologickým změnám vedoucím ke společnosti sítí. Unie cíleně mění svůj rámec z konvenčního teritoriálního modelu na síťový (planetární) model. Rysem takového modelu je globální dosah, neboť v povaze sítě je nezastavit se před žádnou hranicí. V kontrastu ke konvenčnímu pojetí se jedná o *polycentrický* a *víceúrovňový* systém vládnutí. Tato politická realita je mnohem komplikovanější a náročnější, nikdo nezískává trvalou převahu ani nestanoví

výsledek, nýbrž všichni mají moc ovlivňovat směr a pohyb daného procesu.

Jak říká Rifkin (ibid.: 247): „*Polycentrický způsob vládnutí je typický nepřetržitým dialogem a jednáním všech aktérů v rámci mnoha sítí, které vytvářejí jeho trvale se měnící ekonomickou, sociální a politickou sféru vlivu. Novou rolí politického lídra je být spíše zprostředkovatelem než vojenským velitelem. V novém politickém řádu věci koordinace nahrazuje rozkazy.*“ Mandátem a posláním Unie se podle Rifkina (ibid.) stává snaha najít společný prostor pro různé aktéry a navozovat nepřetržitý dialog, zavádět pravidla hry a usnadňovat politické procesy. Duchem takového politického pořádku je jistá neurčitost, proto bychom si měli politický systém EU představovat spíše jako *proces*, než jako *místo*. Politická participace je v takovém systému myslitelná především jako trvalý politický dialog v rámci formálních i neformálních sítí, které se snaží ovlivňovat zájmy a cíle jeho aktérů.¹⁰²

Reálná virtualita slabých společenství

Kniha H. Rheingolda *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier* z roku 1993 patří mezi prvotiny pojednávající o virtuálních komunitách. Rheingoldova interpretace se vyznačuje utopismem. Internet je zde vyličen jako náhrada za úbytek neformálního veřejného prostoru. Touha po virtuální komunikaci je podle autora touhou po blízkosti a důvěrnosti lidské komunity. Virtuální komunitu vidí Rheingold jako technologickou verzi tradiční komunity, jež vytváří nové formy sociální identity a nahrazuje identitu upadajících tradičních *face-to-face* komunit. Zatímco Rheingold rozlišuje mezi reálným a virtuálním pojetím komunity, Castells (2001) překonává tento dualismus zavedením pojmu *reálné virtuality*. Podle Castellsa (2001) je virtuální komunita nepochybně formou sociální reality. Není náhradou reálné komunity ani náhražkou každodenních sociálních vztahů, ale existuje spolu s jinými formami komunit, mění sociální praktiky a posouvá formy sociability. Internet a virtuální komunity nenahrazují sociální vztahy, ale ve většině případů je doplňují a napomáhají jejich rozvoji (Lévy 2000: 114).

S tím koresponduje také Delantyho (2003: 170) interpretace, podle níž není rozlišení mezi virtuální (či imaginární) a reálnou komunitou relevantní, neboť virtuální zkušenost je reálná, neexistuje vně reality, nýbrž má schopnost transformovat sociální vztahy. Jak upozorňuje Vlahos (2003: 193), rozlišovat mezi virtuální a reálnou komunitou je nepřesné také z historického hlediska; byl to apoštol Pavel, který definoval jednu z prvních virtuálních komunit, když přitom využil servisu římské říšské pošty.

Delanty (2003: 171) však na rozdíl od Castellsa upřednostňuje rozlišení na „slabou“ a „silnou“ komunitu. Slabé komunity jsou komunity neznámých osob, jejichž cílem je výměna informací, mimoto však většinou neexistují. Mnoho významných studií dochází k závěru, že internet je důležitý doplněk *face-to-face* sociálních vztahů, nevytváří však většinou vztahy nové (Castells 2001, Calhoun 1998, Delanty 2003). Virtuální komunity spíše poskytují nové expresivní formy sociální přináležitosti, málokdy však vytvářejí nové formy sociální přináležitosti samé. Posilují existující komunity, spíše než že by vytvářely komunity nové, jsou doplnkem a podporou komunit, které již existují, a které jsou již beztak ve většině případů deterritorializované (Delanty 2003: 180).

Informační a komunikační technologie tedy spíše podporují lokální formy přináležitosti, než že by je podlamovaly a posilují sociální sítě tam, kde již existují, většinou však netvoří nové „silné“ komunity, jak se domníval Rheingold, ale spíše „slabé“ komunity, jež se vyznačují efemérností, slabými vztahy přináležitosti a loajality (ibid.: 185). Také Castells (2001) ostatně dospívá k závěru, že internet napomáhá udržování „slabých“ vztahů, které by jinak zanikly, umožňuje udržovat „silné“ vztahy na dálku, nezasahuje však většinou do procesu formování identity. To ostatně odpovídá zjištěným důsledkům informačních a komunikačních technologií obecně; nové technologie nenahrazují staré formy komunikace, spíše je *rozvíjejí*.

Lévy (2000: 115) poukazuje na to, že lidé, kteří nejvíce používají telefon, většinou udržují kontakty s více lidmi než průměrní občané, stejně tak uživatelé internetu většinou více cestují. Jak dokládá Delanty (2003: 179), korespondence mezi cizinci představuje minimum emailů. Také Castells (2001: 118) uvádí, že email představuje 85 % celkového použití internetu, z toho většina se týká pracovních vztahů, udržování styku s rodinou a přáteli. Výzkum, který cituje Castells (ibid.: 127) ukazuje zajímavou skutečnost, že průměrný severoameričan má okolo 1000 interpersonálních vztahů, z toho ne více než 50 silných (z toho 12 sousedů), z nich pak 6 intimních (z toho 1 soused).

Hranice identity jako hranice komunikace

Stejně jako Castells (2001) také Delanty (2003) či Calhoun (1998) docházejí k závěru, že sociální a politické důsledky internetu jsou méně dramatické, než se předpokládalo, a jeho vliv na strukturaci každodenního života je spíše zanedbatelný než převratný. Existují pouze náznaky toho, že

¹⁰² Posilování evropské integrace a tzv. krize suverenity národního státu nejsou spojitě nádoby, alespoň ne v tom smyslu, jak se to snaží prezentovat řada odpůrců evropské integrace. Z hlediska sociálně vědní perspektivy je Evropská integrace zřejmou reakcí na krizi národního státu a na negativní nezamýšlené důsledky modernity, nikoli příčinou této krize či těchto negativních důsledků.

za určitých podmínek může internet sloužit jako náhrada sociální aktivity. Využití internetu pro rozvoj i uplatnění sociálních rolí a tvorbu identity je spíše nepatrný; projevuje se zejména u teenagerů, kteří jsou z pochopitelného důvodu osobnostní nezralosti nejotevřenější k experimentování s internetem na této rovině (Castells 2001: 118). Internet nicméně vytváří nejen více, ale také intenzivnější formy příslušnosti, což vede k větší, nikoli k menší blízkosti (Delanty 2003: 172). Nejedná se ovšem o blízkost typu *face-to-face*.

Komunity jsou dnes deterritorializované v mnoha formách, místech a úrovních, jak bylo již zmíněno výše. Zatímco tradiční komunity závisely na přímých vztazích a tradice byla sdíleným zájmem a zdrojem kolektivního jednání, moderní (detradicionalizované) komunity závisí na nepřímých vztazích, které musí být zprostředkovávány. Lokalita, území či symbolické formy a vazby ztrácejí svůj jednoznačný obsah a namísto nich nastupují proměnlivější a dočasnější formy sociálních vztahů, jež jsou udržovány při životě pouze prostřednictvím komunikace, mimo kterou nemají často žádnou realitu. Virtuální komunity jsou charakterizovány především tím, že komunikace představuje esenciální rys vědomí příslušnosti (ibid.: 168). To mimo jiné zásadně mění podmínky a formy sociální integrace a způsobuje nové kulturní konstelace.

Společenství však byly vždy založeny na komunikaci. Komunikace je však dnes více osvobozena od tradičních sociálních struktur – rodiny, příbuzných, sousedství, pracovního kolektivu – což ji činí citlivější k novým formám příslušnosti, jež jsou založeny na jiných komunikačních formách. Výsledkem toho je často fakt, že příslušnost je dnes více než čímkoli jiným zprostředkována a udržována samotnou účastí v komunikačních procesech. Lidská společenství jsou dnes především formou příslušnosti udržované prostřednictvím komunikace, ne udržováním a ochraňováním hranice společenství. Spíše než sdílené symboly a morální hodnoty, samotná komunikace je zdrojem příslušnosti. *Komunitu* je dnes podle Delantyho (ibid.: 186–195) přesněji chápat jako otevřený systém a *proces komunikace*, ne jako hodnotově či významově integrovaný sociální systém; lidská společenství jsou především komunikující společenství. Nárůst morálních a institucionálních nejistot je tak kompenzován aktivnějším provozem i účastí v komunikačních sítích a interakcích, přičemž obojí (nejistoty i komunikace) je podněcováno technologickým charakterem moderních společenství.

Nejsou to však podle Castellse (2001: 177) informace či samotná komunikace, jež mění povahu sociálních vztahů, ale individualismus, jenž získává s rozvojem informačních a komunikačních technologií, zejména internetu, novou podobu. Komunity jsou dnes individualizovanější než kdykoli předtím, jsou produktem modernity, nikoli rudimentem tradiční společnosti.

Jak poznamenává Delanty (2003: 190), zapojení v komunitě předpokládá individualizovaného jedince, který se svobodně rozhoduje podpořit zájmy a cíle komunity. Lidé se dnes většinou nestávají členy komunity pod vlivem sociálních sil, nýbrž si komunitu, stejně tak i svoji pozici v ní, spíše vybírají (Lash 1994: 146–153).

Zatímco v tradiční společnosti byla identita vpletena do spleitého systému sociálních rolí, statusů a vazeb (Giddens 1998), v moderní společnosti je osobní identita stále méně výsledkem předem daných historických a sociálních kontextů a musí být naopak aktivně konstruována (Hoover 1997). Jak trefně poznamenává S. Hall (1996: 4), problém identity je v moderní společnosti otázkou *routes* spíše než *roots*. Historie, jazyk a kultura přestávají být zdrojem (kontextem) identity v tradičním slova smyslu, stávají se však zdrojem jejího aktivního utváření. Monopol formování kolektivních identit byl díky modernizaci koncentrován v institucích národních států, to se však ve *společnosti sítí* mění.

Národní kontext již dnes netvoří samozřejmý rámec definující hranice a rozsah komunikace. Na významu nabývají jak nadnárodní, ale neméně také regionální komunikační arény. Krize (transformaci) národního státu není jen výrazem ztráty jeho „monopolu násilí“, ale je možné ji chápat také jako transformaci (krizi) jeho komunikačního rámce, ke které dochází v důsledku posilování jak nadnárodních, tak regionálních komunikačních rámců. Důsledkem toho je také skutečnost, že národní stát ztrácí privilegované postavení v interpretaci historie. Díky informačním dálnicím, které prolamují každou hranici, stát ztratil ‘monopol na dějiny’, což vede jak ke zpochybňování zakladatelských narácí evropských států i národů, tak k otevírání možností ke konstrukci narácí nových.

Komunita dnes přestává být opakem individualismu, nýbrž stává se jeho součástí a její sociální identita se nezaměřuje předně na symbolické vymezování hranice mezi *my* a *oni*, jež ztrácí v globalizovaném světě svoji účinnost, ale především na aktivní konstruování významů a symbolických forem prostřednictvím komunikace. Delanty (2003: 190) argumentuje tím, že je dnes obtížné se orientovat v procesu hledání komunity (příslušnosti a identity) podle předem daných významů a symbolických forem, které jsou velmi fragmentované, téměř vždy zprostředkovány médii a otevřeny množstvím interpretací; ve světě globalizované modernity již na ně není takové spolehnutí jako v minulosti. Komunity, stejně tak jako identity, dnes existují ve světě postrádající apriori zřejmý význam, který proto musí být aktivně konstruován *projekty identity*, ať už ze strany jednotlivců či sociálních skupin (ibid.: 191). Neposednost moderního člověka svědčí o tom, že *nalezení* identity není ukončením *projektu identity*, nýbrž jeho počátkem.

Symbolické vymezování hranice na *my* a *oni* ztrácí na významu především v důsledku fragmentace

symbolických významů, jež je umocněna rozvojem internetu a virtuálností komunit, a jež je součástí kognitivního skepticismu radikalizované modernity. Komunita, stejně tak i identita, jsou dnes myslitelné především jako nekončící proces jejich konstruování. Stejně tak jako na počátku modernity dnes moderní společnosti čelí krizi příslušnosti. Hledání příslušnosti, komunity a identity, ze kterého pravděpodobně není úniku, by mohlo být definičním znakem modernity. Idea dokonalé komunity a konečné identity v podání nejvýznamnějších myslitelů Západu – Locka, Rousseaua, Marxe, či (nejnověji) mnohých komunitaristů – je také největší utopií moderního myšlení. Podmínkou modernity se zdá být fakt, že lidem není dáno disponovat jedinou a stálou identitou, ale jsou odsouzeni k nekončícímu procesu konstruování identity. Identita by proto měla být předně chápána jako projekt, jehož hlavní součástí je aktivní účast v procesu komunikace (Müller 2008). Zde internet nabízí bezprecedentní možnosti. Nové formy virtuálních komunit jsou však příliš fragmentované a pluralizované, jako ostatně zbytek společnosti, než aby mohly nabídnout trvalejší formy příslušnosti.

ZÁVĚR

Naším cílem byla interpretace a zhodnocení sociálních a politických důsledků rozvoje internetu a nových sociálních médií. Tento úkol byl zasazen do širšího rámce obecné sociologické interpretace informačních a komunikačních technologií. Hlavní inspiraci představovaly sociální a politické teorie M. Castellsa a G. Delanteho ale i dalších autorů. Představili jsme a aplikovali Castellsovu koncepci *společnosti sítí* a Delanteho koncepty *reálné virtuality* a *slabé komunity*.

Pokusili jsme se ukázat, že sociální a politické důsledky rozvoje internetu byly a jsou zřejmě méně dramatické, než mnozí předpokládali, a jeho vliv na strukturaci každodenního života je spíše slabý než převratný. Také v politické rovině internet pravděpodobně působí v linii se staršími informačními a komunikačními technologiemi. Snaha o uplatňování demokratizačního, liberalizačního a integračního potenciálu internetu je a nepochybně bude doprovázena také posilováním rizik a sociálně patologických jevů globalizované modernity. S jistotou lze říci, že rozvoj internetu a sociálních sítí posiluje ambivalentní povahu sociálních a politických důsledků modernizace a vede k množství pozitivních i negativních nezamýšlených implikací. Jejich monitoring, interpretace a z vládní zůstávají nepochybnou výzvou pro sociální vědy i ostatní aktéry občanské společnosti.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BECK, U. (2004): *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Slon.
2. BECK, U. (2007): *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace*. Praha: Slon.
3. CALHOUN, C. (1998): Community without Proximity Revisited: Communications Technology and the Transformation of the Urban Public Sphere“, *Social Inquiry*, 68 (3), 373–397.
4. CASTELLS, M. (1996): *The Rise Of The Network Society: Economy, Society and Culture (V. 1)*. Oxford: Blackwell.
5. CASTELLS, M. (2000): *The Information Age: Economy, Society and Culture. End of Millennium (V. 3)*. Oxford: Blackwell.
6. CASTELLS, M. (2001): *The Internet Galaxy. Reflection on the Internet, Business, and Society*. Oxford: Oxford University Press.
7. CASTELLS, M. (2004): *The Information Age: Economy, Society and Culture. The Power of Identity (V. 2). Second Edition*. Oxford: Blackwell.
8. CLIFT, S. (2003): „E-Democracy: Lessons from Minnesota“, in D. Anderson, M. Cornfield (eds.), *The Civic Web*. New York: Rowman & Littlefield, 157–166.
9. DELANTY, G. (2003): *Community*. London/NY: Routledge.
10. Economist (2001): „Back to the coffee house“, *The Economist*, July 9th, 2001, 11.
11. ESTER, P. – VINKEN, H. (2003): „Debating Civil Society. On the Fear for Civic Decline and Hope for the Internet Alternative“, *International Sociology*, 18 (4), 659–80.
12. FRASER, N. (2007): *Rozvíjení radikální imaginace*. Praha: Filosofia.
13. GIDDENS, A. (1998): *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
14. HALL, S. (1996): „Introduction: Who Needs ‘Identity’?“, in S. Hall, P. du Gay (eds.). *Question of Cultural Identity*, London: Sage, 1–17.
15. HOOVER, K. (1997): *The Power of Identity. Politics in a New Key*. Chatham. N.J.: Chatham.
16. LASH, S. (1994): „Reflexivity and its Double: Structures, Aesthetics, Community“, in U. Beck, A. Giddens, S. Lash (eds.). *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press, 110–173.
17. LÉVY, P. (2000): *Kyberkultura*. Praha: UK, Karolinum.
18. MÜLLER, K. B. (2008): *Evropa a občanská společnost. Projekt evropské identity*. Praha: Slon.
19. MÜLLER, K. B. (2012): *Politická sociologie. Politika a identita v proměnách modernity*. Plzeň: Aleš Čeněk.

20. RIFKIN, J. (2005): *Evropský sen. Jak evropská vize budoucnosti potichu zastíňuje Americký sen.* Praha: ELK.
21. SCHMIDT, V. (2006): *Democracy in Europe. The EU and National Politics.* Oxford: Oxford University Press.
22. VLAHOS, M. (2003): „The Politics of a Network World: Speculation“, in D. Anderson – M. Cornfield (eds.), *The Civic Web.* New York: Rowman & Littlefield, 185–201.

ADDRESS & ©

doc. Karel B. MÜLLER, Ph.D.
 Katedra politologie
 Fakulta mezinárodních vztahů
 Vysoká škola ekonomická
 nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3
 Czech Republic
karel.muller@vse.cz

NÁSTIN SVĚTOVÉHO NÁZORU

Outline of World Outlook

Václav STUPKA

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Jednota celého světa se projevuje i jeho statickou stránkou, ale zvláště jeho dynamikou tak, že se části sebezáchovné hmoty při své diferenciaci a integraci stávají strukturovanými systémy. Každý z nich je supersystémem, který je hierarchicky nadřazen svým subsystémům; supersystémy jsou účinnější než subsystémy. Do časových vztahů mezi soustavami za vhodných podmínek vstupuje energie a tím z těchto vztahů vznikají síly, jejichž účinkem je vývoj systémů. Při něm v původních supersystémech z menšiny jejich vlastností vznikají nové vlastnosti a z nich nové soustavy. Nový systém zpočátku má jen většinu dosavadních vlastností svého supersystému. Čím pak jsou nové systémy vzdálenější od supersystému, z něhož postupně vznikly, tím větší mají svou specifčnost. Celý svět je jediným dynamickým supersystémem, jenž obsahuje stále vzdálenější veškeré své specifické subsystémy. Hlavní částí systému je jeho střed, který se střetá proti středům jiných soustav o získání jiných, odlišných částí pro svůj vlastní systém a tím o jeho hranice i tím sebezáchovně o jeho hranice i tím sebezáchovně o jeho existenci. Uvádějí se soustavy polární, funkční a hierarchicky centralizovaná. Pokud jde o poznávání, zdůrazňuje se mezokosmos (tj. příroda, včetně člověka). Pro jeho pochopení jsou důležité shody makrokosmu s mikrokosmem, které poněkud překonávají egocentrismus. Ve světě není rozdíl ani tak ve složitosti věcí jako v našem zájmu o ně. Proti významným kvalitám se zdůrazňuje kvantita (jako kvantistické pojetí světa) a matematické zpracování poznatků. Z hlediska času je přední poznávání minulosti. Nastíněné principy jsou doloženy na vývoji světa od anorganické hmoty přes živou přírodu po specifčnost člověka.

Klíčová slova: ontologie – gnozeologie – systém – vývoj

ABSTRACT: The unity of the whole world is manifested also by its static aspect, but particularly by its dynamics so that the parts of self-preservative substance become the structured systems during the differentiation and during the integration of systems. Each of the systems is a super-system which is hierarchically superior to its subsystems; super-systems are more efficient than subsystems. Energy enters into the temporal relations between systems under appropriate conditions and thus from those relations, there arise the powers whose effect is the evolution of systems. Within the evolution, in original super-systems and of the minority of their properties, there new properties have arisen and of these properties, there new systems arise. At the beginning, new systems only hold the majority of those original properties of their super-system. After, new systems are the more far from the super-system from which they have arisen successively, the greater is their specificity. The whole world is the only dynamic super-system which contains all the gradually more remote specific its subsystems. The principal part of each system is its centre which clashes against the centres of other systems about the gaining the different parts for own its system and thus keeps the borders of that system as well as self-preservatively its existence. There are stated the polar, the functional and the hierarchically centralized systems. With regard to cognition, mesocosm (i. e. nature, including man) is emphasized. To understand it, the consensus between macrocosm and microcosm is important; that consensus somewhat overcomes egocentrism. In the world, there is not particularly so much difference in the complexity of things as in our interest in them. Contrary to useful qualities, quantity (as the quantistic conception of the world) and the mathematical processing of knowledge are emphasized. In terms of time, it is foremost to understand past. The outlined principles are supported by the world evolution from the inorganic substance past wildlife to the human specificities.

Key words: ontology – gnozeology – system – evolution

ÚVOD

Pod vnějším tlakem jsem nemohl dokončit studium filosofie. Pak jsem absolvoval historii, a když nastaly vhodné podmínky, působil jsem na sociologickém pracovišti Československé akademie věd. Když se však otevřela možnost poměrně svobodně se vyjadřovat, zabýval jsem se již soukromě politologií a uveřejnil jsem článek z tohoto oboru. /1/

Proto se nemohu považovat za filosofa. Ve svých odborných činnostech jsem se však záměrně nespecializoval na dílčí problémy. Vždy jsem měl na mysli začleňovat své poznatky do svého tvořícího se *ontologického* pojetí celkové skutečnosti (tj. světa) a *gnoseologického* chápání jejího poznávání. Po řadě svých pokusů neurčených k publikaci teprve nyní předkládám veřejnosti tuto stať. Po celoživotním samostatném hledání odpovědí na uvedené otázky bych uvítal diskusi, která by mě mohla dovádět k definitivním závěrům.

V tomto článku podle svých daných předpokladů používám názvu „světový názor“ jako „základní výkladový princip, jímž se člověk v životě řídí“, lišící se od filosofie i náboženství /2/, ale v tomto případě jde o názor vyslovený, opírající se o mé všeobecné a odborné vzdělání. Připouštím však, že tento světový názor je pouze jednou z možných syntéz poznatků a že někde použitá terminologie je neobvyklá v příslušných vědách. *Principy* mého světového názoru jsou doloženy svými *projevy* ve vývoji světa od anorganické hmoty přes živou přírodu po specifičnost člověka.

V dnešní době mívají lidé málo času na studium objemných spisů. Tedy nazývám svůj příspěvek jen jako „nástin“ a musím se vzdát i podložení svých názorů citacemi z již vydané literatury a kritiky odlišných myšlenek. Kromě toho si myslím, že autor nejvíce může přispět k pokroku poznání svými vlastními stanovisky. Chci však, aby mi čtenáři co nejvíce porozuměli, a proto uplatňuji elementární *příklady*, často známé i ze školního vzdělání, pokouším se o *soustavný* výklad celé problematiky a slova, která pokládám za důležitá, jsem zvýraznil *kurzívou* (každý pojem jen jednou a na vhodném místě).

Principy světového názoru

Při poznávání *světa*, tj. souhrnu všeho, co existuje jako skutečnost (jsoucná), se mi zdá, že jeho určující podstatou je *energie*, protože se jako dynamika všude projevuje *pohyby* jako svými následky. To, co se pohybuje, je *hmota*, v níž vznikají poměrně *stálé* útvary (jež vnímáme smysly). Hmota je tedy výrazem obecné tendence k *sebezáchově*, tj. k udržení existence daného jevu; ten obtočí, jestliže buď je zachován dosavadní stav (kupř. i setrvačný pohyb projevu hmoty), nebo se jev přizpůsobí svému okolí, anebo je naopak změněn tak, aby se ve svém prostředí udržel. Také sama energie zůstává zachována, i když mění své projevy (energie mechanická, tepelná, elektrická, elektromagnetická, chemická, jaderná, ale také živá a duševní).

Na hmotný útvar lze pohlížet i jako na jev v klidu,

tj. *staticky*. Např. je část hmoty *celkem*, který je strukturován čili skládá se ze svých *částí*. Kupř. je lidské tělo jako celek složeno z částí v podobě soustav nervového, dýchacího, trávicího, oběhového apod. Celistvá skutečnost se při pohledu od sebe ke svým částem jeví jako *svá struktura* a při vidění opačném jako *systém* svých částí. Každá část soustavy je pak sama strukturována, a proto je rovněž systémem. Tak to v *mnoha stupních* pokračuje.

Jako části *těže* hmoty jsou soustavy v sobě uvnitř a mezi sebou navzájem spojeny *vztahy*, tak jako je jedna věc větší než jiná nebo je celkem a jeho částí. Vztahy patří ke každému systému, ale můžeme se jimi zabývat i samostatně (např. v matematice). Některé vztahy zjišťujeme kupř. statickým (v jediném času kdekoli prováděným či pouhou časovou následností téhož určujícím) *srovnáváním* mezi jevy, jež pak *popisujeme* podle zvolených kritérií, jako je popis organismů v botanice nebo v zoologii.

Ve vztazích existuje *hierarchie*. Celky jsou *nadřazeny* jejich *podřazeným* částem. Podle toho je *každá* celková soustava hierarchicky nadřazena jiným, částečným systémům a zároveň je podřazena opět jiným, nadřazeným soustavám (a tím se zachovává *jednota světa*), takže ze statického hlediska nadřazené systémy (*supersystémy*) jsou větší než soustavy jim podřazené (*subsystémy*). Např. v lidském těle jako supersystému funguje jako jeho subsystém mj. krevní oběh, který je supersystémem pro srdce jako jeho ústřední orgán, a tak tu nekončí analýza dalšími subsystémy (kupř. buňkou).

Ideálním zobrazením soustavy je koule, dvou- rozměrně kruh, ale ten může být transformován do elipsy, spirály aj. Jindy však bývá bod středu, jež má často systém, ideálně protažen do přímky. Ta je v některých případech pomyslnou osou *symetrie*; po jejích obou stranách se pak souměrně objevují dva *protikladné póly* a tím vzniká *polární soustava*. Jako taková je např. sestaven vyrovnaný peněžní rozpočet, rozdělený na stejné celkové příjmy a výdaje. Ve skutečnosti se však obvykle vyskytují rozmanité *nepravidelnosti*, které se pravidelným útvarům, vystihujícím spíše základní nebo původní rysy složitých jevů, podobají mnohdy jen vzdáleně.

Při *dynamickém* vysvětlování pohybů je třeba určit jejich *příčiny* čili proč jeden jev způsobuje jev jiný. Toto působení je *síla*, z níž vyplývají pohyby jako spojitě *rozdíly* ve vztazích. Každá síla má *intenzitu* (velikost) a *směr* (vyjádřitelný úhlem ke zvolené ose). Při znázorňování směrů, v nichž síly nebo jimi způsobené pohyby probíhají, je ideální abstrakcí opět přímka. Setkají-li se stejnosměrné síly, *sčítají se*. Síla protichůdná a menší se od intenzivnější síly *odčítá*. Působí-li proti sobě stejně veliké síly (jsou-li v *rovnováze*), nastává *klid*. Výslednice sil, které nemají navzájem stejný ani opačný směr, odpovídá úhlopříčce ve *vektorovém rovnoběžníku*. Uvedené *skládání sil*, známé z mechaniky, je rovněž – jak se zdá – zhruba všeobecným jevem.

Síly vznikají z některých vztahů, zvláště u systémů prostorových (u soustav existujících vedle sebe) a časových (u těchž systémů následujících po sobě), neboť celý svět existuje jak v prostoru (ve svém rozložení), tak v času (ve svém trvání) jako ve svých dimenzích (rámcích), což znovu svědčí o jednotě světa. Prostorovost soustav (rozlišování jejich míst) je zcela zřejmá téměř všude, ale časová následnost různých stavů téhož systému je víceméně patrná jen někdy (lze-li ji analyzovat na jednotlivé změny anebo na období, tj. na stadia, fáze neboli etapy). Jestliže pak jsou splněny vhodné podmínky, vstoupí do vztahů mezi soustavami energie a tím se ze vztahů stávají síly. Příkladem tu je zchudnutí člověka v jeho vztahu k bohatství buď jiných lidí někde v současnosti, nebo někdy ve své vlastní minulosti; náležitou podmínkou se stává nespokojenost tohoto člověka s jeho právě existujícím stavem a díky ní je způsobováno jeho dynamické úsilí o zlepšení jeho situace.

Účinkem sil nastává buď *přemístování* soustav (následně zaujímání jejich míst v prostoru), nebo v času jejich vývoj (souvislá řada jejich změn).

Síly působí mezi systémovými celky, mezi nimi a jejich částmi i mezi částmi navzájem (také mezi částmi různých soustav). Odliší-li se zásahem sil kterákoli část systému, víceméně se může rozlišit celá soustava a nastávají pohyby. Ve vzájemných vztazích mezi supersystémem a jemu podřazenými subsystémy však je *supersystém účinnější*, což způsobuje jeho nadřazenost. Kupř. nemoc lidského tělesného orgánu lze léčit, ale smrt člověka to znemožňuje.

Jestliže síly působící mezi částmi jediné soustavy navzájem jsou intenzivnější než síly působící ze systému na odlišné soustavy, jsou tím určeny *hranice* daného systému, které však vzhledem k jednotě světa nebývají výrazné. Ty také nemusí být společné s hranicí *paralelního systému*, tj. majícího stejný druh a existujícího na téže úrovni jako daná soustava; mimo systémy ovšem mohou existovat *volné prvky*, ještě nikam nepatřící.

Kromě tu uvedených *vnějších hranic* existuje ohraničení záležející v tom, že se soustava dělí na části vzájemně se lišící svou *funkcí*, tj. odlišným působením na nadřazený systém, do něhož podřazené soustavy patří; toto působení je buď příznivé (*eufunkce*), nebo škodlivé (*disfunkce*). Mezi takovými systémy tedy probíhá funkční hranice, již jsou od sebe odděleny *funkční soustavy*; i takto se projevuje hierarchičnost mezi supersystémem a jeho subsystémy. Kupř. se stát jako nadřazená soustava rozlišil na části vykonávající rozdílné funkce, jako je vládnutí, či soudnictví, které jsou jeho podřazenými systémy, různě určenými pro působení státu; projevuje se to specializovanými vládci (úředníky) a soudci – ať dobře, nebo špatně sloužícími pro svůj stát –, kteří představují odlišné funkční soustavy vládnutí a soudnictví.

Hlavní částí systému je jeho *střed* neboli jádro. Tato *soustřednost* platí od kosmických těles přes atomy i buňky až po život lidí. Na ní závisí často sou-

měrnost. Kombinací principů hierarchičnosti a soustřednosti jde o *hierarchicky centralizované soustavy*, které se zobrazují kužely (resp. rovnoramennými trojúhelníky); jejich vrcholy se při vertikálním pohledu jeví jako zvýšené středy systémů. Kupř. v úřadu jako soustavě působí na jeho vrcholu ředitel s největší kompetencí, jemuž je podřízeno několik vedoucích oddělení s omezenější pravomocí, a ti celkově jsou přímými nadřízenými mnoha ostatních zaměstnanců, kteří většinou jen vykonávají jejich pokyny.

Síly směřující ze středu do ostatních částí soustavy, anebo obráceně, jsou nejintenzivnější ze všech sil působících v systému a udržují jej pohromadě; jsou to *odstředivé* a *dostředivé* síly. Jejich souměrné vzájemné vyvážení v téže soustavě vede k její *stabilitě*. Překračují-li tyto síly hranice příslušného systému, dostředivá síla mu může *přidávat energii*, ale naproti tomu síla odstředivá je s to jej *oslabovat*. Účinky těchto centripetálních a centrifugálních sil jedné soustavy na jinou jsou právě v tomto jiném systému opačné. Rovnováha mezi různými soustavami způsobuje stálost vztahů mezi nimi.

Jestliže síly způsobují vývoj systémů, uplatňuje se *vznik nových soustav*. Původní supersystém je trvalejší než původní subsystém a ten je pak nadále v jeho rámci. V původním supersystému při své *diferenciaci* (při rozdělování celku na části) se vytvářejí *nové vlastnosti*, které jsou jen *menšinou* jeho vlastností, takže sám zůstává zachován. Z nových vlastností vzniká střed nového systému, jenž však při *integraci* (při spojování částí různých celků do tohoto celku) navazuje na jeho původní subsystém. Proti jádrům jiných soustav *se střetá* o získání jiných částí pro svůj vlastní systém a tím o jeho hranice a o jeho samu existenci. Tak soustava tím, že je hmotná, směřuje k vlastní sebezáchově jako své výrazné dynamické tendenci.

Systém zpočátku přejímá *většinu* dosavadních vlastností jeho supersystému. Uvedený imanentní a základní *organický vývoj* hmoty však stále pokračuje také mnohostupňově; přitom se podřazené subsystémy mění v nadřazené supersystémy. Čím v rozsáhlém hierarchickém řetězci dosavadních a nových systémů jsou nové soustavy více a více *vzdálenější* od systému, z něhož původně a postupně vznikly a v němž nadále zůstávají, tím větší mají svou specifičnost (tedy svou poměrnou rozdílnost); např. z jednodušších malých buněk posléze vzniká celé komplikované a velké lidské tělo. Celý svět pak je jediným dynamickým supersystémem, jenž obsahuje stále vzdálenější veškeré své specifické subsystémy.

Normální vývoj systému se symetricky projevuje jeho *vznikem, rozvojem, vrcholem, úpadkem a zánikem*; postup od vzniku k zániku vidíme kupř. i u kosmických těles. Pokud dostředivé nebo odstředivé síly působící mezi různými soustavami nejsou vzájemně vyvážené, mohou vést až k *zániku slabšího systému*, což je zase případ hierarchie. Některá soustava však, když se nenalezne další *cesta kupředu*, svým zánikem projde *zpětným vývojem* a podlehne systému, z ně-

hož vznikl; kupř. lidské tělo se po smrti člověka postupně dostane až do sféry atomů.

Ve vývoji není nic, co by se aspoň *zárodečně* objevilo v jeho dřívějších fázích a v *rozvinuté* podobě se setkáme v jeho stadiích pozdějších. Zároveň ovšem nevíme, zda v času je něco *věčné*, tak jako zda v prostoru opravdu existuje *nekonečno*. Těmito pojmy si vy pomáháme, jestliže začátek a konec ještě neznáme.

Nicméně veškerý svět je v zásadě *poznatelný* (i když různými způsoby a ne zcela). Z hlediska dosud získaného *poznání* lze svět rozdělit na *makrokosmos* (vesmír), na *mezokosmos* čili *přírodu* (tj. lidstvo a prostředí, v němž člověk žije) a na *mikrokosmos* (sféru buněk, molekul a atomů). V tomto kontinuu od největšího k nejmenšímu je pro nás středem příroda, protože nezbytnou součástí našeho života je *poznávání* a *poznatky* člověka se vztahují především k tomu, co je nejbližší k jeho sebezáchově. Ukazuje to také hierarchičnost i soustřednost v poznávání.

Mezokosmos je celkem přístupný našim smyslům, i když zvláště v něm nacházíme různé nepravidelnosti útvarů. Naproti tomu vesmír se každému poznávajícímu subjektu kdekoli jeví jen jako polokoule ohraničená obzorem a posetá hvězdami, po níž se pohybuje ve dne slunce a v noci měsíc a v jejímž středu pozorovatel vždy stojí. Tento *egocentrismus*, vyjadřující poznávací soustřednost, ale přitom zkreslující skutečnost, je příznačný pro poznávání vůbec.

Ke správnému poznání vesmírné sféry potřebujeme speciální přístroje a výpočty. To platí i o mikrokosmu, jenž je navíc naším přímým vnímáním většinou zcela nezachytitelný. Při správném poznávání této sféry i makrokosmu však podléháme egocentrismu méně. Daří-li se přitom zjistit shody makrokosmu s mikrokosmem, lze očekávat, že platí i pro sféru, která leží mezi nimi, tedy rovněž pro život lidí v mezokosmu. V jejich silách pak je obtížné znaky společné pro celý svět změnit. Takto získaný *nadhled* však naopak zvětšuje přehlednost v poznání přírody, která je jinak pro nás příliš komplikovaná a jejíž obecné rysy se nám skrývají.

Z existence společných vlastností (tedy jednoty) světa vyplývá, že mezi uvedenými třemi sférami *nejsou ostré hranice*. Mezokosmos je sice vymezen atmosférou, zemským povrchem a k němu přiléhajícími vrstvami souše a vody, ale Země jako celek a její nitro jsou součástí vesmíru (do něhož ostatně lidé již začínají pronikat). Člověk i ostatní organizmy jsou tvořeny z buněk a všechny hmotné objekty poznávání se skládají z molekul a ty z atomů. Tak jako má vesmír základní vliv na mezokosmos, zárodky toho, co hýbá přírodou, vznikají v mikrokosmu.

Při poznávání světa docházíme ke stále podrobnějším znalostem o tom, co je důležité pro náš život a tím pro naši sebezáchovu. Např. ve srovnání s našimi vědomostmi o anatomii a fyziologii lidského těla však nás zvláště nezajímá pád nějakého kamene z výšky; kromě jeho gravitace pomíjíme, kolikrát se těleso při svém pádu otočí, na kterou svou stranu dopadne a na

kteří kousky se rozbije. Ve světě není rozdíl ani tak ve *složitosti* věcí jako v našem *zájmu* o ně.

Vztahy mezi jevy i mezi systémy se nám často jeví jako *kvalitativní*, tj. jako jejich odlišné vlastnosti, chápáné jako rozdíly důležitější než shody, ale při hlubším pohledu někdy zjišťujeme, že jde jen o různou *míru* (diferencovanost v množství) téhož; např. spektrum barev je vlastně jen *kvantitativním* souborem skutečných různých vlnových délek světla. Kvalitativní zvláštnosti však jsou pro nás přístupnější a zajímavější a mohou se nám zdát i důležitější než kvantitativní poznatky, neboť nacházení kvalit usnadňuje naši orientaci ve světě. Také to dosvědčuje, že poznávání je hierarchicky podřazeno nutnosti žít, směřující k sebezáchově lidí.

Na druhou stranu energie, pohyb, hmota, prostor, čas, diferenciace, integrace i každá síla se svou intenzitou a s vlastním směrem mají kvantitativní charakter. Přitom přemísťování i vývoj mají určitou *rychlost* (což je opět kvantitativní veličina). Jsou-li různé pohyby rovnoběžné a stejně rychlé, nastává relativní (vzájemný) klid, ale často pokládáme změny rychlosti nebo směru pohybu za jevy kvalitativní, i když se neděje nic zásadně nového; kupř. rychlá přeměna vody v páru, mající stejné chemické složení jako kapalná voda, po dosažení bodu varu, kdy teplota vody přestane stoupat, znamená jen závěr vypařování, probíhajícího jako pomalejšího za každé nižší teploty – to je *kvantitativní změna*.

Uvedené veličiny jsou *měřitelné*, a proto je lze vyjadřovat pomocí *čísel*; tím jsou přístupné *matematickému zpracování* poznatků. Kvantitativnost se v zásadě uplatňuje i u vztahů (především u shod a rozdílů mezi částmi hmoty). Vztahy jsou kdekoli a vždy přítomné (takže cokoliv existuje, souvisí s ostatním), takže použitelnost matematiky je neomezená.

Poznatky vyjádřené matematicky jsou *přesnější* a *spolehlivější* než zvláštnosti kvalitativního původu. *Kvantifikace poznávání* také ukazuje, že se tím jakoby zmenšují rozdíly mezi poznatky, neboť jejich převáděním na srovnatelné intervaly mezi čísly nabývají na významu *shody*. V protikladu k ontologické vývojové diferenciaci systému pomocí vzniku nových vlastností a tím nakonec ke specifičnosti soustav však gnozeologicky směřuje poznání k tomu, že vše má mít stejné vlastnosti, ale různé míry téhož (*kvantistické pojetí světa*). Kvantitativní povahu světa ovšem odhalujeme postupně, s rozvojem poznání.

Pokud jde ještě o čas, zdůrazňují *historický pohled*. Poznávání se ve skutečnosti díky naší paměti týká především *minulosti*. *Přítomnost* je jen okamžitou časovou vlnou postupující z ní do *budoucnosti*, takže v okamžiku, kdy dospějeme k jakémukoli poznatku, ustoupil již jeho předmět v času zpět, ale přes bývalost skutečnosti přítomnost přece jen zjišťujeme; čím je minulost bližší k přítomnosti, tím jsou obě navzájem shodnější. Působení nynějších sil vlastně poznáváme skutečnými *dějiny* co nejbližších dřívějších udá-

lostí. Budoucnost pak je téměř vždy nejistým pokračováním minulosti.

Projevy principů ve vývoji světa

Předpokládá se, že „velkým třeskem“ vznikl *vesmír*, který může být největším systémem. Nevíme však o jeho středě, hranicích, začátku ani konce, a proto bývá pokládán za věčný a nekonečný. To neplatí o subsystémech, které v dalším vývoji vesmíru začaly vznikem a jednou skončí zánikem, jako je Galaxie a jí podřazená sluneční soustava. Slunce jakožto střed tohoto systému je dodavatelem energie planetám. K nim patří Země je polární soustavou, zhruba souměrnou podle své osy i svého rovníku. Každý z uvedených systémů je držen pohromadě gravitační silou, směřující do jeho středu. Takovou silou je i zemská přitažlivost, určující celkové uspořádání mezokosmu. Typické je obíhání kosmických těles kolem středů příslušných soustav a rotace těchto těles okolo jejich os. Obojí, přesně vypočitatelný pohyb Země je východiskem pro měření času a způsobuje v přírodě tak významné jevy, jako je střídání ročních období i dne a noci.

V průběhu *geologického* vývoje Země se dospělo k dnešnímu rozdělení její hmoty na pevniny, na oceány a na obalení Země ovzduším. Hmota se tedy projevuje svými různými *skupenstvími*, která vykazují odolnost vůči změnám rozličnou mírou pevnosti i přizpůsobivosti. Větší pevnost mají některé látky, ale je-li překonána zvenčí, rozbíjí se v jednotlivá fyzikální tělesa; ta mají své středy v těžištích. Rovněž kapaliny a plyny kladou odpor vnějším silám, ale snáze se jim přizpůsobují: kapaliny tím, že se rozlévají především do šířky, a plyny tak, že pronikají všemi směry do volného prostoru. Také v anorganickém vývoji se tedy ukazuje diferenciaci a integraci ve hmotě. V *neživé přírodě* se uplatňuje i přibližná souměrnost, např. v horských hřebenech i v údolích toků.

Na mikroúrovni jsme ve světě zjistili kvantitativně uspořádanou soustavu *chemických* prvků a rovněž kvantitativní spojování atomů do molekul. Hmotu některých atomových jader již lidé dokáží přeměňovat v energii. Při chemických reakcích nastává – na rozdíl od fyzikálních pohybů těles – restrukturalizace hmoty (vznik nových látek).

Poznatky z fyziky, chemie a příbuzných *přírodních věd*, zkoumajících hlavně mimolidské druhy energie, pohybu a hmoty, se týkají nejen vesmíru a anorganické přírody, ale i systémů živé *hmoty*. Ta je rozdělena do mnoha druhů *organizmů* (soustav živých orgánů a tkání), které jsou i fyzikálními tělesy a skládají se z různých skupenství (zvláště z vody) i z mnoha chemických prvků, zjištěných též v neživé přírodě (zejména z uhlíku); také v takových systémech probíhají chemické reakce.

Organizmy jsou symetrické (např. podél kmenu stromu nebo podél páteře obratlovce). Jejich specifčnost, o níž se zajímá skupina *biologických věd*, je především v tom, že podněty ke změnám přicházejí

nejen zvenčí (např. podrážděním), ale zejména zevnitř. K životu organizmy potřebují vzduch, resp. kyslík, který umožňuje energii, pocházející ze Slunce, získávat vlastním spalováním živin. Probíhá *metabolismus*, takže svou *živou energii* dokáží organizmy prostřednictvím své výživy projevat složitými pohyby, řízenými z jejich středů, a *ontogenetickým vývojem*, vycházejícím z jejich zárodků. Vznik *života* však zcela objasníme teprve tehdy, až se nám podaří vytvořit jej uměle.

Specifičností živé přírody je i sebezáchova *druhu organismů* prostřednictvím sebezáchovy *jedince* téhož druhu. Rovněž organizmus prochází svým vývojem od vzniku do zániku, ale bojuje za své přežití proti těm, kteří mu stojí v cestě nebo které naopak potřebuje jako svou potravu (odtud pro život typická dravost, expanze i bránění teritoria organismu). Přitom *se rozmnožuje* (v době vyvrcholení svého vývoje), aby jeho rod žil déle než on sám. Je totiž sice přizpůsobivější a pružnější než anorganické pevné objekty, ale přitom zranitelnější, neboť je složen ze subsystémů, jejichž nutná souhra je náročná. Systémy živé hmoty se sdružují ve *skupiny* (kupř. smečky žijí v mocenských soustavách zvířat); spojování sil bývá nutnou podmínkou pro udržení života vůbec. Po svém zániku se jednotlivé organizmy dostávají do neživé přírody.

Zachování druhu je zajištěno *dědičností* základních vlastností organismů (při jejich individuálních kvantitativních odchylkách), založenou na molekulárním systému deoxyribonukleové kyseliny a na kvantifikovaném genetickém kódu. Zároveň probíhá *fylogenetická evoluce*, při níž neustále vznikají *přírodním výběrem* nové druhy organismů a staré zanikají. Ve fylogenetickém i ontogenetickém vývoji se z organismů jako supersystémů vyčleňují jejich subsystémové vlastnosti, z nichž se tvoří buď nové druhy podobných jedinců, nebo noví jedinci téhož druhu.

Rozdělení *organické* přírody na *flóru* a *faunu* se projevuje tím, že kromě převládající zelené barvy rostlin, vzniklé ve fotosyntéze, je jejich specifický vývoj, tj. růst ze stabilních základů (např. z kořenů) a stálé směřování k Slunci, kdežto různé zbarvení živočichové se pohybují rychleji i mnoha směry; ke svému životu vyšší živočišné druhy potřebují smyslové vnímání. Flóra je podřazena fauně, protože je významnou částí potravy živočichů (opak je výjimečný). U těch je hierarchie vyjádřena i tak, že jedni živočichové jednostranně pojídají jiné. Naproti tomu symbiózou rostlin a živočichů v anorganickém prostředí vznikají ekosystémy.

Jedním ze živočišných druhů je *člověk* a s jinými živočichy sdílí jejich základní vlastnosti. Navenek se od nich kvantitativně liší trvale vzpřímenou chůzí po jen dvou končetinách, umožňující mnohostranné fungování rukou, a zejména větší složitostí *mozku*, který je nadřazeným řídicím centrem celého lidského organismu. Mozek člověka vznikl možná v době změn přírody, kdy mu na rozdíl od jiných živočišných druhů k sebezáchově nestačily pouze neměnné instinkty.

Nejspecifičtějším pohybem lidského mozku je *myšlení* (rozum); i na něm je založena *řeč* a její zachycování *písmem*. Přesto též zárodky myšlení jsou patrné u jiných živočichů (zvláště u lidoopů, kteří na rozdíl od lidí zůstali na dosavadním vývoji). Samo myšlení je velmi dynamické a tím zvyšuje přizpůsobivost lidí, ale zejména určuje jejich schopnost měnit skutečnost. Umožňuje člověku využívat ostatních organizmů, zvláště je ničit svou stravou, i čerpat z anorganických zdrojů a tak otvírá cestu k nadvládě lidstva nad okolní přírodou, ačkoli jinak schopnosti člověka často nedosahují úrovně mnoha jiných živočichů a lidské jedinci se proto mohou stát i jejich oběťmi.

Myšlení, řízené *logikou*, odhaluje vztahy, a to i odlehle v prostoru a v času. Tím usnadňuje životně důležitou orientaci člověka ve světě. Částečně mu nahradilo *instinkty* (pudy) a zkultivovalo jeho *emoce* (city), jež rozlišováním příjemného a nepříjemného usměrňují lidskou *vůli*, stejně se projevující chováním. Zároveň však rozumová činnost může oslabovat intenzitu emocí i vůle a vyrovnanost mezi duševní a tělesnou stránkou v životě jednotlivce.

Kritičností, pochybami a často neodstranitelnou protichůdností názorů a argumentů různých lidí se zbavuje člověk *jistoty*. Přitom poznávání, založené na myšlení, stejně jako na *smyslech*, je nepřesazitelné, neboť jeho *pravdivost* ověřujeme zase jen jiným poznáváním. Omyly mohou vést až k zániku lidstva. Poměrně největší jistotu poskytuje z vědních oborů matematika. Opravdu nejjistějšími poznatky v celém životě člověka však je to, že jsme se v minulosti narodili, že díky tomu v přítomnosti žijeme (že jsme), ale že v budoucnosti neodvratně zemřeme. Vědomí nevyhnutelné smrti lidského organismu je při naší touze po sebezáchově hlavním základem náboženství, které obsahuje především víru v nesmrtelnost „duše“.

Produktem mozku je také *vědomí* (nazývané i jako „duše“), tj. styčný bod (uzel) dostředivé síly, kterou je poznávání, a síly odstředivé, tedy *chování* jakožto systému mnoha činností i relativního klidu různých tělesných orgánů a spjatého jeho vyjádřitelným účelem. Ve svém vědomí člověk identifikuje sám sebe (své „já“). Tím a jinými specifickými vlastnostmi lidského mozku, ale zejména jeho činnostmi, tj. *psychikou* jako projevem *duševní energie*, se má zabývat *psychologie* jakožto základní humanitní věda.

Chování člověka působí na chování jiných (pokud tito cizí lidé jeho chování vnímají) a tak vznikají dynamické *společenské vztahy*, které – mají-li větší intenzitu – jsou ve vymezených okruzích *jednotlivců* základem *sdužování* těchto individuí ve *společenských skupinách*. Ty navazují na podobné systémy u jiných organizmů jako na své zárodky a jsou založeny na spojování stejnosměrných sil (tj. shodných objektivních potřeb i souladných subjektivních zájmů, *zálib* a *idejí*). V těchto skupinách jednotlivec zastává určitý *status* a hraje nějakou *rolí*. V rámci takových skupin tvoří všechny jim příslušné vztahy mezi lidmi *společenské systémy*.

Největší společenskou skupinou se zvolna stává celé *lidstvo*, propojené již dopravně, obchodně, informačními soustavami i *nadstátními organizacemi* (jako je např. Organizace spojených národů). Tato světová skupina je nadřazena mnoha společenským skupinám s rozličnou velikostí a s různými zaměřeními. Jednou z nejmenších takových skupin je *rodina*, kde se lidé rozmnožují v polárním systému mužského a ženského pohlaví. Soustřednost se projevuje také v chování jednotlivců i jejich seskupení sebezáchovným *egoizmem*. Na druhou stranu však stejně působící *kolektivností* spojují lidé své obytné domy do sídelních center a pomáhají si vzájemně zachovávat život.

Je-li chování člověka usměrňováno myšlením, jde o *jednání*. Jeho náplní je, že prostřednictvím hierarchických soustav citově motivovaných *cílů* a rozumových *prostředků* k nim vedoucích usilují lidé o svou sebezáchovu nebo aspoň o usnadnění svého života. Nevyhnutelně nejvyšším nadřazeným cílem jednání každého člověka je dosažení „*štěstí*“ jakožto relativně stále převahy příjemných pocitů nad nepříjemnými, již se dostane tomu, kdo najde *skutečnost* ve shodě se svým *očekáváním*. Hledání uvedených prostředků splývá s objevováním příčin, způsobujících dosahování vlastních cílů.

V jednání vznikají různé *funkční subsystémy*, např. *ekonomické*, *vzdělávací* nebo *politické*, podřazené vůči celkovému *uspokojování lidských potřeb a zájmů* jako supersystému. Z hlediska jednotlivce např. může jeho zaměřená táž chůze vést do zaměstnání, na nákup, do školy i k volbám. Kupř. psaní textu může mít vůči jeho autoru nebo vzhledem k některé společenské skupině rozmanité eufunkce, nebo disfunkce.

Lidské soužití se záměrně organizuje vytvářením těch společenských skupin, jejichž středy jsou jejich obvykle jediní *představitelé*, jimž podléhají ostatní a početní jejich *příslušníci* (např. vládce a poddaní, šéf a podřízení, učitel a žáci, lékař a pacienti, duchovní a věřící). Uvedení představitelé cítí odpovědnost za sebezachování příslušného systému, ale jiní příslušníci skupin se jim ze svých vlastních potřeb a zájmů brání. Převáží-li svou silou tito příslušníci nad představiteli, soustava zanikne a je nahrazena jinou, kde se však takový vztah opakuje „věčným“ *návratem*. Tak vzniklé hierarchicky centralizované systémy se projevují i uznáváním bohů v některých náboženstvích.

Významným jednáním je zvětšování *majetku*, jakož i *moci* jedněch lidí nad jinými. To asi navazuje na původní stav, kdy k přežití bylo nutné i na úkor soupeřů hromadit zásoby potravin pro dobu nedostatku. Jelikož dnes jsou nejpřesnější a nejpoužívanější mírou mnoha hodnot *peníze*, je snaha o získání jejich co největšího množství často hlavní hybnou silou jednání. Na rozdíl od plození i hynutí u živých tvorů se tak lidé naučili *šetřit*. Mezi nimi je s penězi spjata soutěžení o majetek, který se pak stává nedotknutelným, což se podobá dělení kořisti mezi zvířaty.

Jednání po sobě zanechává své ustálené výtvořiny, jejichž souhrn tvoří *hmotná kultura* a dále *duševní*

kulturní stránka, soustředující se na výsledky psychiky. Také prostřednictvím veškeré kultury ovlivňují lidé své chování. Materiální (technickou) kulturou jsou např. užitkové stavby nebo stroje, které spalováním energetických zdrojů či přenášením informací napodobují procesy probíhající v organizmech, ale např. rozvoj osobní dopravy možná ohrožuje fyzickou zdatnost lidí. V duševní kultuře jsou významné kupř. *jazyky* (tedy nástroje řeči jako prostředku společenských vztahů). Všechny *vědy* usilují o dokonalejší poznání světa. *Umění* slouží lidskému životu zachycováním různých kvalit psychiky, ale má i své hmotné prostředky (tvary, barvy, zvuky, písmo apod.). Kultura patří k *životnímu prostředí* každého člověka, stejně jako je tvoří i jiní lidé spolu s odlišnou živou a s anorganickou přírodou.

K duševním výtvarům patří také *instituce*, tj. poměrně pevná a ustálená soustavná zauzlení společenských vztahů (např. hospodářské jednotky nebo školy). Nehmotná povaha těchto výsledků duševní energie vede k tomu, že takové systémy bývají zastupovány hmotnými symboly (kupř. deskami s názvy institucí, vlajkami, znaky, pozdravy). Institucionalizovanými společenskými skupinami jsou pak *organizace*, tj. uspořádaná sdružení (např. členstvo spolku).

Významnou institucí je i *stát*. Jeho legitimita je založena na přesvědčení, že bez státu disponujícího náležitou mocí by nastal chaos. Z hlediska vztahů mezi *samostatnými* zeměmi jsou znaky státu jeho uznávání aspoň jeho některými protějšky, ale zvláště jeho *svrchovanost*. Ta se konkrétně projevuje vnitřní uzavřeností *právního systému* státu, udržováním jeho *diplomatických styků* (existencí ministerstva zahraničních věcí) a nepodřazeným vrchním velením jeho armády (nejen činností ministerstva obrany). Na rozdíl od formální suverenity však nejde o faktickou *nezávislost* států; každý, i nejsilnější z nich je závislý na jednání sobě obdobných.

Téměř všichni obyvatelé státu, včetně jeho územních částí (např. kraje, okresu, obce), tvoří *státní společnost* jako jednu z velkých společenských skupin. Pojítkem jejich příslušníků je činnost ústředních anebo parciálních *státních orgánů*. Užší takovou velkou skupinou jsou ti příslušníci státní společnosti jako *státní občané* se svými specifickými právy a povinnostmi, stanovenými zákony (kupř. s právem volit své představitele nebo s povinností vykonávat vojenskou službu), a všichni jsou dohromady *celkovou organizací občanů státu*.

Jediné státní společnosti odpovídá *vnitrostátní politika*, zatímco úpravě vztahů mezi různými státy se věnuje *politika mezistátní* (bývá však často označována jako „mezinárodní“). Subjekty této politiky jsou celé státy (resp. vládcí těchto států a jejich pomocníci) a místo státní společnosti tu funguje souhra jednotlivých států v politickém uspořádání Země nebo její části. Mezistátní politika tvoří svůj *politický systém*, který se skládá z následujících šesti *týchž subsystémů* jako vnitrostátní politická soustava. /3/

Hierarchicky centralizovaný *mocenský subsystém*, jaký je ve státu, funguje ve vytvořených *seskupeních států* jakožto organizacích. Nadřazeným subjektem (*hegemonem*) je tam nejsilnější stát, jemuž jsou slabší státy víceméně podřazené. Hegemon může donutit méně silný stát k ústupkům, zvětšit jeho závislost, odejmout mu území, vojensky ho okupovat, a dokonce jej zlikvidovat. Avšak jeho nadvláda je někdy oproti vnitrostátní moci poněkud omezenější, protože hegemon naráží na suverenitu podřazeného státu. Ve vztazích mezi státy se jako *represivní orgány* uplatňují vojáci, příslušníci tajných služeb, celníci aj.

O *autoritu* státu se v mezistátních vztazích pečuje vhodnými formulacemi v diplomatických dokumentech. I na ni působí komunikační média, zvláště televize, a sociální sítě spojené s internetem. Přátelská gesta a úsměvy při setkáních státníků z různých zemí mají dokládat jejich dobrou vůli. Je snaha interpretovat jednání státu tak, aby odpovídalo všeobecně přijímaným hodnotám. Naproti tomu soupeřící stát bývá obviňován z nečestnosti i ze *zločinů*. Jako největší zločin mu je odsuzováno neoprávněné zabíjení lidí.

Ve své zahraniční politice silnější stát *vládne* nad slabším tak, že jej nutí diplomatickým, hospodářským i vojenským nátlakem k dosažení svých cílů. Krajní negativní metodou je tu *válka*, charakterizovaná ničným nebo násilným dobýváním nepřátelských lidských i věcných zdrojů síly. Naproti tomu se jeden stát snaží získávat jiné jako *spojeince* tím, že jim poskytuje výhody.

S používáním politických sil při *obsazování nadřazených pozic* zacházejí celé státy. Např. některý stát rychle soustřeďuje své síly a dosahuje *počátečních úspěchů*, kdežto jiné svrchované instituci to trvá déle a orientuje se spíše na získání *trvalé převahy*.

Nadstátní organizace (jako je také Evropská unie) dnes *veřejně záležitosti*, zvláště hospodářskou spolupráci, ochranu kulturních hodnot i přírodního prostředí aj., *spravují* ve větší míře než dříve jednotlivé státy.

Jako poslední (nikoli svým významem) ze subsystémů mezistátní politické soustavy působí odpovídající *ideologie*, která oslovuje některou z *velkých společenských skupin*. Okolo 20. století vícestranné demokratické státy společně vyznávaly převážně jako ideologii *liberalismus* s jeho různými podobami (např. dnes ideologii lidských práv), opírající se zvláště o zámožnější společenské vrstvy. Proti ní se o nadvládu nad lidstvem střetaly komunistické země, trvale ovládané jedinými politickými stranami s jejich internacionalistickým *marxismem-leninizmem*, obracejícím se především na mezinárodní průmyslové dělnictvo a chtějícím změnit celý svět na „socialistické“ uspořádání společnosti. Jako reakce se proti nim spojily fašistické státy, jejichž jedině vládnoucí politické strany chtěly získat jejich národy jako velké společenské skupiny a sledovaly imperiální *nacionalismus*, otevřeně hlásající připojení cizích území ke svému státu; přitom nacionálně socialistické Německo se svým *rasizmem*

chtělo ovládnout především slovanské národy nebo je poněmčít a zejména zlikvidovat v mezinárodní míře židovství. To, že o správě veřejných záležitostí rozhoduje jediná politická strana, nebo více stran, určuje způsoby vládnutí.

O problematiku, do níž vstupují společenské vztahy i takovéto skupiny, ale také duševní kultura, se zajímají *společenské vědy*. Kupř. *sociologie* zkoumá z duševní kultury hlavně instituce, organizace, lidské hodnoty i nadřazené normy společného jednání lidí a *politologie* se zabývá státem jako jádrem z hlediska politického systému; jemu se věnuje např. můj citovaný článek jako aplikace mého světového názoru. Společenské vědy spolu s psychologii (ovšem včetně psychologie tzv. sociální) tvoří jádro *věd humanitních*. Již používají *matematické statistiky*, založené na počtu pravděpodobnosti. Jediným hmotným základem všech humanitních věd, z něhož se v nich abstrahuje, jsou jednotlivci a materiální aspekty kultury. Z takových věd jsou výsledky *historie* vyprávěním o minulosti zvláště souhrnů obyvatel států, zatímco *geografie* popisuje mezokosmos prostorově.

Hlavním úkolem všech *specializovaných věd* by mělo být objevování kvantitativních vztahů a sebezáchovných, soustředných i hierarchických systémů

v pohybu. Spojovat tyto vědy navzájem by měly *filosofie* a *matematika*, které univerzálností svého používání odpovídají jednotě světa. Rozvojem věd a zvláště některými z nich podmíněné *techniky* i *technologie* a tím hmotné kultury se dosud nejvíce projevoval *pokrok* lidstva.

Poznámky:

1. (1999): *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. 5 m/o. Praha: Diderot, s. 311.
2. STUPKA, V. (2012): Politický systém z hlediska světového názoru. *Auspicia*, 9, č. 2, s. 138–145.
3. V souvislosti s vnitrostátním politickým systémem se o státu, politice, politické soustavě a zvláště o jejích všech subsystémech podrobněji pojednává v mém výše citovaném článku.

ADDRESS & ©

Mgr. Václav STUPKA
research fellow emeritus
past Sociologický ústav ČSAV Praha
Vodičkova 26, 110 00 Praha 1
Czech Republic
vaclav.stupka@seznam.cz

SEZNAM RECENZENTŮ VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ DO ČASOPISU AUSPICIA Č. 1/2013, PRŮBĚH A VÝSLEDKY RECENZNÍHO ŘÍZENÍ

Jednotliví oponenti (31) recenzovali 1–3 články ze sekcí 1.–3. tohoto čísla (vč. článků přeřazených z minulého čísla či posléze vyřazených). Redakce od nich obdržela na každý příspěvek 1–3 posudky, celkem 61 posudků.

- RNDr. Dagmar **BARTOŇOVÁ**, Ph.D. (*Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, ČR*)
- Ing. Michael **BARTOŠ**, CSc. (*Katedra sociální a kulturní ekologie, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Praha, ČR; Katedra rostlinné výroby a agroekologie, Zemědělská fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
- doc. Ing. Jiří **BECK**, CSc. (*Katedra ekonomiky a financí, Vysoká škola manažerské informatiky, ekonomiky a práva, Praha, ČR*)
- doc. Ing. Eva **CUDLÍNOVÁ**, CSc. (*Katedra strukturální politiky EU a rozvoje venkova, Ekonomická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
- doc. Ing. Dr. Štefan **DANICS**, Ph.D. (*Katedra společenských věd, Fakulta bezpečnostního managementu, Policejní akademie České republiky, Praha, ČR*)
- PhDr. Ing. Jaroslava **DĚDKOVÁ**, Ph.D. (*Katedra marketingu, Ekonomická fakulta, Technická univerzita, Liberec, ČR*)
- Ing. Miroslava **DOLEJŠOVÁ**, Ph.D. (*Ústav statistiky a kvantitativních metod, Fakulta managementu a ekonomiky, Univerzita Tomáše Bati, Zlín, ČR*)
- prof. Ing. Jiří **DVOŘÁČEK**, CSc. (*Katedra podnikové ekonomiky, Fakulta podnikohospodářská, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR*)
- PhDr. JUDr. Jana **FIRSTOVÁ** (*Katedra kriminologie, Fakulta bezpečnostně právní, Policejní akademie České republiky, Praha, ČR*)
- Mgr. Hana **FRANCOVÁ**, Ph.D. (*Katedra sociální práce, Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
- doc. Ing. Vladimír **GAZDA**, Ph.D. (*Katedra financí, Ekonomická fakulta, Technická univerzita, Košice, Slovensko*)
- prof. Ing. Ladislav **HÁJEK**, CSc. (*Katedra ekonomie, Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové, ČR*)
- doc. Ing. Milan **HRDÝ**, Ph.D. (*Katedra financí a oceňování podniku, Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR*)
- PhDr. Helena **HRICOVÁ** (*Univerzitní středisko Plzeň, Katedra mezinárodních vztahů, Metropolitní univerzita, Praha, ČR*)
- PhDr. Rastislav **KAZANSKÝ**, Ph.D. (*Katedra bezpečnostných štúdií, Fakulta politických vied a mezinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko*)
- Ing. Jakub **KINTLER**, Ph.D. (*Katedra podnikovohospodárska, Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovensko*)
- doc. Ing. Magdalena **KOTÝNKOVÁ**, CSc. (*Katedra hospodářské a sociální politiky, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR*)
- doc. Ing. Lucie **KOZLOVÁ**, Ph.D. (*Katedra sociální práce, Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)
- Ing. Jana **KRBOVÁ**, Ph.D. (*Katedra managementu veřejného sektoru, Fakulta managementu, Vysoká škola ekonomická, Jindřichův Hradec, ČR*)
- prof. Ing. Vojtěch **KREBS**, CSc. (*Katedra hospodářské a sociální politiky, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR*)
- JUDr. Stanislav **KRIŽOVSKÝ**, Ph.D. (*Ústav občianskej bezpečnosti, Vysoká škola bezpečnostného manažerstva, Košice, Slovensko*)
- doc. Ing. Jitka **LANGHAMROVÁ**, CSc. (*Katedra demografie, Fakulta informatiky a statistiky, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR*)
- Ing. Peter **LOŠONCZI**, Ph.D. (*Ústav občianskej bezpečnosti, Vysoká škola bezpečnostného manažerstva, Košice, Slovensko*)
- Judit **BEZÁK LOVISEK**, Ph.D. (*Katedra politologie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava, Slovensko*)
- PhDr. Marina **LUPTÁKOVÁ** (*Ústav východního křesťanství, Husitská teologická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, ČR*)

- Ing. Kateřina **MARŠÍKOVÁ**, Ph.D. *(Katedra podnikové ekonomiky, Ekonomická fakulta, Technická univerzita, Liberec, ČR)*
- doc. Ing. Hana **MOHELSKÁ**, Ph.D. *(Katedra managementu, Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové, ČR)*
- doc. Ing. Otakar **NĚMEC**, CSc. *(Katedra personalistiky, Fakulta podnikohospodářská, Vysoká škola ekonomická, Praha, ČR)*
- Ing. Marta **REGNEROVÁ**, CSc. *(Katedra obchodu a financí, Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)*
- Ing. Mgr. Jan **VORLÍČEK**, Ph.D. *(Katedra ekonomiky a financí, Vysoká škola manažerské informatiky, ekonomiky a práva, Praha, ČR)*
- doc. PhDr. Helena **ZÁŠKODNÁ**, CSc. *(Katedra psychologie a speciální pedagogiky, Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)*

CELKOVÝ POČET OBDRŽENÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ:	31
CELKOVÝ POČET RECENZOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ:	31
CELKOVÝ POČET OSLOVENÝCH RECENZENTŮ:	37
– z toho vypracovali posudek / posudky:	31
– recenzenti odkud (2 státy, 8 měst, 15 pracovišť):	

ČR (25; 80,5 %)

- univerzity a vysoké školy: České Budějovice (JU – 4), Hradec Králové (UHK – 2), Liberec (TU – 2), Praha (ČZU – 1; MU – 1; PA – 2; UK – 3; VŠE – 7; VŠMIE – 2), Zlín (UTB – 1);

Slovensko (6; 19,5 %)

- univerzity a vysoké školy: Banská Bystrica (UMB – 1), Bratislava (EUBA – 1; UK – 1), Košice (TU – 1; VŠBM – 2);
- z toho se omluvili (z důvodu zaneprázdnění, nemoci, jiné odbornosti): 3
- z toho na oslovení nereagovali: 3

CELKOVÝ POČET OBDRŽENÝCH RECENZNÍCH POSUDKŮ:	61
--	-----------

Z toho recenzenti doporučili:	Sekce 1	Sekce 2	Sekce 3	CELKEM
- přijmout beze změn:	6	1	3	10 (16,5 %)
- přijmout po malé úpravě:	18	2	6	26 (42,5 %)
- přijmout po velké úpravě:	12	2	2	16 (26 %)
- odmítnout:	9	0	0	9 (15 %)
CELKEM	45	5	11	61 (100 %)

Pozn.: Všechny recenzní posudky jsou v tištěné podobě i elektronické podobě k nahlédnutí v archivu redakce vydavatele.

CELKOVÝ POČET PUBLIKOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ **30**

CELKOVÝ POČET PŘÍSPĚVKŮ ZAŘAZENÝCH DO Č. 1/2013 – 20 (sekce 1); 3 (sekce 2); 7 (sekce 3); 9 (sekce 4); 3 (sekce 5): **42**

DO SAZBY ČÍSLO 1/2013 PŘEDÁNO PO PRVNÍCH KOREKTURÁCH: 24. 6. 2013 (poté ještě jedny korektury)

CHARAKTERISTIKA ČASOPISU A POKYNY AUTORŮM

1 CHARAKTERISTIKA ČASOPISU

Časopis *Auspicia* je nezávislým recenzovaným neimpaktovaným časopisem pro otázky společenských věd.

Je založen na **5 základních principech**:

- řádné a přísné recenzní řízení;
- mezinárodnost;
- otevřenost;
- výběrovost;
- kontinuální zvyšování kvality.

Je zaměřený zejména na **oblast řízení, správy, administrativy** (EU, státní správa a samospráva), sekundárně i na **další společenskovední otázky**.

Je vydáván desátým rokem (od r. 2004) Vysokou školou evropských a regionálních studií (VŠERS) v Českých Budějovicích, Filosofickým ústavem Akademie věd ČR a Jihočeskou pobočkou České společnosti pro politické vědy. Časopis založil prof. Dr. Josef Dolista, Ph.D., Th.D., druhý rektor VŠERS. Vychází dvakrát ročně. Je již zavedeným a renomovaným časopisem. Od 1. 1. 2008 je jeho šéfredaktorem PhDr. Jan Gregor, Ph.D.

V dosavadních 20 číslech bylo celkově otištěno cca 580 vědeckých a odborných článků a řada recenzí k otázkám fungování státní správy a samosprávy, EU, bezpečnosti apod. Všechna dosavadní čísla, redakční rada a další informace jsou k dispozici na webové adrese http://vsers.cz/?page_id=729.

Uveřejňuje **původní vědecké a odborné práce** s danou problematikou. V tomto smyslu akceptuje pouze příspěvky, které nebyly dosud publikované a nejsou přijaty k publikování v jiném časopise, o čemž autor předloží prohlášení.

Obsah časopisu je strukturován takto: nejprve příspěvky z oblasti **veřejná správa, řízení, administrativa**, vč. sféry evropské integrace a bezpečnosti, dále z oboru **politologie a politické vědy**. Tuto základní kostru doplňují **vybrané příspěvky z dalších humanitních oborů**, jako např. jazykověda, historie, sociální politika apod. Čtvrtou částí časopisu jsou **recenze** a konečně poslední součástí je sekce **varia**, v níž se tisknou zprávy z konferencí, vědeckých a odborných akcí, anotace, informativní texty, zmínky o jubileích vědeckých pracovníků apod.

Články lze publikovat v **šesti jazycích** (češtině, slovenštině, angličtině, němčině, ruštině a polštině). U každého příspěvku musí být před jeho odesláním redakci dodržena jednotná struktura a úprava textu (vizte níže pokyny pro autory). **PŘI NERESPEKTOVÁNÍ REDAKČNÍCH POKYŇŮ K ÚPRAVĚ PŘÍSPĚVKŮ SE PŘÍSPĚVKY AUTORŮM VRACÍ K DOPLNĚNÍ A ÚPRAVÁM**. První i druhé **korektury** všech příspěvků provádí pracovníci redakce, přičemž autoři i recenzenti mají příležitost se k nim vyjádřit (recenzenti navíc k zohlednění případných doporučených úprav).

Všechny zaslané příspěvky jsou podrobeny **nezávislému, oboustranně anonymnímu, objektivnímu, tajnému, avšak současně pro možné ověření transparentnímu recenznímu řízení**. Vždy dva externí oponenti dostávají k posouzení bezejmenný text a vyplní recenzní posudek. Oponenti tak neví, kdo je autorem textu (to se mohou dozvědět až po uveřejnění tohoto textu v časopisu, pokud onen text poznají) a oficiálně o tom nejsou nikdy informováni. Stejně tak se autor nedozví, kdo zpracoval posudek na jeho článek. Vybraný recenzent je vždy nejen z jiného pracoviště, ale většinou i z jiného města (či ještě lépe – státu) než autor a sám v *Auspici* zpravidla nepublikuje. Recenzenti jsou odměňováni částkou 300,- Kč (ta se jim na konci roku zasílá na BÚ po podpisu dohody o provedení práce), autoři článků autorským výtiskem s jejich článkem. Takto profesionálně zabezpečené recenzní řízení odpovídá všem parametrům kvalitních recenzovaných (ale i impaktovaných) časopisů.

2 POKYNY AUTORŮM

Příspěvky lze redakci zasílat **v průběhu celého roku**. **Data uzávěrek**: 31. března pro 2. číslo a 30. září pro 1. číslo.

Rukopisy zasílejte na adresu:

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice,
e-mail: auspicia@vsers.eu, předmět: Auspicia, tel.: 00420 386 116 837.

Za výdaje spojené s uveřejněním vědeckého příspěvku v sekcích 1.–3. hradí autor částku **1200,- Kč**, a to nejpozději do uzávěrky příslušného čísla převodem na účet vydavatele (VŠERS) u Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040, IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OBKL CZ2X (zahraniční plátcí si poplatek za převod hradí sami), nebo v hotovosti na ekonomickém oddělení VŠERS. Variabilním symbolem je IČO autora pracoviště. Do zprávy pro příjemce se uvede jméno autora / autorů a pracoviště.

STRUKTURA PŘÍSPĚVKU

Představuje formální členění v souladu s konvencí pro vědecké sdělení. Autoři by se měli držet **šablony**, k tomuto účelu speciálně předpřipravené, a do ní psát svůj článek. Tato šablona je ke stažení na http://vsers.cz/?page_id=729.

Nadpis (název článku) v jazyce českém (slovenském, anglickém, německém, ruském či polském) a anglickém – stručný, výstižný, poskytující jasnou informaci o obsahu článku (do deseti slov). Použít velká písmena, začínat od levého okraje. Jako první se uvede název práce v českém (slovenském, německém, ruském) jazyce, pak název práce v jazyce anglickém.

Jméno autora (autorů) článků se uvádí bez titulů, v pořadí – jméno, příjmení, např. Josef NOVÁK. Příjmení se v případě potřeby opatří indexem.

Abstrakt v českém (slovenském) jazyce. Jasně se stanoví cíl a metody výzkumu, stručný popis pokusů, průzkumů, výsledky a závěry. Rozsah 100 až 200 slov, tj. cca 15–20 řádků (Word – Panel nástrojů – Nástroje – Počet slov). Neopakuje se název článku, neuvádí se všeobecně známá tvrzení.

Klíčová slova v jazyce českém (slovenském) nemají přesáhnout 5 slov, řadí se od obecnějších ke konkrétnějším, navzájem se oddělují pomlčkou.

Abstract nejprve v anglickém (německém, ruském) jazyce. Platí zde stejná pravidla jako pro abstrakt v českém (slovenském) jazyce.

Key words – klíčová slova v angličtině (němčině, ruštině). Platí zde stejná pravidla jako pro klíčová slova v češtině (slovenštině).

Úvod – obsahuje nejnütnější údaje k pochopení tématu, krátké zdůraznění, proč byla práce uskutečněna, velmi stručně stav studované problematiky. Je možné uvést citace autorů vztahující se k práci, zejména z posledních let. Doporučuje se vyhnout rozsáhlým historickým přehledům.

Materiál a metodika – umožňuje zopakování popsaných postupů. Podrobný popis metodiky se uvádí tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvést případné odchylky. Způsob získání podkladových dat se popisuje stručně.

Výsledky – zahrnují věcné, stručné vyjádření výsledků, zjištění, nálezů a pozorovaných jevů. Vedle tabulek se doporučuje používat grafů. Graf nemá být kopií tabulky, má vyjadřovat nové skutečnosti. Tabulky mají shrnovat výsledky statistického vyhodnocení (ne být přehledem jednotlivých měření). Popis výsledků má být věcný, obsahovat pouze faktické nálezy, nikoliv závěry a dedukce autora.

Diskuse – vyhodnocuje zjištěné výsledky, konfrontuje je s literárními údaji, zaujímá stanoviska, diskutuje o možných nedostatcích. Srovnává je s dříve publikovanými údaji. Vyžaduje-li to charakter práce, je možné popis výsledků a diskusi spojit do jedné stati „Výsledky a diskuse“. Pokud to autoři považují za účelné, může být do příspěvku zařazen závěr.

Závěr – zahrnuje základní informace o materiálu a metodice, stručně vystihuje nové a podstatné znaky. Je nekritickým informačním výběrem významného obsahu příspěvku, včetně statistických dat, nikoliv jen jeho pouhým popisem. Má být psaný celými větami (ne heslovitě) a nemá překročit 10 řádků.

Podle uvážení autora je možné na tomto místě uvést poděkování spolupracovníkům.

Použitá literatura a informační zdroje – se uvádí pouze ta, která byla skutečným podkladem pro napsání příspěvku. Musí odpovídat současně platné normě.

Uvádění jednotlivých titulů v seznamu literatury – abecedně podle příjmení (prvního) autora.

Uvedení publikace zahrnuje:

1. velkými písmeny **příjmení** autora /čárka, mezeřa/ **iniciála křestního jména** /tečka, mezeřa/;
2. levá závorka, **rok** vydání, pravá závorka /dvojtečka, mezeřa/;
3. plný **název** kurzivou /tečka, mezeřa/;
4. **místo** vydání /dvojtečka, mezeřa/;
5. **název vydavatele** /tečka/.

Příklad uvedení publikace (monografie, učebnice atd.):

LATTIMORE, O. (1962): *Inner Asian Frontiers of China*. Boston: Beacon Press.

Uvedení článku z časopisu zahrnuje:

1. velkými písmeny **příjmení** autora /čárka, mezera/ iniciála **křestního jména** /tečka, mezera/;
2. levá závorka, **rok** vydání, pravá závorka /dvojtečka, mezera/;
3. plný **název** článku /tečka, mezera/;
4. **název** časopisu kurzivou nebo jeho obvyklá zkratka /čárka, mezera/;
5. číslo **ročníku** /čárka, mezera/;
6. číslo **sešitu** /tečka, mezera/ + pořadové **číslo** /čárka, mezera/;
7. zkratka **strany** s tečkou („s.“ pro češtinu, „pp.“ pro angličtinu, „S.“ pro němčinu, „c.“ pro ruštinu apod.), /mezera/;
8. první a poslední **strana** citovaného článku (mezi nimi pomlčka, nikoli rozdělovník (spojovník), bez mezer /tečka/).

Příklad uvedení článku z časopisu:

ŠTÍCHA, F. (1990): K syntakticko-sémantické konkurenci aktivních konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 42, č. 3, s. 183–192.

Uvedení článku ze sborníku zahrnuje:

1. velkými písmeny **příjmení** autora /čárka, mezera/ iniciála **křestního jména** /tečka, mezera/;
2. levá závorka, **rok** vydání, pravá závorka /dvojtečka, mezera/;
3. plný **název** článku /tečka, mezera/;
4. „**In**“ /dvojtečka, mezera/;
5. **editor/editoři** sborníku + „(eds.)“ /čárka, mezera/;
6. **název** sborníku kurzivou /tečka, mezera/;
7. **místo** vydání /dvojtečka, mezera/;
8. **název vydavatele** /čárka, mezera/;
9. zkratka **strany** s tečkou („s.“ pro češtinu, „pp.“ pro angličtinu, „S.“ pro němčinu, „c.“ pro ruštinu apod.), /mezera/;
10. první a poslední **strana** citovaného článku (mezi nimi pomlčka, nikoli rozdělovník (spojovník), bez mezer /tečka/).

Příklad uvedení článku ze sborníku / kolektivní monografie:

JANČÁK, P. (1997b): Mluva v severozápadočeském pohraničí. In: F. Daneš – J. Bachmannová – S. Čmejrková – M. Krčmová (eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 239–249.

Uvedení článku nebo jiného příspěvku v elektronickém seriálu

Příklady:

VŠETEČKA, R. (2008): *Český internet má rekord. Používá jej více než 6 milionů lidí*. [online]. Praha: iDNES [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z http://technet.idnes.cz/cesky-internet-ma-rekord-pouziva-jej-vice-nez-6-milionu-lidi-p4l-sw_internet.asp?c=A080226_105146_sw_internet_vse.

KUBROVÁ, R.: *Nástroj online marketingu. Ikaros* [online]. 1998, č. 6 [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z <http://technet.idnes.cz>.

Odkazy v textu na použitou literaturu a informační zdroje za textem, práce s uvozovkami

– vždy uvádíme iniciálu křestního jména před příjmením; odkaz na literaturu za článkem se pak uvádí v textu článku v závorce kulaté (bezprostředně za příjmením citovaného autora), nebo i hranaté (jen číslo, které se shoduje s pořadovým číslem příslušné položky v seznamu literatury, řazené abecedně).

Příklady:

J. Novák (2008) zdůrazňuje, že... (u parafráze nemusí být uvedena strana)

J. Novák (2008: 135) zdůrazňuje, že „u přesné citace musí být uvedena strana“.

J. Novák (2008: 135) zdůrazňuje: „U přesné citace musí být uvedena strana.“

„U přesné citace musí být uvedena strana“ (Novák 2008: 135).

„U přesné citace,“ říká J. Novák (2008, 135), „musí být uvedena strana.“

N. F. Alefirenko (Алефиренко 2005: 35) отмечает, что «...».

...zejména program Erasmus Mundus [5].

Address: (kontaktní adresa za článkem)

– se uvádí jako poslední údaj v příspěvku. Obsahuje v tomto závazném pořadí:

1. řádka: titul(y) + jméno + příjmení (+ titul(y));
2. řádka: katedra / ústav
3. řádka: fakulta
4. řádka: univerzita
5. řádka: ulice + č.p., PSČ+ město (jde o přesnou adresu pracoviště (příp. bydliště))
6. řádka: stát
7. řádka: e-mail

Například:

ADDRESS & ©

prof. Ing. Jan NOVÁK, CSc.
Ústav managementu
Provozně ekonomická fakulta
Mendelova zemědělská a lesnická univerzita
Zemědělská 1, 613 00 Brno
Czech Republic
novak@mendelu.cz

Nadpis u recenze uvádějte takto (vše tučně, Times New Roman, velikost 14):

1. křestní **jméno** autora /mezera/ velkými písmeny **příjmení** autora /dvojtečka, mezera/;
2. plný **název** recenzované práce kurzivou /tečka, mezera/;
3. **místo** vydání /dvojtečka, mezera/;
4. **název vydavatele** /čárka, mezera/;
5. **rok** vydání /čárka, mezera/;
6. počet **stran** / čárka, mezera/;
7. **ISBN** /tečka/.

Příklad psaní nadpisu u recenzí:

Patrik MITTER: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině.*
Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2003, 190 s., ISBN 80-7044-554-8.

Kontaktní údaje autora za recenzí se uvádějí stejně jako v případě autora článku.

Jak uvádět svůj článek, otištěný v *Auspicii*, v seznamech literatury?

Příklad:

NOVÁK, J. (2008): Současný vývoj českého hospodářství. *Auspicia*, 5, č. 1, s. 10–15.

TECHNICKÁ ÚPRAVA RUKOPISU**Způsob záznamu:**

Rozsah: max. 5 stran

Elektronická podoba: **.txt, .doc, .rtf** na e-mail redakce (viz výše)

Způsob psaní textu:

Velikost písma: 12 pt, řádkování 1,5, formát A4, okraje 2,5 cm

Neoddělovat odstavce mezerami, pouze klávesou Enter.

Nestránkovat.

Mezitoluky neoddělovat mezerami.

Názvy kapitol a mezitoluky psát minuskami /malými písmeny/.

Jména pište v plném znění.

Nadpisy či potřebu zvýraznění textu – nepodtrhávejte.

Fotografie, ilustrace, loga (v časopise otištěny černobíle):

Fotografie a kresby předávejte:

- a) v originále, ostré a nepoškozené, očíslované na zadní straně tužkou. Obrázky převzaté z časopisů (výstřižky apod.) nebudou přijímány;
- b) v elektronické podobě, skenované na rozlišení 300 DPI, uložené ve formátech **.tif** nebo **.eps** pod čísly, např. **foto-1.tif**

Loga: předávejte ve vektorových formátech **.ai, .eps, .cdr, .wmf**.

Na fotografii musí být v textu odvolávka.

Tabulky (v časopise otištěny černobíle):

Na tabulku musí být v textu odvolávka.

Závěrečné upozornění:

Autor odpovídá za jazykovou a gramatickou správnost textu. Redakce podrobuje rukopisy recenzím dle vlastního uvážení. Rukopisy, jejichž úprava nesplní uvedené požadavky nebo budou v rozporu s etickými zásadami pro publikování, nebudou přijaty.

Sestavil Jan Gregor

CHARACTERISTICS OF THE JOURNAL AND INSTRUCTIONS TO AUTHORS

1 CHARACTERISTICS OF THE JOURNAL

The journal *Auspicia* is an independent, reviewed, non-impact journal dealing with social sciences.

It is based on the **five following principles**:

- regular and strict review process;
- internationality;
- openness;
- selectiveness;
- continuous quality improvement.

It deals mainly with the **management sphere and the administration** (the EU, state administration and self administration); secondarily it concerns **other social-science questions**.

It has been published since 2004 by the College of European and Regional Studies (VŠERS), the Institute of Philosophy (the Academy of Sciences of the Czech Republic) and the South Bohemian office of the Czech Society for Political Science. The journal was founded by prof. Dr. Josef Dolista, Ph.D., Th.D., the second rector of VŠERS. The journal is issued twice a year. It is a well-established and renowned journal. PhDr. Jan Gregor, Ph.D. has been its editor-in-chief since 1st January 2008.

580 scientific and professional contributions and reviews have been published dealing with the function of state administration and self administration, the EU, safety etc. in 20 issues. All issues, the members of the editorial board and further information are available at http://vsers.cz/?page_id=729.

Original scholarly and professional papers are published in the journal. Therefore only contributions that have not been published before and have not been accepted to be published in another journal can be submitted. All authors are requested to submit a proclamation confirming that.

The content of the journal is structured as follows: first, there are contributions dealing with **public administration, management and administration** including the sphere of European integration and safety, then there are contributions dealing with **political science**. This basic structure is completed with **selected contributions from other humanities** such as linguistics, history, social politics and so on. The fourth part of the journal is aimed at **reviews** and the fifth part is called **miscellaneous** where readers can find informative texts, reports from conferences and scientific or professional events there as well as annotations, notes on notable scholars' jubilees etc.

Articles can be published **in six languages** (Czech, Slovak, English, German, Russian and Polish). All articles must be structured and formatted in one way (see below instructions for authors). **IF NOT RESPECTING EDITORIAL INSTRUCTIONS, CONTRIBUTIONS ARE SENT BACK TO THEIR AUTHORS TO BE COMPLETED AND FORMATTED**. The first as well as the second **corrections** of all contributions are made by editorial staff. Authors and reviewers have the opportunity to express their opinions to the corrections (reviewers can also see how the authors took into account the recommended make-ups).

All delivered contributions are remitted to **independent, anonymous, objective, secret but at the same time transparent review process**. Two external opponents are given anonymous texts and fill in a review report. Thus the peers reviewing the contribution will not know who the author of the submitted paper is (they can learn it only after it is published in the journal) and they are never informed on that officially. In the same way, the authors never learn who reviewed their articles. Chosen reviewer comes always from another workplace and most of the time from another town, too (or from another country) and does not usually contribute to *Auspicia*. The reviewers are compensated with 300 CZK (which is sent to their bank accounts after signing the service contract at the end of the year). The authors of published contributions are rewarded with the author's copies containing their articles. Such a professionally supported review process relates to all parameters of quality reviewed (and even impact) journals.

2 INSTRUCTIONS TO THE AUTHORS

The contributions can be sent to the editorial office **all year round**. **Closing dates** are as follows: 31st March for the second issue and 30th September for the first issue.

Manuscripts please send to this address:

College of European and Regional Studies, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, e-mail: auspicia@vsers.eu, subject: Auspicia, tel.: 00420 386 116 837.

The authors of the papers (contributions) are to pay the amount **1200 CZK** for the expenses connected with the publishing the scholarly contributions in sections 1–3. They are to do this by the closing of a certain volume either by means of the payment order transferred to the publisher's bank account No. 7000012206/8040, Oberbank České Budějovice, IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OBKL CZ2X (foreign payors pay the transfer charge by themselves), or they can pay it by cash at the economic department of College of European and Regional Studies. Registration numbers of authors' workplaces are variable symbols then. The information for payee involves the name of author / authors and workplace.

STRUCTURE OF CONTRIBUTIONS

Structure and formatting follow a formal structure according to the rules of scholarly works. The authors should follow the template made especially to suit this and write their contributions into it. The template can be downloaded at http://vsers.cz/?page_id=729.

Title (the title of the article) in Czech (Slovak, English, German, Russian, Polish) and English – a brief, concise phrasing giving the information on the content of the article (up to 10 words). It is necessary to use capital letters and to start writing at the left margin. First, there is the title of the work in Czech (Slovak, German, Russian) and then in English.

The name of the author (or authors) of the article is stated without academic degree in the following form: first name, surname, e. g. Josef NOVÁK. The surname can be stated with an index if necessary.

Abstract in Czech (Slovak). It clearly determines the aim and the methods of the research and it briefly describes tests, surveys, results and conclusions, i. e. in 100–200 words, app. 15–20 lines (Word – Options – Tools – Number of Words). The title of the article is not repeated, and well-known generalities are not stated.

Key words in Czech (Slovak) should not exceed by five in number, and they are ranged from the general ones to the more concrete ones, a dash is used to sort them.

Abstract first in English (German, Russian). There are the same rules as for the Czech (Slovak) abstract.

Key words in English (German, Russian). The same rules apply as for the key words in Czech (Slovak).

Introduction – it concerns the information necessary for understanding the topic, a short statement giving reasons why the article was written as well as a brief description of a problem. It is possible to add quotations of the authors relating to the article, especially the most recent ones. It is highly recommended to avoid giving comprehensive historical information.

Material and methodology – it enables repeating procedures mentioned above. A description of methodology in detail is stated when it is original otherwise it is sufficient to quote the author of the method and present possible variations. The way of data gathering which the article is based on is described briefly.

Results – it involves factual findings, briefly stating the results, findings and observed effects. Graphs are strongly recommended to be used besides tables. A graph should not be a copy of a table, it should depict new findings. Tables should sum up results of statistical evaluation (not every single measure). The description of results should involve factual findings rather than the conclusions or deductions of the author.

Discussion – it assesses the acquired results and compares them to literary data, and it makes statements and discusses any drawbacks. It compares them to previously published data. If it is needed according to the character of the article, the description of the results and the discussion can be made as one termed „Results and Discussion“. If the authors consider it useful, they can add the conclusion to the discussion.

Conclusion – it involves basic information on materials and methodology having been used, it emphasises new and significant effects, including uncritical information selection from essential content of the article, including statistical data. It is not only a description of the article. It should be written in whole sentence exposition and it should not exceed 10 lines.

Following the author's consideration, there may be a place for acknowledgments here.

Literature used and information sources – only such sources that the article is based on are stated. The form of statement must comply with current standards.

Listing the titles of sources – alphabetically according to surnames of the (first) author.

Citing an issue involves:

1st **surname** of the author in capitals /comma, space/ initial of **first name** of the author /dot, space/;

2nd in brackets, the **year** of publishing, brackets closed /colon, space/;

3rd full **title** in italics /dot, space/;

4th **place** of publishing /colon, space/;

5th **name** of the publisher /dot/.

Example of stating an issue (monography, textbook etc.):

LATTIMORE, O. (1962): *Inner Asian Frontiers of China*. Boston: Beacon Press.

Citing an article excerpted from a magazine involves:

1st **surname** of the author in capitals /comma, space/ initial of **first name** of the author /dot, space/;

2nd in brackets, the **year** of publishing, brackets closed /colon, space/;

3rd full **title** of the article /dot, space/;

4th **title** of the magazine in italics or its common abbreviation /comma, space/;

5th number of the **volume** /comma, space/;

6th number of the **copy** /dot, space/ + sequence number /comma, space/;

7th **page** abbreviation with a dot („s.“ for Czech, „pp.“ for English, „S.“ for German, „c.“ for Russian etc.), /space/;

8th the first and the last **page** of the excerpted article (with a dash between them, not a hyphen, without space /dot/).

An example of stating an excerpted article:

ŠTÍCHA, F. (1990): K syntakticko-sémantické konkurenci aktivních konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 42, č. 3, s. 183–192.

Citing an article excerpted from proceedings involves:

1st **surname** of the author in capitals /comma, space/ initial of **first name** of the author /dot, space/;

2nd in brackets, the **year** of publishing, brackets closed /colon, space/;

3rd full **title** of the article /dot, space/;

4th „**In**“ /colon, space/;

5th **editor/editors** of the proceedings + „(eds.)“ /comma, space/;

6th **title** of the proceedings in italics /dot, space/;

7th **place** of publishing /colon, space/;

8th **name** of the publisher /comma, space/.

9th **page** abbreviation with a dot („s.“ for Czech, „pp.“ for English, „S.“ for German, „c.“ for Russian etc.), /space/;

10th the first and the last **page** of the excerpted article (with a dash between them, not a hyphen, without space /dot/).

Example of stating an article excerpted from proceedings / a collective monography:

JANČÁK, P. (1997b): Mluva v severozápadočeském pohraničí. In: F. Daneš – J. Bachmannová – S. Čmejrková – M. Krčmová (eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 239–249.

Citing an article or another kind of a contribution in electronic form:

Examples:

VŠETEČKA, R. (2008): *Český internet má rekord. Používá jej více než 6 milionů lidí*. [online]. Praha: iDNES [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z http://technet.idnes.cz/cesky-internet-ma-rekord-pouziva-jej-vice-nez-6-milionu-lidi-p41-sw_internet.asp?c=A080226_105146_sw_internet_vse.

KUBROVÁ, R.: *Nástroj online marketingu*. Ikaros [online]. 1998, č. 6 [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z <http://technet.idnes.cz>.

Textual references to literature used or information sources after the text, the work with inverted commas – it is necessary to state the initial of a first name before a surname; literary references stated after the article are cited in the text in round brackets (just right after the surname of the quoted author) but they can also be cited in square brackets (it is just a number identical with the number of the appropriate item in the list).

Examples:

J. Novák (2008) concludes that... (paraphrases do not have to be accompanied with the number of the page)

J. Novák (2008: 135) emphasizes that „*an exact quotation must be accompanied with the number of the page*“.

J. Novák (2008: 135) stresses: „*An exact quotation must be accompanied with the number of the page.*“

„*An exact quotation must be accompanied with the number of the page*“ (Novák 2008: 135).

„*An exact quotation,*“ J. Novák says (2008: 135), „*must be accompanied with the number of the page*“.

N. F. Alefirenko (Алефиренко 2005: 35) отмечает, что «...».

...Erasmus Mundus programme particularly [5].

Address: (a contact address after the article)

– it is stated as a last item in the contribution. It contains the following:

1st line: academic degree(s) + first name + surname + academic degree(s);

2nd line: department / institute

3rd line: faculty

4th line: university / college

5th line: street + No., postcode + town / city (address of a workplace or a place of living)

6th line: country

7th line: e-mail

Example:

ADDRESS & ©

prof. Ing. Jan NOVÁK, CSc.

The Institute of Management

Faculty of Business and Economics

Mendel University of Agriculture and Forestry

Zemědělská 1, 613 00 Brno

Czech Republic

novak@mendelu.cz

Please follow these instructions in writing the **title of the review** (everything in bold, Times New Roman, size 14):

1st **first name** of the author /space/ in capitals **surname** of the author /colon, space/;

2nd full **title** of a reviewed work in italics /dot, space/;

3rd **place** of publishing /colon, space/;

4th **name** of a publisher /comma, space/;

5th **year** of publishing /comma, space/;

6th number of **pages** /comma, space/;

7th **ISBN** /dot/.

An example of writing a title of a review:

Patrik MITTER: *Compound hybrid nouns with the first component of a foreign origin in current Czech.*
Ústí nad Labem: The University of J. E. Purkyně in Ústí nad Labem, 2003, 190 pp., ISBN 80-7044-554-8.

Reviewers' contacts are stated in the same way as authors' contacts.

How to cite an article published in *Auspicia* in lists of literature?

Example:

NOVÁK, J. (2008): The Development of Czech Current Economics. *Auspicia*, 5, No. 1, pp. 10–15.

PREPARATION OF THE MANUSCRIPT

The way of recording a text is as follows:

Extent: 5 pages maximum

Electronic version: **.txt**, **.doc**, **.rtf** via e-mail of editor's office (see above)

Follow these instructions how to type a text:

Font size: 12 pts, line spacing 1,5, A4 format, margins 2,5 cm.

Do not format the text because formatting is cancelled in the setting program.

Do not space the paragraphs, but use just the Enter key to distinguish them.

Do not type the numbers of pages.

Do not space the crossheadings.

The titles of chapters as well as crossheadings should be written in normal letters.

Names should be written in full.

Do not underline the titles or any other parts of the text that should be stressed.

Photographs, Illustrations, Logos:

Please send the photographs and illustrations as follows:

- a) pictures should be original, sharp and undamaged, numbered with a pencil on the back. Pictures that will be taken out of the magazines (e.g., scraps etc.) will not be accepted.
- b) pictures in electronic form should be scanned in 300 DPI resolution, saved in **.tif** or **.eps** formats and numbered, e. g. **photo-1.tif**

Logos should be passed in vector formats as follows: **.ai, .eps, .cdr, .wmf**.

There must be a reference to the photograph in the main text above.

Tables:

Please put notes under the table. Every table must be referred to in the main text above it.

Final statement:

Every author is responsible for the linguistic and grammar correctness of their contribution. Manuscripts are submitted to the reviewers in through the editor's own discretion. Contributions which are not in compliance with the format requirements stated above or which are in conflict with the ethic publishing rules will not be accepted.

From Czech language translated by Christopher Erwin Koy

ХАРАКТЕРИСТИКА ЖУРНАЛА И УКАЗАНИЯ АВТОРАМ

1 ХАРАКТЕРИСТИКА ЖУРНАЛА

Журнал *Auspicia* – это независимый рецензируемый журнал, предназначенный для обсуждения вопросов, касающихся общественных наук.

5 основных принципов журнала:

- тщательный и точный порядок рецензирования;
- международность;
- открытость;
- избирательность;
- постоянное повышение качества.

Он направлен главным образом на область деятельности общественных органов, **экономики, управления и администрирования** (Евросоюз, государственное управление и самоуправление), а также на **другие общественно-научные вопросы**.

Журнал издается десятый год (с 2004 г.) Высшей школой европейских и региональных исследований (VŠERS) в городе Ческе Будейовице, Философским институтом Академии наук ЧР и Южночешским филиалом Чешского общества политических наук. Журнал основал проф. Dr. Josef Dolista, Ph.D., Th.D., второй ректор VŠERS. Журнал выходит два раза в год, уже известен среди специалистов. С 1 января 2008 г. его главным редактором является PhDr. Jan Gregor, Ph.D.

В 20 номерах было опубликовано примерно 580 научных и специальных статей и ряд рецензий, посвященных вопросам работы государственного управления и самоуправления, ЕС, безопасности и под. Все существующие номера, редколлегия и другая информация представлены на сайте http://vsers.cz/?page_id=729.

В журнале публикуются **оригиналы научной и специальной работы** по данной проблематике. В журнал принимаются только работы, которые прежде не были опубликованы и не готовятся к публикации в другом журнале, о чем автор предоставляет заявление.

Содержание журнала структурировано следующим образом: сначала работы из области **общественных органов, управления, администрации**, в том числе сферы европейской интеграции и безопасности, далее из сферы **политологии и политической науки**. Эту основу дополняют **избранные работы из других гуманитарных специальностей**, таких, как лингвистика, история, социальная политика и т. п. Четвертая часть журнала – это **рецензии**, и, наконец, последняя – это секция „**разное**“, где печатаются новости с конференций, научных и специальных мероприятий, аннотации, информационные тексты, напоминания о юбилеях научных работников.

Статьи можно публиковать на **шести языках** (на чешском, словацком, английском, немецком, русском и польском). Каждая работа перед отправлением в редакцию должна быть проверена на соблюдение единой структуры и оформления текста (смотрите ниже указания авторам). **ПРИ НЕСОБЛЮДЕНИИ РЕДАКЦИОННЫХ ТРЕБОВАНИЙ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ РАБОТЫ БУДУТ ВОЗВРАЩЕНЫ АВТОРАМ ДЛЯ ДОПОЛНЕНИЯ И ИСПРАВЛЕНИЯ**. Первая и вторая **корректур**а всех статей проводится работниками редакции, причем авторы и рецензенты могут высказать свое мнение относительно поправок (более того, рецензенты могут узнать, учли ли авторы их рекомендации).

Все присланные статьи подвергаются **независимому, анонимному, объективному, тайному, но при этом открытому для возможного контроля рецензированию**. Всегда два внештатных оппонента получают неподписанный текст и пишут рецензии на данную работу. Таким образом, оппоненты не знают, кто автор текста (могут узнать это только при опубликовании в журнале, если при прочтении вспомнят, что рецензировали именно эту работу), и официально никто об этом не информирован. Точно также автор не узнает, кто писал заключение на его статью. Выбранный рецензент всегда не только с другого места работы, но и в большинстве случаев из другого города (а что еще лучше – государства), и сам в журнале „Auspicia“ не публикуется. Рецензенты получают вознаграждение в размере 300 чешских крон (которое им в конце года посылается на банковский счёт при подписанном договоре о выполнении работы), авторы статей – экземпляр журнала с их работой. Такой профессиональный процесс рецензирования отвечает всем параметрам качественных рецензируемых журналов.

2 ИНСТРУКЦИИ АВТОРАМ

Статьи принимаются в редакцию **в течение всего года. Материалы должны быть присланы не позднее:** 31 марта для второго номера и 30 сентября для первого номера.

Рукописи присылайте на адрес:

Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, e-mail: auspici@vsers.eu, předmět: Auspicia, tel.: 00420 386 116 837.

За затраты, связанные с опубликованием научной статьи в секциях с 1–3, автор выплачивает сумму в **1200 чешских крон**, это должно быть сделано не позднее последнего срока принятия материалов в соответствующий номер журнала на счет издательства (VŠERS) в Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040. IBAN: CZ83 8040 0000 0070 0001 2206, BIC: OBKL CZ2X (иностранцы платят за перевод сами). Переменным символом является ИНН места работы автора. В графе „Сообщение для адресата“ необходимо указать ФИО автора / авторов статьи и место работы.

СТРУКТУРА СТАТЬИ

Представляет собой формальное членение в соответствии с конвенцией о научной информации. Авторы должны придерживаться **типовой схемы**, специально подготовленной для этой цели, и по ней писать свою статью. Модель статьи доступна на http://vsers.cz/?page_id=729.

Заголовок (название статьи) на чешском языке (словацком, английском, немецком, русском или польском) и английском – краткий, точный, дающий ясную информацию о содержании статьи (до десяти слов). Использовать прописные буквы, начинать с левого края. Первым приводится название статьи на чешском (словацком, немецком, русском) языке, затем на английском.

Имя автора (авторов) статьи приводится без званий, в порядке - имя, фамилия, например, Josef NOVÁK. Фамилии при необходимости нумеруются.

Резюме на чешском (словацком) языке. Ясно определить цель и методы исследования, его краткое описание, результаты и выводы. Объем - 100–200 слов, т.е. приблизительно 15–20 строк (Word - Панель инструментов - Сервис - Статистика). Не повторяется название статьи, не приводятся общеизвестные факты.

Ключевые слова на чешском языке (словацком) – не более 5 слов, от более общих к более конкретным, должны быть отделены друг от друга с помощью тире.

Резюме вначале на английском языке (немецком, русском). Здесь действуют такие же правила, как для резюме на чешском (словацком) языке.

Key words – ключевые слова на английском языке (немецком, русском). Здесь действуют такие же правила, как для ключевых слов на чешском (словацком) языке.

Введение – содержит самую необходимую информацию для понимания темы, краткое пояснение выбора данной темы, вкратце степень изученности проблемы. Можно привести цитаты авторов, относящиеся к рассматриваемой тематике, особенно последних лет. Рекомендуется избегать широкого исторического обзора.

Материал и методика – позволяет повторение описанных действий. Подробное описание методики приводится в том случае, если она оригинальна, разработана самим автором, в противном случае достаточно процитировать автора метода и привести необходимые отличия. Способ освоения фундаментальных данных описывается кратко.

Результаты – включает содержательное, краткое представление результатов, открытий, анализов, объектов наблюдения. Наряду с таблицами советуем применять графики. График должен быть не копией таблицы, а содержать новую информацию. В таблице обобщаются результаты статистического исследования (не перечень отдельных измерений). Описание результатов должно быть предметным, содержать только фактические открытия, а не умозаключения и догадки автора.

Дискуссия – оценка выявленных результатов, сопоставление их с литературными фактами, занятие определенной позиции, обсуждение возможных недостатков. Сравнение с ранее опубликованной информацией. Если этого требует характер работы, то можно описание результатов и дискуссию соединить в одну часть „Результаты и дискуссия“. Если авторы посчитают это целесообразным, то может быть включено также заключение.

Заключение – включает основную информацию о материале и методике, сжатое представление новых и существенных показателей. Является кратким изложением главных положений работы, в том числе статистических данных, а не только простым описанием содержания статьи. Заключение должно быть написано с помощью целых предложений (не конспективно), по объему не должно превышать 10 строк. По усмотрению автора можно также привести благодарность своим коллегам и др.

Использованная литература и информационные источники – приводится только та, которая действительно была основой для написания статьи. Должна отвечать современному действующему стандарту.

Оформление отдельных названий в списке литературы – в алфавитном порядке по фамилии (первой) автора.

Оформление издания:

1. прописными буквами **фамилия** автора /запятая, пробел/ инициала **имени** /точка, пробел/ инициала **отчества** /точка, пробел/;
2. левая скобка, **год** издания, правая скобка /двоеточие, пробел/;
3. полное **название** курсивом /точка, пробел/;
4. **место** издания /двоеточие, пробел/;
5. название **издательства** /точка/.

Пример оформления издания (монографии, учебника и т.д.):

LATTIMORE, O. (1962): *Inner Asian Frontiers of China*. Boston: Beacon Press.

Оформление статьи из журнала:

1. прописными буквами **фамилия** автора /запятая, пробел/ инициала **имени** /точка, пробел/ инициала **отчества** /точка, пробел/;
2. левая скобка, **год** издания, правая скобка /двоеточие, пробел/;
3. полное **название** статьи /точка, пробел/;
4. **название** журнала курсивом или его сокращение /запятая, пробел/;
5. номер **журнала** /запятая, пробел/;
6. номер **выпуска** /запятая, пробел/ + порядковый номер /запятая, пробел/;
7. сокращение **страницы** с точкой („s.“ для чешского, „pp.“ для английского, „S.“ для немецкого, „с.“ для русского и т. д.) /пробел/;
8. первая и последняя **страницы** цитированной статьи (между ними тире (не дефис), без пробела /точка/).

Пример оформления статьи из журнала:

ŠTÍCHA, F. (1990): K syntakticko-sémantické konkurenci aktivních konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 42, č. 3, s. 183–192.

Оформление статьи в сборнике:

1. прописными буквами **фамилия** автора /запятая, пробел/ инициала **имени** /точка, пробел/ инициала **отчества** /точка, пробел/;
2. левая скобка, **год** издания, правая скобка /двоеточие, пробел/;
3. полное **название** статьи /точка, пробел/;
4. „In“ /двоеточие, пробел/;
5. **редактор/редакторы** сборника /запятая, пробел/;
6. **название** сборника курсивом /точка, пробел/;
7. **место** издания /двоеточие, пробел/;
8. название **издательства** /запятая, пробел/.
9. сокращение **страницы** с точкой („s.“ для чешского, „pp.“ для английского, „S.“ для немецкого, „с.“ для русского и т. д.) /пробел/;
10. первая и последняя **страницы** цитированной статьи (между ними тире (не дефис), без пробела /точка/).

Пример оформления статьи в сборнике / коллективной монографии:

JANČÁK, P. (1997): Mluva v severozápadočeském pohraničí. In: F. Daneš – J. Bachmannová – S. Čmejrková – M. Krčmová (eds.), *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 239–249.

Оформление статьи или другой работы в электронном виде:

Примеры:

VŠETEČKA, R. (2008): *Český internet má rekord. Používá jej více než 6 milionů lidí*. [online]. Praha: iDNES [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z http://technet.idnes.cz/cesky-internet-ma-rekord-pouziva-jej-vice-nez-6-milionu-lidi-p41-sw_internet.asp?c=A080226_105146_sw_internet_vse.

KUBROVÁ, R.: *Nástroj online marketingu. Ikaros* [online]. 1998, č. 6 [cit. 25. 5. 2008]. Dostupný z <http://technet.idnes.cz>.

Сноски в тексте на использованную литературу и информационные источники после текста, работы в кавычках – всегда приводим инициалы перед фамилией; сноски на литературу в тексте статьи могут приводиться в круглых скобках (непосредственно после фамилии цитируемого автора), или в квадратных (только номер, который соответствует позиции в списке литературы).

Примеры:

J. Novák (2008) подчеркивает, что... (при перефразировании не должна быть приведена страница)

J. Novák (2008: 135) отмечает, что „у точной цитаты должна быть приведена страница“.

J. Novák (2008: 135) обращает внимание: „У точной цитаты должна быть приведена страница.“

„У точной цитаты должна быть приведена страница“ (Novák 2008: 135).

„У точной цитаты,“ говорит J. Novák (2008: 135), „должна быть приведена страница.“

N. F. Alefirenko (Алефиренко 2005: 35) отмечает, что „...“.

...особенно программа Erasmus Mundus [5].

Адрес (контактная информация после статьи) - приводится как последний элемент работы. Приводится в обязательном порядке:

1. строка: звание (звания) + имя + фамилия (+ звание (звания));

2. строка: кафедра

3. строка: факультет / институт

4. строка: университет / высшее учебное заведение

5. строка: улица + порядковый номер, индекс + город (точный адрес места работы (или же места жительства))

6. строка: государство

7. строка: электронная почта

Например:

ADDRESS & ©

prof. Ing. Jan NOVÁK, CSc.

Ústav managementu

Provozně ekonomická fakulta

Mendelova zemědělská a lesnická univerzita

Zemědělská 1, 613 00 Brno

Czech Republic

novak@mendelu.cz

Название рецензии оформляется следующим образом (жирный шрифт, Times New Roman, размер 14):

1. **имя** /пробел/ **отчество** /пробел/ прописными буквами **фамилия** автора /двоеточие, пробел/;

2. полное **название** рецензируемой работы курсивом /точка, пробел/;

3. **место** издания /двоеточие, пробел/;

4. название **издательства** /запятая, пробел/;

5. **год** издания /запятая, пробел /;

6. количество **страниц** /запятая, пробел/ + сокращение **страницы** с точкой („s.“ для чешского, „pp.“ для английского, „S.“ для немецкого, „с.“ для русского и т. д.), /пробел/;

7. **ISBN** /точка/.

Пример оформления названия в рецензии:

Patrik MITTER: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2003, 190 s., ISBN 80-7044-554-8.

Координаты автора после рецензии приводятся таким же образом, как координаты автора статьи.

Как привести свою статью, напечатанную в журнале „Auspicia“ в списках литературы?

Пример:

NOVÁK, J. (2008): Současný vývoj českého hospodářství. *Auspicia*, 5, č. 1, s. 10–15.

ТЕХНИЧЕСКОЕ ОФОРМЛЕНИЕ РУКОПИСИ

Объем: max. 5–8 страниц

В электронном виде: **.txt**, **.doc**, **.rtf** на электронную почту (см. выше).

Оформление текста:

Размер шрифта: 12, межстрочный интервал 1,5, формат A4, поля 2,5 см

Не отделять абзацы пробелами, только клавишей Enter.

Не нумеровать страницы.

Внутренние (промежуточные) заголовки - не отделять пробелами.

Названия глав и внутренних (промежуточных) заголовков писать строчными буквами. Имена пишете в полной форме.

Названия с целью выделения в тексте - не подчеркивайте.

Фотографии, иллюстрации, символы:

Фотографии и рисунки сдавайте:

- a) в оригинале, четком и неповрежденном, пронумерованном на задней стороне ручкой. Изображения, взятые из журналов (вырезки и т.д.) не принимаются;
- b) в электронном виде, сканированные в расширении 300 DPI, сохраненные в форматах **.tif** или **.eps** под номерами, например: **foto-1.tif**

Символы: принимаются в векторных форматах **.ai**, **.eps**, **.cdr**, **.wmf**.

В тексте на фотографию должна быть ссылка.

Таблицы:

Объяснения пишете под таблицей. В тексте на таблицу должна быть ссылка.

Заключительные замечания:

Автор несет ответственность за языковую и грамматическую правильность текста. Редакция отдает работы на рецензирование для собственного рассмотрения. Рукописи, чье оформление не выполняет приведенные требования либо противоречат этическим нормам для публикации, приняты не будут.

Перевод с чешского языка сделан Екатериной Анатольевной Анисимковой.

FORMULÁŘ NA PŘEDPLATNÉ ČASOPISU

OBJEDNÁVKA PŘEDPLATNÉHO ČASOPISU AUSPICIA V R. 2014

Recenzovaný neimpaktovaný časopis pro otázky společenských věd (formát A4, cca 150–220 stran, ISSN 1214-4967, 2x ročně). Roční předplatné činí 200,- Kč za 2 čísla. Číslo účtu VŠERS: Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040.

ODBĚRATEL

Titul .....

Jméno .....

Příjmení .....

Instituce .....

Ulice + č. p. ....

PSČ .....

Město .....

Telefon .....

E-mail .....

Fax .....

IČO .....

DIČ .....

V ..... dne ..... 2013.

.....
podpis, razítko

Tuto závaznou objednávku zašlete prosím na adresu:

Radim JANEČEK
Knihovna
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 5, 370 01 České Budějovice
00420 383 839 550
knihovna@vsers.cz

JOURNAL SUBSCRIPTION FORM

ORDER OF THE SUBSCRIPTION OF THE AUSPICIA JOURNAL IN 2014

Reviewed, non-impact journal dealing with social science (A4 format, cca 150–220 pp., ISSN 1214-4967, twice a year). Annual subscription fee is 200,- CZK for 2 issues. Bank account of VŠERS: Oberbank AG České Budějovice č. 7000012206/8040.

SUBSCRIBER

Degree .....

First name .....

Surname .....

Institution .....

Street + No. ....

Postal code .....

City .....

Telephone .....

E-mail .....

Fax .....

Ident. No. ....

In ..... on ..... 2013.

.....
signature, stamp

Please send this form order to:

Radim JANEČEK
Knihovna
Vysoká škola evropských a regionálních studií
Žižkova 5, 370 01 České Budějovice
00420 383 839 550
knihovna@vsers.cz

